

Ж. В. Колоїз
Н. А. Березовська-Савчук

**ПАРЕМІЙНИЙ КОРПУС
МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА**

Кривий Ріг
2015

Ж. В. Колоїз
Н. А. Березовська-Савчук

ПАРЕМІЙНИЙ КОРПУС
МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА

Кривий Ріг
2015

УДК 811.161.2' 373.7
ББК 81.2 Укр

Рецензенти:

Поповський А.М., доктор філологічних наук, професор,
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара;
Шарманова Н.М., кандидат філологічних наук, доцент,
Криворізький педагогічний інститут ДВНЗ «Криворізький національний
університет».

*Рекомендовано до друку вченою радою Криворізького педагогічного
інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет»
(протокол № 11 від 25.06.2015 р.)*

К 61 Колоїз Ж. В. Паремійний корпус Михайла Стельмаха : [словник-
довідник] / Ж. В. Колоїз, Н. А. Березовська-Савчук ; за ред.
проф. Ж. В. Колоїз. – Кривий Ріг : НПП Астерікс, 2015. – 326 с.

У запропонованій праці систематизовано паремійний масив, засвідчений у творчому доробку Михайла Стельмаха.

Письменник уміло оперує так званими народними афоризмами, а подекуди продукує й індивідуально-авторські задля посилення емоційної наснаги художнього тексту, пожвавлення та лаконізації мовлення, змістовного, виразного, дотепного, влучного, оригінального відтворення подій і змалювання тих чи тих образів.

Дібрані паремії демонструють не лише потужний комунікативно-прагматичний потенціал, але й національно-культурну специфіку, здатність вербалізувати культурно-детерміновані поняття.

Книжка призначена для науковців-філологів, аспірантів, учителів-словесників, студентів, усіх, хто цікавиться паремійним багатством і творчістю Михайла Стельмаха.

© Ж. В. Колоїз, 2015

© Н. А. Березовська-Савчук, 2015

ПАРЕМІЙНИЙ ПРОСТІР ТВОРЧОГО ДОРОБКУ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА¹

Соціальна психологія етносу, його національний характер, спрямованість практичної діяльності досить яскраво представлені в царині пареміології, одиниці якої протягом останнього часу викликають неабияке зацікавлення науковців. Посилену увагу до пареміологічних проблем пояснюють насамперед пошуками нових підходів до вивчення паремій як репрезентантів національного самоусвідомлення і самовираження, що дає змогу виявити специфічні риси менталітету української нації, зумовлені особливостями світосприйняття, системою моральних вимог, норм, цінностей.

Науковий інтерес до проблем пареміології зростає наприкінці ХХ – початку ХХІ століття як у зарубіжному, так і вітчизняному мовознавстві. Особливий акцент зроблено на питаннях семіотичної, власне семантичної й прагматичної природи відповідних одиниць. Суто лінгвальний спектр пареміології відображає проблематику комунікації мовних одиниць синтаксичної будови.

Паремії витлумачують здебільшого як одиниці, представлені предикативними структурами на позначення узагальнених комунікативних ситуацій, які співвідносяться з прецедентними феноменами, що спираються на фонові знання комунікантів, визначають стратегію моральної поведінки кожної людини й соціуму загалом. Визначення диференційних ознак паремій, їхнього структурно-семантичного моделювання і функціональних особливостей дає змогу розв'язати один із аспектів наукової дилеми щодо функціонування узуальної та індивідуально-авторської пареміології. Джерельною базою для досліджень таких одиниць доволі часто слугують художні твори видатних митців, які зробили вагомий внесок не лише в мовотворчий процес, але й у розбудову мовної системи.

¹ Див.: Колоїз Ж. В. Пареміологічний простір творчого доробку Михайла Стельмаха / Ж. В. Колоїз // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія : зб. наук. праць. – Одеса, 2014. – Вип. 8. – Т. 2. – С. 19–22.

Можна з упевненістю констатувати: до когорти тих, хто стояв біля джерел утвердження та розбудови української мови, належить і Михайло Стельмах. Історичний і культурний феномен письменника полягає в тому, що його твори – це художня система, у якій власне світосприймання збігається з колективним самовираженням українців. Він «зміг поєднати у своїй мовотворчості глибокий зміст, правдивість образів, різноманітність художніх засобів і прийомів їх залучення в мовну тканину твору з умінням дібрати з загальнонародної мови ті необхідні елементи, які сприяють відтворенню численних як смислових, так і експресивних та оцінних відтінків значення слова»². Творча спадщина Михайла Стельмаха (різні аспекти його ідіостилю) ось уже впродовж багатьох років знаходяться в полі зору різних науковців. І це цілком закономірно з огляду на те, що кожен народ, який має свою літературну мову, повинен знати як основні етапи її розвитку, так і роль у ньому того чи того діяча.

У творчій спадщині Михайла Стельмаха органічно поєдналися загальнономовні та індивідуальні риси, що демонструє глибоке знання національної мови, уміння організувати її у струнку систему авторської розповіді.

Впадає в око те, що в межах відповідних комунікативних ситуацій письменник вміло оперує пареміологічними одиницями, так званими народними висловленнями повчального змісту (буквального чи алегоричного плану), які формулюють певну життєву закономірність або правило, що є широким узагальненням багатомісячних спостережень народу, його суспільного досвіду. Наприклад, *Не кусте, не мелете* – «говориться про когось, хто ніяким чином не реагує на те, що відбувається, мовчить»; *Каміози по заслугі* – «хтось розплачується за свої вчинки справедливо, одержує покарання відповідно до злочину» і т. ін. Такі усталені словесні комплекси «транслюють» українську культуру, вербалізують культурно детерміновані уявлення про навколишній світ.

² Ткаченко Т. В. Засоби стилізації розмовності в прозі Михайла Стельмаха : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01 – «Українська мова» / Т. В. Ткаченко. – К., 2006. – 19 с.

Їхне народнорозмовне, фольклорне походження досить часто підтверджується спеціальними словами чи конструкціями на зразок *кажуть, як люди кажуть, недарма люди кажуть* і т. ін. Іноді автор, вдаючись до маніфестації першовитоків, початків витворення, послуговується словами *притча, приказка, прислів'я* і т. ін.

Однією з рис, що відрізняє пареміологічні одиниці від власне фразеологічних, особливо від ідіом, як відомо, є їх синтаксична завершеність. Вони відзначаються семантичною неоднорідністю: одні з них зберігають пряме номінативне значення, що впливає із суми значень складових компонентів, в інших – розвивається ще й другий семантичний план – узагальнено-метафоричне, переносне значення, яке безпосередньо не формується значенням складників, тобто різні паремії по-різному маніфестують національну культуру, національний світогляд, національні пріоритети. Аналіз пареміологічних одиниць під таким кутом дає наочне уявлення про культурно-національне світобачення, про формування та становлення типового для українців, як і для слов'ян загалом, образного осмислення навколишнього світу: *Магазаник криво усміхнувся до міліціонера. – Вона кому хочеш баки заб'є, бо як задзвонить язиком на Різдво, то до Великодня не спинити* («Чотири броди»); – *Сергій Радонезький ще немовлям відмовився в пісні дні смоктати материне молоко, а ти, чадо недостойне, і в пісні, і в скоромні дні хочеш тягнути й тринькати батькові гроші. Пам'ятай: хто не дорожить копійкою, сам гроша не варт* («Чотири броди»). За допомогою пареміологічних одиниць та чи та культурна інформація передається від адресата до адресанта, причому в доволі об'ємному вигляді, а відтак, економлячи мовні засоби, письменник водночас передає максимум змісту, добирається до глибин народного духу (наприклад, 1. *Як задзвонить язиком на Різдво, то до Великодня не спинити* – «невпинно поширювати плітки, вигадувати таке, чого насправді немає, не задумуватися про те, чи відповідає сказане дійсності; говорять здебільшого зі зневагою, демонструючи, що пустослів'ю не надають ніякого значення»; пор.: рос. *Язык без костей, <что хочет, то и лопочет>*; 2. *Хто не дорожить копійкою, сам гроша не варт* – «використовують як пораду бути економним, не витрачати незважливо грошей»; пор.: рос. *Копейка рубль бережет; Кто не бережет копейки, сам рубля не стоит*;

Без копейки рубль не рубль; Кто не бережет денежки, тот сам не стоит рубля. Співвіднесеність з відповідним культурним кодом складає зміст культурно-національної конотації. Саме завдяки культурно-національним конотаціям відповідну (культурно значущу) маркованість отримують не лише пареміологічні одиниці, але й ситуації, у яких вони використовуються.

Цілком закономірно, що пареміологічні одиниці, засвідчені у творчому доробку Михайла Стельмаха, оформлені здебільшого у вигляді порад, настанов, рекомендацій, підказаних досвідом, певною життєвою ситуацією: *Буде правда – прийде і віра; Вези візок, а ми послухаємо; Воду скільки не вари – водою буде; Думати ніколи не пізно; Землю не підманиш, а людину можна; Не ти носиш коріння, а коріння тебе; Обережно іди поземлі, бо завалишся; Старого вовка за хвіст не впіймаєш; Усе минеться, а правда залишиться; Материнства не бояться – ждуть; Не жируй на чужому горі – зі своїм зустрінешся; Не шукай вроду, а шукай породу; Увійшов ти в літа, увиходь і в розум; У чужі криниці легше заглядати, аніж свою викопати; Як не вишло тепер, вийде в четвер* тощо. Функціональна значущість прагматичних рекомендацій, засвідчених у проілюстрованих пареміях, полягає у формуванні стереотипів, необхідних для збереження інтересів усієї національної спільноти. У глибинних зв'язках стійких словесних комплексів закодовані повідомлення про психологічні стереотипи українського народу, спосіб його життя на різних етапах розвитку і т. ін. (наприклад, **Як не вишло тепер, вийде в четвер** – «говорять з надією на те, що задумане рано чи пізно має здійснитися; хто-небудь обов'язково сподівається досягти мети»; **Старого вовка за хвіст не впіймаєш** – «досвідчену, бувалу людину не перехитриш, не обдуриш» (пор.: рос. **Старого (стреляного) воробья на мякине не проведешь (не обманешь)**); **Воду скільки не вари – водою буде** – «пусті, марні справи не матимуть жодних позитивних результатів» (пор.: рос. **Воду <в ступе> толочь – вода и будет**).

Пареміологічні одиниці забезпечують успішний результат комунікативного акту, репрезентують моральні закони, що їх заповідали наші предки як керівництво до дії, вербалізують елементи матеріальної і духовної культури. Будучи прагматично зумовленими, мають цілком прозоре моралізаторське спрямування:

вони навчають, виховують, формують стереотипи в оцінці життєвої ситуації, транслиують ментальні принципи в оцінці дійсності й адаптують до умов соціуму: – *Шевче-шкіродравче, скільки за шакапові прошии? – Усі гроші... – А за хромові? – Половину. – То міняємось, міняйле? – Хто міняє, той сорочки не має* («Чотири броди»); – *Я пропоную кваліфікувати урок і зухвалу відповідь учителя Романишина політичною близкорукістю і намаганням затушкувати класовий антагонізм. Це видно й неозброєним оком, а коли озброїти?... – Він зробив багатозначну паузу й переможно опустився на крісло. – Отак за онучу можна підняти бучу! – не витримав Володимир Сергійович* («Дума про тебе»); *Пан Варава привітно зустрів Левка, подав йому руку, а потім сильно вдарив по дужому плечі: – Ну, як, Левку, живеш? – Часом з квасом, порою з водою* («Хліб і сіль»). Паремії ситуативні, не тільки вживаються в конкретній ситуації, але й самі цю ситуацію моделюють, виступають знаками й одночасно моделями різних типових ситуацій. Замість довгого розтлумачення ситуації такі усталені конструкції дають змогу описати її одним реченням.

Кращому їх запам'ятовуванню задля подальшого відтворення сприяє, зокрема, і так зване римування усталених конструкцій, смисл яких являє собою продукт взаємодії узагальненого значення, дискурсивного змісту «прирощення» і прагматичної установки, що відповідає функціональному призначенню конкретного паремійного зразка. До того ж у контекстах паремії не просто реалізують своє значення у прагматично зумовленому смислі, а виступають своєрідною когнітивною базою для побудови узагальнень, ґрунтованих на виражених у відповідних одиницях стереотипах.

Пареміологічні одиниці завжди спроектовані на суб'єкта, вони функціонують не стільки для того, аби передавати закодовану інформацію про об'єктивну дійсність, скільки для того, аби інтерпретувати, характеризувати, оцінювати її. У пареміях відбивається пізнавальний досвід людини. У такому разі художнє мовлення є механізмом, що сприяє кодуванню та трансляції національної культури. Саме текст відображає духовний світ людини. Саме текст, відображаючи духовний світ людини, безпосередньо пов'язаний з культурою, бо він пронизаний значною кількістю культурних кодів, зберігає в собі інформацію з історії,

етнографії, національної психології, національної поведінки: – *Посутеніло, – глянув на небо. – І надворі, і в душі, – буркнув Данило. – Чи не рано – в душі? – засумнівався Терентій Іванович. – Ступач казав – не рано. – Так час іде не за годинником Ступача. А за вами знову струс. – **Ті самі гості в ту саму хату?** («Чотири броди»); – *Прізвище в мене просте і сухе: Корж. **Як нема хліба, то і корж стає хлібом.** Аби й він був на столі («Чотири броди»); – **Що трохи побили його – то дарма, – виходиться. І староста пильно, з насмішкою дивиться на Романа: – Що ж, за любов не судять («Хліб і сіль»); І хоч болить, та не дрібніє серце від цього: на болях його проростає і людяність, і незрадливість, і скарби душі. А що дісталось легко, легко й сходить. Як вода по камені («Дума про тебе»); – От маю міномета: гавкає і гавкає, – беззлобно говорить про жінку. – І засинаю, і прокидаюсь під її виття. Певне, у неї під язиком дідько росте. – Усі вони змайстровані на один копил. **Ти бабі про образи, а вони про гарбузи** («Велика рідня»).*** У них лінгвокультурна спільнота ідентифікує свою національну самосвідомість. У їхній внутрішній формі здебільшого наявні такі смисли, які маніфестують національний колорит. Значення цих паремій можна інтерпретувати з позицій ціннісних настанов, які притаманні ментальності української нації (наприклад, 1. **Ті самі гості в ту саму хату** – «невідступно наполягати на чому-небудь, настирливо повторювати те саме»; пор.: укр. *Знову за рибу гроші* і рос. *Опять двадцать пять*; 2. **Як нема хліба, то і корж стає хлібом** – «за відсутністю кого-небудь, чого-небудь кращого, годиться й той (те), що є»; пор.: укр. *На безриб'ї (на безвідді) і рак риба; У степену і хрищ м'ясо* і рос. *На безрыбье и рак рыба*).*

Згідно з когнітивними підходами, в основі семантики пареміологічної одиниці виділяється концептуальна структура, призначена для представлення стереотипної ситуації, так званий фрейм (сценарій). Сконденсованим у ньому знанням властива культурно-національна зумовленість. Нерідко абсолютно різні за своїм складом і навіть за синтаксичною структурою усталені конструкції мають один і той же або подібний смисл. Наприклад, уявлення про людську тупість, дурість, некмітливість і т. ін. вербалізуються в пареміях на зразок: *Думати треба головою, а не копитом; Дурна баба, дурна і пісня її; Дурня по сміху впізнаєш; І*

дурість не завжди заборониш; І дурням треба жити на світі; Краще мати бідну кишеню, аніж бідну голову; На ярмарку знайдеши двох дурнів: один дорого просить, другий дешево дає; Піднявся дурень у ціні; Як нема в язиці розуму, то його в нижчестинні шукають тощо. Тяжіння до естетизму, яке виявляється передусім у ставленні до жіночої вроди, маніфестоване усталеними конструкціями, як-от: *Є у світі свята краса, але є й грішна спокуса; Гарне личко – серцю неспокій; Гріх родився недалеко від краси; Красивим доля не поспішає важити щастя; Красу навіть розум не здолає; Перед красою і люди плачуть* тощо.

Пареміологічний простір Михайла Стельмаха, маніфестуючи етнопсихологічні особливості соціуму, репрезентує такі основні риси українського менталітету, як-от: працьовитість, волелюбність, життєлюбство, богобоязливість, незламність, одухотвореність, благородство, ліризм, сентиментальність, чутливість, поблажливість, уміння любити, прощати, розуміти прекрасне і т. ін.

Завдяки своїй лінгвоментальній природі паремії максимально увиразнюють соціокультурне значення, їхні формальні моделі-символи служать лінгвальними сигналами для соціокультурної семантики, демонструють ціннісно-сміслові пріоритети етнокультури, маніфестують національну концептосферу.

У пареміологічному просторі М. Стельмаха базовим є концепт «буття», «трансльований» насамперед усталеною конструкцією філософського змісту – *Усе має свій початок і свій кінець*. Він є універсальним, оскільки одночасно виступає складовою когнітивного освоєння світу й репрезентантом національної ідентичності, розкривається за допомогою таких асоціативних образів, як-от: «життя» (*Більше пірнай у життя, більше й діждешся від нього; Живе має жити; Живий має думати про живе; Життя – не шовкова травичка, на якій ніг не наколеш; Мертвим – спокій, а живим – життя; Чотирма бродами стікають води життя, а назад не повертаються*), «смерть» (*Не клади руку на смерть, вона сама покладе на тебе руку; Ніхто не знає свого часу і гробовища*), «літа» (*Года, як вода: пройшли – й нема; Літа ніколи не повертаються до людини, а людина завжди повертається до своїх літ; Літа як вода, їм нема вороття*), «час» (*Час і каміння ломить; Час на плечі ж людині скидає не пір'я, а*

важку ношу), «день» (Скільки не старайся, а вчорашній день не повернеш і вчорашньої води не доженеш), «людина» (Вітряк має чотири крила, а людина тільки два, і то – не кожна; На кожну голову приходиться своя хуртовина; Поки людина живе – повинна чекати чогось великого; Кожен має свій покіс – один у руках, а другий у душі), «доля» (Доля не говорить людині про свої дороги; З щастя і горя вродилася доля; Ніхто не знає, де його доля: попереду, позаду чи збоку; Не жартуй з долею, коли маєш сяку-таку долю), «любов» (Кашилю і любові не втайш; Любов – це той солодкий дар, з якого люди роблять гіркість; Любов спочатку любить, а роздивляється пізніше) і т. ін. Проілюстровані зразки виступають не лише актуалізаторами важливих емоційних тем, а й регуляторами поведінки соціуму, основним способом самовираження етносу, провідним індикатором культурного поступу.

Відштовхуючись від загальнолюдського уявлення про добро та зло, від загальнолюдської моралі, Михайло Стельмах уміло послуговується паремійним матеріалом, використовує його для ілюстрації позитивних / негативних характеристик своїх героїв. Оспіваючи, возвеличуючи чесність, щирість, справедливість трудового народу загалом, він однозначно засуджує гріховність, гордість, хвальковитість, упертість, дурість і т. ін. окремих його представників.

Національна пареміологія, репрезентована у творчому доробку Михайла Стельмаха, є невичерпним джерелом для дослідження духовного потенціалу українського народу. У ній відтворено загальнолюдські й етнічні світоглядні канони, ідеали й ціннісні орієнтири. Декодування універсальних і національно-культурних смислів, маніфестованих пареміологічними одиницями, уведеними письменником у канву художнього тексту, дасть змогу отримати більш повну суспільно важливу інформації про реальний / ірреальний світ українського етносу. При осмисленні пареміологічного масиву, збереженого зокрема й у тому чи тому художньому тексті, розкривається підхід до мови як до загальнонаціональної скарбниці інтелектуальної, філософської, естетичної думки.

ПОБУДОВА СЛОВНИКА-ДОВІДНИКА

Мета запропонованої праці полягає в тому, аби систематизувати паремійний масив, засвідчений у мовотворчості Михайла Стельмаха, репрезентувати паремії як національно-культурні знаки, у яких віддзеркалені, з одного боку, багатовіковий досвід, життєва мудрість, світогляд, вірування, звичаї і традиції українського народу, з іншого, – індивідуально-авторське світобачення і сприйняття навколишньої дійсності.

Реєстр словника-довідника нараховує 1696 словникових статей, розміщених в алфавітному порядку за першою літерою першого і наступних компонентів паремії, репрезентованої в межах того чи того контексту.

Кожна реєстрова паремія має порядковий номер та супроводжується ілюстрацією (ілюстраціями), виділеною курсивом, і паспортизацією (із зазначенням назви твору та вказівкою на сторінку відповідно до «Списку використаних джерел»), аби читач зумів зорієнтуватися, у яких ситуаціях можна скористатися тим чи тим зразком. До того ж кожен паремійний компонент супроводжується наголосом. Наприклад:

83. СПУСКАЙТЕСЯ, КУМЕ, НА ДНО І НЕ ТРАТЬТЕ СІЛИ. – *Це ж ви правду кажете. Так і я на свої стягався. І от, скажемо, пошесть – пропали ваші коні. Що тоді робити? – І не кажи такого. Не кажи. Тоді спускайтесь, куме, на дно і не тратьте сили. Бо стільки мені не жити, скільки літ стягався на своїх деренів* («Велика рідня», т. 3, с. 40).

84. СТАРÉ ВЕРЕТÉНО УМІЄ ПРЯСТИ ПРЯЖУ. – *За тебе ж, за тебе, пане і добродію найшавовніший! – засміявся Безбородько. – Хіба ми не знаємо, що старе веретено уміє прясти пряжу* («Чотири броди», с. 359); – *Товариство, я пригадую собі приказку мого рідного села: старе веретено уміє прясти пряжу. Це уміння сьогодні ще раз продемонстрував наш вельмишановний Антон Антонович. Він розкрив нам очі на такі нюанси, що могли пройти повз нашу увагу* («Дума про тебе», с. 196).

За умови наявності модифікованої одиниці, зокрема однієї й тієї ж у різних варіаціях, паремія подається чи то в найбільш активно використовуваній формі (з найбільш поширеним порядком компонентів), чи то відповідно до авторської інтерпретації:

137. НЕ ЖУРІСЯ ЗА ПОЛОВОЮ, КОЛІ МАСИ ЗЕРНО. – *Що ж, дуже тяжко, товариші, коли тебе покидає хтось у біді. Але це краще, коли покидає зараз. От лиха година й прояснила, хто ким є. То й не будемо журитися за половою, коли маємо зерно* («Дума про тебе», с. 274).

Це стосується й паремій, у яких відповідно до чинного правопису порушені правила милозвучності, передусім *y//v, i//й*.

Вони здебільшого дублюють авторську репрезентацію, однак задля уніфікації подаються у варіантних формах:

6. В (У) ГОЛОВІ ЩЕ Й НЕ ОРАНО. – *От у кого в голові ще й не орано, а пишається, мов свячене порося, колись батько забувся тебе гарненько откудовчити і лозиною нагнати розум до голови, – насмішувато відказав лірник, обернувся до нечеми спиною й крутнув ручкою ліри, що теж обізвалась насмішкою* («Чотири броди», с. 147).

7. І (Й) В (У) СТАРОМУ ДУПЛІ ВОГОНЬ ТЛІЄ. *Кирюша стрепенується: чи не насміхаються над ним? Наче ні, тільки хто розбере цього дідугана? І в старому дуплі вогонь тліє* («Чотири броди», с. 397).

Зауважимо: компонент, який у паремії може варіюватися, береться у круглі () дужки, у трикутних < > дужках розміщені факультативні компоненти.

13. ЩОБ ВАМ (ТОБІ) <В ДУШІ> ПУСТО БУЛО. «*Все зле на вас. Наче світ клином на одній дівці зійшовся, – похитує головою вдовиця. – Є цього щастя, мовляли люди, хоч греблю гати. Так ні тобі: будуть один одному голову ламати. А які ж друзяки вірні були! Бач, цей у дівки сидить, а другий посилає Дарку: викличте хоч на хвилюк Югину. На старість, мовляв той, зводницею хочуть зробити. Щоб вам пусто було»* («Велика рідня», т. 2, с. 548–549); – *Ох і чоловік! Щоб тобі в душі було пусто, – з гіркістю і жалем говорить услід братові тітка Оляна. – Ви, діти, не зважайте – не на ньому тримається день* («Щедрий вечір», с. 670).

Якщо в межах одного контексту трапляється кілька одиниць, то вони подаються окремо у словникових статтях відповідно до алфавітного порядку. При цьому ілюстрації не повторюються, а використовується ремарка *див.*, як-от:

22. ПІВЕНЬ СОЛОВ'ЄМ НЕ ЗАСПІВАЄ. *див. З ОДНІМ АРШІНОМ ДО ВСЬОГО НЕ ПІДСТУПИШ.*

23. ПІДЙМАЙ, СОВО, КРІЛЬЦЯ. *див. ВІД ЗЛОСТІ ПЕЧІНКА БОЛІТЬ.*

48. СКОПАЙ МІЛКО, ПОСІЙ РІДКО, ТО ВРОДИТЬ ДІДЬКО. *див. ВДОВІН ПЛУГ ДО БЛАГОВІЩЕНСЬКОГО ТІЖНЯ НЕ ОРЄ.*

Ремарка *див. також* використовується тоді, коли одна й та ж паремія (або її варіант) знаходяться в різних контекстах:

14. ЦІНІ СОБІ (СВОЇЙ ШКУРІ) <НІЯК> НЕ СКЛАДЄ.
*Дмитро й досі не знаходив собі пари. І не шукав навіть. Лише коли-не-коли виходив на гулянки, був невеселий, неохочий до розмов, одначе вдягався гарно, не жалкуючи грошей. – Дмитро собі ціни ніяк не складе, – говорили про нього дівчата. – Царівну або князівну підшукує («Велика рідня», т. 2, с. 400); – Ти не чуєш, що тебе старші питають? – підвів ногу і міцно поставив її на скрипучі бильця. – чую, Левку, не оглухла, – з серцем напівобернулася до нього, і нижча, відтягнута на себе частина її обличчя затремтіла невдоволенням. – То чого тоді ламаєшся, мов гречаний бублик? – ще більше похмурнів Левко. – Ціни собі не можеш скласти? («Хліб і сіль», с. 170); *див. також: ДРІБНА ЛЮДИНА ТЄПЛОЇ ПЄЧІ ШУКАЄ.**

Задля більш зручного користування лексикографічною працею в кінці розміщено покажчик паремій із вказівкою на місцезнаходження паремії, як-от:

НА ПАНСЬКОМУ ХАРЧІ СВЯТІ НЕ ВИРОСТАЮТЬ. **Н-51**

НА ПАСІЦІ БУТИ І МЕДУ НЕ ПОПОЇСТИ. **Н-52** *див. ВИРІС, ТА ГОСТИННОСТІ НЕ ВІНІС. В-36*

Такий покажчик, гадаємо, дасть змогу краще зорієнтуватися в паремійному масиві творчого доробку Михайла Стельмаха.

А

1. АБІ ВЗЯТИ, А ЗА ВІДДАННЯ В МЕНЕ ГОЛОВА НЕ БОЛІТЬ. – Можна спробувати й це, а поки що берися за резерви – піди по людях. Сьогодні ж! Хтось буряка дасть, у когось розживемося картоплі чи сіна. Брати все треба тільки під розписку: вродить – віддамо. – *Аби взяти, а за віддання в мене голова не болить*, – таки прорвалася злодійська вдача Мамури («Правда і кривда», с. 107).

2. АБІ ДОБРО, А ПАЛІЙ ЗНАЙДЕТЬСЯ. – *Пане старосто, горить ваша хата! – Ти що?! – відразу торопіє Магазаник, кидає погляди то на Терешка, то далину, а ноги самі збираються бігти і не можуть. – Їй-Богу, правду кажу. – Яка ж хата? – не може зірвати ноги з човна. – В лісі чи в селі? – У селі. Господи! А там же під луткою в деревині лежить його золото. І лише тепер Магазаник зіскакує з човна на берег, кидає погляд на село, де між деревами вибивається дим. – Хто ж це міг зробити? – Аби добро, а палій знайдеться* («Чотири броди», с. 538–539).

3. АБІ ЗДОРОВ'Я ТРИМАЛОСЯ, ТО ГРІХІ ВРІДЯТЬСЯ. – *Я теж хочу пожити по-людськи: не в соломі, а в чистій постелі поспати, смаковиту молодицю пригорнути, бо старець я тільки одягом, а не тілом. – Аби здоров'я трималось, то гріхи вродяться*, – зітхнув Магазаник («Чотири броди», с. 154).

4. АБІ МАВ ХОЧ ТРИ ГОЛОВІ, ТО МЕНШЕ ДУМАВ БИ ПРО ОДНУ. див. **БОГА БІЙСЯ, А ЧОРТА ОПАСАЙСЯ.**

5. АБІ МУКА, ТО ВАРЕНІКІВ НАВАРІЛИ Б, ТА СІРУ КАТМА. – *От закусточка! Аби до неї та чарочка. Мирон, іще думаючи над своїм підписом, невесело відповів: – Аби мука, то вареників наварили б, та сиру катма* («Велика рідня», т. 3, с. 24).

6. АБІ ХАТА, А ЗЛІДНІ ЗНАЙДУТЬСЯ. – *Іще й хати нема, а квартиранти знайшлися. Де ж той порядок у тебе? – Порядку, звісно, мало в мене, – з жвавістю закивав головою. – Таким я вже перекотиполом вродився. – Згадав свої щорічні мандри і в думках побачив далеке марево лугів та степів, які, мов друге життя, ввижались йому. – То як? – знову питає про*

Мар'яна, одначе навіть не називає його імені. – Та як?.. Недарма ж кажуть: *аби хата, а злидні знайдуться*, – поморщилася Марія («Хліб і сіль», с. 247).

7. АВАНТЮРА – ВЕЛІКЕ ДІЛО. див. **ХОЧ І ГОРОБЕЦЬ, А НА ОРЛА НАДИМАВСЯ.**

8. А ГРОШІ У НАС ПІД НОГАМИ ЛЕЖАТЬ! див. **СИДИМО, У ВУС НЕ ДУЄМО.**

9. А ДАЛІ БУДЕ ВІДНО. див. **У КОЖНОГО НАЧАЛЬСТВА СВІЙ НÓРОВ.**

10. А ДУЛІ НЕ ХÓЧЕШ? див. **ЯК ПИТЬ ДАТИ.**

11. АЖ ГАЙ ШУМІТЬ. – *Здається, легше брати, аніж віддавати?* – Марко допитливо поглянув на Безбородька, а той одвів од нього погляд. – *Це ти вірно зробив, що не почав судитись: тепер і Шавула, і Мамура так будуть старатися, аж гай шумітиме* («Правда і кривда», с. 301).

12. АЖ ДО САМІСНЬКИХ П'ЯТ. див. **ЧОЛОВІК У МЕНЕ – ЯК ДУБ, А РОЗУМУ В БАНЯКУ – З ЖÓЛУДЬ.**

13. АЖ КІСТКІ ТОРОХТЯТЬ. див. **НА КІСТКАХ НАРОСТЕ.**

14. АЖ ПІДОШВИ ГОРЯТЬ ПІД НОГАМИ. див. **І (Й) ЗАЛІЗО НЕ ЗАІРЖАВІЄ.**

15. АЖ У ЗЕМЛЮ ВКИПІВ. див. **ЧУЖІ НЕДОЛКИ ЗАВЖДІ БІЛЬШИМИ ЗДАЮТЬСЯ.**

16. АЖ ШКУРА ТРИЩІТЬ. див. **ПОМАНІЛИ БУБЛИКОМ, А ПЕТЛЄЮ СТІСНУТЬ.**

17. АЖ ЯЗИКА ВІСОЛОПИВ. див. **БУДЕ КАЯТТЯ, ТА НЕ БУДЕ ВОРОТТЯ.**

18. А КОМУ ВІД ЦЬОГО ЛЕГШЕ БУДЕ? див. **ПОЧИНАЛИ ЗА ЗДРАВІЄ, ЧОГО Ж ТЯГНЕШ ЗА УПОКІЙ.**

19. АНІ З РОТА СЛÓВА, АНІ З НÓСА ВІТРУ. Солоха. *Не знаю, хто в кого вчився: чи ви в Капуленка, чи Капуленко у вас? Цимбалюк. Капуленко нічого самостійного не має. Цей чоловік такий: *ані з рота слова, ані з носа вітру* («Кум королю», с. 633).*

20. АНІ НА МАКОВУ РОСІНУ. – *А ввечері таки перемогла спокуса. Та не журися, отець Хрисантій людина далекоглядна, розуміє, що йому з партизанами краще жити в злагоді. Переживеш моє гріхопадіння? – Ох, не подобається воно*

21. *мені. А ти ніскілечки й не журишся? – Ані на макову росину* («Правда і кривда», с. 152).

22. **А ТЕБЕ ЯКА ГРИЗОТА ПРИГНАЛА?** див. **ПОЖАЛІВ БОГ РАКА.**

23. **А ТИ МЕНІ РОТА ГЛІНОЮ НЕ ЗАМАЗУЙ!** див. **ПЛЮВАТЬ МЕНІ НА ВСІХ З ВИСОКОЇ ДЗВІНИЦІ.**

24. **А ТОБІ ГОЛОВА БОЛІТЬ?** див. **НЕ ПИТАЙСЯ ВРОДИ, А ПИТАЙСЯ РОДУ.**

25. **А ТО ВЖЕ НЕ НАШ КЛЮПТ.** – *Бо є таке страшне слово – самозігрівання, і воно доти буде пожирати нашу працю, зноїти хліб, поки хлібоприймальні пункти стоятимуть просто неба. Подумайте над цим! – А то вже не наш клопінт, – махнув рукою Ступач. – Хай у них болить голова за своє, а в нас за своє* («Чотири броди», с. 167).

26. **А ЦЕ ВЖЕ МАТЕРІЯ НЕ ТВОГО РОЗУМУ.** – *Про Донцова чув? – Це той, що з чорнокнижників? – Хай буде потвоєму. Запам'ятай його слова: «Тільки жорстокість, терор і страх можуть принести нам владу. Народ був рабом і буде рабом». А щоб приборкати раба – перед його носом треба поставити шибенцию. Вчопав?.. – Хто ж у кого вчився: чи Кейтель у Донцова, чи Донцов у Кейтеля? – А це вже матерія не твого розуму, не ворущи її язиком, – невдоволено відрізав Безбородько* («Чотири броди», с. 370).

27. **А ЩОБ ТЕБЕ ТА БОДАЙ ТЕБЕ!** див. **ХВАЛЬБІ ПОВНІ ТОРБІ.**

Б

1. **БАБА БАБОЮ.** – *От і Шевчик почав навідуватись до нас, та чогось не лежить моє серце до нього, хоч, може, він і хороший хлопець. – Таки не витримала. Сказано: баба бабою, – глузує Іван* («Велика рідня», т. 2, с. 507).

2. **БАГАТІТИ ТЕЖ ТРЄБА З ТОЛКОМ.** *Зараз сірі очі Якова безжалісно звужені, і він, здається, не словами, а розпеченим камінням жбурляє в Терентія: – То що, брате?.. Можуть іноді яйця вчити курку? Не я тобі казав, що ці вікна*

боком будуть нам вилазити? Дожився до посміховиська, доживешся отак і до червоного півня! **Багатіми теж треба з толком**, щоб не проклинали твої мерзенні торги, і печінки, і селезінки в кожній хаті («Хліб і сіль», с. 126).

3. БАГАТО Є РОЗУМНИХ СЛІВ НА СВІТІ, А ДУРНІ НЕ ПЕРЕВÓДЯТЬСЯ. Дід Євмен. *А що воно таке? Ідіотизм – знаю, ідеалізм – ні.* Безбородько. *Ідеалізм – це пережиток. Ось, наприклад, ми за трактори, а ви за коні, значить, ви за ідеалізм...* Дід Євмен. *Багато є розумних слів на світі, а дурні не переводяться* («Правда і кривда» (п'єса), с. 528).

4. БАГАТОМУ – СТАТКИ, А БІДНОМУ – ДІТИ. – *Та як же мені не лаяти, коли ще не встигла найменше від грудей відлучити, а вже знову не порожня ходжу. То де ж мені з ними подітися на світі? І всі дрібні, мов ряска. Аби хоч хліба могли настачити на них <...> Бачиш, на яке раювання діти родяться? Нам хоч у спадок цей клопоть з оселею дістався, а їм якраз по трухлявій деревині з хати перепаде, та й більше нічого. Недарма кажуть: багатому – статки, а бідному – діти* («Хліб і сіль», с. 238).

5. БАГАТО ОБІЦЯЄ ЧОРТ, А ЗАБИРАЄ ВСЕ. *Жах охопив Рогиню. Він збагнув те, що не було доказано, і мимоволі схопився рукою за серце. – Ви чули, що я сказав? – Чув, пане крайсяндвірт. Чув. Але, пробачте, я цих списочків робити не буду. – Як? Ви не хочете дбати про майбутнє своєї раси? Це вам стільки дасть! – «Багато обіцяє чорт, а забирає все» («Чотири броди», с. 577).*

6. БАГАТО ПРАВДИ ОДРАЗУ – ТЕЖ МОЖЕ ВБІТИ ЧОЛОВІКА. – *Багато правди одразу – теж може вбити чоловіка. – А в революцію, Супруне, нічого нема потроху, окрім хліба. – Спасибі, утішив, полегшало, – затремтіли під устами зморшки. – І знаєш, як полегшало? Стиснули тобі петлю на шиї, аж очі почали вилазити, а потім трохи відшморгнули її: ковтни, чоловіче, повітря* («Кров людська – не водиця», с. 118).

7. БАГАТО РОЗУМУ НЕ ТРÉБА. див. КОЛІЙ ВЛÁДА НЕ МАЄ СВОЌІ ГОЛОВІ, ТО ПОКАЗУЄ ЧУЖÉ ГУЗНО́.

8. БАГАТО ТАКІХ ВАС, ХИТРОВÉРХИХ, НА СВІТІ РОЗВЕЛÓСЯ. – *Багато таких вас, хитроверхих, на світі*

розвелося. – Не хитроверхих, а обережних, – поправив Гайшук. – Не з великого добра доводиться іноді тримати язик за зубами: вчили вже нас, і добре вчили. – І мене ж учили... – Вам легше: що з старого візьмеш! («Правда і кривда», с. 225).

9. БАГАТСТВОМ (КАЛІТКОЮ) НЕ ДОРІС. див. **ЗАРУБАЙ СОБІ НА НОСІ.**

10. БАНЯК ДОГОРІ ДНОМ ПЕРЕВЕРНУВСЯ. *А Ступач тільки тепер приклав руку до голови. Василь догнав Романа вже в полях. І одразу напосівся на нього: – Ти очманів, чи змалів, чи твій баняк догори дном перевернувся?!* («Чотири броди», с. 249).

11. БАТОГОМ ОБУХА НЕ ПЕРЕСІЧЕШ. *Що його односельці зараз дружно і добре робили в колгоспі, добивалися високих урожаїв зерна і цукрового буряку – це було зрозуміло: люди побачили, що чесною спільною працею вони виб'ються із споконвічних злиднів. Правда, краще б їм той колгосп огнем ясным згорів, у землю запався, але ж... батогом обуха не пересічеш* («Велика рідня», т. 3, с. 196).

12. БАЧИВ Я ДУРНІВ, САМ БУВ ДУРНЕМ, А ТАКОГО, ЯК ТИ, НЕ СТРИЧАВ. – *Як же можна в таку божественну ніч самому розмовляти з вересневим зорепадом? – трагічно підвів смолу брів. І з поезії перейшов на прозу: – Бачив я дурнів, сам був дурнем, а такого, як ти, не стрічав ні в книжках, ні поза ними* («Дума про тебе», с. 162).

13. БЕЗ ВЕЧЕРІ КРАЩЕ СПАТИ: СМАЧНІШІ СНІЯТЬСЯ СНИ. *Сірошапка. Далеко держиш путь? Оскільки. Де краще платять і харчують. У вас на вітряку переночувати можна? Сірошапка. Ти, певно, й не вечеряв? Оскільки. Без вечері краще спати: смачніші сняться сни* («Зачарований вітряк», с. 423).

14. БЕЗ ВІГОДИ КРОКУ НЕ СТУПІТЬ. – *Теж знайшов вигоду: щоб в армію не взяли. Кундрик без вигоди кроку не ступить. А це почув, що гримить, – і в нору. І ще не знати, як і яким він буде, коли вилізе з нори* («Чотири броди», с. 335).

15. БЕЗ «ГЕХ» ДЕРЕВА НЕ ОСІЛИШ. – *Ти чого, підпомагачу, зуби шкіриш? – дивується дядько Микола, розгойдуючи рясну, на дрібних зборках свиту. – А чого ви за кожним разом гехаєте? – Чого? – косує на мене чоловік очима і*

вусами. – Ніби ти не знаєш? – Не знаю. – Еге, погані твої діла. – Погані, але не дуже... То чого? – **Без «гех» дерева не осилиш** («Гуси-лебеді летять», с. 448).

16. БЕЗ ГО́РЯ НЕ ЗЖИВЕ́Ш ВІ́КУ. – Погано, ой, погано, тату, – зітхнув й одразу ж прикусив нижню губу – хай не подумають оті, які понасходились, що не зможе вихлюпнути свого злощастя. – Між людьми буває і гірше, **без горя не зживеш віку**, – пожалів батько свою норовисту дитину («Дума про тебе», с. 58).

17. БЕЗ ОДНОЇ БА́БИ Я́РМАРКУ НЕ БУ́ДЕ. – Добридень, жінко добра! Гайда на збори!... – На які? – На кущові. – А що там? – Хіба не знаєш? В колективи маємо йти. – **Без одної баби ярмарку не буде?** – Приходь – побачиш. Тільки в акрат приходь («Велика рідня», т. 3, с. 18).

18. БЕЗ СВІ́ДКА ЧИ РУКІ́ – ХОВА́Й ГО́ЛОВУ В СОЛО́МУ. Покотило. Я вірно запам'ятав прізвище ваше: Іван Сірошанка? Сірошанка. Вірно. А нащо це тобі? Покотило. Я теж запасаюся свідком: а може, пригодиться. Береженого і власть береже. Сірошанка. Ех, солома ти, солома! Покотило. Аякже, **без свідка чи руки – ховай голову в солону** («Зачарований вітряк», с. 418).

19. БЕЗ СО́ЛІ З'ЇВ БИ. І так усякий костричитьсь, бо кожен чоловік – від Івана й до царя – має в душі такі недомірки чи закапелки, в які не хоче й сонця допустити, не те що когось із правдою. От проживає у нашому селі один чудило, як святий, Себастьян, значить. Нічого не скажеш про нього, правдою живе. А що він має з цього? Ідею і шинелю? І що виходить у нього? Деякі дядьки нахваляються йому хату спалити, а дехто навіть з начальства **без солі з'їв би** його («Щедрий вечір», с. 651).

20. БЕРЕЖЕ́НОГО (БЕРЕЖЛІ́ВОГО) І (Й) БОГ (ДО́ЛЯ, ВЛА́СТЬ) БЕРЕЖЕ́. – Взяв би тебе в село до себе, так уже погань повилазила з шпарин – поліція, значить. Ось я тобі хлібець залишаю біля стогу, а сам пантруватиму на плесі – **береженого і Бог береже** («Чотири броди», с. 460); – Невже до бійки дійде? – насторожено витягнув шию Полікарп. – Може, дійде, а може, й ні, – не обертаючись і не відводячи долоні, поволи відказав Кушнір. – Проте істика тримай міцно в руках, **бережливого і доля береже** («Велика рідня», т. 2, с. 522); див.

також: **БЕЗ СВДКА ЧИ РУКІ – ХОВАЙ ГОЛОВУ В СОЛОМУ; ОБЕРЕЖНІШЕ ХОДІ ПО ЗЕМЛІ, ПОСЛИЗНУТИСЯ НЕ ТЯЖКО.**

21. БЕРЕЖІ СВОЇ КІСТОЧКІ, БЕРЕЖІ І РЕБЕРЦЯ.

– А коли б цьому «комусь іншому» узяв та й ненароком в'язи скрутив і обличчя до шиї привернув би, то що б ви тоді побачили? – аж тремтить парубок, але намагається говорити якнайспокійніше. – Це ти б мені... тьху... комусь іншому обличчя до шиї привернув би? – здивувався, але не розсердився Шмалій. – Ще мало, хлопче, ти пасок з'їв. І, видать, мало гамселили тебе. Знаємо, що Бог Волошинів силою не зобидив, а коли з толком до всього підходити, і самого чорта можна загнудати... Так що, Романе Григоровичу, **бережи свої кісточки, бережи і реберця**, бо вони ще м'які, не затверділи, і вчися бути не дуже розумним («Хліб і сіль», с. 140).

22. БЕРУ ГРІХ НА СВОЮ ДУШУ. – Їдьте, хлопці, до мене! – Як це? – виривається в Левка. – Просто. **Беру гріх на свою душу**, – вужчають і світлішають навскісні рухливі очі Варави («Хліб і сіль», с. 97).

23. БИЙ ЛІХОМ ОБ ЗЕМЛЮ, ЯК ШВЕЦЬ ХАЛЯВОЮ ОБ ЛАВКУ. – Ти теж, як перепілка, живеш, – з сумом і співчуттям говорить тато. – Як діти? – Ростуть поволеньки. Старшенький уже в школу збирається. Само десь букваря доп'яло, прокидається з ним і засинає з ним. То мусила перешити малому батькову одежу. – І вдова піднесла руку до очей. – Не плач, Одарко. **Бий лихом об землю, як швець халявою об лавку.** – Я вже, Панасе, й не плачу. Так наголосилась за війну, що, мабуть, і вріж око, то сльози не добудеш («Щедрий вечір», с. 608).

24. БИЙ СВІЙ СВОГО, ЩОБ ЧУЖИЙ БОЯВСЯ. – Куди ж ви намірились? І плужок справний у вас, – оглянув без жодної латки шестеричка. – Оце намірився тобі виорати город. – Мені? – почервонів Марко. – А хіба що? Хтось же чи сьогодні, чи завтра має тобі зорати. То чому не я, щоб не одривати з поля орача? – Спасибі, Євмене Даниловичу, що добровільно взялися за обслуговування голови. Ви так і про Безбородька дбали? – **Бий свій свого, щоб чужий боявся**, – і собі розсердився старий. – Коли мос невлад, то я з своїм назад. Хотів трохи пособити, та сам дідько тобі не вгодить («Правда і кривда», с. 312).

25. БІТИ Б МЕНЕ́, ТА НІКОМУ. – *Еге ж, не треба, – згоджується вона, а кілька краплинок падають на мою чуприну, і мати обороняє її від сльози зазіленою рукою. – Ой, бити б мене, та нікому:* плачу, мов свічечка, їдь, Михайлику, їдь і надивляйся на ліси, бо хто знає, чи більше побачиш... («Щедрий вечір», с. 578).

26. БІГАВ ЗА ВО́ЗОМ, – ПОБІЖИ́Ш І ЗА СА́НКАМИ. *Тепер це все теж може відхопити якийсь барон чи гауптман, а ти вдовольняйся тільки службою... собачою службою. Мав її і за гетьмана, але тоді чув за плечима дідичні маєтності, а перед очима бачив, щонайменше, крісло губерніяльного старости. А зараз, вважай, нічого нема ні за плечима, ні перед очима. І відразу відпала охота догодити барону. Та що поробиш? Коли бігав за возом, – побіжиш і за санками* («Чотири броди», с. 369).

27. БІДА́ ГОЛОВІ́, КОЛІ́ НЕ́Ю ВЕРХОВО́ДИТЬ ЯЗЫ́К. – *Ти чого гигочеш? – А який же недоумок за чотири яйця підставить свою шкуру? І сам не знаю, як вішати цю срамоту. Магазаник довго дивився на Терешка, а потім присадив його: – Біда голові, коли нею верховодить язик. Ти сховай свій недомисел у такий закапелок, щоб і сам узавтра не знайшов* («Чотири броди», с. 493).

28. БІДА НАВЧИ́ТЬ. – *Бережіть себе, бо ви ой як потрібні людям, – Лаврін вийняв з кишені кисета з тютюном. – Візьміть на дорогу. – Я ж не курю. – Біда навчить.* Він узяв кисета, охопив руками косаря, а той злегка стиснув його могутніми руками: – *Ідіть, бо хтось, може, теж не спить, шукаючи вас* («Чотири броди», с. 239); *Сафрон розстебнув сорочку, пальцями розірвав підшиту до коміра стьожку, і з проріхи скотилося в долоню кілька червінців. – Ловко придумано, – засміявся Гуркало. – Біда навчить, – зітхнув і поклав один за одним – стежечкою – червінці на стіл* («Кров людська – не водиця», с. 218).

29. БІДА́ <НІКО́ЛИ> НЕ ХО́ДИТЬ ОДНА́ (САМА́). – *Чуєш, Марійко, фашист війною пішов на нас. Від сліз рясних на листі слова повиступали, день почорнів мені, а сама, наче в задмленому просвітку, бачу, як стявся з ворогом прикордонний роз'їзд, де Іван мій служив. Біда не ходить одна... Попрощались ми з нашим Дніпром, з нашим споконвічним світом, у далеку Башкирію поїхали* («Добрий вечір, мамо», с. 365). – *Ти знаєш про наше горе, про*

чорну зраду? Стах здригнувся. – Трохи знаю. І дзвони по убієнних чув у навколишніх селах, – та ї прислухався до передранкової тиші, ніби в ній і досі чайлись похоронні дзвони. – **Біда ніколи не ходить сама, – і провів рукою по чолі й очач.** – Це правда: **біда ніколи не ходить сама** – чимало в неї підручних є («Чотири броди», с. 374).

30. БІДІ НЕ ШУКАЮТЬ – ВОНА САМА ТЕБЕ ЗНАХОДИТЬ. Безбородько почаркувався. – Хильнемо ж, добродійство, цю отруту за нового старосту! – За якого старосту? – оторопів лісник у недоброму передчутті: **біди не шукають – вона сама тебе знаходить** («Чотири броди», с. 356).

31. БІДНА Ж МОЯ ГОЛІВОНЬКА! див. ТЕПЕР МЕНІ І ЖАБА – НАВАР.

32. БІДНИЙ, АЖ СІНІЙ. див. КРАСУ НА ТАРІЛКУ НЕ ПОЛОЖИШ (НЕ ПОКЛАДЕШ).

33. БІДНИЙ, ЯК МАК НАЧЕТВЕРО. див. ДУРНО ТІЛЬКИ ХАРЧ ПЕРЕВОДИШ (ПЕРЕВОДИТЬ).

34. БІДНІСТЬ НІКОЛІ НЕ РОЗУМІЄ БАГАТСТВА. – Так треба, тату, – щоб не ятрити всяких заздренників. **Бідність ніколи не розуміє багатства.** А хіба ж я не доскочив би його при іншій владі, яка шанує карбованець і зиск? Хіба мені личить господарювати на лічених десятинках, коли й я сотням дав би раду? У мене земля не вилежувалась би облогами, а робила, як наймичка («Чотири броди», с. 25).

35. БІДНОМУ САВЦІ НЕМА ДОЛІ НІ НА ПЕЧІ, НІ НА ЛАВЦІ. Але хто пособить мені розібратись у книжці? Я перебираю в пам'яті грамотіїв своєї вулиці, та всі вони щонайбільше знають написати листа і ждати ответа, як соловей лета. Міг би допомогти ніп, але я не піду більше до нього пекти раків, і досі сором, як згадаю. До дяка теж не випадає потикатися, бо нещодавно з Петром лазив у його сад. Недарма кажуть: **бідному Савці нема долі ні на печі, ні на лавці...** («Гуси-лебеді летять», с. 507); – Це, вважай, австрійський картуз – од війни залишився. Дуже гарне сукно. – Не хочу я австрійського наголовника, хоч і з гарного він сукна. – А в чому ж підеш до школи? В шапці рано, кашкет зносився, а бриль продірявився. – **Бідному Савці нема долі ні на печі, ні на лавці,** – кажу, не дуже й журачись, що нема чим голову прикрити, бо зима ще далеко («Щедрий вечір», с. 619).

36. БІДУ НАКЛІЧЕШ (НАКЛІЧЕТЕ). див. **УСЕ МИНІТЬСЯ, А ПРАВДА ЗАЛІШИТЬСЯ.**

37. БІЙСЯ (БІЙТЕСЯ) БОГА І ЛЮДЕЙ. – *Сто двадцять!* – жахнувся дядечко, став вислогубим і вибалушив очі на тата. – **Бійтесь, Панасе, Бога і людей.** Красна їй ціна – шістдесят карбованців, але я вам, по-свояцьки, накіну ще десятку. Знайте мою добрість («Щедрий вечір», с. 588).

38. БІЛЬШЕ ПІРНАЙ У ЖИТТЯ, БІЛЬШЕ Й ДІЖДІЄШСЯ ВІД НЬОГО. – *Бо душа твоя схожа тепер на каталог, а я хочу, щоб вона була недописаною книгою, – махнув кулаком.* – **Більше пірнай у життя, більше й діждешся від нього** («Правда і кривда», с. 82).

39. БІЛЬШОГО НЕ ПОДАРУЄШ, МЕНШОГО – НЕ ТРІБА. Василина. *Добре, що у вас не жіноча доля.* Євген. *Позавидували.* Василина. *Прощавай, Юрію, прощай...* І на пам'ять нема чого залишити. Катрич. **Більшого не подаруєш, меншого – не треба** («Зачарований вітряк», с. 414).

40. БІЛЯ ВУЛИКІВ ХОДІТИ І МЕДУ НЕ КУШТУВАТИ. – *Ось у цьому параграфі, Марку, ти вже загинаєш, – не обурився, а діловито почав поправляти комірник.* – **Що іноді до моїх рук щось прилипає, – ніяк не суперечу, бо нема такого навіть у законі, щоб біля вуликів ходити і меду не куштувати – це ненатурально буде.** Ну, а щоб когось перекушувати надвоє чи начетверо – цим категорично не займаюсь («Правда і кривда», с. 256).

41. БІЛЯ КОГО ПОТРЕШСЯ, ВІД ТОГО І НАБЕРЕШСЯ. – *Ох і насобачився ж ти від попа язиком грати, – пирхнув Дмитро.* – **Біля кого потрешся, від того, значить, і наберешия,** – смиренно відповів Варивон («Велика рідня», т. 2, с. 266).

42. БІЛЯ КРАСІ ВРОДЖУЄТЬСЯ ГРІХ. – *Як ви смієте, дядьку, таке говорити?! – кизикнула, мов підбита чайка.* – *А чого ж мені не сміти? – добивав своєю розсудливістю.* – *Хіба я не знаю, що біля краси вроджується гріх? Грішила Єва у раю, грішить і ваша сестра на землі, а терпимо найбільше ми.* Так що йди, дівко, додому і підшукай іншу пару. Ну, а коли вийдеш заміж і після цього не перегорить любов до мого дурня, тоді ще зможеш зустрітися з ним на вировиську («Дума про тебе», с. 19).

43. БІС БІДУ ПЕРЕБУДЕ. *А дід задумано стоїть біля груші, в його освітлене чоло втиснулися стрілки темені, що залягла у зморшках. І Максимові до сліз стає жаль старого. – Дідуся, ви не журіться... – торкається пальцями дідових пучок і наосліп чує, що навіть вони в мозолях. – Можє, якось **біс біду перебуде** («Хліб і сіль», с. 259); Поволі стихає Мар'янова пісня, замовкають нерівні голоси, що підхоплювали її, і за піснею, як по бурлацькому білому тілі, плаче Мар'янова дружина, дарма що городські білети в Сибір уже лежать на грудях чоловіка, мов цвинтарна земля. – Не журися, жінко, **біс біду перебуде**, – кладе руку на плече дружини («Хліб і сіль», с. 50).*

44. БІСІВ ЮХІМ З ВОДИ ВІЙДЕ СУХІМ. – *Будинок мені дасте? – Захотів. Сам збудуй такого, – незграбно втикається у хвіртку... «Середнячки об'явилися... **Бісів Юхим з води вийде сухим**. Такий тобі проскочить і крізь решето, і крізь сито» («Велика рідня», т. 2, с. 574).*

45. БІС І ЖИТТЯ РОБИТЬ БІСІВСЬКИМ. *Сагайдак міцно стиснув Данилові руку: – Ось як воно бува, хлопче. **Біс і життя робить бісівським**. Посидьмо перед дорогою, перед судьбою. Хай оберігає тебе доля від усього лихого («Чотири броди», с. 295).*

46. БІС ЙОГО ЗНАЄ, ДЕ ТАКІ ДІВЧАТА БЕРУТЬСЯ. *див. **ТИ ЙІ (ЙОМУ) СЛОВО – ВОНА (ВІН) ТОБІ ДВА (ДЕСЯТЬ), <ТИ ЙІ ДВА – ВОНА ТОБІ ДЕСЯТЬ>**.*

47. БОГА БІЙСЯ, А ЧОРТА ОПАСАЙСЯ. *Дядько Євдоким не то тьхукає, не то зітхає і вже починає ніби виправдовуватися: – Аби я мав хоч три голови, то менше думав би про одну. Еге ж! Бо який тепер час? **Бога бійся, а чорта опасайся** («Чотири броди», с. 409).*

48. БОГ ДАВ, БОГ І ВЗЯВ. *Та й лікували тоді по селах не так лікарі, як ворожбити, костоправи й шептухи, орудуючи заклинаннями, замовляннями, тьху-тьхуканням, непочатою водою і землею, її найчастіше прикладали до серця і ран. Коли ж хто умирав, на це дивились по-філософськи: **Бог дав, Бог і взяв** («Гусилебеді летять», с. 539).*

49. БОГ ДЛЯ БІДНИХ СОТВОРИВ ВЕРБУ І КАРТЮПЛЮ. – *А що мені казати? Гріх красу обкладати податком. Коли поменшає її, то і ми подрібнішаєм. Я не знаю, хто придумав*

гірку приказку: **Бог для бідних сотворив вербу і картоплю.** А коли людина на бідарській картоплі творить красу, то ми повинні похвалити, возвеличити цю людину, а не пригинати дурним словом чи карбованцем, як робить оцей телепень («Щедрий вечір», с. 692).

50. БОГ ЛЮБИТЬ ПРАВЕДНИКА, А ЧОРТ ЯБЕДНИКА. – Ізиді, темнозрячий ябеднику! І глаголю тобі: **Бог любить праведника, а чорт ябедника,** – урочисто проголосив і махнув хрестом. – Ізиді, заволоко, не пожирай дерева житні, дерева разума («Правда і кривда», с. 163).

51. БОГОВІ – БОГОВЕ, А КАЙЗЕРУ – КАЙЗЕРОВЕ (ПАНОВІ – ПАНОВЕ). – Хочеш заново винайти велосипед? Це все кустарщина і самодіяльність! – впевнено відрубає Хворостенко. – Для дослідів є учені, лаборанти, а для нас, господарників, є свій практичний графік. **Богові – Богове, а кайзеру – кайзерове** («Дума про тебе», с. 90); – *От скільки грошви треба викласти! Та й землю ж церковному причету доведеться нарізати. А можна б усе тишком-нишком покрити: пан не судиться з людьми, а люди махнуть рукою на церковну землю. Як то кажуть: **Богові – Богове, а панові – панове** («Хліб і сіль», с. 371).*

52. БОГОВІ ГОДІ І ЧОРТА НЕ ГНІВІ. – Нема чого панькатись з ворогами. Ти його жалієш, а він тебе мало не зарубав. Прийде час – і зарубає. Це такий... Тільки без дрібновласницьких переживань. Виступай прямо, рубай з плеча, по-більшовицьки. Не будь лемішкою чи макухою, сьогодні я перевіряю тебе! І ще одне прикинь – тільки не для розголосоу, а для себе. Коли ми обірвемо крила таким, як Дмитро, то й інші середняки не будуть тріпатись. Зрозумів, куди вода тече? – і швидко пішов назустріч бородатому, запорошеному снігом Маркові Григоровичу Синиці. Хоч і добував чоловік мед, а на язичі його чогось вистигає і жовч. То як мудрі люди кажуть: **Богові годи і чорта не гніви** («Велика рідня», т. 3, с. 46).

53. БОДАЙ ЙОМУ ВІКРУТИЛО ЯЗІК У ПІСКУ. – Чого це дехто роз'їхався, як верша? **Бодай йому викрутило язик у писку!** Бач, який праведник знайшовся: то він у партизанів горілку п'є, то чогось із поліції мете («Чотири броди», с. 588).

54. БОДАЙ ПОВИЛАЗИЛО. І ніяк не спекаєшся його, бач, вчителює в чужому селі, а живе тут, чуми ніякої нема на тебе.

Ще й у кожну шпарину заглядає, **бодай повилазило тобі**. І ці коні може надібати... («Хліб і сіль», с. 508).

55. БОДАЙ ТИ ВЖЕ НА КУТНІ ЗАСМІЯВСЯ. – Добрий день, бабоньки! Куди своїх вилупків ведете? Чи не в економію найматись? – і регоче. В сміхові тіпаються його грубі повіки, товсті уста і кособочить втиснута в підборіддя ямка, де густіше куциться щетина. – **Бодай ти, Гервасію, уже на кутні засміявся** («Хліб і сіль», с. 406).

56. БОЇШСЯ ХАТУ ПЕРЕСІДІТИ? – У мене французьке вино є, може, пригубиш? – пометушивишиш, Магазаник з пляшкою стає навпроти жінки, а та самим докором пропікає його: – Невже вам, дядьку, в такий час до напитків та наїдків? Магазаник образився: – А чого? Війна, пробач, не підкорочус черева ні чоловікам, ні навіть жінкам. Сідай. – Я і постою. – **Боїшся хату пересидіти?** («Чотири броди», с. 516).

57. БО́СЕ, А ЧОГО́СЬ РАДІ́Є. – Тоді сиди, халамиднику, в запічку і не виринуй хати! – гримає дядько Себастьян. А я, тримаючись за клямку, виграю дверима і посміхаюсь. – Дивіться на нього: **босе, а чогось радіє!** – Птиця також боса ходить, і не журиється, – сміючись, відповідаю я («Гуси-лебеді летять», с. 443).

58. БОЮ́СЯ НО́ГИ ПРОСТО́ЯТИ. див. **БУ́ДЕШ (БУ́ДЕТЕ) БАГА́ТО (ВСЕ) ЗНА́ТИ – ШВІ́ДКО ПОСТА́РІЄШ (ПОСТА́РІЄТЕ).**

59. БОЮ́СЯ, ЩОБ ЦЯ СКРІ́ПКА МЕНІ́ БУ́БНОМ НЕ ЗАГРÁЛА. – Хазяїне солодкий, господарю медовий! Послухай, і поглянь, і подивися, хазяїне! І оком, і душею поглянь! Хіба ж це кінь? Це музика, Богом зашита у шкуру! Поведи по ньому смичком – і він заграє, мов перша скрипка! – **Боюсь, щоб ця скрипка мені бубном не заграла** («Хліб і сіль», с. 507).

60. БРАТ ДО БРА́ТА, ХОЧА́ Б ВІН БУВ НА́ВІТЬ БЕЗ СОРО́ЧКИ, НЕ ПРИХО́ДИТЬ СТА́РЦЕМ. – Допомоги? Чим же я тобі пособлю? – Не мені, нашим коням, бо вже останніми сльозами плачуть вони. Старцем приїхав до вас. – Не кажи такого: **брат до брата, хоча б він був навіть без сорочки, не приходить старцем** («Правда і кривда», с. 214).

61. БРЕХА́ТИ – НЕ ЦІ́ПОМ МАХА́ТИ. – Іване, а ти мастак брехати? – несподівано запитав я Кульбабенка. – Умію, –

збентежився він, а потім, подумавши, що це треба в розвідницьких справах, веселіше відповів: – **Брехати – не ціпом махати.** – А правду від брехні вмієш відсіяти? («Правда і кривда», с. 73).

62. БРЕХНІЮ СВІТ ОБІЙДЕШ, НАЗАД НЕ ПОВЕРНЕШСЯ. – Говори, бо я тільки вчора на світ появилася... Як тобі не совісно брехати? Не водилося за тобою такого перше. Що ж, на добру стежку прямуєш. Тільки знай моє слово: **брехнею світ обійдеш, назад не повернешся** («Велика рідня», т. 2, с. 516).

63. БРÉШЕ Й НЕ ЖУ́РИТЬСЯ. Отець Якихта. *О-о-ой!* Дозвольте безапеляційно підтвердити: **бреше й не журиється.** Євген. *Та що ви, громадянине піп!* Отець Якихта. *Я товариш піп, бо од вас не ховав овес. А громадяни попи ховають. То чого ти брешеш? Чи в тебе якісь махінації, чи шури-мури з отими, що за плотом хихикають?..* Євген. *Ви не смієте так говорити.* Отець Якихта. *Е-е-ей! Він заліз у чужу соломку, ще й шелестить. Ось я, товаришу командир, щойно бачив його* («Зачарований вітряк», с. 419).

64. БРÉШЕШ, НЕ ВТЕЧÉШ. див. НЕ ВІ́РВЕШ З КО́РІННЯМ – <ХВІ́ЛЬКИ> СПОКІ́ЙНО НЕ ПРОЖИВÉШ.

65. БУВА́В І НА КО́НІ, І ПІ́Д КО́НЕМ. Антон Безбородько не раз **бував і на коні, і під конем** і на це з роками почав дивитися, як на певну закономірність фортуни. Коли його обирали на голову, то він з гідністю тримав власну голову, коли ж переобирали, теж з гідністю ніс на поблідлім обличчі почуття незаслуженої образи і на щирі чи вдавані співчуття відповідав одне: – *Хіба нашим людям хтось догодить?* («Правда і кривда», с. 285).

66. БУВА́Є СЛÓВО БО́ГОМ, БУВА́Є І ВБІ́ВЦЕЮ. Пасикевич. *Бойіся нашого слова?* Антоніна. *У вас ніколи слово Богом не було.* Шинкарук. **Буває слово Богом, буває і вбивцею** («Дума про любов», с. 491).

67. БУВ КО́ЛІСЬ ЧА́Д, А ТЕПÉР РОЗВІ́ЯВСЯ. – *Ідіть, Семене, додому, не дурійте, – виправляє з оселі, – бо вже минулося наше. – Чого ж це минулося? – Магазаник ошелешено став посеред хати. – Отак, як і все минається.* **Був колись чад, а тепер розвіявся** («Чотири броди», с. 497).

68. БУВ НЕ РО́ЗУМ, А РОЗУМÉЦЬ, РОЗУМÉЦЬ І ЗАЛІ́ШІВСЯ. див. **ЩО НАРОДІ́ЛОСЯ У ТЭ́МРЯВІ, ХАЙ І ГІ́НЕ В ТЭ́МРЯВІ.**

69. БУВ ТА Й ЗАГУЇВ. – Якщо покажеш себе в роботі, то після посівної – сам порву заяви. А тепер іди на заклання. Шавула спересердя одним духом перехилив чарку, скривився від якоїсь думки, потім рішуче підвівся і з шапкою в руках пішов до дверей. – То й бувайте здорові. **Був** у Шавули кабанчик пудів на вісім **та й загув**, – хряпнув дверима й важко загунав чобітьми по східцях («Правда і кривда», с. 301).

70. БУВ ЧМУРОМ І ЗАЛІШІВСЯ ЧМУРОМ. – **Був ти чмуром і залишився чмуром!** Навіть ще більше зсередини обріс щетиною. Марко гнівно махнув кулаком, а Шавула, одразу обізвався: – Ну, й що з того? Всі твої лекції до лампочки мені. Ще щось скажеш? – Скажу одне: як ти хитро не крутишся, а твоє темне сонце заходить уже! – Ти мені не дуже дзвони за упокій! («Правда і кривда», с. 257).

71. БУВ ЧОЛОВІК, ТА НА ДІДЬКА ПЕРЕШЕРСТІВСЯ. – Хто цей рибалка? – Новоспечений староста нашого села. – Ти дивись та поглянь! А, здається, ніби... чоловік. – Мав би, напевне, бути чоловіком, але різним хитросплетінням **на дідька перешерстився** («Чотири броди», с. 402).

72. БУДЕ ЗМОГА ВДАРИТИ, – РУКІ НЕ ПОЖАЛІЄ. – І коли у вас вишумується і збалансується слово? Антон Антонович, у всякому разі, далеко не романтик, і коли **буде змога вдарити**, – **руки не пожаліє**. Краще помириться з ним. Я з'єднаю ваші руки. – Нащо з'єднувати руки, коли нема єдності в головах? («Дума про тебе», с. 190).

73. БУДЕ КАЯТТЯ, ТА НЕ БУДЕ ВОРОТТЯ. – Ніби ж я хочу цього? Тягнуть силоміць, як на заріз, – і тоскно зітхнув. – Утечи, Семене, від них. Потім **буде каяття, та не буде вороття**. Не заходь у чужий час, – тоді у свій не потрапиш («Чотири броди», с. 362); – Прищербніть хоч трохи свого язика, бо хтось прищербне його. Де ж господар? Морозиха вдавано зітхнула: – Він, бідненький, аж свого персонального язика висолопив, усе нишпорить, усе вишукує чийогось лиха, поки свого не зустрине. Тоді й вам якось гикнеться, та ще як гикнеться! **Буде каяття, та не буде вороття** («Правда і кривда», с. 424); див. також: **НАВІТЬ ПОГАНІЙ МИР КРАЩЕ ДОБРОЇ БУЧІ**.

74. БУ́ДЕ ПРА́ВДА – ПРИ́ЙДЕ І ВІ́РА. – Гарно сказали ви про все, окрім модельного взуття. Про щось подібне думала і я. Тільки чи всі зрозуміють вас, романтику вашу? Недовірливий ще наш селянин, ох який недовірливий. – Не все, Мирославе, зразу приходить. **Буде правда – прийде і віра!** Хто б іще кілька років тому з селян повірив, що їхні діти прямо в полотняному одязі, в личаках чи й босоніж підуть у високу науку? («Чотири броди», с. 189).

75. БУ́ДЕШ (БУ́ДЕТЕ) БАГА́ТО (ВСЕ) ЗНА́ТИ – ШВІ́ДКО ПОСТА́РІЄШ (ПОСТА́РІЄТЕ). – Сьогодні не йдеш до дівочого броду? – уже в хаті запитала Олена. Лаврін наморщив чоло. – І пішов би, та з бісовим Магазаником треба зустрітися. – Викликає він тебе? – Ні. – То чого тобі? – **Будеш багато знати – швидко постарієш** («Чотири броди», с. 507–508); – Ні, хоч постій трохи. – Боюсь ноги простояти. – Невже ти навіть не хочеш поговорити зі мною? – Таки не хочу. На Великдень серед дівчат можу поговорити, а на самоті не буду. – Хіба я такий противний? – Я цього не казала. – Так чого, Любонько? – **Будете все знати – швидко постарієте** («Хліб і сіль», с. 415).

76. БУ́ДЕШ ЖІ́ТИ, ЯК НЕ ПОМРЕ́Ш. Раптом пам'ять, немов на спалахах блискавок, висвітила вечірній хуторець, і вишневий сон навколо білих хат, і як він стріляв, як у нього стріляли, і як хуторець, і журавлі, і місяць пішли шкереберть. Де ж він тепер: у чужих чи своїх? Данило ворухнувся, застогнав, а поруч тихо, наче журавель над криницею, заскрипів старечий голос: – От і гаразд, хлопче, що видряпався з того світу. Тепер **будеш жити, як не помреш**, – і над ним лагідно посміхається старече обличчя із сивими острішками брів і сивою жменькою борідки («Чотири броди», с. 412).

77. БУДЯКО́М ПРИ ДОРО́ЗІ НЕ ПРОЖИВЕ́Ш. – Ну, мамо, Югино, як ви думаєте та гадаєте про все, що хурделиться тепер? Докія покинула прясти, склала руки на колінах, потім промовила тихо і без запинки – видно, не раз думала про це: – Ми не кращі за людей і не гірші. Що громаді, те й бабі. **Сам будяком при дорозі не проживеш.** А втім, голова всьому тепер ти, – міркуй («Велика рідня», т. 3, с. 38).

78. БУЛА́ ВЖЕ ОДНА́ ТРЯ́СЦЯ НА МОЇ́Й ШІ́Ї. див. **ЧУЖІ́ ЖІ́НКІ́ МОВ ЛАСТІ́ВКІ́, А СВОЯ́ НА́ЧЕ СОВА́.**

79. БУЛА В СОБАКИ ХАТА. – *От побачиш, коли куплю тобі нові черевики, як городській пані. – А була в собаки хата? – не добріє жінка. – В собаки хати не було, а в тебе черевики, як з пушки, будуть, – не сердиться Кузьма на уїдання («Велика рідня», т. 2, с. 294).*

80. БУЛА́ (БУЛО́), ТА ЗАГУЛА́ (ЗАГУЛО́). – *Вранці вже й оратимемо свій наділ. – Панську землю? – вражено запитала Докія, начебто і не знала, не сподівалася того наділу, начебто не бачила його у снах і наяву. – Ні, не панську. Свою! – сміється Свирид Яковлевич. – Свою? – ще не розуміє вона. – Своя ж десятина уже засіяна. – Тепер свою. Панська була, та загула («Кров людська – не водиця», с. 170); – Заберіть собі те, що віддали. Наче не знаєте, що ваш ґрунт злидні відрізали. Хватить мені цвікати в очі своїм добром. Було, та загуло («Велика рідня», т. 2, с. 370); Це не було новиною. Дехто навіть Шевченкові вибивав очі сентименталізмом. Було це, було, та не загуло... На підвалинах хворостенківщини можна вибити план, та держави не розбудуєш («Дума про тебе», с. 211).*

81. БУЛІ́ ВОРОНІ́МИ, ТА З'Ї́ДИЛИ́СЯ. *Та коли в учительській починалися «куткові збори» господаровитих з повісткою, чим краще годувати кабана – ячмінною дертю, кукурудзяним борошном чи вареною бараболою з перегонном, його всього пересмикувало. – Одружитесь – і приєднастесь до нас, – страхали його одруженням. – Ми теж були вороними, та з'їдились («Дума про тебе», с. 198).*

82. БУЛІ́, ТА ВСІ́ ВІ́ЙШЛИ́. – *Чого ж мовчиш, бабо? – Нема мені про що з тобою балачки розводити. – Он яка гордовита. Може, ще своїх ждеш? Не діждешся. Були ваші більшовички, та всі вийшли («Велика рідня», т. 3, с. 381).*

В

1. ВАС ТІ́ЛЬКИ Й БРАКУВА́ЛО <МЕНІ́>. *Вона змовницьки приклала пальця до рота, припала вухом до дверей, що вели до покоїв, і одразу зникла в них. Незабаром повернулася, таємнича й радісна, крутнулася на місці, – цього тільки й треба*

було котяттам – вони одразу ж повисли на її спідниці. – **Вас тільки й бракувало мені!** («Гуси-лебеді летять», с. 503).

2. ВАША КАРТА БІТА. Але братів роз'єднав підкучерявлений, схожий на молодого чорта, з навіки здивованими очима, помічник пристава. Він вигнувся всім тілом, пружно став навпроти Якова: – Не ерепентесь, молодий чоловіче, не накидайтесь на добрих людей. **Ваша карта бита!** Тут вам не вулиця – тут закон! («Хліб і сіль», с. 606).

3. ВАШИМИ УСТАМИ МЕД ПІТИ. Омелянович-Павленко. Одна земля знає, який буде кінець. Чирва. Ви знову високо підведете свої крила і вони охоплять Правобережжя і Лівобережжя України! Омелянович-Павленко. **Вашими устами мед пити, та, крім меду, є отрута.** Ну що ж, комендант то й комендант. За цю першу ластівку я вас першого частую («Зачарований вітряк», с. 448).

4. В (У) БОГА ТЕЛЯ З'ІВ. – Це ж знову я, мов проклятий, буду одну ніч вигрібати землю, другу – вантажити та розвантажувати мішки, а ви мені за це тицьнете в зуби якусь паршиву тридцятку, та й годі. То що мені по цьому і по тому? Чи, може, **Стьопочка в Бога теля з'ів?** («Чотири броди», с. 89).

5. В (У) ГОЛОВІ ПОМЕНШАЛО ПОЛОВИ. – Запряжешся у свої санчата та й, присвистуючи, пометеш з гори у долину. Скільки тут тієї гречки? А вже скоро свят-вечір. Треба стільки млинців напекти, щоб ти за ними не бачив мене. То як? – Де моє не пропадало! Поїду, тату! – О, тепер бачу, що в твоїй **голові трошки поменшало полови.** Інший би, певне, більше сурмонився («Щедрий вечір», с. 636).

6. В (У) ГОЛОВІ ЩЕ Й НЕ ОРАНО. – От у кого в **голові ще й не орано,** а пишається, мов свячене порося, колись батько забувся тебе гарненько откудовчити і лозиною нагнати розум до голови, – насмішувато відказав лірник, обернувся до нечемої спиною й крутнув ручкою ліри, що теж обізвалася насмішкою («Чотири броди», с. 147).

7. В (У) ГОЛОВІ ЯК У МЛІНІ. – А ти ж чого, вулишнику, розвеселився? Трохи десь хильнув? – Вгадали! Але ніколи не вгадаєте, з ким, – засміялося чадо. – Говори вже. – З будищанським

батюшкою. – З будищанським попом?! – не повірив лісник. – Та що ти верзеш? Чи вже в голові як у млині? («Чотири броди», с. 119).

8. В (У) ГОСПОДАРСТВІ І МОТУЗОЧОК ЗГОДИТЬСЯ.
В господарстві і мотузочок згодиться. Гляди, це десь знайдемо подібну штуковину – і з двох кулеметів такий тобі вийде гібрид, що фашистам у печінках закрутить, і заколе, і запече. Ти це по молодості занадто щедрий, бо на готовенькому ріс, розбестився. Пожалій, Степане, зброю один раз, то вона тебе сім раз пожаліє («Велика рідня», т. 3, с. 348).

9. ВДÁРИВ (УДÁРИВ) ЛІХОМ ОБ ЗЕМЛЮ. див. **НА ВРÓДУ, ЯК ЯСНÁ ЗОРЯ У ПОГО́ДУ.**

10. ВДÁЧУ НЕ ВІПЛЕСНЕШ, ЯК ВО́ДУ З КВА́РТИ.
 – Як це «не працює»?! Поламали?! – І вид одразу став таким, наче напозичався злості. – Та не поламали – в сусіднє село перекинули, бо ми, мовляв, і без нього впору зберемо хліб. – Ага... – прив'яла злість і прив'яли неспокійні рум'янци. Ступач сам собі дорікнув за гарячковитість. Та що поробиш – характер! А **вдачу не виплеснеш, як воду з кварти** («Чотири броди», с. 164).

11. В (У) ДЕ́КОГО РО́ЗУМ ПОЧИНАЄТЬСЯ З ЖИВОТÁ. Сірошапка. Не хвилюйтесь, а їжте: **у декого розум починається з живота** («Зачарований вітряк», с. 429).

12. ВДОВІ́Н ПЛУГ ДО БЛАГОВІ́ЩЕНСЬКОГО ТІ́ЖНЯ НЕ ОРЕ́. Дмитро обережно взяв з рук молодиці держално і почав копати, промовляючи словами діда: – Скопай мілко, посій рідко, то вродить дідько. Чи не так, жінко добра? – Цю примовку і я знаю, – повела незвичними бровами. – А що зробиш, коли й за свою кривну працю не можеш тепер допроситись плуга? Робила, робила я одному, – годовищину відробляла, – а дійшло до оранки, тільки сміється: **«Вдовин плуг до благовіщеньського тижня не оре»** («Велика рідня», т. 2, с. 265).

13. ВЕЗІ́ ВІЗО́К, А МИ ПОСЛУ́ХАЄМО. – Михайло! Михайло Чигирин! – здивовано вирвалось у діда Корнія. «І чого б це колишньому партизану, що живе на краю району, в такий вечір прибитись до нас?» – Пізнали? – ніби дивується Чигирин і вітається з усіма. – Тебе та ще не пізнати. Куди ж проти ночі зібрався? – До вас, діду Корнію. Старий засміявся: – **Вези візок, а ми послухаєм** («Чотири броди», с. 33).

14. ВЕЛІКА ЗЕМЛЯ, А НАМ ОБОМ ТІСНО НА НІЙ. – Не можу я вже врятувати тебе. І хотів би, але не можу. – Гнат раптом почувас, що в нього меншає злість. – Бо тоді ти мене, анахтемо, в домовину вженеш. Отак, велика земля, а, виходить, нам обом тісно на ній («Велика рідня», т. 3, с. 34).

15. ВЕЛІКЕ СЕЛЮ, ТА НЕМА́ ДЕ ПОДІТИ СЕБЕ́. Велике його село, та нема де подіти себе, свої гризоти і чвари, нема з ким притовкти їх горілкою чи любощами («Чотири броди», с. 495).

16. ВЕЛІКИЙ КРИК ЗА МАЛІЙ ПШИК. Дядько Себастьян заглянув у мішок плескатолицього, витягнув покалічений кетяг калини, обурився, одразу перейшов на «ти»: – Хто тебе навчив ламати руки деревцям? – Руки? – здивувався, хихикнув плескатолиций і подивився на дядька Себастьяна, як на дивака. – Ти не хихикай, розуме недоспілий; бо покладу на санки і в повіт завезу! – Великий крик за малий пшик! – ображено заметались вузькі, присмоктані уста («Щедрий вечір», с. 707).

17. ВЖЕ (УЖЕ́) В МІШКУ́, ТІЛЬКИ ТРЕ́БА ЗАВ'ЯЗА́ТИ. – Мені ж у нього характеристику доведеться брати. – Це одне одному не завадить. Він уже, вважай, у мішку, тільки треба зав'язати... («Чотири броди», с. 212).

18. ВЖЕ (УЖЕ́) ВОЛОС ВИСИПАЄТЬСЯ З ГОЛОВІ́, А В ГОЛОВІ́ ОДНІ КАРАСІ ПЛА́ВАЮТЬ. – Помішався мій старий на рибі й ставках, – подає затлустіла Веремііна на стіл смажені карасі. – Вже волос висипається з голови, а в голові одні карасі плавають («Велика рідня», т. 2, с. 279).

19. ВЖЕ (УЖЕ́) І СТА́РИСТЬ НА ПЛЕ́ЧІ СІДАЄ́. – Оленко, а батько в тебе є? – Є, – здивовано і з острахом відповіла дівчинка. – І як його звати? – Дмитром, – замість Оленки сказав хлопчак. – Гарне ім'я, – похвалив Магазаник. «Таки вийшла за когось Марія. От наче і є в нього дитина, та насправді нема, а вже і старість на плечі сідає» («Чотири броди», с. 212).

20. ВЖЕ (УЖЕ́) МО́Я НЕПЕ́ВНА ГОДІ́НА ЗА ДЕРЕ́ВАМИ СТО́ІТЬ. – Ой таточку, що з вами?! – Дрімливість звітрилась з її обличчя, продовгуватих очей і довгих вій, а руки хрестом лягли на груди. – Нічого, нічого. Не тривожся, донечко.

Це вже моя непевна година за деревами стоїть, – і оглянусь, ніби міг її побачити («Чотири броди», с. 228).

21. В (У) ЖИТТІ ВОНО ТАК: КОМУСЬ ПЕРЕПАДАЄ ПРОСТЕ АБО Й РАЙСЬКЕ ДЕРЕВО, А КОМУСЬ – ОДНІ ТРИСКІ. – *Це хто – ви бідний чоловік? – не повірив, посміхнувся Данило. – Вір чи не вір, а таки я, бо в житті воно так: комусь перепадає просте або й райське дерево, а комусь – одні тріски, – хрипло зітхнув молоковоз та й кинув погляд у ліси чи в минувшину («Чотири броди», с. 465).*

22. В (У) ЗАЙЦЯ НІГ НЕ ПОЗИЧАТИ (ПОЗИЧАТИ). див. **І (Й) ОДІН У ПОЛІ ВОЇН.**

23. ВІБУЯВ, ЯК ДУБ, А РОЗУМУ Й НА ЖОЛУДЬ НЕ ВРОДІЛО. – *А хто зараз у нас має стати пупом землі? Тільки ділові люди, що вміють і виривати, і вимолочувати карбованець. – Вибуяв ти, як дуб, а розуму й на жолудь не вродило! – придушив гнів дядько Себастьян. Тепер Юхрим навіть згорда поглянув на голову комнезаму: – Який не маю розум, а знову ж тепер не тобі вчити мене («Щедрий вечір», с. 687).*

24. ВИГРІБАЙ З СЕБЕ ЖАР, БО І НАС СПАЛИШ. – *Романочку, не злися, не чортихайся, хіба ж я в тебе така погана? А без вас я не можу... бо люблю вас, – і обіруч вчепилася в зброю. – Вигрібай, дівко, з себе жар, бо і нас спалиш, – не знайшов чого кращого сказати Роман і посміхнувся «язичниці» («Чотири броди», с. 431).*

25. ВИГРІВАЄШ ЗЛІДНІВ НА СВОЇЙ ПЕЧІ. див. **ІДІ (ЙДИ) НА ТРИ ВІХОРИ.**

26. ВІДИТЬ БОГ, ВІДИТЬ ТВОРЕЦЬ, ЩО ВКРАВ МУЖИК ЖІТА КОРЕЦЬ. – *То скільки ж за вашого коня? – Усі ваші гроші, усі до копійки. – Може, в нас тільки й є, що самі копійки, – засміявся дідусь. – Не дуріть голови. Я бачу, з ким маю діло, і калитку у вашій кишені теж виджу. – Він навіть тихенько мугикнув: – Ой, **видить Бог, ой, **видить Творець, що вкрав мужик жита корець**** («Гуси-лебеді летять», с. 483).*

27. ВІДНО, З ЧИЄЇ ГОЛОВІ ВІРОСТЕ ДОВБНЯ. *І знову усім стає весело, тільки один Юхрим шкварчить, як сало на вогні, і розтрушує зелену злість із очей: – Я ще доберусь, розумнику, натурально, до твоєї шкури. А розумник безтурботно*

відповідає: – **Видно, з чиєї голови виросте довбня.** І знову люди так починають перехитуватись от сміху, що мельнику доводиться крикнути на них: – Та поменше витрушуйте регіт, бо аж завітрило, – муку розвіє! («Щедрий вечір», с. 643).

28. ВІДНО Й НЕОЗБРІСНИМ ОКОМ. див. **ОТАК ЗА ОНУЧУ МОЖНА ПІДНЯТИ БУЧУ.**

29. ВІДНО ПАНА ПО ХАЛЯВАХ. – Для чого ви так, пане підполковнику? – з докором промовив сотник. – А чого ж розпустив язика мов халяву? Не знає, а ляпає грязюкою на нас. – Добре він знає. **Видно, кажуть, пана по халявах,** – сердиться на себе, що не зміг більши достойним словом обрізати полковника («Кров людська – не водиця», с. 57).

30. ВИ ЗАВАРІЛИ ЦЮ КАШУ, ВАМ ДОВЕДЁТЬСЯ Й СПОЖИВАТИ ЇЇ. – Молодий чоловіче, я своєю пильністю ще минулого року остерігав і Богдана Васильовича, і вас, як його друга, і директора школи. Та ніхто не послухав мене. **Ви заварили цю кашу з піснями, вам, напевне, доведеться й споживати її** («Дума про тебе», с. 217).

31. ВІЙТИ ЗАМІЖ – НЕ ДОЦОВУ ГОДІНУ ПЕРЕСІДІТИ. – Не про себе – про твоє щастя думаю. **Вийти заміж – не дощову годину пересидіти,** і любощі погіркнуть, коли в сирій холодній хаті перегинеши, коли пучки на чужій пряжі потреши до м'яса, коли на подениціні памороки заб'ють. Нічого ти не знаєши, за батьковою спиною сидячи, а я наробилася на своєму віку («Велика рідня», т. 2, с. 471).

32. ВІЛАМИ ПО ВОДІ ПІСАНО. – О господи! Чого тобі? Ще чорти навкулачки не б'ються. – Краще б ти знову навкулачки бився, аніж маєш на старостування іти. – Того й при шелепала вночі? – Того й прийшла. – Та ще старостування **вилами по воді писано** («Велика рідня», т. 3, с. 306).

33. ВІЛОВИВ РИБАЛКА РІБКУ. Прокинулась я вся мокра од сліз, до самого світу заснути не могла. З озера, наче дитина з колиски, виглянув місяць, а мене роки обступили, думи обсіли; про що не згадаю – до сина свого думкою повертаюсь. У дев'ятнадцятому році побралися ми з Полікарпом. – **Виловив рибалка рибку,** – сміялася моя свекруха («Добрий вечір, мамо», с. 361).

34. ВІМІНЯВ ШІЛО НА ШВАЙКУ. – Шукав чого-небудь кращого, ніж оті жевжики, і **виміняв шило на швайку**. – Які жевжики? – насторожився Дмитро. – Такі ж, як і ти, – одним миром мазані. Шукав я орлів, а на свинячі хвости напав. – На кого ж ви напали? – Та на кількох чортів, що крутяться, наче кізяк в ополонці, а людям і воду гидко брати... «Що ж ви робите?» – питаю їх. – «Книжечки читаємо». – «А ще що?» – «Героїчно ждемо Червону Армію». – «А ще що?» – «З нас і цього досить» («Велика рідня», т. 3, с. 359).

35. ВИНІОСЯ, КАЮСЯ, ЗАРІКАЮСЯ – БІЛЬШЕ НЕ БУДУ. – Передав ти, Себастьяне, куті меду, а мені характеру! – викривлює усмішку на обідочках уст. – Налихословити, натурально, кожний зможе, але на твоїй посаді треба мати вежливість по всіх статутах. Знаю, ти гніваєси на мене за он ту історію із комісією. **Винюсь, каюсь, зарікаюсь – більше не буду**. Не по дурості, а по пильності збочив, бо забрело мені в розмишлення, що ти діяв не за революційними параграфами («Гуси-лебеді летять», с. 541).

36. ВІРІС, ТА ГОСТІННОСТІ НЕ ВІНІС. – Не треба, Марку Григоровичу. Дуже ви мажете хлопця. – Як так не треба? На пасіці бути і меду не попоїсти? Щось ти **вірис, та гостинності не винис**. Думаєш мене, старого, зобидити? – насупився гостелюбний пасічник («Велика рідня», т. 3, с. 244).

37. ВІСКОЧИВ, ЯК ПИЛІП ІЗ КОНОПЕЛЬ. Від цього лицедійства усі глядачі вибухнули реготом і так почали вигойдуватись на дошках, що ті затріщали, а одна зламалась. Ті, хто сидів на ній, – попадали на підлогу, і театр став ще веселішим. Лише одному суфлеру чогось не догодила людська радість. Він **вискочив** зі своєї будки, **як Пилип із конопель**, і почав кричати: «Завіса! Завіса!» («Гуси-лебеді летять», с. 562); див. також: **НАВІТЬ ЯРМАРКОВІ КУРИ ЗНАЮТЬ, А МОЇ ВЖЕ Й ЗАБУТИ ВСТІГЛИ.**

38. ВИСÓКОГО ТИ РО́ДУ, ТА ПЕ́СЬКОГО ХÓДУ. Безбородько не сподівався таке почути від Магзаника, який замолоду був падким і до дівчат, і до молодниць. Що ж воно таке: запізнє каяття чи сум за тією честивістю, що оминула його? – Це тебе цілонічні сентименти карають? – Чого ж сентименти? –

глухо обурився Магазаник... *«Високого ти роду, та песького ходу»* («Чотири броди», с. 367).

39. ВІТРИЦИЛАСЯ НА МІЛЮ, А НЕ БАЧИШ НА П'ЯДЬ. – Як не скажеш, де був, то тільки й бачив мене! – пішла від гніву, а в очах замість звабливого оксамиту металися осі. – Та скажу, забісована, – здвигнув плечем. – **Витріцилась ти на мілю, а не бачиш на п'ядь.** Невже, справді, дурні ревноці потьмарили твою розумну макітру? – і знову посміхнувся тією посмішкою, що так непокоїла жіноцтво («Чотири броди», с. 506).

40. ВІТЯГНЕСИ ІЗ БОЛОТА – САМ УВ'ЯЗНЕСИ У НЬОМУ. – То не підрятуєте, Гавриїле Олексійовичу, мою великогрішну душу? Невеликий буде на ній заробіток, бо де ж ви бачили комірника, якому не доводилось би хитрувати чи якого не скубуть? – І сам не знаю, що робити з таким гріховодником! – завагався Рогиня. – **Витягни тебе з болота – сам ув'язнеш у ньому** («Чотири броди», с. 523).

41. ВІД ДОШКИ ДО ДОШКИ Й ПОСЕРЕДИНИ ТРОШКИ. – Це часом не той, що космографію читав? – примружився голова повітвиконкому. – Він самий! – То он який ти? – дивується Василь Іванович і наближає до мене дрімливий туманець своїх незвичних очей. – Дуже кортить читати? – Дуже, – ніяково кажу я. – А як ти читаєш? **Від дошки до дошки й посередині трошки?** – І посередині трошки, – хитаю головою і не журюся («Щедрий вечір», с. 695).

42. ВІДІЛЛЮТЬСЯ ДИТЯЧІ (СИРІТСЬКІ) СЛЬОЗИ. Але Магазаник уже закусив вудила: – Оце так говорить народний учитель? Оце він так прикриває обкрадання держави? Для чого ж він тоді кінчав технікуми-інститутути? Читав, читав я в газетці, як ти за правду розпинався. Це в газетці було, а в житті хай Магазаник бореться за правду, а ви збоку станете? – Не юродствуйте, дядьку. **Ще віділлються вам дитячі сльози** («Чотири броди», с. 70); – На добраніч, дитино, – зітхнув Дмитро. Довго не міг він заснути, уявляючи, як жила Оксана біля убитих батьків. Потім думки перенесли його до сім'ї і знову на обважнілих крилах вертались до дівчини. – **Віділлються тобі, враже, сирітські сльози** («Велика рідня», т. 3, с. 538).

43. ВІД ЗЛОСТІ ПЕЧІНКА БОЛІТЬ. – *Не гарячіться, Софроне Андрійовичу. Від злості печінка болітиме.* – *І знову засміявся.* – *Я для вас кращого хочу. Моє діло таке: не сьогодні-завтра про мене можуть пронюхати – і знову: «Підіймай, сово, крильця», – проспівав надтріснутим тенором.* – *а ви за мною не вженетесь – літа не ті, діла не ті* («Велика рідня», т. 3, с. 199–200).

44. ВІДКЛАДЕНИЙ ТІЛЬКИ СИР ДОБРИЙ, <А ДІВЧИНА СКІСНУТИ МОЖЕ>. – *Ні, не люблю, – усміхнулась і поглянула, примружившись на парубка. І Варивон у шаленому пориві підняв дівчину вище своєї голови, потім міцно притис до грудей.* – *Зразу ж, у неділю, старостів засилаю. Добре? – Який ти швидкий.* – *А чого ж довго відкладати? Відкладений тільки сир добрий, а дівчина скиснути може* («Велика рідня», т. 2, с. 572).

45. ВІД ЛЮДЕЙ І ВОДА ГРІХІ НЕ ВТАЙТЬ. – *Як же я можу це зробити? Ти ж Василю Тримайводи комору в порядку передав? – Та трохи не зійшлися кінці з кінцями. Нестачу я завтра ж донесу.* – *А як ти донесеши ті кінці, що кинув у воду? Від людей і вода гріхи не втайть...* *Що ж я можу зробити, коли на тебе вже вісім заяв подано?* («Правда і кривда», с. 299).

46. ВІД ПАНСЬКОГО СЛОВА ЗЛОТІ ВЕРБИ РОСТУТЬ. – *Оце привезли талалая! Цей навіки баки заб'є людині, – озвався позаду Роман Волошин <...> – Від його панського слова золоті верби ростуть* («Хліб і сіль», с. 386).

47. ВІД ПАРШИВОГО БЕРЕГА ВІДЧАЛИВ, А НА ПАСКУДНИЙ ПРИБІВСЯ. *І тоді йому багато хто повірив; повірив і я. Попрощався з жінкою та й попрямував до Білої Церкви, щоб визволяти Україну від іноземців і своїх поміщиків. Думалось тоді, що йду під вільними прапорами вимітати феодалне сміття. А далі ви знаєте: від паршивого берега відчалив, а на паскудний прибився* («Кров людська – не водиця», с. 158).

48. ВІД РОКІВ І СМУТКУ НЕМА ЗІЛЛЯ. – *А я не хочу... Щось слабувати почала, Давиде. – То зіллям полікуйтесь. – Від років і смутку нема зілля, – зітхає вдова: вона й досі журилась і за чоловіком, і за сином-одинцем, які померли в моровицю років з п'ятнадцять тому* («Хліб і сіль», с. 158–159).

49. ВІД СВЯТАННЯ ЩЕ ДАЛЄКО ДО ВЕСІЛЛЯ. – *Ну, Марку Трохимовичу, а ви не гніваєтесь на мене? – змінив тему*

розмови Борисенко. – Чого б? – Що, не питавши броду, засватав вас на голову колгоспу? – **Від цього сватання ще далеко до весілля**, – посміхнувся Марко («Правда і кривда», с. 272–273).

50. ВІД СВОЇ ДОЛІ НЕ ВТЕЧІШ. Мирослава обернулася і, погойдуючи станом і косами, пішла у жита, що одразу зімкнулися за нею. Стьопочка обігнав дівчину, став насупроти неї. – Не втікайте, Мирославе Григорівно, бо вже, певно, нікуди **не втечете від своєї долі** («Чотири броди», с. 259).

51. ВІДСКАКУЄ ВІД НЬОГО, НЕНАЧЕ ГОРОХ ОД СТІНКИ. – І це, Іване Гнатовичу, напевне, тому, що в господаря поля теж є щось горохувате: що не кажи, що не роби, як не довби йому, – **відскакує від нього, неначе горох од стінки**. Хохлацький норів («Правда і кривда», с. 394).

52. ВІД СНУ КІНСЬКУ ГОЛОВУ ВІСПАТИ МОЖНА. – Чи ж так добрі господині роблять? Самі встають, а сіяча не будять: хай поспить собі, а просо ж само не сіється. **Від сну кінську голову виспати можна**. – Хіба ж такий, як ти, проспить грушку в попелі? («Велика рідня», т. 2, с. 328–329).

53. ВІД СПАЛАХУ БАГАТО МОЖЕ БУТИ ЧАДУ. – Щось ваш фольклор не веде до добра. Богдан одразу на гороїжвився: – На яке ви зло натякаєте? – О, ви одразу ж на дибки! Спокійніше, спокійніше, колего, – і на плескатому обличчі завуча вималювалось співчуття. – От нащо вам було так спалахувати в Антона Антоновича? **Від цього спалаху багато може бути чаду** («Дума про тебе», с. 190).

54. ВІД СТРАХУ ЗАЯЧІ ВУХА РОСТУТЬ. Мірошник почув це, злегка двома пальцями поторсав Стьопоччине вухо: – У тебе **від страху заячі вуха ростуть**. – І ноги теж, – в'їв Перепелюк («Чотири броди», с. 308).

55. ВІДСТУПІТИ КРОК НАЗÁД, ЩОБ НЕ ЗАВІЯТИ ШЛЯХУ НАПЕРÉД. див. **ЯКА НЕ Є ГОЛОВА, А ПЛЕЧЕЙ ТРИМАЄТЬСЯ.**

56. ВІДЩЕПІВСЯ ВІД РОДУ, МОВ ТРІСКА ВІД ДЕРЕВА, І ВЖЕ НЕ ПРИКЛАДІШ, НЕ ПРИТУЛИШ Ї: НЕМА ЖИВЦЯ. – Упаси і сохрани мене, Господь, від того світу, якого ти дочекався від свого Якова. – під пишними обрізками вусів затріпотіла усмішка. – Не розтравляй мені душу цим Яковом, –

одразу хмурніє Терентій. – **Відщепився від нашого роду, мов тріска від дерева, і вже не прикладеш, не притулиш її: нема живця** («Хліб і сіль», с. 133).

57. ВІЗЬМУ ГРІХ НА ДУШУ. Данило тільки головою похитав і торкнувся пальцем чола. – Скільки ж хитрих ходів у вашому кротовиці. Так-от: судитись я не буду – **візьму гріх на душу**, якщо ви допоможете завезти збіжжя в село на ваших конях («Чотири броди», с. 70); – А звісно ж, веремії буде, – трохи пожвавішав Шавула. – То пособи, Марку. – Що ж, може, й **взяти гріх на душу**, якщо свідок, – Марко в задумі кивнув головою на Безбородька, – не обмовиться навіть словом. – Над цим голову не суши, бо й моя вина є у ділі Мирона, – одверто сказав Безбородько («Правда і кривда», с. 300).

58. ВІЙНА ВІЙНОЮ, А БДЖОЛА І ВНОЧІ ПРАЦЮЄ. Далі він зупинився під віковою липою, де стиха гуділа стара бортъ. **Війна війною, а бджола і вночі працює.** Коли лісник підходив до своєї оселі, на дубі, вмоцнюючись на ніч, простудливо керкнув старий кульгавий ворон («Чотири броди», с. 353).

59. ВІЙНА ВІЙНОЮ, А МОЛОДІСТЬ – РАЗ НА ВІКУ. – Гарненька, ох, і гарненька! З такою б під місяцем постояти. – Зараз цього тільки й бракує, – похнюпився Богдан. – А хіба що? **Війна війною, а молодість – раз на віку** («Дума про тебе», с. 241–242).

60. ВІЙНА ЗАВЖДІ РОЗВ'ЯЗУЄ ЯЗИКІ. – Не подобається мені, Даниле Васильовичу, сьогоднішня розмова з тобою. Вся з самого початку не подобається... **Війна завжди розв'язує язики**, вільнодумство й анархізм, їх треба тримати в пляшці, як нечистого духа, бо сьогодні якомусь філософу з якоїсь Захлюпанки захочеться лібералізму чи селянського раю, а завтра він уже почне переглядати державні податки й плани... («Правда і кривда», с. 209).

61. ВІЙНА – НЕ ТЕЩА. Стратилет. Доручення було б, та автора нема! Хіба ви не знаєте, що Юрій Катрич убитий? Сірошапка. Не може бути! Не може бути! Стратилет. На війні усе може бути. **Війна – не теща** («Зачарований вітряк», с. 446).

62. ВІЙНА ЧЕРЕВА НЕ ПІДКОРОЧУЄ. див. **БОЙШЯ ХАТУ ПЕРЕСІДІТИ?**

63. ВІК ЖИВІ – ВІК УЧІСЯ. – Братику, а в юшку з риби не кидають ні часник, ні селеру, а тільки цибулю і петрушку, – сказала кізочка. – А я їй не знав. **Вік живи – вік учися,** – почав Рябко вибирати щуки з сіті («Хатка в березовому лісі», с. 337).

64. ВІК ЖИВІ – І ВСЕ ОДНО ЖІНКИ НЕ РОЗПІЗНАЄШ. – **Вік живи – і все одно жінки не розпізнаєш,** – дивуючись, махнув рукою чоловік. – Як буде худібка та здоров'я, і на цій землі хліб, мов Дунай, стоятиме, не будеш на чужому порозі удвоє за позичкою перегинатися («Кров людська – не водиця», с. 173).

65. ВІК УЧІСЯ, А Й У КУРЯХ НЕ РОЗБЕРЄШСЯ. – А чому ви, Ганю, довгоносими не підсипаєте? – аж присів біля решета, на яке вже мостилася квочка. – Та, – відмахнулася мати рукою. – Е, ні, скажіть, Ганю, що ви нахитрували, бо я їй з вашої хати не піду. – Що там казати? Помітила собі, що з довгоносих крашанок найбільше вилуплюються півники. – Та що ви?! – здивувався дядько Микола. – **Вік учись, а їй у курях не розберешся** («Щедрий вечір», с. 595).

66. ВІРУ НА ЗНЕВІРУ ОБМІНЯВ. – Ви, Зіновію Васильовичу, засумнівались? Боїтесь за мене? – Не боюся, чоловіче. Але, може, ти після всього, що трапилось у нас і в загоні, розгубився? Може, **віру на зневіру обміняв?** («Чотири броди», с. 375).

67. ВІТРЯК МАЄ ЧОТИРИ КРИЛА, А ЛЮДИНА ТІЛЬКИ ДВА, І ТО – НЕ КОЖНА. – То, може, ми свою норму змелемо не на жорнах, а на вітряку? Бо ж він має перевагу над людиною. – Яка це в нього перевага? – здивувався Чигирин. – Сама звичайнісінька: **вітряк має чотири крила, а людина тільки два, і то – не кожна** («Чотири броди», с. 438).

68. В (У) КИШЕНІ Й ВІТЕР НЕ ХОЧЕ СВИСТІТИ. – А твоєму, хлопче, лиху, коли крепко подумать, можна зарадити. – Зарадиш, коли **в кишені й вітер не хоче свистіти,** – безнадійно зітхнув я. – Знову був поткнувся на вишки, знайшов нове гніздо зозулястої, а під нею, хитрюгою, вже курчата прокльовувались («Гуси-лебеді летять», с. 460).

69. В (У) КИШЕНІ ЩЕ НЕ ВІСВИСТІВСЯ ВІТЕР. Я їй дивлюся вперед, як сонечко відкочується од землі, їй питаюся, чого дядько Микола не купує лошат. – Ніяк не може в самісіньку точку

підібрати масть. А я знаю, що не масть головне, а що в дядьковій кишені ще не висвистівся вітер, і регочу, а дядько знає, чого мені смішно, й собі посміхається («Щедрий вечір», с. 618).

70. В (У) КОГО ПШЛО ЖИТТЯ НА ПРОДАЖ, ТОЙ УЖЕ ДОВІЧНИЙ ГРІШНИК. – Я ніби догадуюсь, чого ви маєте жаль на себе. Думаєте, мені легко в цю забійню? – А нам уже й не може бути легко. – Це ж чого?! – розгубився староста. – Бо в кого пішло життя на продаж, той уже довічний грішник, що має чекати страшного суду («Чотири броди», с. 519).

71. В (У) КОГОСЬ ЗАГРАЄ ШКІРА, НАЧЕ БУБОН. – Біда! – зітхнув Магазаник, обняв сина, посадив за стіл. – Бачиш, у чужих людей уже ночую. – І не знайшли паліїв? – Ні. – Сьогодні ж перетрусимо все село, як віхоть соломи, і в когось заграє шкіра, наче бубон, – похижішав від Стьопочки («Чотири броди», с. 547).

72. В (У) КОЖНІЙ БРЕХНІ ЩОСЬ І ВІД ПРАВДИ МОЖЕ БУТИ. – Яка ж це крамола! – Сам цар хоче нас наділити землею! – Якою землею хоче цар наділити? – холоне всередині старости. Хоча, він знає, це брехня, але в кожній брехні щось і від правди може бути («Хліб і сіль», с. 379).

73. В (У) КУЛАЦІ НЕБАГАТО РОЗУМУ. На другий день Левко в Синяві, недалеко від парні, зустрівся з Юрком, зміряв його з голови до ніг і тихо буркнув: – Щось маю сказати тобі. – Юрко, який саме готувався шпунтувати осикову Гонту, підвівся зі стільчика: – Вчора не наговорився? – Та вчора більше кулаки говорили, – нітрохи не бентежився Левко. А в кулаці небагато розуму («Хліб і сіль», с. 552).

74. В (У) ЛЕДАЧОГО БДЖОЛА І В ТЕПЛІ ЗАГІНЕ. – Берись, дитино, за цей вулик. Та винесем його на часину у двір. – Діду, а бджоли ж не загинуть? Ще ж холодно. – В ледачого і в теплі загинуть. Зараз, дитино, починається переднівок у бджіл. За цей переднівок загигає їх, як і людей, більше, аніж за весь рік. А от викупаємо сонцем комаху – і поздоровшає вона («Кров людська – не водиця», с. 257).

75. ВЛИП (УЛИП), ЯК МУХА В МЕЛЯСУ. «Оце так ні за що ні про що і влипає наш брат, як муха в мелясу. І принесло ж його на своє безголів'я. Хіба ж не знає він Мавриної тітки-язичниці, в якій рот – неначе хлів: як розчиниться – замком не

зачиниш, квачем не затулиш. Практично, завтра по всіх кутках задзвонить язиком, наче церковним дзвоном. Не мав чоловік лиха, та пішов до любовниці. Марія йому тепер і хату, і голову рознесе... Як же тут вискочити хоч напівсухим із такої халепи? Тоді і оком не накидав би на відьомський рід у спідницях, де він узявся на нашого брата?» («Правда і кривда», с. 99).

76. В (У) ЛИХІЙ ДУШІ ТІЛЬКИ ЧОРТ ТОВЧЕТЬСЯ. Не вірячи своїм вухам, Гнат здивовано поглянув на охоронця, а далі збагнув, що не одній людині в самі печінки в'ївся його кривдник. Таки правду кажуть люди: **в лихій душі тільки чорт товчеться**... («Велика рідня», т. 3, с. 36).

77. ВМІТИ (УМІТИ) – ЗА ПЛЕЧІМА НЕ НОСІТИ. – На заводі не нахваляться моїм Іваном. До чого не візьметься – так і горить у його руках. Найкраці каюти на пароплавах меблювати довіряли йому. А він до того ще й діло шофера та механіка вивчив. – **Вміти – за плечима не носити**, – сміється, бувало, коли почну його лаяти, щоб не перероблявся («Добрий вечір, мамо», с. 363).

78. В (У) НАЙМАХ СОНЕЧКА НЕ ВЗНАЄШ. див. **ВОДА Й КАМІНЬ ДОВБАЄ.**

79. В (У) НАЙМАХ ТІЛЬКИ СОБАЦІ ДОБРЕ. – Ось тобі, господине, моя знахідка, – і відчуває, як слово «господиня» боляче вразило наймичку. «Еге, і вона б хотіла бути хазяйкою, що не кажи, а **в наймах тільки собаки добре**» («Кров людська – не водиця», с. 221).

80. В (У) НАС РОБОТИ ДО САМОЇ СУБОТИ. – Я пішов, тату, – зачинив скриню, а ключі поклав до кишені. – Іди з Богом, коли напала кортячка женитись, тільки не дуже барися, бо **в нас роботи до самої суботи**. – Аби тільки до суботи, – хмикнуло чадо («Чотири броди», с. 258).

81. В (У) НОГАХ НЕМА ПРАВДИ. – Сідайте, розкажіть, коли є що розказувати, – трусонув чорними кучерями темнолицій Сагайдак. – Я й постою, бо **в ногах**, кажуть, **нема правди**, – знову вдався до народної творчості Ступач («Чотири броди», с. 102); – Сідай, молодиче, – владно говорить господар і ліниво, не відриваючи руки від столу, підіймає вказівного пальця на соснову свіжовистругану лаву. – Я можу й постояти. Спасибі.

– *Та в ногах правди нема* («Хліб і сіль», с. 323); – *Сідайте, Якове Пилиповичу, – швидким яструбиним поглядом зміряв Данька. – Я й постою. Часу нема на посиденьки. Чого звали? – Та сідайте. Правди, кажуть, нема в ногах.* – *Її тепер, надійсь, ніде нема* («Велика рідня», т. 2, с. 421).

82. В (У) НЬОГО Й ЗИМОЮ ЛЬОДУ НЕ РОЗЖИВÉШСЯ. – *Ми пасемо віці далеко-далеко від свого села. А пан у нас такий, що в нього й зимою льоду не розживешся, не те, що якоїсь полегкості для чабанів. Ну, а на чомусь же треба галушки місити? От і замішую їх хлопцям на своєму кожному* («Хліб і сіль», с. 514).

83. ВОВКІВ БОЯТИСЯ – В ЛІС НЕ ХОДІТИ. – *Тимофію, – наздогнала його в сінях. – Ви б не їхали на ніч. Банда Гальчевського тепер лютує. За землю душу видирає, – так сказала, начебто і не знав Тимофій, що робиться навкруги. – О, знову почалися бабські страхи. Знаєш, вовків боятися – в ліс не ходити. Недовго їм жирувати на куркульських харчах* («Кров людська – не водиця», с. 174).

84. ВОВК ПО-ВОВЧИ Й ДУМАЄ. *Управитель з нічим виходить з хати. Його до сінешнього порога проводить Марта. У темряві він хоче вціпнути молодицю, але, отримавши стусана, скоріше прямує до коня, а навздогін чує бурмотіння: Вовк по-вовчи й думає* («Хліб і сіль», с. 315–316).

85. ВОГНЕМ БИ ВОНІ ЯСНІМ ГОРІЛИ. див. **ЧОГО КРІВИШСЯ, МОВ СЕРЕДА НА П'ЯТНИЦЮ?**

86. ВОДА В УСІХ <ЖІНОЧИХ> КРИНІЦЯХ ОДНАКОВА. *А сьогодні він піде до Василюки, вп'ється своєю горілкою і хмільним чаром та й засне на її персах, з яких, певне, змивалась не одна скороминуца любов. Коли не маєш справжньої любові, то знаходи хоч поденицю, бо, як писав протопоп Авакум, вода в усіх жіночих криницях однакова; теж, певно, досадило йому відьомське зілля* («Чотири броди», с. 93).

87. ВОДА Й КАМІНЬ ДОВБАЄ. – *Хто ж її, Левку, умовить? Яка вона мала, а в неї така вдача, немов камінь. – Тіточко, вода й камінь довбає, а материне слово щоб до рідної дитини не дійшло? І що їй за тим Юрком? В наймах ні сонечка, ні літечка не визнає. А за мною господинею буде* («Хліб і сіль», с. 557).

88. В ОДНЄ ВУХО ВВІЙШЛО, У ДРУГЕ ВІЙШЛО. Сірошапка. *Не люблю завдатків, бо потім треба повертати. Оскілко. Тоді послухай. У ваші ліси послано двох провокаторів. Прізвище першого... Прикмети... Запам'ятав? Сірошпка. Де там: в одне вухо ввійшло, у друге вийшло.* Оскілко. *Я повторюю.* Сірошапка. *А нащо мені цей клопіт? («Зачарований вітряк», с. 454).*

89. ВОДУ НЕ ВБ'ЄШ І НЕ ВІВЕЗЕШ. – *Дивіться, скоро вже буде наш став. – Хведю, а як він – живе? Чи і його не помилували фашисти? – Хто живе? – не зрозумів спочатку хлопчак. – Та став. – А-а-а. Живе. Воду не вб'єш і не вивезеш. В низькодолі сумовито похилені верби велетенською підковою охоплювали засніжений став, а на греблі самотньо темнів огрядний дерев'яний монах («Правда і кривда», с. 20).*

90. ВОДУ СКІЛЬКИ НЕ ВАРІ – ВОДОЮ БУДЕ. – *Ось я рибки спіймаю, то ми знову юшки наваримо, – обізвався Володимир. Але на це Миколка серйозно відказав: – Воду скільки не вари – водою буде. От аби ще окрасць хліба до неї («Чотири броди», с. 54).*

91. ВОЛЬНОМУ – ВОЛЯ, <А СПАСЕ́ННОМУ – РАЙ>. – *То знаєш, дарую тобі оці десять тисяч карбованців: бери мою кроковку задурно. – Нащо вона мені? – засміявся Січкар. – То тільки зачіпка до розговору була. Знаєш, я пошуткувати люблю. – Вольному воля, Іване («Кров людська – не водиця», с. 37); – У нашім районі один живе ближче до жита-пшениці, а другий – до пирога. Ступач одразу підкис: – Це жарт чи натяк? – Розумійте, як хочете, – безневинно дивиться на нього Сагайдак. – Вольному – воля, а спасенному – рай («Чотири броди», с. 170); – Задаватись мені не з руки, ми люди прості, а пити з тобою, Сафроне, мені аж ніяк не випадає. А чого – ти догадуєшся. І Варчук зрозумів, що переконувати його годі. – Що ж, вольному воля, а спасенному рай («Велика рідня», т. 2, с. 535); див. також: ХАЙ ВІЄТЬСЯ НА ВСІ ЧОТІРИ <СТÓРОНИ>.*

92. ВОЛЯ ВА́ША, <А СПІ́НА НА́ША>. – *А ви бачили, що батько підкупав? Я чесно крав, – і роблений сміх сухо і відривчасто розсипається біля воза. – Складайте акта і штрафуйте. Тепер воля ваша, а спина наша («Велика рідня»,*

т. 2, с. 476); див. також: **НАШЕ ТУТ НЕ ПЛЯШЕ; В (У) СІРКА́ (РЯБКА́) ОЧЕ́Й НЕ ПОЗИЧА́В (НЕ ПОЗИЧА́ЮТЬ).**

93. ВОНІ НЕ ДУ́МАЮТЬ – ВОНІ ВИКО́НУЮТЬ. – Я оправдаю вашу довіру! – з вдячністю сказав Артемон. «І таки оправдає», – подумав Хворостенко, бо знав, що іноді краще спиратись на тих, хто має в біографії якусь пляму чи гріхоплутство... **Вони не думають – вони виконують** («Дума про тебе», с. 95).

94. ВО́РОН ВО́РОНУ О́КО НЕ ВІ́КЛЮЄ. – От і поменшало у мене на одного женишка. Добре, що глек між собою розбили. – Гляди, чи **ворон ворону око виклює**... Не віряться щось... – Який ти Хома невірний («Велика рідня», т. 2, с. 357); – Марто, батьки дома? – витираючи піт з рудого обличчя, усіяного великими коноплинами ластовиння, старий Сизоненко подав дівчині ржаву руку. – Дома, – обернулась, зоригнулось плече, і, похиливши голову, дівчина повела гостей до хати. Гусаком проплив весь у чорному Ліфер, дивлячись згори вниз, очі його округлились, набухли гнівом. **«Ворон ворону око не виклює. От і просись тепер»**, – засмоктало всередині у Дмитра («Велика рідня», т. 2, с. 368).

95. ВПАКÓВУЙ (УПАКÓВУЙ) ЯЗИКА́ НА ДВА ЗАМКІ́: ЗА ГУ́БИ І ЗУ́БИ. – Побачиш, що зміниться фортуна війни. – Коли б то побачити, але, щось видиться, – не до того йде. А далі **впаковує язика на два замки: за губи і зуби**. Та й на добраніч, хоча де тепер та добра ніч? Попереду чи позаду?.. – Стьопочка, так і не доказавши чогось, **впакував язика на два замки і пішов спати** («Чотири броди», с. 306).

96. В (У) ПЕЧІ́НКА́Х СИ́ДІТЬ (СИ́ДЯТЬ) <МЕНІ́>. Обличчя Безбородька взялось заклопотаністю. – Про худобу, Тодоше, треба щось думати. **В печінках вона сидить** мені. – А що робити, коли ніяких лімітів не спускають? Хіба мало папірців писали? – Папірцями не нагодуєш скотину («Правда і кривда», с. 107); – Тобі ще мало було в районі?! Тебе ще мало вчили розуму за ці дні? – Щось я не помітив розуму в одного із своїх навчителів. – Так скоро помітиш! – скипів Ступач. – Досить уже панькатись із тобою, бо ти надто зарвався. **В печінках сидять** твої підозрілі дії! («Чотири броди», с. 218).

97. В (У) РОТ ВОДИ НАБРАВ ЧИ ГУБИ ЗАШІВ? – У тебе, збитошнику, очі не попеклися од сорому? Кліпнув я повіками раз, кліпнув удруге – переконався, що очі не попеклися, і далі анітелень. Тим часом із клуні ввійшла мати, стала біля печі, не то посміхаючись, не то кривлячись. – Ти, розумнику, **в рот води набрав чи губи зашив?** – строго допитується тато. – Витрутив дядька і мовчши? Ну, скажи ще хоч слово! («Щедрий вечір», с. 589).

98. ВСЕ (УСÉ) ЙДЕ, ВСЕ (УСÉ) МІНЯЄТЬСЯ, <А БАБІ НАЙБІЛЬШЕ>. Ну, то й не халепа чоловіку? Ще хвилину тому він мало не підскакував, вигадавши історію з телеграмою, а тепер кляв її останніми словами: техніка зіпсувала йому усі лубоці. Правду кажуть теоретики: нема нічого постійного в житті – **все іде, все міняється, а баби найбільше** («Правда і кривда», с. 102).

99. ВСЕ (УСÉ) КОЛІСЬ ПЕРЕМÉЛЕТЬСЯ. див. **НАША ХАТА СКРАЇО.**

100. ВСЕ (УСÉ) МИНÉТЬСЯ, БО ВОНО НЕ СЎТНЄ, А ПЕРЕБЎТНЕ. – Та чи не досить нам, Григорію, і горя, і нестатків і поцідуйків? – **Все це минеться, серденятко, бо воно не сунє, а перебутне** («Правда і кривда», с. 150).

101. ВСЕ (УСÉ) ТЕЧÉ, ВСЕ ЗАБУВАЄТЬСЯ. – Як вам сказати, Олено Григорівно? Не буду перебільшувати своїх заслуг. Партизанів – це забагато для мене, бо я був скромним зв'язківцем Івана Олексійовича. Про це, звісно, й тоді мало хто знав, а тепер – тим паче, **бо все тече, все забувається**, – зовсім природно зітхнув («Правда і кривда», с. 318).

102. ВСЕ (УСÉ) ЧИН ЧІНОМ. – І пристрою. **Все буде чин чином**, бо маю руку в районі. Може, хоч там з тебе щось виклепається. А зерно із скитка все одно маємо вивезти... («Чотири броди», с. 89); див. також: **ХОЧ САМ ПИЙ, ХОЧ ГОСТЕЙ ПРИГОЩАЙ.**

103. ВСЕ (УСÉ), ЩО МАСШ В СОБІ, – ТРИМАЙ ПРИ СОБІ, ТО НІ ВОНО, НІ ТИ НЕ ПРОПАДЕШ. – А що таке наші люди? Черета, яка гурту не тримається! З твоєї витівки харпаки, злидні голодні по закутках посміялись посміються, а потім побіжать не до тебе, а до Плачинди, бо він їх і копійкою, і хлібом зарятує. Тому зарання рубає собі на

носі: *все, що маєш в собі, – тримай при собі, то ні воно, ні ти не пропадеш* («Хліб і сіль», с. 139).

104. ВСІ (УСІ) КЛЄПКИ В АКУРАТ СТАЊУТЬ НА СВОЄ МІСЦЕ. – Чого ти, брате, так заговорив зі мною, наче ми вже й не рідня? – Він ще й питає! А коли б кінь зачепив копитом голову Ступача. – То, може б, тоді в ній *всі клепки в акурат стали на своє місце*, – безтурботно відказав Роман («Чотири броди», с. 249).

105. В (У) СІРКА (РЯБКА) ОЧЕЙ НЕ ПОЗИЧАВ (НЕ ПОЗИЧАЮТЬ). – Ти чого ж радієш? – здивувалася жінка і підозріло подивилась на нього: чи й цей заволока такий придурок, як їхній Вавило? – Бо, видно, тут гарні люди живуть. – Які не живуть, а в *Сірка очей не позичають* («Чотири броди», с. 468); – Коли по совісті – нічого не скажу: мій синаш ніколи, Свириде, в *Сірка очей не позичав*, але молодий він ще до цього діла, земля старіших любить, тих, які, не тільки верх, а й глибину її чують («Кров людська – не водиця», с. 28); – Я думаю так: нема любові – ходи хоч до пенька, є любов – тримайся по честі. Так я кажу? – Вилицювате обличчя парубка стало суворішим, покрацало наче, зникли насмішкуваті жмурки в очах. – Може, то брехня? – нетерпляче ждав відповіді. – Де там! Сам бачив. Тепер з ним і через поріг до Бондарів не ступлю. Я в *Рябка очей не позичав* («Велика рідня», т. 2, с. 484); Капуленко. Воля ваша. Служив я вам і правдою, і кривдою. *У Сірка очей позичав*, а служив, та вам усе мало («Кум королю», с. 610).

106. В (У) СОРО́ЦЦІ НАРОДІ́ЛИСЯ. – Вам повезло, пане Поцілуйко, крєпко повезло. Певне, в *сорочці народились ви!* – підбадьорив його бандерівець. – Хтось на моєму місці добряче заробив би за голову секретаря райвиконкому, а я збережу її, бо знаю, що до підпілля і партизанського руху ви поки що непричетні («Правда і кривда», с. 179).

107. ВСТІ́ГНЕШ (УСТІ́ГНЕШ) ЩЕ́ З КО́ЗАМИ НА ТОРГ. – Та нам на Городище треба попасти, не близький світ. – *Встигнеш іще з козами на торг.* Краще скажи, що воно в газетах друкують-печатають? Війною пахне, кажуть? Чи то перемелеться? («Велика рідня», т. 3, с. 244).

108. В (У) СТУ́ПІ НЕ ВТОВЧЕ́Ш. – І де, і за якими океанами-морями ви таку преінтересну птаху дістали? А ногами

як орудує! Поставте її на ступу, то й проса втовче. – А тебе, шилохвостий, напевне, і в ступі не втовчеш, – косував на нього дід. – У всякого свій нрав і характер, і розум іміється, – не дуже й зобиджався Юхрим («Гуси-лебеді летять», с. 442).

109. ВСЬОМУ (УСЬОМУ) СВІЙ ЧАС. – Тепер ви можете мати будинок, якщо скажете всю правду. Нема вже для кого таїтися з нею: ваші спільники заарештовані, ваша територія завойована, ваші ідеї сконали. **Всьому свій час** («Велика рідня», т. 3, с. 436); див. також: **ЯКІЙ РОЗУМ, ТАКІЙ І НІС.**

110. ВСІЮДИ (УСІЮДИ) ДОБРЕ, АЛЄ ДОМА КРАЦЕ. – Иди, сину, щасливим, хоча де те щастя, коли вже війна. Бережи здоров'я на чужині, про нас не забувай та скоріше вертайся, бо **всюди добре, але дома найлучче** («Хліб і сіль», с. 483).

111. ВСЯКА (УСЯКА) ВЛАДА ВІД БОГА. – Отак, Супруне, і віддаси свою кривавицю задарма? – зрештою підводить Січкару круглу голову і презирливим поглядом пожирає Фесюка. – Отак і віддам: **всяка власть від Бога**, – не дивиться на нього Супрун. – Дурне теля. Яка ж це власть від Бога, коли вона Бога не признає! – одвисає важка нижня частина обличчя. – Її не гріх скинути («Кров людська – не водиця», с. 111).

112. ВСЯКА (УСЯКА) ЛЮДИНА МАЄ СВОЄ СВЯТО І СВІЙ СЎДНИЙ ДЕНЬ. – Ось через якийсь час можуть і запитати нас: а з чиєї ласки ми одержали премії і на чьому граємо піаніно? Я ж казав, з пісень воно починається, а чим тільки закінчується? – і зітхнув. – От учора для Богдана Васильовича було свято, а сьогодні, може, настає судний день. Діалектика: **всяка людина має своє свято і свій судний день** («Дума про тебе», с. 217).

113. В (У) ТАКОГО ПОЗІЧИШ: ЙОМУ Й ДУША ДЕШЕВША ГРОША. – Я думала – він прийшов щось позичити нам на нове господарювання. – **В такого позичиш: йому й душа дешевша гроша.** І для чого він живе на світі? Невже тільки для того, щоб жерти і гноїти гроші в землі? («Щедрий вечір», с. 576).

114. В (У) ТОРГУ І СВЯТІ ПРАВДИ НЕ КАЖУТЬ. – От люблю, коли якась комерція є! – нарешті розвеселився дядько Трохим і гримнув на мене: – Як же ти, отецький сину, міг такого намолоти? Га? Я спідлоба глянув йому у вічі й відповів: – Бо мене

мій тато вчили говорити тільки правду. – Усюди, але не на ярмарку! – загравав очима батько. – **В торгу і святі правди не кажуть**, – неінтересно торгуватись буде («Щедрий вечір», с. 660).

115. ВЧОРАШНЬОЇ (УЧОРАШНЬОЇ) ВОДИ НЕ ЗДОЖЕНЕШ. – Тепер навряд чи заснеш, – похитав Євсей головою. – І все одно відпочивай, – втомлено глянув на нього Бараболя. – **Вчорашньої води не здоженеш**, а про завтрашню треба думати («Велика рідня», т. 3, с. 86).

116. В (У) ЧУЖОМУ ГАМАНЦІ ГРОШІ НЕ РАХУЙ. – Нічого не кинеш на коней? – зів'яв Дибенко. – Ви думаєте, що я банк чи його філія? Хтось, може, й лічить у моїм гаманці гроші, а насправді там вітер свистить. – Не в гаманці, а в голові свистить, – зітхнув старий («Правда і кривда», с. 224).

117. В (У) ЯКОМУ МІСЦІ ТЕБЕ ПРИПЕКЛÓ? ДИВ. ЗАДÁРМА ПОРІГ НЕ ПЕРЕСТУПІТЬ.

Г

1. ГАДИНУ ЗА СПІНОЮ ЧУТИ, АЛЄ ЗА ХВІСТ ЇЇ НЕ ПІЙМАТИ. – А ви лобом хоч раз зіткнулись зі своїм «правдолюбцем»? В очах Задніпровського зійшлися страждання і гнів. – **Гадину і її шипіння за спиною чую, але не можу піймати її за хвіст.** Адже вона проти тебе не виступає прилюдно, а б'є анонімкою, нашіптуванням, накаркуванням. І вона опиняється на вигідніших позиціях, аніж ти, бо не ти судиш негідника, а він тебе руками твоїх не в міру довірливих однодумців і підозрою комісій («Правда і кривда», с. 65).

2. ГАДІОКИ В УСЬОМУ СВІТІ КУСАЮТЬСЯ. – Це – бестія, люди. Та ще яка бестія! Про нього вже навіть у газетах писалось, як він у Варшавській губернії обібрав до ниточки нещасних переселенців. Кордон вони перейшли з однією душею, без майна, надіючись, що його пізніше переправлять контрабандисти. Але воно переправилось в кишені Вайнтроба і його спільників. Так що оці людодови мають собі аж потрійну плату: від американських фірм, від нас за темну переправу і ваше майно...

– *Оце так!* – вихопилось у Мар'яна Поляруша. – **Гадюки в усьому світі кусаються** («Хліб і сіль», с. 217).

3. ГАНЯЄ (ГАНЯЮТЬ), НАЧЕ СОЛОНІХ ЗАЙЦІВ (СОЛОНОГО ЗАЙЦЯ). – *О! А вам чого сушити голову війною, коли німці вже хваляться, щі Москву забрали? Це нам, шуцполіцаям, гірше, бо жандармський мотовзвод партизанів ганяє, наче солоних зайців. Оце ж на тому тижні так довелось тікати, що мало п'ят не розгубив* («Чотири броди», с. 493); – *Олександр, дай хлопчаків контрамарку, щоб не ганяли його, наче солоного зайця.* – Далі він лише приторкнувся рукою до моєї голови і пішов у школу. Я знаю, чого дядько Себастьян не зупинився: він бачив, що мої сльози були на підході, а він мав делікатну душу («Гуси-лебеді летять», с. 561).

4. ГАРНА КАЗКА-БАЙКА. – *Панську ділитимуть, – бентежився Тодір Грінчак. – Закон такий є. – А ти його бачив? – Не бачив, але знаю, – втирається Тодір. – І хто цей закон підписав? – Сам цар. – Гарна казка-байка, тільки жаль, що під твоєю розумною шапкою голова дурнішою стала, – насміхається Олександр* («Хліб і сіль», с. 377); – *Гарна твоя казка-байка, та не тобі її розказувати, не мені слухати. – Дуже просто сказати: відступіться. Може, я сам себе ламав не день і не ніч; тебе із серця виривав, та не міг вирвати* («Велика рідня», т. 2, с. 513).

5. ГАРНЕ ЛІЧКО – СЕРЦЮ НЕСПОКІЙ. *Правда, і Стьопочку було охопило справжнє сум'яття чи любов – це коли він зустрівся з Мирославою. Зустрівся – й отетерів. Не одній брехав, що вона найкраща, а ця була така гарна, що їй і правду лячно було сказати. Де й на яких харчах виросло це дивовиння? І хто з ним наважиться вийти ввечері під місячну ніч, і хто його зуміє вкоськати? Таки правду каже тато: гарне личко – серцю неспокій* («Чотири броди», с. 255).

6. ГАРНИЙ ЖЕНИШОК, ТІЛЬКИ ВУЖІНУ ГОЛОВУ МАЄ. – *І що вона? – На глуз увесь час бере. Каже: гарний женишок, тільки вужину голову має* («Велика рідня», т. 2, с. 348).

7. ГАРНІ ГОСТІ, ТА НЕ В ПОРУ ТРАПИЛИСЯ. *Жінка тільки плечима повела і мовчки пішла до оселі. От уперше прибилась до нього Оксана, а тут чорті-що в хаті – не прибрано,*

самогонка й цибуля смердять, а на другій половині щось бурмоче отой бісів мумієзнавець. **Гарні гості, та не в пору трапились.** Це ж треба було ждати Оксану стільки років, щоб отак зустріти («Чотири броди», с. 516).

8. ГАРНО ГРАЄТЕ, ТА ЧОГОСЬ ВІД ВАШОЇ МУЗИКИ ТАНЦЮВАТИ НЕ ХОЧЕТЬСЯ. – Чи ти сказився, чоловіче? Де ж тепер візьмеш цілих п'ятдесят копійок за день? Це в самій Таврії не завжди косарі мають таку оплату. – **Гарно ви граєте, та чогось від вашої музики танцювати не хочеться.** – Дивись, щоб не довелося тобі затанцювати, мов риби на пательні («Хліб і сіль», с. 572).

9. ГАРНОЇ ЗАСПІВАВ, ТА ТРОХИ ЗАРАЇНІ. – Та чи не ліпше одразу будуватись на увесь свій недовгий вік і людям давати приклад: робить, хто може, якнайкраще, зараз тягнись до світлої мети. То раніше було гасло: мир халупам, війна палацам. А тепер треба оголошувати війну халупам, щоб ставити добрі оселі. – **Гарної ти заспівав, та трохи зарані,** – похитав головою Марко на демагогію Безбородька («Правда і кривда», с. 114).

10. ГЛЯДІЙ, ЩОБ СВОЄЇ ГОЛОВІ НЕ ПРОПІВ. див. ЗДОХ, ЯК ПІВЕНЬ ОД ЧЕМЕРІЦІ.

11. ГНІСЯ, ТО НЕ ЗЛОМИШСЯ. Стьопочка, зупинившись, притримує вдову біля хвіртки, злодійкувато озирається, підморгує і повчально говорить: – Хоч Богу плачся, а й він знає, що сльози – вода. Оце споживаєш за своє гордування. Тепер головне: **гнися, то не зломись,** і вообче. А щоб полегшало тобі, зараз же крутнись, як попівна заміж, з податками та ще батькові якусь хапанку принеси («Чотири броди», с. 548–549).

12. ГОВОРІЛА-БАЛАКАЛА ДО САМОЇ СМЕРТІ. Залишки забобонного остраху інколи тривожили Антона Івановича, коли він стрічався поглядом з бісівськими очима, на яких мерехтів гарячий полиск пекла, дарма що біля нього ворушилась громіздка постать отця Хрисантія в підряснику ієромонаха. Чого ще попові треба на звітно-виборних зборах? Ага, то він за утвар потерпає... Безбородько не може угнатися за всіма думками і говорить сьгодні значно гірше, аніж уміє. Позаду хтось смачно позіхає і голосно мовить: **Говорила-**

балакала до самої смерті. Хватить гандаляпати! («Правда і кривда», с. 286).

13. ГОВОРІЙ, ТА НЕ ЗАГОВОРЮЙСЯ. – *Не можу, дівчино, повернути від тебе: тягне мене твій приворотний корінь. <...> – А я думала, що для Плачинди приворотний корінь – чужа земля і чужі хати! – Дівчино, говори, та не заговорюйся!* – з серцем кинув Яків. – *Я тобі не мій старший брат* («Хліб і сіль», с. 341).

14. ГОДА́, ЯК ВОДА́: ПРОЙШЛІ – Й НЕМА́. – *Чого ти, дороженький Семене, сумніваєшся, коли вже гримить над нами? – перешерстюється продавець на підлесника. – Які не були года, а ніколи не підвів тебе, – і кладе руку на гаман. – **Года, як вода: пройшли – й нема,** – засумував Магазаник* («Чотири броди», с. 330).

15. ГО́ДИШ, ЯК БОЛЯ́ЧЦІ. див. ПЛЮВА́ТЬ МЕНІ НА ВСІХ З ВИСО́КОЇ ДЗВИ́НЦІ.

16. ГО́ЛКА ТЕЖ ДРІБНА́, А ПОПАДЕ́ В КРОВ – І НЕ ЗНА́Є ЧОЛОВІ́К, ЩО ВЖЕ СМЕРТЬ НО́СИТЬ У СОБІ́. – *Він більше в печінках сидить. А до серця йому далеко, та й на зріст дрібний. – **Голка теж дрібна, а попаде в кров – і не знає чоловік, що вже смерть носить у собі*** («Кров людська – не водиця», с. 213).

17. ГОЛОВА́ В ТЕ́БЕ НЕ ТУ Ю́ШКУ ВА́РИТЬ. див. У КО́ЖНОГО НА ПЛЕ́ЧАХ СВОЯ́ ГОЛОВА́.

18. ГОЛОВА́ ДЛЯ ДУМО́К, А КАЗЕ́ННЕ МІ́СЦЕ ДЛЯ СИДІ́ННЯ. – *Може, і ти, Гнате, без усякої проволочки подасиш заяву? Ні, не подам, – коротко відповів. – До куркульського берега пливеш? – Свого тримаюсь, – з гідністю відповів чоловік. – А ти його маєш? – Як Бога за душею. – І довго будеш тільки свого триматись? – Поки що маю час, не пече. Тут скороспішність ні до чого. – Голова якась у тебе...– **Голова в мене для думок, а казенне місце для сидіння*** («Велика рідня», т. 3, с. 26).

19. ГОЛОВА́, МОВ КАЗА́Н В ЕКОНО́МІЇ, ТА РО́ЗУМУ В НІ́Й НЕМА́ АНІ́ ЛО́ЖКИ, УВЕСЬ ГОРОБЦІ́ ВІ́СЬОРБАЛИ. – *Зайця з'їв, зайця з'їв, шкуру на голову надів, – підбігає ближче до саней Плачинденя, і Максим достойно, наче Роман, відповідає йому: – **Голова в тебе, хлопче, мов казан в економії, та розуму в ній нема ані ложки, увесь, либонь, горобці висьорбали*** («Хліб і сіль», с. 232).

20. ГОЛОВА НЕ БОЛІТЬ. – *А чи знаєш ти, Семене, що зараз робиться на Заході, на міжнародностях? – У мене за ті міжнародності голова не болить. Бачив їх у громадянську: англійські світоправителі бояться, що французькі захоплять Чорне море, а французи спасаються, щоб англійці і німці не прибрали до рук Балтику, навіть саму Америку лихоманило, опасалась, що японці обшахрують її («Чотири броди», с. 149–150).*

21. ГОЛОВА НЕ ТІЛЬКИ НА ТЕ, ЩОБ ЛИСИНОЮ СВІТІТИ. – *І постарайся так відвести цю землю, щоб якнайбільше колгоспів зачепити, залишити їхню худобу без сіна. Ось тобі й удар на законній основі. А потім дасть Бог день, дасть і їжу – це щось придумаємо. Голова ж не тільки на те, щоб лисиною світити («Велика рідня», т. 3, с. 151).*

22. ГОЛОВІ ВТРАЧАТИ НЕ ТРІБА. див. **ЖУРБООУ БІДІ НЕ ПОСОБИШ.**

23. ГОЛОВНІ В ЖИТТІ – ТРИМАТИСЯ СЕРЕДИНИ, А ЯК ПРИПЕЧЕ, МОЖНА Й ТРОХИ ПОДАТИСЯ НА ЛІВУ СТОРОНУ, НЕ ЗАБУВАЮЧИ, ЩО Є Й ПРАВА. див. **КОЛІ ХТОСЬ ВІСОКО ЗЛЕТІТЬ, ТО НЕОДМІННО НІЗЬКО СЯДЕ.**

24. ГОЛОВНІ В УСЯКОМУ ДІЛІ – ЗА ЩОСЬ ЗАЧЕПІТИСЯ. див. **ЛИСІЦЮ <ВЛАСНИЙ> ХВІСТ ПОГУБІВ.**

25. ГОЛОВОЮ ПРИСЯГАЮСЯ. див. **НЕ ВЧИ (ПОВЧІ) УЧЕНОГО.**

26. ГОЛÓДНІ ПОЇДЯТЬ І ХОЛÓДНЕ. – *Господи, хоч живі-здорові? – Здорові і живі, мамо, – через ворота кинув Левко. – А ви галушок наварили? – Уже й прочахли десь-то. – Нічого, голодні поїдять і холодне, – посміхнувся Левко, який достогибелі полюбляв галушки з кришениками старого сала («Хліб і сіль», с. 115).*

27. ГОЛÓДНОМУ Й ОПЕНЬКИ – М'ЯСО. – *Їсти хочеш? – Дуже! – Підігріти борщ? – Аякже! – Пісний тільки він, замість м'яса – самі опеньки плавають. – Голодному й опеньки – м'ясо («Правда і кривда», с. 296).*

28. ГОЛОМУ ТІЛЬКИ КАРТУЗА БРАКУЄ. – *Якби не твій соз, не мучилася б ні я, ні моя дитина, коли тобі мучитись*

захотілось... Ти хоч би куликів трохи нав'язав. – Авжеж, саме пора. **Голому тільки картуза бракує** («Велика рідня», т. 2, с. 555).

29. ГОЛОС ЯК У ЦИМБАЛІ, А САМ – ШАКАЛ. – *І правду ж про вас кажуть: голос як у цимбалі, а сам – шакал.* – Я ще колись комусь пригадаю шакала! – аж затрусився економ і, чортихаючись, подався до стайні («Хліб і сіль», с. 571).

30. ГОРДИНЯ – ЦЕ ТОЙ КІНЬ, ЩО НЕВІДОМО ДЕ СПІТКНІТЬСЯ. – *Краще б ви помирилися з ним. Хочете, я шепну кілька слів, і все обійдеться.* – *Обійдемося без шепоту. На крижаних скалках очей Меркурія Юхримовича пройшлися недобрі тіні:* – *Гординя – це той кінь, що невідомо де спіткнеться, не раджу вам поганяти його* («Дума про тебе», с. 193).

31. ГОРДИХ ЧАС ШВИДКО СКРУЧУЄ В БАРАНЯЧИЙ РІГ. – *А я сподівався, що ви поцікавитесь, хто заховував хліб.* – *Не вчи ученого. Тепер ми з вами побалакаємо в іншому місці, хоча мені й жаль вашої гордої молодості.* **Гордих час швидко скручує в баранячий ріг!** («Чотири броди», с. 100).

32. ГОРЕ ОДНОГО РАКА КРАСИТЬ. – *По совісті працює чоловік. І тепер на людину став схожий, хоча й не без того, щоб брехнути.* – **Горе одного рака красить.** *От стало на добро вестися – і Полікарп між людьми чоловіком став* («Велика рідня», т. 3, с. 146).

33. ГОРЕ ТОМУ ЧОЛОВІКОВІ, ЩО, ЯК ПТИЦЯ, ХОВАЄ ГОЛОВУ ПІД СВОЄ КРИЛІО. див. **НА ВСЕ ТРІБА ДИВІТИСЯ ШІРОКО РОЗКРИТИМИ ОЧІМА.**

34. ГОРІЛКА – НЕВІРНА ДІВКА. – *Чого це на божій? Ви ще як дуб-довговік, – вичавив крізь образу і знову потягнувся до коренівки.* – *Може, годі уже? – Думаєте, горілка – невірна дівка? – вчвертьока подивився на старого, що погойдував сивину під сивиною колосків, і, кривлячись, перехилив бісову кров* («Чотири броди», с. 25).

35. ГОРОБЕЦЬ ЯКИЙ МАЛЕНЬКИЙ – І ТО СЕРЦЕ МАЄ. – *Сама звеліла мені, щоб Грися і на поріг не пускала. Що й казати, горобець який маленький – і то серце має. А вона пам'ятлива. Іди ж до неї, а я пізніше навідаюсь. Бо це по господарству треба поратись* («Велика рідня», т. 2, с. 547).

36. ГÓРЩИК З ГÓРЩИКОМ І В ПЕ́ЧИ СТРИЧА́ЮТЬСЯ. Поцілуйко. *Як високо не підіймається чоловік, а душа його залишається на землі. Отець Хрисантій. Ми знов на Божому місці стрілися. Поцілуйко. Горщик з горщиком і в печі стрічаються* («Правда і кривда» (п'єса), с. 570).

37. ГОСПО́ДАР НА ВСЮ ГУБУ́. – *Був колись Хома Кошіль господарем на всю губу, на весь повіт. Земельку мав, чорну, мов крило галки, а воли такі, що ні один наймит до рогів не доставав, і медаль, як радість, під шиєю носив. Та більшовики підрізали Хомі земельку, постинали крила ще в двадцятому році, а та медаль під шиєю мало не стала петлею* («Чотири броди», с. 465).

38. ГОСПО́ДАР НА ДВОХ НОГА́Х СТОЙТЬ. див. **НА ОДНІЙ НОЗІ ТІЛЬКИ ПТІ́ЦЯ СТОЙТЬ.**

39. ГОСПО́ДЬ З ВА́МИ! див. **СТА́РШИМ, КУДІ ПОШЛЮ́ТЬ.**

40. ГО́СТІ НЕСПОДІ́ВАНІ, ХАЗЯ́ЙНІ НЕПРІ́БРАНІ. див. **НЕПРО́ХАНІЙ ГІСТЬ, ЩО ПОБА́ЧИТЬ, ТЕ Й ПОЇ́СТЬ.**

41. ГОСТЮВА́ННЯ ГОСТЮВА́ННЯМ, АЛЕ́ Й ЧЕСТЬ ТРЕ́БА ЗНА́ТИ. – *Та чого ти після партизаничини таким гарячим став? – Тому, що багато холоднолобих крутиться біля села. – Ну, це, знаєш, переходить всякі межі! – підвівся з-за столу Кисіль. – Гостювання гостюванням, але й господар честь повинен знати* («Правда і кривда», с. 211).

42. ГОТУ́Є – ПА́ЛЬЦІ ОБЛІ́ЖЕШ. див. **НЕ ВА́ШИМ НОГА́М МОЄ́ ЧЕ́РЕВО НОСИ́ТИ.**

43. ГОТУ́Й ТО́РБУ І СУШІ́ СУХА́РІ. – *Коли ж ми хоч словопочуємо від тебе про Івана Гнатюка, то заздалегідь готуй торбу і суши сухарі. – Отак і повинні ми відчувати твердість влади, – глибокодумно прорік Кошіль, тільки зараз збагнувши, в яку халепу він ускочив через свою дурість* («Чотири броди», с. 467).

44. ГРА́С, НА́ЧЕ В А́НГЕЛЬСЬКУ ДУ́ДКУ, ТА МА́Є ЧО́РТОВУ ДУ́МКУ. – *Чого ж, він непогано вміє говорити. – Насобачився. Та щоб він не базікав, я знаю одне: грає, наче в ангельську дудку, та має чортову думку* («Велика рідня», т. 3, с. 139–140).

45. ГРІ́ХІВ ПЛУ́ГОМ НЕ ПЕРЕОРЕ́Ш. – *Остався б ти, Карпе, вдома. Брався б за господарство, – тихо попросила Олена.*

– Усі тебе обманять, а земля пожаліє. – Пізно, жінко, за господарство братися. **Гріхів плугом не переореш.** Доведеться служити мені, як мідному котелкові, з цією цяцькою, – хмуру, проте театральню взяв у руки гвинтівку («Велика рідня», т. 3, с. 467).

46. ГРІХ КРАСУ́ ОБКЛАДА́ТИ ПОДА́ТКОМ. див. **БОГ ДЛЯ БІДНИХ СОТВОРИ́В ВЕРБУ́ І КАРТО́ПЛЮ.**

47. ГРІХ РОДИ́ВСЯ НЕДА́ЛЕКО ВІД КРАСИ́. *Марія хутенько метнулася до возовні, потім підійшла до нього і вміло, покосарськи, махнула косою, а на плечах її гоїднулися важкі, з бабиним літом коси. Він любувався ними, і дівочим станом, і попалілими литочками, на які осипалась передосіння роса. Чи для роботи, чи для гріховної зваби родилася ти? Недарма ж кажуть: **гріх родився недалеко від краси** («Чотири броди», с. 298).*

48. ГРІШІ́ЛА Є́ВА У РА́Ю, ГРІШІ́ТЬ І ВА́ША СЕСТРА́ НА ЗЕМЛІ́. див. **БІ́ЛЯ КРАСИ́ ВРО́ДЖУЄТЬСЯ ГРІ́Х.**

49. ГРО́ШІ, ГА́РНА ЖІ́НКА ТА ДОБРА́ЧІ КО́НІ – ТО СМЕРТЬ. – *Агрономша – це не вчителька! Як вона тобі? – Славна. Ви ж мені дайте трохи грошей, – і покосував на батька: що цей шкрабун нашкребе йому. – **Гроші, гарна жінка та добрячі коні – то смерть**, – у задумі сказав Магазаник, поліз рукою до кишені й глянув на вітряки, які аж навипиньки спиналися, пориваючись до неба («Чотири броди», с. 121).*

50. ГРО́ШІ НЕ ПА́ХНУТЬ. – *Люблю тлінні речі і срібло паче душі своєї. Про кого це він: про себе чи крайсландвірта? Це, правда, і до нього, Пасикевича, пасувало б: любить він і тлінні речі, і срібло також. **Гроші**, кажуть, **не пахнуть**, а в нього від них роздуваються ніздрі («Дума про тебе», с. 320).*

51. ГРО́ШІ – ПОЛÓВА, А ЗЕМЛЯ́ – СВЯТА́. *Носило мене і по Дніпрогесах, і по Турксибах. Воно й там, хто був з головою, без гроша не сидів. Та **гроші – половина, а земля – свята**. І ждав я своєї земельки з усіх до одного снів («Чотири броди», с. 466).*

52. ГРУ́ШКА – МИ́НУШКА, СЛІ́ВКА – СЛІ́НКА, РІ́БА – ВОДА́, ХЛІ́Б – УСЬОМУ́ ГОЛОВА́. – *Рибки я в тебе, Сташе, не візьму. – Чому ж? – Чому? – помовчав Магазаник. – Знаєш, як люди кажуть: **грушка – минушка, сливка – слинка, риба – вода, хліб – усьому голова**. Цього року гріх за дармовину –*

за рибу значить – давати хліб. Мав би ти гроші, відпустив би тобі скільки треба («Чотири броди», с. 66).

53. ГРЮКУ-СТУКУ НА ЧЕРВІНЕЦЬ, ТА ЧОБОТИ НА РУБЕЛЬ. – А Богдану Васильовичу, друзі, варто подякувати за урок. – Подякувати?! – зіскочив з місця Пасикевич і витріщився на Ярему Григоровича. – Та ви що?! Та ви чим думаєте?! Я не попущу цього! У райнаросвіту поїду! До самого завідувача! А коли треба, і в облнаросвіту! І тоді його, врівноваженого, теж приказкою, присадив Володимир Сергійович: – У вас, колего, **грюку-стуку на червінець, та чоботи на рубель** («Дума про тебе», с. 197).

54. ГУБА ЧОЛОВІКА ДАВНО З ПРАВДОЮ РОЗМИНУЛАСЯ. див. І (Й) КОВАЛЬ РОЗУМУ НЕ ВКУЄ.

Г

1. ГВАЛТ НА ВСЕ СЕЛІО І ДВА ХУТОРІ. – Куди в таке врем'я далеко заїдеш? Хіба що до костомахи, – ніби сам собі каже чоловік. – Так і до неї тепер рукою подати. Посусідились, можна сказати, – і на його жовтих білках лихоманяються зелені кислички очей. – У містечко на базар погнала жінка. Хоча який тепер базар? Дурна баба, дурна і пісня її. Аякже. Та мусиш слухати, коли маєш у хаті не господиню, а **гвалт на все село і два хутори** («Чотири броди», с. 408).

Д

1. ДАЙ МЕНІ СПОКІЙ. Стьопочка відчув у голосі Мирослави зневагу до себе і відрізав: – Не виходить, а вже вийшло! Ви, певне, за переживаннями ще не все зважили на вазі. – **Дай мені, Стьопочко, спокій.** Важ, коли маєш що важити на своїй вагівниці, тільки не лизь із нею в чиюсь душу («Чотири броди», с. 260).

2. ДАВ (ДАЄ) БОГ КОПІЄЧКУ, А ЧОРТ ДІРОЧКУ, <ТА Й ПОПАЛА БОЖА КОПІЄЧКА В ЧОРТОВУ ДІРОЧКУ>. – Регоче, аж ніс витанцьовує. І чого? – Бо ви таке несусвітне кажете про гроші. – Чого ж несусвітне, коли так люди говорять,

– примирливо кинув тато. І справді, у нас люди чийсь гроші міряли, наче картоплю: і возами, і мішками, і мірками, і казанами, і горищиками. А про свої здебільшого казали так: **дав Бог копієчку, а чорт дірочку, та й попала божжа копієчка в чортову дірочку.** Це ще добре, коли проривалась одна дірочка. Та, на жаль, тепер у людей було стільки надірявлено, що й мудрий не знає, як оберести свої статки від нестатків... («Щедрий вечір», с. 576–577); – *Хіба ж я зобиджаю дівоцтво? От інколи тільки руки погірєш навколо їхнього стану чи біля пазухи. – Щось вони в тебе часто почали мерзнути. – Нічого не поробиш, – зітхає Дзвонар, – зима, а рукавиць катма. – Не заробив у лісі? – Та дає Бог копієчку, а чорт дірочку. І завжди чогось Божжа копієчка менша за чортову дірочку – ніяк не вдержши («Хліб і сіль», с. 85).*

3. ДАВНО НЕ МЕТЕНО ПІД ТВОЇМ ЧУБОМ. – *Ти дивись! – Безбородько вибалушив очі на лісника. – Навіть Магазаник укинувся в літературу! Диво дивне! Та, крім літератури, є політика. Що ж тоді головне маєш у мізках? Ти гадаєш, більшовики довго дадуть тобі прожити хуторянином? Тоді давно не метено під твоїм чубом («Чотири броди», с. 150).*

4. ДАВНО, ЩЕ ЗА ЦАРЯ ТИМКА, ЯК ЗЕМЛІЯ БУЛА ТОНКА. – *От розкажу я вам про це притчу-казочку. Колись давно, ще за царя Тимка, як земля була тонка, виорав на полі один мудригайло баняк із золотими побрязкачами, ледве їх на воза висадив, притрусив соломною, привіз додому, та й то щастя не зазнав, бо знайшлись на нього різні та всякі ложкохвати, і від скарбу залишився один надщерблений баняк («Чотири броди», с. 12).*

5. ДАЙ, БОЖЕ, ЗАЯЧІ НОГИ. – *От і все! – наче не вірячи собі, сказав Кириленко, уста його ще тіпались, ніби їх біла лихоманка, ловлячи їх, він підійшов до брезента і підняв автомат. – А тепер дай, Боже, заячі ноги. І, пригинаючись, притримуючи зброю, вони побігли від тих сумирних, з бджолою соняшників, під якими могли б залишитися назавжди («Чотири броди», с. 410).*

6. ДАЙ, БОЖЕ, ХЛІБОВІ УРОЖАЙ, А ЛЮДЯМ ЗДОРОВ'Я. – *Доброго здоров'я вам, отче. Не знаючи, що за гості в нього, старий відповів ухильно і мудро: – Дай, Боже, хлібові урожай, а людям здоров'я («Чотири броди», с. 364).*

7. ДАЛЁКО ПІДЕШ, ЯКЩО НІХТÓ ВЧАСНО НЕ ЗУПІНИТЬ. – *От і є нагода примочити твій «Доц», бо в мельника риба і вода не переводяться. – Це в нього є донька – історик за фахом, лірик за покликанням? – Яка проникливість? Далеко ти підеш, якщо ніхто вчасно не зупинить* («Дума про тебе», с. 165).

8. ДАСТЬ БОГ ДЕНЬ, ДАСТЬ І ЇЖУ. див. ГОЛОВА НЕ ТІЛЬКИ НА ТЕ, ЩОБ ЛІСИНОЮ СВІТІТИ.

9. ДАСТЬ БОГ КУПЦЯ, А ДІДЬКО РОЗГУДЦЯ. – *На ярмарку за тоненьку книжечку «Три торби реготу» я віддав безсовісному крамареві аж п'ять крашанок, знайдених на вишках в кубельці отой зозулястої, що завжди норовить потаємно вивести курчат, бо дуже хотілося посміятись. Та недарма кажуть: **дасть Бог купця, а дідько розгудця.** Хтось про мій торг переказав матері, й дома за ці три торби реготу мав я аж сім смутків... Отак і дізнаєшся, що сміх і гріх живуть по сусідству* («Гуси-лебеді летять», с. 457–458).

10. ДВА КОВАЛІ МАЄ ЧОЛОВІК БІЛЯ СВОГО СЕРЦЯ: ОДІН КУЄ СРІБНІ СТРУНИ, А ДРУГИЙ – ІРЖАВІ ГРАТИ ЗАХЛАННОСТІ. – *Два ковалі має чоловік біля свого серця: один кує срібні струни, а другий – іржаві грати захланності. Не переміг, дядьку Якове, ваш перший коваль другого, дріб'язок буденицини проіржавив ваші струни, притуманив добрий ковальський вогник* («Щедрий вечір», с. 652).

11. ДВІ КОПІЙКИ БЕЗ КОПІЙКИ І КОПІЙКУ ЗДАЧІ. – *Здоров, читальнику! Скільки візьмеш за перевіз? – Дві копійки без копійки і копійку здачі, – відповідаю школярською примовкою, пригинаюсь. Іван сторчака летить на землю і хапає мене за ноги. Ми покотились клубком, а нас уже оточує школярня, і всім стає дуже весело* («Щедрий вечір», с. 621).

12. ДЕ БУВ, ТАМ НЕМА́. – *Де так довго пропадав? – дивуючись з такої переміни, запитала його. – Де був, там нема, – якось загадково відповів парубок і зітхнув* («Хліб і сіль», с. 536); див. також: **ДЕ Й БУВ ТАКИЙ, КОЛІ ГРИМІЛО.**

13. ДЕ ВЖЕ ЙОГО (МОЄ) НЕ ПРОПАДА́ЛО. *Ще не доїхавши до економії, Гервасій підіймає руку з нагаєм і кидає через штахет: – Радійте, веселіться, люди! Наш ласкавий пан дає*

надбавку! **Де вже його не пропадало** («Хліб і сіль», с. 571); – Дядьку Замрибориц, ви мене ще покатаєте? – пурхають вгору довгі чорні вії. – І сам не знаю, – замислюється чоловік. – Це ж великий розход бензину. Обличчя Левка береться сумом, а Замриборица – посмішкою. – Ну, та **де вже моє не пропадало**, – прокатаю такого козака, але за плату («Кров людська – не водиця», с. 126); – Ой Панасе, Панасе, тримайте свої насмішечки хоч на кінчику язика... То за сімдесят віддасте? У мене ж п'ятірки, як зорі в жнива, – з самого місяця відлиті. – І де вони взяли у вас? – Де? – спохватився дядечко. – Це довга казка. То давайте свою руку – позолочу її. **Де вже моє не пропадало!** («Щедрий вечір», с. 588); див. також: **МАЙТЕ БОГА В ЖИВОТІ; КОЛІ ЛЮДСЬКУ ДУШУ ПОСТАВИТИ НА КОЛІНА, ВОНА ВСЕ СКАЖЕ; НА КІНЧИКУ ЯЗИКА; РАЗ НА ТЕ ПШЛО; ЧУЖЕ СКОРІШЕ БАЧИШ І ЛІЧИШ.**

14. ДЕ ВЖЕ КЛЕШНІ РАКА ЗМАГАТИСЯ З КІНСЬКИМ КОПІТОМ. Ступач одразу догадався, до кого поїхав воєнком, і кинувся до колишньої махновської брички. – Переганяй його! – крикнув візникові. А той тільки одним вусом вибив посмішку: – Та що з вами? **Де вже клешні рака змагатися з кінським копитом** («Чотири броди», с. 171).

15. ДЕ ВЖЕ ТІЙ КОПІЙЦІ ВЗЯТИСЯ У БІДНИХ, КОЛІ ВОНА Й З БАГАТИМИ НЕ ХОЧЕ РОДИЧАТИСЯ. – Ви насмішечки назбируєте, Панасе? – Ні, вони чогось самі родять у мені, – відразу ж відповів тато. Але й дядечко не залишився в боргу: – Краще б у вас копійка родила! Батько оцінив дотепне слово, і під вусом його насочилась хитринка: – **Де вже тій копійці взятися у бідних, коли вона й з багатими не хоче родичатись** («Щедрий вечір», с. 572).

16. ДЕ ГУСТО, ТАМ НЕ ПУСТО. – Щось, мені здається, дуже густо засіваєте поле, – здалеку кинув Карпо. – **Де густо, там не пусто**, – не зрозумів його зразу Василенко («Велика рідня», т. 3, с. 158).

17. ДЕ Є ТАКІ ГРАБЛІ, ЩОБ ВІД СЕБЕ ГРЕБЛІ? – Скажи на милість Божу! – здивовано вирвалося у матері: каяття Безбородька вразило її. – Виходить, ще не зовсім пропаций ти чоловік. – **Де є такі граблі, щоб від себе греблти?** Та

й рука якось у чоловіка все до себе горне, – глибокодумно ввернув Шавула своє слівце і прикрив очі скойкоподібними повіками («Правда і кривда», с. 298); – Бач, пішов у соз – і наче помолодшав. А чого ж йому? Люди все зроблять, а ти тільки командуй. Сказано: **де є такі граблі, щоб од себе згребли?** Один мій такий дурень набитий, що навіть з себе останню сорочку комусь віддасть. А люди як обертаються. Я йому зараз усе, усе вичитаю, – напала на Івана. – Розумні голови, бач, як собі ліс таскають. А ти сиднем сидиш, лежнем лежиш («Велика рідня», т. 2, с. 556).

18. ДЕ Є ХЛІБ – ТАМ Є НАДІЯ. – Ревізія встановила: розтрат у нас немає, заборгованості теж. А від себе скажу: дякуючи вам, усі наші поля вродили. **А де є хліб – там є надія.** Спасибі вам за працю, спасибі за те, що навчали мене розуму і навчили ходити біля землі («Дума про тебе», с. 214).

19. ДЕ Й БУВ ТАКИЙ, КОЛИ ГРИМІЛО. – Коли не візьмете мене з собою, слідом піду. З сокирою піду, не дасте сокири, бучком орудуватиму! – Тю на тебе, диви, який гарячий! **Де й був такий, коли гриміло.** – Де був, там нема, а насміхатися не маєте права. – Про права ти більше знаєш – може, у суді служив, у права, як сорока в кістку, заглядав («За один стіл», с. 392).

20. ДЕ КОЗАМ РОГИ ПРАВЛЯТЬ. – Пустіть мене, дядьку, в театр. – Чого захотів! Я тебе пуцу, але так, щоб знав, де раки зимують! – Я вже знаю, де вони зимують... – жалісно заскімлив, бо не раз про це чув од дорослих. – А куди Макар телят ганяє теж знаєш? – уже з цікавістю покосував на мене парубок. – І це знаю, – бадьоріше відповів я. – Ну, а **де роги козам правлять?** – Теж знаю. – А по чому фунт лиха? («Гуси-лебеді летять», с. 560).

21. ДЕКОЛИ ТРІБА ПОЖАЛІТИ РОЗУМНОГО ЛОБА, ЩОБ НЕ ВІДПОВІДАЛО ДУРНЕ НИЖЧЕСПІННЯ. Тепер постарілий Чигирин справно головує в сусідньому селі, інколи, хитро примруживши око, ганить Данила за непотрібний запал і прямилоїність, бо ж **деколи треба пожаліти розумного лоба, щоб не відповідало дурне нижчеспиння** («Чотири броди», с. 224).

22. ДЕ КРИМ, А ДЕ ПОПОВА ГРІША. Лісник скривився на дідька і кречнув: – Мабуть, таки доведеться їхати. Буду тепер

допитуватись, *де Крим, а де попова груша, а все через твою голоколінну дурість* («Чотири броди», с. 205).

23. ДЕ ЛЮБЛЯТЬ – НЕ ЧАСТІ. – *А чого ви до нас так рідко заходите? Ви ж знаєте, як вас шанує тато. – Де люблять – не часті* («Велика рідня», т. 3, с. 245).

24. ДЕ МОЇ ОЧІ БУЛІ, <КОЛІ НА ТОБІ ЖЕНІВСЯ>. – *І ніхто на свого бригадира не обидився, тільки ти одна така причепа... Де мої очі були, коли на тобі женився? Ніяк не второпаю...* («Велика рідня», т. 3, с. 108).

25. ДЕ НЕ ПОСІЙ, ТАМ І (ТО) ВРІДИШСЯ. Дяк. *Мир і милість від Господа Бога і спаса нашого Ісуса Христа.* Артемон. *Дяче, тебе де не посій, там і вродишся.* Дяк. *А ти, чадо, де не посіють, там і вкрадеши.* Артемон. *Дяче, ти не чув приказки: на кожного є вовк за горою!?* Дяк. *Ні, я чув іншу: є вовк у нашій коморі. Ось лише перед своїм весіллям цей вовк приволік на даровизну у своє лігво два мішки свіжої риби, телицю, барана мериноса, хряка... А вже далі пішло зовсім незрозуміле – прикотив уночі бочку меду. Коли це вовки почали мед їсти?* («Дума про любов», с. 484); *Я обережно з сіней всовуюсь до хати і притуляюсь до одвірка. Дядько Сергій першим помічає мене і тицяє пальцем у мій бік: – От і гостя маємо! Тебе де не посій, то вродишся* («Гуси-лебеді летять», с. 516).

26. ДЕ ПІП З ХРЕСТОМ, ТАМ І ДІДЬКО З ХВОСТОМ. *Магазаник ніби завагався, крекчучи, поліз рукою до жирів потилиці: – Спокушаєш ти мене, Власе, в гріх уводиш. Недарма кажуть: де піп з хрестом, там і дідько з хвостом. Лавушник не розсердився, а засміявся: – От не знаю, хто з нас з хрестом, а хто з хвостом* («Чотири броди», с. 330).

27. ДЕРЕТЬСЯ, МОВ ЖАБА НА КОРЧ. – *За старе мститься. В'їдливий, паскудний чоловік, – уважно вислухав Варивон товариша. – Та нема чого тобі дуже печалитися. Подумаєш, велике цабе отой Краків. Тільки дереться, мов жаба на корч. А дертися він по всіх усюдах навчився* («Велика рідня», т. 3, с. 44).

28. ДЕРЖАВІ КРАПЛЮ, СОБІ КВАРТУ. – *Усе розпитував про тебе і все хвалив тебе. Просив, щоб я йому розмалювала хату; потім, уже в себе, сам відділяв жовтки від білків на фарби і знову розпитував про тебе. – Хай його лиха*

година розпитує. – Та вона обминає його. Розкошує в лісництві чоловік, як пам'яток в олії. У нього ж так: **державі краплю, собі квартиру...** («Чотири броди», с. 38).

29. ДИВАКА І ПО СМІХУ ПІЗНАЄШ. – Чоловік тоді правильний, коли своє місце знаходить на землі. Дивись, інший і не дурний, і учений, а все в нього через пень-колоду виходить, бо свого не найшов. А моя точка – машини всякі. Люблю їх, як душу. Привозять тобі мертво залізо, а ти в ньому подлубаєшся, замурзаєшся, як чорт у пеклі, вилаєшся не раз, а потім і любиєшся – пішла моя машина на люди, як молодиця на весілля, тільки покручує собі... – І Федоренко додав таке порівняння, що Григорій довго беззвучно сміявся, зупинившись посеред лісу. – **Дивака і по сміху пізнаєш,** – і собі посміхнувся Федоренко («Велика рідня», т. 3, с. 260).

30. ДИВІВСЯ БІС У ВОДУ І ТІЛЬКИ ЧОРТА БАЧИВ.
– Я сам, персонально, конфіскував на ярмарку в Демка Петровича глиняного чорта, в якого довготелесість фігури, модель голови й округлість обох щік були зовсім схожі на мене. Покупці дивилися на чорта, а насміхалися з мене, про що можуть сказати записані в мою книжечку свідки. Ось таким способом цей індивідум може дискредитувати не тільки мене, а й керівництво всього нашого повіту. Я прогресивно наперед заглядаю! – **Дивився біс у воду і тільки чорта бачив,** – хмикнув дядько Стратон («Щедрий вечір», с. 692).

31. ДИТЯ СПИТЬ, А ДОЛЯ ЙОГО РОСТЕ. «А як там Володимир? – занепокоїлась і відразу втішила себе давньою мудрістю: – **Дитя спить, а доля його росте.**» Яка ж то буде у її дітей? («Чотири броди», с. 52).

32. ДІХАЄШ, МОВ КОВАЛЬСЬКИЙ МІХ. див. **ЗА ТОБОЮ СТО ВОВКІВ ГНАЛОСЯ?**

33. ДІВКА БЕЗ СІЛИ – ЩО КОРОВА БЕЗ МОЛОКА.
– Гарна дівка, нічого поганого не скажу, не знаю тільки, як ти в роботі: вогонь чи мертва? – **Що ви, дядьку, робите?** – вишарпнула з огидою і переляком руку. – Силу, силу обмацую. **Дівка без сили – що корова без молока.** А мені ялівки не треба («Хліб і сіль», с. 333).

34. ДІВОЧА ВРІДА БЛІСНЕ, МОВ РОСА, І ТУМАНЦЕМ ЗІЙДЕ, НАЧЕ РОСА УЛІТКУ. Бо що дівоча

врода? **Блисне, мов роса, і туманцем зійде, наче роса улітку.** А життя є життям, і воно вимагає свого: коли не любові, то материнства. Може, в цьому теж є якась мудрість старості, та як любові змиритись із нею? («Чотири броди», с. 274).

35. ДІВОЧІ СЛЬОЗИ НЕ ДОЩ – НА НИХ ЗЕРНО НЕ ВРІДИТЬ. – Уже пізно про це говорити: розписались вони. – Тільки як? Він чорнилом, а вона сльозами? – **Що дівочі сльози? Вони не дощ – на них зерно не вродить** («Дума про тебе», с. 22).

36. ДІВОЧІ СЛЬОЗИ, ЯК ОТÁ РОСÁ НА ТРАВІ: ЗІЙДЕ СÓНЦЕ – І СЛІДУ НЕ ЗАЛІШІТЬСЯ. Так їх і застала Марійка, переступаючи з світлом через поріг. І забула мовчазне нарікання і сльози Югини. **Що сльози дівочі? Як ота роса на траві. Зійде сонце – і сліду не залишиться** («Велика рідня», т. 2, с. 506).

37. ДІДИЧ З ПЕРЕВА́РЕНОЇ СИРОВА́ТКИ. – А чому ж Варава не пан? – дивується Матвій. – **Це дідич з перевареної сироватки** – недалеко від підсусідка втік («Хліб і сіль», с. 108).

38. ДІДЬКО З НИМ. див. **КАТ ЙОГО ЗНАЄ.**

39. ДІДЬКО РЕ́ШЕТОМ ПІДЛАТА́В. – А щоб тебе! Пізнаю свого правдивого брата, – засміявся дядько, і засміялись на його виду усі віспинки. Але чоловік не журиється ними, а іноді з усміхом і каже: – Мав собі колись нічого обличчя, та **дідько підлатав його решетом** («Щедрий вечір», с. 649).

40. ДІЛА́ (ДІ́ЛО) ІДУ́ТЬ (ЙДЕ), КОНТО́РА ПІ́ШЕ. За роботою хлопчача пильно стежить присадкуватий, горшкоголовий Омелян. Його віспуваті щоки схожі на сірий шлях, прибитий краплинами дощу; важкий м'ясистий ніс по самі ніздрі загруз у прокурених вусах і, здається, витягує з них міцний тютюновий дух. – **Діла ідуть, контора пише?** – якомога бадьоріше виморщує посмішку Терентій («Хліб і сіль», с. 132); – Цить, заголосив, неначе на похоронах, – витріщився на нього Тодох Мамура. По його ятаганистих щелепах вививається презирство. – Ти краще помізкуй, поворожи, як утримати нашого дорогого Антона Івановича на посту, бо **діло йде – контора пише** («Правда і кривда», с. 223); див. також: **ЖИТТЯ́ ЗЛО́ДІЯ СКОРОМИ́НУЩЕ; НІ ПУ́ХУ НІ ПЕРА́.**

41. ДІ́ЛО ВА́ШЕ. – Якщо ви хочете слухати цього хлопчиська, – презирливо тицьнув пальцем на Гончара

Стадницький, – **діло ваше**. Тільки глядіть, щоб потім з торбами не пішли по селу («Хліб і сіль», с. 369).

42. ДІЛО НАЖИТНЄ. – *Що там коні, Олександрє Петровичу. Коні – діло нажитне... – навіть у думках оминає прощання зі своїми кіньми. – Нажитне-то нажитне, але нажив їх власним горбом. У мене, повір, з десять шкур злізло, поки я стягнувся на худобу. Коли моє бідацтво заробляло ту копійчину, то мозолями, як п'ятаками, обріс. Зріжеш їх, а в ямках – води налий – втримається* («Велика рідня», т. 3, с. 40).

43. ДІЛО НЕ МОГО РОЗУМУ. – *Хто знає, як складеться це завтра. А навідаються брати – передай їм дві бочечки меду і скажи, що моя заблукла душа шукає покути. Я можу підказати, де і що лежить на перевалочному пункті... – Це діло не мого розуму, – стинула плечем дівчина. – А от мед я у вас куплю, якщо поцінно продасте* («Чотири броди», с. 527).

44. ДІЛО ХАЗЯЙСЬКЕ. – *Та він завтра збирався в Щедрову ловити рибу. – Ні, тату, я краще поїду в Майдан-Трепівський. Там книжки видадуть! – Як хочеш, діло хазяйське, – сказав тато («Щедрий вечір», с. 705); – Так у неї уже на голові посіялась гречка. – А гречку треба пофарбувати. – Багато чого їй треба, то не будемо тратитись ні на фарбу, ні на горілку. – Діло хазяйське, – посмутнів дядько Трохим, який умів підпоювати коней, а після такої роботи не забував і про блиск у своїх очах* («Щедрий вечір», с. 654).

45. ДЛЯ ВИХВАЛЯННЯ МЕНШЕ ТРЄБА РОЗУМУ, ЧИМ ДЛЯ ДІЛА. – *Хвальби, хлопче, вишло багато. – Так це ж заслужена хвальба. – Боюсь я її. – Чого ж боятися, коли заслужили. – А ти не помічаєш, що ми чогось хвалимося більше, ніж потрібно? А для вихвалання менше треба розуму, чим для діла* («Дума про тебе», с. 262).

46. ДЛЯ ДОБРОГО КОЗАКА І КИЙ НЕ БІДА, А ПОГАНОМУ І ВАРЄНИКИ МУЛЯТИМУТЬ. *І справді, бувало, по кілька днів додому не заглядав, а потім біжить, замурзаний, зголоднілий, тільки очі горять – сміються, веселі такі, і так тоді на їжу накинеться – наче за плечі кидає. – Іч, радість яка. Нема того, як людські діти, в пору їсти. Гляди, щоб не завадило. – Мені завадить?! Для доброго козака і кий не біда, а поганому і вареники мулятимуть* («Добрий вечір, мамо», с. 363).

47. **ДЛЯ ЧУЖОГО ОКА.** див. ЛЕГКО, ЯК МЕНІ ВМИРАТИ.

48. **ДО БІСОВОЇ МАМИ.** див. КУДІ МАКАР ТЕЛЯТ НЕ ГАНЯВ.

49. **ДО БОГА ВІСОКО, ДО ЦАРЯ ДАЛЕКО, А З МУЖИКА ОСТАННЮ ШКУРУ ДЕРУТЬ.** див. ЯКА НЕ Є ШКУРА НА ВОЛОВІ, А ШКУРОДЕР ЗДЕРЕ.

50. **ДОБРА РІБА КАРАСІ – АБО ПРОДАСІ, АБО САМ ПОІСІ.** Коли ж біля невеликого острова Володимир Іванович почав витягати жаки, Каленик пожвавішав, немов прокинувся од задуми, сам засунув руку в горловину, щоб дістати рибу. – *Добра риба карасі – або продаси, або сам поіси, – всміхнувся, виймаючи великого, з потемнілою лускою карася* («Велика рідня», т. 3, с. 405).

51. **ДОБРЕ, КОЛІ СМІЄТЬСЯ, АБІ НЕ ГОЛОСІЛО.** – Я, тату, з чотирнадцятого року і по нинішній день стільки наслухався пекельної музики, що мені ця буде як ліки. – Ліки! – перекривив батько. – Твої ліки тепер – сало чи смалець. Хоч би зачуханого кабанчика з економії приволик. Еж ні, не вистачило на це голови. Усе ж село сміється і з мене, і з тебе. – Та це добре, коли сміється, аби не голосило («Гуси-лебеді летять», с. 518).

52. **ДОБРЕ КОМУСЬ ЩАСТЯ БАЖАТИ – ІЗ СВОГО БАГАТСТВА ПОЩЕРБЛЕНИЙ ГРІШ КІНУТИ.** – Коли ти мені добра бажаси, у мене є одне щастя – ти. Підеш за мене – нічого більше в світі не треба... *Добре комусь щастя бажати – із свого багатства пощерблений гріш кинути* («Велика рідня», т. 2, с. 513).

53. **ДОБРЕ ПРЯДЕШ СВОЮ НІТКУ, ЩО ТІЛЬКИ ВШІЄШ НЕЮ.** – Чого ж приборхувати? – насторожився Дончак. – А хіба ж ви колись не приборхували своїй, що вона найкраща у світі? – Ох, і хитрий ти дідько! – розреготався Дончак. – Навіть я за таке перебільшення. *Добре прядеш свою нитку, що тільки вишиєш нею?* («Правда і кривда», с. 380).

54. **ДОБРИЙ ДЕНЬ ВАМ!** див. НАТЕ І (Й) МОЮ БАНОЧКУ НА ДЬОГОТЬ.

55. **ДОБРИЙ, ХОЧ ДО РАНИ ПРИКЛАДІ.** – Спробуєм. – Що спробуєм? – Виконати вашу пораду. – Який ти сьогодні

добрий, хоч до рани приклади. З чого б то воно?.. – вголос прикидає Кисіль, не дивлячись на Марка («Правда і кривда», с. 398).

56. ДОБРИ ГАДКІ, ТА НЕ В ПОРУ ПРИЙШЛІ. *«А може, справді ти моя доля?» – знову подумав із гіркістю і жалем. Проживши двадцять два роки, він іще не знав справжнього кохання. Вірилось, що десь у світі є його єдина дівчина, для якої і він буде єдиним; вірилось у ту любов, коли одне про одного не може навіть у думці помислити погано. «Добрі гадки, та не в пору прийшли», – розсердився сам на себе і почав докладно розпитувати дівчину про місцевість її району, про ліси, де вона живе, про залізничні дороги («Велика рідня», т. 3, с. 392).*

57. ДОБРИ ТОБІ СМІШКИ З ЧУЖОЇ ЛЕМІШКИ. *– На таку рибину рідко коли нападеш. Ох і шука! Всім шукам шука. Прямо як підвалина! – ніяк не міг заспокоїтись Варивон. – Скоро ти вже скажеш, що вона, як хата була. – Добрі тобі смішки з чужої лемішки («Велика рідня», т. 3, с. 142).*

58. ДОБРОГО ЧОГОСЬ НЕ ДОПРІСИШСЯ, ВІД ЛИХОГО НЕ ВІДІБ'ЄШСЯ. *– Хто ж нашу сестру не зобижає! – з стогоном вирвалось у Маври, але ї тепер вона говорила до вогню, а не до Марка. – Доброго чогось не допросишся, від лихого не відіб'єшся, та ще тоді, коли вдова має обличчя, а не пику («Правда і кривда», с. 338).*

59. ДОБРО З ДІМОМ ПУСТІВ. *– Норов слідчих відомий! Це ж додуматись: борги на шиї, а він добро з димом пускає. – І боргів уже нема на шиї, – поправив Марко. – Як нема? – насторожено, з недовір'ям спитав Кисіль. – Де ж ти їх устиг подіти? У воду кинув? – Еге ж, у бистру воду, щоб не повертались («Правда і кривда», с. 397).*

60. ДО БУЛАВІ <ЩЕ> ТРІБА Й ГОЛОВІ. *– Хто я буду? – перепитав Марко. – Я той, хто хліб, а не полову сіє. Ще вам якісь анкетні дані потрібні? – Ідіть ви під три чорти! – вигукнув, шаленіючи, Кисіль. – Я вже там був! – одрізав Безсмертний. Кисіль нагнувся, схопив шапку і кинувся до дверей. Коли вони з грюкотом зачинилися, Броварник похитав головою і сказав: – До булави ще треба й голови... («Правда і кривда», с. 212).*

61. ДОБНЕЮ НЕ ДОБ'ЄШ. *– Таки від святого Матвія, – урочисто говорить Дорохтей. – Мій дід теж Матвієм звався. І не*

смійся з тих, що стоять на Божій дорозі. – Вас ще, тату, довбнею не доб'єш, а ви про Божу дорогу торочите, – кидає з-за столу Терентій, не відриваючись од своїх папірців («Хліб і сіль», с. 332).

62. ДО ВЕСІЛЛЯ ТІЛЬКИ ГУБИ ВМОЧАЮТЬ, А ПІСЛЯ ВЕСІЛЛЯ – І ДУШУ ПОЛОЩУТЬ. – Тітко Марійко, скажіть їй що-небудь! Мені, як хто не п'є – краще ніж у серце. – Випий трохи, Югино... Вона у нас така несміла. – Такою і ти колись несміливою була, – глузує Іван. – **До весілля тільки губи вмочають, а після весілля – і душу полощуть** («Велика рідня», т. 2, с. 436).

63. ДОВІВСЯ МОТУЗОЧОК ДО САМОГО КІНЦЯ. – Хто ж у нас начальник поліції? – Пан Пасикевич, сам він малий, як гусак, а шкодливий, наче тхір. – Он воно що! – насупився Богдан. – **Довився мотузочок до самого кінця.** Виходить, таки зустрінемося з Пасикевичем у тісних суточках» («Дума про тебе», с. 340).

64. ДО ВСЬОГО ЧОЛОВІК ЗВІКНЕ, ТІЛЬКИ НЕ ДО БІДІ. – Важко тобі самій з двома?.. Не кажи їй не говори, бо сам знаю: **до всього чоловік звикне, тільки не до біди.** Це треба стати і орачем, і сіячем, і город упорати, і зварити, і спекти, і обшити, і обіпрати, і хату, і корову доглянути, і дітям дати толк («Чотири броди», с. 39).

65. ДОГНАВ НЕ ДОГНАВ, А ПОБІГТИ (ПОГНАТИСЯ) МОЖНА. – Бо вона не по-нашому написана, – беру книгу і дивлюсь на чуже, незрозуміле письмо. – Не по-нашому? Оце удружила тобі! – похитала головою Мар'яна. – Хто ж його з мужицькою грамотою добере, як ці книги пишуться? – Вона замислюється, а далі рішучіше: – Ну, ти не смутній! **Догнав не догнав, а побігти можна.** Підемо зараз до панича і попросимо в нього наську книгу («Гуси-лебеді летять», с. 503); Він ще раз поглянув на хутірець, на отаву, що почала проростати холоднечю, зітхнув. Завчасу б сюди перебратись. Так навіть старості не дадуть такої дармовизни. Тепер тільки за душі наділяють землю. Магазаник кидає погляд у дальину, де тополі вростають у небо і вечориться земля, прикидає: чи завидна йти додому, чи дочекатися темені – і прибитись до якоїсь спокусниці. **Догнав не догнав, та побігти можна** («Чотири броди», с. 493–494); – А знаєш, Дмитре, – раптом споважнів парубок. – Вибір

твій, хвалити не хочу, ой, важний, хороший вибір. Югина – це, значить, дівчина, – підняв угору палець. – Так і мені здається, – похмурнів Дмитро. – тільки чи вийде що з цього? – Повинно вийти! – впевнено сказав Варивон. – А втім, як то кажуть, **догнав не догнав, а погнатись можна** («Велика рідня», т. 2, с. 485).

66. ДО ГУРТОВОГО ДОБРА НЕ ТАК ТРІБА М'ЯКІХ СЛІВ, ЯК ЦУПКІХ СТОРОЖІВ. – *Отже, ти не віриш народу? – Народу вірю, а людям – ні! Ти ще не знаєш, як війна змінила їх. І ти не дуже, практично, високо залітай із своєю довірою! До гуртового добра не так треба м'яких слів, як цупких сторожів. – Добра твоя рада, тільки не для мене* («Правда і кривда», с. 304).

67. ДО ДОБРА НЕ ДОВЕДІ (НЕ ДОВЕДУТЬ). – *Ні, яшибеницю робити не буду. Безбородько пильно глянув на нього, насмішувато викривив синюшні губи: – Не тикай мені під ніс перекорище, а рубай під корінь свої сумніви, бо вони до добра не доведуть* («Чотири броди», с. 370); див. **ПОМ'ЯНІЙ МОЄ СЛОВО; ЧИМ БІЛЬШЕ МАЄШ, ТИМ ЩЕ БІЛЬШЕ ХОЧЕТЬСЯ МАТИ.**

68. ДОКИ НЕ ЗГУДИТЬ, ДОТИ НЕ КУПИТЬ. – *Що ж ви сватати прийшли? Мою хатину? – Нащо мені це кишло? От ваша десятинка над шляхом згодилась би мені. Щоправда, не дуже вона зручна, витовкують її на розхристі, та й земляка теж могла б кращою бути, – хитренько ганить наше найбільше багатство, щоб збити ціну. – Але, коли гноїти її, щось Бог зародить. – Ви, доки не згудите, доти не купите? – заступається мати за нашу десятину* («Щедрий вечір», с. 587).

69. ДОЛЕЮ НЕ ТОРГУЙ! див. **УТЕКТІ ВІД СЕБЕ НЕ МОЖНА.**

70. ДОЛЯ НЕ ГОВОРІТЬ ЛЮДИНІ ПРО СВОЇ ДОРОГИ. *Доля не говорить людині про свої дороги. Чогось він зараз полохливим став. Чи це вже старість всідається на плечі, чи голод тривожить великим та непевним карбованцем і непевним покупцем?* («Чотири броди», с. 90).

71. ДО МІСТА НЕ ДОРІС, А СЕЛІ ПОНЕВАЖАЄ. *Прислали містечковий кадр, що до міста не доріс, а село поневажає. Маємо з ним халепу. Аніт звати її. Не Ганна, не Ганнуся, а тільки Аніт. І собою нічогенька, і очі христовоскресні*

має, і куделиця, мов ранній підбіл, золотиться, тільки лихомовство позичала у відьмуги. Як не обкрутить когось із новеньких, то зсіче язиком на капусту («Чотири броди», с. 76).

72. ДО НОВІХ ВІНИКІВ ЗАПАМ'ЯТАЄ. – Який противний він! Який гидкий! Дітей соловейкових хотів поїсти! – Але ж ми, Настечко, добре йому дали – до нових віників запам'ятає! – втішає її братик («Кров людська – не водиця», с. 124).

73. ДОПАВСЯ ДО ЧУЖОГО, МОВ КІРИК ДО СМЕТАНИ. Кинувши косу, Давид довго отупіло дивився на міцну, кряжисту постать сина, що не мав совісті ні на макове зерно. Йому вже кортить дорватися до золота. А захопить його, то й пустить батька з торбою попід вікнами. От коли вмирати буду, то, може, й подумаю, чи сказати про свій скарб. На подвір'ї заторохкотів віз: Артемон знову кудись виїжджає на роздобичу. **Допався тепер до чужого, мов Кирик до сметани** («Дума про тебе», с. 292).

74. ДО ПОРІ ГЛЕК ВОДУ НОСИТЬ. – Ви майстер викручуватися і робити поганий вплив на людей. Та найбільша ваша вина, що вас ні на чому не спіймаєш. Але до пори глек воду носить. Держава чекає од вас допомоги, а ви змушуєте ще й на вас витрачати сили («Хліб і сіль», с. 589).

75. ДО ПОРІ, ДО ЧАСУ. – Не припізнюсь. Данько сказав, що коли мені тільки треба буде волів, – зразу ж дасть. Не одна ж пара в нього. Оце два дні будуть воли в мене. Дуже хоче для своєї старшої дочки добру мебель мати. Коли я змалював, яку маю зробити йому, то аж підскочив, чортів хапун. Підобрюється тепер. Навіть не лаявся, коли раз побачив, що більше копи на хуру врублів. – То до пори, до часу («Велика рідня», т. 2, с. 445).

76. ДОП'ЯВ СОБІ ПОМІЧНИЦЮ, ЯК ОТОЙ ГРЕЦЬ ДУДУ НА СВОЮ БІДУ. – Та вона, непосида, до всього здатна. Я її на генерала б учив: як почне командувати та коверзувати мною – хоч з пасіки тікай. Тільки й спокою, поки в тому інституті вчиться. А приїде – і почне тобі свої порядки заводити. Словом, **доп'яв собі помічницю, як отой грець дуду на свою біду** («Велика рідня», т. 3, с. 246).

77. ДО РОБОТИ РІДКІЙ, НАЧЕ ЮШКА. див. **СТО ДРУЗІВ – ЦЕ МАЛО, ОДІН ВОРОГ – ЦЕ БАГАТО.**

78. ДÓСВІТ РОСÚ РО́СИТЬ. – Чого ви, хлопці? – наче побувавши в їхніх душах, зажурено запитала Оксана. – Які ви, тіточко, гарні, – зрозумів її тривогу Роман. – Хоч до матері на хвильку загляньте. – Вже нема як: *досвіт росу росить...* («Чотири броди», с. 390).

79. ДО СМЕРТІ БУ́ДУ ЗА ВАС БО́ГА МОЛІ́ТИ. див. **ПОМО́ЖУТЬ, ЯК БА́БИ КАДІ́ЛО, КОЛІ́ БА́БУ ЗДУБІ́ЛО.**

80. ДОЧЕКА́ЄШСЯ З ЖУКА́ МЕ́ДУ. Біля Свирида Яковлевича скупчилися активісти, лихі від невдачі й безсоння. Полікарп, шукаючи співчуття, приліплюється то до одного, то до другого чоловіка, але всі сердито відвертаються від нього. За спиною Сергієчка шипить неприхована неприязнь: – Сплюх нещасний! – *Дочекаєшся з жука меду.* – І де совість у чоловіка? – В побрехеньки пішла («Велика рідня», т. 2, с. 563–564).

81. ДО ЧОГО́ НЕ ВІ́ЗЬМЕТЬСЯ – ТАК І ГОРІ́ТЬ У РУКА́Х. див. **ВМІ́ТИ (УМІ́ТИ) – ЗА ПЛЕЧІ́МА НЕ НОСІ́ТИ.**

82. ДРІ́БНА́ ЛЮДІ́НА ТЕ́ПЛОЇ ПЕ́ЧІ ШУКА́Є. – *Дрібна людина* зараз не в лісах душу студить, а *теплої печі шукає*. Дрібна людина, товаришу командир, коли життя веселе, перша буде кричати «ура», перша буде чарку підіймати, жерти хліб, вона ж першою і напаскудить в чистій хаті. А вдарить грім – заниє, мов комар на болоті. Бо вона думає, що її паршива шкура дорожча всього життя, разом узятого. Вона ціни своїй шкурі не складе! – *зло і схвильовано виважував кожне слово* («Велика рідня», т. 3, с. 495).

83. ДУ́МАЄМО В РІ́ЗНИХ МІ́СЦЯ́Х, АЛЕ́ СХО́ДИМОСЯ НА ОДНОМУ́. – Я радий, що ми *думаємо в різних місцях, але сходимося на одному*, – ще більше підкреслив свою пошану до Киселя. – І на чому збираєтеся виїжджати? – На коров'ячому хвості. Але спершу треба чимось ухопитися за нього. – *Зубами,* – буркнув Кисіль («Правда і кривда», с. 397).

84. ДУ́МАЙ НЕ ТИМ МІ́СЦЕМ, НА ЯКО́МУ СИДІ́Ш. див. **ЛИСІ́ЦЮ <ВЛАСНИЙ> ХВІ́СТ ПОГУБІ́В.**

85. ДУ́МАТИ НІ́КОЛІ НЕ ПІ́ЗНО, <НА́ВІТЬ ПЕ́РЕД СМЕРТЮ́>. Стьопочка розгнівався, стиснув кулаки, знову забіг наперед: – *Ще подумайте, Мирославе Григорівно! Подумайте, поки не пізно!* – *Думати ніколи не пізно, навіть перед смертю* («Чотири броди», с. 260).

86. ДУМАТИ ТРЄБА ГОЛОВОЮ, А НЕ КОПИТОМ.

– Сьогодні ми жниварі, а ким будемо завтра через твої вибрики? – похитав головою Василь. – *Думати треба все-таки головою, а не копитом.* – Покинь, брате, свою лементажію, бо від неї і день скисне. А вам ще стільки ділечка треба переробити! («Чотири броди», с. 250).

87. ДУМКІ <Й> ГОЛОВІ НЕ ТРИМАЮТЬСЯ.

Дід Корній одним смутком глянув на рушника, потім на Данила. – Звідки ж, дитино, така зловісність упала на нас? Ти не думаєш над цим? Чи за планами заготівель, виконання і перевиконання не було часу думати? – Ох думає, діду, вже *думки й голови не тримаються* («Чотири броди», с. 225).

88. ДУМОК НАМ НЕ ПОЗИЧАТИ! див. КОЛІЙ ХЛІБ Є, ТО Й ДУМКА ПЛЄЩЕТЬСЯ.

89. ДУРНА БАБА, ДУРНІ І ПІСНЯ ЇЇ. див. ГВАЛТ НА ВСЕ СЕЛІ І ДВА ХУТОРІ.

90. ДУРНІ САЛО БЕЗ ХЛІБА. – Пуповиною треба село чути, а ви приїжджаєте тупати ногами на нас. – плювати на цю сільську філософію! – скипає Кульницький і, мов закований у ремінь, поволі дибує до брички... «*Дурне сало без хліба*», – Свирид Яковлевич рішуче повертає до хати, кидає на холодний припічок широконіску, вішає на гвіздок дубельтівку й старанно переодягається в найкраще своє вбрання («Велика рідня», т. 2, с. 319); Уже за деревами видно обриси подвір'я Морозенка; над хатою, мов коліску, місяць перегойдує єдину хмарину; біля воріт темніють дві жіночі постаті, – з хвіртки поглядають на дорогу вслід вершинку і так регочуть, що аж присідають. – *Дурне ти сало без хліба*, – говорить жінка в свитині («Хліб і сіль», с. 276).

91. ДУРНІВІ ЯЗІК НА ПРИПОНІ НЕ ВТРИМАЄШ.

– Ти, Дмитре, ще довго будеш ховати по кутках очі від людей? Уже не один цвіркає, що в мене з зятем хитра спілка: один до колгоспу пішов, а другий під його крилом індусом живе. – *Дурнів язик на припоні не втримаєш.* – А що ж розумний так довго думає? («Велика рідня», т. 3, с. 37).

92. ДУРНІЙ, МОВ КОЛОДА, А НЕ ЖУРИШСЯ. – Ти, Левку, не скачи мені цапа і гайворонням не страхай. Коли б я хотів, ти б ще сьогодні вдосвіта в лісі валявся. – Де ви мене в лісі

бачили? Де? – з викликом глянув на полісовищика. – **Дурний ти, мов колода, а не журишся.** Гадаєш, розуму випитую? Не так багато його натовчено в твоїй макітрі. Ви біля мене вже порожняка мчали. Коли б на тому місці стояв Пігловський, давно вже з кров'ю випльовував би шріт («Хліб і сіль», с. 113).

93. ДУРНИЙ ПП, ДУРНА ЙОГО Й МОЛІТВА. – *Ще й досі не знаєш? Хіба я жінкою прожила з тобою? Не жінкою, а вдовицею. Так тепер не хочу залишитись старчихою без чоловіка й дітей. – Дурний піп, дурна його й молитва!* – сердито хряснув дверима Григорій і вискочив з хати: він зроду не міг терпіти бабських нарікань і сліз («Хліб і сіль», с. 155).

94. ДУРНИЙ ПП ЙОГО ХРЕСТІВ. – *Яка ж це байка?! – хмуриться Євдоким. – Сам агітатор говорив на ярмарку. – Дурний той агітатор, і дурний піп його хрестив. Ніколи пани своєї землі не віддадуть. Чуєте – ніколи! Вони швидше поділять наші шкури, аніж свої лани* («Хліб і сіль», с. 377).

95. ДУРНО ТІЛЬКИ ХАРЧ ПЕРЕВОДИШ (ПЕРЕВОДИТЬ). *Гивині батьки дуже хотіли бути багатими, але так, щоб усім людям здавалося, що вони бідні, як мак начетверо. Клята гонитва за багатством навчила їх не берегти ні себе, ні дітей своїх, ні худобу, ні слова, яке, де треба й не треба, хитрувало, криводушиничало і прибіднювалось. – Хіба ж це воли? – махав рукою на свою таки добрячу круторогу худобу дядько Володимир. – Це не тягло, а кістки й хвороби, зашиті у шкуру, дурно тільки харч переводить* («Гуси-лебеді летять», с. 458).

96. ДУРНЯ Й ПО СМІХУ ВПІЗНАЄШ. – *Я тобі, неотесо, як глушону по огузку, то сам оглухнеш! Гляди мені! Але Терешко не дуже лякається погрози, а знову таки гигакає. «Дурня й по сміху впізнаєш»* («Чотири броди», с. 491).

97. ДУХ В ТІЛІ МІЦНИЙ, А ОТ ПІД ЗНАННЯ В ГОЛОВІ НЕ ОРАЛОСЯ І НЕ СІЯЛОСЯ. *В технікумі якась миловида дівчина одразу спровадила мене до завідуючого. Той з усіх боків оглянув мою одержинку, чмихнув разів зо два, запитав, чи вмію читати-писати, яке моє ставлення до світової буржуазії і чи міцний в моєму тілі дух до науки. – Дух, кажу, в тілі міцний, а от під знання в голові не оралося і не сіялось.*

Тоді завідоуючий засміявся: – Облогом лежав мозок? То краще уродить! («Правда і кривда», с. 124).

98. ДУША ЛЕДВЕ В ТІЛІ ДЕРЖИТЬСЯ. – *Иди від мене, чоловіче, не каламуть до решти мою душу, бо вона й так ледве в тілі держиться.* – *Тримай душу обома жменями, а землю крізь пальці випускай. Та міцно держи на прив'язі язика* («Кров людська – не водиця», с. 111).

99. ДУША НЕ ЮШКА – ЇЇ НЕ З'ЇСИ. Сірошапка. – *А ви, крім «я», іще якусь букву вивчіть, вона вам згодиться.* Стратилет. – *Я доберусь до твоєї душі!* Сірошапка. – *Душа не юшка – її не з'їси* («Зачарований вітряк», с. 435).

100. ДУШЕЮ НЕ ВІЙШОВ. У зеленкуватих очах лісника засумували скалки сірого піщанику: – *Все чогось маєш гордування до мене? Чи так уже я обличчям не вийшов?* «*Душею не вийшов*», – *хотіла відповісти, але промовчала.* – *А я тобі тільки добра зичу, – саме небо прихилив би до тебе, до твого личка, – і підняв руки вгору, та не вловив ними небо, а тільки нитку бабиного літа* («Чотири броди», с. 56).

101. ДУШІ ВИДНІШЕ, АНІЖ ОЧАМ. Сагайдак простягнув руку Стахові. – *А тепер прощайте.* – *Куди ж ви? – здивувався і занепокоївся той.* – *Шукати своїх та щось робити.* – *Так от-от забринить світання. Перечасуйте в нас.* – *До ранку ще проскочу в ліси.* – *Дивіться, бо душі видніше, аніж очам* («Чотири броди», с. 378–379).

102. ДУШІ НЕ ПРИКЇПИШ. – *Якове Дорохтейовичу, ви дуже вчена людина, аж учитель. Ви всякі високі науки проходили, а ми прості й темні, як сама земля, люди. То хіба ж ви не знаєте, що гріх занепацати душу за гроші чи десятини, хоча б їх і півсотня, і більше було?* *Душі не прикупшиш*, і вона, вибачте, не коняка, яку байдуже кому продають на ярмарку («Хліб і сіль», с. 488).

Е

1. ЕХ, КИРІЮШКО, КИРІЮШКО – НІ РІБА, НІ ЮШКА. *Кирюша несхвальне змикнув, глянув на ліс, кивнув головою старому, та й, розмахуючи довбаночкою, наче кадилом,*

подріботів з двору, та все картав себе дорогою: і на якусь бочечку меду не розживвся, і Яринки не побачив. А голос її ніби чув. **Ех, Кирюшко, Кирюшко – ні риба, ні юшка. А хіба ж не так?** («Чотири броди», с. 398).

2. Е, ЯКІ ВИ ШВИДКІ. див. НЕ ТЯГНІЙ, ЯК БАГАТОГО ЗА ПЕЧІНКІ.

Є

1. Є ВОВК У НАШІЙ КОМОРІ. див. ДЕ НЕ ПОСІЙ, ТАМ І (ТО) ВРІДИШСЯ.

2. Є В (У) СВІТІ СВЯТА КРАСА, АЛЄ Є Й ГРІШНА СПОКУСА. Та й Василині треба щось приготувати. **Є в світі свята краса, але є й грішна спокуса, то хоч нею перебуде свої невдачі** («Чотири броди», с. 94).

3. Є ДВА ДІВА НА ЗЕМЛІ: ЧУЖА ГОРІЛКА І В СУСІДА ЖІНКА. Дяк. Слава Всевишньому на небесах і на землі слава. О, несамовиті Шаламай! От хто мене підвезе на весілля і на чарку. Шаламай. Дяче, ти не помітив, що твоє життя обертається навколо чарки? Дяк. **Бо є два дива на землі: чужа горілка і в сусіда жінка** («Дума про любов», с. 470).

4. Є ЗЕМЛЯ, ЩО З НЕБА ВПАЛА, А Є, ЩО У ВОДІ ПРОПАЛА. – Таки й не знаєш, – переконливо говорить Матвій. – Розумієш, є земля, що з неба впала, а є, що у воді пропала. От наша саме і знаходиться під водою. Оце я її і відміряю пакіллям, – що вийде з води, те й наше! («Хліб і сіль», с. 465).

5. Є КЛЄПКА В ГОЛОВІ. Ці слова одночасно і обурили, і здивували Безбородька: дивись, старий дідько почав заглядати у його кишеню. Але який чудернацький і не такий уже поганий хід каруселиться. Гляди, щось можна виграти ним і навіть трохи авторитет свій підняти... Таки є **кленка в голові** конюха («Правда і кривда», с. 223).

6. Є ЛІЙ У ГОЛОВІ. – А ти без гордування знайди, – стишив голос Магазаник. – Не пошкодуєш, – і знову забряжчав ключами. – Я тобі по-добросусідському сказав: живий має думати тільки про живе. У тебе є двоє дітей, у мене – один Стьопочка. У

тебе є врода на лиці, у мене є **лій у голові**, то й поєднаємось собі («Чотири броди», с. 40).

7. Є ПРАВДА НА СВІТІ. За столом знову засміялись, а Гордієнко похитав головою, щось подумав і вийшов із землянки. В оселі всі урочисто притихли, немов очікуючи чогось. Незабаром на подвір'ї великодньо бемкнув дзвін, раз, вдруге і втретє. – За сина? – запитав Марко. – За тебе, – відповіла тітка Христя. – За твоє головування. Ми вже знаєм, що в райкомі сказали. **Є правда на світі!** – Не зійшовся на безбородьках світ клином. Але чепкі вони, як бур'ян («Правда і кривда», с. 278).

8. Є ЧОЛОВІК – КОЗАК, А Є І КІЗ'ЯК. див. У ЖИТТІ, ЯК НА ДОВГІЙ НІВІ.

9. Є ЩЕ В БОГА ДНІ. див. СТАРОГО ВОВКА ЗА ХВІСТ НЕ ВПШІМАЄШ.

10. Є ЩЕ СИРІЦЯ В ТІЛІ. – Є в мене один дід-болотяник, який оцю мокруху настоює на вісімнадцяти помічних зіллях і коріннях. Від усіх хвороб, окрім сердечних, допомагає. – Того ти й здоровий, як грім? – Та **ще**, хвалити Бога, **є сиріця в тілі**, – глянув на потріскані черпаки рук, що теж не гуляли без діла («Чотири броди», с. 156).

Ж

1. ЖАБА ДАСТЬ ЦІЦЬКИ. З того дня, коли петлюрівці прорвалися на південь від Летичева, Марійка вперше за своє життя почала вболівати над військовими ділами і де можна допитувалась, чи наступає, чи відступає чортова Петлюра і чи скоро **жаба дасть цицьки** отому гемонському Врангелю («Кров людська – не водиця», с. 231).

2. ЖАБА ХОЧЕ НА ОЛІМП. Катрич. Чим я можу віддячити вам за ті зорі, що знов засяяли мені? Стратилет. Так на так: зорі за зорі. Катрич. Зорі за зорі? Це як зрозуміти? Стратилет. Ви писали про зірки, і я про них писав. Щось з мого вам згодиться, і хай наше співавторство помагає нам добратись до фортуни. Катрич. Он як!.. **Жаба хоче на Олімп?**! А я хотів було довіритися... Зайва довірливість отрутою стає («Зачарований вітряк», с. 437).

3. ЖАБА, ЯКА ХОТІЛА ПОРІВНЯТИСЯ З ВОЛОМ, РОЗДУЛАСЯ, ПОКИ НЕ РЕПНУЛА. – *Олександр Петровичу, що воно таке – епізод? – Епізод? – задумався чоловік, вертячи плетеним батогом. – Епізод – це все одно, що жаба, яка хотіла порівнятися з волом, роздулася, поки не репнула* («Велика рідня», т. 3, с. 276).

4. ЖЕНІ ВІД СЕБЕ, НАЧЕ ПСА ШОЛУДІВОГО. див. **ЩОБ ТЕБЕ ЛУГОВА КАЧКА БРИКНУЛА.**

5. ЖИВЕ МАЄ ЖІТИ. – *Нащо тобі цей командир? – Живе має жити. Хай його вилікують люди, – і тицьнув пальцем на монету. – У мене ще є оце мертво золото, візьміть його, а зарятуйте живу душу. Староста понуро глянув на нежданого гостя. – Не жартуй, Лавріне, з недолею, коли маєш сяку-таку долю* («Чотири броди», с. 511).

6. ЖИВЕМО І ХЛІБ ЖУЄМО. – *А-а-а, чумаченько винозорий, – мертво проскрипів Гарматій. – Як ся маєш? – Хвалити Бога. – Живеш і хліб жуєш? – Та жую потроху. – Молодець, молодець. Козарлюга з тебе хоч куди, справжня чумацька кров* («Хліб і сіль», с. 344).

7. ЖИВІШ, АБІ ДЕНЬ ПЕРЕДНЮВАТИ. – *Здоров, здоров, пане добродію. Як ся маєш нині? Підскакуєш чи нишкнеш? – Ет, живем, аби день переднювати, – невизразно промимрив Магазаник* («Чотири броди», с. 356).

8. ЖИВІШ (ЖИВІ), ЯК НІРКА НА САЛІ. див. **НЕ СУНЬ СВОЮ ГОЛОВУ В ЧУЖІЙ ГЛЕК (КАЗАН).**

9. ЖИВІЙ <ЧОЛОВІК> МАЄ ДУМАТИ ПРО ЖИВІ. – *Оце ж завтра, мабуть, і поїдемо розпатронювати партизанську базу. Головне вихопити з неї сіль, бо скоро вона буде цінуватися на вагу золота. – Який ти оборотистий, – посміхнувся Артемон. – Живий має думати про живе* («Дума про тебе», с. 283); *Син ще нижче нахиляється до матері: – Живий чоловік, чуєте, про живе має думати. Хоч яка дорога цвинтарна земля, та годую вона тільки гробаря* («Хліб і сіль», с. 25).

10. ЖИВОЇ КРОВІНКИ НА ЛІЦЯХ НЕМА. *Усе село піде на весілля, одній їй – сиди каменем у хаті, бо ж не пустять чоловік, свекруха, а хоч би й пустили – усі б оглядалися на неї і за спиною кивали головами, показували б пальцями: «Марта*

прийшла. Дивіться, дивіться, як вболіває вона. **Живої кровинки на лицях нема**» («Велика рідня», т. 2, с. 493).

11. ЖИВУТЬ НА ВОДІ ТА БІДІ. – Наскільки мені відомо, тут сидять найбідніші поселяни? – Найбідніші, що правда, то правда, погодилися люди. – **Оті, що живуть на воді та біді?** – навіть приказку згадує Тугаєвич і тонко посміхається («Хліб і сіль», с. 385).

12. ЖИВЦЕМ У МОГІЛУ НЕ ПОЛІЗЕШ. – Я ж мати тобі, а ти до мене гірше, чим до худоби. Непотрібною стала. Я і сама б хотіла скоріше померти. Так **живцем у могилу не полізем** («Велика рідня», т. 2, с. 370).

13. ЖИТТЯ З «А» ПОЧИНАЄТЬСЯ, ТА НЕ НА «А» ЗАКІНЧУЄТЬСЯ. Справді, життя не жалувало Данила Підопригору ні в двадцятих, ні в тридцятих роках, та, видать, не озлобився чоловік. – Цьому довіришся – не покаєшся, бо **життя з «а» починається, та не на «а» закінчується** («Велика рідня», т. 3, с. 474).

14. ЖИТТЯ ЗЛОДІЯ СКОРОМИНУЩЕ. – Наговорюєте, братці, і всілячину городите на бідну голову Тодоха, – якось аж кособочились од лукавства злодійські очі. – З вами, по слабості своїй, знаюсь, чаркуюсь, та сам ніяк не краду – пам'ятаю: **життя злодія скороминуще, а я про більше думаю, бо діло йде – контора пише** («Правда і кривда», с. 87).

15. ЖИТТЯ – НЕ ШОВКОВА ТРАВІЧКА, НА ЯКІЙ НІГ НЕ НАКОЛЄШ. – Та всього було, чоловіче добрий, – задумано поглянув на вчителя. – **Життя – не шовкова травичка, на якій ніг не наколєш.** Є в ньому і горобці, є і гірші створіння. Коли подумати, кожна людина має свою гадюку, але має і свого лебедя, що якийсь час чи усе життя підносить її на своїх крилах («Правда і кривда», с. 60).

16. ЖИТТЯ ПОБЕРЕЖІ РАЗ, ТО ВОНО ТЕБЕ ПОБЕРЕЖЕ СІМ РАЗ. Як довго, до одуріння, тягеться день. Уже кілька разів хотів ударити по одиноких мотоциклістах, але не вистачало сміливості застрочити серед білого дня на битім шляху. **«Життя побережи раз, то воно тебе побереже сім раз»,** – заспокоював і виправдовував себе переінакшеною приказкою і дивився на шлях до різкого болю в очах («Велика рідня», т. 3, с. 326).

17. ЖИТТЯ ПОКАЖЕ. – Ну, і штучка цей учитель! – мимоволі вирвалось у Стадницького. – Можливо, можливо, Аркадію Валеріановичу, *життя покаже*, – погодився становий і знову посміхнувся ідіотською, як здалося Стадницькому, посмішкою («Хліб і сіль», с. 218).

18. ЖИТТЯ ПРОЖИТИ – НЕ ПОЛЕ ПЕРЕЙТИ. – Твоя битва в кабінеті врятувала не одну невинну людину. Вважай, поталанило нам. А все могло б закінчитися значно гіршим. *Життя прожити – не поле перейти* («Велика рідня», т. 3, с. 211).

19. ЖИТТЯ – ЦЕ ВАГІ, ДЕ СПОЧАТКУ НА ОДНІЙ ШАЛЬЦІ ГОЙДАЄТЬСЯ ЛЮБОВ, НА ДРУГІЙ – ГРІХ, А ПІЗНІШЕ – НА ОДНІЙ ШАЛЬЦІ – ДУША, НА ДРУГІЙ – ГРОШІ. Ярина. *То не любов була, то гріх.* Шинкарук. *Життя – це ваги, де спочатку на одній шальці гойдається любов, на другій – гріх, а пізніше – на одній шальці – душа, на другій – гроші* («Дума про любов», с. 490).

20. ЖИТТЯ – ЦЕ ВЕЛІКИЙ ТОРГ, ДЕ ВСЕ ПРОДАЄТЬСЯ І ВСЕ КУПУЄТЬСЯ. Стадницькому дуже до серця припала привезена умова: коли вже графи так навчилися вичавлювати гроші з мужиків, то чого має миндальничати він? *Життя – це великий торг, де все продається і все купується* («Хліб і сіль», с. 203).

21. ЖИТТЯ – ЦЕ ДОВГА НИВА, <І ЩО ТІЛЬКИ НЕ РОДИТЬ НА НІЙ>. – Обгніздився як умів: багатства не доскочив, а якусь мализну тримаю в руках, – прибіднився Магазаник. – Вигулькнув, виходить, аж через два десятки років. От як воно буває в житті. – *Життя – це довга нива, і що тільки не родить на ній* («Чотири броди», с. 148).

22. ЖИТТЯ – ЦЕ П'ЕСА, У ЯКІЙ НЕ ЗНАЄШ КІНЦЯ. Оскільки. Ху! Неначе в п'єсі грав. Здавалось, от-от мене розкусять. У кожного *життя – це п'єса, у якій не знаєш кінця.* В одних вона горить, у других тліє, а в третіх гниє («Зачарований вітряк», с. 423).

23. ЖИТТЯ – ЦЕ ТОРГОВИЩЕ. – Чого се такої сумної завів у рік воскресіння Меркуріїв? – Мені б краще мати рік не Меркуріїв, а тих святих, що вміють торгувати. Не дурний хтось вигadaв, що *життя – це торговище* («Чотири броди», с. 356).

24. ЖІНКУ З ЯКОГО БОКУ НЕ ПОВЕРНІ – ОДНЄ ЛУКАВСТВО ПОБАЧИШ. *Левко в задумі посвистав, походив по танку. Так він і гадав, що нема в світі вреднішого зілля, аніж баби. З ними сам біс ногу вломить... Вчора йому на ковзанці «Левку, миленький» співала, а сьогодні вже в дурні шие. Жінку з якого боку не поверни – одне лукавство побачиш* («Хліб і сіль», с. 170).

25. ЖУРБА ЖУРБОЮ, А ЖІТИ ТРЄБА. див. СМУТОК НІ РОЗУМУ, НІ СОРОЧКИ НЕ ДАСТЬ.

26. ЖУРБА СОРОЧКИ НЕ ДАЄ. – *Ще доля твоя росте – в дитині росте. Ти ж не дуже печалься, бо журба сорочки не дає. Твої копички будуть твоїми. А безсовісні згадючені язики ще довго кусатимуть нас, бо поки нема закону на язики* («Велика рідня», т. 2, с. 427)

27. ЖУРБА ТА БІДА НАВІТЬ БЕЗ ДОЩУ РОСТУТЬ. – *Ось уже й літечко маєм, а внутрі холоднеча. – Літа. – І літа, і журба. А журба та біда навіть без дощу ростуть* («Чотири броди», с. 212).

28. ЖУРБІ В НАС БАГАТО, А НЕНАВІСТІ ЩЕ БІЛЬШЕ. – *Як вам сказати, – задумується Чигирин і ще більше став схожим на гриба-боровика. – Журби в нас багато, а ненависті ще більше, бо ковтнули всі ківи лиха* («Чотири броди», с. 381).

29. ЖУРБОЮ БІДІ НЕ ПОСОБИШ. *Мовчки зійшлась уся родина біля свого господаря, неначе прощаючись з ним. Дмитро довгим-довгим поглядом обвів усіх і тихо сказав: – Журбою біді не пособиш, плачем лиха не збудешся, і голови втрачати не треба. Не за нами одними прийшло горе* («Велика рідня», т. 3, с. 253).

30. ЖУРБОЮ ДІВОЧОГО СЕРЦЯ НЕ ПРИВЕРНЕШ. – *Тоді, напевне, сирота вона. – Чому так думаєш? – ще більше здивувався парубок. – Бо хазяйську дитину батьки батогом присилували б вийти, як не за тебе, то за твої статки, за твої десятини... І дуже ти журишся? – довірливо, зі співчуттям підійшла до нього, і її горем підточена краса, її міцна, доладна постать також вражають Якова. – Журбою дівочого серця не привернеш, – безнадійно махнув рукою* («Хліб і сіль», с. 500).

3

1. ЗА ВАМИ СТРУС. див. **ТІ САМІ ГОСТІ В ТУ САМУ ХАТУ.**

2. ЗАВЖДИ НА ЯРМАРКУ ЗНАЙДЕШ ДВОХ ДУРНІВ: ОДИН ДОРОГО ПРОСИТЬ, ДРУГИЙ ДЕШЕВО ДАЄ. – Скільки? Десять карбованців! – одчайдушне рубонув дядько Трохим, рука в нього зараз була така важка, що повела його всього набік. Це здивувало чоловіка, він підозріло поглянув на кулак і тільки сказав: «Ти диви». А циган, одразу позлішав, крутнувся і вже через плече кинув необачному покупцеві: – **Завжди на ярмарку знайдеш двох дурнів: один дорого просить, другий дешево дає** («Гуси-лебеді летять», с. 482).

3. ЗАГАСІВ ТИ СОВІСТЬ, ПРИГАСІ І ЯЗИКА – ВІН НЕ СВІЧКА. – Щоб тебе перун тряс, іди вже, не галайкай свого, бо зовсім занечистиш душу. – І чого ти зразу завзявся на мене? – дивується Кузьма. – Чого, чого! **Загасив ти совість, пригаси і язика – він не свічка** («Велика рідня», т. 3, с. 25).

4. ЗАГЛЯДАЄ, ЯК СОРОКА В КІСТКУ. див. **ДЕ Й БУВ ТАКИЙ, КОЛІ ГРИМІЛО.**

5. ЗАГОВОРІВ (ЗАГОВОРІЛА) МОВ З ГАРЯЧКИ. див. **СМІКАЄ, МОВ ГОРОХ ПРИ ДОРОЗІ.**

6. ЗА ГОСТРЕ СЛІВЦЕ РІДНОГО БАТЬКА ПРОДАЄТЬ. Хто б міг подумати, що Варивон такий порожняк? Що йому? З усього б сміявся, насміхався. **За гостре слівце рідного батька продаєть** («Велика рідня», т. 3, с. 191).

7. ЗА ГРІХІ МОЛОДОСТІ КАРАЄ БОГ СТАРІ КОСТІ. Є таки це святість на світі, та гріховність щодення, певне, задушить і її... Тільки ж ким тоді станемо ми, чоловіки?.. **«За гріхи молодості карає Бог старі кості»**, – згадав стару мудрість, і одразу мерзлякуватість огортає його («Велика рідня», т. 2, с. 281).

8. ЗАДАРМА ПОРІГ НЕ ПЕРЕСТУПІТЬ. – Як тобі не соромно, будиши хворим, отаке варнякати!? – гримнула жінка і, напівобернувшись, посміхнулася. – Ще чоловік через поріг не переступив... – Бо чогось цьому чоловікові треба від старого. Він **задарма поріг не переступить**. Засвітилось колишнє завзяття в

погляді Саврадіма. Ну, в якому місці тебе припекло? – Ет, після такого вітання потягло на шапкобрання, – насурмонився Безбородько. – За таку шанобу і сам дістанеш хворобу («Правда і кривда», с. 236).

9. ЗА ДВОМА ЗАЙЦЯМИ НЕМА ЧОГО ГНАТИСЯ. – Жаль, але за двома зайцями нема чого гнатись. Зараз треба відрізати один бронепізд від другого і приступити до діла, – зосереджено промовив Тур до Дмитра («Велика рідня», т. 3, с. 504).

10. ЗАДÉШЕВО НЕ ВІДКЎПІТЬСЯ. Підпийлий, зайжений, Терешко, що саме розкошував біля поросятини, насправді стрічає Магазаника наче рідню, тільки дивується, чому пан староста не пішов ночувати до Одарки. – Не впустила. – Не впустила?! – вибалушив очі Терешко. – Вас і не впустила? – Ще й норів показала. Теркотіння її і досі вуха жолобить. Завтра треба її корову забрати на податки. – Вранці я візьмуся за неї, анахтемську! Я їй пришию і прилатаю! **Задешево не відкупиться вона** («Чотири броди», с. 546).

11. ЗАДЗВОНІЛА НА РІЗДВÓ, ТО Ї ДО ВЕЛИКÓДНЯ НЕ ЗУПІНИШ. – Ну, здоров, здоров, Марку! Хвалити долю, живим повернувся у свої хороми. – Чи не тю на тебе! – одразу ж накинулася на чоловіка Гордієнчиха. – Тепер ніхто не подивується таким хоромам. Тепер щастя, коли душа хоч в якому не є тілі знайшла пристановище. – Ет, задзвонила на Різдво, то й до **Великодня не зупиниш**, – відмахнувся старий рукою від жінки («Правда і кривда», с. 37.)

12. ЗА ДУРНУ ЛÓЖКУ ЩЕРБІ Ї ПРОХОДІВ ПІВДОБІ. Неподалік хрипло загорланив, забив крилами півень і зразу ж, трохи далі, обізвався другий і теж стрепенув крильми, наче відділяв ними ранок од ночі. Безбородько здивувався – невже це північ? «Отак за дурну ложку щерби й проходив півдоби». Хоч би Марія не прокинулася» («Правда і кривда», с. 102).

13. ЗАЖИВЕМО́, ЯК ЛЮ́ДИ! див. РАДІ́С, НА́ЧЕ БО́ГА ЗА БО́РОДУ ПШЫМА́В.

14. ЗАЖИЛІ́ ЗА НІМЦІВ ДÓЛІ – НАГАЇ́ ТА БОРЦ БЕЗ СО́ЛІ. Особливо допалися до солі, що за німців стала дорогим і гостродефіцитним товаром. За кілограм поганенької брудної кам'янки треба було принести три кілограми ягід або

півкілограма сухого звіробою чи півкілограма масла. Недарма тоді й прислів'я пішло: *зажили за німців долі – нагаї та борщ без солі* («Велика рідня», т. 3, с. 443).

15. ЗАЙВА ДОВІРЛИВІСТЬ ОТРУТОЮ СТАЄ. див. **ЖАБА ХОЧЕ НА ОЛІМП.**

16. ЗАЙВА КОПІЙКА В КИШЕНІ ЗАЛІШИТЬСЯ (НЕ ЗАЛІШИТЬСЯ). див. **СТАРІ КРУТЯТЬСЯ, А МОЛОДІ УЧАТЬСЯ.**

17. ЗАЙВИ ГРОШІ МУЛЯЮТЬ КИШЕНЮ <ЧИ МІЗКИ>.
– *Ти ж, певне, чув, що в наш край з Верхньої Померанії приїхав назовсім жити барон. Він зараз підбирає собі наділ, щоб тлустий чорнозем, і річка, і луг, і лісок теж були. Вже наче й знайшов біля горілчаного заводу. А будуватись хоче на замковищі – це щоб старожитністю пахло. – Нащо йому оте розвалище? – Певне, зайві гроші муляють кишеню чи мізки* («Чотири броди», с. 368).

18. ЗАЙДЕ В КОСТІ ЛОМОТА – ЧЕКАЙ НЕПОГОДУ.
– *Чогось ви ніколи не оцасливите нашу хату, то дай, думаю, по-своєцьки загляну до вас перед дощем, – солодкомовно заговорив дядечко і цим немало здивував нас усіх. Батько спідлоба глянув на нього: – А звідки ви знаєте, що буде дощ? – Маю в своїх костях календар: зайде в них ломота – чекай непогоду* («Щедрий вечір», с. 586).

19. ЗА КАРБОВАНЦЯ ПРОДАСТЬ І ПОЄЗІЮ, І ВАС ЗАРАЗОМ. *Ступач приязно глянув на Мирославу і покосував на жениха. – Це ви даремно, Степан Семенович – людина скупенька, але тепер не карбованець, а поезія править ним. – Ви ще не розкусили його: за карбованця продасть і поезію, і вас разом* («Чотири броди», с. 279).

20. ЗА КОГО Ж ТИ (ВИ) МЕНЕ МАЄШ (МАЄТЕ)? – *За кого ж ти мене маєш? – розсердився чоловік. – Хочеш, мов у дуплі, жити? Не такий тепер час! А коли вже так сказав Лаврін, то ніяким трибом не пересилити його* («Чотири броди», с. 506–507); див. також: **УСІ ЗУБИ З'ЇВ.**

21. ЗА КОПІЙКОЮ І КАРБОВАНЦЯ ПОПУСТИШ.
– *Послухаємо, що скажуть про це люди. – Ви вже маєте свідків? – Підбираю, підбираю, Панасе Дем'яновичу. Я не звук, щоб моє, хай навіть копійчане, пропадало, бо за копійкою і карбованця*

попустиш. Ось так, а не інакше треба жити-господарювати («Щедрий вечір», с. 586).

22. ЗА КРАСУ ЗАВЖДІ І ВСЮДИ БІЛЬШЕ ПЛІАТЬТЬ. – *Авантюристичне запитання! Бо що таке перед фінансами краса? – обурився Юхрим, обурились його kwasолісті ніздрі, та враз він утихомирився, а очі помасніли: – За красу завжди і всюди більше платять, то вона більше і обкладатися повинна. Резон? («Щедрий вечір», с. 687).*

23. ЗАЛАЗИТИ В ЧИЮСЬ ДУШУ – ЦЕ ТАКЕ Ж ЗЛОДІЙСТВО, ЯК ЗАЛАЗИТИ В ЧУЖУ КОМОРУ. – *Діду, іще раз питаю: хто дозволив тобі молоти? – вже лиховісним сичанням запитав Ступач. – Господар. – Який господар, коли я наказав?! – Це я дозволив, – спокійно обізвався від коша Данило і почав сходити вниз. – Ти?! – Ступач на мить оторопів. – Для чого? – Щоб декому нагадати: вітряк має крила, людина – теж. – Знову за своє? – трохи притих Ступач. – Залізи б рукою в твою душу. – Залазити в чиясь душу – це таке ж злодійство, як залазити в чужу комору («Чотири броди», с. 218).*

24. ЗАЛИШІЛИСЯ РІЖКИ ТА НІЖКИ. – *Залишився я сам і через якийсь час, прийшовши до пам'яті, зопалу підвівся на ліктях. Ніде нікого, тільки на операційному столі лежить біля мене вся моя середина й потихеньку парус. Ніколи не думав, що така вона неприваблива і так її багато. Але потім медицина так походила з ножами, що залишились рїжки та нїжки: постаралися, щоб чоловік менше хліба і напоїв споживав («Правда і кривда», с. 67–68); – То й слухайте, коли маєте час. Як ви думаєте: від старої кривди залишились у нас рїжки та нїжки чи ще щось? – Та лишилося ще щось. І воно, як прожерливе зозуля, вихоплює для себе все, що може вихопити. – Ще й як вихоплює! І це така штуковина, що її наказом не звільниш з роботи, директивою не заборониш, не розкуркулиш і не продасиш на торгу. Чи не так я думаю? – Не тягни. Сучи вже далі свій мотузочок («Правда і кривда», с. 225).*

25. ЗАЛІЗО ЛЕГШЕ КУЄТЬСЯ, ЧИМ ЛЮДСЬКІЙ НОРОВ. – *Пізнаю тебе, Якове, усього, з непотребом твоїм, як на долоні, бачу, – похитав головою батько. – А я й не криюсь із своїм*

непотребом, а живу краще тебе. Отак було та й, мабуть, буде: залізо легше кується, чим людський норів («Щедрий вечір», с. 652).

26. ЗАЛІЗ У ЧУЖУ СОЛОМУ, ЩЕ Й ШЕЛЕСТІТЬ.
див. **БРЄШЕ Й НЕ ЖУРІТЬСЯ.**

27. ЗА ЛІСОМ НЕ БАЧИШ (НЕ БАЧИТЕ) ЛЮДЕЙ.
– Он як ви, Степане Васильовичу, заговорили? І відразу ліс ожив, дерева стали людьми, – дивується Роман і придивляється до селянськи простого, одвертого обличчя з розумними очима, і навіть коли сміється вчитель – у кутиках очей – ні-ні, та й прогляне скорбота батьків, ота, що по ній, де хочеш, відрізниш від будь-кого звичайного українського селянина. – А як ти гадав: *за лісом не бачити людей* («Хліб і сіль», с. 264).

28. ЗА МНОЮ НЕ ВЖЕНЕШСЯ (НЕ ВЖЕНЕТЕСЯ).
див. **ВІД ЗЛОСТІ ПЕЧІНКА БОЛІТЬ.**

29. ЗАМОВЧ, КОЛІ ЛЮДИ ДУМАЮТЬ. – Схаменися, батьку! – затремтів голос агента головного отамана. – На погибель поведеш хлопців. – *Замовч, потерча, коли люди думають!* – гримнув на нього Палилюлька («Кров людська – не водиця», с. 85).

30. ЗА МОЄ (НАШЕ) ЖІТО МЕНЕ Ж БУДЕ БІТО.
– Чого тобі по-чесному не поділитись виторгом? За роботу і фірманку візьміть, що треба, а децицю й мені поверніть на частування добрих людей. Я тепер, куме, гуляю – за дочку п'ю з людьми. І з тобою хотів би випити, але зобижаєш, обезгрошуєш ти мене. – Я себе, куме, більше зобижаю, – аж заклекотіло всередині Євмена. – Моя честь дорожча за твої копички, але з горя проміняв її на сіно. І не смійся, не насміхайся, Олександрє, наді мною, бо, їй-бо, ударю тебе. – *Оце так! За моє жито мене ж буде бито!?* («Правда і кривда», с. 232); – *Що, подобається таке діло? – невесело усміхнувся Бондар. – Ти скажи, як хитро задумано? Виходить, за наше жито нас і побито* («Велика рідня», т. 2, с. 545).

31. ЗА МОЮ ГОЛОВУ НЕ ЖУРІСЯ – <ЗА СВОЮ БОГУ МОЛІСЯ>. Сміх зіскакує з очей Бабенка, вони викруглюються, мов гудзики, і вже з ненавистю впиваються в старого: – *Глядіть, щоб і ваша вельми розумна голова не задурилась: мітла і для неї знайдеться. – За мою голову не*

журишь – за свою Богу молишь: хитрістю і дурисвітством тепер не звікуєш («Гуси-лебеді летять», с. 567).

32. ЗАМУРЗАНИЙ, ЯК ЧОРТ У ПЕ́КЛІ. див. ДИВАКА́ І ПО СМІХУ ПІЗНАЄШ.

33. ЗА НЕВМІННЯ ДЕРУ́ТЬ РЕМІ́ННЯ. – *То я не так сказав... Просто деякі добро із рук вирвали. – Вирвали, а нас навіть у пайку не прийняли, – сердито забуркотів Пантелій Жолудь, що ці дні, покинувши в штабному взводі свого білокопитого Шпака, роз'їжджав по селах на машині, звісно, ніде не відмовляючись від частування. – За невміння деруть реміння. І як тебе, Пантелію, обкрутили навкруг пальця, – голови не прикладу!* («Велика рідня», т. 3, с. 586).

34. ЗА НИМ НА́ЗИРЦІ ТРЕ́БА ХОДІ́ТИ. – *Потураєш ти йому, потураєш. За ним назирці треба ходити, бо на іншу накіне оком. – А в нього око не лихе: хай і накіне на когось, – анічутінку не печалиться Олена* («Чотири броди», с. 117).

35. ЗА НО́ГИ ТА Й У ВО́ДУ! див. ПРІ́ЙДЕ ЩЕ ЗИМА́ І НА ПСА.

36. ЗАПАМ'ЯТА́ЄШ ДО НОВІ́Х ВІ́НИКІ́В. Цимбалюк. *Ох, ці журавлі. Запам'ятаю їх до нових віників.* Дядько Демид. *Журавель – птиця добра. Її треба все життя пам'ятати. І вам, добрі люди, журавлиного крику, лебединоного віку!* («Кум королю», с. 637).

37. ЗАПА́С БІ́ДИ НЕ ЧІ́НИТЬ. Максим, спинаючись на носки, навпомацки дістає з крихітного саморобного мисника черствий кукурудзяний малай, вламає шматок і кидає в роздуту од всякого школярського добра кишеню. – *Чого по миснику сюди-туди шнуркуєш? – А харчування ж треба взяти на дорогу? Запас біди не чинить* («Хліб і сіль», с. 230).

38. ЗАПРЯ́ЛА СВОЮ́ НІ́ТКУ. – *Ти вже наговориш, безсовісний, усякого такого. Хоч би вчительки посоромився на капелинку, – обурилась тітка Христя, а ямки біля її кирпатинки і зараз весело жмурились і розжмурювались. – Тебе в тому Запорожжі беззпрямінно Язиканем чи Брехачкою назвали б. – Запряла свою нитку, – махнув рукою на дружину* («Правда і кривда», с. 122).

39. ЗА РЕМІНЬ ДАЮТЬ ЛІКО. – Не хочуть по-доброму! – звертається до пана Салоган, втискуючись плечима в пруття дерев'яної клітки, у якій днями сидить економ і конторник. – Ніяк не хочуть, що їм не товчи. – Де ж це по-доброму! **За ремінь дають лико**, озивається позаду непоказний з виду, сірий, мов перестояна стерня, Пилип Таранюк («Хліб і сіль», с. 368).

40. ЗАРОБІВ ПОЛТІННИК, А СÓВІСТІ ЗАГУБІВ НА ЧЕРВІНЕЦЬ. Але Євдоким сьогодні навіть від срібла відвернув голову: не дуже воно втішало його. **Заробив полтинник, а совісті загубив на червінець.** Це лише його розумна пара, мов пеньок, нічого не петрає, їй би тільки язиком варнякати та пазухою трусити перед тими, хто хоч на вершок вище став звичайного дядька («Хліб і сіль», с. 583).

41. ЗАРОБІТКАМИ НЕ НАГОСПОДАРІЮЄШСЯ, А НАБІДУЄШСЯ. – Виганяйте й Дмитра на вулицю. – Хіба ж його дурничкою виженеши? Як господарюється, Грицю? – Та як – часом з квасом, порою з водою. На хату ніяк стягнутися не можу. Поки прикупив дерево, обтесав, уже й літо відходить – воно ж на крилах летить. Коли грошей чортма, то з тією хатою... **Заробітками не нагосподарюєшся, а набідуєшся** («Велика рідня», т. 2, с. 411).

42. ЗАРУБАЙ СОБІ НА НОСІ. – Так от що, Дмитре, – підвищуючи голос, дрібно затряс рукавицею. – **Зарубай собі на носі:** ти ніколи Марти не візьмеш, ніколи. – Чому? – злою усмішкою зміряв ошкірене повне обличчя Карпа. – Як то чому? – одразу ж скипів Сафрон. – Багатством, калиткою не доріс! Марту за Ліфера віддаю! Щоб твого духу коло моєї хати не було («Велика рідня», т. 2, с. 376); – Немало тебе життя учило, чоловік ти не дурний, а ще й досі в чудеса віриши. Невже **не зарубав собі на носі:** минулося ваше, наше наступило. От і живи собі, як жук за корою, а підіймеш на мене руку – з коренем вирвуть тебе («Велика рідня», т. 2, с. 524).

43. ЗА СВОЮ ШКУРУ БОЛІЄШ. див. УВЄСЬ СВІТ ПРОДАСІШ І НЕ СКРІВИШСЯ.

44. ЗА СЛÓВОМ У КИШÉНЮ НЕ ПОЛІ́ЗЕ. – Проворне бісеня, – схвально примружився Варивон, коли Андрій побіг льодом. – Тільки дикувате, як і ти. От Ольга в тебе – дівчина! Та за словом у кишеню не полізе («Велика рідня», т. 3, с. 102).

45. ЗАСМІЄШСЯ ЩЕ Й НА КУТНІ. *Строкарі знову заливаються сміхом, як циган сироваткою, а на економовому обличчі, немов чорні жучки, сердито ворухаються бородавки: – Засмієшся, Лесю, прийде час, ще й на кутні. Ще дочекаюся я того дня («Хліб і сіль», с. 570).*

46. ЗАСОХНЕ, МОВ НА СОБАЦІ. – *До якого там фельдшера... Кажу: засохне, мов на собаці, – і він починає стягати сорочку, що аж хлопотить і бризкає кров'ю («Хліб і сіль», с. 614).*

47. ЗА СПАННЯ НЕ КУПИШ КОНЯ. – *Поспи ще, Хведю. – За спання не купиш коня. Я хочу трохи пройтися з вами. – Ну, спасибі за підтримку, – серйозно відповів Марко, а хлопчак недовірливо подивився, чи не глузують із нього, потім заспокоївся. – Якщо треба, я завжди пособлю вам, у мене ж ноги знаєте які... («Правда і кривда», с. 307).*

48. ЗА СПАСІБІ СТАРАЄТЬСЯ. – *Так чого ж вона, Мар'яна, з таким ремеслом копає свою четвертину? – Бо не вміє правити за свої ліки. Інша очі видерла б, а ця хоч бідить, а більше за спасибі старається. Змалку її затуркав один дукач, то вона й досі схожа на велику дитину («Велика рідня», т. 2, с. 267).*

49. ЗАСПІВАВ КАНОН ЗА ПОМЕРЛІ ДУШІ. *Безбородько зчавив обурення і заговорив з великим запалом: – О, заспівав канон за померлі душі! Чи ти хитруєш переді мною, чи в твоїй голові зів'яла розсада і думаєш прожити тихим гречкосійством та пасічникуванням? («Чотири броди», с. 151).*

50. ЗАСТУПІЙ ЧОРТУ ДВЕРІ, ТАК ВІН У ВІКНО. *Дяк. Максиме Павловичу, прошу пробачити, але мені здалось, що до вас зайшов пан Пасикевич. Пасикевич. Я не пан Пасикевич! Дяк. І ваша жінка не ваша жінка? Пасикевич. І моя жінка – не моя (Намагається вийти з світлиці). Дяк (заступає дорогу). І це не я за гетьмана Скоропадського тікав од вас? Пасикевич. Не ви! Дяк. А я думав, що я (Пасикевич прожогом кидається до вікна і вискакує на вулицю). Заступи чорту двері, так він у вікно («Дума про любов», с. 498).*

51. ЗА ТАКИМ І ЧІСТА ВОДА СКАЛАМУТИТЬСЯ. *Саламаха незворушно дивиться на командира. – Усе ж він – бісів*

Кундрик. *За таким і чиста вода скаламутиться* («Чотири броди», с. 334).

52. ЗА ТАКУ ШАНÓБУ І САМ ДІСТÁНЕШ ХВОРÓБУ. див. **ЗАДÁРМА ПОРІГ НЕ ПЕРЕСТУПІТЬ.**

53. ЗА ТИМ ДОБРОМ НЕ ВГÓНИШСЯ. – Крутисся, Карпе, щоб на добре викрутити. – *За тим добром, надійсь, не вгониишся. Зараз таке життя: їж, пий, гуляй, ріж, бий. Прожив день – і то добре. Чорт його знає, не доберу свого начальства: одним мотузочком крутилися з фашистом, на всіх перехрестях кричали, що німець – щастя. А тепер – у підпілля йти. Між молотом і ковадлом не вдержишся. Це і дурневі зрозуміло* («Велика рідня», т. 3, с. 467).

54. ЗА ТОБÓЮ СТО ВОВКІВ ГНÁЛОСЯ? *Захекавишся, Артемон увірвався до кабінету Туровця і всім рукавом тернув по росі, що вийшла на чоло. – Що, за тобою сто вовків гналось? – відривається від паперів голова. – Гірше, Максиме Павловичу, набагато гірше! – дихає, мов ковальський міх. – У нас об'явився шпигун! І ми його з Омеляном вислідили* («Дума про тебе», с. 75).

55. ЗА ТРИ ТÓРБИ РЕГÓТУ АЖ СІМ СМУТКІВ. див. **ДАСТЬ БОГ КУПЦЯ, А ДІДЬКО РОЗГУДЦЯ.**

56. ЗА ХВІСТ – І НА ПОДВІР'Я. – *Ти що, Андрію, хочеш робити з хлопцем? – не дивлячись на мене, запитав дядько Себастьян парубка. – А що з ним робити: за хвіст – і на подвір'я! – засміявся Андрій. – А може, ми його пропустимо в театр? Хай подивиться мале. Скільки воно там місця займе?* («Гуси-лебеді летять», с. 561).

57. ЗАХОТІЛА БА́БА ВІ́ДРИ. – *Не гарячкуй, коли хочеш слухати до решти. Ніби ти не бачив моїх сліз, коли ви не тільки не пускали мене до партизанів, а ще й насміхалися наді мною? Або тільки заїкнуь, щоб ви взяли на якусь операцію, то й маю дуже розумні відповіді: «О, захотіла баба видри» чи «Куди кінь з копитом, туди і рак з клешиною». Не знаю, коли це я вже вам клешиною стала?* («Чотири броди», с. 435).

58. ЗА ЦЕЙ ЧАС МО́ЖНА БУЛО Б І КОНЯ́ З КОПІ́ТАМИ ЗВА́РІТИ. – *Доклешняв? – насмішувато запитав батько. – Та якось дотарганився, – поважно відповів я. – На вітряку завізно було. – За цей час можна було б і коня з*

копитами зварити. Чи, може, ти вчорашню воду доганяв? («Щедрий вечір», с. 645).

59. ЗА ЦИМ ДІЛО НЕ СТАНЕ. – *Де ж у нього камінь узявся? – А хіба оті баби, що колись на могилах стояли, не камінь? Пан тепер кудись утік, то й набереш тихцем під підвалини того добра, а мені за пораду могорич поставиш. – За цим діло не стане, але ж ці баби – історія. – Кому ця історія потрібна, а камінь згодиться («Чотири броди», с. 302).*

60. З БИЛІНКИ ЗРÓБЛЯТЬ КОПІЦЮ. *Шавула завовтузився, засовався на стільці, і обличчя в нього болісно пожалісніло: зовсім відкрутитися не міг, бо сам говорив Маркові, щі потроху бере з колгоспу, але й терпіти цюкання у вічі про свої крадіжки теж було несила. – Чого люди не наговорять: з билінки зроблять копицю. Хіба ж ти не знаєш наших людей? («Правда і кривда», с. 298).*

61. ЗБИРАЙ СІЛУ, КОЛІ НЕ МАЄШ РОЗУМУ. – *А ти міряв мої здібності? Їх у мене і на район вистачило б, та нема поки що такої руки, яка на район посадила б. Що ж накажеш робити мені? – Завтра орачем виходь у поле. – От цього вже не дочекаєшся! Гнув ти, Марку, мене, як хотів, але не перегинай, бо випрямлюсь – і по тобі ж першому вдарю. – Що ж, збирай силу, коли не маєш розуму. – І збиратиму, не буду ж сидіти, мов святе причастя! («Правда і кривда», с. 305).*

62. ЗБІТКІВ НЕ ОБЕРЕШСЯ. *див. ТАКІ НА ВУЛИЦІ НЕ ВАЛЯЮТЬСЯ.*

63. ЗБІГЛИ ГОДА, НАЧЕ ВОДА. – *Завжди підманював мене. – Тільки один раз було такого, – добряче примружився Лаврін. – Коли ж це? – Коли була заметіль вишневого цвіту. – Чи ж була вона? Збігли года, наче вода, та й до війни прибились... («Чотири броди», с. 507).*

64. ЗВЕРХУ СМІЄТЬСЯ, А ВСЕРЕДІНІ СИЧІТЬ. – *Не гонися, Юхрime, за фортунною-долею, ой, не гонися, – аж мало не зітхнув дядько Себастьян. – То чому? – здивувались підбірчасті вуста і квасолисті ніздрі Юхрима. – Бо ти, коли наздоженеш долю, – собакою вчепишся в її приполи і триматимеш тільки побіля своєї парсуни. А доля і людям потрібна. Юхрим стрепенувся, не знаючи, що йому робити. Подумавши, він став*

таким, про яких кажуть: *зверху сміється, а всередині сичить* («Гуси-лебеді летять», с. 541).

65. З ВОДІ ХОЛОДЦІЮ НЕ ЗВ'ЯРИШ. – Будете в колгоспі людей вчити, як біля землі ходити. І самі вчитиметесь в агрономів наших, у професорів. – Аж у професорів? – усміхнувся Дмитро. – І в академіків, – засміявся Марков. – Це добре: і самому вчитись, і вчителем ставати. – Спасибі за добре слово. Тільки з мене такий учитель. *З води холодцю не звариш. Не дуже вмю я з людьми обходитись, як інші. Говорити не вмю* («Велика рідня», т. 3, с. 54).

66. ЗВ'ЯЗАВ ЇХ ЧОРТ БІСОВИМ МОТУЗОЧКОМ. Страшна погроза і згадки минувши вичавили на чолі Магазаника холодний піт. Хотілося кинути у вічі шляхетному викрутню: «Їжте, лигайте, гості, мою шинку, але не шинкуйте моїм життям». Та, похиливши голову, стримав себе, бо знав твердосердність Безбородька. Видко, назавше *зв'язав їх чорт бісовим мотузочком* («Чотири броди», с. 360–361).

67. ЗГАДАЛА БАБА ДІВЕРА – ЩО ЗАМОЛОДУ ДІЯЛА. За вечерею Магазаник напустився на непроханого гостя: – Ти чого знову накликаєш лихо і на себе, і на мене? Невже з твого баняка всі застороги вилетіли? Забулось торішнє? – Не забулось ні торішнє, ні те, що було, вважай, двадцять років тому. – *Згадала баба дівера – що замолоду діяла?* – криво посміхнувся лісник («Чотири броди», с. 204); І одразу ж з темряви строго обіззався Євмен Дибенко: – Війна війною, а два стоги переліжного сіна ні за що ні про що згноїли. Безбородьки нахмурился: – *Таки згадала баба дівера – що замолоду діяла. Через вас, діду, про ці два стоги увесь світ і союзника знають* («Правда і кривда», с. 97).

68. З ГЛУПОТІ ПРІЙШОВ, З ГЛУПОТІОЮ І ЗДОХ. – Ой рятуйте! Партизани! – несамовито скрикнув «свій» невидимим «своїм», шарпнувся до лісу, та, прошитий кулею, одразу ж зів'яв і похилився обличчям на парості терну, домішуючи кров до роси. – От і все. *З глупоти прийшов, з глупотою і здох* («Дума про тебе», с. 264).

69. З ГРІШНОЇ ДУШІ НЕ ПРОРОСТЕ СВЯТА ЛЮБОВ. – Чого ти вхопилась за це «гетьте», як за батіг? Чим я тебе зобидив? Своєю любов'ю? – Киньте, дядьку. *З грішної душі не проросте свята любов* («Чотири броди», с. 40).

70. З ГРОШИКА І З КОШИКА ЖИВІШ. – Мені нема чого переїжджати: тут моя дідизна, тут моя земля. Я з грошика і з кошика жити не можу. А служба – це вітер, що не знати, як подме. Нема кращої служби, ніж коло землі («Кров людська – не водиця», с. 211).

71. З ДЕСЯТЬ ШКУР ЗЛІЗЛО. див. ДІЛО НАЖИТНЄ.

72. ЗДОРОВ, ЯК ЗМОЛÓВ. – Здорові, козаки, здорові, чорноброві! – гукає Юрій Дзвонар, зриває шапку з голови, розгонисто піднімає руку, а потім жбурляє шапкою в дівчат. – Здоров, Юрію! – **Здоров, як змолóв.** – Юрасику, до нас! У нас потеплішало від твоєї шапки («Хліб і сіль», с. 74–75).

73. ЗДОХ, ЯК ПІВЕНЬ ОД ЧЕМЕРІЦІ. – Тільки глядїть, батьку, щоб своєї голови не пропили. Дуже швидко ви багатїти почали. Пуповиною може вилїзти це багатство. Іноді чоловік, як чорт, сидить на грошах, а позаду смерть стоїть. Обережніше, обережніше треба діяти, – обвів очима стїни, позавїшуванї найрїзноманїтнїшими килимами. – Он у Балині підсипали старостї труйки у мед – **здох, як півень од чемериці** («Велика рїдня», т. 3, с. 465).

74. З ДУРНІМ РОЗУМОМ НЕ ПОЛІЗЕШ У РОЗУМНІ ДІЛА. – Коли б не носила дитини, я не так би, хоч вперше, відимагав, чорти б тебе на тому світі шмагали. Одначе і зараз так провчу, що з дурним розумом не полїзеш у розумнї діла («Кров людська – не водиця», с. 238).

75. ЗЕМЛЮ НЕ ПІДМАНІШ, А ЛЮДІНУ МОЖНА. А Оксана йому б і красу принесла в оселю, і все ділечко переробила б. І чого вона закомизилась на своїх злиднях? Чи хоче, як у молодості, чути біля вуха солодкі слова про любов? Так для чого на це марнувати час людям, які вже знають, що таке спілка – чоловік і жінка? Ну, не підбив він її сьогодні, підіб'є завтра. **Землю не підманиш, а людину можна** («Чотири броди», с. 41).

76. ЗЕМЛЯ – МОВ КАША: ДИТИНУ ПОСАДІ – ВІРОСТЕ. – Звідки прямуєш? – На озимий клин навідувався. – Як воно? – Мов барвінок, зїйшло. – Та воно в тебе чи не завжди так? **Земля – мов каша: дитину посади – виросте.** – Так вже воно дано, що мед солодкий («Велика рїдня», т. 2, с. 497).

77. ЗЕМЛЯ ПУХОМ! див. **І (Й) ПИЙ – ПОМРЄШ, І НЕ ПИЙ – ПОМРЄШ.**

78. ЗЕМЛЯ РОДИТЬ ОДИН РАЗ НА РІК. див. **ЗНОВУ ЗА РІБУ ГРОШІ.**

79. ЗЕМЛЯ ТОНКА – НЕ ПРОВАЛІТЬСЯ В ПІДЗЕМЕЛЛЯ. Катрич. *В буденнім хлібі теж є зорі чи зоряний пилок.* Стратилет. *Це лірика. У тимчасових суддів не вистачає часу на землю і небо.* Катрич. *Поки що судді більше знають підземелля, ніж землю і небо.* Стратилет. *На афоризм відповідаю афоризмом: земля тонка – не провалітьсЯ в підземелля («Зачарований вітряк», с. 417).*

80. ЗЕМЛЮ НЕ ОБМАНЄШ: <НА ПЛЮВÓК ВОНА Ї ВІДПОВІСТЬ ПЛЮВКОМ>. див. **НАПЛЮВАТИ – ЦЕ НЕ КЕРУВАТИ.**

81. ЗЕРНО ЛЄГШЕ ВІДДІЛИТИ ВІД ПОЛÓВИ, АНІЖ ПРАВДУ ВІД КРІВДИ. *А за ним засніжено вигиналась ріка, на якій колись козацтво Івана Богуна виборювало волю. Про це вона читала ще в тих книжках, де мішма лежали історія і вигадка, правда і безсоромна брехня, яку теж одягали в шати правди. Еге ж, напевне, зерно легше відділити від полови, аніж правду від кривди («Дума про тебе», с. 51).*

82. З ЖУКА МЄДУ НЕ НАЇСІШСЯ. – *Фашисти не обвели б, а це своє братство. Не будеш їм банки рубати. От жуки – так жуки. Бачив жуків, сам був жуком, а таких жуків не стрічав. Сказано: з жука меду не наїсишся («Велика рідня», т. 3, с. 586).*

83. ЗИМА СПИТАЄ, ЩО В ЖНИВОВІЦЮ РОБИЛА. – *Уже й працюєш, Тетяно? – привітався батько. – Авжеж, бо зима спитає, що в жнивовицю робила, – вибили посмішку довірливі напіввідкриті вуста («Дума про тебе», с. 144).*

84. ЗІЙШЛО, ЯК ВОДА ПО КАМЕНІ. див. **ЩО ДІСТАЛОСЯ ЛЄГКО, ЛЄГКО Ї СХÓДИТЬ.**

85. ЗІЛЛЯ ЧÓРТОВЕ, ТА ПАХНЕ РАЄМ. – *Та тут же один тютюн! – А тютюн – це золото! – Зілля чортове, та пахне раєм, – засміявся і рішуче сказав: – Беру таку скриню («Хліб і сіль», с. 334).*

86. ЗІТХАЄТЕ (ЗІТХНУЛА), МОВ (ЯК) ОСТАННЄ СПЕКЛІЙ (СПЕКЛІА). Тут він зітхнув, як не раз це робив вечорами, і розгублено заграв млинками вій. – Чого ви, Степане Семеновичу, **зітхаєте, мов останнє спекли?** – засміялась Мирослава. Її сміх підбадьорив Стьопочку: хіба вона не з такого самого тіста, що й інші дівчата? Хіба і їй не кортить помітити в чийхось обіймах? («Чотири броди», с. 255); – Ти чого це, дівко, на вулицю носа не показуєш? Хочеш, щоб наші парубки слабості подоставали? Ой, рятуйте мою душу, а чого ти так змарніла? Чи хліба не їси? Чого ж **зітхнула, як останнє спекла?** («Велика рідня», т. 2, с. 531).

87. З КОЛОСОЧКА БУДЕ ЖМЭНЬКА, А З СНОПІКА МІРКА. – Знаєш, Варивоне, я тепер зі шкури вилузаюся, а доб'юся такого врожаю гречки, що тобі і уві сні не снилось. Варивон здивовано глянув на Дмитра: ніколи досі не любив хвалитися наперед. Видно, добре прорвало чоловіка. – **Значить, з колосочка буде жменька, а з снопика мірка** («Велика рідня», т. 3, с. 193).

88. ЗЛІДНІ ПОВІННІ ДО ЗЛІДНІВ ГОРНУТИСЯ. – І в мене, Мар'яно, нічого нема. Я такий же злидень, як ти, – охоче збрехав і вдалині, мов у тумані, побачив землю і хороми своїх батьків. – **Справді?** – **зраділа дівчина і зразу ж засоромилася.** – **Справді, Мар'яно... А злидні повинні до злиднів горнутися.** Тепер нова влада стоїть за нас («Кров людська – не водиця», с. 223).

89. З МІРУ ПО НИТЦІ – ГÓЛОМУ СОРОЧКА. – **Що, Марку, будеш сіяти в долині?** – **Борисенко махнув рукою за плесо.** – **Коноплі, мудрішого нічого не вигадаси.** – **Насіння вистачить?** – **Де там. Роз'їла його Безбородькова шатія, а кінці так кинула у воду, що й ревізія не змогла вчепитись за них.** **Завтра правління піде по людях. Отак і почнемо стягатися по нитці на сорочку** («Правда і кривда», с. 290).

90. З МОВЧАННЯ ПРАВДА НЕ ВІРОСТЕ. – **Ти ж, Дмитре, не дуже розкидайся цими думками на драбині.** **Як люди кажуть: мовчи, глуха, – менше гріха.** – **З мовчання правда не виросте.** – **Це вірно: поки ходить страх, – правда не виросте** («Велика рідня», т. 3, с. 106).

91. ЗНАЙ (ЗНАЙТЕ) МОЮ ДÓБРИСТЬ. ДИВ. БІЙСЯ (БІЙТЕСЯ) БОГА І ЛЮДЭЙ.

92. ЗНА́Ю (ЗНА́ЄШ), ДЕ РА́КИ ЗИМУ́ЮТЬ. *І найбільше в часи запою чоловік переховувався у дебелиї, тарілощокої бублейниці Стефи. Випивши зайвину, він завжди допитувався у вдовиці, чи вона калачниця, чи бублейниця. – Добереться до тебе совєцька власть, тоді усе **взнаєш**, навіть, **де раки зимують**, – беззлобно відповідала жінка, снуючи між піччю і діжею («Гусилебеді летять», с. 511); – *Щиглики. Не обскубані щиглики, що чубляться перед сильцем. Марна їхня пісня і марний гомін, зважте, коханий мій. Ще не знають вони, що таке одвічальність, і не знають, де раки зимують («Хліб і сіль», с. 347); див. також: **ДЕ КО́ЗАМ РО́ГИ ПРА́ВЛЯТЬ.****

93. ЗНА́Ю, ДЕ СОБА́КУ ЗАРИ́ТО. – *А-а-а, – спроквола сказала Софія і здогадливо стукнула долонею по лобі. – **Знаю** тепер, **де собаку зарито**. Довідалась, що Гриць до другої ходить? Еге ж, так? – і обличчя її стало жалісливим і співчутливим («Велика рідня», т. 2, с. 531).*

94. ЗНА́Ю, КУДІ́ ЗАКИДА́ЄШ. див. **СЛА́ВНА ЛЮДІ́НА, КУДІ́ НЕ ПІ́ДЕ – ВСІ́М ДО СЕ́РЦЯ ПРИПАДЕ́.**

95. ЗНА́Ю (ЗНА́ЄШ), ПО ЧО́МУ ФУ́НТ ЛІ́ХА. див. **ДЕ КО́ЗАМ РО́ГИ ПРА́ВЛЯТЬ.**

96. ЗНА́Ю, ПО ЧО́МУ ХЛІ́Б І СІ́ЛЬ. – *Доброго здоров'ячка, доброго здоров'ячка. – Пан тріпнув патлатою чуприною, і чудернацькі окуляри, блиснувши сонцем, скочили з носа і зателіпалися на чорній шворці. – Може, ти й сам з чумаків? – **Та знаю, по чому хліб і сіль** («Хліб і сіль», с. 69).*

97. ЗНІ́ЗУ ШІ́РОКО, ВГО́РІ ВУ́ЗЬКО, А СІ́ДНІ́ЦІ ТІ́СНО. *Вирядившись у найкраще, син зашурхотів одержинкою, обернувся до батька: – Як мені? – **Знизу широко, вгорі вузько, а сидниці тісно**. – Внизу так і повинно бути – мода! («Чотири броди», с. 257).*

98. ЗНО́ВУ ЗА РІ́БУ ГРО́ШІ. – *І вирішив залишитись тут. Але щойно дзвонили, що обов'язково маю бути там. Хоча й жаль, та сівбу розпочнеш без мене. – Для чого тільки цей поспіх? Земля ж іще сонця не напилася, і родить вона один раз на рік. – **О, знову за рибу гроші!** Знову дрібновласницькі пережитки («Дума про тебе», с. 109).*

99. ЗНÓВУ ЦІ СА́МІ ГО́СТІ В ЦЮ СА́МУ ХА́ТУ. До оселі ввійшов нахмурений Давид, неприязно глянув на вдову: – *Знову ці самі гості в цю саму хату?* Хіба я тобі не все сказав? – Та не все голод чує, – прикрила повіками свій біль і пішла в сіни («Дума про тебе», с. 79).

100. З ОДНІ́М АРШІ́НОМ ДО ВСЬО́ГО НЕ ПІ́ДСТУ́ПИШ. – *Нерозумна ти, Марто, – хотів вилаяти її. Але вчасно стримався. – Ще мало ти знаєш життя людське. Півень солов'єм не заспіває. І давай ми більше про це не будемо говорити з тобою. Кожен, звісна річ, живе по-своєму: коняка знає своє стійло, невидючий кріт – нору, а птиця – гніздо. З одним аришином до всього не підступиш* («Велика рідня», т. 3, с. 198–199).

101. З ОДНІ́ЄЇ КВІ́ТКИ БДЖО́ЛА́ БЕРЕ́ МЕД, А ЗМІ́Я ОТРУ́ТУ. Старий Горицвіт дивиться на обліплєну пилком бджолу й говорить сам до себе: – *От і дочекалися тієї години, коли бджола – за пергою, а гадюка – за отрутою. – Кожному своє, – погоджується Дмитро. – З однієї квітки бджола бере мед, а змія отруту* («Велика рідня», т. 2, с. 263).

102. ЗО́ЛОТЄ ТЕЛЯ́ ОБЛИ́ЗА́ЛО РУ́КУ. – *Золоте теля облизало руку цьому начальству. Це начальство одним мотузочком з Варчуком зв'язане. – Ти думаєш? – Чого там думати... Не повилазило ще. – Як приїхали – руку за созівців тримали. Видно, свої наміри пісочком притрушували, – задумався Мірошниченко* («Велика рідня», т. 2, с. 545).

103. ЗО́ЛОТО НЕ ПЛІ́СНІЄ. Отут під бездонкою була закопана частина золота з головами останнього царя. «*Золото не плісняє*». То й що із цього потаємного скарбу? Навіть ти не бачиш його («Чотири броди», с. 299).

104. ЗО́ЛОТО ПРИКО́ПАВ ГЛІ́БОКО, А ДУ́ШУ ЗО́ВСІМ ЗАГРІ́Б. – *Страшний ти, Давиде, чоловік, страшний, – зітхнув Югін. – Чим? – Тим страшний ти, що серед живих нічого не бачиш живого. Золото, кажуть, прикопав ти глибоко, а душу зовсім загриб* («Дума про тебе», с. 22).

105. З ОСТА́ННЬОГО ГРО́ШИКА ТА КО́ШИКА ТЯГНУ́ТИСЯ. – *Невгодний тобі? То так і скажи. – А що про це говорити? Хіба я тобі ворог? Хіба не ми з Олександром з останнього грошика та кошика тягнулись, щоб ти учителем*

став і щоб, звиняй, твої руки не тхнули гноєм («Кров людська – не водиця», с. 74).

106. З РІДНОГО БАТЬКА ШКУ́РУ СПУ́СТИТЬ І ГРІХА́ НЕ ПОБОЇТЬСЯ. – Я говорю, що дух жадаби, мов ранішній туман, витає над селом. Дайте вашому мужику тільки земельки і трохи грошей – він з рідного батька шкуру спустить і гріха не побоїться, аби тільки багатим стати («Хліб і сіль», с. 61).

107. ЗРОБИ́В – ОДРА́ЗУ Ж І ЗАБУ́В, НА́ЧЕ ЗА ПЛІТ ЧЕРЕПО́К ВІ́КИНУВ. І Карпа зовсім не цікавить пожежа – така вже вдача була в нього: як мав що зробити – то всю силу, хитрість, почуття вкладе; зробив – одразу ж і забув, наче за пліт черепок викинув («Велика рідня», т. 2, с. 551).

108. З РО́ТА ВИСКА́КУЮТЬ НЕ СЛОВА́, А ЖАБІ́. – Говори, щоб губи не гуляли, – стримує обурення дядько Себастьян. – І чого мені іноді здається, що в тебе з рота вискакують не слова, а жаби? («Гуси-лебеді летять», с. 541).

109. З ТАКО́ГО САМО́ГО ТІСТА. див. ЗІТХА́СТЕ (ЗІТХНУ́ЛА), МОВ (ЯК) ОСТА́ННЕ СПЕКЛІ́ (СПЕКЛА́).

110. ЗУБА́МИ ТРИМА́ЮТЬСЯ ОДИ́Н О́ДНОГО. – Ніхто, Євмене, бачу, не вгодить тобі і в судний день. Хіба ж може безклеккий так славно і довго, аж до сну, говорити з трибуни? За щось же йому гроші платять і тримають на посту. – Бо має таких сватів та братів, які не мізками, а зубами тримаються один одного, і, поки не вдарить грім, вони свіжжу й голову людину не пустять на місце Киселя («Правда і кривда», с. 195).

111. ЗУ́Б ЗУ́БОВІ НЕ РІ́ВНЯ. – Заждімо трохи, подумаємо, як новий день зустріти. Обляччя старого прояснилося – одразу згадалося, яка в них має бути мова, і все одно тихцем запитує: – Що маєм робити? – Драконові зуби рвати! З корінням! – Зуб зубові не рівня – є передні, а є кутні, – хитро мружиться Чигирин («Чотири броди», с. 382).

112. ЗУ́Б НА ЗУ́Б НЕ ПОПАДА́Є. – Дмитре, ти нічого не чув? – озивається невидюча темінь. – Ні. – Вовки в лісі з'явилися. Не чув? Думаєш, мені тепер не страшно на хутір іти? Зуб на зуб не попадає! («Велика рідня», т. 2, с. 332).

113. З ЦЬО́ГО ПІ́ВА НЕ БУ́ДЕ ДІ́ВА (КВА́СУ). – Омеляне, візьми мене до себе. Буду у тебе завгоспом. Кожну

стеблину допильную. І тобі добре, і мені непогано. Мені... – Ні, Софроне Андрійовичу. **З цього пива не буде дива**, – одразу ж перебив, і темно-сірі очі мигнули вогнем лукавства («Велика рідня», т. 3, с. 199); – *От і гарбузове насіння, соображаю, само по всіх параграфах прийшло до хати! Вгадав, пуцьверінку?..* – *Вгадав?* – *Трохи вгадали – пробурмотів я. – Чого ж трохи?* – *дивується парубок. – Бо так вийшло. – Що ж у тебе вийшло? Не чотири склянки, як вище сказано було?* – округлились Юхримові очі. – *Тільки дві. – Тоді ти теж трохи не вгадав: з цього пива не буде, натурально, дива!* – *насупився Юхрим, мотнув головою і знову почав мордувати балалайку («Гуси-лебеді летять», с. 472–473);* – *Можете, пане. Ви ж, дай вам боже здоров'я, не перший рік знаєте судового слідчого, Чорнокнижного, значить... Поговорите з ним, як на духу... Хіба ж можна запаковувати в тюрму такого чоловіка, як дід Дунай?* – *Ні, Левку, з цього пива не буде квасу!* – *рішуче говорить пан («Хліб і сіль», с. 455).* див. також: **ПОЛІЗ, НАЧЕ ВІЛ У ЯРМО.**

114. З ЦЬОГО ШУМУ НЕ БУДЕ ПІВА. – *Тепер, люди, добрі, з цього шуму не буде пива: час непідходящий. Треба реально думати. За ваше здоров'я. – Нахмурений Безбородько з гідністю підняв чарку, з'єднав її з двома, перехилив і кркнув: – Огонь! – Та цей вогонь не залле душевного вогню... Невже, Антоне, все твоє з воза упало, невже отак і здасишся?* («Правда і кривда», с. 280–281).

115. ЗЧАВИТЬ ГОЛОД ТІЛО, ТО Й НЕЧИСТЬ У ДУШУ ЗАБРЕДЁ. «*Не ти носиш коріння, а коріння тебе*», – знову прийшло на пам'ять Святе Письмо. А може, ще раз сходити до неї. Зреїтою, повинен же голод якщо не зломити, то надломити жінку, надломити її честь. **Зчавить голод тіло, то й нечисть у душу забреде.** *Ось тоді й дізнаєшся, чого вона варта і чи все купується-продається* («Чотири броди», с. 90).

116. З ЧОРТА ЧОРТ І ВІЛУПИТЬСЯ. див. **ЯКІЙ БАТЬКО, ТАКІЙ І СИН.**

117. З ЧУЖОЇ КОМОРИ ХЛІБА НЕ ЖАЛІЮТЬ. – *До вашого села далеко?* – *з потаємною надією питається Кириленко і перекладає з плеча на плече гвинтівку. – Кілометрів з чотири буде, – запиноючись, відповідає меншенька і соромливо прикриває рукою*

розріз блузки, яку підіймав хвилька незайманих грудей. – Німці стоять у селі? – Стояти – не стоять, а заскакують по харчі. Вони з чужої комори хліба не жаліють («Чотири броди», с. 408).

118. З ЩАСТЯ І ГОРЯ ВРОДИЛАСЯ ДОЛЯ.

– Проклятий Поцілуйко отруїв моє щастя, – трагедійно зламалися брови у жінки. Григорій Стратонович спохмурнів: – Щастя само ніколи не ходить. Недарма кажуть: з щастя і горя вродилася доля («Правда і кривда», с. 150).

119. З ЯКОЇ ЦЕ ХВОРОБИ <СВІЙ СВОГО НЕНАВІДИТЬ, СВІЙ СВОГО ПОЇДОМ ЇСТЬ, СВІЙ СВОМУ І ДОРОГУ, І ЖИТТЯ ВКОРОЧУЄ?> див. МОТАЙ <СОБІ> НА ВУС, <ЩО СТАРШІ КАЖУТЬ>.

I

1. І (Й) БАТЬКА З ТОРБОУЮ ПОПІД ВІКНАМИ ПУСТИТЬ. див. ДОПАВСЯ ДО ЧУЖОГО, МОВ КІРИК ДО СМЕТАНИ.

2. І (Й) БОГА БІЙСЯ, І ЧОРТА ОПАСАЙСЯ. – Мабуть, на камінь буду старатись. А тебе ще раз остерегаю не заритись на скажені гроші, словом: і Бога бійся, і чорта опасайся («Чотири броди», с. 581).

3. І (Й) В (У) ДОБРЕ ЖЛУКТО НЕ ВМІСТИШ. – А, може, Октаве, повернемо тихенько голоблі? Я поїду собі лисичити, а ти додому. Підживишся чимось – і знов у ліси. – Не туркочи, бо й так голова в обручах тріщить. – То розум рве її. Назбиралося ж його – і в добре жлукто не вмістиш («Хліб і сіль», с. 108).

4. І (Й) В (У) ЛОЖЦІ ВОДІ МОЖНА ВТОПІТИ. – Ловко виходить! – вирвалося у Мар'яна. – А не дізнається пан про ваш замір? – Чого ж не дізнається, коли якийсь малодух має довшого язика за розум. Може, у когось і зараз жижки трусяться – так не терпиться майнути до пана! – з притиском промовив Степан Васильович і пильно обвів поглядом людей. – Усе можна втопити і в ложці води хоч на якусь годину («Хліб і сіль», с. 217).

5. І (Й) В (У) ПЕТРІВКУ МОЖЕ БУТИ МОРОЗ. «Зоряна перга, золота обніж, золоті медівниці, – це те, що весь час чуєш од дідуся, який навчив своїх внуків не тільки доглядати, а й любити бджоли... Чого я зараз про нього, чого я про них, коли так стискає холоднеча? Виходить, **і в петрівку може бути мороз**» («Чотири броди», с. 401).

6. І (Й) В (У) СТАРІЙ ГРУБІ ЧОРТІ ТОПЛЯТЬ. – Як не зирити на тебе, коли маєш таку звабу?! – жартома нахилив свої патли до неї, а вона відсунулась од них, і це ще більше розбурхало його почуття. Після чарки він потягнувся до руки Василини, та відвела її й похитала головою. – Виходить, **і в старій grubі чорти топлять?** – Таки топлять, Василю. Життя є життям! («Чотири броди», с. 207).

7. І (Й) В (У) СТАРОМУ ДУПЛІ ВОГОНЬ ТЛІЄ. Кирюша стрепенується: чи не насміхаються над ним? Наче ні, тільки хто розбере цього дідугана? **І в старому дуплі вогонь тліє** («Чотири броди», с. 397).

8. І (Й) ВУХА РОЗВІСИВ (РОЗВІСИЛИ). див. **ПОМАНІЛИ БУБЛИКОМ, А ПЕТЛЄЮ СТІСНУТЬ.**

9. І (Й) ВУХОМ НЕ ПОВЕЛІА. – Ія, пуста голова, навіть не подумав, яке лихо могло спіткати того дуба, і побіг за Любою. Хустина спала їй на плечі, навколо її голови, стікаючи струмками, затанцювали коси і кісники, а дівчинка шматувала сизу пелену дощу, зникала в ній і знову з'являлась, мов тінь. Грім кидав її на землю, вона падала, підводилась і бігла вперед. – Отак і голосу можна позбутися, – хотів я пожартувати, але Люба **і вухом не повела** («Щедрий вечір», с. 603); див. також: **ПІДНЯВСЯ ДУРЕНЬ У ЦІНІ.**

10. ІДЕЇ ІДЕЯМИ, А ЇСТИ ЩОСЬ ТРІБА. – Тоді звиняй. То чого ви тут порпаєтесь? Старовину якусь чи скарби шукаєте в скитку? Було тут колись усякої всячини, навіть образ від Богдана Хмельницького. Не за ним пантруєте? – Ох, дядьку, дядьку, чи не хитрим лисом ви підшиті? – похитує чубом Данило і негадано, махнувши руками, як птах, зриває з плеча лісника рушницю – Підемо до моєї оселі, і я тобі з руки в руку покладу аж десять тисяч карбованців – стільки, скільки ти не заробиш і за п'ять років свого вчителювання. Воно **ідеї ідеями, а їсти щось треба** («Чотири броди», с. 97).

11. І (Й) ДЕ МОЇ ОЧІ БУЛІ? див. **НЕ КОЖЕН СТРИЧАЄ СВІЙ ЩЕДРИЙ РАНОК ЧИ ЩЕДРИЙ ВЕЧІР.**

12. ІДЕШ (ЙДЕШ) ПО ЧУЖУ ГОЛОВУ, НЕСІ І СВОЮ. – Багато в них машинерії, багато, – і перед очима проходить те чуже залізо, що несе тільки смерть. – Дарма, скоро поменшає і машинеріїв, і ще чогось, бо, коли йдеш по чужу голову, неси і свою («Чотири броди», с. 419); див. також: **ІДУЧИ ПО ЧУЖУ ГОЛОВУ, ДУМАЙ ПРО СВОЮ (НЕСІ І СВОЇ КОСТІ).**

13. ІДІ (ЙДИ) З ОЧЕЙ. Данило поморцився, втомлено подивився на Ступача. – Самодуром ви були колись, а ким залишились – не знаю. **Ідіть з очей.** – Як це іти?! – остовпів, розгубився Ступач і підвіся з стільця. – Куди йти? – Хоч під три чорти, якщо це здогадаєтесь знайти кращої дороги («Чотири броди», с. 594).

14. ІДІ (ЙДИ) НА ТРИ ВІХОРИ. – Вигриваєш злиднів на своїй печі? – Все зле на тебе, некликаний! І нюшисть, і нюшисть чогось! – обурилась тітка Оляна. – Якщо ти, нелюдку, ворогуєш з Панасом, то чого маєш ворогувати з дитиною? – А що, христосуватись накажеш із ним? – змірює мене таким оком, наче в ньому днювала і ночувала сама злоба. – **Іди, тумануватий, на три вихори!** Тобі тільки, бачу, хвоста бракує. – Зашкварчала, наче яєчня на сковороді («Щедрий вечір», с. 670).

15. ІДІ (ЙДИ) НА ЧОТІРИ ВІТРИ І НА П'ЯТИЙ СУМ. – Я тобі, голоп'ятнику, згадаю і ночівлю, і рідню, та так згадаю, що ти й дітям закажеш глузувати. А поки що вранці принеси свій борг. Тільки вранці, бо вдень буде пізно! Чуєш? – Не оглух ще! – так найоржився позичальник, ніби хтось підмінив його. – Не оглух! – і хряпнув дверима, ще й у сінях пробурмотів: – **Іди на чотири вітри і на п'ятий сум** («Чотири броди», с. 545).

16. ІДІ (ЙДИ) ПІД ТРИ ЧОРТИ <І ЧОТІРИ ПОГІБЕЛІ>. – Оце ти мав сказати? – косяючи, підозріливо поглядає на парубка. – Та ні, щось інакше, – кладе руку на дівоче плече, але відразу ж летить з воріт на дорогу, і поки він підводиться на ноги, Христина вже опиняється біля дверей. – На добраніч, Левку! Не забився? – **Іди під три чорти!** – завчено повторює своє прощання і похитує впертою головою («Хліб і сіль», с. 222); – **Іди під три чорти і чотири погібелі!** Ось тобі

моє слово! – скинів Григорій. – *І коли в тебе нічого не вийде, не повертайся додому – приб'ю* («Хліб і сіль», с. 568); див. також: **ДО БУЛАВІ <ЩЕ> ТРЄБА Ї ГОЛОВІ; ІДІ (ЇДИ) З ОЧЕЙ; ЛЮБОВ НЕ СЎДЯТЬ.**

17. І (Ї) ДУРІСТЬ НЕ ЗАВЖДІ ЗАБОРОНИШ. – *Не маю права приплющувати очі, але й за чуба тебе зразу не хапатимемо. Що тебе ще муляє? – Надранній сів. Забороніть його. Це ж дурість. Мусульбас зітхнув: – І дурість не завжди заборониш...* («Чотири броди», с. 106).

18. І (Ї) ДУРНЕВІ ЗРОЗУМІЛО. див. **ЗА ТИМ ДОБРОМ НЕ ВГОНИШЯ.**

19. І (Ї) ДУРНЯМ ТРЄБА ЖІТИ НА СВІТІ. – *Ой Себастьяне дорогенький, Богом прошу тебе, не вибивай душу із тіла, не запугуби, не прибий мого нездалого, мого зеленоголового! – мінливими рум'янями і кирпочкою між ними припала тітка Христина до плеча голови комбїду. – Хоч який він нікчема, а не прибий, бо ж і дурням треба жити на світі* («Щедрий вечір», с. 688).

20. ІДУЧИ ПО ЧУЖУ ГОЛОВУ, ДУМАЙ ПРО СВОЮ (НЕСІ І СВОЇ КОСТІ). *Староста здавив очі і губи, а потім рубонув: – Так за це, коли я скажу хоч слово, – не дійти тобі до твого броду. Лаврін знову посміхнувся, гордо підвівся з-за столу: – Не лякай мене смертю. По-різному вмирають птиця і тхір... Та й ідучи по чужу голову, думай про свою. І не раджу тобі потикатись на наш брїд* («Чотири броди», с. 511); Пасикевич. Богдане Васильовичу, що ж буде з нами? Богдан. *Справдиться давня приказка: ідучи по чужу голову, неси і свої кості!* («Дума про любов», с. 517).

21. І (Ї) ЗАЛІЗО НЕ ЗАІРЖАВІС. – *Ну, хїба ж я винен, що подошви чогось аж горять під моїми ногами, каблукки, нагнівавшись один на одного, подаються врозтіч, а підківки на них протираються, неначе папір? Чомусь оці згризені на ковзанці підківки найбільше дивували й гнівили батька. Він цупко, наче мене самого, за вуха підтягував до світла понівечені чоботята й скрушно похитував головою: – У тебе, шибенику, й залізо не заіржавіє, – націлював на підківки і очі, й товстуваті губи: одну – з цурпалками вусів, а другу – з вм'ятинкою* («Щедрий вечір», с. 647).

22. І (Й) ЗА ТОРБУ ЧЕРВІНЦІВ НЕ ПРОДАМ. – *А моя ж ряба, чуєте, наче кролиха, старається: як не чотирнадцять, то шістнадцятеро приведе, і всі мов линки. – Шістнадцятеро!? – вражено вигукував дядько Володимир. – Та що ви, Миколо!? Та не може бути! – Хіба вам далеко ходити – попитайте моїх вуличан. Вони теж усі завидують мені, як і ви. Та що вуличани – дідич з Літина приходив, калиткою півдня трусив над моїм вухом – усю грошву віддавав за льоху, а я її і за торбу червінців не продам. – Гм, фортунить же вам, та ще як фортунить – саме щастя над вами торбою трусить («Гуси-лебеді летять», с. 459–560).*

23. І (Й) ЗЕРНО, І ЛЮДІНУ ЛЄГКО З'ЇСТИ, А ОТ ВІРОСТИТИ – ВЇЖЧЕ. – *Ти скажи: як тобі наш Максим Туровець? – Максим Туровець? Та ви ж знаєте, тату, що він дуже славна і розумна людина. – Еге ж, – погодився батько. – Та завтра його мають скидати з головування. – За що ж?! – вражено скрикнув Богдан. – Хіба ж тепер трудно знайти за що? І зерно, і людину легко з'їсти, а от виростити – важче («Дума про тебе», с. 211).*

24. ІЗ МОСТУ ТА У ВОДУ. – *Він такий мій, як і ваш. Я своє мужицьке накопїле викидаю, – насупився Гайшук. – І от далі виходить таке: при нашій великій правді, щи прийшла від самої революції, перед кривдою є тільки дві дороги: вона мусить услід за капіталізмом із мосту та у воду або лукаво натягти на себе одежинку правди і нею ж захищати свою шкуру («Правда і кривда», с. 225).*

25. І (Й) ЗОЛОТІМ КАЛАЧЄМ НЕ ЗАТЯГНЕШ. *Барон – мисливець і любить, щоб за столом усе було просто, як у лісі. То шинку батуй шматюгами, щільники клади нерізаними, вареники став у макїтрі. – Хто ж їх наліпить тепер? – А Василина? – згадав давню історію і трусонув своєю вовною, яку вже приперчили роки. – Її тепер і золотим калачем не затягнеш до лісу («Чотири броди», с. 369).*

26. ІЗ СОНЦЯ РЄШЕТА НЕ ЗРЇБИШ. – *Хіба ж ви не бачите, що вона як сонце! – А ти знаєш, дурню, що навіть із сонця решета не зробиш («Дума про тебе», с. 19).*

27. І (Й) ЗУБИ ПІДТОЧІТИ, І ЯЗИКА ОБКАРНЇТИ. – *Гляди, щоб за сьогоднішнє оповідання Безсмертного й тобі не ікнулося. На фронті твій Марко міг бавитися в демократію, а тут*

йому треба і зуби підточити, і язика обкарнати. Вже один вигляд Безсмертного насторожує мене («Правда і кривда», с. 270).

28. І (Й) КІНЦІ У ВОДУ. – Треба віддати Безсмертного під суд – і кінці у воду. – Пораненого? – Борисенко в подиві підняв дугасті смільні брови. – А що з такими типами робити? Сьогодні він заганяє чоловіка пістолетом у воду, а завтра цим же пістолетом пошле когось на небо віці пасти («Правда і кривда», с. 261); див. також : **З МІРУ ПО НІТЦІ – ГÓЛОМУ СОРО́ЧКА.**

29. І (Й) КОВА́ЛЬ РО́ЗУМУ НЕ ВКУЄ́. – Почекай, почекай! Що це за безідейна і підозріла фантазія з'явилась у кустарів? – Василь Іванович підкинув угору чорні навскісні стрілки брів. Тітка Хрестя благально простягла руки до голови повітвиконкому: – Та не вірте губі мого чоловіка, – вона давно з правдою розминулась. – Мовчи, неміч моя! Тобі й коваль розуму не вкує! – огризнувся Юхрим («Щедрий вечір», с. 691).

30. І (Й) КО́ЗИ В ЗО́ЛОТІ ХО́ДЯТЬ. – А коли хочете бути людьми, господарями – їдьте в Америку. То край, над яким янгол крилом махає. Що, не так говорю? Там золото, скажу вам прямо, під ногами валяється, тільки вмій підбирати його. – Еге ж, там і кози в золоті ходять, – безневинно каже Лесь Якубенко, і дядьки починають реготати («Хліб і сіль», с. 212).

31. І (Й) КО́ЗИ СІ́ТІ, І СІ́НО ЦІ́ЛЕ. – Ми Крамового уламаємо, щоб не дуже того... розправлявся з тобою. Ну, винесуть якусь поганеньку догану, чорт з нею. Не вхопить тебе. А ти прокуророві переінакиши свої слова про ячмінь... Інтересно, можна сказати... **І кози будуть ситі, і сіно ціле...**(«Велика рідня», т. 3, с. 171).

32. І (Й) КО́ЛІ ВЖЕ РОЗВІ́ДНИТЬСЯ У ТВОЇ́Й ГОЛОВІ́? Воістину ніч минула й треба думати про новий день. Стьопочка трохи розпогодився, і навіть млинки його вій притишили працю. – А я вже подумав, що ви десь потайки проклятенні закопували. – Які проклятенні?! Що це тобі приверзлося?! **І коли вже розвидниться у твоїй голові?** – люто глигнув на сина, та не злякав його («Чотири броди», с. 88).

33. І (Й) КОМА́Р НО́СА НЕ ПІ́ДТО́ЧИТЬ. – Документи різні підготуйте, щоб і комар носа не підточив. Коли щось не

так, то робіть, щоб було так, в ажурі, як учені голови кажуть, бо хтозна, які ревізії найдуть чи наскочать на нас. Головне звести кінці з кінцями, без хвостів. Ну, а корови, які ми взяли з колгоспу, маємо сьогодні ж повернути («Правда і кривда», с. 281).

34. І (Й) КОНЕМ НЕ ЗДОЖЕНЕШ. Її похвала підбадьорює мене, я вже вільніше починаю орудувати серпом, вільніше виводжу переплетене березкою стебло. Ось уже й ніт оброшує чоло, витираю його рукавом, одну мить милуюся блакитними косариками, що прищулились біля самої землі, – і знову за роботу. – Еге, та тебе, гляди, **й конем не здоженеш**, – озивається тато. – Не поспішай так – день і сьогодні великий («Щедрий вечір», с. 615–616).

35. І (Й) КРАСУ ЗА ГРОШІ БЕРУТЬ. – Пофортунило тобі, Лавріне. Що ж ти хочеш за царівну? – Хіба ж краса продається? – **І красу за гроші беруть**, – нахабнувато посміхнувся Магазаник. – Не красу, а розпутство, – насупився Лаврін («Чотири броди», с. 510).

36. І (Й) КУМА ШКОДА, І МЕДУ ЖАЛКО. – Попарубкувати це треба... Буду гуляти, а її інший засватає. Ще б пак – таку не засватають! – Ловить світлий голубий погляд Югини і мимоволі зітхає. – **І кума шкода, і меду жалко.** Хотілося б ще в свою волю пожити, та дівчину випустити боязко («Велика рідня», т. 2, с. 436).

37. І (Й) МЕРТВИЙ КАМІНЬ ОЗЛОБИТЬСЯ. – Хіба це життя, будь воно прокляте разом з тим, хто покалічив його. – Данилку, ти озлобився?! – жахнулась Мирослава, відсторонилась од нього. – З таким життям, як у мене, **й мертвий камінь озлобиться...** («Чотири броди», с. 284).

38. І (Й) МЕРТВИЙ НЕ ВЛЄЖИТЬ. див. **М'ЯКО СТЕЛЄ, ТА ТВЕРДО БУДЕ СПАТИ.**

39. І (Й) МЕРТВОГО В ДОМОВІНІ ЗАЛИХОМАНИТЬ. – Чого так заблимав віями, чого так залихоманило тебе? – Такий гість **і мертвого в домовині залихоманить**, – сказав зів'ялим голосом і мерзлякувато повів плечима, щоб струсити з них бодай частку морозу і страху («Чотири броди», с. 148).

40. І (Й) МІЖ СВЯТИМИ БУВАЄ СВАРКА. – Добрий вечір. Вас, бачу, груша приворожила? – От і не вгадали, Панасе.

Що груша? Куди вона дінеться? Ви спочатку нагнівались на мене, а потім самі втямили, що вона моя. Як то кажуть, і просо моє, і горобці мої. – Не ваше просо і не ваші горобці, – одразу розсердився тато. – **І між святими буває сварка, – не гнівається дядечко** («Щедрий вечір», с. 586).

41. І (Й) МУДРИЙ НЕ ЗНАЄ, ЯК ОБЕРЕГТИ СВОЇ СТАТКИ ВІД НЕСТАТКІВ. див. ДАВ (ДАЄ) БОГ КОПІЄЧКУ, А ЧОРТ ДІРОЧКУ, <ТА Й ПОПАЛА БОЖА КОПІЄЧКА В ЧОРТОВУ ДІРОЧКУ>.

42. І (Й) НА ГАРМАТНИЙ ПОСТРІЛ НЕ МОЖНА ПІДПУСКАТИ. Темне красиве обличчя Сагайдака спалахнуло рум'янями: – Не підіймайте руку на життя! А взагалі, ви лівак і невіглас. Вас і на гарматний постріл не можна підпускати до села, бо зійдемо тоді на старці («Чотири броди», с. 170).

43. І (Й) НА ЛЮДЕЙ ПОДИВИТИСЯ, І СЕБЕ ПОКАЗАТИ. Я завжди з радістю їхав на вітряк і з дідусем, і з батьком, а тепер уперше їду сам. Це мене робить більшим у своїх очах: я вже зараз не якийсь шибеник, лихотворець, очмана, торохтій, пошкодерник, паливода, нечупайло, а батькові-матері помічник, який може і на людей подивитися, і себе показати. От аби ще на мені галіфе було, то пишався б я, мов турецький біб у горосі («Щедрий вечір», с. 636–637).

44. І (Й) НЕ ВІПРОСИШ, І НЕ ВІГРОЗИШ. – Гарненьке дехто має м'ясце, – подичавили під віями звужені очі. – Оляно, продай свої куріпки, уже ж сам Бог бачить, як прошу тебе. – Я ж сказала: **і не випросиш, і не вигрозиш** («Щедрий вечір», с. 669).

45. І (Й) НЕ РОЗБЕРЕШ, ДЕ ПІП З КРОПІЛОМ, А ДЕ ЧОРТ З КОЧЕРГОЮ. – Усілякі чутки і всякі люди баламутять теперечки громаду, мов рибу в калабані. Один баламутить по дурості своїй, а другий – з великого розуму. **І не розбереш, де піп з кропилом, а де чорт з кочергою** («Хліб і сіль», с. 381).

46. ІНОДІ Й ЛОЖКА ВОДИ БУВАЄ ГІРШЕ ПОТОПУ. Борисенко. Ну, розкажіть, товаришу Безбородько, про те, що понаписували в різні інстанції. Там зрозуміли, що у вашому селі почався всесвітній потоп. Безбородько. **Іноді й ложка води буває гірше потопу.** Розповідь моя, практично, буде короткою. Не

секрет ні для кого, що працювати нам зараз трудно і важко. Труднощі на труднощах їдуть і труднощами поганяють («Правда і кривда» (п'єса), с. 556).

47. ІНОДІ ЧОЛОВІК, ЯК ЧОРТ, СИДІТЬ НА ГРОШАХ, А ПОЗАДУ СМЕРТЬ СТОІТЬ. див. ЗДОХ, ЯК ПІВЕНЬ ОД ЧЕМЕРІЦІ.

48. ІНТЕРЕСНЕ ВИХОДИТЬ КІНО́. – *І не підтишу, і не дам! Тільки тепер молодий Магазаник найоржився і мимоволі стиснув кулаки. – Інтересне виходить кіно. Це ж по якому праву, чого і як ви не дасте мені довідочки?* («Чотири броди», с. 215).

49. І (Й) ОДИН У ПОЛІ ВОІН. – *Багато захотів ти з першого разу. – Багато чи мало – не знаю, а в зайця не раз доведеться позичати ніг, якщо будемо тільки вдвох воювати. – Тепер і один у полі воїн* («Велика рідня», т. 3, с. 327).

50. І (Й) ОКОМ ЗИР, І ВУХОМ СТРИЖІ. – *Раніше нею святий Юрій змія убивав, а далі усе безголов'я на людей перейшло. То до завтра, тільки ж обережненько під'їжджай – і оком зир, і вухом стрижі. Правда, завтра, може, й Сагайдак приїде, коли якийсь дідько не завадить* («Чотири броди», с. 110).

51. І (Й) ПИЙ – ПОМРЕШ, І НЕ ПИЙ – ПОМРЕШ. – *За здоров'я гостей! Спасибі, що завітали у нашу хату, – статечно підводиться з-за столу Іван Тимофійович. Його слово повне гідності. – За ваше здоров'я. – Моя бабуся, земля їй пухом, завжди казала: і пий – помреши, і не пий – помреши, значить, краще пити, – одним помахом перехиляє чарку Варивон* («Велика рідня», т. 2, с. 435).

52. І (Й) ПРОСО МОЄ, І ГОРОБЦІ МОЇ. див. І (Й) МІЖ СВЯТІМИ БУВАЄ СВАРКА.

53. І (Й) САМ НЕ ГАМ, І КОМУСЬ НЕ ДАМ. *На вивернуті губи дядька Сергія лягають зневага і зверхність, він підводиться й невдоволено хмикає: – От чого не розумію, так не розумію: і самим не їсти, і комусь не дати* («Щедрий вечір», с. 669).

54. І (Й) СВІТУ НЕ ВІДНО. див. ПОМÉNШАЄ РОЗУМУ В ГОЛОВІ, ПОМÉNШАЄ І ХЛІБА НА ЗЕМЛІ.

55. І (Й) ЧЕРЕЗ «НЕ МОЖУ» ТРÉБА ЙТИ. – *Я вже не можу – він у поліцаїв. А ти вихопи його звідти. – Не можу... – Тепер і через «не можу» треба йти. Це коли твоя совість навіки не заснула* («Чотири броди», с. 511).

56. І (Й) ЧОРТ НА СТАРІСТЬ ІДЕ В ЧЕНЦІ. *І отут, у розімлілих лісах, у яких ще не онімїли чужї машини, він знову згадав зеленооччя Марії і своєї доньки. Де вони тепер? Розшукати б їх та й забратися втрьох у затишний закоморок, подалі від війни, від гризні, від політики. Так хїба ж після всього піде до нього Марія? Теж тобі відріже, що й чорт на старість іде в ченці* («Чотири броди», с. 353).

57. І (Й) ЧУТІ ПРО ТАКЕ НЕ ХОЧУ! *див. НЕ СТРАХАЙТЕ МЕНЕ СЬОГДНІ, БО Я ВАС МОЖУ НАЛЯКАТИ ЗАВТРА.*

58. І (Й) ШВЕЦЬ, І КРАВЕЦЬ, І НА ДУДУ ГРЕЦЬ. *Коли у верховїтті загойдалось тетеркою сонце, Терентій вніс у хату таганок з кашею-одливанкою, а Настя миску з сьорбаю. – Е, та ти, хлопче, і швець, і кравець, і на дуду грець. Тільки прибїднювався досі. Смачна каша, – покуштував одливанки Марко* («За один стіл», с. 394).

59. І (Й) ЩЕЛЕПА ВІДВАЛІЛАСЯ, І ОЧІ НА ЛОБА ПОЛІЗЛИ. *Аж тут до його лавки нахопилася свіженька тачанка, а з неї зіскочили два – око в око, й чуб у чуб – однакових парубки, – брати чи близнюки, і при оружїї, та й зразу до Кундрика. Побачив той їх – і щелепа відвалилася, і очі на лоба полізли, затрусився дїдько та й навтікача у чорні двері* («Чотири броди», с. 349).

60. І (Й) <ЩЕРБАТОЇ> КОПІЙКИ ЗА ДУШЕЮ НЕ МАЄ. – *А що ж він може сказати? Дай добрий процент, то й розв'яже калитку. Хто ж тобі даремно позичить? Це ти міг би кому пособити, а тобі хто й захотів би з своїх людей, так сам копійки за душею не має. Піди до Данька. Тільки не заїдайся з ними. А кіньми ти скоріше яку копійку заробиш. У Шляхбуд можна камінь возити, в хурманку поїдеш коли – і, гляди, потроху вилізеш з боргів. – Скоро казка мовиться. – І діло буде робиться, як прикладеш рук та спину попогнеш* («Велика рідня», т. 2, с. 501); *Навіть у 1921 році, коли в нас люди орудували мільйонами, в дядька Володимира, як він казав, не було за душею і щербатої копійки* («Гуси-лебеді летять», с. 458).

61. І (Й) ЩЕРБАТОЇ КОПІЙКИ НЕ ВАРТ (НЕ ВАРТИЙ). *див. ЩО З ГРЯЗІ ВІПЛОДИЛОСЯ, І СКОНАЄ В ГРЯЗІ.*

Ї

1. **ЇВ, ЩО АЖ ЗА ВУ́ХАМИ ЛЯЩА́ЛО, ЩЕ Й ПІДХВА́ЛЮВАВ.** – Діду, розкажіть, як вас упхнули у війну, – зжалиснів мій голос. – Нема там чого розказувати, нема чого й слухати, – насупив, накошлатив оті брови, яких би вистачило на двох дідів. – Он краще біжи до воза, найди вагани й ложки в пілочці, та й подумаймо, що робити з кулешем. – Ми вже вечеряли, діду. – Біжи, біжи. Мій куліш сам Котовський так **їв, що аж за ву́хами лящало, ще й підхва́лював** («Щедрий вечір», с. 611).

2. **ЇЖ, ПО́КИ РОТ СВИ́Ж, А ЯК ЗІВ'Я́НЕ – І СОВА́ НЕ ЗАГЛЯ́НЕ.** – Ви, може, до вечері перекусите щось? – Не відмовлюсь, не відмовлюсь. Можна сказати: **їж, поки рот свіж, а як зів'яне, то й сова не загляне**, – задоволено і дрібно засміявся («Велика рідня», т. 2, с. 518); І неодмінно їм дід Терентій винесе на дорогу доспілих яблук і грушок. – спасибі, діду Терентію, у нас свої є, – скаже мати, здоровкаючись. – **Їж, поки рот свіж, а як зів'яне – і сова не загляне**, – роблено хмуриться («Велика рідня», т. 3, с. 627).

3. **ЇЙ-БО́ГУ, ПРА́ВДУ КАЖУ́.** див. **АБІ́ ДОБРО́, А ПАЛІ́Й ЗНА́ЙДЕТЬСЯ.**

4. **ЇСТЬ, ЯК У МІХ КІДАЄ.** див. **НЕ ВА́ШИМ НОГА́М МОЄ́ ЧЕРЕ́ВО НОСИ́ТИ.**

К

1. **КАЗА́В СЛПІ́Й, ПОБА́ЧИМО.** – Чия ж ти розумна така? – Чия вже не є, тільки не ваша, – задерикувато відповідає Христина і сміється. – Поки не моя, а далі, **казав сліпий, побачимо**, – кидає Христині і знову косує на незнайомку («Хліб і сіль», с. 339).

2. **КАЗА́ЛА НА́СТЯ – НЕ ВДА́СТЬСЯ.** Затюгикало повітря. Біля нас чмокали кулі, і по лінії окопів примхливо вигиналися димки. По тім боці падали фашисти, через них перескакували живі і, пригнувшись, рвалися до мосту.

– Прорвуться, стерви! – вилаявся боєць. – **Казала Настя – не вдасться** («На мосту», с. 354).

3. КАЗАЛИ ТАТО, ПОГАНКУВАТО. – Марнотратник. Ти краще скажи, як у вас із снігозатриманням? Тільки правду кажи, – допитливо поглянув на товариша. – **Казали тато, поганкувати.** Не привчені колгоспники до цього діла («Велика рідня», т. 3, с. 116).

4. КАЗАН ЮШКИ ВІЇВ, А РОЗУМУ РОСІНКИ НЕ НАБРАВ. Катрич. Сидіти, підсиджувати в інституті ви зможете, а працювати як? Стратилет. Надіюсь не тільки працювати, а й керувати! З вами без керівництва не можна! Сірошапка. Керівник! **Казан юшки виїв, а розуму росинки не набрав.** Шкода харчів... («Зачарований вітряк», с. 430).

5. КАРБОВАНЕЦЬ ЗАВЖДИ ВИРИВАЄТЬСЯ З БОЛЕМ, ЗІ ШКУРОЮ ЧИ М'ЯСОМ. – Про твої підшепти, завушники, я добре знаю. А ти хоч раз, працюючи фінінспектором, думав, що лишаєш позад себе? – Позад себе?.. Хай над цим питанням покоління думають! – безжурно відповів Юхрим. – А я для сучасності на потреби вириваю карбованець. – З м'ясом? – **Карбованець завжди виривався із болем, із шкурою чи з м'ясом.** Це знають усі ділові люди («Щедрий вечір», с. 686).

6. КАТ ЙОГО ЗНАЄ. – Романе, зайди до мене, – глянув поверх Волошина і, пригинаючись, попрямував до будинку. – Чого б йому? – занепокоївся Панас. – **Кат його знає,** – знизав плечима Роман. – З добрим він до себе не покличе. – Усе ж село обковуємо в нього, до чого ж ще можна причепитися? Та дідько з ним, головне, Романе, держи хвоста бубликом («Хліб і сіль», с. 138).

7. КАТЮЗІ ПО ЗАСЛУЗІ. – Дивилися на гріх? – запитав старий. – На страшний, – кивнув головою Сагайдак. – Таки страшний, – і повів герлигою в бік Кундрика. – Усе життя хитрував, жирував, обвішував та їв людей оцей колотник. Аж усьому й кінець надходить – знайшла його кара. **Катюзі по заслuzі** («Чотири броди», с. 349); – Нехай свій винахід на собі спробує!.. – так глянув на ката, що той і проситися забув. – Не варто з ним возитися. Розстріляти! – сказав Тур. – Ні, комісарє, що заготував, хай те й споживає. **Катюзі по заслuzі!** («Велика рідня», т. 3, с. 475).

8. КАШЛЮ І ЛЮБОВІ НЕ ВТАЇШ. – Ну, це й добре, доню, – тепло, з лукавинкою посміхнувся чолов'яга. – Можже, в свій дзвін ударю і чарку вип'ю на чісмусь весілля. – Ой, і що ви говорите? – аж зойкнула вона. Зіновій Петрович засміявся: – От і спікся на одній щоці один рак, а на другій – ще один. – Що ви тільки вигадуєте... – Те, що збоку видно. Та не соромтесь. **Кашлю і любові не втаїш** («Правда і кривда», с. 135).

9. КІЇВ – НЕ СЕЛО, <ТАМ НОГИ ОБ КАМІННЯ ПРОЧОВГАЄШ>. – І дуже сварив тато вас? – посміхнулася Мирослава. – Та ні. Пригорнув до себе і каже: «Хіба ж можна, сину, їхати босим в артисти? Та й **Київ – не село, там ноги об каміння прочовгаєш** («Чотири броди», с. 182).

10. КІНЦІ З КІНЦЯМИ НЕ ЗВЕДЕШ. див. **КОЖЕН ЦВЯХ ЗНАЄ СВОЄ МІСЦЕ.**

11. КЛИН КЛІНОМ ВИБИВАЄТЬСЯ (ВИБИВАЮТЬ). «Час – найкращий лікар у таких випадках. Час... і друга дівчина. **Клин клином вибивається**», – згадалася власна молодість, і здалося, що наче сто років пройшло відтоді, чи, може, то сон був, що яюсь приснився і запам'ятався до цього часу («Велика рідня», т. 3, с. 575); Обман, та й більш нічого. І, щоб хоч трохи розсотати клубок болю, він згадав Христинку, хотів душею потягнутися до неї, але ще більше розтривожив себе. То дурне, що **клин клином вибивають**. Це тільки для дерева, а з людського серця нічого клином не виб'єш («Хліб і сіль», с. 414).

12. КОВБАСА НЕ ДЛЯ ПСА. – Парадокс безгосподарності. Наші свині погано доглядаються, препаскудно годуються, а тому щетина їхня найтвердіша... Падіння цін і наді мною тяжить, мов петля. – І все-таки ваша челядь навіть не мріє про такі житла, у яких живуть вівці. – Бо **ковбаса не для пса!** – раптом з серцем вихоплюється у Стадницького («Хліб і сіль», с. 60).

13. КОГО ЛЮБИШ – НАВІТЬ КОЦЮБІ НЕ ПОЖАЛІЄШ. – Просимо, дорогий муже, і тебе, сину, до хати, – з таким усміхом, з такою добротою вклоняється нам мама, що хочеться підбігти до неї і поцілувати руку. – Кажеш: дорогий муже? А хто нещодавно страхав нас коцюбою? – удавано строго допитується тато. – Це ж люблячи вас! А **кого любиш – навіть**

коцюби не пожалієш, – грає мати розквітлим очима і дає нам дорогу («Щедрий вечір», с. 674).

14. КОГО ТОПИЛИ, А ХТО НА ДНО БУЛЬКНЕ (ЗАХЛИНІТЬСЯ). Шавула. *Коли вже наганяти страху, то наганяти. По-перше, напишемо начміліції – за утопленіє голови і авторитету. По-друге, органам – за диверсію! По-третє, першому секретарю райкому – за підриє політики і посівної кампанії. По-четверте, у газету – за все разом. І тоді побачимо: кого топили, а хто на дно булькне («Правда і кривда» (п'єса), с. 553); див. також: МАСЛОМ (САЛОМ) КАШИ НЕ ЗБАВИШ.*

15. КОЖЕН МАЄ СВІЙ ПОКІС – ОДИН У РУКАХ, А ДРУГИЙ У ДУШІ. – *Дайте мені грабки. – Хотите покосити? – здивувався Лаврін. – Нащо це вам... уночі? – Пройду хоч один покіс. Правда, я такого широкого, як ви, не займу. – Кожен має свій покіс – один у руках, а другий у душі, – Лаврін зняв зплеча грабки, віддав голові («Чотири броди», с. 238).*

16. КОЖЕН ПІЄ, ЯК УМІЄ. – *Хто з нас дурний, а хто розумний – далі буде видно, – якое відразу і поблід, і почервонів Левко. – А не відкинешся – приб'єм і гріха не побоїмося. Отут у Синяві і знайдуть тебе, а де вже поховають – не знаю. Юрко криво посміхнувся: – Славну пісню співаєш, Левку, навіть ворона кращої не втне. – Кожен піє, як уміє. То стоїш на своєму чи, може, відкинешся? («Хліб і сіль», с. 552–553).*

17. КОЖЕН ПО-СВОЄМУ ЗАРОБЛЯЄ ХЛІБ – ХТО НАСУЩНИЙ, ХТО КРИВАВИЙ. – *Хто куди пішов, я не знаю. Тепер у людей доріг ніби побільшало, а життя і хліба поменшало. Та кожен по-своєму заробляє хліб – хто насущний, хто кривавий («Чотири броди», с. 398).*

18. КОЖЕН ЦВЯХ ЗНАЄ СВОЄ МІСЦЕ. – *Раніше не квапився, бо мав собі оренду від діда Дем'яна. У мене все почесному, у мене кожен цвях знає своє місце. – Яка ж це була оренда? – це надіялась мати, що дядько Володимир не зведе кінці з кінцями («Щедрий вечір», с. 575).*

19. КОЖНА КАПУСТА МАЄ СВОЮ ГОЛОВУ. – *Добре бреше баламутний. І коли вже ти вишумишся? – Виймає люльку з рота Лазорко. – Людським шумам нема кінця! – проголоє Пантелій і запишався своїм дотепом. – Кожна капуста має свою*

голову, – насмішувато чмихнув Лазорко. – Навряд чи кожна! – не поліз до кишені за словом Пантелій («Велика рідня», т. 3, с. 512).

20. КОЖНА ЛЮДИНА МАЄ СВІЙ ХРЕСТ І НЕСЕ ЇГО, ЯК МОЖЕ. – *Кожна людина має свій хрест і несе, як може, його; гнеться, в землю вгрузає і падає під ним. А ти взявся нести не свій. А багатьох людей хрести. То дуже тяжкою виходить твоя ноша* («Велика рідня», т. 2, с. 338).

21. КОЖНОМУ СВОЯ НОША. – *Трави і умираючи пахнуть. – Маргарита Іванівна повернула до невидимого косаря підведenu досвітом голівку і спитала Богдана: – Чого ж ви відмовились залишитися в бібколекторі? – Кожному своя ноша. – Ноша чи хрест? – Не треба так трагедійно. Я говорю про добру ношу, яку має нести кожна людина* («Дума про тебе», с. 136).

22. КОЗАК НЕ БЕЗ ДОЛІ, < А ДІВКА НЕ БЕЗ ЩАСТЯ >. – *Двох уложив, а масельце в дулі кіптявою не пахне, – перевірів тулку пальцем Антін. Зареготали всі. І Миколі тільки зітхнути довелось: «Тяжко жити з такими сусідами». Одначе козак не без долі: на третій, ні, либонь, на четвертий день Микола повернувся заболочений, як дідько, з автоматом, польовою сумкою, електричним ліхтариком і в землянистій касці («Рудий Микола», с. 371); – Так-от, Мирославе Григорівно, довгі думки залиш на осінні ночі, а зараз бери свої речі, та й поїдемо. Може, і наш хліб незгірше вашого. Мирослава притихла, гоїднула станом, потім рішуче сказала: – А може, козак не без долі, а дівка не без щастя?» («Чотири броди», с. 121).*

23. КОЗИРІ В ЇХНІХ РУКАХ. – *А такі, як Полікарп, допомогли заплутати діло. Мабуть, так і закриють його, як незначну бійку. Козирі в їхніх руках. Зуміли правду турнути на дно* («Велика рідня», т. 2, с. 545).

24. КОЛІ ВЛАДА НЕ МАЄ СВОЄЇ ГОЛОВІ, ТО ПОКАЗУЄ ЧУЖЕ ГУЗНО. *Після розправи чоловік сповз із покривавленого осла, сам надів на себе штани і цього ж вечора, лежачи на печі, пояснював дядькам: – Не дивуйтеся, люди добрі: коли влада не має своєї голови, то показує чуже гузно. На це ніколи багато розуму не вимагалось...* («Гуси-лебеді летять», с. 510).

25. КОЛІ ДО ЛЮДИНИ В ОДНІ ДВЕРІ ВХОДИТЬ СТАРІСТЬ, ТО В ДРУГІ – ВИХОДИТЬ РАДІСТЬ. *Коли до*

людини в одні двері входить старість, то в другі – виходить радість. Отак мовить казка чи приказка, а в житті воно буває по-різному: скільки є отих сивоголових, теплоокких дідуганів, що снують собі по пасіках, по садках чи на утлих човниках по тиховодах і мають радість не тільки для себе, а й заносять її людям, рідні, а найбільше онукам («Дума про тебе», с. 278).

26. КОЛІ Є БАМАГА, ТО Є І ВІДВАГА. Дівчата засміялись, ствердили, що за їхнім начальством сохне тракторист із сусіднього села, і пішли до корів, а начальство зажадало, щоб під списочком підписався і поставив дату голова, бо слово словом. А папірці повинні бути справними, ще й приказку до цього видобула: – *Коли є бамага, то є і відвага* («Чотири броди», с. 109).

27. КОЛІ ЖУРБА ЇСТЬ ЛЮДИНУ, ТО ЇЙ НЕ ДО ЇЖІ. Люба недовірливо подивилась на мене, простягнула глечик з суніцями. – Поїж, Михайлику. – Не хочу. – Недарма говориться: *коли журба їсть людину, то їй не до їжі*, – поклала руку на шматочок сонця. – Точнісінько так і мама каже («Щедрий вечір», с. 585).

28. КОЛІ КОРІНЬ ГРІХОВНИЙ, ТО Й ГІЛКІ ГРІХОВНІ. Магазаник сумно подивився на своє пронозувате, падке на копійку чадо, похитав головою; нема в нього справжнього нащадка, а є півголовок. *Коли корінь гріховний, то й гілки гріховні.* На службу, тільки на службу треба його, шибеного, определити, бо як наткнеться на заховані гроші, то й скарб забере, і вік твоїй укоротить («Чотири броди», с. 91).

29. КОЛІ ЛЮДСЬКУ ДУШУ ПОСТАВИТИ НА КОЛІНА, ВОНА ВСЕ СКАЖЕ. – Скажете! *Коли людську душу поставити на коліна, вона все скаже!* Ступач вражено скрикнув: – Мої слова! – Тепер вони мої, вашого нічого нема, – і тут Стьопочка побачив Данила, витріщився на нього. – Де вже не пропадало моє – давай тисячу і роби з цим прибудуою, щи хочеш. І тепер заволав Ступач: – Стьопочко, не віддавай мене йому. Ти знаєш: він без солі з їсть мене («Чотири броди», с. 594).

30. КОЛІ МОЄ НЕВЛАД, ТО Я З СВОЇМ НАЗАД. див. **БИЙ СВІЙ СВОГО, ЩОБ ЧУЖИЙ БОЯВСЯ.**

31. КОЛІ НЕ БУДЕ ЧЭСНИХ ЖІНОК, – НЕ БУДЕ Й ЧЭСНОГО РОДУ. див. **ЯК НЕ ДАВ БОГ ТОБІ РОЗУМУ, ТО Й КОВАЛЬ НЕ ВКУЄ.**

32. КОЛІ НЕМАЄ БОГІВ – БОЖКІ БОГУЮТЬ. – *От хоч у чомусь ти маєш рацію. Жаль, що мені треба сьогодні виїжджати в область. Але завтра я звідти пришло кореспондента. Так що не здумай схитрувати! – і хрюнув дверима. Безкоровайна зітхнула і сказала сама собі: – Коли немає богів – божки богують* («Дума про тебе», с. 94).

33. КОЛІ НЕ МАЄШ СПРАВЖНЬОЇ ЛЮБОВІ, ТО ЗНАХОДЬ ХОЧ ПОДЕНЩИЦЮ. див. **ВОДА В УСІХ <ЖІНОЧИХ> КРИНІЦЯХ ОДНАКОВА.**

34. КОЛІ НЕМА РОЗУМУ, ТО ЦЕ НАДОВГО. Безсмертний. *Я хрест тесав фашизму, а людям сіяв хліб! Кисіль. Що сіяв – не біда, біда, що роздавав. Минулися часи Ісуса! Безсмертний. І це так думати навіть у врожайний рік? Кисіль. Перед планом усі роки рівні, як близнята. Безсмертний. Коли нема розуму, то це надовго...* («Правда і кривда» (п'еса), с. 585).

35. КОЛІ НЕМА СМІЛІВОСТІ, ТО ЗАЙЦЕМ УТІКАЙ – І НЕ ОГЛЯДАЙСЯ. *Магазаник сумно похитав головою: – І ви, діду, кинулись у політику? – Яка ж це політика? Саме безголов'я. Втікай од нього. – Як же, думається вам, можна втекти? – Коли нема сміливості, то зайцем утікай – і не оглядайся* («Чотири броди», с. 362).

36. КОЛІ НЕ ПРОЗРІВ ЗАРАЗ, ПРОЗРІЄШ ЗАВТРА. – *Я над своїми дослідями порпаюся п'ятий рік, а ви за п'ять хвилин звели їх до кустарщини – і я прозрів. – Коли не прозрів зараз, прозрієш завтра; не все зразу приходиться до людини, – примирливо мовив Хворостенко* («Дума про тебе», с. 91).

37. КОЛІ ОЗЕРО СТАЄ БОЛОТОМ – ТЯЖКО, А КОЛІ ЛЮДИНА, ТО СТРАШНО. – *Будемо думати, що ти народився в сорочці. Не бачив, як щойно чкурнули Пасикевич і Шинкарук? – Не мав такої щасливої нагоди. – Потягли хвости, мов шолудиві пси. Що в них тільки в споді каламутиться? Деся я чув: коли озеро стає болотом – тяжко, а коли людина, то страшно* («Дума про тебе», с. 236).

38. КОЛІ ПОВЗДОВЖ ЛАВИ ЛЕДВЕ ВМІСТИШ, – НЕ ПРИСІЛУЄШ. – *Що ти за батько! Пригрозити не можеш їй? – напосідала Марійка. – Коли б вона лежала поперек лави – міг би, а тепер, коли і повздовж ледве вмістиш, – не присилуєш* («Велика рідня», т. 2, с. 509).

39. КОЛІ РОТ – БОЛОТО, ТО Й СЛОВА У НЬОМУ – ЖАБИ. Пасикевич. *Твій вибір не пізно перекапустити. Ми випустимо тебе на волю, коли скажеш, де партизани. Зараз же випустимо! Ярина. Я не знаю. Пасикевич. І не знаєш, хто до тебе приходив по хліб? Ярина. А хто тепер з доріг війни не приходять до нас? Шинкарук. І ти, молодице, не відмовляєш нікому ні в чому? Ярина. Коли рот – болото, то й слова у ньому – жаби* («Дума про любов», с. 515).

40. КОЛІ СЕРЦЕ СХОЖЕ НА ЖАБУ, ВОНО І НА СОНЦЕ КВАКНЕ. – *Знову вірші. Безідейні, житні, але вірші, – зітхнув Іван. – А де ж у них виробничі показники? Ще буде тобі від різних клепанів, які на образ дивляться, як на відхід від життя! – Коли серце схоже на жабу, воно і на сонце квакне, – примирливо мовив Богдан, сповнений надіями* («Дума про тебе», с. 164).

41. КОЛІ УВ'ЯЖЕШ СЛОВО, УВ'ЯЖЕШ СЕРЦЕ. – *Ви, діду, чогось не тримаєте на прив'язі слова, – сумно похитав головою Гарматюк. – Коли ув'яжеш слово, ув'яжеш серце, – чотириногим станеш, – не поліз до кишені за відповіддю старий* («Чотири броди», с. 213).

42. КОЛІ ХЛІБ Є, ТО Й ДУМКА ПЛІЩЕТЬСЯ. – *Дмитре Тимофійовичу, що ви подумали? – червоніючи, запитала Соломія. – Багато чого... Думок нам не позичати. Як у нас кажуть: коли хліб є, то й думка пліщеться* («Велика рідня», т. 3, с. 245).

43. КОЛІ ХТОСЬ ВІСОКО ЗЛЕТІТЬ, ТО НЕОДМІННО НІЗЬКО СЯДЕ. *Ось так воно й виходить: коли хтось високо злетить, то неодмінно низько сяде. Головне в житті – триматися середини, а як припече, можна й трохи податися на ліву сторону, не забуваючи, що є й права* («Чотири броди», с. 257).

44. КОЛІ ЧОЛОВІК ЖІНКИ НЕ Б'Є, ТО В НЕЇ УТРОБА ГНИЄ. *Теж судьба у жінки! В шістнадцять років її, наймичку, випхнули в заміжжя, та за такого, який людей*

підстерігав із обрізом, а жінку, про всякий випадок, батогом батожив і дугою дугував. Був із тих жорстокосердців, що трималися страшиного повір'я старовини: **коли чоловік жінки не б'є, то в неї утроба гниє** («Чотири броди», с. 528).

45. КОМАРЁМ БІЛЬШЕ, КОМАРЁМ МЕНШЕ – ВСЕ ОДНО. – Теж мені вага, – зневажливо кривлю губи. – Скільки вас на фунт іде? – І не задавайся! – підходить Люба до мене і вхоплюється рукою за мотузок від санчат. – Краще сідай – підвезу! – Тобі ж тяжко буде. – **Комарем більше, комарем менше – все одно** («Щедрий вечір», с. 644).

46. КОМУСЬ ВЕСІЛЛЯ, А КУРЦІ – СМЕРТЬ. – Сам ти нещасний тюремний хробак. І за яким законом та беззаконням ти, недолюде, маєш право судити людей, які люблять землю?.. Ну, а що далі було – ви знаєте. До крайнього свого дня не забуду, як відтягли ви мене від ще не виритої моєї могили. Тоді ви більшим ризикували... То відпустіть мені, Степане Петровичу, хлопців з невеликими й пристойними статтями. – Боюсь, свате, що після цього, як говорять у нас, **комусь буде весілля, а курці – смерть** («Правда і кривда», с. 384).

47. КОМУСЬ НІНЬКИ ЗМЄЛЕТЬСЯ, А КОМУСЬ І СКРУТИТЬСЯ. – Тепер візьмемо їх за карк та й так віддубасимо, щоб злодійське тіло вилізло зі шкіри, – цигикає дурноверхий Пігловський і смачно арапником січе повітря. – **Комусь ниньки змелеться, а комусь і скрутиться**, – в голосі його бринить передчуття насолоди («Хліб і сіль», с. 98).

48. КОМУ ЩО, А КУРЦІ ПРОСО. Карий устав, покрутив шиєю, вдихнув нічну прохолоду і пішов до яблуні. Бач. Зразу почув, де господар лежить. Зупинився перед ним, обдав теплою парою. – Но, Карий. – **Кому що, а курці просо.** Розплющує очі. Над ним схилилося усміхнене, щасливе обличчя Марти («Велика рідня», т. 2, с. 356).

49. КОМУ ЩО В ГОЛОВІ, А ТОБІ ТАНЦІ І В ЦЕРКВІ ЗГÁДУЮТЬСЯ. – Добре, що твої тато, овдовівши, знайшов мою маму... Який він рослий і гарний був! Пам'ятаєш, як ми на їхньому весіллі у виярку за хатою танцювали. – **Кому що в голові, а тобі танці і в церкві згадуються**, – засміявся, махнув рукою Григорій Стратонович («Правда і кривда», с. 81).

50. КОМУ́ ЩО ПОДÓБАЄТЬСЯ: ОДНОМУ́ – ПП, ДРУГОМУ – ПОПАДЯ, А ТРЭТЬОМУ – ПОПÓВА ДОЧКА. *І його благородіє, переказавши всі доноси отця Миколая, нарешті буркнуло: – Мені дуже надокучила ваша особа. – Кому що подобається: одному – піп, другому – попада, а третьому – попова дочка («Хліб і сіль», с. 589).*

51. КОНЯ́КА ЗНАЄ СВОЄ СТІЙЛО, НЕВИДЮ́ЩИЙ КРИТ – НОРУ́, А ПТІ́ЦЯ – ГНІЗДО́. див. **З ОДНІ́М АРШІ́НОМ ДО ВСЬО́ГО НЕ ПІДСТУ́ПИШ.**

52. КОРÓВА ЯЗИКО́М ЗЛИЗА́ЛА. – *Хто ж це міг нас так обдурити? – не вірить Кундрик жодному слову Магазаника. – І корова пропала, і, вважай, сіль корова язиком злизала («Чотири броди», с. 343).*

53. КОРТИ́ТЬ БА́БІ СКОРИ́НКА. – *Андрій, пішли рибу глушити! – по-змовницьки підморгнув Степан. – А чим? – Толом. – Де ж ти набрав? – жваво стрепенувся. – А тобі що? Кортить бабі скоринка? – Кортить! – щиро признався («Велика рідня», т. 3, с. 462).*

54. КОСА́ НАСКО́ЧИЛА НА КА́МІНЬ. див. **ПОТАЄ́МНЕ СТАЄ́ ЯВНИМ.**

55. КОХА́ННЯ – ЦЕ ПТА́ШКА, ЙОГО́ ЛЕГКО́ І СПОЛÓХАТИ, І ЗАГУБИ́ТИ. – *Налякав я щойно, тітко, чиюсь любов, – регоче Давид, пригинаючись у дверях. Але тітка не сміється на його жарт, а сумно відповідає: – А що ти думаєш? Кохання – це пташка, його легко і сполохати, і загубити. Гляди, щоб після тебе не довелося мені збирати дівочі сльози («Хліб і сіль», с. 158).*

56. КРА́ПЛЯ СКЕ́ЛЮ ДОВБЕ́. – *Прошу підняти келехи за вельмишановного Олександра Максимовича, нашого сивого патріарха, який стільки доброго посіяв на широкій ниві нашої безталанної неньки України, який і досі трудиться і молиться за долю рідного народу. Крапля скелю довбе, а добре слово довбе камінні мури безправ'я і темряви («Хліб і сіль», с. 346).*

57. КРАСА́ СЛУ́ЖИТЬ ОДИ́НЦЯМ, А НАВА́Р – МА́САМ. – *І хай, натурально, оцей рукотворець без відповідного дозволу на те не кидається у мечтанія, у фантазії і ліпить, що положено ліпити з глини, – горшки і макітри; хай і*

він втямить: краса служить одиницям, а навар – масам!
(«Щедрий вечір», с. 687).

58. КРАСИВИМ ДОЛЯ НЕ ПОСПІШАЄ ВАЖИТИ ЩАСТЯ. *Красивим доля не поспішає важити щастя. Не відважила його й Оксані. Ще зовсім недавно, де не йшла вона, людські очі, немов здивовані зорі, осявали її. А дівчина під ними соромливо, занепокоєно і радісно нахилила голову. Не одне молоде серце вразила її врода, не один човен вечорами прибивався до татарського броду, та ні в один не поспішала сісти Оксана («Чотири броди», с. 9).*

59. КРАСУ НАВІТЬ РОЗУМ НЕ ЗДОЛАЄ, А ГРОШІ МОЖУТЬ. – *Бо вже настав час, коли в інших країнах навіть письменники не згадують про жіночу вірність. Скоро і в нас по ній справлять поминки. Час високої техніки і чистогану розтліває все, і жінку також. Недарма хтось видумав: красу навіть розум не здолає, а гроші можуть («Чотири броди», с. 367).*

60. КРАСУ НАЙБІЛЬШЕ БАЧИШ У ЗЕЛЕНІ ДНІ, А РОЗУМІЄШ – У ЧОРНІ. *Сірошапка. Яка ти гарна, донечко. Євгена. Ой, хіба тепер до цього?.. Сірошапка. Красу найбільше бачиш у зелені дні, а розумієш – у чорні («Зачарований вітряк», с. 447).*

61. КРАСУ НА ТАРІЛКУ НЕ ПОЛОЖИШ (НЕ ПОКЛАДЕШ). *Було радісно. Чи не найкращий парубок задивився на Югину! І тривожно, бо красу на тарілку не положиш. А він же бідний, бідний, аж синій, навіть хати не має. Вийдеш заміж за такого – не намилиєшся, а нагорюєшся по заробітках («Велика рідня», т. 2, с. 453); див. також: НЕ ПИТАЙСЯ ВРОДИ, А ПИТАЙСЯ РОДУ.*

62. КРАЩЕ ЗРУЙНУВАТИ СВОЄ ВЕСІЛЛЯ, АНІЖ ЧИЮСЬ СІМ'Ю. *див. ЯКІ ГУБКИ, А ТАКІ ЗУБКИ.*

63. КРАЩЕ МАТИ БІДНУ КИШЕНЮ, АНІЖ БІДНУ ГОЛОВУ. – *То чого ти, Лавріне, затявся з цибулею і часником? Чи не збідніє твоя кишеня? – Краще мати бідну кишеню, аніж бідну голову, – мружиться Лаврін і склеплює своє гаряче золото вій («Чотири броди», с. 114).*

64. КРАЩЕ МАТИ СТО ДРУЗІВ, АНІЖ ОДНОГО БОРОГА. – *Ваш Антон Антонович зачадить? – А що ж йому*

залишається робити після такої образи? В боротьбі кожен старається бути переможцем. **Краще, колего, мати сто друзів, аніж одного ворога.** Це теж фольклор («Дума про тебе», с. 190).

65. КРАЩЕ ХАЙ БУДЕ ГІРШЕ ОДНОМУ, А НЕ ВСІМ.
– І я так думаю. Переночуєш у мене, а потім підеш в Березівку до сім'ї. Ти й там не показуйся зразу на люди. – А не гірше буде?
– **Краще хай буде гірше одному, а не всім,** – промовив розсудливо і лише опісля помітив, що різонував брата по живому тілі («Кров людська – не водиця», с. 74).

66. КРІЛА ВІДРОСТУТЬ – МОЛОДІЙ. див. **ХАЙ ЛЕТІТЬ ПІР'Я, А КРІЛА ЛИШАЮТЬСЯ ЦІЛИМИ.**

67. КРУЖЛЯЄ НАД ДУШЕЮ, НАЧЕ ВОРОН. див. **ЯКЩО БУДЕШ СІЯТИ З СУМОМ – ВРІДИТЬ ПЕЧАЛЬ.**

68. КРУТИТЬ ЯЗИКОМ, ЯК ЛИСІЦЯ ХВОСТОМ.
Співчуття зіскочило, з щік Безбородька, натомість з'явилися подив і образа: – Приїхав, практично, провідати вас. Почув, що нездужаєте, от і заглянув до вас. – **Крути язиком, як лисиця хвостом,** – засміявся і одразу ж поморщився од болю Саврадим Григорович («Правда і кривда», с. 236).

69. КРУТНІСЯ, ЯК ПОПІВНА ЗАМІЖ. див. **ГНІСЯ, ТО НЕ ЗЛЌМИШСЯ.**

70. КУДІ ВЖЕ НАМ ДО ГАЛУШКИ, КОЛІ МИ НЕ ВСЬОРБАЄМО ЮШКИ. – Правду, сину, кажеш. Після роботи я хочу відпочити, хочу, щоб ви мені щось розказували. – Та хіба ж ми вміємо? **Куди вже нам до галушки, коли ми не всьорбаєм юшки?** («Велика рідня», т. 3, с. 165).

71. КУДІ ВЖЕ НЕ ЙШЛО! див. **ЩОБ І ДУХОМ ПОГАНІМ НЕ ТХНУЛО.**

72. КУДІ ГОЛКА, ТУДІ Й НІТКА. Зупинились на горбку. В долину між садків лебедями пливли хати і не наважувались у річку вступити. За селом поля, поля і гай зубчастий. – Краса яка! – задумався Антін. – Краса, – зітхнув Микола. Урочисто опускалося сонце в хліба. Далеко-далеко наче громом ударило. Здригнулись і напружено глянули в далечінь. Кривавою рікою спалахнули маки і блякли-згасали. – **Що будемо діяти, Миколо?** – **Куди голка, туди й нитка.** Це уже голова Григорій определить («Рудий Микола», с. 370).

73. КУДІ КИЊ З КОПІТОМ, ТУДІ І РАК З КЛЕШНІЮ. див. ЗАХОТІЛА БАБА ВІДРИ.

74. КУДІ МАКАР ТЕЛЯТ НЕ ГАНЯВ. – Усе платформи та програми шукають. А ті програми – до бісової мами. – Сухо ворухнуться померезані прожилками повіки над помертвілим блиском очей. – Якої програми? – присів біля старого. – А якої ж? Усе тієї, за яку, трясця їхній тітці, туди йдуть, **куди Макар телят не ганяв** («Хліб і сіль», с. 344); див. також: **ДЕ КОЗАМ РОГИ ПРАВЛЯТЬ.**

75. КУДІ МОЇЙ ДО ВАШОЇ. – Міністерська, кажеш? – гостро зиркнув глибоко посадженими сірими з тінявістю очима. – А яка у тебе. – Та **куди моїй до вашої**, – насторожився Мамура і тихіше запитав: – Яка гризота поїдає вас? («Правда і кривда», с. 106).

76. КУДІ НЕ КИЊ – УСЮДИ КЛИН. – А прикинемо ще податки та оплати на волость, на земство, на стан, на сільську розправу, прикинемо на саме необхідне з реманенту та на різні хазяйські потреби. Де ж вам доведеться узяти грошей? На фабриці не заробите, а в панів уже економії немає. Виходить, панове, наділ не принесе вам добра. – То, виходить, **куди не кинь – усюди клин**, кругом один параліч! («Хліб і сіль», с. 384).

77. КУДІ ТВОЄ ДІЛО. – Дмитре Тимофійовичу! – увійшов у землянку. – Вітайте з удачею. Такі скарби, дякувати райкому, привіз, що **куди твоє діло**. Коли побачив їх, затремтів, наче жаднюга («Велика рідня», т. 3, с. 439).

78. КУМ КОРОЛЮ. От уже й на п'ятий десяток повернуло чоловікові, а **кумом королю** так і не вдалося навіть на один день стати. За всі свої сорок років і радості не зазнав, а розкошів і поготів не було («Хліб і сіль», с. 576); – Тобі, Семене, я зможу дати цибулі або часнику тільки на закуску, – й підвів гаряче золото вій на такі часничини, яких і на виставці не побачиши. За це добро в Сибіру одразу відхопиши торбу грошей і ходи **кумом королю** («Чотири броди», с. 113).

79. КУПАЄТЬСЯ В ПОХВАЛІ, ЯК МУХА В ПАТОЦІ. – Не перехвали Варивона, він і сам себе не забуде: **купається в похвалі, як муха в патоці**, – обізвався Побережний («Велика рідня», т. 3, с. 239).

80. КУПІЛО ПРИТУПІЛО. – *Ти чого, сякий, а не такий, на холоді вухналі куєш зубами? – Ги-ги, – сміюся я. – Він ще й регоче! – наче сердиться дядько Себастьян і грізно хитас головою; його рудий чуб вогнистим начосом метнувся над бровами, і чоловік починає запихати його в стареньку будьонівку. – Чого босоніж стоїш? – А то ви не знаєте чого? Купило притупило* («Гуси-лебеді летять», с. 443).

81. КЎПЦІ З БА́РУ – НІ ГРОШЕ́Й, НІ ТОВА́РУ. *На самовпевненому обличчі Ступача ворухнулась доброзичлива намішка: – Що, купці з бару – ні грошей, ні товару? – От і не вгадали, Прокопе Івановичу! – Лісник весело глипнув на Мирославу. – Бачите, який красний товар веземо з торгу?! Одна брова – варта вола, а другій – і ціни нема! («Чотири броди», с. 122–123).*

82. КУРДЮ́К ТОБІ НА ЯЗЫ́К. – *Порядок, братці, погубив мене, на кілька днів розлучив із кулеметом. – може, на більше? – Як на більше?! – обурився Мель і напався на худорлявого чорного обозника: – Курдюк тобі на язык. Я ж не такий, як ти: комахи з кулею не переплутаю* («Велика рідня», т. 3, с. 514).

83. КУ́ЦІЙ, МОВ ЗА́ЯЧИЙ ХВІ́СТ. *День тепер куций, мов заячий хвіст. І все одно мені так добре в ньому, що й не кажіть, а особливо тоді, як вислизнеш із хати – і на ковзанку. Ось там уже розкіш і воля – до самої зорі! Якось веселіше стає навіть од згадки, як під тобою гуде і посвистує лід; ну, а як опісля, коли дибуляєш додому, гудуть ноги, – краще не згадувати* («Щедрий вечір», с. 626).

Л

1. ЛЕВ БУВ, А ЗА́ЙЦЯ ВІ́ПЛОДИВ. – *Така програма мені до душі. Ох і обманщик ти, Дмитре Тимофійовичу. Хіба ж я твого батька не знав? Славний чолові'яга. А як почув твої теревені, то й думаю: лев був Тимофій, а зайця виплодив* («Велика рідня», т. 3, с. 360).

2. ЛЕГКО́ГО ХЛІ́БА НЕ ШУКА́Є. *Еге ж, у роботі він ніколи не жалів себе, бо, як, як підсміювалися сусіди, родився двожил'ним – доводилось і в плуга, і в борони запрягатися після*

громадянської. Нелегким був хліб його, та **легкого** він і **не шукав**, навіть коли ським-таким начальником обрали («Чотири броди», с. 416).

3. ЛЕГКО, ЯК МЕНІ ВМИРАТИ. – Тяжко в цьому палаці? – озлоблюючись, кинув головою на підсинений місяцем будинок. – **Легко, як мені вмирати.** Це, Дмитре, для чужого ока – розкіш, а хто знає її – темниця («Велика рідня», т. 2, с. 332).

4. ЛЕГШЕ БРАТИ, АНІЖ ВІДДАВАТИ. див. **АЖ ГАЙ ШУМІТЬ.**

5. ЛЕГШЕ НА ПОВОРÓТАХ. – Мене, товаришу Мірошниченко, не цікавить, що буде говорити дрібнобуржуазна стихія. Не вона вершить долю майбутнього. – **Може б, ви легше на поворотах,** товаришу Кульницький, – скипів Мірошниченко. – Ця дрібнобуржуазна стихія вас хлібом годує і кров'ю своє зерно захищає («Кров людська – не водиця», с. 134).

6. ЛИЙ З ХВÓРОЇ ГОЛОВІ НА ЗДОРÓВУ. – І ти проти мене? – підвела сльози на сина. – Попитай у свого батька чого. – **Лий з хворої голови на здорову,** – засміявся Григорій. – Чим це я тобі не вгодив? («Хліб і сіль», с. 155).

7. ЛИСІЦЮ <ВЛÁСНИЙ> ХВІСТ ПОГУБІВ. – Не роби цього, Мироне. На все є свій час. – Строго поглянув Безбородько. – **Лисицю власний хвіст погубив,** а тебе може погубити коров'ячий. Думай не тим місцем, на якому зараз сидиш, і готуйся до ревізії. Ну, а щоб тобі легше було здавати свою корову, спочатку, для практики, одведи мою («Правда і кривда», с. 282); – Не всі ж хати біля озеречка стоять, – з жалем промовив Аркадій Валеріанович. – Воно і так, і не так, – лукаво блиснули очі в управителя. – Головне в усякому ділі – за щось зачепитися. **Лисицю хвіст погубив** – за нього собаки вчепилися, а для нас, може, таким хвостом стане Морозенко, як вирвемо його з лісу («Хліб і сіль», с. 362).

8. ЛИС УСЮДИ ЗАЛИШАЄТЬСЯ ЛІСОМ. – Деревом треба зарятувати, – вже бідкається мати господарчими турботами. – Допоможемо, розживемось на якийсь нарядик, аякже! Самі розуміємо практику! **«Лис усюди залишається лисом.** Бач, як заходився vleщувати матір», – посміюється Марко, прислухаючись до розмови («Правда і кривда», с. 109).

9. ЛИХА (ПОГАНА) ЗВІСТКА НЕ ЛЕЖИТЬ. – *Прийшов, як до батька; порадитися прийшов, що мені робити в цьому світі... Ви ж усе знаєте про мене? – Знаю. Лиха звістка не лежить, – зітхнув Діденко («Чотири броди», с. 272); – Що ж ми, Данилку, будемо робити? Я ж збиралася восени на твоєму весіллі погуляти, а бач, якого дочекалась весілля... Мирослава ж знає? – А вже, либонь, знає. Погана звістка не лежить («Чотири броди», с. 244).*

10. ЛІХО ЗАВЖДИ ЗА РОЗУМНИХ ЧПЛЯЄТЬСЯ. – *І таке ви скажете? – неначе з докором похитав я головою, бо вже видно було, що мені сьогодні не перепаде по зашиїках. – Хіба ж я не знаю, як у нас міряють гроші? – А як? – зітхнувши, поцікавився батько. – У нас чийсь гроші міряють, наче картоплю: і возами, і мішками, і мірками, і казанами, і горициками... – Ох, і мудрий же ти. Усе заносиш у свою голову. Гляди, щоб за це колись не відповідала вона: лихо завжди за розумних чіпляється («Щедрий вечір», с. 590).*

11. ЛІХО НЕ СПИТЬ. – *Є, хлопче, музики відомі на весь білий світ, оті, що по великих містах зарядовують людську душу від мерзоти. А ми, сільські самоуки, даємо радість коли не мужицькій душі, то мужицьким закаблукам і не спимо в заметіль, бо лихо не спить («Дума про тебе», с. 8).*

12. ЛІХО НЕ ХОДИТЬ САМОТНЬО. *Забобонний Терентій давно переконався, що одна удача веде за собою ще й другу, третю, але й лихо не ходить самотньо. Позавчора він до болю в печінках ївся з переселенцями, вчора при людях його обсміяв Роман, а це знову ганьба на все село. Наче дьогтем оселю вимастили («Хліб і сіль», с. 126).*

13. ЛІХО ПРИМУШУЄ ЩОСЬ РОБИТИ. – *Лихо примушує щось робити. Отож вулики я під розписку віддам надійним людям, а коли повернуться наші, то знов зберемо пасіку. Це і всі мої тасмниці («Чотири броди», с. 399).*

14. ЛІВОЮ ФРАЗОЮ НАЙКРАЩЕ ЗАМАЗАТИ ВСЯКУ ДІРКУ. – *Ливою фразою найкраще замазати всяку дірку. І я не раз до цього методу вдаюся. Допмагає найкраще, особливо серед тих, що не дуже люблять трудити голову теоретичними міркуваннями... Кажеш, не той тепер дядько пішов («Велика рідня», т. 3, с. 152).*

15. ЛІТА́ БЕРУТЬ СВОЄ. див. РІЗНІ ЧАСІ ПО-РІЗНОМУ ЦІНУЮТЬ ЛЮБОВ.

16. ЛІТА́ НЕ ТІ, ДІЛА́ НЕ ТІ. див. ВІД ЗЛО́СТІ ПЕЧІ́НКА БОЛІТЬ.

17. ЛІТА́ НІКО́ЛИ НЕ ПОВЕРТА́ЮТЬСЯ ДО ЛЮДІ́НИ, А ЛЮДІ́НА ЗАВЖДІ́ ПОВЕРТА́ЄТЬСЯ ДО СВОЇ́Х ЛІТ. *Літа ніколи не повертаються до людини, а людина завжди повертається до своїх літ, і минушина вже так підійшла до нього, що, здавалось, простягни руку – і доторкнешся до неї та й впишеш у письмо, про яке не раз думалось Данилу («Чотири броди», с. 35).*

18. ЛІТА́ ЯК ВОДА́, – Ї́М НЕМА́ ВОРОТТ́Я. *І от випадок знову привів її на сліди минулого. Ідучи до брата, вона гадала, що з роками розгубилися всі почуття. Та вийшло не так. Літа як вода, – їм нема вороття. А втрачені почуття, мов птахи, повернулися, закружляли над давнім гніздом, спасаючись заглянути в нього... («Правда і кривда», с. 140).*

19. ЛІ́ТО ОДІ́Н РАЗ РО́ДИТЬ. – *О, та це ж дівчата! І, видко, сестри! – заговорив Северин до жниць. – Сестри, – вронила єдине слово білявка, за плечима якої місяцем стікала-палахкотіла коса. – І вам не страшно жати вночі? – Мусимо, – похилила голову білявка. – Бо літо один раз родить («Дума про тебе», с. 265).*

20. ЛО́БА Ж НЕ ПІ́ДКУ́Й. – *Тоді я збігаю до дядька Андрія, щось і вони підкинуть. – І вихором вилетіла з хати. – Лоба ж не підкуй, бо доведеться низько опускати хустку, – кинула її услід мати («Дума про тебе», с. 188).*

21. ЛЮБІ́В І ВО́ВК КОБІ́ЛУ, ТА ЗАЛІ́ШІ́В ХВІ́СТ І ГРІ́ВУ. – *Люди добрі, кхи, спасибі вам, казав же ж той, за голоси і любов, без якої теж не кожен обійдеться. Правда, любов буває всяка: любив і вовк кобилу, та залишив хвіст і гриву. Ну, та коли, казав же ж той, нова влада не дуже буде накладати, то я не буду обдирати, бо обдирати й дурбило вміє. Я думаю: світлий гетьман знає, що мужик тепер нічого не має. То хай батюшка зараз відправлять молебень за мужика і нового старосту, а після молебня крамники мені виставлять чоботи, а нам дванадцять відер самогону, рівно стільки, скільки в Бога було апостолів, і ми побачимо, чи є в цих відрах дно («Гуси-лебеді летять», с. 509).*

22. ЛЮБІВ ЛИС ПІВНЯ, ТІЛЬКИ ПІР'Я ЗАЛИШІВ.

– Плата полюбовна. Але, кажу вам, щось надбавимо. Ми ж не ординці, – поволі обводить поглядом переселенців і мало не на кожному обличчі бачить не тільки особливі риси, але й цифру останнього боргу <...> – Полюбовна, каже. **Любив лис півня, тільки пір'я залишив,** – хмуρο обізвався хтось з переселенців («Хліб і сіль», с. 44).

23. ЛЮБОВ ДО ГРОВОВОЇ ДОШКИ. – Цей Радянську владу їсть, а сам кричить, що любить її і **любитиме до гробової дошки,** – похмуρο відповів учитель, струшуючи її не можучи струсити з плечей огиду й нервовий дрозж («Правда і кривда», с. 164).

24. ЛЮБОВІ Й КАШЛЮ НЕ ВТАЙШ. – Тепер би тобі славу дівчину з гарним приданим знайти, відгуляти весілля, та й живи, як Бог дасть. Лише не здумай по-дурному до тієї Люби засилати старостів. – До якої це Люби? – спалахнув Яків. – Знаємо до якої. – Ти вже й про це пронюхав? – **Любові й кашлю не втайш** («Хліб і сіль», с. 604).

25. ЛЮБОВ – ЛЮБОВ'Ю, А ОБІД – ОБІДОМ. Скрадаючись, добрів до борсучих нір, обколесував їх, знайшов перші після зимової сплячки сліди звірів, знайшов уже просохлу купку землі на своєму скарбі, трохи поправив її хворостоиною і попрямував до оселі, бо **любов – любов'ю, а обід – обідом** («Чотири броди», с. 94).

26. ЛЮБОВ НЕ СУДЯТЬ. – Везе ж йому, затаятому, бач, біля якої дівчини отирається, – похитав головою Окунь, радіючи в душі, що далі не доведеться ні допитувати, ні відповідати за парубка. Що трохи побили його – то дарма, – виходиться. І староста пильно, з насмішкою дивиться на Романа: – **Що ж, за любов не судять.** Іди, хлопче, під три чорти, та більше сюди не попадайся («Хліб і сіль», с. 478).

27. ЛЮБОВ СПОЧАТКУ ЛЮБИТЬ, А РОЗДИВЛЯЄТЬСЯ ПІЗНІШ. – Ви ще не раз згадаєте цю годину! Я вирву собі свій завтрашній день, та не знаю, де опиниться ваше завтра! – І Стьопочка хряпнув дверима. Данило зиркнув на старого: – Бачили такого виривача? І як цього тхора могла полюбити Катруся? Старий похитав головою: – **Любов спочатку любить, а роздивляється пізніш** («Чотири броди», с. 216).

28. ЛЮБÓВ – ЦЕ ТОЙ СОЛÓДКИЙ ДАР, З ЯКОГО ЛЮДИ РОБЛЯТЬ ГІРКІСТЬ. – *Маємо не дівчину, а віхоть огню. Що то знеї буде, як ще зустрине любов? Василь одвіє обличчя від старого. – Діду, а що таке, по-вашому, любов? – Любов – це той солодкий дар, з якого люди роблять гіркість («Чотири броди», с. 214).*

29. ЛЮБÓВ, ЯК І ХЛІБ, У ВСІ ЧАСІ ПОТРІБНА. Василина. *Боже, у такий час і про любов співати! Сірошапка. Любов, як і хліб, у всі часи потрібна («Зачарований вітряк», с. 403).*

30. ЛЮБОЩІ ЛЮБОЩАМИ, А ЇСТИ ТРЄБА. *Стьопочка сперся на ворота, не знаючи, що йому робити: вистоювати ніч на чужому подвір'ї чи йти вечеряти, бо **любощі любощами, а їсти треба.** В цей час із поля надійшла Олена Петрівна, здивувалась і потім ніби зраділа: – От спасибі, Стьопочко, що ти прийшов підпирати наші ворота, бо мій сушиголова ніяк не знайде часу облагодитись («Чотири броди», с. 256).*

31. ЛЮДИ <ВСЮ> НІЧ <ПО ШМАТКАХ> РОЗБЕРУТЬ (РОЗІБРАЛИ). – *Ти віршів не писала? – Слухала, як музику. А ви? – Теж люблю, наче музику. То й пішли, бо **люди всю ніч по шматках розберуть.** – Так і моя мати колись казала, – посміхнулась і одразу ж спохмурніла дівчина («Чотири броди», с. 138); – *Лягай, сину, бо вже **люди ніч розібрали,** – нам нічого не залишиться. І мені стає смішно: уявляю собі, як люди по оберемку, наче сіно, розносять ніч по хатах («Щедрий вечір», с. 609).**

32. ЛЮДИ <ВЖЕ> РАНОК РОЗБИРАЮТЬ (РОЗІБРАЛИ). *У дверях, позіхаючи, застряг батько, поглянув на сонце, невдоволено похитав скуйовдженою головою, гукнув синові: – Пора на косовицю. **Люди вже ранок розбирають** («Дума про тебе», с. 143–144).*

33. ЛЮДИ ОРЮТЬ ЗЕМЛЮ, А ЛІТА – ДУШУ. *Люди орють землю, а літа – душу. Ох, і переорано її, оцю мужицьку душу, і вздовж і впоперек, та на такі ж клаті, що не всякий втямить, як вона тіла тримається. Але тримається, мов іскра у кремені, бо має на своїй болючій пожакованій основі кілька росонок надії («Хліб і сіль», с. 635).*

34. ЛЮДСЬКИМ ШУМАМ НЕМА́ КІНЦЯ́. див. **КО́ЖНА КАПУ́СТА МА́Є СВОЮ́ ГО́ЛОВУ.**

35. ЛЯКА́Й СВОЮ́ БА́БУ НА ПЕЧІ́. – *Ти ще мені щось ниньки скажи. Я з тебе льотом кишки випущу! – визвірився бандит і рвонув з плеча карабін. – Лякай свою бабу на печі, а ми цю хріновину бачили. Коли ти без штанів...* («Кров людська – не водиця», с. 179).

36. ЛЯКА́ЙТЕ, ДЯ́ДЬКУ, СВОЮ́ ТІ́ТКУ, А Я НЕ З ПОЛОХЛІ́ВИХ. – *До всіх шпарин придивився? Знав би – раніше із кузні в плечі витурив би! Ну, а тепер, коли про це комусь бовкнеш, то можеш надовго замовкнути. – Лякайте, дядьку, свою тітку, а я не з полохливих* («Хліб і сіль», с. 141).

М

1. МАВ БИ ЧОЛОВІ́К ДО́ЛЮ, ЯКБІ́ НЕДО́ЛЯ НЕ СТО́ЯЛА БІ́ЛЯ НЕ́Ї. Шинкарук. *В трикутнику ніколи не було законного кохання, лише законно чорногуз дітей приносив <...> Завжди трикутнику безбожно заважає муж. Постає чарку і на його долю. Антоніна. Мав би чоловік долю, якби недоля не стояла біля неї* («Дума про любов», с. 487).

2. МАВР ЗРОБИ́В СВОЄ́ ДІ́ЛО – МАВР МО́ЖЕ ПІ́ТІ. – *Негадано, проте ефектно, – в'їла своєю театральністю Яринка, засміялась, підійшла привітатись до Данила, а потім процитувала відповідну репліку: – Мавр зробив своє діло – мавр може піти, – та й вислизнула з хати, невідомо чого витираючи рукою вії* («Чотири броди», с. 478).

3. МА́Є БА́НЯК РО́ЗУМУ В ГО́ЛОВІ́ І ДІ́Р'ЯВУ СВІ́ТУ НА ПЛЕ́ЧАХ. – *Аби можна було прикупити розуму, як сала на ярмарку, прикупив би його цілу бодню. – І все одно мали б у себе лише піст, – вкусив старого непоштивий Гриню, який мав баняк розуму в голові і діряву свиту на плечах* («Дума про тебе», с. 18).

4. МА́Є ГО́ЛОВУ, А НЕ БА́НЯК НА ПЛЕ́ЧАХ. див. СКА́ЖЕ – СНІ́П ЗАВ'Я́ЖЕ.

5. МА́Є ЗЛО́СТІ ПОВ́НІ КО́СТІ. *Отак і сиділи, і темніли в сутінках ріднею, перекидали думки в літо: що скаже воно, аж поки не над'їхав, не затанцював від обурення, не заклекотів, як*

вода в ключі, Хворостенко. Зараз він **мав злості повні кості** й поруйнував сівачам добру душевність («Дума про тебе», с. 121).

6. МАЄ РОЗУМУ В ГОЛОВІ, ЯК МАКІВКА. Олена з-під носа чоловіка вихоплює мисочку, щось шкварчить до неї, а потім завзято вихлюпує в помийницю всю страву. – **От має ж розуму в голові, як маківка,** – спокійно підводиться з-за столу Євдоким. – Скільки не маю, але більше, ніж ти! («Хліб і сіль», с. 578).

7. МАЄШ НОВІЙ КЛЮПІТ НА СВОЮ ГОЛОВУ. – А хіба тебе розбереш? Ти всередині можеш плакати, а зверху сміятися. – Оце сказали про свого сина, дали йому характеристику, – махнув рукою Марко. – Так що **маєш новий клопінт на свою голову.** – Мати зажурено схрестила руки на грудях. – Тепер тягатимуть тебе і по районах, і по прокуратурах, і по бюрах, і по судах («Правда і кривда», с. 296); див. також: **МАЮ ТЕПЕР КЛЮПІТ НА СВОЮ ГОЛОВУ.**

8. МАЙТЕ БОГА В ЖИВОТІ. – Ну що ж, де наше не пропадало, – махнув рукою Іван Ярош. – А тепер – гайда спати. – Як це спати? – перелякався Плачинда. – **Майте Бога в животі:** поможіть рибу виловити («Хліб і сіль», с. 253).

9. МАЛІЙ, ЯК ГУСАК, А ШКОДЛИВИЙ, НАЧЕ ТХІР. див. **ДОВІВСЯ МОТУЗОЧОК ДО САМОГО КІНЦЯ.**

10. МАЛО РОДИМЕЦЬ НЕ ВХОПІВ. див. **ЩО З ВОЗА ВПАЛО, ТЕ ПРОПАЛО.**

11. МАЛО РОЗУМУ ВЧІЛИ. див. **В (У) ПЕЧІНКАХ СИДІТЬ (СИДЯТЬ) <МЕНІ>.**

12. МАСЛОМ (САЛОМ) КАШІ НЕ ЗБАВИШ. – Кому писати? – журлива злість проглянула з глибини зіниць Безбородька. – У всякі і різні інстанції, в різні! Як наганяти, так наганяти страху до самого страшного суду! Маріє, подай паперу, – вже командував Мамура. <...> Потом побачимо та подивимось, кого топили, а хто захлиньється! – Чи не забагато ж отак розведемо канцелярії? – завагався Безбородько. – **Маслом каші не збавиш!** Раз є преступленіє, повинно бути й наказаніє («Правда і кривда», с. 246); – Люди, велике слово «грумада». Але й приговор треба писати по закону, що і комар носа не підточив. Хай ваш приговор підписують і комітетчики, і грумада, і староста, як законна власть, щоб він

потім не рвав, як пес, і наші литки, і душі. От як я думаю! – Хай і він підписує! – **Салом каші не збавиш** («Хліб і сіль», с. 632).

13. МАСТАК ЧУЖИХ СОБАК ДРАЖНИТИ. – Усе село обходив? Чую, чую, що набрався, неначе чіп. Це ви **мастаки чужих собак дражнити** («Велика рідня», т. 2, с. 440).

14. МАТЕРІНСТВА НЕ БОЯТЬСЯ – ЖДУТЬ. – Б'юся, наче риба об лід, і не можу надуматись, як мені жити, що робити – Що ти, Мирославо! Я ж поза законом. Вона пригнула його голову до себе, він чубом торкнувся до її персів. – Любов не може бути поза законом. – Це говориш ти? – Ні, моя любов. – Ти не боїся її? Мирослава самою правдивістю заглянула йому під вії: – **Материнства не бояться – ждуть...** («Чотири броди», с. 284).

15. МАТЕРІ ЙОГО ЦУРПАЛОК! – І не питайте, Володимире Полікарповичу. Прямо живцем у землю вганяє. – Який зажерливий, сто копанок йому чортів. – Не їв іще він печеної цибулі, **матері його цурпалок!** – Пан з насолодою говорить так, як, на його думку, найкраще говорити з простим людом. – З ляхами нам одна рахуба – завжди вони обкрадали українську силу і землю, але, як ми захочемо, то всього доскочимо («Хліб і сіль», с. 420).

16. МАТИМЕТЕ ПАМ'ЯТНОГО. – Еге ж, Мирославе Григорівно, дуже заболіла, бо я знаю, що тепер може бути. – Що ж тепер може бути? – мерзлякувато повела утлими плечима, на яких гойднулася хвиля місячного волосся. – Як що?! – здивувався Стьопочка. – Хіба ж ви нічого ще прикидали собі в голові? – Ні, не прикидала. – Так от, зараз почнуться шепоти, розмови, а потім ще й оргвисновки будуть. **Матимете пам'ятного** («Чотири броди», с. 259).

17. МАЮ НИНІ РОБОТИ ДО САМОЇ СУБОТИ. – Чи ж не рано їдеш? – і нема в голосі старости ні настороги, ні підозри. Що це з ним сьогодні?.. – Може, й ранувато, – погоджується Ярина, і кидає погляд на місяць. – **Та маю нині роботи до самої суботи** («Чотири броди», с. 402).

18. МАЮ СОБІ ПРИБІДОК, ТО НЕ ХОЧУ МАТИ САМОЇ БІДІ. – Демку Петровичу, покажіть свої фантазії. – Та нащо? – безнадійно махнув рукою гончар. – **Вже маю собі з повіту прибідок, то не хочу мати самої біди** («Щедрий вечір», с. 692).

19. МА́Ю ТЕПЕ́Р КЛО́ПІТ НА СВОЮ́ ГО́ЛОВУ. – *А ми ідемо до вас на щедрий вечір. – Справді? – Справді. Добрий вечір, Любо! Добрий вечір, дядьку Себастьяне! Ви й досі головуєте? – Та головую. – І мій теж. Маю тепер клопіт на свою голову* («Щедрий вечір», с. 711); див. також: **МА́СШ НОВІ́Й КЛО́ПІТ НА СВОЮ́ ГО́ЛОВУ.**

20. МА́ЮЧИ ЗА ПЛЕЧІ́МА ТО́РБУ, МО́ЖНА БАГАТІ́ТИ Й ТАКІ́МИ ДУМКА́МИ. – *Тепер годі думати про свою хату, треба думати про всесвітню. Магазаник скривився: цей головодур хоч кому заб'є баки. – Маючи за плечима торбу, можна багатіти й такими думками. А я не хочу ні всесвітньої хати, ні гітлерівської пустки, для мене цілком досить моєї оселі й спокою в ній* («Чотири броди», с. 150–151).

21. МЕДОВІ́ РІ́КИ З КИСЕЛЄ́ВИМИ БЕРЕГА́МИ. – *Насамперед, Григорію, правда! Хай вона часом і гіркою, і нелегкою, і напівголодною була, але це правда. її дехто хотів би в літературі і скрізь бачити лише в підмальованих рум'янях і паперових квітах, дехто хотів би витюрлюнькувати про медові ріки з киселевими берегами і не бачити, що не в кожній оселі є хліб на столі* («Правда і кривда», с. 432).

22. МЕ́ДУ ІЗ ЖУКА́ НЕ Ї́СТИ. – *Три роки ходи Лазорко до Марусі, три пари чобіт стоптав, уже й на четверті набрав юхти, а Марусі і трьох слів не сказав, тільки парубків од дівчини відбив: силища ж у нього, як у ведмеда, – кому охота без половини ребер залишитися. Бачить Маруся, що меду із жука не їсти, той сама одного вечора іде в атаку* («Велика рідня», т. 3, с. 511).

23. МЕНЕ́ НЕ ОБХО́ДИТЬ! див. **ТРИМА́Й ЯЗЫ́К ЗА ЗУБА́МИ, <ЩОБ НЕ Ї́СТИ БОРЩ З ГРИБА́МИ>.**

24. МЕНІ́ КРА́ЩЕ Б НЕ ГОВО́РИТИ, А ВАМ НЕ СЛУ́ХАТИ. – *Ти чого сюди притарабанився? Може, заяву якусь треба написати? – і очі в дядька стають такими, наче їх помастили смальцем. – Ні. – А чого? – у Шевка одразу ж зменшується цікавість до моєї персони. – Тут таке діло, що мені краще б не говорити, а вам не слухати* («Гуси-лебеді летять», с. 512).

25. МЕРТВИ́М – СПО́КІЙ, А ЖИВІ́М – ЖИТТЯ́. – *А я оце твого старшенького бачив на човні. Оксана поклала руку на соняшника, що хилився од ваги своїх діток. – На тому самому, на*

якому вбили Ярослава. Тепер здригнувся лісник, та одразу святешне обличчя вмочив у співчуття: – Не треба, Оксано, не треба. **Мертвим – спокій, а живим – життя**, яке вже воно не є («Чотири броди», с. 39).

26. МЕРТВІ ДІТИ ХОЧ КОГО ЗІГНУТЬ У ДУГУ.
Січкар переступає поріг, поправляє торбу і виймає з кишені нагана. Лихими очима він дивиться на дітей, бо це кров Мірошниченка. *Виростуть – у батька підуть, не виростуть – у батька силу виточать. Мертві діти хоч кого зігнуть у дугу* («Кров людська – не водиця», с. 196).

27. МИ – ДВА ГРИБІ В ОДНОМУ БОРЦІ. – З ким хочеш їхати? – покосився на Карпа. – І сам не знаю, – начебто недбало подивився на сіячів. – Може, з Кузьмою Василенком? – Підходяща пара, – глузливо кинув Дмитро. – Їдьте. – **Ми – два гриби в одному борці**, – не образився, а засміявся Карпо. – Ми люди темні, за чинами не ганяємося. Нам аби гроші, та добра матерія, та чарка інколи. – Ти з нею, біденький, щодня не розминаєшся. – Чарка – не бригадир! Завжди пожаліє («Велика рідня», т. 3, с. 158); – Тоді думай і не живи келійно, хоч і тяжко тобі тепер. Та й не забувай, де мої ворота. Повір, **ми два гриби в одному борці** («Велика рідня», т. 3, с. 27).

28. МИ НЕ КРАЩІ ЗА ЛЮДЕЙ І НЕ ГІРШІ. див. БУДЯКОМ ПРИ ДОРОЗІ НЕ ПРОЖИВЕШІ.

29. МИР ПАЛАЦАМ, ВІЙНА ЗЕМЛЯНКАМ.
Безбородько. *Малюйте, але без художеств.* Дід Євмен. *Малюю! Збудував ти на весь район князівський палац і відділив себе від людей... Безбородько. Бо тепер треба жити за девізом: «Мир палацам, війна землянкам!»* («Правда і кривда» (п'єса), с. 528).

30. МИР ХАЛУПАМ, ВІЙНА ПАЛАЦАМ. див. ГАРНОЇ ЗАСПІВАВ, ТА ТРОХИ ЗАРАЇНІ.

31. МІЖ МОЛОТОМ І КОВАДЛОМ НЕ ВДЕРЖИШСЯ. див. ЗА ТИМ ДОБРОМ НЕ ВГОНИШСЯ.

32. МІЙ БАТЬКО ГОРІВ, А ХТОСЬ РУКИ ПОГРІВ.
– Одружуйся, гарячко, бо вже хтось пустив у районному масштабі чутку, що ти безталанний до жінок. А, гляди, якісь ти і потрібний, як місяць у небі, навіть з усіма своїми доганами потрібний. О, щоб не забутиш! Ти зараз мотнився в область, бо за

твій гріх якийсь спритняга і відхопить вашу машину, то й вийде, як у приказці: **мій батько горів, а хтось руки погрів**. По цій мові бувай здоровий («Дума про тебе», с. 119).

33. МІСЦЯ СОБІ НЕ НАГРІЄ. – Скидай свою ношу, скидай шати, перекусимо щось, та й залазь у сні на другій половині хати. – Стьопочка там? – Ні, у місті, – зітхнув Магазаник. – Теж, як і ти, **не може нагріти собі місця** («Чотири броди», с. 204).

34. МІТЛА І ДЛЯ РОЗУМНОЇ ГОЛОВІ ЗНАЙДЕТЬСЯ. див. **ЗА МОЮ ГОЛОВУ НЕ ЖУРІСЯ – <ЗА СВОЮ БОГУ МОЛІСЯ>**.

35. МЛИНЦІ З'ЇВ, ВАРЕНИКИ З'ЇВ, А ВЖЕ ТРЕТЯ РОБОТА – ЦІПОМ КРУТИТИ – ЙОМУ НЕ ПІД СІЛУ. Чуєш які? Вони героїчно сидьма та лежма чекають армію і харчі переводять. Це прямо тобі виходить, як у ледачого молотника: **млинци з'їв, вареники з'їв, а вже третя робота – ціпом крутити – йому не під силу** («Велика рідня», т. 3, с. 359).

36. МОВЧАННЯ – ЗОЛОТО. Стратилет. От за «великі помилки» я можу, знаєте, що зробити з вами? Сірошапка. А може, краще з тими, хто їх робить? Стратилет. Я хочу вас подружньому попередити: **мовчання – золото** («Зачарований вітряк», с. 435).

37. МОВЧІ, ГЛУХА, – МЕНШЕ ГРІХА. – Біжи, контра, до попа, справ панахиду по своєму Петлюрі! – позлішали сірі, з рідкими краплинками голубого моря очі Мірошниченка. Він ступив до Данька, і той, обтираючи спиною і задом високий іржавий частокіл, посунувся до воріт. – Отак найкраще. **Мовчи, глуха, – менше гріха** («Кров людська – не водиця», с. 11); див. також: **З МОВЧАННЯ ПРАВДА НЕ ВІРОСТЕ.**

38. МОВЧІ І ДИШ. – До якого, діду, голови? – здивувався одноногий Василь Тримайвода, на грудях якого красувалися три ордени Слави і всі три – за «язики». – Адресою помилилися. – **Мовчи і диш, розвідко!** («Правда і кривда», с. 39); – **Мовчи, Євмене, мовчи та диш,** – болісно попросила Євмениха. – Сама помовчуй. Задобре і на горі живеться Безбородьку: очі і макоїди від жиру і самогонки послушали. То як я буду теперішнього голову

визнавати? – непримиренний полиск забився в очах старого Євмена. – Не визнаю його – і край («Правда і кривда», с. 39).

39. МОВЧИШ, МОВ І НЕ ДО ТЄБЕ ЧАРКА П'ЄТЬСЯ. Грицько лежить на покосі і недовірко мружиться на Карпа. – Чого ж ти, невинна душа, лежиш і мовчиш, мов і не до тебе чарка п'ється? Надибав собі вже тешу? – втивається Карпо холодними очима в Грицька («Велика рідня», т. 2, с. 466); див. також: **НЕ ДО ТЄБЕ ЧАРКА П'ЄТЬСЯ, ТО НЕ КАЖІ ЗДОРОВ.**

40. МОВЧУ – ВОДІ НЕ СКОЛОЧУ. – Жени! – Алюр три хрести? – пирхає візник і зарання рукою лізе до очей. – Ще мені щось дужче розумне бовкни! – Мовчу – води не сколочу, – стуляє неслухняні варги, яким так хочеться повеселитись, погуляти по просторому виду («Чотири броди», с. 248–249).

41. МОЄ ДІЛО МАЛЄ: ОРІ ТА СІЙ. – Знаєш, я в чини лізти не хочу. Моє діло мале: ори та сій. Я тільки трудівник, справжній трудівник («Велика рідня», т. 2, с. 587).

42. МОЖЕ, ВАШЕ ЗАМІРИТЬСЯ З НАШИМ. – Та що ви, Панасе? – розвів руки дебіляк. – Нащо мені когось лякати, коли сам у революцію був ляканий. Я до вас по ділах кумерціїї. – Кумерціїї?! – Атож! Може, ваше замириться з нашим. Оце сорока на хвості принесла, що ви збираєтесь переселятись. – Сорока ваша не збрехала («Щедрий вечір», с. 586).

43. МОЗОЛЯМИ, ЯК П'ЯТАКАМИ, ОБРІС. див. ДІЛО НАЖИТНЄ.

44. МОЛОДЄ – ЗЕЛЄНЕ. – Посварилися, видно, лобуряки. А ти, бабо, знову хтозна-скільки гибни в старій хаті, вигрівай жаром вогкі кутки та збирай плісень зі стін. Скільки тої надії було, а він тобі одним словом поховав усе. Сказано: **молоде – зелене.** Тьху на вас! Вони сваряться, а ти, бабо, терпи за них («Велика рідня», т. 2, с. 499–500).

45. МОРДУЄТЬСЯ, МОВ БІС У ПОТÓКАХ. див. ЧАС РОБИТЬ ГРÓШІ, А ПОГÓДА – СІНО.

46. МОТАЙ <СОБІ> НА ВУС, <ЩО СТАРШІ КАЖУТЬ>. – Музика за свою роботу має веселуху, а гончар – жовч. – Чого це ви такої сумної завели? – здивувався дядько Себастьян. – Хто вас зобидив? – А будеш на свят-вечір слухати грішне? – Та що робити? Послухаю. – То й мотай на вус. Я,

Себастьяне, дуже розумію різних і всяких, яким положено ненавидіти нас. Але ніяк не второпаю, з якої це хвороби іноді свій свого ненавидить, свій свого поїдом їсть, свій своєму і дорогу, і життя вкорочує («Щедрий вечір», с. 682); – Поки що видно, а як і далі будеш отаким неподобством займатися, – брехня увійде в кров, і вона вже не буде червоніти. **То мотай собі на вус, що старші кажуть.** Чуєш? («Правда і кривда», с. 16).

47. МОТАЙСЯ МЕНІ, ЯК ПОПІВНА ЗАМІЖ. Коли вороні, кусаючи вудила, задзвонили кованими віжками, Сафрон перехнябився над бричкою, гаряче зашепотів у вухо синові: – Тільки ж **мотайся мені, як попівна заміж.** Не застанеш Крамового дома – поїдь на пасіку. Ну, гайда! Коней тільки не зажену («Велика рідня», т. 2, с. 533).

48. МОЯ ГОЛОВА НЕ ПРОЛІЗЕ В ЦЕЙ ГЛЕК. – Думай, я в шию не жену. Хіба не ти в тюрязі сидів за радянської влади? То треба пособити тим, які заводять нові порядки. Тобі радив би попилнувати біля хати Мар'яни, отої відьми, яка травичками лікує людей і худобу. Знаєш, де вона живе? – Чом не знаю? – зітхнув Кузьма. – Та, мабуть, **моя голова не пролізе в цей глек** («Велика рідня», т. 3, с. 370–371).

49. МУЖІК НЕ СКОТІНА – УСЕ ПОЇСТЬ. – Оце ж, люди, і я втік від свого пана сюди. Тут хоч кандьор варять з пшона, а не з проса. Та й галушок нема небритих. – Яких це небритих? – З остюками на півпальця, бо в нашій економії ніколи муку не просівають: **мужик не скотина – усе поїсть** («Хліб і сіль», с. 516–517).

50. МУСИШ ГОДІТИ, ЯК ЧИРЯКАМ. див. ПОСЛАВ БОГ ГОСТЕЙ ПРОТИ НОЧІ.

51. М'ЯКО СТЕЛЕ, ТА ТВЕРДО БУДЕ СПАТИ. Слова управителя терпко занепокоїли Терентія Плачинду, який «по божій ціні» скупив у кількох переселенців садиби й хати. Ще й справді хтось задумає лишитися йому на клопіт. – **М'яко стеле пан,** – пустив у вуса й поза вуса обережний смішок, – **та твердо буде спати.** – Зате ви зразу так постелили, що й мертвий не влечить, – спокійно з-за плеча обізвався Роман Волошин («Хліб і сіль», с. 44).

Н

1. НА БЕЗРІБ'І І РАК РІБА. Катрич. *Чогось тривожно так. Сірошاپка. Міни тривожать?* Катрич. *І вони. Саморобні ж, саморобні. Сірошاپка. Не ганьте свого винаходу. Колись, гляди, його хвалити будуть <...>* Катрич. **На безриб'ї і це міни** («Зачарований вітряк», с. 453).

2. НАБРАВСЯ, НЕНАЧЕ ЧП. див. **МАСТАК ЧУЖІХ СОБАК ДРАЖНІТИ.**

3. НА ВАШ МЕД БАГАТО ЗНАЙДЕТЬСЯ МУХ. – *Був у мене вже один перекладач, з ваших-таки. Приїхав із заграниць у такому самому одязі. Служив колись за чин та гроші і цареві, і гетьману, і Петлюрі, і Пілсудському. А тепер уже й Гітлеру служить. За медом приїжджав. Може, й ви за ним прибули?* – Ні, діду. **На ваш мед багато знайдеться мух** («Дума про тебе», с. 314).

4. НА ВІЗ НЕ ВКЛАДЕШ. – *Ви знаєте, коли б не пісні і записи діда Дуная, навряд чи академія присудила б мені звання лауреата академії. Я зобов'язаний допомогти старому. – Так уже й зобов'язані!.. – чмихнув судовець. – Скільки ж ви записали пісень у нього?* – **На віз не вкладеш** («Хліб і сіль», с. 399).

5. НА ВІЙНІ ДРҮЖБА – ВСЕ ОДНО ЩО ДОМА ЖІНКА. – *Так от, давай будемо дружити, – простягає рубцювату, чорну від заліза і мазуту руку. – На війні дружба – все одно що дома жінка, – вже говорить цілком серйозно* («Велика рідня», т. 3, с. 260).

6. НА ВІЙНІ НАВОЮЄШСЯ. – *Ображаються хлопці, що не воювали сьогодні. – Чого-чого, а навоюватися їще встигнуть, задумливо відповів Дмитро. – Твоя правда: на війні навоюєшся, – погодився начальник розвідки* («Велика рідня», т. 3, с. 575).

7. НА ВІКУ, ЯК НА ДОВГІЙ НИВІ. – *А я трохи інакше скажу, – знову посміхнувся Марко. – Поворожу, пошепчу – і пройдуть ваші лишаї, як рукою зніме. – Невже знаєш таке ворожіння? – недовіжливо поглянула на нього вдова. – Знаю, тітко Софіє: на віку, як на довгій ниві. – А чого ж ні ветлікар, ні медицина нічим не допомогли мені? – Бо медицина, певне, ще не вивчила всього, що знають люди* («Правда і кривда», с. 308).

8. НАВІТЬ І З КВА́СУ ВИРОСТАЄ ОКРА́СА. *Але й тепер не збідніло село на дівочу вроду: **навіть і з квасу виростає окраса.** От хоча б узяти Литвинчукову Тетяну! Що з неї тільки буде через рік-два? Зараз вона ще пуп'янок, та вже очі, як зорі, висіюють, а навколо них вії, неначе млинки – погане одвіють, а гарне притягнуть* («Дума про тебе», с. 143).

9. НАВІТЬ КО́ЗИ В ЗО́ЛОТІ ХО́ДЯТЬ. – *Та схаменіться, чоловіче! Чого ви такі смутки висипаєте серед білого дня? – почав дід совістити старосту. – Де ж це, по-вашому, подівся народ? – Попитайте про це в більшовиків. То колись усі були люди, а тепер стали – куркулі, середняки і злидні. – А за помазаника Божого ви не бачили злиднів? Чи тоді **навіть кози в золоті ходили?** – Кози тоді не ходили в золоті, – відводить насмішку титар, – але що було моїм, то було моїм, а тепер ніхто не добере, де моє, де твоє, а де наше* («Гуси-лебеді летять», с. 469).

10. НАВІТЬ ПОГАНІЙ МИР КРА́ЩЕ ДО́БРОЇ БУ́ЧИ. – *От на суді нас уже як-небудь помирять. – Для чого ж на суді? Коли мирно, полюбовно можемо дійти згоди між собою. Усе в наших руках. Знаєш **навіть поганий мир краще доброї буці!** – Ні, не стане баба дівкою, – раптом відрізує Бондар і підводиться з-за столу. – Нічого не вийде, не буде в нас миру. – Це ж чому? – тремтить голос у Варчука. – Гляди, чи не покаєшся потім, та запізно буде. Буде каяття, та не буде вороття* («Велика рідня», т. 2, с. 536).

11. НАВІТЬ ЧОРТ НЕ ХВА́ЛИТЬСЯ РОГА́МИ. – *То хто краще мордує? Кирюша не захоплює насмішки і з серцем відповідає: – Крайсляндвірт! У нього рука в персях з коштовними камінцями, а б'є навідліг, то й залишає на наших пиках дороги сліди. А потім при нас витирає напахченим носовиком камінці. Культура! – Він повів плечем, на якому висіла гвинтівка. – Так що нема чим похвалитись мені. – Еге ж, – погоджується старий. – **Навіть чорт не хвалиться рогами** («Чотири броди», с. 397).*

12. НАВІТЬ ЯРМАРКОВІ КУ́РИ ЗНА́ЮТЬ, А МОЇ ВЖЕ Й ЗАБУ́ТИ ВСТІ́ГЛИ. *Щоправда, через якийсь час дядько Микола постарався забути свою небиліцю і вже серйозно пояснював, що Антанта – це каоліція. А коли хтось допитувався, що означає «каоліція», дядько з жалем дивився на нього, як на*

Пилипа з конопель, і казав: – Та це, чоловіче, **навіть ярмаркові кури знають, а мої вже й забути встигли** («Щедрий вечір», с. 631).

13. НА ВОЛОВІЙ ШКУРІ НЕ СПІШЕШ. – Твій хліб давно мені кісткою в горлі став, бо не тільки вдень, а навіть вночі, крізь сон, чую паскудства свого рідного брата. – Це ти про що? – пригинається Терентій, наче от-от має вчепитися в Якова. – Сам догадайся, ти ж кмітливий у нас. – Мені нема чого баки забивати. Говори, що знаєш. – **Що я тепер знаю про тебе, того на воловій шкурі не спишеш** («Хліб і сіль», с. 327).

14. НА ВРÓДУ, ЯК ЯСНА ЗОРЯ У ПОГОДУ. – Напевне, так. Я тобі торік розказував про свою жінку. – **Що вона на вроду, як ясна зоря у погоду**, – згадав Магазаник. – От повір: кращої за неї ніде не стрічав, хоча з усякими були і стрічання, і прощання. А оце довідався, що вона вчителює у вашому районі, то й вдарив лихом об землю («Чотири броди», с. 205).

15. НА ВСЕ БОЖА ВÓЛЯ. – Да, кожного з нас щось жде у житті, – здалека і загадково починає Терентій і цим одразу насторожує допитливі очі Омеляна. – Таке діло, – погоджується Шмалій. – Кожного з нас щось чекає. **На все Божя воля...** («Хліб і сіль», с. 132).

16. НА ВСЕ Є СВІЙ ЧАС. див. ЛИСИЦЮ <ВЛАСНИЙ> ХВІСТ ПОГУБІВ.

17. НА ВСЕ ТРÉБА ДИВÍТИСЯ ШÍРОКО РОЗКРÍТИМИ ОЧÍМА. – Бо це, Дмитре, життя, боротьба. **І на все треба дивитися широко розкритими очима.** Горе тому чоловікові, що, як птиця, ховає іноді від дійсності голову під своє крило. – Це ви у мій город заглянули? – Ні. Але і в тебе знайдеться таке. Ще обережний дядько не вплиняв у тобі («Велика рідня», т. 2, с. 566).

18. НА ВСЯКÍЙ ТОВА́Р Є КУПÉЦЬ. На худоб'ячій торговлиці наша Обмінна не привернула уваги покуців. Прив'язана до саней дядька Трохима, вона, похнюпившись, перетирала сіно і, очевидно, думала про людську невдячність. Купці зневажливо проходили повз її натружені роки і зупинялися біля тих коней, що мали в очах не горілчаний блиск. – Довго нам доведеться її водити по ярмарках. – **На всякий товар є купець**, – заспокоїв тата дядько Трохим. – Знайдеться і на Обмінну («Щедрий вечір», с. 656–657).

19. НАГАДАЙ КОЗІ СМЕРТЬ. – Земля – одне діло, а соз – інше діло. На трасцю він мені здався. Бондарюй собі потроху, та й годі. Бач, як люди визвірилися на тебе. Ніхто худоби не дає. – Хіба то люди? То куркульня. – Куркульня не куркульня, а виписуйся. – **Нагадай козі смерть.** Тобі не потрібний соз, так Югині потрібний («Велика рідня», т. 2, с. 451).

20. НАГОВОРІЛИ-НАБАЛАКАЛИ ТРИ МІШКІ УСЯЧИНИ. – Чисту правду кажеш: ще дуже свинуваті ми, чоловіки, – погодився Марко. Ці слова боляче вразили жінку, вона вихопила з печі кочергу, що вже курілася димом, обернулась до гостя, хотіла щось відповісти на його мову, але одразу передумала і заговорила про інші: – **Наговорили, набалакали вам три мішки усячини про мене?** («Правда і кривда», с. 338).

21. НАГОВОРІЛИСЯ, ЯК МЕДУ НАЇЛИСЯ. Коли б це Мар'ян так сказав рік тому, то й аранник потанцював би по його плечах, а тепер і економ розуміє: не треба драгувати дядьків, і так вони стали неначе оси. – **Поговорили, Мар'яне?** – обзивається позаду міднолицій Лесь Якубенко й сміється. – **Атож. Наговорились, як меду наїлись** («Хліб і сіль», с. 533).

22. НА ГОЛОВІ БІЛИЙ ЦВІТ ГУЛЯЄ, А ВІН ІЗ ЖЕНИХА́ННЯМ. див. **НАРІЗНО БІДУ Й ГРІМ НЕ ВБ'Є.**

23. НА ГОЛОВІ ПОШИТТЯ СИВІЄ, А В ГОЛОВІ ХРУЩІ ХУРЧАТЬ. Юхрим, як гусак, вигнув шию, витріщився на жінку, зашипів, змінивши на своєму обличчі нулі, але одразу ж перебудувався, посміхнувся і уклінно звернувся до голови: – **Познайомтесь, Василю Івановичу, – моя вірна, благовірна і предана половина. – Чи не тю на тебе!** – зніяковіла, засоромилась благовірна половина. – **Вже моєму на голові пошиття сивіє, а в голові хрущі хурчать.** – Нічого собі характеристика! – повеселішав голова й націлив на дядька Себастьяна вії. – **Ти не скажеш, чого це від тебе так утікав чоловік, що мало п'ят не розгубив?** («Щедрий вечір», с. 690–691).

24. НАДВЌЄ БА́БА ВОРОЖІЛА. – Живий, живий наш синок. – І я так думаю. Коли орденом нагородили, то неодмінно, чуєш, нашого Івана. Коли б медалью, то це б **надвоє можна було ворожити** («Добрий вечір, мамо», с. 366).

25. НАД ОДНІМ ГРИМІТЬ, А ДРУГОГО БЛІСКАВКА Б'Є. – Яку тінь? – і дивується, і хмарніє Данило. – Хоча б, к приміру, таку: чого ти, а не хтось ініший знайшов це зерно? Може, ти з кимсь у спілці в цьому ділі? Воно ж так у світі: **над одним гримить, а другого блискавка б'є.** Хтось мудро вигадав: *обережно іди по землі, бо завалишся* («Чотири броди», с. 98).

26. НАДУВСЯ, ЯК ПОПАДЯ НА ДОЩОВУ ГОДИНУ. Скоро усі, пересміюючись і гримаючи на Давида та Василя, що підійшов од греблі, зійшлися до гурту, а Юрій Дзвонар напався на Левка Щербину, який і досі сидів на санчатах. – А ти чому **надувся, як попадя на дощову годину?** – ногою турнув санчата, і вони крутнулися на льоду («Хліб і сіль», с. 77).

27. НАД ШКУРОЮ ДРИЖАТИ – ЛЮДИНОЮ НЕ ЖИТИ. Коли гетьманці виїхали з села, Шевко ще раз виявив розуміння часу і влади. Це йому не забулося і після смерті. Він одразу сказав людям, що не буде з них вибивати ні зерна, ні худоби, ні податі. Таке здивувало навіть тих одчайдухів, які на кожну владу дивились, як на напасть: – За це, чоловіче, тепер можуть записати твою душу на вічні поминки. Але Шевко не послухався перестороги: – **Над шкурою дрижати – людиною не жити** («Гуси-лебеді летять», с. 510).

28. НАЗАД ТІЛЬКИ РАКИ ЛАЗЯТЬ. – На чому ж у вас прості люди у вільну годину сили вимірюють? На камінному жорні – підіймають його поперед себе на млині чи біля вітряка або вола підважують плечима, щоб він у повітрі завис. А я для чогось побився об заклад з парубками, що притягну з лісу деревину. Воно, звісно, дурне діло – заклад, але ж не ламати слово: **назад тільки раки лазять** («Хліб і сіль», с. 490–491); Але перед цим парубок уже уявив собі, як буде повертатися з дівчиною в село, як, перебираючи віжки, неначе ненароком, підштовхуватиме її ліктем, і тому при згадці, що доведеться одному їхати з вітряка, завагався. Та й сам же набився підвезти. **Назад тільки раки лазять** («Хліб і сіль», с. 170).

29. НАЗДОГÁД БУРЯКІВ, <ЩОБ ДАЛІ КАПУСТИ>. – Ой Льоню, біжимо назад, – поблідла дівчина. – А може, підемо назустріч? Треба ж колись і батькам про нашу любов сказати, бо вже вони **наздогад буряків** натякають («Велика рідня», т. 3,

с. 110); – *Хазяйки, хазяйки ще не бачу з тебе, – зажурено похитав головою. – Та за добрим чоловіком це прийде, бо вмієш робити. А Сафрона, хоч наздогад буряків, запитай про придане* («Велика рідня», т. 2, с. 339); див. також: **УПЕРСЯ (УПРЁТЬСЯ), МОВ КІЛОК У ТИН.**

30. НАЇВ ЧЕРЕВО НА ЧУЖОМУ ГОРІ. – *Чумаченька, видиш, пожалів, а людей не пожалів до крайньої нитки обібрати. – Цей пожаліє. – Не чіпайте його хлопці, – подалі від лиха. – Усе скупив, бо псові очі продав! – Не купив би він, то хтось інший знайшовся б. – **Наїв череву на чужому горі, ще й співає** («Хліб і сіль», с. 71).*

31. НА ЇХНІЙ ВІК НАШОГО БРАТА ВІСТАЧИТЬ. – *Гляди, через кілька років і не буде села, – і собі нахмурився Волошин. – Одні з Сибіру не вернуться, інші на Дон подадуться, а треті під землю підуть вугілля орати. Остануться тут одні пани та хуторяни. Та й ті повиздыхають без нас! – аж кинув поперед себе кулаки. – Еге, поки гладкий схудне – худого на цвинтар понесуть, і собака не гавкне. – **На їхній вік нашого брата вистачить.** – Авжеж: намножилося миру, а землі не прибавляється («Хліб і сіль», с. 42).*

32. НАЙКРАЩЕ ВОЮВАТИ СІТОМУ, А РОБИТИ ПЕРЕБІЖКИ – ГОЛОДНОМУ. *І хоча він вірив, що достойно зустрине і битви, і випробування, одначе тривога все одно не залишала його. Легше було сержанту Фіненкові, бо він на Халхин-Голі ломив ребра костюмасі і мав свої погляди на війну: «Там треба не лякатися, а вбивати, щоб тебе не вбили», «**Найкраще воювати ситому, а робити перебіжки – голодному**», «У бою тримайся ближче до командира, а на відпочинку – до кухаря», «Спостережний пункт – це не рідний дядько, а обоз – кума» («Дума про тебе», с. 242).*

33. НАЙНЯВСЯ – ПРОДАВСЯ. – *Ми з вами поїдемо на вітряк? – Поїдеш, синку, сам, бо мені зараз треба йти на роботу. **Найнявся – продався,** – і тато посмутнів. Тепер він аж вилузувався із шкури, щоб заробити на корівчину («Щедрий вечір», с. 635).*

34. НА КІНЧИКУ ЯЗИКА. – *Ой Панасе, Панасе, тримайте свої насмішечки хоч на кінчику язика... То за сімдесят віддасте? У мене ж п'ятірки, як зорі в жнива, – з самого місяця*

відліті. – І де вони взяли у вас? – Де? – спохватився дядечко. – Це довга казка. То давайте свою руку – позолочу її. Де вже мос не пропадало! («Щедрий вечір», с. 588).

35. НА КІСТКАХ НАРОСТЕ. – Хіба це дівчина? Один горщик м'яса, – обурювався батько вибором сина. – Худюца, аж кістки торохтять, – журилася мати. – Дарма, **на кістках наросте**, обороняв свою милу Демид, а їй порадив одягати на себе по кілька спідниць («Хліб і сіль», с. 316).

36. НА КЛЯЧАХ ЗЛОбІ ДАЛЄКО НЕ ЗАЙДЕШ. – Після всіх страхів у мені голодний вовк оселився. – Як це? – По-вовчому захотілося їсти... Що ж ти, бідолашний, виніс із цього вечора? Одні тривоги? – І науку! – Інтересно. – Я завжди думав, що **на клячах злови далеко не зайдеш**. Згризе злоба людину, мов гусинь качан капусти, виздыхають клячі, та й усе («Дума про тебе», с. 235).

37. НАКОВТАВСЯ ГАНЬБІ ПО САМУ ЗАВ'ЯЗКУ. – Діти наші б'ються з василиском, зі скорпією, а ти душогубством заробляєш землю. Не вродить вона тобі нічого, окрім лиха. В Магазаника пересохло в роті, пересохло й нутро. І тут **наковтався ганьби по саму зав'язку** («Чотири броди», с. 535).

38. НА КОЖНОГО Є ВОВК ЗА ГОРОЮ. див. **ДЕ НЕ ПОСІЙ, ТАМ І (ТО) ВРОДИШСЯ.**

39. НА КОЖНУ ГОЛОВУ ПРИХОДИТЬ СВОЯ ХУРТОВІНА. Він одганяє од себе видіння, обертається до Стаха, Оксани, Миколки і на їхній смуток відповідає словами давньої пісні: – «Як упала зима біла – голівонька моя бідна...» Мій батько посивів у шістдесят з гаком, а син у сорок, та аби тільки й журби такої у нас було. – І то правда... **На кожную голову приходять своя хуртовина** («Чотири броди», с. 374).

40. НА КУТНІ ЗАСМІЄШСЯ. – Посмійся, посмійся в мене! **На кутні засмієшся**, як видряпаю твої безсовісні очі! – лементує Федора («Хліб і сіль», с. 109).

41. НА ЛЮДИНУ СКИДАЄТЬСЯ, У СВИНЮ Ж ПЕРЕРОДІВСЯ. див. **СВИНІЯ НАВІТЬ У ЦЕРКВІ БАІОРИ ШУКАЄ.**

42. НА ЛЮДСЬКОМУ ГОРІ ВЕЛІКЕ НЕ ВРОДИТЬСЯ, А МУХА-ЧЕРВІВКА ПОЖИВУ ЗНАЙДЕ. – Пам'ятаєте: біблійний Іуда після своєї чорної справи узяв

мотузок і побіг вішатись. А мій Іуда, коли йому вдасться хоч на часинку здолати мене, дивись, як окривджений, на вищий чин виплазує, мене смертельним грішником затаврує, а себе, не моргнувши оком, впише в правдолюбці й почне опаскуджувати все навколо себе і підозрою, і доносами, і брехнею, і користоловством. – *Що правда, то правда: на людському горі велике не вродиться, а муха-червивка поживу знайде* («Правда і кривда», с. 65).

43. НА ЛЮДЯХ І СМЕРТЬ КРА́СНА. *«Великий світ, а нема де дітися тобі, нема де заховатися од ненависного ока. Може, і в Майданах на нас чатує лихо». І знову ворухнулося те саме рішення: треба послати Андрія розшукати чоловіка. Хай забирає їх у партизани. **На людях і смерть красна** («Велика рідня», т. 3, с. 571).*

44. НА МІЙ (НАШ) ВІК ХВА́ТИТЬ (СТА́НЕ). *Після того, як у них відрізали землю, Супрун якомсь одразу загубив усю свою силу чіткості, став менше робити і кожну вільну годину віддавав бджолам або садкові. А коли йому Гнат щось скаже, одно відповідає: **«На мій вік хватить»** («Велика рідня», т. 2, с. 340); див. також: **НЕ ЛІЗЬ ПОПЕРЕД БА́ТЬКА В ПЕ́КЛО.***

45. НАМНО́ЖИЛОСЯ МІ́РУ, А ЗЕМЛІ НЕ ПРИБАВЛЯ́ЄТЬСЯ. див. **НА ЇХНІЙ ВІК НА́ШОГО БРА́ТА ВІ́СТАЧИТЬ.**

46. НА НЕЧІ́СТИХ МО́ЖНА І НЕЧІ́СТОГО ВИПУСКА́ТИ, ЩОБ СВІЙ СВОГО́ БОЯ́ВСЯ. *Веселокий Чигирин не дуже й журився такими вигадками, а коли його страхопуди питали про це, він, похитуючи головою, насочувався таємничістю і лише коли-не-коли ніби знехотя кидав: – **На нечистих можна і нечистого випускати, щоб свій свого боявся...** («Чотири броди», с. 223); див. також: **БИЙ СВІЙ СВОГО́, ЩОБ ЧУЖИЙ БОЯ́ВСЯ.***

47. НА НОЗІ САП'Я́Н РИПІ́ТЬ, А В ГОРШКУ́ В'Ю́Н КИПІ́ТЬ. – *Ех, утік наш могорич з-під самого носа. А яка ж у пана горілка медова! Варава, тільки Варава заховав злодіїв! – злішають дрібні оченята Пігловського. – Варава? – дивується Матвій, і на його цоках кумедно перемішується розсип веснянок. – Де ж це видано, щоб пан мужика покривав? – Хіба то пан? – Або що? – Одне захиріння. **На нозі сап'ян рипить, а в горшку***

в'юн кипить. – Октав зневажливо торкається рукою до козирка верхньої, товщої губи, і все його сухе обличчя кривиться презирством («Хліб і сіль», с. 107).

48. НА ОБМОВНИКА НЕМАЄ ЗАКОНУ. – Будуть у нас головними ворогами нацисти – я і ті, що біля мене крутяться, зробимо вас нацистом; буде головною небезпекою націоналізм – ми вам підкинемо їжачка в образі українського буржуазного націоналізму. А можемо тим і другим зробити ще й додати якесь моральне падіння. Ось тоді й спробуйте викрутитися, коли такі сигнали почнуть надходити з різних місць і коли навіть добрі знайомі почнуть косувати на вас і переходити на другий бік вулиці... Дивуєтесь, що я йду ва-банк? Він страшний не для мене, бо **на обмовника ще немає закону**, а обмовлений може зустрітись навіть зі смертю («Правда і кривда», с. 162–163).

49. НА ОДНІЙ НОЗІ ТІЛЬКИ ПТИЦЯ СТОЇТЬ. – До пари, до пари треба, господарю, – захавався Юрхим, коли Шкапонд відставив порожню чарку. – І для чого до пари? – удавано дивується вірник. **На одній нозі тільки птиця стоїть**, а господар повинен на двох («Хліб і сіль», с. 273).

50. НА ПАНСЬКОМУ ХАРЧІ І НАЙСВЯТІШІ ДІВЧАТА ПОКРИТКАМИ СТАЮТЬ. див. **НА ПАНСЬКОМУ ХАРЧІ СВЯТІ НЕ ВИРОСТАЮТЬ.**

51. НА ПАНСЬКОМУ ХАРЧІ СВЯТІ НЕ ВИРОСТАЮТЬ. – Не діждете, дядьку, цієї ганьби! – скипів парубок. – Повік не діждетесь! – Ще й як діждуся! – уперто мотнув головою, і з чуприни мірошника посипалась мука. – **На панському харчі святі не виростають**, такого ще не було. На панському харчі і найсвятіші дівчата покритками стають («Хліб і сіль», с. 524).

52. НА ПАСІЦІ БУТИ І МЕДУ НЕ ПОПОЇСТИ. див. **ВІРІС, ТА ГОСТІННОСТІ НЕ ВІНІС.**

53. НАПЛЮВАТИ – ЦЕ НЕ КЕРУВАТИ. – Ужє вчепився за слово? – Ні, за стиль у керівництві, за стиль! – Ото, куди скочив... Це вже не твоя спархія і не твоя печаль, – одразу хоче приголомшити, але не приголомшує Броварника. – Так, це не моя спархія, але печаль моя, більша навіть, аніж хтось думає чи догадується. **А наплювати – це не керувати.** Наплювати можна й у криницю, з якої воду береш, можна й з людьми розплюватися,

можна й на житній колосок, і на землю під ним плюнути, та землю не обманеш: на плювок вона й відповідь плювком («Правда і кривда», с. 208).

54. НА ПРОШЕНОГО ГОСТЯ ВАЖКО ВГОДИТИ. – *Ходім зараз же, вип'ємо за твоє здоров'я. – Та ні, Антоне, почалапаю додому – втомився, перемерз. – От чаркою і нагонии втому та холод. Не погорджуї нами, – стримує і стримати не може образи. – Колись іншим разом загляну в твої хорони. – Ну, як собі хочеш. **На прошеного гостя важко вгодити*** («Правда і кривда», с. 234).

55. НА РІЗНИХ НОРОВІСТИХ ТЕЖ ВУЗДІЧКА ЗНАХОДИТЬСЯ. – *Спасибі, спасибі, що спаскудили в своїй клуні, – нагадючився дядечко, і нагадючилися його товсті коропині губи. – Пошанування ваше довіку запам'ятаю і колись обізвуся на нього. **На різних норовистих теж вуздечка знаходиться*** («Щедрий вечір», с. 576).

56. НАРІЗНО БІДУ Й ГРІМ НЕ ВБ'Є. – *Яке ж це страмовище? – ворухнув мискуватими плечима. – Це житейське діло, щоб разом біду долати, бо **нарізно біду й грім не вб'є**. Хіба тобі неостогидла самотня хата, самотня постіль? – У вас, дядьку, вже на голові гуляє білий цвіт, а ви з жениханням! – притулила до себе меншенького* («Чотири броди», с. 40).

57. НАРОБІВ ШЕЛЕСТУ – І В КУЩІ. Безбородько. *А бачив, коли я пригрозив, Марко перелякався? Шавула. Га? Коли? Аякже – бачив. **Наробив шелесту – і в кущі*** («Правда і кривда» (п'єса), с. 553).

58. НАРОДЖЕНЕ ЗЛЮБОЮ НІКОЛИ НЕ БУВАЄ СВІТЛИМ. *Григорій Стратонович довго зважував їх на руці, довго придивлявся до вишень у цвіту, крізь які просівалися промені надвечірнього сонця, а потім ніяково запитав у Марка: – Останні? – Останні. – Напилися ж вони, Марку, крові, аж дірчастими стали і втемніли од неї. – **Народжене злобою ніколи не буває світлим!*** («Правда і кривда», с. 431).

59. НАРОДУ ВІРЮ, А ЛЮДЯМ – НІ. див. ДО ГУРТОВОГО ДОБРА НЕ ТАК ТРІБА М'ЯКІХ СЛІВ, ЯК ЦУПКІХ СТОРОЖІВ.

60. НАРÓД, ЯК ПÓРОХ, ЛИШЕ ЇСКРИ ТРÉБА. – У села треба йти, через хуторян зв'язки налагоджувати з надійними людьми, що позалишалися тут, підпільників шукати, з оточеннями знайомитися. Тут нам і Мотря Іванівна, і старий Коваль допоможуть. Є хтось і з їхньої рідні в селі... **Народ, кажуть, як порох, лише іскри треба** («Велика рідня», т. 3, с. 328).

61. НАСМІЯЛАСЯ ТÓРБА З МІХА. – Перемога твоєї Василюни і Григорія – велика радість... чого іржеєш? Не люблю, коли в тебе ця поганенька селянська недовіра починає ворухитися. Не все виходить, у тебе всередині перебродило. – **Насміялась торба з міха.** Чи набагато утік од мене? – примирливо промовив Варивон («Велика рідня», т. 3, с. 226).

62. НАС НЕ КЎПИШ. – Варивоне Очерет, до тебе жінка приїхала! – гукнув здалека, витираючи рясний піт з веселого, перепеченого сонцем чола. – **Нас не купиш,** не на таких, значить, напали, – насмішувато відповів Варивон. – Тютюнець у тебе є?.. – Я йому про ремінь, а він мені про луб'я. Кажу, жінка приїхала – значить, приїхала («Велика рідня», т. 2, с. 579).

63. НА СТАРІ ДРІЖДЖІ ТАКІ НЕМА́ НАДІЇ. – Чому ти в перемену не віриш? – А чого мені вірити? Де знайдеш ті дріжджі, на яких зійде нова влада? Усе, що колись шумувало голубою концепцією, або загинуло, або подалось на безпліддя по всіх загралицях, або на безвік розсипалось на сміття-терміття. – **На старі дріжджі таки нема надії;** усе в них усохло, окрім злості, – погодився Оникій і спохмурнів («Чотири броди», с. 149).

64. НА СТАРІСТЬ ПРИГОДІТЬСЯ. Нарешті прокидається од нестерпного холоду. Здається, все тіло начинене грудками колючого льоду; місцями він розмерзається і студеними потоками розриває напівмертві жили. Впираючись затерпими неслухняними руками в землю, Григорій хоче підвестись і не може. – Учись, учись, парубче, ходити. Воно **на старість пригодиться,** – чує веселий голос («Велика рідня», т. 3, с. 320–321).

65. НА́ТЕ І (Й) МІЙ ГЛЕК НА КАПУ́СТУ. – Забастовка. Навіть телеграфісти покинули роботу. В депо випустили пару з усіх паровозів. – Тоді **нате і мій глек на капусту...** («Хліб і сіль», с. 616); Мотря з пазухи виймає тугий вузлик, зубами розв'язує його і витрушує в дідову шапку своє срібло і мідь: – **Нате і мій глек на**

капусту. – Спасибі, Мотре. Хай твоя вдовина копійка в щастя обернеться, – тихо промовив дід Дунай («Хліб і сіль», с. 400).

66. НА́ТЕ І (Ї) МОЇ ШТАНІ В ЖЛУ́КТО. – *От бачите, як він розмовляє навіть у чийсь вищестоящій присутності! А при вашій відсутності він хотів побити мене отим батогом, що з одного кінця має музику, а з другого – біль. Розперезався Себастьян, як натуральний анархіст. – Язик діамантовий, тільки слова – жабуриння, – спокійно обізвався маломовний дядько Стратон. – **Нате й мої штани в жлукто!** – позлішав Юхрим. – Вони тут всі одним мотузочком зв'язані! А в'їлись у мою індивідуальність за те, що я по закону правлю податки, готові гроші з тих кустарів, які займаються не ділом, а безідейною і підозрілою фантазією («Щедрий вечір», с. 691).*

67. НА́ТЕ І (Ї) МОЮ́ БА́НОЧКУ НА ДЬОГОТЬ. – *Ох, Романе, Романе, довго ж якийсь бідолашній доведеться тебе чекати. – Та, може, якась чудна й чекатиме, – на мить бачить перед очима Христину. – І цією чудною хотіла б бути я, – зітхає і нахилиється ближче до нього Орина, і в очах її парубок не бачить ні дикості, ні гостроти, а якусь розгубленість. – Добрий день вам! **Нате й мою баночку на дьоготь!** – обурюється Роман, не сумніваючись, що Орина підкочується з якоюсь каверзою («Хліб і сіль», с. 151).*

68. НА ТІХІ ВО́ДИ, НА Я́СНІ ЗО́РІ. – *Діду, а куди лебеді полетіли? – **На тихі води, на ясні зорі,** – пересміявшись і споважнівши, урочисто каже дід, поглядом показує мені на хату і йде до вчорнілої катраги майструвати колеса («Гуси-лебеді летять»), с. 438).*

69. НА ТОБІ, НЕБОЖЕ́, ЩО МЕНІ НЕ ГОЖЕ́. – *Я й забувся, що послав товариша Шевчика в особливо важливій справі. Але перед цим він мені сам розповідав, як наймитував у Горицвіта, столярував, і той йому замість плати дав марничку – дві поганеньки стамески. **На, мовляв, тобі, небоже, що мені не гоже** («Велика рідня», т. 3, с. 48).*

70. НА ТОРГІ́ВЛІ НЕ ПОЖАЛІ́ЄШ КОПІ́ЙКИ – ЗАРО́БИШ КАРЬО́ВАНЕЦЬ. – *Я теж би себе не зобидив: одколупнув би й на свою долю частку. Інші ж не одколупують, а рвуть, бо час янголів минув! – сказав одверто, засміявся. – **На***

торгівлі не пожалієш копійки – заробиш карбованець. Подумайте добре над копійкою часу! («Чотири броди», с. 74).

71. НА ТРАСЦЮ ВІН МЕНІ ЗДАВСЯ! див. **НАГАДАЙ КОЗІ СМЕРТЬ.**

72. НАУКА НЕ ЙДЕ БЕЗ ДРЮКА. – Вбивайте, вбивайте оту рихметиму в мого отряху, не жалійте своєї лінійки! Не соромтесь і гамселити ледацюгу! – Може якомсь без лінійки обійдеться. – Ні, з нею вірніше! – переконує Шкапонд. – Недарма кажуть: *наука не йде без дрюка* («Хліб і сіль», с. 270); Війська, поліція та карателі одночасно виступили з міста, повільно охоплюючи колом партизанський ліс. Ворог, озброєний гарматами і мінометами, вирішив за всіма правилами тактики знищити небезпечний загін. Навколо діброви з'явилася ламана лінія окопів... – До чого акуратно трудяться! – Дуже хочеться спіймати партизана в лісі! – А не лізуть наосліп. – *Наука не йде без дрюка*, – сміялися розвідники, стежачи за діями ворогів («Велика рідня», т. 3, с. 342); див. також: **ТАК НІЧОГО Й НЕ ВТЯМИВ.**

73. НА ХВІСТ СОЛІ НЕ НАСІПЛЕШ. – Так що це я, виходить, на одній гілляці з Варчуком, Даньком верчуся? Але ж їх він захищає, культурними господарями зове. А ми, виходить, некультурні, мужики репані. І це він неспроста кинув. Чує моє серце – неспроста. – Ну і нехай кидас. Що він тобі зможе зробити? *На хвіст*, значить, *солі насипати*? («Велика рідня», т. 3, с. 44).

74. НА ЦИБУЛЯЧОМУ ХВОСТІ ДАЛЄКО НЕ ЗАЙДЕШ. – А чим ти їх ліквідував? – підозріливе обмацує поглядом Марка, чи нема тут якої каверзи. – Чим? – Цибулею, редискою і самими ранніми огірками. Може, поїдем у село – поглянете на квітанції? – шанобливо сказав Марко, ще не знаючи, що йому далі робити: чи розсердитись, чи розреготатись. – Он як! – вже спокійніше говорить Кисіль. – *На цибулячому хвості далеко не заїдеи* («Правда і кривда», с. 397).

75. НА ЦЬОМУ СВІТІ ПОТРІБНА БАМАЖЕЧКА, НА ТОМУ – ЧІСТА СОРОЧКА. 2-й петлюрівець. Мені б бамажечку...на пам'ять. Слово словом, а за бамажечку тримайсь. Катрич (починає писати перепустку). Отак і думаєш на цьому світі з «бамажечкою» жити. 2-й петлюрівець. Аякже!

На цьому світі потрібна бамажечка, на тому – чиста сорочка («Зачарований вітряк», с. 415).

76. НАЧАДИЛИ – ХОЧ ШАБЛЮ ВІШАЙ. *Ступач гарно подивився на дівчину, зовсім збивши її з пантелику, і зник за дверима. – А начадили – хоч шаблю вішай! – театральню зупинився посеред просторого кабінету. – В приказці він сокиру замінив шаблею, бо перед ним сиділи колишні червоні козаки – секретар райкому Віктор Мусульбас і військовий комісар Зіновій Сагайдак («Чотири броди», с. 101).*

77. НАЧЕ ВІТРОМ ЗДМУХНУЛО. *Радість одразу наче вітром здмухнуло, серце моє падає в холод, а губи кvasніють. – Чого це знову додому? Я ж тільки-тільки з дому. І дров нарубав, і Обмінній сіна заложив, і мамі води приніс («Щедрий вечір», с. 635).*

78. НАЧЕ ДЬОГТЕМ ВІМАСТИЛИ. *див. ЛІХО НЕ ХОДИТЬ САМОТНЬО.*

79. НАЧЕ ЖИВЦЕМ У ЗЕМЛЮ ЗАКОПАЛИ. *див. ХАЙ ХОЧ ВОВКОМ ВІЮТЬ, МИНУЛОГО НЕ ПОВЕРНУТЬ.*

80. НА ЧУЖІЙ БІДІ Я НЕ ЖНЕЦЬ І НЕ КОСАР. *– Кажу, скільки дати відступного? – вириває з кишені калитку і з дзвоном кидає її на стіл. Роздутий свинячий пухир з грішми дивовижно схожий зараз на стару жабу. Омелян мимоволі прикидає в голові, скільки є грошей в калитці, і відсовує її до Терентія. – Ні, ні, і не думай про це! **На чужій біді я не жнець і не косар!** Краще, коли можеш, продай мені свою німецьку корову. Як вони в тебе? – Недаром німець чорта вигадав: повір, на доброму харчі по три відрі молока дають («Хліб і сіль», с. 136).*

81. НА ЧУЖІЙ ЗЕМЛІ НЕ УСМІХАЄТЬСЯ НІ СОНЦЕ, НІ ДОЛЯ. *Оскілко. Спасибі, Василю. Василина. За що? Оскілко. За муку твою, яка вище любові. Щоб оберегти тебе, я там наймитом стану. Василина. Хіба ти не помітив: ми вже стали наймитами. Оскілко. А може?.. Василина. **На чужій землі не усміхається ні сонце, ні доля** («Зачарований вітряк», с. 410).*

82. НА ЧУЖОМУ ГОРБІ НЕ ВІГРЕБЕШСЯ ДО СТАТКІВ. *– Гарно ви говорили і про мертві квіти, і про мертву копійку, і про те, що минув час янголів і як **на чужому горбі можна вигребтися до статків.** Не гендлярський, а щирий хліборобський буде наш достаток («Чотири броди», с. 74).*

83. НАША ХАТА СКРАЮ. – Марку Еммануїловичу, дороженький, чи варто в такий час поспішати? Все воно колись перемелеться, все воно стане на місце... Погрибінський з серцем обірвав його: – А ми поки що в куточок, у куточок, щоб **наша хата скраю?** – І лихим вийшов у ніч, де достигали, але ще не падали зорі. Люди випереджали їх... («Дума про тебе», с. 229).

84. НАШЕ ВАМ. – Тепер, Даниле Максимовичу, дасте! Ще й зрадієте, що дасте, бо такий час! – Ти всім гендлював, то не гендлюй часом: він ще помститься за себе. – Це ми побачимо, кому він помститься! То ніяк не дасте? – Ні! – Тоді **наше вам!** («Чотири броди», с. 215); див. також: **ПОПАВ З-ПІД РІЙНИ НА ДОЩ.**

85. НАШЕ ДІЛО ПРОСТЕ: ОРІ, МЕЛІ, ЇЖ. – Як живеться, Дмитре? – Як? **Наше діло**, казав циган, **просте: ори, мели, їж** («Велика рідня», т. 2, с. 475); – Оце ж мама напекла. Може, ти на вчительських харчах і забувся про них. – Спасибі. Як вона? – **Та наше діло**, як той казав, **просте: ори, жни, мели, їж**, – усе товчемось біля землі, – і пустив невеселу посмішку по дратах вусів («Дума про тебе», с. 210).

86. НАШЕ ДІЛО ТАКЕ! див. **ПОБІГАВ ЗА ВОЗОМ, ПОБІЖІШ І ЗА САНЬМІ.**

87. НАШЕ (ТВОЄ) ДІЛО – ТЕЛЯЧЕ. – Тьху, тьху, тьху! Треба ж на дорогу таку ересь знайти. Чи не думаєте пане сотнику, що ваш Бог узяв і переметнувся від французів до більшовицьких комісарів? – Нехай про це, пане підполковнику, думає політичний відділ, а **наше діло – теляче** («Кров людська – не водиця», с. 52–53). – Що ж у тому підпіллі будете робити? – Чорт його знає. **Наше діло теляче** – крутять мозок, як хочуть: клюйте, мовляв, і червоних, і німців, поки не знесиляться вони («Велика рідня», т. 3, с. 467); див. також: **ПЛЮВАТЬ МЕНІ НА ВСІХ З ВИСОКОЇ ДЗВІНИЦІ; ПОЖИВЕМО – ПОБАЧИМО.**

88. НАШЕ РЕМЕСЛЮ – ЛЕМІШ І ЧЕРЕСЛЮ. – Наша мама і Великодня так не чекала, як землі. Вже наперед прикидає, де і що засіє. Я інколи для жарту щось не по її скажу – страх як починає сердитись і знову вголос засіває на тому наділі, що має отримати. – А ти ж не сієш в думках? – Теж і сію, і саджу, – споважніло горбоносе обличчя. – То сій і сади,

сину, бо наше ремесло – леміш і чересло, – охопив рукою ще м'якуваті плечі Дмитра, пригорнув до себе, струсонув («Кров людська – не водиця», с. 39).

89. НАШЕ ТУТ НЕ ПЛЯШЕ. – А може, тату, вас оце зіллячко розтривожило? З чиєї ж воно могили? – Прикуси хоч трохи своє м'ясо між зубами. – Воля ваша, – погодився перебільшено покірливо, – ходімо, Омеляне, бо наше тут не пляше («Дума про тебе», с. 23).

90. НАШІ ВГОРУ ПШЛІЙ – З БЛАГОРОДНИМИ БОДЯТЬСЯ. див. **ЩАСТЯ – МОВ ТРЯСЦЯ.**

91. НАШОМУ РОДУ НЕ БУДЕ ПЕРЕВÓДУ. – Ми з Романом отак вирішили – скільки нашої змоги оберігати свою сестру від вояцької недолі, бо ж на тобі, вважай, тримається наш рід і родовід. Хто знає, що з нами буде, а ти маєш принести у світ дітей, щоб нашому роду не було переводу («Чотири броди», с. 435).

92. НАЩО З'ЄДНУВАТИ РУКИ, КОЛІ НЕМА́ ЄДНОСТІ В ГОЛОВА́Х. див. **БУДЕ ЗМО́ГА ВДА́РИТИ, – РУКІ НЕ ПОЖАЛІЄ.**

93. НАЩО З ЯЗИКА́ РОБІТИ ДЗВÓНА. – Покажіть мені хоч одну таку брилу, і я, значить, згоден прийняти найбільшу кару! – обурився Варивон, коли його бригаді почав вичитувати засушений, мов корінь, Семен Побережний. – Чи ви з чужого язика їх позичили? Дід зрозумів, що передав куті меду, і брили, зменшуючись, стали називатися грудомачами. – **Нащо з язика робити дзвона.** Не було в нас ніяких грудомач! – одностайно піднялась бригада Варивона («Велика рідня», т. 3, с. 237–238).

94. НАЩО МЕНІ ЦЕЙ КЛÓПІТ. див. **В ОДНÉ ВУ́ХО ВВІЙШЛО, У ДРУ́ГЕ ВІЙШЛО.**

95. НАЩО НА ГО́РЕ ЩЕ НАГРОМА́ДЖУВАТИ ЛІ́ХО. див. **НЕ РАЗ БУВ І НА КОНІ́, І ПІД КОНЕ́М.**

96. НАЩО НА ДО́БРЕ ДІ́ЛО ГОСТРІ́ТИ СОКІ́РУ. – Шлях пісні відомий – він веде до людського серця, а не до кіптяви на чиємусь серці. – Багато хто і в академії починав з цього відомого шляху, а закінчував його... – І Меркурій Юхримович багатозначно обривав ниточку здогадів. Гриб Боровик насупився, насупились його оті йоржі-брови, яких би вистачило на кількох директорів, і рубонув, як завше, без підтексту: – **Нащо на добре**

діло гострити сокиру? Чи нема чого іншого робити? Тоді хоч дров жінці нарубайте («Дума про тебе», с. 206).

97. НЕ БЕРІ ГРІХ НА ДУШУ. – *Різні ви брали, дядьку, гріхи на душу, то не беріть останнього. – Це ж якого? – Смерті командира. Відпустіть його. За це вам багато що проститься* («Чотири броди», с. 516).

98. НЕ БЕРІ ТОГО, ЩО ПОГАНО ЛЕЖІТЬ. див. **ЧИМ БІЛЬШЕ МАЄШ, ТИМ ЩЕ БІЛЬШЕ ХОЧЕТЬСЯ МАТИ.**

99. НЕ БИЙ ЛЕЖАЧОГО. – *Він ще й регоче. – Бо є чого... Позавчора увечері біля твого монумента застав Безбородька... – А він повернувся в село після всіх служб? – пожвавішав Марко. – Не знаю, чи повернувся, чи повернули, але розшукує нову роботу – не бий лежачого. – Керівну? – А яку ж інакше?..* («Правда і кривда», с. 432–433).

100. НЕ БІДОЛАХИ – НЕПОПРАВНІ ДУРНІ. див. **СИДІ – НЕ РІПАЙСЯ.**

101. НЕ БУДЬ СВИНІЮ. *Олійна їдь пронизала непроханого гостя, де й взялася така, гидомирна. – Семене, не будь свинією, коли тебе люди величають, і не бреши вочевидяч, я не сьогодні з'явився на світ. Знаю, що ти свій гріш не пропустиш крізь горло, знаю твою ненаситність і знаю, скільки хтось колись уторгував за хліб і картоплю!* («Чотири броди», с. 153).

102. НЕ БУЛО НА МОЛОЦІ, ТО Й НА СИРОВАТЦІ Й ПОГОТІВ НЕ БУДЕ. – *А вона в тебе ніколи гладкою не була, – говорить з селянською грубуватістю. – І тепер молодиця як молодиця: коси на все село, кості є, шкура натягнута, ну, а ззаду, звиняй, не було на молоці, то й на сироватці й поготів не буде* («Кров людська – не водиця», с. 72).

103. НЕ ВАШИМ НОГАМ МОЄ ЧЕРЕВО НОСІТИ. – *Ось перекусимо зайчатини та й до солодкої роботи. – Зайчатина з начинкою? – пожвавішав Стьопочка, який ніколи не скаржився на апетит. – Як завжди. Василина звечора готувала, а вона ж так готує – пальці оближеш. ... – Як до зайчатини, то до зайчатини. – І їло ж воно ту страву, як у міх кидало. – Дивись, черево напасеш, мов барило, – не витримав батько. – Не вашим ногам його носити, – недбало відмахнувся рукою* («Чотири броди», с. 145).

104. НЕ ВАШІЙ СТАРОСТІ З НАМИ ХОДИТИ. див. ТРУДНЕ НАШЕ ДІЛО – НЕ НА ВАШУ СІЛУ.

105. НЕ ВАШОГО РОЗУМУ ДІЛО. – Ану, покажуй документи. Поцілуйко злостиво поліз до кишені. – Броні вам вистачить? – Броні? За які ж такі заслуги доп'яв її? – Це вже **не вашого розуму діло.** – Гляди, яким вельможним став! А чи не завеликий у тебе довісок спритності до розуму? («Правда і кривда», с. 185).

106. НЕ ВЕЛІКИЙ ПАН. – А далі, Митрофане Вакуловичу, теж не легше. «Передай, – каже, – своєму Сизоненку, що коли він зі мною хоче бачитись – хай до мене сам прийде. **Не великий він тепер пан**» («Кров людська – не водиця», с. 95).

107. НЕ <ВІЙШЛО> ТЕПЕР, ТО <ВІЙДЕ> В ЧЕТВЕР. Збори Хворостенко протримав до трьох годин ночі, він думав узяти дядьків змором, та не зміг, тільки загубив один набій – ручку і, потерпівши поразку, помчав у район. Навіть не залишився вечеряти в Артемона, який приготувався відзначити головування, наче весілля. **Що ж, не вийшло тепер, вийде в четвер,** тільки треба більше нагнати страху на село. А страх – це така тітка, від якої і в левів трусяться жижики («Дума про тебе», с. 216); – Я не знаю, чи так тебе любить Роман, але знаю: **чи тепер, чи в четвер** він злиднями зав'яже твоє життя. А скажи слово, лише одне слово – я завтра ж зашлю до тебе старостів... На руках тебе все життя носити буду («Хліб і сіль», с. 487); див. також: **НЕ ВСЯКИЙ ЗЛОЧИН Є ЗЛОЧИНОМ; СТАРОГО ВОВКА ЗА ХВІСТ НЕ ВПІЙМАЄШ; УСЯКІЙ ЛЮДИНІ, ПРИ ОХОТІ, МОЖНА ОБЛАМАТИ КРІЛА; ЩЕ СМАЛЕНОГО ВОВКА НЕ БАЧИВ.**

108. НЕ ВІРВЕШ З КОРІННЯМ – <ХВІЛЬКИ> СПОКІЙНО НЕ ПРОЖИВЕШ. – Ти куди, чортове насіння? – гукнув Сафрон Варчук, коли хлопець вилетів на майдан. – За вашою смертю спішу! – злісно закусив уста, підганяючи коня нагаєм. – За мою смертю, щеня?! – Але поки Сафрон зривав з плеча гвинтівку, хлопець уже був далеко від нього. – Брешиш, не втечеш. Іч, погань проклята. **Не вирвеш з корінням – хвильки спокійно не проживеш** («Велика рідня», т. 3, с. 553).

109. НЕ ВИШУКУЙ ЧИЙОГОСЬ ЛІХА, БО СВОЄ ЗУСТРІНЕШ. див. БУДЕ КАЯТТЯ, ТА НЕ БУДЕ ВОРОТТЯ.

110. НЕ ВМЕР ДАНИЛО, ТО БОЛЯЧКА ЗАДАВІЛА.
 – Насамперед знайомся, – кивнув головою на млявоокого прибульця, у чупері якого поблискував мороз. – Крайсагроном Гаврило Рогиня. – Гавриїл Рогиня, – скривився, немов од зубного болю, крайсагроном, – видно, не любив, коли споневажали його ім'я. – **Не вмер Данило, то болячка задавила!** – знову вдарив у затули сміху Безбородько і націлився текучого олією на лісника («Чотири броди», с. 357).

111. НЕ ВМРЕШ ДО РА́НКУ. див. **НЕ ПОРІ́ ГАРЯ́ЧКИ.**

112. НЕ ВСЕ ГО́ЛОД ЧУ́Є. див. **ЗНО́ВУ ЦІ СА́МІ ГО́СТІ В ЦЮ СА́МУ ХА́ТУ.**

113. НЕ ВСЕ Ж ВАМ СТА́РШИМИ БУ́ТИ. – Працюєш, товаришко бригадира? – Працюю, пане поліцаю, – процідила кризь уперто стулені уста. – Пане старший поліцаю, – поправляє і сміється. – **Не все ж вам старшими бути.** Перемололося ваше, половою за вітром пішло, костями на полях жовтіє. А наше, слава Богу, панікадиллом засяяло («Велика рідня», т. 3, с. 365).

114. НЕ ВСЕ ЗРА́ЗУ ПРИХО́ДИТЬ ДО ЛЮДІ́НИ. див. **КОЛІ́ НЕ ПРОЗРІ́В ЗА́РАЗ, ПРОЗРІ́ЄШ ЗА́ВТРА.**

115. НЕ ВСЯ́КА (НЕ ВСЯ́КИЙ) КРАДІ́ЖКА (КРАДІ́Ж) – ЗЛОДІ́ЙСТВО. – Це вже щось нове навіть для мене, – аж рота роззявив Максим. – Пригадуєш, у книжках писалося про того великого чоловіка, що вкрав у Бога вогонь для людей. А його ще й хвалять. От і виходить: **не всяка крадіжка – злодійство.** А ми з тобою не такі великі люди, то вкрадемо для коней сіна («Правда і кривда», с. 228); – **Що правда, то правда, а зараз піду на таку ганьбу, бо інакше, виходить, не можна.** – Старий задумався, пильно поглянув на Максима, який мало не танцював, знайшовши собі такого спільника. – **Не вибрикуй. І чуєш, не всякий крадіж є злодійством** («Правда і кривда», с. 228).

116. НЕ ВСЯ́КИЙ ЗЛО́ЧИН Є ЗЛО́ЧИНОМ. – Даниле, це ж через місяць суд нам... У Данила затремтіли вуста, він обняв друга: – **Не треба, Василю, такої сумної. Не всякий злочин є злочином.** Повір, люди зрозуміють нас. – Коли? – похнюпився Василь. – **Якщо не тепер, то в четвер...** («Чотири броди», с. 112).

117. НЕ ВТІКАЙ ОД КРАСІ, НЕ ЩОДНЯ ЗУСТРІНЕШСЯ З НЕЮ. – *Їдьмо, парубче, з нами, не пошкодуєш! – Не можу, – мало не застогнав Богдан, бо як йому їхати з тими музиками, що гратимуть поминки його коханню? – Чого ж не можеш? Не втікай од краси, не щодня зустрінешся з нею, – приязно посміхнувся старий, не знаючи, що робити з хлопцем («Дума про тебе», с. 9).*

118. НЕ В ТІМ СІЛА, ЩО КОБІЛА СІВА, А В ТІМ, ЩО НЕ ВЕЗЁ. – *Так ти мені, Ларіонові, не віриш? Мені, козакові... – Сумніваюсь, чи ти козак, чи кізяк, – засміявся, задоволений своїм жартом, Варчук. – Конешно, Бондар нам чоловік без діла, а серед своїх він силу має. – Не в тім сила, що кобила сива, а в тім, що не везе. – Ні, цей і повезти може. Мужик кріпкий і, на лихо, норовистий («Велика рідня», т. 2, с. 495).*

119. НЕ ВЧИ (ПОВЧІ) УЧЕНОГО. – *За честь вважав би дружити з Задніпровським. Головою присягаюсь: Задніпровський чистий, мов лебідь. А лебедів тільки злочинці поїдають. Ви копніться в душі того, хто писав доноса. – Не вчи ученого! – спогорда відповів Черноволенко. – Самі під чубом лій маємо («Правда і кривда», с. 391); – Не так, чоловіче, треба правити кіньми, – простягнув руки до віжок Гнат. – Повчи вченого! Я їм поправлю так, що ними і наорешся, і насієшся, – пригрозив комусь кулаком («Велика рідня», т. 3, с. 92); див. також: **ГОРДИХ ЧАС ШВІДКО СКРУЧУЄ В БАРА́НЯЧИЙ РІГ.***

120. НЕ ГАРЯЧКУЙ, БО ОПЕЧЕШСЯ. див. **ТИ РА́ННІЙ ПТАХ, А Я СТРІЛЯНА ПТІЦЯ.**

121. НЕ ГОВОРІЛА, НЕ БАЛАКАЛА, УЗЯЛА МАЗНІЦЮ ТА ЗА МЕДОМ ПІШЛА. – *Що ж вони тебе питали? – Чи бились ми. – І що ж ти відповів? – Бились, кажу. Ще й як. Аби не кинулась куркульня тікати, всіх би... – одразу смілішає Полікарп. – Теж мені: не говорила, не балакала, узяла мазницю та за медом пішла. Хто тебе за язика тягнув? – кривиться Бондар («Велика рідня», т. 2, с. 542).*

122. НЕГО́ЖЕ ВО́СКУ ПЛА́КАТИ ВДЕНЬ. див. **ПÉРЕД КРАСО́Ю І ЛЮ́ДИ ПЛА́ЧУТЬ.**

123. НЕ ГОНІ́СЯ ЗА ДО́ЛЕЮ. див. **ЗВÉРХУ СМІЄ́ТЬСЯ, А ВСЕРÉДИНІ СИ́ЧІТЬ.**

124. НЕ ГРАЙ З ВОГНЕМ. – *Хто тебе послав до мене?! – скрикнув Магазаник. – Підпілля? Презирство обметало вид Оксани. – Чи не забагато хочеться знати вашій голові? Магазаник спокійніше сказав: – Не грай, Оксано, з вогнем, бо ти, здається, й досі не знаєш, що таке життя («Чотири броди», с. 516–517).*

125. НЕ ГУСТО, АЛЁ Й НЕ ПУСТО. – *Люблю, коли вода багата рибою, а не п'явою, – старий обережно занурює сака в ставок, підводить ближче до берега, натискує долонею на дужку, а ногою із грузького дна колошкає рибу, потім проворно виїмає свою снасть, виходить із нею на берег і витрушує все, що є в ній, на траву. – Тепер дивись! У куширі зблиснули, дрібно затріпотіли два карасі з долоню завбільшки. – Не густо, але й не пусто («Чотири броди», с. 173).*

126. НЕ ГУСТО НА РОЗУМ. – *Що ж це за штуkenця? – Сурма, товаришу майор. – Яка сурма? – дивується Сагайдак: чи це насмішка, чи у хлопця не густо на розум («Чотири броди», с. 442).*

127. НЕДАЛЁКО ВТІК. ДІДИЧ З ПЕРЕВА́РЕНОЇ СИРОВА́ТКИ.

128. НЕ ДОЛИВАЙ СОБІ ЛІХА. – *Таки забив?! Зараз же піду повириваю! – Хіба тобі це мало? – Напевне, мало. – Не доливай собі лиха («Чотири броди», с. 215).*

129. НЕ ДО ТЕБЕ ЧАРКА П'ЄТЬСЯ, ТО НЕ КАЖІ ЗДОРОВ. – *Не мені, дядьку, а переселенцям! – І вже тільки те, що парубок навіть не думає обертатися до Плачинди, викликає навколо усмішки подиву й співчуття. – Переселенцям кажеш? То яке твоє собаче діло!? Не до тебе чарка п'ється, то не кажи здоров! – округлюючись, поширишали рухливі, різко підрізані ніздрі («Хліб і сіль», с. 45).*

130. НЕ ДУЖЕ ВИСОКО ЛІТАЙ, БО НИЗЬКО СЯДЕШ. – *Ти, парубче, не дуже, не дуже високо літай, бо низько сядеш, коли кругом не своя воля. І я колись таким розумним у свої двадцять років хотів бути, та обламали крила, ще й мусив дякувати за науку, – стояв перед Романом широкий і незграбний, неначе куль муки, на якого ще поклали кулик («Хліб і сіль», с. 523).*

131. НЕ ДУРІТЬ МОЮ ГОЛОВУ: Я ТЕЖ РОЗУМ НЕ В РЕШЕТІ НОШУ. – *Нічого, Володимире. Ну, лягнуло собі щось перед сном оце дрёмайло. Хіба воно, дурненьке, щось тямкує? –*

примирливо сказав батько. – Е, ні, ні! **Не дуріть мою голову: я теж розум не в решеті ношу.** Це ваш дурноколінний глум, усі ваші баяндраси та пересмішки обізвалися в ньому! – виснув гість. («Щедрий вечір», с. 589).

132. НЕ ЖАРТУЙ З НЕДОЛЕЮ, КОЛІ МАЄШ СЯКУ-ТАКУ ДОЛЮ. див. **ЖИВЕ МАЄ ЖІТИ.**

133. НЕ ЖЕНИСЯ ЗА ДУРНОЮ СЛАВОЮ, БО В БЕЗСЛАВ'Я ПІДЕШ. – Тобі дуже потрібно було те головування? – Не завадило б. Ви колись пожили в свою волю, і мені теж хотілося мати і волю, і славу. – **Не женися за дурною славою, бо в безслав'я підеш** («Дума про тебе», с. 280–281).

134. НЕ ЖИРУЙ НА ЧУЖОМУ ГОРІ – ЗІ СВОЇМ ЗУСТРІНЕШСЯ. – А може, війна перевірить наші душі? Стьопочка ошкірився радісною посмішкою: – Війна ще десь, а Стьопочка тут перевіряє пильність. Пішли чи гукати людей? – **Не жируй, смерде, на чужому горі – зі своїм зустрінешся.** – Це ще ми побачимо, хто з чим зустрінесться («Чотири броди», с. 292).

135. НЕ ЖИТТЯ, А РОЗКІШ: НА ЖОРНАХ МЕЛІЙ, У СТУПІ ТОВЧІ, ВЕРЕТЕНОМ ПРЯДІ, НА ВЕРСТАТІ ТЧИ, БЕЗ СОЛІ ЇЖ, СЛІЗЬМИ УМИВАЙСЯ, А РУКОЮ ВТИРАЙСЯ. – Оце ж при «нових порядках» такі нові млини понаставали, – показує рукою на жорна Максим Петрович. – **Не життя, а розкіш: на жорнах мели, у ступі товчи, веретенем пряди, на верстаті тчи, без солі їж, слізьми умивайся, а рукою втирайся** («Велика рідня», т. 3, с. 536).

136. НЕ ЖНИ, ЧОГО НЕ ПОСІЯВ. – Одне тобі можу сказати – візьми це втямки: тримайся не крутежу, а святого хліба, Божої бджоли і не жни, чого не посіяв, бо опустошієш, як прогниле дупло. «**І не жни, чого не сів**», – лише устами повторив Семен, здригнувся, бо знов сколихнулись примари колишніх чи позаколішніх днів («Чотири броди», с. 28).

137. НЕ ЖУРИСЯ ЗА ПОЛОВОЮ, КОЛІ МАЄШ ЗЕРНО. – Що ж, дуже тяжко, товариші, коли тебе покидає хтось у біді. Але це краще, коли покидає зараз. От лиха година й прояснила, хто ким є. То й не будемо журитися за половою, коли маємо зерно («Дума про тебе», с. 274).

138. НЕ ЗАПУСКАЙ З НАСКОКА СВОЇ ПАЗУРІ У ЧИЙСЬ ПЕЧІНКІ. *Магазаника аж затрусило: хто б уже говорив йому про чесність, тільки не цей скоробрех, баболюб і гешефтяр, який пучки протер на слизькому карбованцеві. Набичившись, лісник мовчки виходить з гречки на вибілену, як полотно, стежку і навідліг б'є продавця: – На це, недорогенький, на твоє верзякання, я можу сказати тільки одне: не запускай з наскака свої пазури у чийсь печінки* («Чотири броди», с. 328).

139. НЕ ЗАХÓДЬ У ЧУЖІЙ ЧАС, – ТОДІ У СВІЙ НЕ ПОТРА́ПИШ. див. **БУ́ДЕ КАЯТТЯ́, ТА НЕ БУ́ДЕ ВОРОТТЯ́.**

140. НЕ З ВЕЛІ́КОГО ДОБРА́ ДОВО́ДИТЬСЯ ІНО́ДИ ТРИМА́ТИ ЯЗЫ́К ЗА ЗУБА́МИ. див. **БАГА́ТО ТАКИ́Х ВАС, ХИТРОВÉРХИХ, НА СВІ́ТІ РОЗВЕЛО́СЯ.**

141. НЕЗГРА́БНИЙ, НЕНА́ЧЕ КУЛЬ МУКІ́. див. **НЕ ДУ́ЖЕ ВІ́СО́КО ЛІТА́Й, БО НІ́ЗЬКО СЯ́ДЕШ.**

142. НЕ З ОДНІ́ЄЇ ПЕ́ЧІ ЇВ ХЛІ́Б. – *Вивчаючи їх, підберіть такі приклади з красного письменства чи з пісень, з приказок, щоб запам'яталися. А село в нас дуже гарне. – Навіть дуже? – Повірте, колего. Я вже, як то кажуть, не з однієї печі їв хліб, не в одному селі вчителював* («Дума про тебе», с. 157).

143. НЕ ЇВ ЩЕ́ ПЕЧЕ́НОЇ ЦИБУ́ЛІ. див. **МА́ТЕРІ ЙОГО́ ЦУРПА́ЛОК.**

144. НЕ КЛАДІ́ РУ́КУ НА СМЕРТЬ, ВОНА́ САМА́ ПОКЛАДЕ́ НА ТЕ́БЕ РУ́КУ. – *Скажи, скажи, злоріко, – хто ми є?! – визвірився на нього начальник допоміжної поліції, що мав склепані вуха і приплюснуте чоло, з якого зразу ж від брів гичкою стовбурчилась чуприна. – Не клади руку на смерть, вона сама покладе на тебе руку, – не злякався Рогиня, коли поліцей шарпнувся п'ятірнею до кобури* («Чотири броди», с. 533).

145. НЕ КО́ЖЕН СТРИ́ЧАЄ СВІ́Й ЩЕ́ДРИЙ РА́НОК ЧИ ЩЕ́ДРИЙ ВЕ́ЧІР. – *І де мої очі були, як ти дівувала? – тихо спитав себе дядько Себастьян. – Ой! – тітка Христина здригнулась і самим смутком прошепотіла: – В лісах тоді були твої очі. – І кого тепер винуватити, ліси чи себе?.. Молодиця щось тяжко відвела рукою од себе, зітхнула: – Ет, не будем про це... Не кожен стрічає свій щедрий ранок чи щедрий вечір...* («Щедрий вечір», с. 694–695).

146. НЕ КРУТІ МЕНІ ГОЛОВОЮ, НАЧЕ КОБІЛА В СПАСІВКУ. – Ще на одній стрібаєш, а вже у кінську шкуру обома влазиш. І коням чимсь пособимо. А тепер скажи мені, як думаєш головувати? Які плани маєш у своїх закапелках? – Які можуть бути плани, коли я не голова. – Ох, нема кому тобі, чоловіче, всипати березової каші, щоб не був таким хитрим. Чи не мені взятись за це діло? Ану, присовуєш ближче. От за що вхопишся зараз, щоб витягнути колгосп? **І не крути мені головою, наче кобила в спасівку.** Говори! («Правда і кривда», с. 214–215).

147. НЕ КУЄ, НЕ МЕЛЕ. А ви чого, товаришу агроном, на мовчаники перейшли, а слово на прив'язь припнули? Чом **не куєте, не мелете?** У нас не полюбляють крепко сурійозних, у нас гості повинні орудувати язиком, щоб і якась кумерція, і якась політика була («Чотири броди», с. 11).

148. НЕ ЛЕТІ, МОВ БАЙБАС НА ВЕСІЛЛЯ. Я вискакую на духмяне з ромашкою сіно, охоплюю руками Івана, а дядько гикнув, трусонув віжками, цьвохнув батогом. І от під копаніцями тьохнув, присвиснув мерзлий сніг, попереду заспівав дзвоник, а від саней, все більше дивуючись, почали втікати паркани, городи, дерева й хати. – Ой, не жени так, Миколо, бо всі мої кісточки, мов на решеті, перетрусиси, – застогнала тітка Ликерія, а ми з Іваном засміялися. – Чуєш, **не лети, мов байбас на весілля** («Щедрий вечір», с. 633).

149. НЕ ЛЕТІ, ЯК БЕЗ ГОЛОВІ. – Ти ж не лети, як без голови, бо впрієш і простудишся. А коли вискочить яка-небудь собака, то май розум під чуприною, коли вона його не має. Як поїдеш до вітряка, не вергай клунок поперед себе, бо підірвешся і треба буде шептуху кликати. Попроси когось пособити. А увійдеш у вітряк, скинь шапку і поздоровкайся по-людськи. І не гасай від мучника до коша; вітру там без тебе вистачить. Борошно ж укладеши так, щоб гузир був зверху («Щедрий вечір», с. 636).

150. НЕ ЛІЗЬ В ЧУЖУ ДУШУ. див. **ДАЙ МЕНІ СПОКІЙ.**

151. НЕ ЛІЗЬ ПОПЕРЕД БАТЬКА В ПЕКЛО. Остап Федоренко сварився з дирекцією заводу, щоб повернути бруд у глибоку яругу, однак його думки мало кого обходили: господарники дивились на нього, як на дивака, а однодумці по колишній «Просвіті»

закидали, що він виступає перед більшовиками. – **Не лізь поперед батька в пекло**, – осмикували чоловіка. – *Чи, може, бурякову медаль почеплять? – як будемо так господарювати, усі ставки переведемо. – На наш вік стане («Велика рідня», т. 2, с. 276); див. також: ПЛИВІЙ, ГРЕБІЙСЯ, ПЛАВЕЦЬ, НА ДНО СПУСКАЙСЯ, МРЕЦЬ; ПОПЕРЕД БАТЬКА В КОМУНІЗМ СКАЧЕ; ПОПЕРЕД БАТЬКА В ПЕКЛО НЕ ПОЛІЗЕ; ЧОГО ЛІЗЕШ ПОПЕРЕД БАТЬКА В ПЕКЛО?*

152. НЕ ЛЯКАЙ (НЕ ЛЯКАЙТЕ), – МИ (Я) ВЖЕ ЛЯКАНІ (ЛЯКАНИЙ): <ПІД СІДЛОМ СМЕРТІ ЛЕЖАЛИ>. – *Ет, не псуй до решти настрою, бо мені ще сьогодні треба виступати, – відмахнувся кулаком Кисіль, увесь вид його почав багровіти, а в словах озвалась погроза: – Колись ми, селянський апостоле, поговоримо більш детально і в іншому місці про твій рай. – Не лякай, – ми вже лякані («Правда і кривда», с. 210); Гляди, щоб не потемнішало, коли твій розумець просвердляє вороги. Тоді будеш мати вічну тишу. – Не лякай, Северине, ми вже лякані: під сідлом смерті лежали. Ви собі як хочете, а я по зорях не буду пробиратися на схід. – Значить, страх вибрав душу, тільки живіт залишився? – обурився Богдан («Дума про тебе», с. 259); Салоган сердито підкидає догори густі брови, і Лесь бачить, як від них окремі волосинки розбрелися аж по верхніх повіках. – Не лякайте мене, Гервасію, я вже ляканий з давнього часу, – гостро подивився на управителя («Хліб і сіль», с. 572).*

153. НЕ МАЄ СОВІСТІ НІ НА МАКОВЕ ЗЕРНО. див. ДОПАВСЯ ДО ЧУЖОГО, МОВ КІРИК ДО СМЕТАНИ.

154. НЕ МАЄ ХТОСЬ РОБОТИ, ТО Й ЧЕШЕ ЯЗИКА, МОВ НА НЬОГО ЛИЗАК НАПАВ. див. ТАКЕ ВІГАДАСТЕ, ЩО Й СЛУХАТИ НЕМА ЧОГО.

155. НЕМА ЗАКОНУ НА ЯЗИКІ. див. ЖУРБА СОРОЧКИ НЕ ДАЄ.

156. НЕ МАЛА БАБА КЛОПОТУ. – *Я тільки хотів попросити, щоб він допоміг мені розібратись у книзі. Дуже трудна... – Дарма, хлопче, дарма, – заспокоїв мене піп і веселіше сказав: – Я зараз підшукаю тобі дуже інтересну книгу, в ній усе розбереш. – Не мала баба клопоту... – ні до кого не звертаючись, сказав попович і злегка вдарив кулаком по столі. Батько строго*

поглянув на сина, підійшов до другої шафи, відімкнув її й почав там порпатись («Гуси-лебеді летять», с. 529).

157. НЕМА́ ЛЮБОВІ – ХОДІ ХОЧ ДО ПЕНЬКА́, Є ЛЮБОВ – ТРИМА́ЙСЯ ПО ЧЕ́СТІ. див. В (У) СІРКА́ (РЯБКА́) ОЧЕ́Й НЕ ПОЗИЧА́В (НЕ ПОЗИЧА́ЮТЬ).

158. НЕМА́ НІЧО́ГО ПОСТІ́ЙНОГО В ЖИТТІ́. див. ВСЕ (УСЕ́) ЙДЕ́, ВСЕ (УСЕ́) МІНЯ́ЄТЬСЯ, <А БАБІ́ НАЙБІ́ЛЬШЕ>.

159. НЕМА́ ПРА́ВДИ НА СВІ́ТІ. див. СТІ́ЛЬКИ МЕНІ́ ДО РУК ПЛИВЕ́, СКІ́ЛЬКИ В ТЕ́БЕ З НО́СА КА́ПНЕ.

160. НЕМА́ ТАКО́ГО КУПЦЯ́ В СВІ́ТІ, ЯКІ́Й ХОТІ́В БИ ЗАРОБИ́ТИ МЕН́ШЕ, АНІ́Ж МО́ЖНА. див. ТИ НЕ ОБДУ́РИШ – ТЕБЕ́ ОБДУ́РЯТЬ.

161. НЕМА́ ТАМ ЧОГО́ РОЗКА́ЗУВАТИ, НЕМА́ ЧОГО́ Й СЛУ́ХАТИ. див. Ї́В, ЩО АЖ ЗА ВУ́ХАМИ ЛЯЩА́ЛО, ЩЕ́ Й ПІДХВА́ЛЮВАВ.

162. НЕМА́ ЧИМ ПОХВАЛІ́ТИСЯ. див. НА́ВІТЬ ЧОРТ НЕ ХВА́ЛИТЬСЯ РОГА́МИ.

163. НЕ МІ́РЯЙ УСІ́Х НА СВОЮ́ МІ́РКУ. – *Треба буде поїхати в Літинський район, – перебивав його сміх рудоволосий Созоненко. – Чого? Поживою пахне? – А ти хіба не чув? – недовірливим пильним поглядом випитував правду з тьмяних очей: «Чи не збирається потайки поїхати?» – Не міряй усіх на свою мірку* («Велика рідня», т. 3, с. 530).

164. НЕ МО́Є ПРÓСО, НЕ МОЇ́ Й ГОРОБЦІ́. – *Бо мало буде радості в усіх судах і тобі, і мені. Ти, скажімо, почнеш топити мене, а я впрусь на своєму: не моє просо, не мої й горобці. Свідків же в тебе нема, а за мене хтось може й заступитись, ще й тінь на когось кинути («Чотири броди», с. 98).* див. також: **І (Й) ПРÓСО МО́Є, І ГОРОБЦІ́ МОЇ́.**

165. НЕ МО́ЖНА ІЗ ДЬО́ГТЮ І МЕ́ДУ ЗРОБИ́ТИ СПОЖІ́ВНУ́ СУ́МШ. – *Я не раз думав про вашу долю, читаючи ваші публікації. – Таки читали їх? – Треба ж стежити за пресою, щоб більше неї бачити. Мені здається: ваші статейки майже нікому не потрібні. – Чому? – білі плями поміж рум'янцем на щоках Лісовського теж починають рожевіти. – Бо, гадаю, не можна із дьогтю і меду зробити споживну суміш: від вашої*

шляхетської вишуканої форми, даруйте, усе-таки дьогтем тхне («Хліб і сіль», с. 62).

166. НЕ МОЖНА ТІЛЬКИ НА НЕ́БО ВІЛІЗТИ. – Гарні урожаї збирали на своїй землі? <...> – Хороші. Краці, ніж усі мої вуличани. В селі мене агрономом в насмішку прозвали. Люблю я землю і в книгу заглядаю, – подобришало обличчя Дмитра: відчував, як дедалі щільніше щось з'єднує його з тим невисоким білявим чоловіком. – А ще більше можна зібрати? – Чому ні? **Не можна тільки на небо вилізти** («Велика рідня», т. 3, с. 53).

167. НЕ МОРО́Ч МЕНІ ГОЛОВІ́ І НИЖЧЕСПІ́ННЯ ЗАРАЗО́М. – Ти, хлопче, **не мороч мені голови і нижчеспіння заразом.** Усіх Зайків я знаю як облуплених. Кажу по правді: хто ти будеш, як твоє прізвище і чого прителіпався на своєму відгульні? Коли за душею старого, то можеш брати її – не заплачу перед вами, песиголовцями («Чотири броди», с. 470).

168. НЕ НА МОЇ ПЛІ́ЧІ ТАКА́ НО́ША. Лісник, давлячись словами, благально глипнув на Безбородька: – А що, Оникію Івановичу, коли я не хочу бути старостою? **Не на мої плечі така ноша** («Чотири броди», с. 359).

169. НЕ НА ТАКИ́Х НАПА́ЛИ. див. **НАС НЕ КУ́ПИШ.**

170. НЕ НА ТОЙ БІ́К ДЕ́РЕВО ГНЕШ. – Загородився, загородився, Свириде, забувати став нас. А я не забув, як мені петлюрівці за тебе шомполами грамоту виписували. І досі перебиті жили стручками воруються. За це, думаю, мені щось перепастися може. – Брате, помовч. **Не на той бік дерево гнеш.** – Може, не на той, але децю мені змогло б непомітно капнути («Велика рідня», т. 2, с. 423).

171. НЕ НА ТУ НО́ГУ СКА́ЧЕТЕ. – Що з мене буде, а перевертня не буде! – уже скаженіє Дмитро. – На зборах ви каєтеся в своїх помилках, а сюди душі виймати приїжджаєте. Так це які дороги будуть? **Не на ту ногу скачете, чи, може, чин голову закрутив?** («Велика рідня», т. 2, с. 544).

172. НЕ ОДИ́Н КІ́ВШ ЛІ́ХА ЧЕРПНÉШ. – Чує моя душа – наберешся ти всячини з Марком Безсмертним, **черпнеш** з ним **не один ківш лиха.** Чого тільки варте його оповідання про тридцять сьомий рік? («Правда і кривда», с. 269).

173. НЕ ПЕРЕГІНАЙ ПАЛІЦЮ, БО ВІПРЯМИТЬСЯ – І ПО ТОБІ ПЕРШОМУ ВДАРИТЬ. див. **ЗБИРАЙ СІЛУ, КОЛІ НЕ МАЄШ РОЗУМУ.**

174. НЕ ПЕРЕПАЛО СЬОГОДНІ – ЗАВТРА ПЕРЕПАДЕ́.
– Спасибі, Марку Еммануїловичу. – Спасибі не відбудете: нові вірші подавайте, – не випускає Романа з своїх ручищ молотобійця. – Яке зворушливе однання. – зашипів позаду Хворостенко. – Не радійте зарання. **Не перепало сьогодні – завтра перепаде** («Дума про тебе», с. 234).

175. НЕ ПЕЧІ ХОЧ ТИ МЕНЕ́. див. **ХАЙ ТЕБЕ́ ЧОРТІ НА ТІМ СВІТІ ПЕЧУТЬ.**

176. НЕ ПИТА́ВШИ (НЕ ПИТА́ЮЧИ) БРО́ДУ, <ШУБОВСТЬ У ВО́ДУ>. – Ну, Марку Трохимовичу, а ви не гніваєтесь на мене? – змінив тему розмови Борисенко. – Чого б? – **Що, не питавши броду,** засватав вас на голову колгоспу? – Від цього сватання ще далеко до весілля, – посміхнувся Марко («Правда і кривда», с. 272–273); – Ти вгадала, – Магазаник уважно цілує дівоче личко, ніжно обведене підборіддя, довгі вії, тільки не може вгадати, що криється в пересвітах під ними – недоторканість чи та принада, що топить чоловіків: **отак, не питаючи броду, шубовсть у воду** («Чотири броди», с. 120); див. також: **ВІД СВАТАННЯ ЩЕ ДАЛЄКО ДО ВЕСІЛЛЯ.**

177. НЕ ПИТА́ЙСЯ ВРО́ДИ, А ПИТА́ЙСЯ РО́ДУ.
– Левку, от ніяк я не доберу, до кого ж ти будеш тепер свататись? – починає допитуватися в парубка. – А тобі голова болить? – одразу насторожується широкоший Левко. – Та не болить, а на весіллі твоєму дуже погуляти хочеться. То до кого? – До кого? – на мить задумується Левко. – Та найду вже якусь, яка має воли або грубі коралі, – анітрохи не криється зі своїми господарчими розрахунками. – А як невродлива буде? – кидає Роман. – Невродлива? То й що з того? **Не питайся вроди, а питайся роду!** Мені аби роботяща була. А красу на тарілку не покладеши («Хліб і сіль», с. 83–84).

178. НЕ ПІДІ́, НЕНА́ЧЕ РАК ПО ДРІ́ЖДЖІ. Від цього на материні вуста теж умоцується сміх, а я кажу, щоб вона не журилася мною, шапку на голову – та й до клямки, ще й пальцем видзвонюю на ній пересмішку над клямкарями: ключ – клямка,

ключ – клямка! – Тільки ж не піди, неначе рак по дріжджі, – застерігає мати, щоб я не длявся. – Бо ти і зорі, і місяця дочекаєшся на ковзанці («Щедрий вечір», с. 626).

179. НЕ ПІДІЙМАЙТЕ РУКУ НА ЖИТТЯ! див. I (Й) НА ГАРМАТНИЙ ПОСТРІЛ НЕ МОЖНА ПІДПУСКАТИ.

180. НЕ ПІДМІНИ СВОЄЇ ДОЛІ НА ЧУЖУ. див. УТЕКТІ ВІД СЕБЕ НЕ МОЖНА.

181. НЕ ПІДШУКУЙ ПРИКЛЮЧКУ НА ЧИОСЬ СТАРІСТЬ. – *Не будемо підшукувати приключку на чиюсь старість, бо й так вона скоро відділиться від світу гробовими дошками. А от товаришу Ступачу треба допомогти: треба ще підпустити підшепоту про Данила («Чотири броди», с. 211).*

182. НЕ ПО ЙОГО ПЛІЧАХ ТЯГАР. див. ПРОЩАВАЙ, РОЗУМ, ДО РАНКУ.

183. НЕ ПОКЛОНЯЙСЯ ПОСТОЛУ, КОЛІ МОЖНА ВКЛОНІТИСЯ ЧОБОТУ. – *Ось хто мені характеристику дасть? Я вже думав ударити чолом Бабенку. – Не поклоняйся постолу, коли можна вклонитися чоботу («Чотири броди», с. 258).*

184. НЕ ПОЛІЗЕ В КИШЕНЮ ЗА СЛОВОМ. – *Чого ви все злуєте, коли заговориш про копійку? – знову прокинулась підозра у Стьопочки, що батько, скнаруючи, ховає в лісах грошіву. – Не злую, дурню, а думаю: звідки ти вискіпався такий? – З вашого достатку та з вашого скупердяйства, татуню, – не поліз Стьопочка в кишеню за словом і негадано розвеселив ним батька («Чотири броди», с. 89); див. також: КОЖНА КАПУСТА МАЄ СВОЮ ГОЛОВУ.*

185. НЕ ПОРІ ГАРЯЧКИ. *Розгнівалась Маруся і вже із серцем: «Чого ж ти мовчиш, нудьго і болість моя? Чи ти жених мені, чи через пень-колоду сусідів стовпець?» – «Еге, стовпець, – нарешиті обізвався Лазорко. – Вдягайся – і пішли до загсу». – «Так зараз же ніч». – «Ну, тоді не пори гарячки – не вмреш до ранку» («Велика рідня», т. 3, с. 512).*

186. НЕ ПО РОКАХ КЛІПАНИЙ НА ЯЗІК. *Тепер уже прибулець не олією, а жовцю подивився на Семенового виплодка. – Ти, бачу, не по роках клепаний на язик. Що ж, непоштивцю, тобі, може, за походеньками та гульками й нема часу для мене, а батько, надіюсь, знайде! («Чотири броди», с. 146–147).*

187. НЕ ПОСАГ, А ЧЕСТЬ КРАСИТЬ МОЛОДУ́.

– Дівчина повинна бути чиста, як у весняній воді скупана, щоб ніякої тіні не лягло між мною і нею, бо тінь ту не винесеш з серця, не присиплеш піском. *Не посаг, а честь красить молоду* («Велика рідня», т. 2, с. 443).

188. НЕ ПОСПІШАЙ ТАК – ДЕНЬ І СЬОГОДНІ ВЕЛІКИЙ. див. I (Й) КОНЕМ НЕ ЗДОЖЕНЕШ.

189. НЕ ПО ЧАСУ РОЗМАХНУВСЯ. – А твої хорони теж на труднощах вирости? – очима показав на оселю Безбородька. – От, бач, навіть ти камінцем жбурнув у мій курінь. – *Не по часу ти розмахнувся, Антоне, на таке будівництво, тому й летить це каміння* («Правда і кривда», с. 113).

190. НЕ ПРОСПІТЬ НІ ЧУЖОЇ, НІ СВОЄЇ ГРУШКИ В ПОПЕЛІ. – То скажи після цього, чи вийде з тебе сякий-такий господар? – А чому й не вийде? – обтрушуючи сніг і Рябкову шерсть, дивуюсь я і не дуже приязно поглядаю на хитреньку й задержувату тіточку, яка ніколи *не проспить ні чужої, ні своєї грушки в попелі*, а бідніших, не жалуючи й нас, називас голодрабами, злиднями й комзлиднями («Щедрий вечір», с. 628).

191. НЕПРОХАНИЙ ГІСТЬ, ЩО ПОБАЧИТЬ, ТЕ Й ПОЇСТЬ. – Марійко, чи в нас знайдеться де гостей посадити? Марійка принесла з другої хати стільці. – Сідайте, сідайте і вибачайте, що таке в хаті застали: гості несподівані, хазяїни неприбрані, – запрошувала до столу Марійка. – А *непроханий гість, що побачить, те й поїсть*, – підморгнув Югині Варивон («Велика рідня», т. 2, с. 487).

192. НЕ РАЗ БУВ І НА КОНІ, І ПІД КОНЕМ. Міліціонер Гривко, який *не раз був і на коні, і під конем*, підняв з долівки розпорену торбу, знайшов у ній кілька зернин ячменю, подивився на засохлу пляму крові, ще раз глянув на дітей і шепнув Магазанику: – *Нащо нам на це горе ще нагромаджувати лихо? Ви ж бачите, що он діти горять, наче воскові свічі* («Чотири броди», с. 70).

193. НЕ РОБІ З КОПІТА. – Розумієш, Кульбабенко, що від цього завдання залежить доля сотень людей? Тямиш, яку потрібно виявити спритність і обережність, розшифровуючи фашистську систему охорони? На цьому ділі, як і сапер, можна помилитися лише один раз. Нічого *не роби*, як це ти умієш, з

копита! Він наче й посерйознішає, блисне подвійним поглядом сміливця й дотепника і одразу ж запевнить: – Аякже, товаришу командир, все зрозумів до кришки! На болючий зуб чортові маю стати. Але не сумлівайтесь: причаюсь у есесівців під носом, як миша під мітлюю... («Правда і кривда», с. 70).

194. НЕ РОДІСЯ КРАСІВИМ, А РОДІСЯ ЩАСЛІВИМ. *Ще так недавно і добре і недобре око завидувало на її вроду. А що з неї? Більше поговору, більше печалі, та й годі. От і зараз: скільки патякальних по-різному за марнословить про її втечу, скільки плесканів вичервляться на її бездолі. І хай!.. **Не родись красивим, а родись щасливим** («Дума про тебе», с. 40).*

195. НЕ РОЗБАВЛЯЙ, ЧОЛОВІЧЕ, ГОРІЛКУ ВОДОЮ, НЕ ТОЙ СМАК БУДЕ. *Від диму на очі набігають сльози, одна краплина попадає у чарку. – **Не розбавляй, чоловіче, горілку водою, не той смак буде,** – повчально говорить Гуркало, а за пеленою диму розтікається догідливий сміх («Кров людська – не водиця», с. 215).*

196. НЕ РОЗСУДІВ ЇХ МИР, ТО, МОЖЕ, ВІЙНА РОЗСУДИТЬ. *Скільки він не шукав собі наречену, красивішою не міг знайти. Уже й старим парубком зовуть його, а оте, що ворухнулося в нього колись до Ярини, більше не приходило. **Не розсудив їх мир, то, може, війна розсудить?** («Дума про тебе», с. 290).*

197. НЕ РУБАЙ З ПЛЕЧА. – *Тільки ви, Даниле Максимовичу, не заїдайтеся з ним – недобрій він чоловік. Це такий, що злобу і в могилу забере. **Не рубайте** йому все з **плеча**, бо не з його, а з вашого плеча кровця потече. Ави дуже потрібні нам. Так усі кажуть у селі і бояться за вас («Чотири броди», с. 221–222).*

198. НЕ СВЯТІ ГОРШКІ ЛІПЛЯТЬ. – *І думка наша така: пошлемо тебе в своє село головою колгоспу. – Мене?! – оторопів Данило. – «Від суду до посади...» – Тебе!.. Злякався? – Та вже ж не зрадив. – Одним тебе втішати можу: **не святі горшки ліплять.** Скільки разів чув цю приказку Данило, але, здається, тільки тепер він збагнув її вимір («Чотири броди», с. 105).*

199. НЕ СКАЧІ, ПАНЕ, ЦАПОМ, БО, ГЛЯДІ, СЛИМАКОМ ПОПОВЗЄШ. *Стадницький рішуче підіймає нагай над головою хлібороба, ще не знаючи, кого він вдарить: чи коней, чи Івана Чайченка. Але панську руку перехоплює чорна селянська, в*

панські з прозеленню очі презирливо впиваються втомлені селянські. – *Ти що робиши, негідь? – ображеним зойком верескнула панська душа і у відповідь чує тихі слова: – Не скачи, пане, цапом, бо, гляди, слимаком поповзеш* («Хліб і сіль», с. 65).

200. НЕ СПІТЬСЯ, БО ХЛІБ СНИТЬСЯ. *А вдосвіта другого дня, коли вона босоніж вийшла на подвір'я, до якого з броду підійшов туман, з вулиці озвався веселий голос: – Не спиться, бо хліб сниться?* («Чотири броди», с. 141).

201. НЕ СТАНЕ БАБА ДІВКОЮ. див. **НАВІТЬ ПОГАНІЙ МИР КРАЩЕ ДОБРОЇ БУЧІ.**

202. НЕ СТРАХАЙТЕ МЕНЕ СЬОГОДНІ, БО Я ВАС МОЖУ НАЛЯКАТИ ЗАВТРА. – *Невже ти не чула про партизана Морозенка? – Не чула ні про морозенків, ні про холоденків і чути про таке не хочу. – Не похвально. Гляди, повернуться наші, це не проститься. Яринка обурилась: – Пане старче, не страхайте мене сьогодні, бо я вас можу налякати завтра* («Чотири броди», с. 589).

203. НЕ СУДІ, БО Й ТЕБЕ ОСУДЯТЬ. *Дарина кладе на коліна євангеліє, розгортає грубі, заплілі воском сторінки, починає монотонно читати: – Не судить, щоб і вас не судили. – Вірно, донечко, не суди, бо й тебе осудять, – блищать сльозами очі свекра* («Хліб і сіль», с. 332).

204. НЕ СУНЬ СВОЮ ГОЛОВУ В ЧУЖИЙ ГЛЕК (КАЗАН). – *Оце недогляд! – повеселішав, засміявся Безбородько, ще потягнувся до чарки, й вона одразу зникла в диких хащах його волосся, що здається, теж насочилося веселоцями. – Розкіш у тебе, Семене, розкіш! Живеш ти, як нирка на салі. Тому й не хочеш нової влади? – Таки не хочу сунути свою голову в чужий глек, – почаркувався з Безбородьком. – Нова влада – то журавель у небі, та ще той журавель, який несе не весну, а війну* («Чотири броди», с. 156); – *Вже не ті ноги у мене. – Тоді грішими одкупись. Не пожалій навіть лихоманного золота. Сипни їм хоч у пельку червінців. Не сунь свою голову в чужий казан* («Чотири броди», с. 362).

205. НЕ СЬОГОДНІ З'ЯВІВСЯ НА СВІТ. див. **НЕ БУДЬ СВИНІЮ.**

206. НЕ ТАК БІДА, ЯК ПРИБІДОК. – *Як ця книжка зветься? – «Арабська земля і Магометова віра». – А це тобі*

доконче треба знати? – І сміх закружляв навколо мене, мов танець. То що мені залишилося робити? Теж сміятися. – І в мене таке дитя: всюди нишпорить за книжками, а їх нема, – обізвався дядько Стратон. – Біда? – співчутливо дивиться на мене Василь Іванович. – **Не так біда, як прибідок** («Щедрий вечір», с. 695).

207. НЕ ТАКИЙ УЖЕ ЧОРТ СТРАШНИЙ, ЯК ЙОГО МАЛЮЮТЬ. – *Що ж, ти їх все життя втримаєш біля своєї спідниці?* – показав головою на синів. – *Скільки зможу, стільки й триматиму!* – *А ми б, може, тобі разом із Таврії принесли б у калитці на всю хату,* – знає болюче місце дружини. – *І хати відіюраюсь, а дитини не пушу, аж побіліла, і очі її взялися вогкістю.* – *Чого ви, мамо, так близько берете до серця?* – підійшов до неї Роман. – **Не такий уже чорт страшний, як його малюють** («Хліб і сіль», с. 155); – *Де ти її тільки береш? Я лише одного разу в партизанів Сагайдака ось таке зілля коштував.* – *Пане старець, – жажнулась Яринка, – не кажіть про партизанів, бо мене одразу почало морозити. Старець стишив голос: – Не такі вони, голубонько, страшні, як їх малюють фашисти* («Чотири броди», с. 588).

208. НЕ ТАК СТАЛОСЯ, ЯК ГАДАЛОСЯ. *От жаль: з Яриною не так вийшло. А була ж дівчина, як весняна година. Вона давненько накидала на Ярину оком, та й Богдан ніби тягнувся до неї, однак через сибірного Васюту не так сталося, як гадалось* («Дума про тебе», с. 142).

209. НЕ ТВОГО <БАБЬСЬКОГО> УМА (РОЗУМУ) ДІЛО. – *І оце б ти хотів, щоб нами нехрист правив?* – обурюється Богомільна господиня. – *А це не твого, бабського, ума діло. Македонський теж був нехрист, а звався Олександром, як православний цар* («Велика рідня», т. 2, с. 279); *І коли дівчина зрозуміла, що то із торгу продають її молодість, ускочила в хату з плачем: – Тату, не виштовхуйте мене в плечі. Нікуди я не піду від вас... Нічого я не хочу... – А це не твого розуму діло! Геть мені з очей, бо матимеш таку виправу, що через поріг сторчкака летітимеш* («Хліб і сіль», с. 334); *Оскілко. Нам треба на дах поставити кулетет. Ти крила зупинити можеш. Сірошапка. Ні, я крил спиняти не вмію. Оскілко. А що ти вмієш? Сірошапка. Орати, сіяти, жати і своїм хлібом годувати людей. А що ви вмієте?*

Оскілко. *Це не твого розуму діло* («Зачарований вітряк», с. 407); див. також: **ЦІГАН ТЕЖ ПРИВЧАВ СВОЮ КОБІЛУ НЕ ЇСТИ.**

210. НЕ ТВОЯ ЄПАРХІЯ І НЕ ТВОЯ ПЕЧАЛЬ. див. **НАПЛЮВАТИ – ЦЕ НЕ КЕРУВАТИ.**

211. НЕ ТІКАЙ МЕНІ ПІД НІС. див. **ДО ДОБРА НЕ ДОВЕДЁ (НЕ ДОВЕДУТЬ).**

212. НЕ ТИ КОГОСЬ, ТО ХТОСЬ ТЕБЁ. *Ще постоявши біля плота, повернув до воріт і як стій зупинився: за ворітьми насупроти нього з гвинтівкою в руках стояв якийсь чоловік. – Хто це?! – скрикнув, сахаючись убік. Чоловік ворухнувся, засміявся: – Не впізнали, пане старосто? Це я, Терешко. Стою собі коло воріт, а прислухаюсь до хати, до якої маю підозру. Що там у Василю на горющі робиться? Знову свердла страху проткнули Магазаника, а мозок заборсався, неначе в пастці. Отак і приходить неминуче: не ти когось, то хтось тебе* («Чотири броди», с. 500–501).

213. НЕ ТИ НОСИШ КОРІННЯ – КОРІННЯ НОСИТЬ ТЕБЁ. – *Прошу вас, преподобний отче, відслужити панахиду... – запнувся Магазаник. – Панахиду? За кого? Невже за сина? – пом'яшав віск старечого обличчя. – Та ні, не за сина... За одну людину... за Човняра. – За Човняра? Якого ти віддав за хуторець? Магазаник безнадійно махнув рукою. – Так уже сталося, батюшко. Не ти носиш коріння – коріння носить тебе...* («Чотири броди», с. 535); **«Не ти носиш коріння – коріння носить тебе.** *От і донесло, і все одно маєш тягнути наперед обкарнану в'язку днів, поки хтось не обірве її. І нічого, нічогісінько не залишиш на землі, тільки пригорщ золота у землі»* («Чотири броди», с. 402); див. також: **ЗЧАВИТЬ ГОЛОД ТІЛО, ТО Й НЕЧИСТЬ У ДУШУ ЗАБРЕДЁ.**

214. НЕ ТІЛЬКИ СВІТ НА ЇХНІХ ВОЛАХ ЗІЙШОВСЯ. *«А не дїждуться вони взяти на посміховище моєї дитини. Завжди вреднюги були та хитрі на витівки!» – скипіла мати. «Не тільки світ на їхніх волах зійшовся, – додав батько, – найдемо Левку це краці»* («Хліб і сіль», с. 80).

215. НЕ ТІ ТЕПЕР МЛИНІ МЁЛЮТЬ. – *Мені саме тепер до опеньок, коли, вважай, нас уже на пні обтято. – А може, воно якось усе перемелеться? Не ті тепер млини мелють... Ох не ті* («Велика рідня», т. 3, с. 25).

216. НЕ ТОБІ МЕНЕ ВЧИТИ. див. **ВІБУЯВ, ЯК ДУБ, А РОЗУМУ Й НА ЖОЛУДЬ НЕ ВРОДИЛО.**

217. НЕ ТОБІ РОЗКАЗУВАТИ, НЕ МЕНІ СЛУХАТИ. див. **ГАРНА КАЗКА-БАЙКА.**

218. НЕ ТОЙ ТЕПЕР ДЯДЬКО ПШОВ. див. **ЛІВОЮ ФРАЗОЮ НАЙКРАЩЕ ЗАМАЗАТИ ВСЯКУ ДІРКУ.**

219. НЕ ТРУСІТЬ БІДУ – ОБТРУСИТЕ ГОРЕ.
– Показуйте, чоловіче, свої фантазії! – звернувся до гончаря Василь Іванович. Демко Петрович кинув хитринку на Юхрима, зітхнув і запитав голови: – А які ж вам показувати фантазії? Можливі і неможливі, як говорить фінінспектор, чи тільки можливі? Юхрима аж залихоманило: – У вас знов об'явилися неможливі? Демко Петрович невинно відповів: – І на них вистачило глини. Юхрим всвердлив очі в гончаря: – **Не трусіть біду – обтрусите горе!** («Щедрий вечір», с. 693).

220. НЕ ТУРКОЧІ, БО Й ТАК ГОЛОВА В ОБРУЧАХ ТРИЩІТЬ. див. **І (Й) В (У) ДОБРЕ ЖЛУКТО НЕ ВМІСТИШ.**

221. НЕ ТЯГНІ, ЯК БАГАТОГО ЗА ПЕЧІНКІ. – А може, Саврадима Григоровичу, я міг би щось порадити вам? – Радь, радь, послухаю. – Е, які ви швидкі. – Безбородько багатозначно посварився пальцем на старого. – Ставте могорич, тоді скажу децю, може, й зарадимо вашій біді. – Я тобі не могорич, а цілу каністру поставлю, коли виручиш старого! – з надією, цікавістю і підозрою поглянув на крутія. – А де вона, ця каністра? Вважайте, що вона вже моя! – засміявся Безбородько. – Ну, **не тягни, як багатого за печінки, говори вже!** («Правда і кривда», с. 237).

222. НЕХАЙ ГНЕТЬСЯ ЛОЗА, А ТИ, ДУБЕ, КРІПІСЯ. Богдан виїняв з валізи зошит і віддав редактору. – Коли захочете, то виберете собі щось. – Та виберу ж! І пам'ятайте: **«Нехай гнеться лоза, а ти, дубе, кріпись!»** Отож без зайвих рефлексій! – Він поклав руку на плечі Богданові, підбадьорююче стиснув їх і швидко пішов до вокзалу («Дума про тебе», с. 225).

223. НЕХАЙ ЛЕГЕНЬКО ЗГАДАЄТЬСЯ ЇМ! див. **ПЛАЧЕМ ЛІХО (ЛІХА) НЕ ВІДПЛАЧЕШ (НЕ ЗБУДЕШСЯ).**

224. НЕ ХОДИ ПО РОЗУМ ДО ОЗАДДЯ. – І чого таким людям з людьми не жити? Пан за цей рік і подать сплатить за

вас, і лісу дасть. – Хай комусь іншому дає. – А чому не вам? – Не хочу я багатіти на чужому. Хай мене Ананас не чіпає, то і я його не зачеплю. – **Не ходи, Андрію, по розум до озаддя**, докірливо похитує своїм хустям управитель («Хліб і сіль», с. 314–315).

225. НЕ ХОЧЕ ПІВЕНЬ НА ЧУЖЕ ВЕСІЛЛЯ, ТА НЕСУТЬ. – А це часом не той Сагайдак, що був у червоних козаках? – Той самий. – Тоді птиця часу знов зводить мене з ним, – і запишався своїм словом. – Дай, Боже, хоч тепер зломити його шаблю і шию. Отож пильнуй і готуйся на старостування. Магазаник знехотя вичавив: – **Не хоче півень на чуже весілля, та несуть...** («Чотири броди», с. 361).

226. НЕ ШУКАЙ ВРÓДУ, А ШУКАЙ ПОРÓДУ. – Та ні, не завидую, але думаю, що нема кращого за вас хазяїна на всі околиціні села... То як про Марту скажете? Дуже я хотів би, щоб в добру годину погодила нас доля – породичатися з вами. Сафрон промовчав, подумав: – Породичатись, Гнате, не штука. Але ж як говорять: **не шукай вроду, а шукай породу** («Велика рідня», т. 2, с. 346).

227. НЕ ШУКАЙ КОМУСЬ ГÓРЯ, КОЛІ СВОЄ НЕДАЛÉКО ХÓДИТЬ. А вовчиця і від злості, і від безсилля, і від страху перед відплатою завила – завила востаннє, роззявила набиту нитками пацу і здохла. – **Не шукай комусь горя, коли своє недалеко ходить**, – глибокодумно сказав Рябко («Хатка в березовому лісі», с. 339).

228. НЕ Я КОГОСЬ З'ЇМ – МЕНÉ БЕЗ СОЛІ З'ЇДЯТЬ. Не веселило її інше: його карбованець хоч і тяжко добувався на рибі та білозірці, але був чистішим, аніж карбованець Терентія. Якось сказав про це сину, а той тільки засміявся: – Тепер, тату, інакше ніяк не можна. **Не я когось з'їм – мене без солі з'їдять.** Такий тепер нелегкий світ пішов: тяжко втриматися на ньому («Хліб і сіль», с. 330–331).

229. НЕ Я – САМА́ БІДА́ ПІДРАХУВА́ЛА. – А з відвійок будемо робити пісний сир. Його вийде, як я підрахував, по триста грамів на людину. А це вже щось важить. – Швидко, позлодійськи ти підрахував, – огудливо похитав головою Гарматюк. – **Не я – сама біда підрахувала** («Чотири броди», с. 112).

230. НІЄ, МОВ КОМА́Р НА БОЛÓТІ. див. ДРІБНА́ ЛЮДІНА ТЭПЛОЇ ПЭЧІ ШУКАЄ.

231. НІБИ З МІСЯЦЯ ЗВАЛІВСЯ. *З цієї веселої і теплої копиці раптом хтось почав мене за ковнір витягати на світ Божий. Він одразу потемнів у моїх очах, коли я опинився перед поблідлою од страху і гніву матір'ю. Ось тепер усі почали дивитись на мене, ніби я з місяця звалився* («Гуси-лебеді летять», с. 439).

232. НІ ВІД КОРОВОИ НАБІЛУ, НІ ВІД СВИНІ РАТИЦІ. див. **ОДНА БІДА ЙДЕ З ПОДВІР'Я, А СВІЖА ВХОДИТЬ У ВОРОТА.**

233. НІ ЗА ПЛЕЧІМА, НІ ПЕРЕД ОЧИМА. див. **БІГАВ ЗА ВОЗОМ, – ПОБІЖІШ І ЗА САНКАМИ.**

234. НІ ЗА ЩО НІ ПРО ЩО. див. **ВЛИП (УЛІП), ЯК МУХА В МЕЛЯСУ.**

235. НІКОЛИ МОЛОДІСТЬ НЕ ДУМАЄ НАПЕРЕД. – *Дивлюсь я на тебе, ніколи молодість не думає наперед, – поправляє на дочці спідницю. – І хлопець він розумний і красивий, тільки бідний. Нелегко житиметься тобі, як виїдеш за нього* («Велика рідня», т. 2, с. 471).

236. НІКОЛИ НІЧІМ НЕ ДОГОДИШ. див. **ЦЕ ТАКІЙ, ЩО НЕ ВСІДИТЬ І НЕ ВЛÉЖИТЬ.**

237. НІ ПЕРЕД КИМ НЕ ЛОМИТЬ ШАПКИ. див. **ПЛЮВАТЬ МЕНІ НА ВСІХ З ВИСОКОЇ ДЗВІНИЦІ.**

238. НІ ПУХУ НІ ПЕРА. *Незабаром Марко побачив, як завулком проскочили чимось високо навантажені сани, а біля них тіннямигнулись дві постаті. Чоловік одразу відчув темне діло, дибнув од верби ближче до дороги і в цей час почув знайомий голос Антона Безбородька: – Ну, Тоддише, ні пуху ні пера. Їдь з Богом, тільки, дивись, не продешеви... – Усе буде в акурат, не сумлівайтесь, бо діло йде – контора пише! – засміявся другий чолов'яга, вискочив на сани і вйокнув на коней* («Правда і кривда», с. 86).

239. НІ РИБ'ЯЧОГО ОКА, НІ ЛУСКІ ВАМ. – *Мого нема. Щодня очікую його, і щодня щось, як умію, готую для нього, – похитав головою Магазаник, вдавав, що повірив, а, може, і справді повірив Ярині, і став далі витягати сітку. – То ні риб'ячого ока, ні луски вам* («Чотири броди», с. 402).

240. НІ СІЛО НІ ВПАЛО. – *Ось, тату, ні сіло ні впало, маємо собі нового читальника, прошу любити і жалувати, –*

каже батькові син, і вони обоє починають сміятися («Гуси-лебеді летять», с. 504).

241. НІ СЛУХУ НІ ПЕРЕСЛУХУ. – *Ти ж з війни вирвався? – З війни. – А про моїх дітей і внуків нема ні слуху ні переслуху. Такого кровопролиття, як тепер, і за ординців не було, – на очі навернулись старечі сльози, і він поніс їх з крихтами місяця до каплиці, де всі ночі стереже постарілих богів, які б мали стерегти, остерігати й застерігати людей («Чотири броди», с. 472).*

242. НІ ТПРУ НІ НУ. *Почався отой нудний торг, коли один багато просить, а другий мало дає. Батько поволи спускався згори, а дядечко ще повільніше, як слимак, повз угору. Торг завис на дев'яноста карбованцях і далі – ні тпру ні ну («Щедрий вечір», с. 588).*

243. НІХТО НЕ ЗНАЄ, ДЕ ЙОГО ГРІМ НОЧУЄ. – *Справжнісінький дурень! От і йди тепер до грому. І негадано почув од батька: – Не кляни його так тяжко. – Це ж чого?! – Бо ніхто не знає, де його грім ночує. – І це правда, – погодився Стьопочка, труснув жовтими пачісками («Чотири броди», с. 258).*

244. НІХТО НЕ ЗНАЄ, ДЕ ЙОГО ДОЛЯ: <ПОПЕРЕДУ, ПОЗАДУ ЧИ ЗБОКУ>. *Ніхто не знає, де його доля: попереду, позаду чи збоку. Він вірив, що попереду – в роботі, в невсипущій роботі, в любові до землі, до колоса, до людини («Чотири броди», с. 235).*

245. НІХТО НЕ ЗНАЄ СВОГО ЧАСУ І ГРОВОВІЩА. *Коли продагенти навантажили мішками парокінну фуру, він став на порозі комори і глухо сказав: – А тепер їдьте! – Ми ще маємо час, – засміялися продагенти. – Ніхто не знає свого часу і гробовища, – чавив і зчавити не міг злобу. – Їдьте, поки тихо лихо («Гуси-лебеді летять», с. 534).*

246. НІХТО НЕ ЗНАЄ, ЧИЄ БУДЕ ЗАВТРА. *Магазаник по-своєму зрозумів ці слова. – То ви гадаєте, більшовики розіб'ють Гітлера? – Ніхто не знає, чиє буде завтра, – тоскно відповів Рогиня і виїхав з двору, залишивши на ньому розтривоженого старосту («Чотири броди», с. 519–520).*

247. НІХТО НЕ РОЗБЕРЕТЬСЯ, ЩО ТАКЕ ЖІНКА: <ОДИН ДЕНЬ ВОНА З ТОБООЮ, МОВ СОНЦЕ, СІДАЄ, А НА ДРУГИЙ – ВІДЬОМСЬКЕ ПОМЕЛІО СІДЛАЄ>. Артемон. *Це*

вже чорті-що! Для чого минулими любощами каламутити сьогоднішні? Прийшов до тебе по хміль, а дістав отруту. Таки ніхто не розбереться, що таке жінка: один день вона з тобою, мов сонце, сідає, а на другий – відьомське помело сідлає («Дума про любов», с. 484).

248. НІХТО СВОГО ЩАСТЯ-ДОЛІ НЕ ВГАДАЄ. – Ще не оглух, пане. Але глядіть, щоб і такого не було: ви почали руйнувати наші хати, а хтось закінчить руйнування вашим палацом. **Ніхто свого щастя-долі не вгадає...** («Хліб і сіль», с. 433).

249. НІЩО ТАК НЕ ВІДРОДЖУЄ ЛЮДІНУ, ЯК ЛЮБОВ, І НІЩО ТАК НЕ ВБИВАЄ ЛЮДІНУ, ЯК ТЕЖ ЛЮБОВ. У попелі хмари дотлівало сонце. Воно зараз було схоже на згасаюче в осиротілім полі осіннє багаття, біля якого діти печуть картоплю. Піти б навмання до такого багаття, може б, повернулося те, що не вертається, і розтопилися у тілі холодний біль, холодний щем, нудьга холодна, що навіть у снах не покидали його. Та, мабуть, хоч і сам стань на той вогонь, все одно не позбудишся своєї осені почуттів. **Ніщо так не відроджує людину, як любов, і ніщо так не вбиває людину, як теж любов** («Дума про тебе», с. 172).

250. НОВА ВЛАДА – ТО ЖУРАВЕЛЬ У НЕБІ. див. **НЕ СУНЬ СВОЮ ГОЛОВУ В ЧУЖИЙ ГЛЕК (КАЗАН).**

251. НОВЕ ДІЛО – МОЛОДИЙ ВОГОНЬ. – І живе собі тільки власницькою закваскою. – Іншої поки не бачили. **Нове діло – молодий вогонь, треба взнати, чи він руки опікає, чи душу гріє** («Велика рідня», т. 2, с. 504).

252. НОГИ <Ж> НЕ КУПОВАНІ. – І нащо ж було вириватись у таку хуртовину? – зажурилася мати. – Захотів твоєї картоплі з капустою і пришелепався – **ноги ж не куповані**, – підійшов до сина, розгладив шпакуваті вуса, почоломкався. – О, видать, добре тобою вихала метелиця – ледве на ногах тримаєшся («Дума про тебе», с. 37); – Самі зібралися, щоб у жнива бастувати. То мені треба було побігти в панський двір скликати челядь та й тих. Які в лісі працюють. – І ти оце усі закутки оббігала? – А чого ж, **ноги не куповані**, – посміхнулася Христина («Хліб і сіль», с. 559).

О

1. ОБЕРЕЖНІШЕ ХОДІ ПО ЗЕМЛІ, ПОСЛИЗНУТИСЯ НЕ ТЯЖКО. – *Отож, сам це розумієш, а випускаєш духа із пляшки. Обережніше, обережніше ходи по землі, послизнутись не тяжко. Тут коли й говориш про недоліки, то на два боки мізками розкинь і очима косуй. Біля уст Борисенка вибилась іронічна оборочка зморщок. – Чому аж на два? – Бо не дурень вигadaв, що береженого й Бог береже («Правда і кривда», с. 270).*

2. ОБЕРЕЖНО ІДІ ПО ЗЕМЛІ, БО ЗАВАЛИШСЯ. див. **НАД ОДНІМ ГРИМІТЬ, А ДРУГОГО БЛІСКАВКА Б'Є.**

3. ОБІЦЯНКА – ЦЯЦЯНКА. – *Марку Трохимовичу, що мені робити з Маврою? – підійшла до нього Марія Тримайвода, і буденичина зруйнувала усі видіння, та не могла зруйнувати смутку. – Що таке? – Те саме – ніяк на роботу не виходить. – Говорили із нею? – Кілька разів і говорила, і вмовляла, і гудила, але нічого не пособило. Обіцяє прийти, та обіцянка – цяцянка («Правда і кривда», с. 330–331); Кому про все це доведеться говорити? Хто зрозуміє його з нової влади, що він, мов оцей карась, побачив приманку, а не гачок? Правда, в кишені, біля серця, він тримає кілька різних документів, а серед них і відозву Подільського революційного комітету. В ній гарантується життя солдатам і командирам. Які добровільно переходять на бік червоних. Але недарма кажуть: обіцянка – цяцянка («Кров людська – не водиця», с. 73).*

4. ОБ'ЇЛИ РІЗНІ, НАЧЕ ГУСІНЬ. див. **ПАН ДЛЯ ПАНА НЕ СТАРÁВСЯ Б, А ПÁСІЧНИК ДЛЯ САДОВÓДА ЗÁВЖДІ ПОСТАРÁЄТЬСЯ.**

5. ОБЛІЧЧЯМ НЕ ВІЙШОВ. див. **ДУШЕЮ НЕ ВІЙШОВ.**

6. ОБЛÓМЛЯТЬ, МОВ ГÓРОБА ВОСЕНІ. див. **РЎКИ КОРОТКІ.**

7. ОБПІКАЄШСЯ, ТА НЕ ЗАРІКАЄШСЯ. Капуленко. *Ех, кумо, кумо... Знайдіть ось тут хоч одного чоловіка, що не обпікає б на жіночих чарах. І що найтяжче: обпікаєшся, та не зарікаєшся. От яку силу взяли над нашим братом ваші чорнії брови і різні очі («Кум королю», с. 627).*

8. ОБРАВСЯ ГРИБОМ – ТРІБА ЛІЗТИ В КОШИК.

– Залишити зараз усю країну без тягла – значить виграти половину битви. Візьмись у себе за це. Так ми всюди робимо, – прибрехав для більшої переконливості. – Не побойись? – **Обрався грибом – треба лізти в кошик** («Велика рідня», т. 3, с. 88).

9. **ОДІН БАГАТО ПРОСИТЬ, А ДРУГИЙ МАЛО ДАЄ.**
див. **НІ ТПРУ НІ НУ.**

10. **ОДІН ВЗУТИЙ, А ДРУГОМУ ВЗУТТЯ ТІЛЬКИ СНИТЬСЯ.** *То що після цього дядьку Себастьяну робити? Він примружується і починає натрушувати сміх на ворота, і нам приємно дивитися один на одного, хоча **один з нас взутий, а другому взуття тільки сниться*** («Гуси-лебеді летять», с. 443).

11. **ОДІН ДІВИТЬСЯ НА ЛІД, А ДРУГИЙ НА ШЕВЦЯ.**
– А хіба не бачиш, як за твоїми ногами метелиця знімається? – Я назад не дивлюся. – Все часу нема?.. То, виходить, скоком-боком – і на ковзанку? – Чого скоком-боком? Я прямисінько-прямо іду собі. – Воно ж по чоботях видно, що прямо: **один дивиться на лід, а другий на шевця.** І тобі ще не надокучила ковзанка? – Чого б вона мала надокучити? – Ти ж туди ходиш, як піп до церкви. І за що тільки тебе вчителька хвалить? («Щедрий вечір», с. 634–635).

12. **ОДНА БІДА ЙДЕ З ПОДВІР'Я, А СВІЖА ВХОДИТЬ У ВОРОТА.** – Везе ж декому, – на широкий вид дядька Володимира виходила заздрість. – А тут аж в очах тьміє: **одна біда йде з подвір'я, а свіжа входить у ворота.** Нічого нема тобі ні від місяця, ні від сонця, ні від корови набілу, ні від свині ратиці. Навіть моя чорна льоха підвела: опоросилась і почавила приплід («Гуси-лебеді летять», с. 459).

13. **ОДНА БРОВА – ВАРТА ВОЛА, <А ДРУГИЙ – І ЦІНІ НЕМА>.** *Стьопочка стрілою вилетів на другу половину оселі й затанцював по ній, скидаючи буденне й одягаючи святешине. Незабаром він, посміхаючись, вийшов на поріг і поплескав у долоні, чим немало здивував дівчину. – А ми вас, Мирославе Григорівно, ще вчора ждали, увечері. Аж на дорогу для інтересу виходили. – Для якого ж це інтересу? – У вас **одна брова – варта вола...** – видлубав Стьопочка розумне слово. – Ви і ваш батько все цінуюте на воли? – Пожили б ви в наших лісах, навчилися б цінувати і брови, і коси, і*

очі, і вообче («Чотири броди», с. 160); див. також: **КУПЦІ З БАРУ – НІ ГРОШЕЙ, НІ ТОВАРУ.**

14. ОДНА ГОЛОВА ДОБРЕ, А ДВІ – ЩЕ ГІРШЕ. – Вівсюг тільки шершавий, а овес гладенький-гладенький. – Що гладенький, то гладенький. А чого ж трієр не розбирає цього? Непутяця машина. Треба собі крашу збудувати. – Конструкції Варивона Очерета, – розсміялася Василина. – Іменно так, стара. Що ж його вигадати? Сідай, стара, і разом подумаємо: **одна голова добре, а дві – ще гірше** («Велика рідня», т. 3, с. 120).

15. ОДНА ЗЕРНИНА ДАЄ ЖМЕНИЮ ЗЕРНА. – А де ж ваш загін? – Загін? Я, та ти, та цього безштанька захопимо. Бач, якими овечими очима дивиться... – І це всі? – Усі. – Он як, – беззвучно сміється Тур, і його підбите око нервово здригається. – Дарма, одна зернина дає жменю зерна, – впевнено каже Дмитро і собі посміхається. – Серед людей не залишимося без людей, – хай лише почують про добрі діла («Велика рідня», т. 3, с. 356).

16. ОДНАКОВО, ЯК ПЛИСТІЙ. Із цього «ага» Карпо почав ухоплювати нитку розв'язки. Іще трохи – і, може, догадка стала б оголеною істиною, але всі думки приглушив склянкою самогону: **однаково, як плисти.** В нього є тільки один хиткий берег, запаскуджений, брудний, а на другому місця нема («Велика рідня», т. 3, с. 467).

17. ОДНА УДАЧА ВЕДЕ ЗА СОБОЮ ЩЕ Й ДРУГУ. див. **ЛІХО НЕ ХОДИТЬ САМОТНЬО.**

18. ОДНИМ МІРОМ МАЗАНІ. – Коли ж тебе додому чекати? – Коли скучиш за мною, – нахляє до неї з коня своє темне обличчя і грайливо сміється прямо у вічі жінці. І в пані Федори вже борються два почуття: чи притулити до себе цю важку голову, чи ткнути між очі кулаком. Матвій, непомітно придивляючись до Салоганів, відкоплює губи: усі баби **одним миром мазані** («Хліб і сіль», с. 110); Магазаник не вибіг за нею, бо й він отетерів, розгублено стоячи посеред хати: і звідки в неї така зятятість? І як з її уст можуть зірватися такі шалені слова? Ох ці жінки! Всі вони **одним миром мазані**, всі вони пішли від конотопської відьми («Чотири броди», с. 60); – На старості, на старості! – перекинула Олена. – А де ж ти молодикуюєш у запівнічну годину? – Всі ви, баби, **одним миром мазані**, – безнадійно махнув рукою чоловік. – Це ж

треба з-за дурних ревнощів гупої ночі прителючитись у степ. І кроволобив не побоявся! («Чотири броди», с. 505); див. також: **ВІМІНЯВ ШИЛО НА ШВАЙКУ; ХАЙ НОГА МЕНІ ВІДСОХНЕ; ЯК НЕ ВКУСИШ, ТО І З МІСЦЯ НЕ ЗРУШИШ.**

19. ОДНІМ МОГУЗОЧКОМ ЗВ'ЯЗАНІ. див. **ЗА ТИМ ДОБРІМ НЕ ВГОНИШСЯ; ЗОЛОТЄ ТЕЛЯ ОБЛИЗАЛО РУКУ; НАТЕ І (Й) МОЇ ШТАНІ В ЖЛУКТО; СВОЮ БІДУ І ГРОМОМ НЕ ПРИБ'ЄШ.**

20. ОДНІ ВЧАТЬСЯ ЖАТИ, А ДРУГІ РОЗУЧУЮТЬСЯ.
– *Вже маєш, Панасе, помічника? – Вважайте, дочекався женця. <...> – Невже ти, пшеничне, вмієш жати? – Трохи вмію, – ніяково відповідаю старому <...>. Дід Корній похитав головою: – Ось так і проходить наш вік: одні вчаться жати, а другі розучуються. – Хто ж це, діду, ниньки розучується жати? – Та хоча б і я, – зажурився старий, і зажурилося невлежане золото в його очах. – Уже серп став мені заважким, випадає з руки («Щедрий вечір», с. 610).*

21. ОДРУЖІВСЯ НА ЧОТІРИ ВІТРІ. *Рогиня допитався до громіздкої, критої дражиною хати комірника перевалочного пункту Махтея Боденьки. Тут сінешні двері були обковані – Усе навети, – повів укороченими бровами комірник. – А моя ж плоскирка на такий язик розжилася, що й на шлюбній кроваті мала час посваритися. **Одружився**, можна сказати, **на чотири вітри** («Чотири броди», с. 521).*

22. ОДРУЖІТИСЯ – НЕ ПЕРЕКРУТІТИСЯ.
Одружитись – не перекрутитись. *Отож таку пару вибирай собі, щоб потім не було тяжко ні на душі, ні на людях («Велика рідня», т. 2, с. 490).*

23. ОД СМЕРТІ НЕ ВТЕЧЕШ. *Вода прибувала. Сполюшились німці, а Варивон, чіпляючись руками за перекладину, обережно почав пробиратись до неї. – Не бісись, Варивоне, **од смерті не втечеш**, – спокійно промовила стара і раптом, підвівшись на весь зріст, ногою перехилила човен («Столяриха», с. 345).*

24. ОКО В ОКО, Й ЧУБ У ЧУБ. див. **І (Й) ЩЕЛЕПА ВІДВАЛІЛАСЯ, І ОЧІ НА ЛОБА ПОЛІЗЛИ.**

25. ОРЛІНИЙ КЛЄКІТ НАВІТЬ З-ПІД ХМАРИ ЧУТИ.
– *А він тихачем не вміє – так веслує, наче лантухи кидає: не знає,*

куди силу дівати. – Від того берега зринав човен, ось він вплив на середину річки, і Ганнуся запитала: – Юрію, це ти? – А як ти мене впізнала? – радісно озвався ламкий голос. – **Орлиний клекіт навіть з-під хмари чути**, – насмішувато відповіла дівчина («Чотири броди», с. 454).

26. ОТАК ЗА ОНУЧУ МОЖНА ПІДНЯТИ БУЧУ. – Я цього не попущу! – пригрозив Пасикевич чи то Богданові, чи то вчителю. – І ми всі не попустимо! Я пропоную кваліфікувати урок і зухвалу відповідь учителя Романишина політичною близкорукістю і намаганням затушувати класовий антагонізм. Це видно й неозброєним оком, а коли озброїти?... – Він зробив багатозначну паузу й переможно опустився на крісло. – **Отак за онучу можна підняти бучу!** – не витримав Володимир Сергійович («Дума про тебе», с. 195).

27. ОТ ЗА КИМ БЕРЕЗОВА КАША СУМУЄ. – Такий у нас батько уже добрий, що й у світі не знайдеш, – з почуттям сказала Ярина. – Навіть мене ніколи не сварив. – А жаль, – вколів її Роман. – **От за ким березова каша сумує** («Чотири броди», с. 182).

28. ОТ ЗА КИМ КІНО ПЛІАЧЕ ДРІБНИМИ СЛЬОЗАМИ. див. **ЩО НЕ СЛОВО, ТО ЗОЛОТО.**

29. ОТ І СПРАВДИЛОСЯ МОЄ СЛОВО. див. **ЯК У ВОДУ ДИВІЛАСЯ (ДИВІЛИСЯ).**

30. ОТ І ШУКАЙ ВІТРА В ПОЛІ. – При нашій бідності знову ж треба несподіванку брати в спільники. Не зупиняться фашисти біля нашої міни – пропустимо їх вперед і вдаримо ззаду. А коли вони отямляться – зникнемо в лісах. **От і шукай вітра в полі** («Чотири броди», с. 388).

31. ОТО, КУДІ СКОЧИВ! див. **НАПЛЮВАТИ – ЦЕ НЕ КЕРУВАТИ.**

32. ОТ ТОБІ Й МАСШ. див. **ТВІЙ БАТЬКО І МІЙ БАТЬКО НА ОДНОМУ СОНЦІ ОНУЧІ СУШІЛИ.**

33. ОТ ЯК НЕ ЖИВЕ, А ТРУНІ НЕ МИНЕ. Вулицею зі своєю шомполівкою проходить Семен Магазаник, побачивши старих, він одвертає од них непроникливе обличчя. Мельник тицяє йому в потилицю пальцем: – **От як не живе, а труни не мине.** – Може, й без труни загребуть («Чотири броди», с. 212).

П

1. ПАН ДЛЯ ПА́НА НЕ СТАРА́ВСЯ Б, А ПА́СІЧНИК ДЛЯ САДОВО́ДА ЗА́ВЖДІ ПОСТАРА́ЄТЬСЯ. – *Що ж, пане поліцаю, ходімо до мене на вечерю. – Так вас же, пане старосто, об'їли різні, наче гусінь? Пан для пана не старався б, а пасічник для садовода завжди постарався. Ось ми зараз із копанки карася і в'юна витягнемо, на заїдок меду внесемо, нагодуємо тебе та й вкладамо спати, бо ти вже ледве на ногах стоїш («Чотири броди», с. 471).*

2. ПАН ЧИ ПРОПА́В. – *Будемо битися, брате. – Григорій цупкіше стискає руками рожен. – Вони берданками, а ти дрючком? – Все одно будемо битися до смерті! – на обличчі Григорія така рішучість, що Левко криво посміхається і з розгону бере крутий вигін до хутора пана Варави. – Інакше нема куди! **Пан чи пропав!** – відповідає на німе питання Григорія. – *Що ж, – зітхає той, – може, там і проскочимо, усе в руці Божій («Хліб і сіль», с. 95); 3 вишки сипнув вартовий з кулемета трасуючими кулями. Червоними блищиками замигтіли сніги. Потім над табором знялося кілька ракет. Щодуху кинувся в село. Вибору не було: позаду охорона, у селі – поліція. І він вирішив: **чи пан, чи пропав.** Постукав у першу хату («Велика рідня», т. 3, с. 481); див. також: **ПОДА́ЛІ ВІД ГРІХА́.****

3. ПАПІ́Р УСЕ́ СТЕРПІТЬ. – *Директива була радянська, щоб людей не зобижати, а руйнував ти, як фашист, плюючи на людей. – Я вам таких слів повік не забуду. – І на мене донос напишеш? – пожвавішав старий. – Напиши, напиши! **Папір усе стерпить.** А люди не захочуть таких свиней терпіти, хоч вони і встигли бронєю запастись од війни. Від людей ніхто не видасть тобі броні («Правда і кривда», с. 186).*

4. ПАПІ́РЦЯМИ НЕ НАГОДУ́ЄШ. див. **В (У) ПЕЧІ́НКА́Х СИДІ́ТЬ (СИДЯ́ТЬ) <МЕНІ́>.**

5. ПА́Р КІСТО́К НЕ ЛО́МИТЬ. Цимбалюк. *Пресу чогось завжди тягне до недоліків, риби і раків. І він, окрім раків, нічого не бачив? Дядько Демид. Ще оглядав театри – зимовий і літній. Петро. Там і літній є? Дядько Демид. Збудували, щоб не паритись у духоті. Цимбалюк. **Пар кісток не ломить** («Кум королю», с. 616).*

6. ПАХНЕ СМА́ЛЕНИМ. – *Може, поки ми крутимо над ним свої мізки, він продає фашистам наші душі. Я зіскочив з стільця. – Що ти, Демиде!?! Хіба таке може бути? Це так не схоже на Івана. – Схоже не схоже, а задачку з іксами він задав. Пахне тут смаленим!* («Правда і кривда», с. 72).

7. ПÉРЕД ДІВЧИНОЮ МА́ЛО НА КОЛІНА НЕ СТАЄМО́, А ЖІНКУ ПО КОЛІНА В ЗÉМЛЮ ВГАНЯЄМО. – *Бо не можна застуджувати чи нівечити красу... Запам'ятай, Максиме, це і після одруження. Ми ж такі лобуряки: перед дівчиною мало на коліна не стаємо, а жінку по коліна в землю вганяємо* («Дума про тебе», с. 101).

8. ПÉРЕД КРАСОЮ І ЛЮДИ ПЛÁЧУТЬ. *Ось бачиш, що перед твоєю красою навіть вдень палю святий віск, – і вже тоді поворотно метнувся до мисника, до печі, до закомірка. «Чорт із свічечкою», – згадала Оксана, як по-вуличному звали Магазаника, підійшла до свічі, загасила хиткий вогник, що добирався до втиснутого бджолиного крила. – Це ж для чого? – аж скрикнув лісник. – Негоже воску плакати вдень. – Перед красою і люди плачуть* («Чотири броди», с. 58).

9. ПЕРЕДА́В КУТІ МÉДУ. *Тут уже я не знаю, що відповісти, тільки мовчки дивуюсь: чого це всі дорослі так люблять говорити дітям про сватання, одруження і прийми? Деякі родичі підбирали мені молоду ще тоді, коли я й до школи не ходив. Напевне, думають: нам оте в голові, що і їм? Дядько Іван, очевидно, догадався, що передав куті меду, і вже підходить з іншого боку («Щедрий вечір», с. 641); див. також: **ВИНЮ́СЯ, КАЮ́СЯ, ЗАРІКА́ЮСЯ – БІЛЬШЕ НЕ БУ́ДУ.***

10. ПÉРЕД ОЧІ́МА – МЕЛУ́Н, А ЗА ПЛЕЧІ́МА – КЛАДУ́Н. – *Добрий вечір, діду, сердечно здоровкається з старим. – Дозолив Безбородько вам? – Коли б тільки мені, то півлиха було б. Хіба ж то робітник? Він перед очима – мелун, а за плечима – кладун* («Правда і кривда», с. 40).

11. ПЕРЕКОТИПÓЛЕ НЕ ЗНА́Є, ЩО ТАКÉ СПРА́ВЖНЕ КОРИ́ННЯ. – *Оце забігла в крамницю, а сторож сказав, що приїжджав кручений, заднив бочечку меду для себе, потім нагрузив підводу сіллю – і кудись повіявся. Видать, на*

спекуляцію. *Перекотиполе не знає, що таке справжнє коріння* («Чотири броди», с. 338).

12. ПЕРЕМІНИ СОРОЧКИ НЕ МАЄ, А НОРОВ ПОКАЗУЄ. – *У вас, пробачте, дядьку, я знову наймитом під'яремним стану, а я хочу ближче до людини. Тому й записався в соз. Отам і почну глибити свого плуга. – Ох і розумні та доброчесні ви поробились. **Переміни сорочки не маси, а норов показуєш*** («Чотири броди», с. 41).

13. ПЕРШИЙ КЛИН ВБІТО. – *Людоньки, то невже ви нас і дітей наших кинете на поталу? – застогнала Устина, міцніше притуляючи дитину до грудей. Але й вона в понурених очах не знайшла розради і з жахом відчула, як невидима страшна межа пролягла між нею і лісовиками <...> **«Перший клин вбито»**, – кутиками очей стежить Стадницький за людьми і не знає, чи йти зараз із контори, чи ще сказати кілька останніх слів* («Хліб і сіль», с. 370).

14. ПЕРШИЙ КРАСЕНЬ У СЕЛІ. див. САМ БОГ НЕ ЗНАВ, ЩО БІС У КОЖНУ ЧУЖУ ЖІНКУ ПО ЛОЖЦІ МЕДУ КЛАВ.

15. ПЕЧАТКА В КИШЕНІ – ЦЕ ТРИВОГА НА СЕРЦІ. Броварник. *Здорово, Антоне! І чого ти так швидко взявся Маркову ідейність підвищувати? Боїшся з печаткою розлучитись? Кисіль. Ну, що ви! **Печатка в кишені – це тривога на серці!*** («Правда і кривда» (п'єса), с. 534).

16. ПИЙТЕ, ЖІЛИ, ПОКИ ЖИВІ. – *Він з націоналістами і протекторатом вдовольнився б, та дзуськи – дулю матиме, а не протекторат. Чому тобі цей людозвір не сказав, що говорять про Україну Гімлер і Кох? – А що каже рейхскомісар? – Налий іще горілки. Рогиня почаркувався, криво посміхнувся: **«Пийте, жили, поки живі»**, вихилив гадючник, потім дістав з кишені записника, тріпонував його заобкладинку і витрусив густо списаний аркушик* («Чотири броди», с. 513).

17. ПИЛЬНІСТЬ І НАКЛЕПИ – ЦЕ ДВІ ВЕЛІКІ РІЗНИЦІ. – *Іване Миколайовичу, я давно покаявся, – благально потягнувся угору. – Але пильність на даному етапі... – **Пильність і наклепи – це, як говорять в одному місті, дві великі різниці!*** *Що ж, товариші, ми, очевидно, молодого, працьовитого педагога*

підтримаємо, а його занадто пильних опікунів, що закидали нас духовним порожняком, стримаємо («Дума про тебе», с. 234).

18. ПИШАЄТЬСЯ, МОВ СВЯЧЕНЕ ПОРОСЯ. див. **В (У) ГОЛОВІ ЩЕ Й НЕ ЇРАНО.**

19. ПИШАЄТЬСЯ, МОВ ТЕЛЯ В НАРІТНИКУ.
– Сиджу я під образами, *пишаюся, мов теля в нари́тнику, та очима на Тетяну спідлоба гедзики пускаю. А вона червоніє і не знає, чи сміятися, чи ніяковіти* («Хліб і сіль», с. 79).

20. ПИШАЄТЬСЯ, МОВ ТУРЕЦЬКИЙ БІБ У ГОРОСІ. див. **І (Й) НА ЛЮДЕЙ ПОДИВІТИСЯ, І СЕБЕ ПОКАЗАТИ.**

21. ПІШЕ – ПРЯМО ЯК МУХА ДІШЕ. *Лесь на якусь хвильку задумується, а потім усміхаючись, підморгує Величку: – Твої грамотій напише, Ксеня. – Моя мала? – дивується Мирон. – Сам же казав, що мала, а така запопадлива до науки! Пише – прямо як муха дише* («Хліб і сіль», с. 405).

22. ПІВЕНЬ СОЛОВ'ЄМ НЕ ЗАСПІВАЄ. див. **З ОДНІМ АРШІНОМ ДО ВСЬОГО НЕ ПІДСТУПИШ.**

23. ПІДЙМАЙ, СОВО, КРІЛЬЦЯ. див. **ВІД ЗЛОСТІ ПЕЧІНКА БОЛІТЬ.**

24. ПІДНЯВСЯ ДУРЕНЬ У ЦІНІ. – *Це ж колись пришепенуватий кричав собі, як хотів, та ніхто і вухом не вів. А тепер він за крик має зарплату – раз, командировочні – два, добові – три, преміальні – п'ять. Піднявся дурень у ціні. От якби ліквідувати грамотність дурнів – і знову їх із посади на піч!* («Чотири броди», с. 213).

25. ПІДРҀБУЄ СУК, НА ЯКОМУ ТРИМАЄМСЯ МИ.
– *Прямо не знаю, що вже робити з тим анархістом Мірошниченком! Підрубє сук, на якому тримаємся ми! ... – Що він ще натворив? – А що ж він доброго може зробити? То воював проти радгоспу, а це вже добрався до культурного господарства одного селянина* («Кров людська – не водиця», с. 217).

26. ПІД ТВОЄЮ РОЗУМНОЮ ШАПКОЮ ГОЛОВА ДУРНІШОЮ СТАЛА. див. **ГАРНА КАЗКА-БАЙКА.**

27. ПІЗНЯ ГОДИНА НЕЧІСТУ СІЛУ ВИВОДИТЬ.
– *Думаймо, щоб донесла, думаймо про любов! – як заклинання, повторив Василь, тріпнув буйним чубом, поклав руку на плече брата. – То почалали до коней? – Почекаєм: пізня година нечисту силу*

виводить («Чотири броди», с. 427); *На темно-сині оксамити неба викочується повнолиций місяць, і знову тині лісу жертовно кладуть свої голови на рейки. Ось вони прокинулись, і по них тихо, без вогнів, проскочила дрезина, вів її невійськовий, а поруч з ним сидів солдат зручним кулеметом. – Пізня година таки виводить нечисту силу, – повторив Василь братові слова* («Чотири броди», с. 427).

28. ПІСЛЯ МЕНЕ ХАЙ САМА ЗЕМЛЯ ДОГОРІ ДРІГОМ ПЕРЕКІНЕТЬСЯ. *«Дарма, хай, що хочуть, кажуть, аби я пожив у свою волю. Більше мені нічого не треба на світі. Після мене хай сама земля догори дригом перекинеться»* («Велика рідня», т. 3, с. 468).

29. ПІСЛЯ ТАКОГО ВІТАННЯ ПОТЯГЛО НА ШАПКОБРАННЯ. див. ЗАДАРМА ПОРІГ НЕ ПЕРЕСТУПІТЬ.

30. ПІШЛА ПИСАТИ ГУБЕРНІЯ. – *Пішла писати губернія, – не підводячи голови, щось роздумуючи, поволі говорить Мірошниченко. – От тобі й пішла писати губернія, – зверхньо посміхається Крамовий. – Ти скинь свої рожеві окуляри і подивись на село. Що це? Стихія! Дрібнобуржуазна стихія, і її нічим не підважиш* («Велика рідня», т. 2, с. 475); – *Чорти його батька знають, що робиться на світі. Не можуть з купою головорізів ради дати! Одна розпуста тільки кругом. Про Бондаря не раз говорив, а з ним і досі панькаються. Чує моя душа, що є їхня рука у всяких місцях. Коли б то мені повна власть, я скоро дав би раду усяким таким... – Пішла писати губернія! – криво посміхнувся Карпо* («Велика рідня», т. 3, с. 466).

31. ПІШЛА (ПІШЛО), ЯК УЧОРАШНЯ ВОДА: <ЗДОГАНІЙ – НЕ ЗДОЖЕНЕШ>. – *Так от, Яринко, зустрілася і в моєму житті дівчина. Не дівчина – зоря. І її краса приголомила, прибила мене. І я мовчки почав зносити свої жалі, бо знав – нерівня їй. Але якось узимку прочув, що її силоміць віддають за нелюба, і кинувся до неї. Та вона пішла, як учорашня вода, яку вже не здоженеш. От і досі ніхто не може мені затьмарити її очі, її брови, її ямки* («Дума про тебе», с. 309); – *Я буду думати про тебе і на ранніх і на вечірніх зорях, – на її материнському обличчі, в її вечорових очах стоять сльози прощання і сльози втраченого, що пішло, як учорашня вода. Здоганяй – не здоженеш* («Дума про тебе», с. 310).

32. ПІШЛО ЗА ВІТРОМ (ВОДОЮ). Ярина розв'язала свою перед весільну хустину, приклякла, потім взяла її за різок і, коли вона стрепенулася вгору, випустила з руки. – *Нащо це? – вирвалося у старого. – Пішло за вітром весілля, хай і вона йде за вітром...* («Дума про тебе», с. 44); – *Даремно поспішали. Не буде, діду, цього весілля! – Не буде? – не дивується, тільки пильно вдивляється в неї старий. – Пішло за водою? – Ні, за туманом* («Дума про тебе», с. 41).

33. ПЛАЧЁМ ЛІХО (ЛІХА) НЕ ВІДПЛАЧЕШ (НЕ ЗБУДЕШСЯ). – *Ось вип'ємо, люди, як на святвечір, за тих, хто в дорозі. Нехай легенько згадається їм. – Господи, коли тільки повернуться вони?! – невимовною тугою забринів жіночий з сльозою голос. – Не треба, жінко. Плачем лихо не відплачеш* («Чотири броди», с. 544); див. також: **ЖУРБЮЮ БІДІ НЕ ПОСОБИШ.**

34. ПЛИВІ, ГРЕБІСЯ, ПЛАВЕЦЬ, НА ДНО СПУСКАЙСЯ, МРЕЦЬ. – *Хто ж тобі каже лізти поперед батька в пекло? – Круп'як споважнів, очі його стали темнішими і зосередженими. – пам'ятаєш суворі чудесні слова: «Пливи, гребись, плавець, на дно спускайся, мрець»* («Велика рідня», т. 3, с. 150).

35. ПЛЮВАТЬ МЕНІ НА ВСІХ З ВИСОКОЇ ДЗВІНИЦІ. Старий Дубечанець запив. У безпутної Ульки уже другий день він тягне чарку, закушує солоним перестояним огірком і ні перед ким не ломить шапки. – *Плювають мені на всіх з високої дзвіниці. Своє п'ю. Не проп'ю – фашист забере, як первістку мою забрав. – Ой мовчи, Василю. За такі слова... – остерігала Улька. – А ти мені рота глиною замажеш? Твоє діло теляче – давай по чарці та годи напасникам, як болящі* («Василь Дубечанець», с. 373).

36. ПОБАЧИМО, ЯКОЇ ТИ ЗАСПІВАЄШ. «Побачимо, якої ти заспіваєш, коли на горбок Варчукове кодро збіжиться», – усміхнувся у вуса Іван Бондар, стежачи за вузькоплекчою поштаттю («Велика рідня», т. 2, с. 519).

37. ПОБАЧУ – ПРИБ'Ю! див. ХВАЛІЛАСЯ ВІВЦЯ, ЩО В НЕЇ ХВІСТ, ЯК У ЖЕРЕБЦЯ.

38. ПОБІЙ МЕНЕ ХРЕСТ. – *А може, Никаноре, ти б зараз дав ті гроші. Дуже вони потрібні нам. – Я ж тобі казав: нема зараз, а поштою, побий мене хрест, вишлю* («Хліб і сіль», с. 30); *Він сьорбає повітря куцим, з широкими крильцями носом,*

нахляється до печі, і з його обличчя зціджується брезгливість: – *Побий мене хрест, ото в'юни так пахнуть* («Хліб і сіль», с. 115).

39. ПОБІГАВ ЗА ВОЗОМ, ПОБІЖИШ І ЗА САНЬМИ. – *Є у вас первак? Вип'ємо, чи що, на дорогу? – Щось недобре надумався робити? – Та наше діло таке: побігав за возом, побіжиш і за сannyaми. А не побіжиш – голову, як курчаті, скрутують* («Велика рідня», т. 3, с. 466).

40. ПОВЕРТАЙ ГОЛОБЛІ НАЗАД. – *На скільки Соломія молодша за нього? Років на десять. Для села – це забагато, для міста – терпимо. Ні, чоловіче, повертай голоблі назад, щоб менше сорому захопити...* («Дума про тебе», с. 123).

41. ПОВІСЬ НА ГІЛЛЯЦІ – ОДІН ОДНОГО НЕ ПЕРЕВАЖИТЬ. див. **ЯКИЙ БАТЬКО, ТАКИЙ І СИН.**

42. ПОГАНЕ ОДВІЄТЬСЯ, А ГАРНЕ ПРИТЯГНЕТЬСЯ. див. **НАВІТЬ І З КВАСУ ВИРОСТАЄ ОКРАСА.**

43. ПОГАНЯЙ ДО ЯМИ. – *Приїжджали з органів... – З органів? – зовсім потемнів і так затьмарений світ. – І хто ж був? – Начальник. – Виходить, поганяй до ями? – Що ти, Богдане! Коли б до цього йшлося, не розмовляли б з директором та й зі мною* («Дума про тебе», с. 224).

44. ПОГАСІ ЗАРАЗ СВОЄ ПОЛУМ'Я: НЕ В ТОЙ БІК ВОНО МЕТНУЛОСЯ. – *Дмитре, чоловік попрощатися прийшов. – А ти й рада по ночах прощатись. Іншого часу не знайшлося? То чого прийшов? – звертається до Григорія. – Це так ти воюєш? – не опускає зброї. – Ні, не так, як ти думаєш, – спокійно і насмішувато відповідає Григорій. – Погаси зараз своє полум'я: не в той бік воно метнулося* («Велика рідня», т. 3, с. 413).

45. ПОГІБЕЛЛЮ ПАХНЕ. див. **ЩОБ І ДУХОМ ПОГАНІМ НЕ ТХНУЛО.**

46. ПОГЛЯДАЙ І НА ПЕРЕДНІ, І НА ЗАДНІ КОЛЕСА. Шавула. – *Не страхаю, а піклуюсь, щоб розумнішими були, щоб, к приміру, за його язик у селі не відповідало підспиння в районі. Не дурний видумав: говори, та поглядай і на передні, і на задні колеса* («Правда і кривда» (п'єса), с. 533); *Сторожко оглянувся навкруги, скинув шапку, що вже пахла не зайцем, а чортом, рукавом витер чоло і про всякий випадок повернув з дороги до лісу, та відразу ж передумав: у діброві сліди його чоботиськ і сліпий*

побачить. Тому товчи дорогу та **поглядай і на передні, й на задні колеса** («Чотири броди», с. 202–203); див. також: **ЩОБ НЕ БУВ ТАКИМ РОЗУМНИМ.**

47. ПОГОРІВ, ЯК ШВЕД ПІД ПОЛТАВОЮ. В голові Безбородька висновується здогад, що справи в Поцілуйка, мабуть, пішли на краще. Хоча хто розкусить його? Якраз, може, сьогодні Поцілуйко **погорів, як швед під Полтавою**, а перед ним бадьориться, забиває баки! **Артист!** («Правда і кривда», с. 188).

48. ПОДА́ЛІ ВІД ГРІХА́. А тим часом з підземелля піднімається його лиходій. Як і думав – це був він, – Данило Бондаренко. Ідейний! Поки не бачить, може, **подалі від гріха?** Одначе враз усе збунтувалося проти такої ганебної втечі, а кров так шугонула в голову, що аж загуділа вона. Магазаник лютю зриває з плеча рушницю, підводить мушку під серце Данила і – пан чи пропав – хрипить якимсь незнайомим, розтрісканим голосом: – **Стій! Стріляти буду!** («Чотири броди», с. 95).

49. ПОДА́ЛІ ВІД ЛІ́ХА. див. **НАЇВ ЧЕ́РЕВО НА ЧУЖО́МУ ГО́РІ.**

50. ПОДА́ЛІ ВІД ЛЮДСЬКО́ГО О́КА. див. **ПРИПА́С НІКО́ЛИ НЕ ЗАВА́ДИТЬ.**

51. ПОДІ́ЛЕНА РА́ДИСТЬ – ПОДВІ́ЙНА РА́ДИСТЬ, А ПОДІ́ЛЕНЕ ГО́РЕ – ПОЛОВІ́НА ГО́РЯ. – *Що ж у вас таке? – Ет, і говорити не хочеться. – Тяжко? А ви скажіть. І в книгах пишуть: поділена радість – подвійна радість, а поділене горе – половина горя* («Велика рідня», т. 3, с. 180).

52. ПОДУ́МАЄШ, ВЕЛІ́КЕ ЦАБЕ́. див. **ДЕРЕ́ТЬСЯ, МОВ ЖА́БА НА КО́РЧ.**

53. ПОЖАЛІ́В БОГ РА́КА. – *Чогось не п'ється тобі? Осколки, чував, ще допікають? – Та допікають. – Багато їх залишилось? – Два. – І їши погано, а треба, щоб осколки обросли жиром. Так ненадовго вистачить тебе на каторжному голодуванні. – Пожалів Бог рака, – чмихнув Марко. – А тебе яка гризота пригнала до мене?* («Правда і кривда», с. 301).

54. ПОЖАЛІ́Й ЗБРО́Ю ОДИ́Н РАЗ, ТО ВОНА́ ТЕБЕ́ СІМ РАЗ ПОЖАЛІ́Є. див. **В (У) ГОСПОДА́РСТВІ І МОТУЗО́ЧОК ЗГОДИ́ТЬСЯ.**

55. ПОЖИВЕМО – ПОБАЧИМО. – Вам за таке нічого не буде? – *Поживемо – побачимо.* – Ой... Ярнка обома руками охопила дідуся, притулилась до його плеча. – Чого ти, маленька? – великою рукою прикриває її плече, на якому дрімає вишита калина. – Чого? – Бережіть себе, дідусю. – Постараюсь, бо хоч і гарне місце облюбував на цвинтарі, але не дуже хочеться туди поспішати («Чотири броди», с. 399); – Не буду говорити про тридцятий рік, а про теперішній стан скажу. Послухай, розумна голово, які реальні сили дозріли на Заході. І почав на клаптику паперу досить уміло креслити карту Західної Європи. Карпо слухав уважно, але недовіри його Круп'як не міг розвіяти. – **Поживемо – побачимо.** Наше діло тепер теляче: живи і на прокурора молися, як на Бога («Велика рідня», т. 3, с. 200–201).

56. ПОЗИЧАЙ У ЗАЙЦЯ НОГІ. Роман побачив на віях у Ярнки сльози і з співчуттям запитав: – Злякалась, маленька? – Еге ж... – І коли саме? – Як машина посунула на нас. Таке громаддя! Здавалося, усе потрощить. І його страшно, і втікати боюсь, щоб ти потім не в'їдався. – У таку годину сміливо **позичай у зайця ноги**, – великодушно дозволив Роман («Чотири броди», с. 432).

57. ПОЇДЕШ ПО ШЕРСТЬ, А ВЕРНЕШСЯ СТРИЖЕНИМ. Титареві не подобається, що дідусь перехоплює його вченість, і починає говорити без неї: – **Поїдеш по шерсть, а вернешся стриженим**, бо таке врем'я: ніде нема ніякісінького порядку. Та як він може бути, коли тепер не те що солі – навіть народу не стало («Гуси-лебеді летять»), с. 469).

58. ПОКАЄШСЯ ПОТІМ, ТА ЗАПІЗНО БУДЕ. див. **НАВІТЬ ПОГАНІЙ МИР КРАЩЕ ДОБРОЇ БУЧІ.**

59. ПОКИ В БАБИ СПЕЧУТЬСЯ КНИШІ, В ДІДА НЕ СТАНЕ ДУШІ. – А було ж колись отут і води, і риби! Ставочки один за одним, як намисто, блищали. Та поменшало звіра в лісі, птиці в небі, риби у воді, а бджоли під ногою вже й зовсім не знайдеш. – Хай прийдемо до тям з хлібом, тоді й за бджоли та ставки візьмемось – не все зразу, – розважливо відповідає Данило. – **Поки в баби спечуться книші, в діда не стане душі** («Чотири броди», с. 174).

60. ПО́КИ ГЛАДКІЙ СХУ́ДНЕ, ХУДО́ГО НА ЦВІ́НТАР ПОНЕСУ́ТЬ, <І СОБА́КА НЕ ГА́ВКНЕ>. ДИВ. НА Ї́ХНІЙ ВІ́К НА́ШОГО БРА́ТА ВІ́СТАЧИТЬ.

61. ПО́КИ ГОРОБЦЯ́ (ПІ́ВНЯ) НАМАЛЮ́Є, БИКА́ (ВОЛА́) З'Ї́СТЬ. Шавула. *А чи не можна це намалювати в газеті?! Там є такий художник... Безбородько. Знаю, знаю його. Він поки горобця намалює, бика з'їсть* («Правда і кривда» (п'єса), с. 553–554); Туровець. *Отак би тебе змалювати. У нас є один маляр, який огірки і свійське птаство малює. Соломія. Знаю його, він поки півня намалює, то вола з'їсть* («Дума про любов», с. 496).

62. ПО́КИ ГРІ́М НЕ ВДА́РИТЬ. ДИВ. ЗУБА́МИ ТРИМА́ЮТЬСЯ ОДИ́Н О́ДНОГО.

63. ПО́КИ Є ДО́БРА ВІ́РА, ДО́ТИ НЕ ЗЛО́МИТЬ НЕЩА́СТЯ. ДИВ. УСЕ́ МИНЕ́ТЬСЯ, А ПРА́ВДА ЗАЛІ́ШИТЬСЯ.

64. ПО́КИ ЛЮДІ́НА ЖИВЕ́, ЧЕКА́Є ЧОГО́СЬ ВЕЛІ́КОГО. – *Чекай хоча б... любові! – Звідки? – І од людей, і, може, од якоїсь... людини. – Не кажи такого. Любов тепер – не актуальна тема. – Вона завжди актуальна. Поки людина живе – повинна чекати чогось великого* («Правда і кривда», с. 82).

65. ПОКІ́СЛА ТРО́ХИ – І ПІ́ДСИХА́Й. – *Не баламутьте, мамо, світом. Доконче вам треба розтривожити всіх... – Сама баламутка, яких земля не знала. І що тільки той герой знайшов у такій вишкварці? Було до кого гнати віліси аж з фронту, – і жінка голосно схлинула. Але її одразу ж весело почав заспокоювати пристаркуватий бас: – Що це, Явдохо, з тобою? Це ж хрестини, а не похорон. Покисла трохи – і підсихай* («Правда і кривда», с. 25).

66. ПО́КИ ТІ́ХО ЛІ́ХО. ДИВ. НИ́ХТО́ НЕ ЗНА́Є СВОГО́ ЧА́СУ І ГРОБОВІ́ЩА.

67. ПО́КИ ХВА́ЛЬКО́ НАХВА́ЛИТЬСЯ, БУДЬКО́ НАБУ́ДЕТЬСЯ. – *Сафроне! А, Сафроне, так ми на Бондаря, коли він не тее, їй-бо, обруч наб'ємо, – п'яно зареготав, просуваючи голову в двері, Ларіон Денисенко. – Поки хвалько нахвалиться, будько набудеться, – ляснув Ларіона по плечу* («Велика рідня», т. 2, с. 494–495).

68. ПО́КИ ХО́ДИТЬ СТРАХ, – ПРА́ВДА НЕ ВІ́РОСТЕ.
 див. **3** **МОВЧА́ННЯ ПРА́ВДА НЕ ВІ́РОСТЕ.**

69. ПО́КИ ЩО СУ́ДДІ БІ́ЛЬШЕ ЗНА́ЮТЬ ПІ́ДЗЕМЕ́ЛЛЯ, НИ́Ж ЗЕ́МЛЮ І НЕ́БО. див. **ЗЕМЛЯ́ ТОНКА́ – НЕ ПРОВАЛІ́ТЬСЯ В ПІ́ДЗЕМЕ́ЛЛЯ.**

70. ПО́ЛЕ ПЕРЕЙТИ́ І НИ́Г НЕ ПОКОЛО́ТИ. – *Зятю мій дорогий, синочку вірний, – плачучи, нахилилася Марійка до Дмитра. – Погоріли ж ми, погоріли... Коли б не твої сози, жили б досі у своїй хаті, – нетвердою ходою підійшла до чоловіка. – Цить, стара. А ти думала в світі жити без печалі: поле перейти і ніг не поколотити* («Велика рідня», т. 2, с. 552).

71. ПОЛІ́З, НА́ЧЕ ВІ́Л У ЯРМО́. – *Побачите, завтра ж по всьому селу, як у дзвін задзвонять: «Полі́з Левко, наче віл у ярмо, за десятини». – За десятини не тільки в ярмо, а й у пекло можна полі́зти, – повчаючи, сказав Гнат. – Тільки там у чортів, окрім смоли, нічого нема. Одягайся мені – досить патякати. – Глядіть, тату, з цього тива не буде й квасу, – нагнівано одказав парубок* («Хліб і сіль», с. 543).

72. ПО ЛЮБОВІ́ МО́ЖУТЬ ЖЕНИ́ТИСЯ АБО́ БЕЗПРОСВІ́ТНІ ДУ́РНІ, АБО́ ВЕЛІ́КІ ПА́НІ, ЩО ПРЖИВА́ЮТЬ НА ГОЛОВІ́ЗНІ. *І хоч як благов батька, той затявся на своєму: «По любові́ можуть женитися або́ безпросвітні дурні, або великі пани, що проживають на головизні. А нам треба на земельку, на маєтність стягатися»* («Дума про тебе», с. 19).

73. ПОМА́НИЛИ БУ́БЛИКОМ, А ПЕТЛЮ́ СТІ́СНУТЬ. – *Вони вам встановлять такі ціни, що й штанів позбудеться, – знову підсміюється Бараболя. – Піддобрялись орендою, а дядьки вже й вуха розвісили: впряглись у господарство, аж шкура тріщить. – Хай краще тріщить, аніж з голоду роздувається, – відрізує Веремій. – Поманили бубликом, а петлею стиснуть, – почувася, як на обличчі під сміхом починає пробиватися злість* («Велика рідня», т. 2, с. 280).

74. ПОМÉНШАЄ РО́ЗУМУ В ГОЛОВІ́, ПОМÉНШАЄ І ХЛІ́БА НА ЗЕМЛІ́. – *Зараз у нас така ревізія, такий підготовчий період іде, що й світу не видно... Що тільки буде, як не стане Туровців? Поменшає розуму в голові, поменшає і хліба на землі.*

А найбільше, сину, боюся за душевність. Так вона потрібна людям. А жорстокосерді й нерозумники підстрілюють і підстрілюють її, наче й вона вже ворогом стала («Дума про тебе», с. 211).

75. ПОМОЖУТЬ, ЯК БАБІ КАДІЛО, КОЛІ БАБУ ЗДУБИЛО. – *Що ж, твоєму горю, напевне, трохи зараджу. Всієї землі не повернуть – тлусто буде при новій владі, а десятинок з десять можна буде вимантачити. – Та хоч би й десять! І це вже добре, і за це до смерті буду за вас Бога молити. – Поможуть вони, як бабі кадило, коли бабу здубило, – байдуже відмахнувся від Варчукових молитов («Кров людська – не водиця», с. 216).*

76. ПОМ'ЯНІ МОЄ СЛОВО. – *Що ж, кращої невістки мені, либонь, і не відшукати... Тільки бійка, Дмитре, пом'яни моє слово, до добра не доведе, – вичитує, гасячи світло, і ледве стримує радість («Велика рідня», т. 2, с. 517).*

77. ПОНАДІВСЯ ГЛЕК ВОДУ НОСИТИ. *«Понадився глек воду носити, – насміхався за себе Дмитро, згадуючи вчорашнє. – Думалось, що фашист настільки дурний... Ще десь щастя завалюсь, що не лежиш без задніх ніг на холодній ріллі. Думав-думав, мудрував-мудрував – і вимудрував... Ні, коли хочеш боротися з ворогом – ширший захоплюй покіс, поле захоплюй» («Велика рідня», т. 3, с. 353).*

78. ПОПАВ З-ПІД РИВНИ НА ДОЩ. – *Тоді дозвольте мені на пару годин одвихнутись до міста. – Не дозволяю! – Але ж чому?! – розпачливо скрикнув Стьопочка. – Бо з Жмеринки вже вийшли за вами машини залізнично-шляхового полку. – І я буду разом із ним? – переляк аж струсонув Магазаником. – Разом. – Отакої!.. Попав з-під ринви на дощ... – зчавив обурення Стьопочка і побокував до дверей, тут він обернувся і, про всякий випадок, кивнув головою воєнному: – Наше вам... («Чотири броди», с. 294–295).*

79. ПОПАВСЯ <У ЧОРТОВУ СУПРЯГУ>, ЯК ЖАБА В ТЕНЕТ – **<НІ ВЗАД, НІ ВПЕРЕД>.** *Оце б, забувши всі війни, пройтися з косою, почути дзвін і передзвін її, напасти на джемелиний мед, наставити пахучих копичок і втомленим прийти додому – не грішником, а господарем, якого очікують жіноча вірність і добрість. Та все це вже не йому, бо попався у чортову супрягу, як жаба в тенет – ні взад, ні вперед... («Чотири броди», с. 489); – Бо добрі коні, солодкий хазяїне, близько не крадуть.*

– *Що правда, то правда, – погодився Терентій, який трохи тямив у злодійському ремеслі. – Але за ці коні можна **попастися, мов жаба в тенет: ні назад, ні вперед** («Хліб і сіль», с. 507).*

80. ПОПАДЁТЬСЯ БИЧОК НА МОТУЗОК.

– *Мерзотнику! Отримуй іще! Споживай на пам'ять і здоров'я! – з лютою насолодою вчитель гамселив управителя кулаками в обличчя і груди <...> – Я ще доберуся до твоїх зубів і ребер! **Попадеться бичок на мотузок!** Бунтовщик – в повітрі свиснув нагай, і кінь з копита бере в галоп («Хліб і сіль», с. 592).*

81. ПОПАЛА ДУША НА БІСОВІ ЖОРНА. *Страх одразу приморозив Магазанику обличчя і нутро. От і **попала душа на бісові жорна.** – Щось я не пам'ятаю, коли мене обирали старостою («Чотири броди», с. 359).*

82. ПОПЕРЕД БАТЬКА В КОМУНІЗМ СКАЧЕ.

– *Доброго маю в себе помічника під боком. – І я не зобижаюсь на себе. – Від сьогодні почнете зобижатися. Досить у демократію бавитись... – У вас побачиш цю демократію, – насурмонився Іван Гнатович. Саме на цю суперечку й нагодився Марко Безсмертний. – Ось він, діяч! **Поперед батька в комунізм скачеш?** – одразу ж в'їв його Кисіль. – Безплатним борщиком авторитет роздуваєш? Лопне цей пухир! («Правда і кривда», с. 396).*

83. ПОПЕРЕД БАТЬКА В ПЕКЛО НЕ ПОЛІЗЕ. *Був би Стьопочка головою колгоспу, він би все согласував і поволенки просувався вперед. Поволенки! Він **поперед батька в пекло не полізе.** Стьопочка не якийсь плошак! («Чотири броди», с. 257); див. також: **НЕ ЛІЗЬ ПОПЕРЕД БАТЬКА В ПЕКЛО; ПЛИВИ, ГРЕБІСЯ, ПЛАВЕЦЬ, НА ДНО СПУСКАЙСЯ, МРЕЦЬ; ЧОГО ЛІЗЕШ ПОПЕРЕД БАТЬКА В ПЕКЛО?***

84. ПОРА ПІТИ ПО РОЗУМ ДО ГОЛОВІ. *Стьопочка мало не влазить у дзеркальце, врізане в ляду, та вже бачить у ньому не так себе, як Мирославу. Агроном при тобі – це теж непогано! От ци тільки вдягнути до неї і як хитромудро говорити із нею? Тато увесь час в'їдається, що вже **пора піти по розум до голови,** а не знає: як перейде Стьопочка на своє господарювання та буде при карбованці, тоді й розум вродить («Чотири броди», с. 257).*

85. ПО-РІЗНОМУ ВМИРАЮТЬ ПТИЦЯ І ТХІР. ДИВ. ІДУЧІ ПО ЧУЖУ ГÓЛОВУ, ДУМАЙ ПРО СВОЮ (НЕСІ І СВОЇ КÓСТІ).

86. ПÓРОХ ТРИМАЙТЕ СУХІМ. – Ви, братці, не дуже, практично, печальтесь, але **порох тримайте сухим** – знадобиться! Мені, практично, тепер навіть краще скинути з плечей головування. Хай увесь цьогорічний клопіт впаде на Марка, хай його перешерстять за відсталість і в інстанціях, і в газетах, хай запариться він, а тоді й ми, тут як тут, вигулькнемо і знадобимось на щось («Правда і кривда», с. 281).

87. ПОРОШІНКА ÓКО ЗАСЛІПЛЮЄ. – Та щоб дуже, то не дуже: якоїсь великої вади не знайдуть, а причепитись до чогось зможуть. Вреднючі діди. Колись їм така озимина і посеред самого раю не снилася, а тепер вони так і силкуються за якусь порошинку зачепитися. – **Порошинка око засліплює** («Велика рідня», т. 3, с. 237).

88. ПО СВОЇЙ ЧÉСТІ ЛЮДИ НОГÁМИ НЕ СТУПАЮТЬ. – Інакше не можна: **по своїй честі люди ногами не ступають.** Не плачте, Дарино. Я знаю: без Терентія вам буде легше, ви добра душа («Хліб і сіль», с. 610).

89. ПОСЛАВ БОГ ГОСТЕЙ ПРОТИ НÓЧІ. На померхлому обличчі і в померхлих очах крайсагронома заколивалась подоба вдоволення. Такому, видать, сам Гнатко Безп'ятко з пекла нічим не догодить. **От послав Бог гостей проти ночі!** Але мусиш годити їм, як чирякам («Чотири броди», с. 358).

90. ПОСЛУХАЛИСЯ ВУХА ЯЗИКА, А ТЕПÉR ГÓРЯ І ВІДРОМ НЕ ВІНЕСЕШ. – За твоє здоров'я, Христе. – За ваше, люди добрі, – і молодиця втерла очі. – Ти чого? Тітка Христина довірливо й сумно поглянула на Себастьяна: – **Послухались вуха його язика, а тепер горя і відром не винесеш.** Аякже!.. («Щедрий вечір», с. 694).

91. ПОТАЄМНЕ СТАЄ ЯВНИМ. З молодим агрономом Семен ніяк не міг порозумітися і потайки почав йому копати яму. Та несподівано коса наскочила на камінь, а тут іще Ярослав прочув, як у громадянську війну колобродив Магазаник у державній варті його світлості гетьмана Скоропадського. **Потаємне мало стати явним.** Тепер уже заgrimіло не над

Ярославом, а над головою Магазаника; від того грому, дивися, і ліси не врятують, куди забрався Семен, щоб у свою волю орудувати сокирою в дібровах, плугом на зрубах, косою на галявинках («Чотири броди», с. 34–35).

92. ПОТРІБНЕ ТВОЄ СПАСІБИ І ПЕРЕПРОСІНИ, ЯК СОБАЦІ ЗДРАСТУЙ. – Ну так що? За це вам спасибі казати чи зволите перепросити? – трохи відходить Левко. – **Потрібне твоє спасибі і перепросини, як собаці здрастуй** («Хліб і сіль», с. 114).

93. ПОТРІБНИЙ, ЯК МІСЯЦЬ У НЕБІ. див. **МІЙ БАТЬКО ГОРІВ, А ХТОСЬ РУКИ ПОГРІВ.**

94. ПОТРІБНИЙ, ЯК СОБАЦІ «ДОБРІДЕНЬ». – Чого ви мені очі печете? Ви знаєте, що в мене зараз на душі робиться? Варчук мені, як собаці «добридень», **потрібний** («Велика рідня», т. 2, с. 373).

95. ПОТРУСИМО ДУШУ, ЯК ГРУШУ. – Пустіть нас до лавушника! – водночас тріпнули вогнистими чубами горбоносі, міцнотілі, мов з міді вилиті, близнюки. – І що ви думаєте робити з ним? – Поговоримо. А коли треба – **потрусимо душу, як грушу!** («Чотири броди», с. 334).

96. ПОТЯГЛІ ХВОСТІ, МОВ ШОЛУДІВІ ПСИ. див. **КОЛІ ОЗЕРО СТАЄ БОЛОТОМ – ТЯЖКО, А КОЛІ ЛЮДИНА, ТО СТРАШНО.**

97. ПОХВАЛІ (ХВАЛІ) МЕНЕ, МОЯ ГУБОНЬКО, <БО РОЗДЕРУ ДО САМИХ ВУХ>. – Іще йому мало! От жаднюга. Пішли, Дмитре, до тебе могорич пити – за статтю і за суперфосфат. Бач, як підтримав тебе. А міг би всю музику одним словом зіпсувати. От який у тебе друг. – **Похвали мене, моя губонько, бо роздеру до самих вух** («Велика рідня», т. 3, с. 196); див. також: **СЛÁВНОМУ ПÁРУБКУ СЛÁВНО І ПОНОСИТИ.**

98. ПОХОДИШ БІЛЯ ПÁНСЬКОГО ДОБРА – ЗАБРЬОХАСШЯ, НАЧЕ СВИНЯ́ В КАЛЮ́ЖІ. див. **СПОМ'ЯНÉШ (ЗГАДАЄШ) МОЄ СЛÓВО.**

99. ПО ЦІЙ МÓВІ БУВА́Й ЗДОРÓВИЙ. див. **МІЙ БАТЬКО ГОРІВ, А ХТОСЬ РУКИ ПОГРІВ.**

100. ПОЧИНА́ЛИ ЗА ЗДРА́ВІС, ЧОГО́ Ж ТЯ́ГНЕШ ЗА УПОКІ́Й. – Нащо ж так швидко, за чаркою, не подумавши головою, хапатис за контрреволюцію, за довбню, за білих

ведмедів? Хіба це іграшки? Ми починали з тобою за здоров'є, чого ж ти тягнеш за упокій? Ну, бийте дядька довбнею, добивайте грамами, замазуйте власні помилки чи недоліки підчищеними рапортами або словесним глеєм, а кому від цього легше буде? («Правда і кривда», с. 210).

101. ПОЧУТТЯ БЕЗ РОЗУМУ – ЦЕ ТОЙ ХМІЛЬ, ЯКИЙ І ГОЛОВУ ЗІРВЕ. – То правда, Саво! Але коли б і ти мав дітей, може, по-іншому судив би мене... Навіть звір не має тої розлуки, якої нам завдав фашист. – На почуття, Дмитре Тимофійовичу, б'єш? – подобришав Тур. – **Почуття без розуму – це той хміль, який і голову зірве** («Велика рідня», т. 3, с. 380).

102. ПОШЛЄ КОГОСЬ НА НЕБОО ВІВЦІ ПАСТИ. див. І (Й) КІНЦІ У ВОДУ.

103. ПРАВДА – ВОНА ЯК СЛОВО БОЖЕ. Багато в світі є таких, як Юхрим Бабенко, – вони б усе сонце забрали собі, а іншим одну тінь залишили. **Правда – вона як слово Божє:** слухай її, когось повчай нею, прикривай нею, мов одяганкою грішне тіло, а роби, як життя крутить свої стежки («Щедрий вечір», с. 651–652).

104. ПРАВДА НА НАШОМУ БОЦІ. – Найшлася кайнова душа, що позаздрила на нашу кривавицю. Софрона Варчука, Данька не розкуркулює, а взялася за мене. – То дурне, не буде того, як хоче наш ворог, – так спокійно відповіла, що аж здивувався Дмитро. – **Правда на нашому боці.** – Тебе наша власть не скривдить («Велика рідня», т. 3, с. 50).

105. ПРАВДА ОЧІ КОЛЕ. – Цить мені, вилупку! – ще скоріше заметушився на повних короткуватих ногах Омелян, і зараз він, увесь у чорному, дивовижно скидається на підведеного вгору крота, який хоче вдарити лапою. – **Правда очі коле?** – Ні, хлопче, повір мені, ти своєю смертю не помреш! («Хліб і сіль», с. 141).

106. ПРАВЕДНА ІСКРА ЗНАЄ, ДЕ ВПАСТИ. – Горить! – говорили по-філософськи, розважливо, коротко й іноді брали вуглярок, щоб запалити люльку. – І добре горить. – І від чого б? – дивується якийсь чолов'яга, наче б він і не в селі родився. – **Праведна іскра знає, де впасти** («Хліб і сіль», с. 620).

107. ПРАВИТЬ, МОВ ЗА РІДНОГО БАТЬКА. На його руці лежить та сама пшеничка. Яку він давно хотів виміняти в

Ларіона на посів, але той **правив за неї, мов за рідного батька** («Кров людська – не водиця», с. 44).

108. ПРИ ГРІШНОМУ ТІЛІ МАЄ ГОЛОС ПРАВЕДНИКА. На бандитському коні розтрусив, проциндрив свою молодість Омелян, у бандитських лігвах загубив сміх і посмішку, біг за своєю долею аж на чужі кордони, а коли довідався, що і там її нема, повернувся у свої ліси, повернувся якийсь час, потім прийшов у повіт з повинною і став у своєму селі церковним регентом, бо **при грішному тілі мав голос праведника** («Дума про тебе», с. 22).

109. ПРИЙДЕ ЩЕ ЗИМА І НА ПСА. – Фурманом Сизоненко призначив, – раптом озлобився парубчак. – Учора не поїхав – палиць нахватався. – А чого ж нової власті не слухаєш? – глузливо усміхнувся. – Кінський кізяк, а не власть це! **Прийде ще зима і на пса!** Таку власть за ноги та й у воду! – як вітром здуло всю поважність з хлопця («Велика рідня», т. 3, с. 348).

110. ПРИЙШЛІ ПО ВОВНУ – ЛИШИЛИСЯ БЕЗ ШЕРСТІ. – Що там, Сергію? – це охопленій шалом бою, допитується Туровець. – Нічого путящого: полотно та паки вовни. **Прийшли по вовну – лишилися без шерсті.** Видно, це інтендант-заготівельники їхали («Дума про тебе», с. 303).

111. ПРИПАС НІКОЛИ НЕ ЗАВАДИТЬ. – Що ж, бери, Влаسه, корівчину, ховай десь подалі від людського ока, а мені привези зі своєї крамниці солі, бо, по-всьому видасть, сутуж буде на неї. Ми ж із тобою добре знаємо, як жити без солі. – **Припас ніколи не завадить**, – погодився Кундрик («Чотири броди», с. 330).

112. ПРИТУЛІЛА ГОРБАТОГО ДО СТІНІ. – Сідлаєш, а щоб тебе самого сідлали і вдень і вночі. Знову за якоюсь спідницею повієшся, щоб ти вже на той світ повіявся. – Для тебе і широкі штани спідницею здаються, – сміється нижня, шириша частина обличчя управителя. Він впевнений, що Федора нічого не знає про його останні зальоти, і тому спокійно може драгувати її. – Знаю, добре знаю, осоружний, яка в тебе в економії лайдачка хвостом вертить! – наздогад кидає жінка. – **Притулила горбатого до стіни** («Хліб і сіль», с. 109).

113. ПРИЧАЇВСЯ, ЯК МІША ПІД МІТЛЮЮ. ДИВ. НЕ РОБІ З КОПІТА.

114. ПРИШІЮ І ПРИЛАТАЮ. див. **ЗАДÉШЕВО НЕ ВІДКЎПИТЬСЯ.**

115. ПРО ДУШУ ПОДУМАЙ. Коли він став на поріг, його плеча обережно торкнулась рука діда Гордія. Магазаник здригнувся. – Чого вам?.. Хату зачинить зсередини. – Хіба тепер про хату – **про душу подумай**, – зашепотів старий і потягнувши його в сіни. – Ти ж маєш розум у голові. Не запродуйся песиголовцям, не йди на їхню підмову («Чотири броди», с. 362).

116. ПРОЖІВ ДЕНЬ – І ТО ДÓБРЕ. див. **ЗА ТИМ ДОБРОМ НЕ ВГÓНИШСЯ.**

117. ПРО МЭНЕ, <СЕМЭНЕ>. див. **ЯК НЕ ЇЛА ДУША ЧАСНИКУ́, ТО Й ТХНУ́ТИ НЕ БУ́ДЕ.**

118. ПРОНОЗУВАТА ШАТКІВНІЦЯ, ТА НА ВИДУ НІЧÓГО СОБІ. – *Прозувата шатківниця, та на виду нічого собі*, – сам чорт, значить, ложку меду вложив, – ховає пляшки в кишені Варивон. – А горілки на своєму віку перепила – у хату не вмістилася б («Велика рідня», т. 2, с. 433).

119. ПРОПÁВ ТОРГ, ПРОПÁЛА Ї ГОРІЛКА. – *От не знав досі, що й свині мають душу*, – підсік тато дядька Трохима і покивав рукою тітці Дарці: – *Повертайся, жінко, додому та протверези свого танцюриста огірковим розсолем.* – *Так, напевне, й доведеться зробити*, – сумовито погодилась жінка. – **Пропав торг, пропала й горілка** («Щедрий вечір», с. 655).

120. ПРОСПІВАВ СВОЄ, А ТАМ ХОЧ І НЕ РОЗВИДНЯЙСЯ. – *Ні, про селянське щастя. Про чорний хліб і що треба людині до цього хліба... Скільки разів, Андроне Потаповичу, з високих, середніх і низьких трибун ти говорив про селянське щастя, а чи насправді хоч на один грам вірив у нього? Чи між трибунним і справжнім щастям не бачив різниці? Чи тобі живеться на білому світі, ях тому півневі: **проспівав своє, а там хоч і не розвидняйся?*** («Правда і кривда», с. 210).

121. ПРОТОРЕНІ СТЕЖКІ ЗАВЖДІ ЛЭГШІ. – *Готово, товаришу лейтенант. Хто перший полізе?* – *Ти як хочеш?* – *Я за вами.* **«Проторені стежки завжди легші»**, – зовсім недоречно спадає йому на думку, і, рукою підводячи дріт, він боком виповзає за огорожу («Велика рідня», т. 3, с. 317).

122. ПРОЩАВАЙ, РОЗУМ, ДО РА́НКУ. – П'яниці за вечірнім столом кажуть: *«Прощавай, розум, до ранку»*. А Хворостенку розум заважає і вдень. Видко, не по його плечах тягар (*«Дума про тебе»*, с. 232).

123. ПРЯМО ГОРА́ ЗВАЛІЛАСЯ З МОЇХ ПЛЕЧЕЙ.
– Мислити, думати, і не тільки про заготовлі та закупки, а про життя і землі, і хлібороба, – задумливо вів Броварник. – Тут є над чим покрутити мізками, і ні я, ні ти одразу не розв'яжемо, не розрубаємо цих вузлів. – А хто ж їх розрубає? – Партія, тільки вона. – Ху, – полегшено зітхнув Кисіль і посміхнувся: – **Прямо гора звалилася з моїх плечей.** А я вже все передумав про тебе: чи не скапустився ти часом за свою партизанщину, чи не загітував тебе якийсь елемент... (*«Правда і кривда»*, с. 211).

124. ПСОВІ ОЧІ ПРОДА́В. див. **НАЇВ ЧЕРЕВО НА ЧУЖОМУ ГОРІ.**

125. ПТАХ ПЕРЕЛІТНИЙ: ЯК НЕ ПОЛЕТІТЬ УГО́РУ, ТО САМІ СКІНЕМО ВНИЗ З ГНІЗДА́. – Чи так, чи сяк – все одно почують. Ех, Антоне, Антоне, не пофортунило нам з тобою. – Ще пофортунить. Марко – **птах перелітний: як не полетить угору, то самі скинемо вниз з гнізда.** Відгодовується! Тільки ока не треба спускати з нього (*«Правда і кривда»*, с. 306).

126. ПТІЦЯ ТАКО́Ж БО́СА ХО́ДИТЬ, І НЕ ЖУ́РИТЬСЯ. див. **БО́СЕ, А ЧОГО́СЬ РА́ДІЄ.**

127. ПУПОВІ́НОЮ МО́ЖЕ ВІ́ЛЗТИ ЦЕ БАГА́ТСТВО. див. **ЗДОХ, ЯК ПІ́ВЕНЬ ОД ЧЕ́МЕРІ́ЦІ.**

128. ПУСТІ́ БРЕХНІ́О ДРІ́БНУ́, НА́ЧЕ МА́К, А ВІ́РОСТЕ ЗАВБІ́ЛЬШКИ З КУ́ЛА́К. – А це правда, що тітка Василина втекла від свого чоловіка? – О! **Пусти брехню дрібну, наче мак, а виросте завбільшки з кулак!** – обурилась Люба. – Є ж такі чорнороті! Їх дуже гризе заздрість, що тітка Василина аж у вінницькім театрі співала. От вони, безголосі, і тітчин голос приміняють, і дядька під'юджують (*«Щедрий вечір»*, с. 581).

129. П'Ю, ТА РО́ЗУМУ НЕ ПРОПІВА́Ю. – Слава Україні! – спробував пожартувати, але відразу почув, що його слова упали, мов камінь у воду. Карпо підвів похмуре обличчя від столу і стомлено, насмішкувато покосив на батька: – **Що? Хильнули? Веселі ви не по часу!** – **П'ю, та розуму не пропиваю,** –

спробував бадьоритися, одначе від того насмішкватого олов'яного погляду стало не по собі («Велика рідня», т. 3, с. 465).

130. П'ЯТЕ ЧЕРЕЗ ДЕСЯТЕ. – Ну, як там у селі? – А ти, бідненький, наче й не знаєш? – примружився Григорій Стратонович. – Та знаю **п'яте через десяте**, але хочу, щоб ти малював картину, – посміхнувся Марко. – В тебе це здорово іноді виходить («Правда і кривда», с. 431).

Р

1. РАДІЄ, НАЧЕ БОГА ЗА БОРОДУ ПІЙМАВ. – Це ж тимчасово, – заспокоїв її Григорій Стратонович. – Завтра-позавтра переберемось у землянку і заживемо, як люди. Сьогодні вже й скла роздобув на віконця, поцінно дісталось. – Ще й **радіє, наче Бога за бороду піймав**, – докірливо похитала головою («Правда і кривда», с. 81).

2. РАЗ ЖИВЕМО НА СВІТІ. Коли він дійшов до Денисенкового двору, злегенька свиснув, і на його знайомий свист біля клуні заскавчав собака, підбіг до воріт. Він іще завагався, чи варто в таку ніч думати про залицання, але чого там совіститися – **раз живемо на світі** («Кров людська – не водиця», с. 111); – Йдь, Іване, додому. **Раз ми живемо на світі.** Для чого один одному віку вкорочати? Бач, який світ широкий, – простягнув руку вперед. – А ти його в домовину хочеш затиснути («Велика рідня», т. 2, с. 524).

3. РАЗ НА ТЕ ПШЛЮ. – Твої збитки, **раз на те пішло**, на себе беру, – розщедрився Плачинда, сердито ворушачи ніздрями і клешнями вусів. – Аякже, на себе, де вже моє не пропадало! («Хліб і сіль», с. 136).

4. РАНИ ЛІКУЮТЬ, А НЕ ЯТРЯТЬ. Борисенко. Товаришу Безсмертний, ви уважно вислухали скаргу? Безсмертний. Навіть дуже уважно. Борисенко. Вас товариш Безбородько ніде не обмовив? Безсмертний. Мене – ні, а людей обмовив окупацією! **Рани лікують, а не ятрять...** («Правда і кривда» (п'єса), с. 556–557).

5. РА́ННІЙ СМІХ НА ПІ́ЗНІ СЛЬО́ЗИ ПОВЕРТА́Є. – Дурне подумала собі, – Олена Петрівна стерла соняшниковий

пилок з обличчя, довірливо зібрала зморшки навколо повних уст. – Я, пробачте, навіть не сподівалася, що ви вмієте так гарно посміхнутись людині. – Чого це вас ще зранку на сміх потягло? – одразу розсердився Ступач. – **Ранній сміх на пізні сльози повертає.** – От і поговорили, – скорбно хитнула жінка головою і зникла за сонцем соняшників («Чотири броди», с. 162).

6. РАНО ЧИ ПІЗНО ПРИЙДЕШ (ПРИЙДЕТЕ). див. СІЛУВАНИМ КОНЕМ НЕ НАРÓБИШ.

7. РІБА І ЗАЙЦІ ЗАВЕДУТЬ У СТАРЦІ. – Це мені слово більше подобається, ніж Бульба. А ти, значить, не звертай уваги на серце і бережи здоров'я. Да, – раптом поважніше Варивон. – Крупозне запалення – це не жарти. Недаром кажуть: **риба і зайці заведуть у старці.** Вони і до смерті можуть завести («Велика рідня», т. 3, с. 115).

8. РІБА НЕ БЕЗ КОСТІ, А ЧОЛОВІК НЕ БЕЗ ЗЛОСТІ. – А ви хто будете? – Я?.. Учитель. – Оце добре, – чогось зраділа дівчина. – А ви не скажете, як ваш голова колгоспу? – Голова як голова, – невиразно відповів Данило. – Кажуть, він дуже лихий? Данило збентежився: – Хто ж це таке сказав тобі? – Люди. – Ті, що на полі працювали? – Ні, дорожні. То дуже він лихий? – Не дуже, але **риба не без кості, а чоловік не без злості** («Чотири броди», с. 137); – Вдачу ж ви мені вділили, – це хотів чимсь відговоритись, але зразу подобришав, зрозумів, що даремно він так розходився, і вже спокійніше додав: – **Риба не без кості, а чоловік не без злості.** Хай пробачить Григорій («Велика рідня», т. 3, с. 413).

9. РІНУВСЯ, МОВ ВЕДМІДЬ НА ПАСІКУ. див. ТРИМАЙ ЯЗІК ЗА ЗУБАМИ, <ЩОБ НЕ ЇСТИ БОРЦІ З ГРИБАМИ>.

10. РІДНОГО БАТЬКА ЗА КОПІЙКУ (ПРИБАВ КОПІЙКУ) ПРОДАВ БИ (ПРОДАСТЬ). Никанор уже і в снах і наяву бачить себе підпанком. І таки стане ним, бо камінне серце має чоловік, – **рідного батька за копійку продав би, а за дві – і придумав би** («Хліб і сіль», с. 31); – Погано, Дмитре, страх як погано. Не судила доля жити нам разом, так за ким того щастя шукати. Хіба ж то люди? То лавушники. **Рідного батька, прибав копійку, продасть.** Тільки й слова в них: сотня, десятка, п'ятьорка, продав, купив, обкузьмив, об'їхав, спустив («Велика рідня», т. 2, с. 490).

11. РІЗНІ ЧАСІ ПО-РІЗНОМУ ЦІНЮЮТЬ ЛЮБОВ.

– Не кажіть мені, дядьку, про любов. Сутінок і жалі обгорнули обличчя лісника. – А чого мені тепер не говорити про любов, коли далі вже буде пізно, бо літа беруть своє... – Хіба ж і я, і люди не знають, яка у вас була любов до своєї жінки? – Так то ж до неї, а це до тебе! Та й різні часи по-різному цінують любов. Тоді я придивлявся до десятин, тепер – до краси («Чотири броди», с. 59).

12. РОБІЙ ПО ПРАВДІ – ОЧІ ВІЛІЗУТЬ. – Того й виринаєш, і тиснеш кожну копійку, і ховаєшся з нею, наче злодій, а вона ж, гидомирна, й несе тобі тільки паскудство, невідчепно дрібнить і мізки, і душу. Добре знаю, що треба жити по правді. Але знаю і друге: **роби по правді – очі вилізуть.** Того й бредеш поміж двома берегами, рятуючи тіло і топлячи душу («Щедрий вечір», с. 651).

13. РОБОТИ ДО САМОЇ СУБОТИ. – Пізніше, пізніше прийду на посиденьки, бо зараз заніколилось: **роботи**, практично, до самої суботи, а від цього дня та знову ж до цього – і вгору ніколи глянути. Самі знаєте – село висить на плечах. Привіт передавайте Маркові, нехай скоріше видужує та не трудить зарання себе, бо він у вас непосидючий, – говорить з веселим співчуттям («Правда і кривда», с. 110).

14. РОЗКАЖІЙ, ЯК НА ДУХУ. – Когось треба перехитрити? – Постарайся себе перехитрити. – Себе? Для чого б воно? – здивувався Кульбабенко. – Не догадуєшся? – нахмурився я. – Ану, як на духу, розкажи всю правду про себе («Правда і кривда», с. 73–74).

15. РОЗКІШ ПРИХОДИТЬ ЗІ СМАКОМ, А МИНАЄТЬСЯ З БОЛЕМ. – У мене, коли добре наб'ю животисько, душа наче на подушці лежить. Розкіш у тебе в лісах, – згадав про щось Безбородько, посмутнів. – **Розкіш приходить зі смаком, а минається з болем.** Я не дуже зобиджу тебе, коли назву своїм жертводавцем? («Чотири броди», с. 153).

16. РОЗКОШУЄ, ЯК ПАМПУХ В ОЛІЇ. див. ДЕРЖАВІ КРАПЛЮ, СОБІ КВАРТУ.

17. РОЗЛЕДАЧІВ ТИ, ЯК ЦЕРКОВНА БРАМА. – Не знаєш? Та нащо на світі живеш? – обурився Броварник. – Ох, і розледачів ти, як церковна брама. А я знаю: нема в Безбородька ні

горошинки в коморі. А в мене ж такий, що по 30 центнерів вигорошує з гектара. Пособлю тобі ним («Правда і кривда», с. 215).

18. РОЗМОЛÓЛАСЯ, МОВ КОЛЕСО БЕЗ БУКШІ. – Це навіть трохи краще, – жвавішає жукувате обличчя судовця. – Але ж єдиного свідка, жінку старого, треба як слід підготувати. От тава стара розмололась, мов колесо без букші («Хліб і сіль», с. 461).

19. РОЗПАСКУ́ДИЛИСЯ, НА́ЧЕ В ТЕ́ЩІ. – Удень тут спокійніше, – шепче Василь. – А патрулів хоч зараз голими руками бери. Чесонемо, брате? – Навіжений! Тоді Сагайдак ніколи не пустить нас у розвідку. Ще почекали з півгодини, але патруль більше не з'являвся. – Пішли відлежувати боки. **Розпаскудились, наче в тещі** («Чотири броди», с. 427).

20. РОЗУ́МНА ГОЛОВА́, ТІ́ЛЬКИ НЕ НА ТІ В'Я́ЗИ ВМОСТІ́ЛАСЯ. Капуленко. Усе обтрусили, куме, до останньої краплі обтрусили і не помітили. Цимбалюк. Он воно як!.. Росу я, може, й обтрушував, але поки що душі не чіпав. Капуленко. Чи не забагато ми один одному надламуємо душі? Цимбалюк. **Розумна в тебе голова, тільки не на ті в'язи вмостилася** («Кум королю», с. 602–603).

21. РОЗУ́МНИЙ МО́ЖЕ СЕБЕ́ НАЗВА́ТИ ДУ́РНЕМ, А ДУ́РЕНЬ – НІКО́ЛІ. Богдан. Тіточко, до вас Яринка не заходила? Соломія. Була. Попроцалася і поїхала. Богдан. Не сказала куди? Соломія. Сказала: або до сестри в Майдани, або до брата на шахти, або... до тебе. Богдан. До мене!? Так і сказала!? Соломія. Так і сказала. Ще й у твою сторону очима повела і душею потягнулась... Я ж, Богданчику, у цьому щось розумію... Богдан. Ой дурень я, дурень! Соломія. Оце побув, відвідав тітку, ще й наляв себе. **Розумний може себе назвати дурнем, а дурень – ніколи** («Дума про любов», с. 481).

22. РОЗУ́МНИЙ ЧОЛОВІ́К, А ВЕРЗЕ́ ЧОРТІ́ БА́ТЬКА ЗНА ЩО! див. ТВОЄ <ЛЕЖІТЬ> ЗВЕРХУ (ЗНІЗУ).

23. РО́ЗУМ ТРÉБА МА́ТИ В ГОЛОВІ́. – Ти знаєш: усі наші достатки прийшли з волів, з чумацтва. Воно тобі й грішне тіло прикрило, і земельки надбало. Тепер звелось чумацтво, одні пісні zostалися. То гріх заробляти гроші ними: це все одно, що заробляти на мертвому батькові, який тобі скарби полишив.

Дунай одвернувся од цього зарібка, а ти, мов дурень, кльонув.
Розум треба мати в голові («Хліб і сіль», с. 70).

24. РОКІВ, ЩО ЗБІГЛИ, ЯК ВЕСНЯНА ВОДА,
– **ЗДОГАНЯЙ – НЕ ЗДОЖЕНЕШ.** Він усім своїм смутком
поглянув на Оксану, мовчки питає її слова і боюється його, боялась
його й Оксана, бо нащо це? Похиливши голову, вже не прислухалась
до печі, а тільки до юги тих **років, що збігли, як весняна вода,** –
здоганяй – не здоженеш («Чотири броди», с. 62).

25. РОТ – НЕНАЧЕ ХЛІВ: <ЯК РОЗЧІНИТЬСЯ –
ЗАМКОМ НЕ ЗАЧІНИШ, КВАЧЕМ НЕ ЗАТУЛИШ>. див.
ВЛИП (УЛІП), ЯК МУХА В МЕЛЯСУ.

26. РУКИ КОРОТКІ. – Знаю, на яку дорогу можуть
завести такі прогулянки. А за тебе я відповідаю. Перед пам'яттю
Тимофія відповідаю. Тому й зайшов. Обломлять хлопця, думаю,
мов гороба восени, здеруть шкуру, як лико, а потім, жалюгідного і
непотрібного, викинуть на людське посміховище. – мене не
обломлять. **Руки короткі** («Велика рідня», т. 2, с. 373).

27. РУКОЮ ПОДАТИ. – Мені треба їхати в Тарноруди на
роботу. – Ага, на роботу, – закивав головою Магазаник, і сяк і так
пасучи дівочий обрис з голови до ніг. – Ми тебе доведем до свого
лісництва, а там уже **рукою подати** до Тарнорудів.
Учителювати їдеш? («Чотири броди», с. 120).

28. РЯТУЙТЕ МОЮ ДУШУ! див. **ЗІТХАЄТЕ**
(ЗІТХНУЛА), МОВ (ЯК) ОСТАННЄ СПЕКЛІ (СПЕКЛА).

С

1. САМА БАЛАМУТКА, ЯКІХ ЗЕМЛЯ НЕ ЗНАЛА.
див. **ПОКІСЛА ТРОХИ – І ПІДСИХАЙ.**

2. САМА РОЗУМІЄШ, НЕ МАЛЕНЬКА. – Сама
розумієш, не маленька. – Не маленька, – похлопиво повторила
жінка, притулила руку до грудей і на мить з мукою на обличчі
полинула в ті літа, коли була маленькою, а потім знову
озлобилась. – І хай плещуть, коли язика не зацепнуло. Не важко
обмовити людину, а хто їй порадить, як цей час прожити?
(«Правда і кривда», с. 339).

3. САМ БІС НО́ГУ ВЛО́МИТЬ. див. **ЖІ́НКУ З ЯКО́ГО БО́КУ НЕ ПОВЕРНІ́ – ОДНÉ ЛУКА́ВСТВО ПОБА́ЧИШ.**

4. САМ БОГ НЕ ЗНАВ, ЩО БІС У КО́ЖНУ ЧУЖУ́ ЖІ́НКУ ПО ЛО́ЖЦІ МЕ́ДУ КЛАВ. Обличчя полісовицика схоже на покрашену лушпинням цибулі писанку, яку хтось густо помережив зеленкувато-золотистим сім'ям веснянок; вони, капосні, навіть на повіках вискакували навесні. Але ці дрібні недогляди природи не мішають Матвієві вважати себе чи не першим красенем у селі і придивлятися більше аніж треба до чужих жінок. Коли ж йому при нагоді кажуть про це, він, сумовито зітхаючи, відповідає: – Біда. Сам Бог не знав, що біс у кожену чужу жінку по ложці меду клав. А мед – велике діло! («Хліб і сіль», с. 104); див. також: **ПРОНОЗУВА́ТА ШАТКІВНІ́ЦЯ, ТА НА ВИДУ́ НІЧО́ГО СОБІ́.**

5. САМ ДІ́ДЬКО ТОБІ́ НЕ ВГО́ДИТЬ. див. **БИ́Й СВІ́Й СВОГО́, ЩОБ ЧУЖИ́Й БО́ЯВСЯ.**

6. САМ ДІ́ДЬКО У ВА́ШИХ ДІ́ЛАХ ШІ́Ю СКРУ́ТИТЬ. – Хай собі робить, як сама знає, – сказав Марійці, – бо потім, коли що до чого, увесь вік нарікатиме. – Увесь вік буде дякувати. Спом'янеш моє слово! – насілась жінка на нього, і мусив відступатися чоловік. – **Сам дідько у ваших ділах шию скрутить.** Я вам і не суддя, і не порадник («Велика рідня», т. 2, с. 509).

7. СА́МЕ ТЕПЕ́Р ДО ОПЕ́НЬОК, КОЛІ́ НАС УЖЕ́ НА ПНІ́ ОБТЯ́ТО. див. **НЕ ТІ́ ТЕПЕ́Р МЛИ́НІ́ МЕ́ЛЮТЬ.**

8. СА́МЕ ЩА́СТЯ НАД ВА́МИ ТО́РБОЮ ТРУ́СИТЬ. див. **І́ (Й) ЗА ТО́РБУ ЧЕРВІ́НЦІ́В НЕ ПРОДА́М.**

9. СА́МИ́М «СПАСІ́БІ» НЕ ВІ́ДБУ́ДЕШ. Марко видобув з соломи зеленої мішечок з харчами, виїняв нахололий хліб, американський, з червоними лампасами бекон і подільську, з кулак завбільшки, часничину, до луски якої поприлипали крихітки тієї землі, що перекотила на собі армії і машини кількох сплетених у клубок ненависті й смерті держав. – Їж, Хведю. – Спасибі. – **Самим «спасибі» не відбудеш,** – лагідно примружився Марко, кумедно ворухнувши нерівною підківкою вусів («Правда і кривда», с. 18).

10. СА́МОМУ Й ПІ́Ч ОСТОБІ́СІЄ. – Теж вірно кажете, – ніби розсудливо погодився Стопочка. А ви, тату. Не думали, що вам таки треба одружитися? **Самому й піч**

остобісіє, та й начальству без жіночих рук не догодиш. Як ви на це? («Чотири броди», с. 582).

11. САМ П'Є, САМ ГУЛЯЄ. Сірошапка. *Я мельник. Бандит. А я головний інтендант батька Чирви-Зірки. Сірошапка Ох... як інтересно. А за який уряд тримається ваш батько? Бандит Він сам собі уряд! Сам п'є, сам гуляє! А воює – проти поміщиків, комуністів і турків!* («Зачарований вітряк», с. 404).

12. САМУ́ БРЕХНІ́Ю ІЗ БРÉХЕНЬ ЗА ПРА́ВДУ ВІДАСТЬ, О́КОМ НЕ МО́РГНУ́ВШИ. див. ХЛІ́БОМ НЕ ГОДУ́Й, А ПОГОВО́РИТИ ДАЙ.

13. СВИНІ́Я НАВІ́ТЬ У ЦЕ́РКВІ БАЮ́РИ ШУКА́Є. – *Так бачиш, яким дідьком кривда шипить. Спочатку від тих обмов навіть смішно і дивно було. А тепер – страх огортає. Хоч би подивитись збоку на того біса, – позлішало її обличчя і навіть брови позлішали. – Що він за одно і на кого схожий? – На людину скидається, у свиню ж переродився. А свиня навіть у церкві баюри шукає* («Правда і кривда», с. 151).

14. СВІ́Й ГРІ́Ш НЕ ПРОПУ́СТИТЬ КРИ́ЗЬ ГО́РЛО. див. НЕ БУ́ДЬ СВИНЕ́Ю.

15. СВІ́Й НЕ СВІ́Й, А НЕ ЛІ́ЗЬ У ГОРО́Д. – *А вже тепер можна свою, колишню, значить, землю орати? – перебив хтось <...> – Ні, панове, не можна. – Чому? – Іще не розроблена нова земельна реформа. На це буде наказ нашого друга – німецької держави. – А-а-а... – протягнув хтось злорадно позаду. – Свій не свій, а не лізь у город, – хтось штовхнув Варчука під бік* («Велика рідня», т. 3, с. 304).

16. СВІ́Й СВОГО́ ЗЛЯКА́ВСЯ. – *Добриденень, білочко. Звірок ворухнув ушима і, дивлячись на неї, спустився нижче. Але на галявинці, вигойдуючи на спині човники вух, з'явився заєць-переліток. Вивірка блискавкою майнула на друге дерево, а засць сторчма кинувся у куці. – Свій свого злякався, – добряче посміхнулася дівчинка і вже сказала чиймись словами: – Нема згоди ні між людьми, ні між звіриною* («Шедрий вечір», с. 583).

17. СВІ́Т КЛІ́НОМ НЕ ЗЙІ́ШО́ВСЯ. – *Більше не буду працювати в Шаміля – нема роботи. – Ой, – тихо зойкнула мати, і її великі, налиті втомою очі, смагляве, ще красиве обличчя взялося зажурую. – Так уже думалось на цю хату зіп'ятись. Що ж воно*

буде? – **Не зійшовся ж світ клином на тому Шмалієві**, – сам собі зливає на руки Роман. – Може, в економії щось знайдеться, а ні – на цукроварні чи винниці («Хліб і сіль», с. 154); Одна справа – подарувати потрібній людині відеркову липівку меду чи запечатаний щільник, а зерно тепер он який скарб! Це ж пристановище його – сине, як Оксанин погляд, море. **Та не зійшовся світ клином на її чарах**, знайдуться й інші, а поки що хай передніс день і настане вечір («Чотири броди», с. 94); див. також: **Є ПРАВДА НА СВІТІ; ЩОБ ВАМ (ТОБІ) <В ДУШІ> ПУСТО БУЛО.**

18. СВІТ НЕ БЕЗ ДОБРИХ ЛЮДЕЙ. – Не треба, Даниле Максимовичу. – Чому? – Вам пора йти. – Куди? Лаврін журно глянув на нього: – У світ. **А світ не без добрих людей.** Не вони, а тільки дрібний Ступач замахнувся своєю косою на вас («Чотири броди», с. 238).

19. СВІТЛИЙ ГЕТЬМАН ЗНАЄ, ЩО МУЖИК ТЕПЕР НІЧОГО НЕ МАЄ. див. **ЛЮБІВ І ВОВК КОБІЛУ, ТА ЗАЛИШІВ ХВІСТ І ГРІВУ.**

20. СВІТ ШИРОКИЙ! див. **РАЗ ЖИВЕМО НА СВІТІ.**

21. СВОГО ЗАВТРАШНЬОГО ДНЯ НЕ ВГАДАЄШ. – Милості під церквою з простягнутою рукою просять, – сказав повчаючи, і щось подібне до усмішки покривилось навколо припухлого носа. – Ой Никаноре, не смійся над людським горем, бо **і свого завтрашнього дня не вгадаєш**, – похитала головою Уляна Таранюк («Хліб і сіль», с. 408).

22. СВОЄЮ СМЕРТЮ НЕ ПОМРЄШ. див. **ПРАВДА ОЧІ КОЛЕ.**

23. СВОЇ РАНИ НАЙБОЛІОЧІШІ (НАЙБІЛЬШЕ БОЛЯТЬ). – Нестор плюється? Думаєш, у тебе одного лихо? Чи є тепер хоч один чоловік, щоб не мав рани як не на тілі, так на душі? – **Свої рани найболючіші**, товаришу командир («Велика рідня», т. 3, с. 495); див. також: **СВОЯ СОРОЧКА НАЙБЛИЖЧА ДО ТІЛА.**

24. СВОЮ БІДУ І ГРОМОМ НЕ ПРИБ'ЄШ. Першою думкою було розшукати чи додзвонитись до Хворостенка, та гору взяла давня обережність, і він подався на пораду до Антона Антоновича Пасикевича. Це теж не велике щастя мати такого порадника і друга, краще б він був собі десь у небутті. **Та своєю біду і**

громом не приб'єш – от і живе поруч такий собі Пасикевич, з яким тебе одним мотузочком зв'язала доля («Дума про тебе», с. 218).

25. СВОЯ СОРОЧКА НАЙБЛІЖЧА ДО ТІЛА. – *Що ж, іди, Кириле! Я хотів тебе послати на станцію. Хотів, щоб на твоєму рахунку десятки фріців були; вони ось зараз, коли ми про життя говоримо, везуть по рейках смерть тим людям, без яких і ми б не жили. Що ж, пропустимо зайві ешелони до нашого серця. Немало вже пропустили. А завтра нові матері залишаться без дітей, нові вдови заголосять. Бо нам свої рани найбільше болять. Нам своя сорочка найближча до тіла...* («Велика рідня», т. 3, с. 496).

26. СВЯТІНІ ЛЕГШЕ ВТРАТИТИ, АНІЖ ЗНАЙТИ. – *А оце завтра до нас має приїхати пан Пасикевич з отими німецькими знавцями, що обдирають музеї і храми. Тож я з церкви забрав найкращі образи. Переховаю тут, поки наші не повернуться, бо святині легше втратити, аніж знайти* («Дума про тебе», с. 298).

27. СЕЛЯНИН БЕЗ ЗЕМЛІ – ЦЕ РІБА БЕЗ ВОДІ. – *Слухав я панське, а думав про мужицьке, і знаю одно: селянин без землі – це риба без води!* («Хліб і сіль», с. 386).

28. СЕРЕД ЖИВІХ НІЧОГО ЖИВОГО НЕ БАЧИШ. див. **ЗОЛОТО ПРИКОПАВ ГЛІБКО, А ДУШУ ЗОВСІМ ЗАГРІБ.**

29. СЕРЕД ЛЮДЕЙ НЕ ЗАЛИШИМОСЯ БЕЗ ЛЮДЕЙ. див. **ОДНА ЗЕРНІНА ДАЄ ЖМЄНЮ ЗЕРНА.**

30. СИВИНА – НЕ ДИВИНА. – *Він чимсь на тебе схожий... Постарів, посивів цей дуб-довговік? – Присипала, притрусила приморозь, та й чого дивуватися? В такі літа, навіть без війни, свина – не дивина* («Правда і кривда», с. 83).

31. СИДИ Й СПОДІВАЙСЯ З МОРЯ ПОГОДИ. – *А так я принаймні добився одного: частина людей побачила, що чудо – це безсоромний грабіж, грабують там прочан і наші дукачі, і зайди-святі. Отже, прийде час, дозріє чудо і лопне, як пухир. – Сиди й сподівайся з моря погоди! Ти не міг раніше щось придумати* («Велика рідня», т. 2, с. 318).

32. СИДИМО, У ВУС НЕ ДУЄМО. *А звідки ж візьметься та раціональність, коли ми й тепер он як уміємо прогайнувати копійку, вміємо влізти в борги, але ніяк не вміємо чи не хочемо вхопити ту копійку за хвоста. Подумайте, як ми торгуємо? Є*

готовеньке – продаєм, нема – сидимо, у вус не дуємо, бо так чи як, а жалування йде. А гроші у нас же під ногами лежать! («Чотири броди», с. 73).

33. СИДІ – НЕ РІПАЙСЯ. – Не бідолахи – непоправні дурні. Хіба можна в таку далеч їхати з їхніми лахами і нещасними копійками? Це вже не люди, а купа самогубців! – А що ж їм залишається робити? – обережно запитав я. – **Сидіти – не рипатись** і краще працювати біля свого наділу, який він не є («Хліб і сіль», с. 34).

34. СИДІТЬ НА ЛЮДЯХ, МОВ ДЗВІН БЕЗ'ЯЗІКИЙ. Я ніколи не бачив його таким говірким. То завжди **сидить на людях, мов дзвін без'язикий**, ховає у собі слова, як скарби в землі. А це, бач, навіть жартувати зволив. Ось як кумерція розв'язала язика. Тепер би йому, напевне, і тітка Марійка позаздрила б («Щедрий вечір», с. 587).

35. СИЛОМІЦЬ ДІВÓЧУ ДУ́ШУ НЕ РОЗГÓРНЕШ. – Нічогісінько, тату, – вона винувато опускає очі. Значить, щось таки ховає від нього. Але **силоміць дівочу душу не розгорнеш**, мов ту травицю, на якій лежить приховане солов'їне гніздо («Хліб і сіль», с. 548).

36. СІЛУВАНИМ КОНЕМ НЕ НАРÓБИШ. – Спасибі вам. Тепер, коли ви неофіційно почали працювати на нас, можете вибрати вже й офіційну посаду. – Ні-ні, – злякано замахав руками і поточився назад Поцілуйко. – Як хочете. **Силуваним конем не наробиш**, – поблажливо сказав Крижак. – Але рано чи пізно прийдете до нас, бо сьогодні ви спалили останній міст до того берега, – махнув рукою на стіну позад себе («Правда і кривда», с. 182).

37. СИЛЬНІШИХ ТРÉБА РОЗУМНІШЕ БІТИ. – Ну, так хто кого? – не обертаючись, щоб не розсміятися з гороб'ячої завзятості Кушніра, питає Свирид. – Обоє один одного, – неохоче відповідає Степан. – Хоч і гладкий, та жиливий, чорт. – **Сильніших треба розумніше бити** («Кров людська – не водиця», с. 12).

38. СІДАЙ (СІДАЙТЕ), ЛАВИ НЕ ПЕРЕСІДИШ (НЕ ПЕРЕСІДИТЕ). – І тобі, парубче, добрий, – статечно відповідає дядько Себастьян, трохи з подивом, але привітно оглядаючи мене. – Сідай. – Я і постою, більшим виросту, – трохи ніяковію од

такої уваги до себе. – *Сідай, сідай, лави не пересидиш*, – голова комнезаму підводиться з-за столу, високий, красивий, статурний, щоки його полатані вітряними лишаями, а чуб такий, наче його з полум'я вихопили («Гуси-лебеді летять», с. 516–517).

39. СІДАЮЧИ НА ХАНСТВО, ДУМАЙ ПРО ДВІ КАРИ – НЕБЕ́СНУ І ЗЕМНУ́. – *Отче, ви не думаете, що за цю мову ми відразу можемо виїняти з вас душу? Старий здригнувся, приплющив вії, з погордою глянув крізь приплентача і твердо відповів: – Хто загубив свою душу, відписавши нечистому, загубить і чийсь. Іще одне тобі скажу: *сідаючи на ханство, думай про дві кари – небесну і земну!* («Чотири броди», с. 365).*

40. СІЛЬ ТОБІ В О́ЧІ. «*Сіль тобі в очі*», – тричі повторював у думках, бо хоч і був учителем, але селянські забобони не відлетіли від нього. Не раз він був у відчаї, що не може зодягнути її по-людськи, а вона заспокоювала його, що колись і в них усе буде («Кров людська – не водиця», с. 146).

41. СКА́ЖЕ – СНІП ЗАВ'Я́ЖЕ. Максима кріпко любить Столяриха: господаровитий хлопець вдався, голову, а не баняк має на плечах, тому й головує не як поденичик, аби день до вечора дожить. А головне, землю знає і на слово твердий: *скаже – сніп зав'яже...* («Столяриха», с. 342).

42. СКАЖІ НА МІ́ЛІСТЬ БО́ЖУ! див. **ДЕ Є ТАКІ ГРАБЛІ́, ЩОБ ВІД СЕ́БЕ ГРЕБЛІ́?**

43. СКАЖУ́ ПО СЕКРЕ́ТУ. Лісник оглянувся, прихилив голову до дівчини: – *Тоді скажу по секрету: у нас не голова колгоспу, а якийсь гаспид. Він, пекельник, не те що людей – сам себе зароганив роботою. От накладе на дівочі плечі волячу ношу, та й звітріє твоя краса* («Чотири броди», с. 120).

44. СКА́ЗАНО ДЛЯ ТАК ГОДІ́ТЬСЯ. – *Гаразд. Але ти дійсно віриш, що через два-три роки доб'єшся тієї картини, яку намалював на зборах? Чи це тільки сказано для так годиться, з нагоди коронації, щоб людям у перший день головування бляхмана пустити?* («Правда і кривда», с. 291).

45. СКІ́ЛЬКИ НЕ СТАРА́ЙСЯ, А ВЧОРА́ШНІЙ ДЕНЬ НЕ ПОВЕ́РНЕШ. – *Чого ж ти, пане старосто, раніше в мене ради не питав? А тепер скажу одно: скільки не старайся, а вчорашній день не повернеш. І вчорашньої води не доженеш, з*

усіма здирачами і навіть з Гітлером не здоженеш... («Чотири броди», с. 535).

46. СКІЛЬКИ НЕ СТАРАЙСЯ, А ВЧОРАШНЬОЇ ВОДИ НЕ ДОЖЕНЕШ. див. **СКІЛЬКИ НЕ СТАРАЙСЯ, А ВЧОРАШНІЙ ДЕНЬ НЕ ПОВЕРНЕШ.**

47. СКІЛЬКИ СВІТА (СВІТУ), СТІЛЬКИ Й ДІВА.
– А ще що ти любиш? – запитав, аби запитати. – І люблю весняний спів їжака. – Їжака?! – не повірив Данило. – Еге ж, його спів схожий на пісню дрозда. І люблю назирити борсука за роботою, коли він збирає листя на зимівлю: назгрібає купку, охопить її лапами, притисне головою і суне до нори... – **Скільки світа, стільки й дива** («Чотири броди», с. 196); – **Бо тепер спека, і не треба нею втомлювати бджолу. А в льоток, повернений на північ, гарно падає і ранкова, і вечірня зоря та й продовжує медозбір. То весною чи восени ми ставимо вулики вічками на південь – тоді треба вловити сонце.** – **Скільки світу, стільки дива** («Чотири броди», с. 141); – **Думаєте, розкіш морозити ваших дітей у церкві, а своїх у дзвіниці? – Як у дзвіниці? – здивувався і похмурнів Марко. – А хто ж мені взимку в спаленому селі міг приготувати хороми? От і знайшов собі в дзвіниці тимчасовий притулок. Є у мене п'ятеро дітей... – П'ятеро!? – з недовірою перепитав Марко. – Скільки світу, стільки й дива!** («Правда і кривда», с. 69).

48. СКОПАЙ МІЛКО, ПОСІЙ РІДКО, ТО ВРІДИТЬ ДІДЬКО. див. **ВДОВІН ПЛУГ ДО БЛАГОВІЩЕНСЬКОГО ТІЖНЯ НЕ ОРЄ.**

49. СКОРІШЕ ВІДХОРУЮ, А СВОГО НЕ ПОДАРУЮ.
На перепечених щоках дядька Володимира з'явилися перші мідяки рум'янів: – Іч! Вам, бачу, дармового захотілося? Ви собі прикидаєте: як нова власть потурає вам, то й груша залишиться за вами? Так я теж маю некупований характер: **скоріше відхорую, а свого не подарую** («Щедрий вечір», с. 574).

50. СКОРІШЕ РАК СВІСНЕ І СУХА ДÓВБНЯ ЗАЦВІТЄ. – Сердечний партизанський привіт вам, люди добрі. І привіт од воїнів Червоної Армії. Разом, як дві руки одного чоловіка, ми б'ємо фашиста. І розіб'ємо його, бо так хоче наш народ. Ніколи ніяким ворогам не бачити Москви. **Скоріше рак**

свисне і суха довбня зацвіте, аніж будь-хто переможе нас («Велика рідня», т. 3, с. 432).

51. СКОРО (ШВІДКО) КАЗКА КАЖЕТЬСЯ (МОВИТЬСЯ), <ТА НЕ СКОРО ДІЛО РОБИТЬСЯ>. – Намалював картину, – щось прикидаючи своє, примружився старий. – Ну, а коли ж їм, пережиткам різним, кінець прийде? – Це вже друга задачка, і її можна так починати: **скоро казка кажеться, та не скоро діло робиться** («Правда і кривда», с. 226); – І головне: ми позбавимось бунтарів, їхні ідеї будуть сіятись не в гарячі голови, а в безмір'я снігів і хвилі Тихого океану. – **Скоро казка мовиться** («Хліб і сіль», с. 38); – *Ти сім'ю не мішай з іншими справами. Вона й тепер мені в очах стоїть. І поки не провідаю її – не заспокоюся. А бити ворогів нам треба силою.* – **Швидко мовиться казка... Де набрати цієї сили? На хуторі не нашкрябаєш** («Велика рідня», т. 3, с. 328); див. також: **І (Й) <ЩЕРБАТОЇ> КОПІЙКИ ЗА ДУШЕЮ НЕ МАЄ.**

52. СЛÁВНА ЛЮДІНА, КУДІ НЕ ПІДÉ – ВСІМ ДО СÉРЦЯ ПРИПАДÉ. – *Мовчи, стара. Знаю, куди закидаєш, – збагнув її натяк Іван.* – Просто до душі припав мені парубок. – *А я ж про що говорю?* – почала виправдовуватися. – **Славна людина, куди не піде – всім до серця припаде** («Велика рідня», т. 2, с. 506).

53. СЛÁВНОМУ ПÁРУБКУ СЛÁВНО І ПОНОСІТИ. *І всміхається дівчина. Тільки їй відомо, яке вишиття заграє на полотні. То весна узор дарувала, літо барви відшукувало, а осінь притамовувала, щоб вони зсередини просвічувались, переливались. Одягне Данило сорочку: «У світі такої не відшукати. Славному парубку славно і поносити».* – *Хвали мене, моя губонько, – засміється дівчина* («Пісня про сорочку», с. 379).

54. СЛÁВНУ ПІСНЮ СПІВАЄШ, НÁВІТЬ ВОРО́НА КРА́ЩОЇ НЕ ВТНЕ. див. **КО́ЖЕН ПІ́С, ЯК УМІ́Є.**

55. СЛІВ НА ВІ́ТЕР НЕ КІ́ДАЄС. – *Ну, селянський філософе, може, в чомусь ти й маєш рацію, тільки не знаю, чи скажуть десь про твої художества. Я категорично проти них! Та, знаючи, що ти слів на вітер не кидаєш, маю лише одне заспокоєння – план буде виконано* («Чотири броди», с. 168).

56. СЛОВА́ – ПОЛÓВА. – *Про яких господарів? – Про кріпких, про «культурних орендарів», як Троїцький казав. У цій*

книзі портрети з нас малюють. Пишаються нами, – і негідано зітхнув: – **Слова – полова**, а власть податками душить («Велика рідня», т. 2, с. 502–503).

57. СЛОВО НЕ ГОРОБЕЦЬ. – Помилуйте і воспрепятствуйте навету. Я ж не радянське, а чуже потроху розтрушував... – і запнувся: чи не збовкнув зайвого. А тепер **слово не горобець**. – Коли ж ваша ласка, дозвольте мені, недостойному, покласти вам у бричку липівку святого меду – самого найкращого, лікувального («Чотири броди», с. 523–524).

58. СЛОВО СЛОВОМ, А ЗА БАМАЖЕЧКУ ТРИМАЙСЯ. див. **НА ЦЬОМУ СВІТІ ПОТРІБНА БАМАЖЕЧКА, НА ТОМУ – ЧІСТА СОРОЧКА.**

59. СЛУЖБА СЛУЖБОЮ, А МАЄТНІСТЬ – МАЄТНІСТЮ. – Що ж, почухраю на хутір, хоч там відпочину від усякого крутежу. – Ви б уже дерево завозили туди, – порадив Стопочка, – бо **служба службою, а маєтність – маєтністю** («Чотири броди», с. 581).

60. СЛУЖБА СОБАЧА, А ЗІСКУ – НІЯКОГО. див. **ЯКА СЛУЖБА, ТАКИЙ І ЗИСК.**

61. СЛУЖБА – ЦЕ ВІТЕР, ЩО НЕ ЗНАТИ, ЯК ПОДМІ. див. **З ГРОШИКА І З КОШИКА ЖИВІШ.**

62. СЛУХАЙ ТА МОТАЙ НА ВУС. – Чого ви так запишалися своїм господарством? Сріблом-злотом оцасливили його? – обурився Безбородько. – І скажу, послухай, коли маєш час. – Капустянський нарешті пересміявся і з погордою поглянув на Безбородька. – **Слухай та мотай на вус.** Таке рідко в очі кажуть. Я думаю, людина, яка ходить біля живого діла, тільки з радістю повинна робити його. А пригадай, чи вмів ти щось робити з радістю? («Правда і кривда», с. 284).

63. СМАЛЕНИМ ПАХНЕ. Стьопочка з усім цим задріботів до столика, що стояв у самому кутку, обернувся спиною до шинкваса і накинувся на дармовщину, все думаючи одне: чого тут з'явився бісів Басаврюк і що він мав до Яринки? Чи не **смаленим пахне** в цій корчомці? («Чотири броди», с. 591).

64. СМАЛЕНОМУ ЗАВЖДИ ЗВІДКИСЬ ВОГНЕМ ЧИ ДІМОМ ПАХНЕ. – Чого від тебе так димом несе? – одразу ж визвірився становий. Левко посміхнувся, повільно розтулив

уста: – *Смаленому завжди звідкись вогнем чи димом пахне* («Хліб і сіль», с. 630).

65. СМЕРТЬ НЕ МАЄ ОДЕЖІ, А ЛИШЕ КОСУ́. – *На коні!* – махнув рукою Чигирин, вже думаючи і про першу партизанську гармату, і про зустріч з ворогом чи й смертю. І невідь-чого прийшли на пам'ять страшні слова: *«Смерть не має одержі, а лише косу...»* («Чотири броди», с. 387).

66. СМІ́КАЄ, МОВ ГОРО́Х ПРИ ДОРО́ЗІ. – *Який ти щасливий і... нещасний, брате. Григорій Стратонович нахмурився, в душі ворухнулись його жалі і невдачі, але він одігнав їх і обурився: – Чого ти мов з гарячки заговорила? Чому я нещасний!? – Бо різна погань смикає тебе, мов горох при дорозі* («Правда і кривда», с. 80).

67. СМІ́ЙСЯ, ВРА́ЖЕ, ТА НЕ ДУ́ЖЕ. *Тільки й устиг свою матір Ганник обняти – одразу ж їх роз'єднала команда: «По машинах!» Відірвався шофер од матері, випростався і кулаком посварив у захмарену далечінь: «Смійся, враже, та не дуже» («Дванадцять хвилин», с. 347).*

68. СМІ́Х І ГРІ́Х ЖИВУ́ТЬ ПО СУСІ́ДСТВУ. *див. ДАСТЬ БОГ КУПЦЯ́, А ДІ́ДЬКО РОЗГУДЦЯ́.*

69. СМОЛІ́ Б ТИ НАПІ́ВСЯ НА СВОЄ́МУ ВЕСІ́ЛЛІ. – *Стань спершу господарем, а тоді й говори. – То постелить м'яко – і стану, – знову ж таки з-за плеча відповів Роман. – Хоч з одну куповану садибку перепийте на моєму весіллі. Усмішки дедалі більше освітлюють обличчя людей. Але не поморщені сміхом обличчя, а вперту Романову шию бачив перед собою дукач. – Смоли б ти напився на своєму весіллі, – набухають злістю звужені жовті очі Плачинди* («Хліб і сіль», с. 45).

70. СМУ́ТОК НІ РО́ЗУМУ, НІ СОРО́ЧКИ НЕ ДАСТЬ. – *Порідшав наш косарський рід, – і собі зітхнув Григорій Стратонович. – Підкошував усюди він смерть, але й смерть косила його. – Він бережно посадив сестру на ослін, уважно подивився на неї. – Та журба журбою, а жити треба. Чи не думаєш ти інколи, що живеш тепер, як у дуплі? Смуток ні розуму, ні сорочки не дасть. На людях треба побільше бувати, сестро, на людях!* («Правда і кривда», с. 82).

71. СÓВІСТІ НЕМА́ У ВАС НІ НА КОПІ́ЙКУ. Біля конопель усі зупинилися, хтось із дівчат зігнувся над ставом, черпнув рукою воду. – Ну, як, Ганно? – Трохи тепліша, ніж на Водохреща. Ще онде крига під берегом блищить... – Ви, баби, гарячі, одразу нагрієте воду, – пожартував Безбородько. – **Совісті нема у вас ні на копійку** («Правда і кривда», с. 241).

72. СÓВІСТЬ У ЛІСІ З ВОВКАМИ ПРОТРУБІВ. – Це ти постраждав? – обурився Бондар, схопився з лави, але в цей час у коридорі зітхнула, попереджаючи його Марійка. Іван Тимофійович хотів підсікти Мирона, що його рідний брат ще й досі в Петлюри людям душу виймає, але згадка про Василя пом'яжила гнів. – Чи ти, Мироне, **совість у лісі з вовками протрубив**? Поговори ще, то нічого не дамо («Кров людська – не водиця», с. 21).

73. СОРО́КА НА КРИЛІ́ (НА ХВОСТІ́) ПРИНЕСЛА́. – Дядьку Себастьяне, у вас під шинелею стеер? – А ти звідки знаєш? – дивується чоловік. – **Сорока на крилі принесла.** – Краще б вона тобі чоботи принесла («Гуси-лебеді летять», с. 443); – Є чутки, що твій батько партизанить. Фашиста б'є. – Від кого чув? – **Сорока на хвості принесла.** Чутка вірна, більше не допитуйся. Зрозумів? («Велика рідня», т. 3, с. 386); – А старий Варчук ще не повернувся із заслання? – Ні. – Дарма. Скоро повернеться. – Звідки знаєш? – **Сорока на хвості принесла,** – загадково блиснув очима так, що здалося: текуче світло перекотилося через тонке перенісся, з'єднало навскісні очі («Велика рідня», т. 3, с. 147); див. також: **МО́ЖЕ, ВА́ШЕ ЗАМІ́РИТЬСЯ З НА́ШИМ.**

74. СО́РОМУ НЕ ОББЕРЕ́ШСЯ. – Так ти ж його й мою душу в bagno втоптуєш. Невже ти не можеш чесно, без обману і здирства купувати, продавати? От нащо тобі було в батьківський мед кукурудзяну муку підсипати? А тепер сорому не обберешся і вже ніхто наш мед не купує («Хліб і сіль», с. 328–329).

75. СПАСІ́БИ ЗА ДÓБРЕ СЛÓВО. див. **З ВОДИ́ ХОЛОДЦІ́О НЕ ЗВА́РИШ.**

76. СПАСІ́БИ – НЕ ВІДБЎДЕШ (НЕ ВІДБЎДЕТЕ). – А коли знаєш, до кого в приїми приставати, – багатозначно підморгнув, – за твоє здоров'я. Тоді й до діда заходь, він тобі рибки свіжої наловить... Дороги ж я всі у лісах знаю: може, пригодиться

дідова пам'ять. – Спасибі. – **Спасибі – не відбудеш** («Велика рідня», т. 3, с. 324); – *Не бійся: я вчора сказала дядькові Якому, щоб він тобі дозволив нарвати черешень, бо подумала, що ти не відмовишся од такого діла. – От спасибі, Мар'яно! – Спасибі не відбудеш: принесеш мені кілька найкращих ягідок на сережки, – показала на вухо, засміялася* («Гуси-лебеді летять», с. 478); див. також: **НЕ ПЕРЕПАЛО СЬОГОДНІ – ЗАВТРА ПЕРЕПАДЁ.**

77. СПЕРЕДУ І ЗЗАДУ ХОРОШОГО СКЛАДУ. – *Тоді я з ресторану пришло допомогача – таку молодичку, що спереду і ззаду хорошого складу. Очі ж у неї, облесниці, – не очі, а стріли: однією вцілює в залицяльника, а другою – в його добро. – Краще б вона одноокою була* («Чотири броди», с. 370).

78. СПІЛКА – ЧОЛОВІК І ЖІНКА. див. **ЗЕМЛЮ НЕ ПІДМАНИШ, А ЛЮДИНУ МОЖНА.**

79. СПОКІЙНО, НАЧЕ В ПАЗУСІ. – *Невгамовний! – сміється Сагайдак. – Він і родився не з плачем, а з жартом. – І вже серйозно: – Як на залізниці? – Спокійно, наче в пазусі. Варта зовсім зледащіла, і поїзд навіть вранці можна скинути з копит* («Чотири броди», с. 437).

80. СПОМ'ЯНЕШ (ЗГАДАЄШ) МОЄ СЛОВО. – *І я свиня, – переконано відповів Безбородько. – А, думаєш, ні? І ти походиш біля панського добра – забрьохаєшся, наче свиня в калюжі, бо інакше не можна. Спом'янеш моє слово* («Хліб і сіль», с. 524); див. також: **САМ ДІДЬКО У ВАШИХ ДІЛАХ ШІЮ СКРУТИТЬ; ТІКАВ, АЖ П'ЯТИ ВИБЛІСКУВАЛИ; ЯЗІК – ВЕЛІКЕ ДІЛО.**

81. СПОСТЕРЕЖНИЙ ПУНКТ – ЦЕ НЕ РІДНИЙ ДЯДЬКО, А ОБÓЗ – КУМА. див. **НАЙКРАЩЕ ВОЮВАТИ СІТОМУ, А РОБИТИ ПЕРЕБІЖКИ – ГОЛÓДНОМУ.**

82. СПОЧАТКУ ТРÉБА ДУМАТИ, А ПОТІМ РОБИТИ. – *А як же нам врятувати кізочку? Чуєш, як плаче вона? – Сядемо та подумаймо, – поважно сказав Рябко. – Пригадай слова нашого дідуся: спочатку треба думати, а потім робити* («Хатка в березовому лісі», с. 335).

83. СПУСКАЙТЕСЯ, КУМЕ, НА ДНО І НЕ ТРАТЬТЕ СІЛИ. – *Це ж ви правду кажете. Так і я на свої стягався. І от, скажемо, пошесть – пропали ваші коні. Що тоді робити? – І не*

кажи такого. Не кажи. Тоді *спускайтесь, куме, на дно і не тратьте сили*. Бо стільки мені не жити, скільки літ стягався на своїх деренів («Велика рідня», т. 3, с. 40).

84. СТАРЄ ВЕРЕТЕНО УМІЄ ПРЯСТИ ПРЯЖУ. – За тебе ж, за тебе, пане і добродію найшавовніший! – засміявся Безбородько. – Хіба ми не знаємо, що *старе веретено уміє прясти пряжу* («Чотири броди», с. 359); – Товариство, я *пригадую собі приказку мого рідного села: старе веретено уміє прясти пряжу*. Це уміння сьогодні ще раз продемонстрував наш вельмишановний Антон Антонович. Він розкрив нам очі на такі нюанси, що могли пройти повз нашу увагу («Дума про тебе», с. 196).

85. СТАРЄ ЯК МАЛЄ. *Ще в сорок першому році, коли фронт наблизився до села, Зіновій Петрович закопав свого дзвона посеред подвір'я, закопуючи, наказав сусідам: – Отож має чоловік лишню роботу. Ну, та дзвона можна закопати і відкопати, а фашизм треба тільки закопати. Ще гудітиме над його могилою мій дзвін. Аякже, будуть мати свято і люди, і дзвін. – Люди закопують добро, а мій що вигидав! – лохнула тоді тітка Христя. – Старе як мале...* («Правда і кривда», с. 277).

86. СТАРІ ЗАВЖДІ ВІДСТАЮТЬ ВІД ЖИТТЯ. – Бач, я їй і досі ще дитинка. У мене вже, повір, вуса виростуть, а матері все я буду дитинкою. *Старі завжди відстають від життя* («Велика рідня», т. 3, с. 589).

87. СТАРІ КРУТЯТЬСЯ, А МОЛОДІ УЧАТЬСЯ. – Оженюся, бабо. – Коли? – Хату збудувати треба. – Теж мені господар із тебе. О женишся, то й рідня молодій допоможе, і зайва копійка в кишені залишиться. Слухайся, бо *старі крутяться, а молоді учаться* («Велика рідня», т. 2, с. 441).

88. СТАРІСТЬ НЕ КРАСІТЬ ЛЮДИНИ. *Старість не красить людини. Тяжко змінилася останнім часом баба Орина: зовсім занедужала, поменишала, в землю вросла, та роботи не кидала* («Велика рідня», т. 3, с. 543).

89. СТАРОГО ВОВКА ЗА ХВІСТ НЕ ВПІЙМАЄШ. *Хоч би на яку часину зглянулася вона на нього – і то було б щастя... Сьогодні не витанцювалось, та є ще в Бога дні: як не вишло тепер, вийде в четвер. А як і в четвер не вийде, все одно з цього сватання він має якийсь зиск: зараз, коли освідчився, Оксана вже ніяк не*

зможє подумати, що він причетний до вбивства Ярослава. Он воно як! **Старого вовка за хвіст не впіймаєш** («Чотири броди», с. 41).

90. СТАРОГО ЛІСА НЕ ВІВЕДЕШ З ЛІСА. – А чому ж не начальник поліції? – мимоволі вихопилось у Магазаника. – Спізнався я, братику, на цю посаду, спізнався всього на два дні, – з жалем сказав Безбородько. – І тепер маю щастя працювати з колишнім кримінальником Квасюком. А як ти? І досі, скнаруючи, в лісах одлюдком живєш? – У нас кажуть так: **старого лиса не виведеш з ліса** («Чотири броди», с. 357).

91. СТАРШИМ, КУДИ ПОШЛЮТЬ. – Господь з вами, тату, нащо мені здалося таке невдоб'я – дивується син. – То яким же тоді, без галіхве, начальством будєш? **Старшим, куди пошлють?** – Землю буду людям наділяти, – з гідністю відповів батькові Тимофій («Кров людська – не водиця», с. 28).

92. СТАРШІНСТВО – ВЕЛИКЕ ДІЛО. Левко зосереджено думав, а послухняні Грицько і Данило дивилися на нього, бо що їм: скаже Левко насміятися з Плачинди – і насміються, а скаже йти додому – теж залюбки почимчикують. **Старшинство – велике діло** («Хліб і сіль», с. 86).

93. СТІЛЬКИ МЕНІ ДО РУК ПЛИВЕ, СКІЛЬКИ В ТЄБЕ З НОСА КАПНЕ. – Насобачився ж ти, Сафроне. Озолотить тебе війна. – Так уже й озолотить. Не без того, щоб що-небудь не перепало, але й тобі немало пливе до рук, – примирливо посміхнувся у вуса. – **Мені стільки пливе, скільки в тебе з носа капне.** Нема правди на світі («Велика рідня», т. 3, с. 529).

94. СТО ДРҮЗИВ – ЦЕ МА́ЛО, ОДІН ВОРОГ – ЦЕ БАГА́ТО. До роботи Юхрим був рідким, наче юшка, затє круто міг замісити якусь сутягу чи паскудство і на ньому показати спритність своєї невеликої голови, мізки якої найбільше були націлені на свіжє копійку. Дух її колишній підписар і під льодом чув. Тільки значно пізніше, розпізнавши дрібненьку, злукавлену і підступну душу Юхрима Бабєнка, я зрозумів дідові слова: – **Сто друзів – це мало, один ворог – це багато!**.. («Гуси-лебєді летять», с. 442).

95. СТО КО́ПАНОК ЙОМУ́ ЧО́РТІВ. див. МА́ТЕРІ ЙОГО́ ЦУРПА́ЛОК.

96. СТРАХ ВІБРАВ ДУ́ШУ, ТІЛЬКИ ЖИВІТ ЗАЛІШІВСЯ. див. НЕ ЛЯКА́Й (НЕ ЛЯКА́ЙТЕ), – МИ (Я)

ВЖЕ ЛЯКАНІ (ЛЯКАНИЙ): <ПІД СІДЛОМ СМЕРТІ ЛЕЖАЛИ>.

97. СТРАХ МОЖЕ І ЧОРТА ВІПЛОДИТИ. – Ви не догадуєтесь, які з цього зиску можуть бути втрати? – Мені? – На жаль, нам! Ви не чули такого: **страх може і чорта виплодити?** Ступач стенув плечима: – Хіба ж вам невідомо, що в нашій професії через страх можна добратись і до коріння, і до насіння («Чотири броди», с. 102).

98. СТРАХ – ЦЕ ТАКА ТІТКА, ВІД ЯКОЇ І В ЛЕВІВ ТРУСЯТЬСЯ ЖІЖКІ. див. НЕ <ВІЙШЛО> ТЕПЕР, ТО <ВІЙДЕ> В ЧЕТВЕР.

99. СТРАХ ЯК ПОГАНО! див. РІДНОГО БАТЬКА ЗА КОПІЙКУ (ПРИБАВ КОПІЙКУ) ПРОДАВ БИ (ПРОДАСТЬ).

100. СТРАШНІ В СВІТІ ТРИВОГИ І СТРАШНІ ГОРИ ПЕЧАЛІ. – А я не хочу мовчати, – стрепенувся, неначе з каменю виходив Рогиня. – Бо **страшні в світі тривоги і страшні гори печалі.** – От зараз ти ї побачиш ці гори печалі, – повів навскісними холоцюватими очицями Квасюк, схопив агронома за комір стягнув із хати. – От зараз і визнаєм, чий чорт старший («Чотири броди», с. 534).

101. СУДИТИ ЛЕГШЕ, НІЖ РОДИТИ. Василина. Я б людям у ноги впала: простіть мене. Оскілко. Не знаю, чи ї тебе простять, чи простять і нашу дитину. Василина. Невже і ненародженого судді ждуть? Оскілко. **Судити легше, ніж родити...** Не вини, що не дав тобі щастя, бо не було з чого («Зачарований вітряк», с. 410).

102. СУНУТИСЯ У ВОДУ, НЕ ЗНАЮЧИ БРОДУ.
– Пийте на здоров'я... «Ех, якось воно та буде, – перехиляє чарку.
– Ще ї дівчину треба взнати добре. Неспроста **сунутись у воду, не знаючи броду**» («Велика рідня», т. 2, с. 436).

103. СУХА ЛОЖКА В РОТІ ДЕРЕ. – Та годі. Коли не хочеш – не буду... Чого ж, познайомити з сім'єю Югини можу. Тільки знаєш, **суха ложка в роті дере**, – багатозначно б'є щиглем по підборіддю. – Так що треба тієї штуки дістати, що з червоною голівкою і зеленкуватим фартушком («Велика рідня», т. 2, с. 432);
– Уже, видно, їхнє кодро встигло підмазати Крамовому, щоб **суха**

ложка рота не дерла. Чи так домовились, чи хабара дали – біс їх знає, тільки не туди Краків діло хилить («Велика рідня», т. 2, с. 542).

104. СҀХО, ХОЧ ПЕРЕЦЬ ТРИМАЙ. *Був я і в Магазаника, і в скитку, і в Бондаренка. Зерно, на мою думку, залишилося ще від ченців, які вмiли таки господарювати – в їхньому підземеллі і досі сухо, хоч перець тримай* («Чотири броди», с. 102).

105. СЬОГІДНІ ЧУЖИЙ ХЛІБЕЦЬ, А ЗАВТРА – КАПЕЦЬ. Шинкарук. *Даремно Адольф пішов сюди війною. Пасикевич. Замовкніть, ви, культурно-цинічна одиниця! Хоч одно треба пам'ятати: чий хліб їсиш!* Шинкарук. *Сьогодні чужий хлібець, а завтра – капець* («Дума про любов», с. 516).

106. СЮДІ – ГАВ, А ТУДІ – ДЗЯВ. – *Філософія завсідників борделів, – не витримав Рогиня і, зневажливо обминаючи Безбородька, поплентався спати у ванькир. Голова глипнув на лісника і кинув злим оком вслід агроному: – Тип! Чи не з тих, що сюди – гав, а туди – дзяв!* («Чотири броди», с. 367).

107. СЯКЕ-ТАКЕ ТОДІСЯ, АБИ В ХАТІ ТОВКЛІСЯ. – *Андрію, заспівай нам якоїсь, – попросила вдова. – Хіба ж я знаю, якої вам треба? – на його цюках заворушилися неоднакові розтріпані рум'янці. – Почни, яка ближче лежить, хоча б про комара. – Так то ж сяке-таке Тодіся, аби в хаті товкліся, – ніяково подивився на Богдана* («Дума про тебе», с. 189).

108. СЯКИЙ, А НЕ ТАКИЙ. див. **КУПІЛО ПРИТУПІЛО.**

109. СЯКИЙ-ТАКИЙ ПАНТЕЛІЙ, А ВСЕ-ТАКИЙ ВЕСЕЛІЙ. *Він легко, обома руками пригорнув Степаниду і забубонів їй у саме вухо: – Й поменше думай про всяке таке, бо в світі є над чим крацим думати. Та й погостюй у нас ще з деньок. Обличчя Степаниди трохи розпогодилось: – Добре, що ти такий у мене... – Сякий-такий Пантелій, а все-таки веселій, – засміявся Григорій Стратонович* («Правда і кривда», с. 80); *«Такий поки схопить гвинтівку, зажене патрона – можна перескочити в город. Як же з-під дроту виповзти? – довго сновигає по табору, поки не знаходить заржавілий віконний прогонич. – Погана, погана зброя, та де ж краціої взяти? – І осміхається в душі, пригадавши приказку Тура: «Сякий-такий Пантелій, а все-таки веселій»* («Велика рідня», т. 3, с. 315).

Т

1. ТА Й БУДЬ ЗДОРÓВ! див. **ЯКІЙ РО́ЗУМ, ТАКІ Й СЛОВА́.**

2. ТАКА́ ТИ́ША, ХОЧ МАК СІЙ. *За греблею дорога бере праворуч понад ставом, а за ним і дядько Себастьян живе. На конях проїхали полісовицики, пізнали мене, засміялись, і знову така тиша довкола, хоч мак сій* («Гуси-лебеді летять», с. 516).

3. ТАК ВЖЕ ВОНО́ ДАНО́, ЩО МЕД СОЛО́ДКИЙ. див. **ЗЕМЛЯ́ – МОВ КА́ША: ДИТІ́НУ ПОСАДИ́ – ВІ́РОСТЕ.**

4. ТАК ВЖЕ ВОНО́ ЗАВЕ́ДЕНО. див. **ЯКА́ НЕ Є ШКУ́РА НА ВОЛО́ВІ, А ШКУРОДÉР ЗДЕРÉ.**

5. ТАКÉ ВІ́ГАДАЄТЕ, ЩО Й СЛУ́ХАТИ НЕМА́ ЧОГО́.
– *І хто там баламутиться? Таке вигадаєте, що й слухати нема чого.* – *Христина зобиджено дивиться невинними очима на косаря, і їй стає лячно, що навіть статечні люди довідались про те, з чим вона криється від усіх.* – *Не має хтось роботи, то й чеше язика, мов на нього лизак напав* («Хліб і сіль», с. 531).

6. ТАКІЙ ДУ́РЕНЬ НАБІ́ТИЙ, ЩО НА́ВІТЬ З СЕ́БЕ ОСТА́ННЮ СОРО́ЧКУ КОМУ́СЬ ВІ́ДДА́СТЬ. див. **ДЕ Є ТАКІ ГРАБЛІ́, ЩОБ ВІД СЕ́БЕ ГРЕБЛІ́?**

7. ТАКІЙ МІ́Й, ЯК І ВАШ. див. **ІЗ МО́СТУ ТА У ВО́ДУ.**

8. ТАКІЙ ТОБІ́ ПРОСКО́ЧИТЬ І КРИ́ЗЬ РЕ́ШЕТО, І КРИ́ЗЬ СІ́ТО. див. **БІСІВ ЮХІ́М З ВОДИ́ ВІ́ЙДЕ СУХІ́М.**

9. ТАКІЙ ЦІКА́ВИЙ, ЩО ДА́ЛІ ВЖЕ НІ́КУДИ. – *Гляди ж мені і вважай, що новий рік уже почався. Ти знаєш, як він починається? – вмощує мене побіля себе і прядівляними віжками торкає коней.* – *Ні, не знаю.* – *Може, розказати, чи ти не з цікавих? – сміються і плачуть дідові очі.* – *Мама кажуть: такий цікавий, що далі вже нікуди.* *Розкажіть* («Щедрий вечір», с. 638).

10. ТАКІЙ, ЩО В ОДНО́ ВУ́ХО ВЛІ́ЗЕ, А В ДРУ́ГЕ ВІ́ЛІ́ЗЕ. – *Голими руками впіймаєш в'юна? – Навряд.* – *А Кульницький – це в'юн. Розумний, жорстокий, нахрапистий. З ходу ловить чужі думки й піднімає їх на всю губернію або приновляється до них, як вигідніше йому. І він такий, що в одно вухо влізе, а в друге вилізе* («Кров людська – не водиця», с. 212).

11. ТАКІ ТРÉБА БУЛО ВТОПÍТИ ЧОРТЯКУ! див. ТВОЄ <ЛЕЖÍТЬ> ЗВÉРХУ (ЗНÍЗУ).

12. ТАКÍ НА ВУ́ЛИЦÍ НЕ ВАЛÍЮТЬСЯ. – *Пошукай, Омеляне, собі такого робітника в місті або на цукроварні. – Чортзна-що – скоро знайдеш, а такі, як Волошин, на вулиці не валяються... Це ж збитків не оберешся* («Хліб і сіль», с. 135).

13. ТАКÍ ЦÍНИ, ЩО Ї ШТАНÍВ ПОЗБУ́ДЕШСЯ (ПОЗБУ́ДЕТЕСЯ). див. ПОМАНÍЛИ БУ́БЛИКОМ, А ПЕТЛÉЮ СТÍСНУТЬ.

14. ТАК МЕНÍ ДО СÉРЦЯ, ЯК МОТУЗÓК НА ШÍЮ. – *Моя вам рада – вступайте до колгоспу. – спасибі за таку раду. Вона так мені до серця, як мотузок на шию* («Велика рідня», т. 3, с. 200).

15. ТАК НА ТАК. див. ЖА́БА ХÓЧЕ НА ОЛÍМП.

16. ТАК НАХМА́РИЛОСЯ НА ДУШÍ, АЖ ГРИМÍТЬ. – *Ох, як важко переважувати його. Цілу ніч сьогодні сварились і сумували. Йому теж нелегко: так нахмарилось на душі, аж гримить... Може, в степах вільготніше людям, та душа лежить до свого, до своїх лужків-бережків. А там, у степах, не те що лісу, навіть лугу, левади не знайдеш. Там не почувши ні соловейка, ні зозулі, ні одуда, ні деркача* («Щедрий вечір», с. 578–579).

17. ТАК НÍЧÓГО Ї НЕ ВТЯ́МИВ. Приголомиений велемудрою наукою, я підводжуся з охололої стерні. На полі так само гнеться над плугом орач, так само вітряки намотують на крила бабине літо і час, але вже небо за ними не має ні кінця ні краю, і скільки не йтимеш до нього, воно буде відходити од тебе... А де ж та дорога, що єднає небо й землю та й біжить собі поміж зорями? Про неї я знав, як тільки зіп'явся на ноги... – Ну то що? **Так нічого й не втямив?** – шпигонув насмішечкою Петро. – Це, чуєш, того, що наука не йде без дрюка («Гуси-лебеді летять», с. 507).

18. ТАКО́ГО ЗÍЛЛЯ ХВАТА́Є. див. ЯК НЕ ГА́ЛЯ, ТО БУ́ДЕ ДРУ́ГА́Я.

19. ТАКО́МУ САМ ГНАТКО́ БЕЗП'Я́ТКО З ПÉКЛА НÍЧИМ НЕ ДОГÓДИТЬ. див. ПОСЛА́В БОГ ГОСТÉЙ ПРÓТИ НО́ЧÍ.

20. ТАК ПÍТИ ЗАХОТÍЛОСЯ, ЩО КОЛÍ Б СÍЛИ ОБÍДАТИ, ТО Ї НОЧУВА́ТИ Б ЗОСТА́ЛИСЯ. – *А ми оце з*

поля вертаємось. Духота така, повпрівали. Дай, кажу, заїдемо до моєї рідні, бо так питу захотілося, що коли б сіли обідати, то їй почувати б zostалися («Велика рідня», т. 2, с. 434).

21. ТАК ПОСТЕЛІЛИ, ЩО ЇЙ МЕРТВІЙ НЕ ВЛЄЖИТЬ. див. М'ЯКО СТЄЛЕ, ТА ТВЄРДО БУДЕ СПАТИ.

22. ТАТО У ВСЬОМУ ГОЛОВА. – Нічого ти не знаєш, – правдиво подивилась на мене Люба. – І я буду довго-довго скучати, як доросла. Коли я за пташиною, як вона відлітає, сумую, то що про тебе казати? Краще не їдь. – Це вже як тато закомандують. – Отак і в нас – **тато у всьому голова** («Щедрий вечір», с. 585).

23. ТВІЙ БАТЬКО І МІЙ БАТЬКО НА ОДНОМУ СОНЦІ ОНУЧІ СУШІЛИ. – Чого ти мені баки забиваєш? Забирайся, щоб твоя нога тут не була! Бач, яку рідню знайшов! Які ми з тобою родичі? – От тобі й маси, – розвів руками Степан. – Вже й забула: **твій же батько і мій батько на одному сонці онучі сушили.** Ще тобі мало? – Бий, кумо, його, чорта окаянного, по макітрі, бо він тобі зуби заговорює, – озвався захеканий голос із гурту. – Рідню знайшов: **третє ребро від заду** («Велика рідня», т. 2, с. 523).

24. ТВОЄ <ЛЕЖИТЬ> ЗВЄРХУ (ЗНІЗУ). Данило не то з жалем, не то з насмішкою глянув на того, хто покалічив його найкраці роки. Чи хоч війна навчила тебе чого? Ступач підвів припухлі повіки, під якими спалахувала ненавись. – Тепер **твоє зверху.** От тільки шкода, що в свій час я не добрався до твоєї душі («Чотири броди», с. 594); – *Ет, розумний чоловік, а верзе чорти батька зна що!* – розсердився старий. – Звісно, тебе не повісять за купання, та гіркої жовчі наковтаєшся, бо зараз, після всіх заяв Безбородька, **твоє лежить низу.** Таки треба було втопити чортяку! Скоріше б його місце зайняв! – Як із літ, так і з розуму, – безнадійно махнула рукою мати («Правда і кривда», с. 251).

25. ТЕБЄ ТА ЩЕ НЕ ПІЗНАТИ! див. ВЕЗІЙ ВІЗÓК, А МИ ПОСЛУХАЄМО.

26. ТЕЛЯ ІЩЄ ДЕСЬ, А ВЖЕ З ДÓВБНЕЮ БІГАСТЕ. – Відділитись треба. На своє господарство перейти, зменшити і мої, і тестеві достатки. – Для чого? – Щоб менше пальцями тикали. А потім вірні люди говорять, що діло починається із созів, а далі на повну гуртову комунію перейде. – **Теля іще десь, а**

вже з добнею бігаєте, – заточився на дорозі Карпо («Велика рідня», т. 2, с. 574).

27. ТЕПЕР МЕНІ І ЖАБА – НАВАР. – *Розпалюйте на старому згарищі багаття, затагануємо зараз. Вам зготувати гречаний чи пшоняний куліш? – І гречаний, і пшоняний, а третій – з ячменю. – Бідна ж моя голівонька! – жахнулася дівчина. – Як пізно визнаєш, хто до тебе топче стежку. Ось вам казанок, наберіть води, тільки жабу не спіймайте. – Тепер мені і жаба – навар («Дума про тебе», с. 238).*

28. ТИ БАБІ ПРО ОБРАЗІ, А ВОНІ ПРО ГАРБУЗІ. – *От маю міномета: гавкає і гавкає, – беззлобно говорить про жінку. – І засинаю, і прокидаюсь під її виття. Певне, у неї під язиком дідько росте. – Усі вони змайстровані на один копил. Ти бабі про образи, а вони про гарбузи («Велика рідня», т. 3, с. 370).*

29. ТИ ДОВГО ДУМАВ, ПОКИ ТАКЕ ЗМОРОЗИВ? ДИВ. ТРИМАЙТЕ МЕНЕ, БО ВПАДУ.

30. ТИ ЙІ (ЙОМУ) СЛОВО – ВОНА (ВІН) ТОБІ ДВА (ДЕСЯТЬ), <ТИ ЙІ ДВА – ВОНА ТОБІ ДЕСЯТЬ>. *Данило поклав грабки на траву і помагав складати плоскінь, бурмочучи під ніс: «Біс його знає, де такі дівчата беруться. Ти йї слово – вона тобі два, ти йї два – вона тобі десять; хоч би якась шана до старших», – і скося поглядав на дівчину («Пісня про сорочку», с. 378); див. також: ТЬХУ НА ТЕБЕ Й НА ТВОГО БАТЬКА!*

31. ТИ МЕНІ НЕ ДУЖЕ ДЗВОНІ ЗА УПОКІЙ! ДИВ. БУВ ЧМУРОМ І ЗАЛІШІВСЯ ЧМУРОМ.

32. ТИ НЕ ОБДУРИШ – ТЕБЕ ОБДУРЯТЬ. – *Чого ти мені, тільки що – зараз своїх німців чи англійців під носа тичеш? Не знаю, як вони торгують, але знаю: нема такого купця в світі, який хотів би заробити менше, аніж можна. Став би ти на моє місце – де б твої німці з англійцями подівалися! Ти не обдуриш – тебе обдурять («Хліб і сіль», с. 329).*

33. ТИ РАННІЙ ПТАХ, А Я СТРІЛЯНА ПТІЦЯ. – *Кому ж потрібна ця обережність! Кому? Ви ж нею тільки окрилюєте негідників, не вириваєте бур'яни, а готуєте для них площу і добриво. І чому це ми повинні, на шкоду собі, оглядатись на той закордон, що ненавидить нас ще з сімнадцятого року? – Ну, це питання великої політики... – надав обличчю вираз*

глибокодумності. – *І не гарячкуй, Іване Артемовичу, бо опечешся. Ти ранній птах, а я стріляна птиця* («Правда і кривда», с. 270).

34. ТІКАВ, АЖ П'ЯТИ ВИБЛІСКУВАЛИ (ЩО МАЛО П'ЯТ НЕ РОЗГУБІВ). – *Він і є в партизанах, – уже з гордістю сказала Марина. – Оце з лісу прийшов по харчі. Усе ж витаскав до макового зерна, спом'янеш моє слово. – От макового зерна і не зачеплю. А як ти, сину? Тікав, аж п'яти виблискували? – Не тікав, тату, – серйозно каже Григорій. – Бився, як ви мене навчили, до останнього* («Чотири броди», с. 422); див. також: **ГАНЯЄ (ГАНЯЮТЬ), НАЧЕ СОЛОНІХ ЗАЙЦІВ (СОЛОНОГО ЗАЙЦЯ); НА ГОЛОВІ ПОШИТТЯ СІВІЄ, А В ГОЛОВІ ХРУЩІ ХУРЧАТЬ.**

35. ТІКАВ ОД ДІМУ, А УПАВ У ПОЛУМ'Я. – *А як ти, сину, в поліцію втеревився? – Тікав од диму, а упав у полум'я, – зневажливо махнув рукою Стьопочка, та згодом додав: – І, думаю, правильно зробив, а то самого б поліція тягала, як колишнього активіста. Коли приймали на нову службу, сказав, скільки сотворив бомаг у тридцять сьомому році* («Чотири броди», с. 548).

36. ТІЛЬКИ Й ТОГО ДОБРА, ЩО КОСА ГРУБА, А ТАК – НІ РІБА НІ М'ЯСО. *Тільки тепер глибше відчував Грицько, що без Югини він стане порожнім, наче пустотіл. Проте не хотів признатися в цьому перед собою і знаходив нові причіпки, які б охолодили його почуття. «Подумаєш, тої краси. Тільки й того добра, що коса груба, а так – ні риба ні м'ясо»* («Велика рідня», т. 2, с. 499).

37. ТІ САМІ ГОСТІ В ТУ САМУ ХАТУ. – *Посутеніло, – глянув на небо. – І надворі, і в душі, – буркнув Данило. – Чи не рано – в душі? – засумнівався Терентій Іванович. – Ступач казав – не рано. – Так час іде не за годинником Ступача. А за вами знову струс. – Ті самі гості в ту саму хату? – одразу накомстричився* («Чотири броди», с. 103).

38. ТІШАЧИ ДІЯВОЛА, НЕ ЗГÁДУЙ БÓГА. *Пасикевич. Щось не чути сьогодні наших переможних маршів. Антоніна. Тобі ще зараз до маршів! Пасикевич. Вони для мене, як хода історії. Антоніна. Благаю, допоможи їй... Пасикевич. Їй*

тепер навіть пан Бог не допоможе. Антоніна. *Тішачи диявола, не згадуї Бога* («Дума про любов», с. 516).

39. ТОВЧЕТЬСЯ, НАЧЕ МАРКО ПРОКЛЯТИЙ У ПЕ́КЛІ. *На устах матері ворухнувся докір чоловікові і посмішка дядькові: – Що, Володимире, поробляє ваша Марійка? – А що їй робити? Все товчеться між хатою і клунею, наче Марко Проклятий у пеклі* («Щедрий вечір», с. 572).

40. ТОЙ НЕ ВРОДІВСЯ, ЩОБ УСІМ ДОГОДІВ. *– Навіщо приписувати їм свої вади? У людей є більші турботи... – Це теорія, – обірвав його Поцілуйко. – Люди не забули, як я був секретарем райвиконкому, а ви ж знаєте, що той не вродився, щоб усім догодив* («Правда і кривда», с. 160).

41. ТО́РГУ НА КОПІ́ЙКУ, КРІ́КУ НА РУБЕ́ЛЬ. *– Видно, Лаврін немало накопав у могилах скарбів, що такими багатими стали. Потрусити вас треба, потрусити. – Розитовхуючи плечима ярмарчан, швидко відходить од жінки, а навколо нього вирують ярмаркові хвилі. – Та купляйте, хай не пліснявіють ваші гроші... – У вас торгу на копійку, крику на рубель...* («Чотири броди», с. 117).

42. ТРАВІ І УМИРА́ЮЧИ ПА́ХНУТЬ. див. **КО́ЖНОМУ СВО́Я НО́ША.**

43. ТРЕ́БА Ж КОЛІ́СЬ МОТУЗО́ЧКУ ДОВІ́ТИСЯ ДО КІ́НЦЯ́. *Він довго не може перебороти спокуси: піти у криваві гості до Варчука. Навіть прямує з двоє гін, обмірковуючи, як йому найкраще вскочити в будинок старости. Треба ж колісь мотузочку довитись до кінця* («Велика рідня», т. 3, с. 417).

44. ТРЕ́БА, ЯК РІ́ПУ ГРІ́ЗТИ. див. **ЩО ПРА́ВДА – ТО НЕ ГРІ́Х.**

45. ТРЕ́ТЕ РЕБРО́ ВІД ЗА́ДУ. див. **ТВІ́Й БА́ТЬКО І МІ́Й БА́ТЬКО НА ОДНОМУ́ СО́НЦІ ОНУ́ЧІ СУШІ́ЛИ.**

46. ТРИВО́ГА НЕ ДАСТЬ СПОКІ́ЙНО Ї ЛО́ЖКУ БОРЩУ́ З'Ї́СТИ. *Вже доходячи до лісництва, він нагло зупинився на стежці: чомусь згадав зустріч з Данилом Бондаренком, який не перший день милувався його лісом. Знайшов дивовижу! Щось дуже ідейний він, таким і Ярослав Хоролець був. Ні, тривога не дасть спокійно ї ложку борщу з'їсти. От уже ї думай не про Василю, а про Данила* («Чотири броди», с. 94).

47. ТРИМА́Й СЛÓВО НА ПРИ́В'ЯЗІ. див. КОЛІ УВ'ЯЖЕШ СЛÓВО, УВ'ЯЖЕШ СÉРЦЕ.

48. ТРИМА́ЙСЯ НЕ КРУТЕЖУ́, А СВЯТÓГО ХЛІ́БА. див. НЕ ЖНИ, ЧОГÓ НЕ ПОСІ́ЯВ.

49. ТРИМА́ЙТЕ МЕНЕ́, БО ВПАДУ́. – Михайлику, а куди веселка дівається взимку? – Напевне, забирається у якусь оселю на небі і там зимує собі, як твій борсук у землі. – Ой, **тримайте мене, бо впаду**, – захиталася Люба від сміху. – Ти довго думав, поки таке зморозив? («Щедрий вечір», с. 605).

50. ТРИМА́Й ЯЗІ́К ЗА ЗУБА́МИ, ПРИГОДІ́ТЬСЯ. – Задніпровський? І я його знаю! – вражено вирвалось у Андрона Потаповича. – Якщо знаєш, то **тримай язик за зубами, пригодиться...** – і не доказав, бо в кімнату увійшов блідий од хвилювання й гніву Юрій Андронович («Правда і кривда», с. 391).

51. ТРИМА́Й ЯЗІ́К ЗА ЗУБА́МИ, <ЩОБ НЕ ЇСТИ БОРЩ З ГРИБА́МИ>. – Ну, ну, полегше трохи, – охопив шию руками. – Без голови, значить, мені кашкет неспідручно буде носити. – Чи спідручно, чи ні – мене не обходить. Так що **тримай язик за зубами.** – **Щоб не їсти борщ з грибами,** – доказав Варивон, швидко розмірковуючи, що Дмитро неабиякий жених та й не одна чарка перепаде від нього. Проте ще вірив і не вірив. Тільки подумати: за кілька років ні одній дівці слова не сказав, а тепер ринувся, мов ведмідь на пасіку («Велика рідня», т. 2, с. 484).

52. ТРИМА́Й ЯЗІ́К У КИШЕ́НІ, ЯК ГАМАНЕ́ЦЬ. – Чого тобі? Помела бракує? – Отого помела, що по спині блазнюка і нашіптувача походило б. Коли жебраєш, то жебрай, а **язик тримай у кишені, як гаманець.** Чи ти, бузубвіре, онімечитись хочеш? («Чотири броди», с. 588–589).

53. ТРИ ПА́РИ ЧОБІ́Т СТОПТА́В. див. МЕ́ДУ ІЗ ЖУКА́ НЕ Ї́СТИ.

54. ТРИ ХУ́РИ ПОБРЕХЕ́НЬОК, А ЧЕТВÉРТА СКАРГ. див. ЦЕ ТАКІ́Й, ЩО НЕ ВСІ́ДИТЬ І НЕ ВЛÉЖИТЬ.

55. ТРУ́ДНЕ НА́ШЕ ДІ́ЛО – НЕ НА ВА́ШУ СІ́ЛУ. – Так уже долею надано... Не вашій старості, мама, з нами ходити. Буває, за кілька ночей очі не склепиш, і молодий рук-ніг не чує. **Трудне наше діло – не на вашу силу.** От гадюк переб'ємо,

вернемося з лісів – тоді вже нам і борщ, і до борщу, і всяку всячину готувати будете («Березовий сік», с. 398).

56. ТРУДНОЩІ НА ТРУДНОЩАХ ЇДУТЬ, ТРУДНОЩІ ТРУДНОЩАМИ ПОГАНЯЮТЬ. – Все наперед, по дурості своїй, хотілося вискочити, в чомусь обізнати тебе. А коли поранили, зрозумів, що це суєта суєт і всячеська суєта... Думаєш, я тепер хотів головувати серед такого безголов'я і розгардіяшу? Так всунули ж, запхнули, а тепер від критики не тільки вуха – вся душа в'яне, бо за що не подумай – того тепер нема. **Труднощі на труднощах їдуть, труднощі труднощами поганяють** («Правда і кривда», с. 113); див. також: **ІНОДІ Й ЛОЖКА ВОДИ БУВАЄ ГІРШЕ ПОТІПУ.**

57. ТРЯСТІ ДУШУ, МОВ ЧОРТ ГРУШУ. див. **ЧУЖІ ЖІНКИ МОВ ЛАСТІВКІ, А СВОЯ НАЧЕ СОВА.**

58. ТРЯСЦЯ ЇХНІЙ ТІТЦІ (МАТЕРІ). див. **КУДІ МАКАР ТЕЛЯТ НЕ ГАНЯВ; ЯК НЕ ВКУСИШ, ТО І З МІСЦЯ НЕ ЗРУШИШ.**

59. ТУТ Є НАД ЧИМ ПОКРУТИТИ МІЗКАМИ. див. **ПРЯМО ГОРА ЗВАЛІЛАСЯ З МОЇХ ПЛЕЧЕЙ.**

60. ТУТ НА ЗЕМЛЮ ДИВІСЯ, А ПІД ЗЕМЛЮ ЗАГЛЯДАЙ. «Язичниця! Залізла в соняшники й витрушує дурні пересміхи. І всі такі в селі. Тут на землю дивись, а під землю заглядай» («Чотири броди», с. 162).

61. ТЬХУ НА ТЕБЕ Й НА ТВОГО БАТЬКА! – Хто ж вас просив хвалити мене? Хваліть отих вертлявих приспінників, які біля вас і вдень і вночі увиваються. А я не потребую, не хочу вашої хвали: її ні в кишеню не покладеш, ні душу нею не зогрієш. – Тебе що – гедзь чи сибірська муха укусила? – обурився економ, накидаючи свою тінь на Мар'яна. – Хай вона вас кусає! – грізніше погляд у чоловіка. – І дочекаєтесь – укусить! – **ТЬХУ НА тебе й на твого батька!** Ти йому слово, а він тобі десять! І коли навчився так відбріхуватися? («Хліб і сіль», с. 533).

62. ТЯГНЕСІ (ТЯГНІ), ЯК ЧОРНИЙ ВІЛ. Ступач саркастично глянув на Данила. – Скільки романтичного туману назбиралось у твоєму казанку. Через свою селянську душевність і інші архаїзми – затуркочеш до грому! Хотів би я бачити, як ти тоді заговориш про спокій, оббиваючи пороги різних інстанцій.

Отож, поки не пізно, впрягайся у графік і тягни його, як чорний віл: тобто хватопеком здавай хліб! («Чотири броди», с. 166).

63. ТЯЖКО БУВАЄ ЛЮДИНІ ДОРОСТІ ДО ЛЮДИНИ. див. **УЖЕ Й ВІРІС, ТА РОЗУМУ НЕ ВІНІС.**

64. ТЯЖКО СІЯТИ, КОЛІ НЕМА ЧОГО ОРАТИ. Я так починаю гніватись на дядечка, таким косяю на нього оком, щи навіть тато здивовано зиркнув на мене. А дядечко Володимир далі пряв свою пряжу, як павук павутиння, жалів нас, бажав щастя і все розхвалював оті краї, де люди не мають скрути на землю. – Там середняку нарізають навіть по двадцять – двадцять п'ять десятич, а тут **тяжко сіяти, коли нема чого орати** («Щедрий вечір», с. 587).

У

1. У БОЮ ТРИМАЙСЯ БЛІЖЧЕ ДО КОМАНДІРА, А НА ВІДПОЧІНКУ – ДО КУХАРЯ. див. **НАЙКРАЩЕ ВОЮВАТИ СІТОМУ, А РОБІТИ ПЕРЕБІЖКИ – ГОЛОДНОМУ.**

2. УВЕСЬ СВІТ ПРОДАСИШ І НЕ СКРІВИШСЯ. – За шкуру, тільки за свою шкуру болієш ти з практичного і теоретичного боку! – розгнівався дядько Себастьян. – За неї, коли її доведеться рятувати, усіх людей, **увесь світ продасиш і не скривишиш!** («Гуси-лебеді летять», с. 541).

3. УВІЙШЛІ (УВІЙШÓВ) ВИ (ТИ) В ЛІТА, ТА В РОЗУМ НЕ УВІЙШЛІ (УВІХÓДЬ І В РОЗУМ). – Куди ти? Дай хоч обмию, мовляв той, живою водичкою – лица не видно, – і зітхає. – **Увійшли ви в літа, та в розум не увійшли** («Велика рідня», т. 2, с. 516); – **Увійшов ти в літа, увіходь і в розум.** Подумай про інший прожиток – про службу в місті, про якесь видвиженіє, бо тепер епоха! («Чотири броди», с. 89).

4. У ГОЛОВІ ДЖМЕЛІ ГУДУТЬ. Вони знову повертаються в літняк, тут Магазаник на хвилю засвітив світло, вийняв з гамана гроші і, жуючи губи, розраховувався з Кундриком; не грошей, а мордачів би надавати йому, щоб **у голові загуділи джмелі** («Чотири броди», с. 343–344).

5. У ГУРТІ НЕ ТІЛЬКИ БАТЬКА ДОБРЕ БІТИ. 3 другого боку стайні, немов на другому березі ріки, чути хрипкі голоси Степана Кушніра, Григорія Шевчика, Полікарпа Сергієчка. Варивон аж зупинився на мить. – Дмитре, невже Полікарп у вогонь кинувся? – Виходить, у гурті не тільки батька добре бити («Велика рідня», т. 3, с. 90).

6. УЖЕ Й ВІРІС, ТА РОЗУМУ НЕ ВІНІС. Не знаючи, чим заспокоїти старого, Васирина подала йому кілька зв'язаних пучків калини, на яких повиступали скалочки морозу. – Ось вам від Оксани. Старий підніс дарунок до обличчя. – І калини жаль... Як там Оксана? – Така ж гарна, ніби весняна година. А теж за чоловіком журиється. – І стихнула голос: – Ваш Семен чогось хоче сколупнути його. – Тупоум він. **Уже й виріс, та розуму не виніс.** Тяжко буває людині дорости до людини... («Чотири броди», с. 32).

7. У ЖИТТІ, ЯК НА ДОВГІЙ НИВІ. – Молока гостеві дай. Хай їсть, бо він хлопець нівроку собі. – Настя вийшла з хати, а старий бубонів, наче сам до себе: – Да, у **житті, як на довгій ниві**, – яких тільки людей не побачиш. Інший, подивись, і незavidний з себе, а дуб дубом; другий як крушина – красна ягода, та тільки одна болість чоловіку від неї. Різні люди бувають. Є чоловік – козак, а є і кізак. Та ти їж. Наш хліб чесно зароблений, добромую чоловікові поперек горла не стане («За один стіл», с. 391).

8. У КОЖНОГО НА ПЛІЧАХ СВОЯ ГОЛОВА. – Голова в тебе не ту юшку варить. – Це вже я чув і думаю: у **кожного на плечах своя голова**, а юшка в ній може бути всяка, – невизначно відказав Гнат («Велика рідня», т. 3, с. 94).

9. У КОЖНОГО НАЧАЛЬСТВА СВІЙ НОРОВ. – Спочатку, діду, ми вдовам і сиротам пособимо, а далі буде видно. – У **кожного начальства свій норов**, – забубонів під ніс Дибенко, повертаючи на стайню («Правда і кривда», с. 312).

10. У МОЛОДОСТІ ВСІ ЩЕ НЕОБТОВЧЕНІ ЖИТІЙСЬКОЮ СТУПОЮ. див. **ЩО РА́ННЄ – СКОРОМИ́НУЩЕ.**

11. У НАС ЛЕЖАЧОГО ХЛІБА НЕМА́. – Нам, старче, ніколи точити яси, – розшнуровує варги Стьопочка й осуркувато оглядає торбешика. – **Хоч у нас лежачого хліба**

нема, та якусь скибку винесу, від собаки проведу, і ходить собі далі («Чотири броди», с. 146).

12. У НАС НАВІТЬ ДУРНИЙ – І ТОЙ ДУМАЄ. – *І сам не знаю, Карпе, що зі мною, та й ніхто тепер не відає, що нас в такий розбрат чекає. Того й думаю та гадаю. Така вже наша порода: у нас навіть дурний – і той думає* («Велика рідня», т. 3, с. 27).

13. У НАС НЕМА́ ЗЕРНА́ НЕПРА́ВДИ ЗА СОБО́Ю. – *Могло бути й інакше. Скільки скубли тебе через першу, – провела рукою по його чуприні. – І нічого не вискубли, бо у нас нема зерна неправди за собою* («Правда і кривда», с. 151).

14. У НЕЇ ПІД ЯЗИКО́М ДІДЬКО. див. **ТИ БАБІ ПРО ОБРАЗІ́, А ВОНИ́ ПРО ГАРБУЗІ́.**

15. УПАДЕ́Ш – І КІСТОЧО́К НЕ ПОЗБИРА́ЄШ. – *Ой матінко моя, як тут, значить, страшно! – розчервонілий кряжистий Варивон вибрався на кручу і скоса подивився вниз. – Упадеш – і кісточок не позбираєш* («Велика рідня», т. 3, с. 100).

16. УПА́В (УПА́ЛИ), МОВ КА́МІНЬ У ВО́ДУ. див. **П'Ю, ТА РО́ЗУМУ НЕ ПРОПИВА́Ю.**

17. УПЕ́РСЯ (УПРЕ́ТЬСЯ), МОВ КІЛО́К У ТИН (У ПЛОТІ́). – *Багато, чоловіче, не прошу, але поверни мені з казенної хоч ту пучку солі, яку вдома взяв. Іван хекнув, засміявся, обернувся міцною спокійною постаттю до Степана: – Це сказала наздогад буряків, щоб дали капуста. – Інші всюди заробляють, а ти всюди проробляєш, – підвищує голос Марійка. – Бо уперся, мов кілок у тин, і навіть за медом не нагеться* («Кров людська – не водиця», с. 233); – *Чи ж вийде щось із цього паювання? – Неодмінно вийде, – переконано говорить Мирон. – А коли пан упреться, мов кілок у плоті? – Тоді гати пана обухом по голові!* («Хліб і сіль», с. 390).

18. У СВІ́ТІ ТАКО́Ї НЕ ВІДШУКА́ЄШ. див. **СЛА́ВНОМУ ПА́РУБКУ СЛА́ВНО І ПОНОСІ́ТИ.**

19. УСЕ́ БУ́ДЕШ ЗНА́ТИ – ПОСТА́РІЄШ СКО́РО <І ЗУ́БИ ПОВИПАДА́ЮТЬ>. – *Запиши: Березина, – диктує Мирон. – а під нею задачка: тисячу двадцять п'ять помножити на п'ятсот двадцять і поділити на дві тисячі чотириста. – І поділити на дві тисячі чотириста, – повторює Ксеня. – Тату, а чого це всі до єдиної ваші задачки діляться тільки на дві тисячі*

чотириста? – *Усе будеш знати – постарієш скоро і зуби повипадають* («Хліб і сіль», с. 394).

20. УСЕ В НАШИХ РУКАХ. див. **НАВІТЬ ПОГАНІЙ МИР КРАЩЕ ДОБРОЇ БУЧІ.**

21. УСЕ В РУЦІ БОЖІЙ. див. **ПАН ЧИ ПРОПÁВ.**

22. УСЕ МАЄ СВІЙ ПОЧАТОК І КІНЕЦЬ. *З часом ці чутки притихли, та не стихали в негоду камені... Чи втихомирились нарешті вони за ці роки, які він прожив у лісах? Усе ж має свій початок і кінець* («Чотири броди», с. 303).

23. УСЕ МИНÉТЬСЯ, А ПРАВДА ЗАЛІШІТЬСЯ. *А може, не треба? – раптом завагався Данило. – Чого не треба? – не зрозумів, насупився Терентій Іванович. – Ще біду накличете на себе. – Коли б я не вірив тобі, то інше діло. А поки в нас добра віра, доти нас не зломить нещастя. От побачиш: усе минеться, а правда залишиться* («Чотири броди», с. 270).

24. УСІ БАБІ ЗМАЙСТРОВАНІ НА ОДІН КОПІЛ. див. **ТИ БАБІ ПРО ОБРАЗІ, А ВОНІ ПРО ГАРБУЗІ.**

25. УСІ ЖІНКИ ПШЛІ ВІД КОНОТÓПСЬКОЇ ВІДЬМИ. див. **ОДНІМ МІРОМ МАЗАНІ.**

26. УСІ ЗУБИ З'ІВ. *Дід, дивуючись з такого незвичного торгу, вийняв калитку, розсморгнув її, але чогось на хвилику засумнівався і тихцем пробурмотів до дядька Трохима: – Щось воно, чуши, дуже химерно виходить. Може, це не кінь, а кобила? – Та що ви! Отак перебрати? – щиросерде обурився дядько Трохим. – За кого ж ви тоді мене маєте. Я коня за версту по духу чую. Я на конях усі зуби з'їв! Ви хваліть Бога і всіх апостолів, що така дурничка трапилась* («Гуси-лебеді летять», с. 484).

27. УСІ САМІ СЕБЕ НЕ ЖАЛІЮТЬ: ТНУТЬ ЯЗИКАМИ, ЯК НОЖАМИ. – *Це ж я пожартував. – Знаємо, знаємо тебе, просмішника. У вашому роду всі насмішкваті. – Еге ж, – погоджуюсь я. – І найгірше, усі самі себе не жаліють: тнуть язиками, як ножами* («Щедрий вечір», с. 645).

28. У СТАРІЙ ПЕЧІ (ГРУБІ) ДІДЬКО (ЧОРТІ) ПÁЛИТЬ (ПÁЛЯТЬ). – *За самі твої литочки не один буде пектися в пеклі. – А ви їх крізь халяви бачите?.. – Та бачу, усе привабливе ще манить мене. – Тож недарма кажуть: у старій печі дідько палить...* («Дума про тебе», с. 68); *У селі, хоч воно обляглося,*

Магазаник уже не вулицями, а городами та задвірками скрадається до кутка, де живе Василина, і все думає, як власкавитись до неї. От зайде, вклониться їй, щиро посміхнеться, кине коропа на лаву і скаже: – Вибачай, Василю, коли й досі гніваєшся за дурне слово. А я прийшов на перепросини, бо дуже скучив за тобою, наче цілий вік не бачив. – **У старій грубі чорти пальять?** – насмішкувато поведе зором вона, розпогодиться, заклекоче звабним сміхом, зашелестить спідницями і гарячими устами розтопить сум'яття і тривоги... («Чотири броди», с. 496); див. також: **І (Й) В (У) СТАРІЙ ГРУБІ ЧОРТІ ТОПЛЯТЬ.**

29. УСЯК ІЗ ЧУЖОЇ ТОРБИ ХЛІБА НЕ ЖАЛІЄ. Безбородько засміявся, посварився бруднуватим пальцем: – Але я ще знаю і які приварки має лісник. – Не так приварки, як людський поголос. **Усяк із чужої торби хліба не жаліє** («Чотири броди», с. 153).

30. УСЯКІЙ ЛЮДІНІ, ПРИ ОХОТІ, МОЖНА ОБЛАМАТИ КРІЛА. – Всяка індивідуальність має тепер право на характеристику лічності, хоч подобається чи не подобається вона комусь. Не дасиш тепер, дасиш у четвер! Заставлять дати! І пам'ятай: **усякій людині, при охоті, можна обламати крила** («Гуси-лебеді летять», с. 542).

31. У ТАКОЇ ЯЗІК НЕ МАЄ СПОЧІНКУ І В СНІ. див. **ЧОГО НЕ ЗНАЮ, ТОГО НЕ ЗНАЮ.**

32. УТЕКТІ ВІД СЕБЕ НЕ МОЖНА. І Лаврін, незмигнувши, теж перейшов на «ти». – А ти, Семене, теж подумай про головне: не підміни своєї долі на чужу. Тоді вже ніщо не врятує тебе. Різні ти мав нетруджені гроші, понахапав їх по різних торгах, а долю не торгуй! Кажуть: **утекти від себе не можна** («Чотири броди», с. 511).

33. УТІКАЛИ, АЖ У КОНЕЙ ПІДКОВИ ДИМІЛИ. Сагайдак тільки руками розвів і віями приховавав усмішку. – Отож спалили машину. А далі що? – **Утікали, аж у коней підкови диміли** («Чотири броди», с. 438).

34. УТІК ЧОРТ ВІД ЯНГОЛА. От і мовчазна оселя Магазаника. Наче в похоронній сорочці, стоїть мертва хата, не скапує сльозою прикута залізом до журавля баддя, не скрипнуть розчинені ворота. Не чути й дихання худоби, тільки

на старих-старих дверях із скитка, які забули вивезти в село, самотіє потрісканий постарілий янгол. – **Утік чорт від янгола**, – злісно процідив Роман і зупинив буланого біля жолоба («Чотири броди», с. 428).

35. УЧЕННЯ – СВІТ, А НЕВЧЕННЯ – ТЬМА. – Земля на ній тримається, лише хата господині не має, – Омелян говорить так, що не розбереш, чи хвалить, чи гудить жінку. – А це ж тепер учитесь мій Кузьма в гімназії, то стара зовсім відцуралася дому. – Зате сина вченого будеш мати. **Учення – світ, а невчення – тьма** («Хліб і сіль», с. 133).

36. У ЧОРТІВ, ОКРІМ СМОЛІ, НІЧОГО НЕМА. див. ПОЛІЗ, НАЧЕ ВІЛ У ЯРМО.

37. У ЧУЖІЙ ЦЕРКВІ НЕ ПАЛАМАРІОЙ. – А як ви, так би мовити, з учителем живете? Він теж трохи мазюкає, – знаходить місток до іншої розмови. – Люди кажуть: **у чужій церкві не паламарюй.** – І все-таки, – як він мазюкає? – Нічого, – насторожується в душі отець Вікентій. – І, уявіть, малює він досить пристойно («Хліб і сіль», с. 282).

38. У ЧУЖІ КРИНИЦІ ЛЕГШЕ ЗАГЛЯДАТИ, АНІЖ СВОЮ ВІКОПАТИ. – Щодо ідей у вашій голові я маю сумнів, але щодо достатків у вашій хаті й закапелках – тут не сумніваюсь. На них півсела могло б прожити! – **У чужі криниці легше заглядати, аніж свою викопати**, – спохмурнів Магазаник («Чотири броди», с. 72).

Ф

1. ФОРТУНА – ЗРАДЛИВА ДІВИЦЯ. – Хто ж його може уволити, коли він у самому неклі побував! – заспокійливо сказав Марко. – Е, не кажіть мені: я не сьогодні народився на світ. **Фортуна – зрадлива дівиця.** Адам в раю біля самого Бога проживав, та прогнали ж його навіть із раю («Правда і кривда», с. 65).

X

1. ХАЙ ВАС (ЙОГО) ЛИХА ГОДИНА ПРИГОРТАЄ (РОЗПІТУЄ). – *Господи, який ви розпутний. Які у вас очі недобрі, по-бісівські горять. – То моя любов горить. Пожалій мене, хоч пригорну, приголублю тебе. – Хай вас, Гервасію, лиха година пригортає. Ви вже з ліку збились, скільки обезчестили нашого брата («Хліб і сіль», с. 591); див. також: ДЕРЖАВІ КРАПЛЮ, СОБІ КВАРТУ.*

2. ХАЙ ВІЄТЬСЯ НА ВСІ ЧОТИРИ <СТÓРОНИ>. *От я й переходжу до червоних, піду з ними на Врангеля, щоб потім ніяка братія не чіплялася. Хто хоче – хай іде зі мною, а хто не хоче – хай віється на всі чотири. Не бороню! Вольному воля, а спасенному рай! («Кров людська – не водиця», с. 86–87).*

3. ХАЙ ВОНО ТРАВÓЮ ПОРОСТЕ́. – *Тільки попрошу вас, – підходить дівчина до вдовиці і бере кістляві пальці в свої, – не обмовтесь ніде, що вам сказала. Ні словом, ні півсловом. Хай воно травою поросте, щоб не перемивали по кутках моїх кісточок, не плескали дурно-пусто язиками («Велика рідня», т. 2, с. 549).*

4. ХАЙ ЙОГО РОГА́ТІ В КАЗА́НІ ПРО́СЯТЬ. *Ступач скидає картуза, шанобливо кладе його на долоню і насмішкувато націлюється на господаря, що чогось міниться на виду: чи не страх заповзаєв нього? – Не помішав? – Поки ні, – понуро каже Лаврін. Воно б треба запросити гостя до столу, але хай його рогаті в казани просять («Чотири броди», с. 247).*

5. ХАЙ ЛЕТИ́ТЬ ПІР'Я, А КРІ́ЛА ЛИША́ЮТЬСЯ ЦІ́ЛИМИ. *Капуленко. Він же наче ваш син. Цимбалюк. Сини у батьків нарядів не крадуть. Я багато не хочу – напиши тільки про цей наряд. Капуленко. А як він напише про вас? Цимбалюк. Він до такого не додумається. Напишеш? Капуленко. Ви ж казали: хай летить пір'я, а крила лишуються цілими. Цимбалюк. У нього крила відростуть – молодий («Кум королю», с. 622).*

6. ХАЙ НОЃА МЕНІ́ ВІДСÓХНЕ. *«Бач, яка тиха вода, хоч би коли обмовилась, що Дмитро вчащає до неї», – лютував Грицько, поспішаючи додому. На повороті спіткнувся. Розмахуючи руками і вигинаючись плечима, ледве втримався, щоб не впасти, і ще більше*

розлютувався... «Можже, на Дмитрові достатки позаздрила? Всі ви одним миром мазані. **Хай нога мені відсохне**, коли більше ступлю до тебе на поріг» («Велика рідня»), т. 2, с. 498).

7. ХАЙ ОБЕРІГАС ТЕБЕ ДОЛЯ ВІД УСЬОГО ЛИХОГО. див. **БІС І ЖИТТЯ РОБИТЬ БІСІВСЬКИМ.**

8. ХАЙ ПЛÉЩУТЬ, КОЛІ ЯЗИКІ НЕ ЗАЩЕПНУЛО. див. **САМА РОЗУМІЄШ, НЕ МАЛЕНЬКА.**

9. ХАЙ ПОМОВЧІТЬ ВУС, КОЛІ БОРОДУ БРІЮТЬ. Броварник. *Я хочу так сказати... що ліше помовчу!.. Кисіль. Отак і краще! Хай помовчить вус, коли бороду бриють!* («Правда і кривда» (п'єса), с. 555).

10. ХАЙ СОБІ РОБИТЬ, ЯК САМА ЗНАЄ. див. **САМ ДІДЬКО У ВАШИХ ДІЛАХ ШІЮ СКРУТИТЬ.**

11. ХАЙ СТРАТЕНЕЦЬ І ЙДЕ НА СТРАТУ. – Тримас мене проклятий Іван Гнатюк. – Він не пускає вас на Полтавщину? – Ні, це я хочу присочити його, на гарячому спіймати, бо чує моя душа – не новій владі служить він, а знову ж більшовикам. Тож хай стратенець і йде на страту («Чотири броди», с. 466).

12. ХАЙ ТЕБЕ ЧОРТІ НА ТІМ СВІТІ ПЕЧУТЬ. – Буду дивитися на портрет цього теленя, прислухатись до кавчання у його душі й думати, як вона од святого хліба, од землі і любові докотилася до бандитського ремесла, – гнівно кидає голова комнезаму. Порфирій здригається: – Не печи хоч ти мене, Себастьяне, не печи. – **Хай тебе чорти на тім світі печуть!** А в мене є інша робота («Гуси-лебеді летять», с. 535).

13. ХАЙ У НИХ БОЛІТЬ ГОЛОВА ЗА СВОЄ, А В НАС ЗА СВОЄ. див. **А ТО ВЖЕ НЕ НАШ КЛОПІТ.**

14. ХАЙ ХОЧ ВОВКОМ ВІЮТЬ, МИНУЛОГО НЕ ПОВЕРНУТЬ. – Не з тих Варчук, Денисенко, щоб свою землю подарували. Бачив, як дивилися на нас, як танцювали, гадючилися зморшки на обличчі Варчука, наче його живцем у землю закопували. – І аж упрів від напруги – так багато сказав. – Нічого їм не пособиться. **Хай хоч вовком виють, минулого не повернуть** («Кров людська – не водиця», с. 174).

15. ХВАЛІВСЯ ОДУД ПІР'ЯМ, А ПРО ДУХ СВІЙ МОВЧАВ. – Да, хвалився одуд пір'ям, а про дух свій мовчав, – бринькнув я на її гітарі і запитав лише одне: – Навіщо ж ти море

зрадливим називала? – та й подався з хати, перед порогом якої два капловухі підсвинки підвели рожеві писки, як таляри достатку («Правда і кривда», с. 61).

16. ХВАЛІЛА СЕБЕ ГРЕЧАНА КАША, ЩО ДОБРА ВОНА З МАСЛОМ. – Бо ми такі люди, що на видноті, в затінок не ховаємося, – в тон йому відповідає Очерет, а сам пильно стежить за сухим, наче волосський горіх, обличчям Побережного: чи не готував йому старий якоїсь каверзи? – *Хвалила себе гречана каша, що добра вона з маслом.* – А вам без масла більше подобається? От кого б я, значить, директором маслозаводу призначив: не йшло б добро поза хмари («Велика рідня», т. 3, с. 239).

17. ХВАЛІЛАСЯ ВІВЦЯ, ЩО В НЕЇ ХВІСТ, ЯК У ЖЕРЕБЦЯ. – Що ж ти з цією королівною будеш робити? – Дочекаюся наших, то й здам до музею. Тепер нахмурився староста: – Чи ж дочекаєшся, Лавріне, коли вже Москва у німців? – *Хвалилася вівця, що в неї хвіст, як у жеребця,* – презирство заграло на устах і на всьому ластовинні Лавріна («Чотири броди», с. 510); – *Ова, які ви грізні! – Побачу – приб'ю! Святе моє слово – приб'ю і стовчу! – Хвалилася вівця, що в неї хвіст, як у жеребця* («Велика рідня», т. 2, с. 376).

18. ХВАЛІ НІ В КИШЕНЮ НЕ ПОКЛАДЕШ, НІ ДУШУ НЕЮ НЕ ЗОГРІЄШ. див. ТЬХУ НА ТЄБЕ Й НА ТВОГО БАТЬКА!

19. ХВАЛІТИ ДОЛЮ! див. ЗАДЗВОНІЛА НА РІЗДВО, ТО Й ДО ВЕЛИКОДНЯ НЕ ЗУПІНИШ.

20. ХВАЛІТЬ БОГА І ВСІХ АПОСТОЛІВ, ЩО ТАКА ДУРНІЧКА ТРАПИЛАСЯ. див. УСІ ЗУБИ З'ІВ.

21. ХВАЛІТЬ, ХВАЛІТЬ РУКУ, А ТОВАР ВІДКО. Старий зараз же до мисника за чаркою потягнувся, а щоб я менше гримала, діловито починає Івана вихваляти, який він удачливий рибалка. – Прямо, чуєш, нюхом вгадує, де яка рибка причаїлася, – і тихенько долонею корк з пляшки вибиває. – *Хваліть, хваліть руку, а товар видко,* – посміхається Іван, краючи хліб («Добрий вечір, мамо», с. 362).

22. ХВАЛІТЬ, ХВАЛІТЬ, ТА ОЗИРАЙТЕСЯ НА ВСІ БОКІ. – Чи не пахне це комбінаторством? – буркнув Кисіль.

– Коли б усі комбінували отак. – **Хваліть, хваліть його, та озирайтеся на всі боки** («Правда і кривда», с. 395).

23. ХВАЛЬБІЙ ПОВНІ ТОРБІ. – Що набіл, головне – рух, і наш, і міжнародний... От вгдоуємо, чуєш, кабана так, щоб сало було на дві долоні... Тітка Ликерія скривилась і вдарила долонями по кожусі. – Де ти бачив сало на дві долоні? – На нашому кабани, гляди, ще й товще буде. – А щоб тебе та бодай тебе! І тут **хвальби повні торби!** – нарешті посміхається тітка («Щедрий вечір», с. 632).

24. ХВАЛЬБООЮ <СВОЄЇ> КАШІ НЕ ЗІПСУЄШ. – Він, Костянтин Прокоповичу, перебудувався. Ось і зараз, ризикуючи життям, пішов до хати виполошити спритника, шпигуна, значить. А я кинувся до нашого голови, хваленого Туровця. Але він одмовився допомогти нам. Тоді я до вас, бо до кого ж інакше? Тільки ви нам один світите і грієте, – не пошкодував хвальби, бо нею **свої каші не зіпсуєш** («Дума про тебе», с. 76).

25. ХІТРИМ ЛІСОМ ПІДШІТІЙ. див. ІДЕЇ ІДЕЯМИ, А ЇСТИ ЩОСЬ ТРЄБА.

26. ХІБА ВГАДАЄ ЧОЛОВІК, НА ЧОМУ ВІН МАЄ СПІТКНУТИСЯ. Кисіль стрепенувся, наче його вжалив шершень... І що було б послухатись куховарку – покуштувати її борщу? А в цей час машина з секретарем ЦК поїхала б ген-ген куди й не зачепилась би за його долю. Так **хіба вгадає чоловік, на чому він має спіткнутись?** («Правда і кривда», с. 403).

27. ХІБА В ТЄБЕ ДВІ ГОЛОВІ НА ПЛЄЧАХ, ЩОБ РИЗИКУВАТИ ОДНІЄЮ. – Молодець, Тимофію, – з почуттям говорить Січкара. – Молодець! Я так і знав, що з тобою можна полюдськи порозумітися. **Хіба в тебе дві голови на плечах, щоб ризикувати однією!** – і він вдарив по кроковці ногою («Кров людська – не водиця», с. 37).

28. ХІБА Ж ЗАВТРА ДНЯ НЕ БУДЕ. – Ну, то я ще з ним, нікчемою, побалакаю! Я йому!.. – Дядько Себастьян чогось не доказав, кинувся до жердки і похапцем почав одягатися. Гості й батько насипались на нього: – Почекай, Себастьяне. **Хіба ж завтра дня не буде?!** – Нащо він тобі на Святий Вечір здався! («Щедрий вечір», с. 684).

29. ХІБА Ж ТАКІЙ ПРОСПІТЬ ГРУШКУ В ПОПЕЛІ?
див. **ВІД СНУ КІНСЬКУ ГОЛОВУ ВІСПАТИ МОЖНА.**

30. ХІБА ЦЕ ЙОМУ ПЕРВИНА. – *То як же теперечки бути? – допитується Щербина. – Село тривожиться. – А хіба це йому первина? – кидає староста, уперто думаючи, що йому робити («Хліб і сіль», с. 379).*

31. ХЛІБА НЕ БОЯТЬСЯ, НА НЬОГО РОБЛЯТЬ. – *Твій батько лісник? – Ні, мама. Батька лісокради вбили, – і далекі видива пройшлися по її обличчю. – І не боїтесь у лісах? – Вони – хліб наш, а хліба не бояться, на нього роблять, – відповіла мудрістю батька, матері чи лісу («Дума про тебе», с. 168).*

32. ХЛІБОМ НЕ ГОДУЙ, А ПОГОВОРІТИ ДАЙ. *Миколу хлібом не годуй, а поговорити дай. І саму брехню із брехень за правду видасть, оком не моргнувши. Як почне на зборах, то голова Григорій спиняє його і словом, і дзвінком, а далі і за полу смикне. Та, спасибі, захист є – жінка Лукера, сухорлява, тонка, мов горсточка конопель, зараз і обізветься: – Дайте чоловіку висловитись, може, дома менше патякатиме («Рудий Микола», с. 369).*

33. ХЛІБОРОБ ПЛАТИТЬ ЗА ЗЕМЛЮ, ГОНЧАР ЗА ГЛІНУ. – *Ти чого сваволиш, Себастьяне? Закон є законом і для гончарів, хоч би що вони виробляли. Хлібороб платить за землю, гончар за глину. – Як сказано: хлібороб платить за землю, гончар за глину! («Щедрий вечір», с. 692).*

34. ХЛОПЕЦЬ НІВРОКУ СОБІ. див. **У ЖИТТІ, ЯК НА ДОВГІЙ НІВІ.**

35. ХОВАЄ У СОБІ СЛОВА, ЯК СКАРБІ В ЗЕМЛІ.
див. **СИДІТЬ НА ЛЮДЯХ, МОВ ДЗВІН БЕЗ'ЯЗІКІЙ.**

36. ХОВАЄШСЯ, НАЧЕ ЗЛОДІЙ. див. **РОБІ ПО ПРАВДІ – ОЧІ ВІЛЗУТЬ.**

37. ХОДИШ, ЯК ПП ДО ЦЕРКВИ. див. **ОДІН ДІВИТЬСЯ НА ЛІД, А ДРУГИЙ НА ШЕВЦЯ.**

38. ХОЧ БОГУ ПЛАЧСЯ, А Й ВІН ЗНАЄ, ЩО СЛЬОЗИ – ВОДА. див. **ГНІСЯ, ТО НЕ ЗЛОМИШСЯ.**

39. ХОЧ ВОНО МАЛЕ, А РЕП'ЯШІСТЕ. – *Розкажіть йому, діду, трохи про себе, бо він тепер і мені спокою не дасть: хоч воно мале, а реп'яшисте. – Тато бере казанок і наміряється з ним піти до річечки («Щедрий вечір», с. 611–612).*

40. ХОЧ ГРÉБЛЮ ГАТІ́. – *А гриби у вас є? – Хоч греблю гати, коли знаєш місця. Я залюбки вам покажу їх, то будете і смажити, і солити, і маринувати. Ви умієте маринувати?* («Чотири броди», с. 160); див. також: **ЩОБ ВАМ (ТОБІ) <В ДУШІ> ПУ́СТО БУЛО́.**

41. ХО́ЧЕШ, ЩОБ НЕ З'ЇЛИ ТЕБÉ, – МАСКУ́ЙСЯ ПІД ОТО́ЧЕННЯ. – *У житті нам багато чого не до серця, а мусимо терпіти, приноровлюватися, фарбуватися, таке явище повченому мімікрія зветься. Хочеш, щоб не з'їли тебе, – маскуйся під оточення* («Велика рідня», т. 3, с. 200).

42. ХОЧ ЗА́РАЗ ГО́ЛИМИ РУКА́МИ БЕ́РІ. див. **РОЗПАСКУ́ДИЛИСЯ, НА́ЧЕ В ТЕ́ЩІ.**

43. ХОЧ З ПЕЧІНО́К ВІ́ЙМИ. – *Колись, пригадай, яку мав наругу від тебе: я аж згинався, вимолоюючи довідочку. А тепер хоч з печінок вийми і покажи мені свою!* («Чотири броди», с. 291).

44. ХОЧ І ВИСО́КИЙ ТИ ДО НЕ́БА, ТА ДУ́РНИЙ, ЯК НЕ ТРÉБА. *Мені хотілося показати йому язика, але інколи я теж можу бути статечним. Це я зараз і зробив – обернувся до Юхрима, докірливо похитав головою: мовляв, хоч і високий ти до неба, та дурний, як не треба* («Гуси-лебеді летять», с. 527).

45. ХОЧ І ГОРОБÉЦЬ, А НА ОРЛА́ НАДИМА́ВСЯ. – *Після нашої торішньої трагедії він у Літині оголосив новий уряд Української народної республіки, навіть одного галичанина всунув у нього, щоб, мовляв, складався цей уряд з Наддніпрянської і Наддністрянської України. – Ох і пройдисвіт! – засміявся підполковник. – Захопити один повіт, а думати про всю Україну! – Хоч і горобець, а на орла надимався. Авантюра – велике діло: а що, коли з колоди життя вихопиш туза!* («Кров людська – не водиця», с. 81).

46. ХОЧ І ДОБУВА́В ЧОЛОВІ́К МЕД, А НА ЯЗИ́ЦІ ЙОГО́ ЧОГО́СЬ ВИСТИ́ГАЄ І ЖОВЧ. див. **БО́ГОВІ ГОДІ́ І ЧО́РТА НЕ ГНІ́ВІ.**

47. ХОЧ НА ОБЕ́РЕМОК КЛАДІ́. – *А в мене ж вродило як! Зерно хоч на оберемок, наче дрова, клади, – не моргнувши оком, говорив дядько Микола. – Давно в моїй клуні не було такого раю* («Гуси-лебеді летять», с. 459).

48. ХОЧ НЕВ'ЇЖНО, ЗАТЕ ВЛІЖНО. У гущавині вони розвели невеликий вогонь, погрілися, а потім загорнули в присок з десяток картоплин – усе, що було в них із харчів. – **Хоч нев'їжно, зате вліжно,** – Северин після снідання розтягнувся біля вогню і одразу ж заснув («Дума про тебе», с. 336).

49. ХОЧ ПАН, ХОЧ ПРОПАВ. – А не знайдеться, – підвівся Григорій, розправляючи руку, – іншої, молодецької, роботи пошукаємо. – Якої ще іншої? – невдоволено питає мати, і страх наскрізь проймає її: здогадується, на що натякає чоловік. – Якої? – байдуже перепитує Григорій. – Пригріє сонце – візьмемо коси на плечі і в саму Таврію чи в Молдову. Там **хоч пан, хоч пропав** («Хліб і сіль», с. 155).

50. ХОЧ САМ ПИЙ, ХОЧ ГОСТЕЙ ПРИГОЩАЙ. Перший урок засвоїли побратими. Жаль, що так мало у нього бійців. Сагайдак присідає біля близнюків. – Все чин-чином, – пошепки заспокоює його Роман. – Патрони підрівняли, щоб не було перекоосу... – І вода в кожусі джерельна – **хоч сам пий, хоч гостей пригощай,** – приховуючи хвилювання, посміхається Василь («Чотири броди», с. 384).

51. ХОЧ СВЯТИХ ВІНОСЬ ІЗ ХАТИ. Щоб до нього менше заглядали сусіди й непрохані гості, обережний дядечко хитро приладнав на сінешніх дверях клямку: зачиняй за собою двері, а клямка зовні сама заходить на прибоєць, і хто не підійде до порога, бачить, що нікого нема дома. Коли до дядька Володимира хто звертався з позичкою, він спочатку ставав глухим, а далі або мовчав, або таке мовчав, що **хоч святих винось із хати** («Гуси-лебеді летять», с. 458).

52. ХОЧ ТИ ДУРЕНЬ, А МІСЦЕ МАЄШ РОЗУМНЕ. – Ти опізнився, Себастьяне, опізнився! Тепер уже я тебе можу вчити, як вищестояща інстанція. – І таки може, – погодився Себастьянів батько. – **Хоч ти, Юхрине, дурень, а місце маєш розумне** («Щедрий вечір», с. 687).

53. ХОЧ ЯКА ДОРОГА ЦВІНТАРНА ЗЕМЛЯ, ТА ГОДУЄ ВОНА ТІЛЬКИ ГРОБАРЯ. див. ЖИВИЙ <ЧОЛОВІК> МАЄ ДУМАТИ ПРО ЖИВЕ.

54. ХТО Б НЕ КІНУВ ГРЯЗЗЮ, А СЛІД ЗАЛИШАЄТЬСЯ. – Не встигне жінка посидіти на зборах, а

вже безсовісні язика говорять, що вона тягається. – Уляна розхвилювалася, і її веселі, підведені вгору уста зобиджено затремтіли. – То ж куркульня, Уляно. – **Хто б, Свириде Яковлевичу, не кинув гряззю, а слід залишається.** А я не хочу, щоб у мою спину камінням летіли страшні слова («Кров людська – не водиця», с. 100).

55. ХТО БРЁШЕ, ТОМУ ЛЁГШЕ. – Я знаю, ви, відхопивши вищу освіту, і досі живете великим, різним художеством, шекспірами і духом. Але, коли зло пішло на зло, я стягну вас із усіх високостей на таке дно, що й шекспірам не снилось, Сторч головою летітимете в гірше пекло, аніж ви показували мені. – Брешеш, мерзотнику! – **Хто бреше, тому легше.** Це теж народ видумав («Правда і кривда», с. 161); – Як живеш, старий? Про батька нічого не чувати? – Степан Синиця так кліпнув довгими віями, що вони аж злетіли до широких розгонистих брів. – Ні, не чути, – тихо відповів Андрій. – А ти не брешеш? – допитливо подивився у вічі. – **Хто бреше, тому легше,** – косуючи, відповів приказкою («Велика рідня», т. 3, с. 462).

56. ХТО ВАРИТЬ ЛІХО, ТОЙ ЇСТИМЕ БІДУ. – Може, якось перемелеться. Бо кого тепер не зачепило колесо хитрувань: і дворянина, і селянина. – Так паскудься хоч на копійці, а не на чіхось сльозах. Недарма кажуть люди: **хто варить лихо, той їстиме біду** («Чотири броди», с. 27–28).

57. ХТО ВІД ЖИТТЯ ОЧІКУЄ ПАДІННЯ, ТОЙ САМ УПАДЁ З ГАНЬБЮЮ. У далекому полі сходив пізній місяць, на ньому й тепер туманиться Каїн і, напевне, поглядав на свого нащадка, що жде в якомусь лігві падіння Москви, падіння світу. **А хто від життя очікує падіння, той сам упаде з ганьбою** («Дума про тебе», с. 333).

58. ХТО ВРЌДИТЬСЯ В МАЇ, ТО ВСЕ ЖИТТЯ БЃДЕ МАЃЯТИСЯ. А ти стій на цвинтарі і ламай собі голову, де дістати насіння Юхриму, бодай він одні гарбузи мав од дівчат. Ні, таки неvezучим народився я, та й годі. Недарма ж каже мати, що **хто вродиться в маї, то все життя буде маятися.** І на якусь часину померх мій Великдень, аж поки я не забрався з такими ж, як сам, збитошниками на дзвіницю. Отут ми вже порозкошували

біля дзвонів, і вуха залишились цілі: на великдень навіть дзвонар шанує наші вуха й чуби... («Гуси-лебеді летять», с. 464).

59. ХТО ЗАГУБИВ СВОЮ ДУШУ, ВІДПИСАВШИ НЕЧІСТОМУ, ЗАГУБИТЬ І ЧИЇОСЬ. див. СІДАЮЧИ НА ХАНСТВО, ДУМАЙ ПРО ДВІ КАРІ – НЕБЕСНУ І ЗЕМНУ.

60. ХТО З НАС ДУРНІЙ, А ХТО РОЗУМНИЙ – ДАЛІ БУДЕ ВІДНО. див. КОЖЕН ПІЄ, ЯК УМІЄ.

61. ХТО ЛЕЖІТЬ, ТОЙ НЕ ВПАДЕ. – *Продрімись, доволі в постелі барложитись, не влежуйся на гнилицю. – Хто лежить, той не впаде,* – лінох вивільнює з-під вій невдоволену рідкувату синьку («Чотири броди», с. 145).

62. ХТО МІНЯЄ, ТОЙ СОРОЧКИ (ШТАНІВ) НЕ МАЄ. – *Шевче-шкіродравче, скільки за шакапові просиш? – Усі гроші... – А за хромові? – Половину. – То міняємось, міняйле? – Хто міняє, той сорочки не має. – А що я кажу: суєтний світ, суєтні люди. – І зілляв Бог чашу свого гніву на нас... («Чотири броди», с. 118); – Там в усіх такі добрі коні? – в комбіда є ще краці. Поїдь – дістанеш! – А може б, з тобою змінялись? – Хто міняє, той штанив не має («Кров людська – не водиця», с. 194).*

63. ХТО НЕ БУВ МОЛОДІМ? – *Мене дивує абсолютна легковажність Богдана Васильовича, який поміщицького письменника назвав народним. Але я не хочу бути суворим суддею, знову ж таки згадуючи прислів'я: хто не був молодим?.. Зважуючи на недосвідченість молодого колеги, думаю, нам варто пом'якшити свій присуд і в протоколі кваліфікувати урок тільки як формалістичний. Це на перший раз («Дума про тебе», с. 196).*

64. ХТО НЕ ДОРОЖІТЬ КОПІЙКОЮ, САМ ГРОШІ НЕ ВАРТ. *Магазаник повчально відповів сину: – Сергій Радонезький ще немовлям відмовився в пісні дні смоктати материне молоко, а ти, чадо недостойне, і в пісні, і в скоромні дні хочеш тягнути й тринькати батькові гроші. Пам'ятай: хто не дорожить копійкою, сам гроша не варт, так що менше помилляй про мої гроші («Чотири броди», с. 89).*

65. ХТО НЕ З НАМИ, ТОЙ ПРОТИ НАС. – *Я не хочу з усією відповідальністю підкреслити, що Богдан Романишин класовий ворог, – вибив із грудей правдиву оксамитність тембру.*

– Але всі його вчинки повинні насторожити нас, бо тепер **хто не з нами, той проти нас** («Дума про тебе», с. 230).

66. ХТО СТАРЄ СПОМ'ЯНЄ – ОКО ГЕТЬ. Стратилет. Вітаю вас, Юрію Івановичу, сердечно вітаю. Катрич. Навіть сердечно? Тільки звідки цей гуманізм? Стратилет. Не будемо згадувати колишнє. **Хто старе спом'яне – око геть** («Зачарований вітряк», с. 427).

67. ХТОСЬ ГОРІВ, А ВІН РУ́КИ ПОГРІВ. Пісня відриває душу Терентія від щоденної колотнечі, народжує сум біля серця, пливе через вулицю на леваду, шукаючи ті долини, по яких ходили і звикли чумакувати. І раптом сумовиту мелодію і народжені нею видіння нагло обривають чийсь голоси: – Розспівався. Найшов час! – А йому що? **Хтось горів, а він руки погрів** («Хліб і сіль», с. 71).

68. ХТОСЬ НА КОГО́СЬ МОТУЗО́ЧКА СУКА́С, А В ПЕТЛІ ОПИНЯ́ЄТЬСЯ. Поцілуйко. Він уже в торбі, тільки зав'язати лишилося. Отець Хрисантії. За мотузочком прийшли? Поцілуйко. Ви провидець. Отець Хрисантії. Буває: **хтось на когось мотузочка сукає, а в петлі опиняється** («Правда і кривда» (п'єса), с. 571).

69. ХТОСЬ СМЕТА́НКУ ЗБЕРЕ́, А ВАМ І СИРОВА́ТКИ НЕ ДІСТА́НЕТЬСЯ. – Вольному воля, – знизав плечима агент. – Я своїм товаром не набиваюсь, – він сам за себе говорить. Але глядіть, скажу вам, щоб потім не калялись: **хтось сметанку збере, а вам і сироватки не дістанеться** («Хліб і сіль», с. 215).

70. ХТОСЬ СТУ́КАЄ ЛЯ́ДОЮ, А ХТОСЬ ПРИГЛА́ДЖУЄ РУКО́Ю. – Вона має такий талант до грибів... – І не тільки до грибів. – То само собою, – подумав про щось своє і паскуденько хихикнув. Богдан ледве стримав себе: – Я говорю про її вишиванки, про її ткацтво. – Ага, – зрозумів Меркурій Юхримович і грайливо додає: – **Хтось стукає лядою, а хтось пригладжує рукою** («Дума про тебе», с. 191).

71. ХТО ТЕБЕ ЗА ЯЗИКА́ ТЯГНУ́В? див. НЕ ГОВОРІ́ЛА, НЕ БАЛА́КАЛА, УЗЯЛА́ МАЗНІ́ЦЮ ТА ЗА МЕ́ДОМ ПШЛА́.

72. ХТО ЧО́РТОВІ СЛУ́ЖИТЬ, ТОМУ́ ДИ́ЯВОЛ ПЛА́ТИТЬ. – Але ж Безбородько говорив, що Україні німці пожадують протекторат, як Богемії чи Моравії, і не зачеплять її,

поки вона буде коморою збіжжя. – Твій Безбородько – той паршивий полизач, якому тільки хвоста бракує, і взагалі: **хто чортові служить, тому диявол платить**. Безбородько – це дідько, що й на чужому, навіть гадючому, яйці буде сидіти («Чотири броди», с. 513).

73. ХТО ШУКАЄ, ТО <ІНКОЛИ> ЗНАХОДИТЬ. – На тебе, кажуть, золотий дощ обвалився? – Так золото – за сіль? – удавало дивується Лаврін. – А знайшов щось? – **Хто шукає, то інколи знаходить**, – знехотя відповідав Лаврін («Чотири броди», с. 509).

74. ХТО ЯК УМІЄ, ТАК І ПОЧИНАЄ. – Хай ми за цих вісім корів купимо чотири, п'ять, та дійних, чи не краще так буде? – Краще то краще, але за зменшення цифри і ви, і я вскочимо в халепу. Нащо вам з цього починати головування? – **Хто як уміє, так і починає** («Правда і кривда», с. 309).

Ц

1. ЦЕ Ж КОЛІСЬ ПРИШЕЛЄПУВАТИЙ КРИЧАВ СОБІ, ЯК ХОТІВ, ТА НІХТО І ВЎХОМ НЕ ВІВ! ДИВ. ПІДНЯВСЯ ДЎРЕНЬ У ЦІНІ.

2. ЦЕ Ж ЧОГО НА ЗЛÁМАНУ ГÓЛОВУ? – Не надійся, Кирюшо, на цей мед, бо він має господаря. Краще піди в ліси і пошукай там дику бортъ. – **Це ж чого на зламну голову у ліси?!** – тетеріє Кирюша. Він зразу згадує, як утікав від партизанів, і по його спині гадючиться страх («Чотири броди», с. 397).

3. ЦЕ З ТИХ, ЩО РОБИТЬ ХЛІБ. А вже в роботі Лаврін – вогонь: спробуй – дожени його, неквапно, чи в лузі з косарями, чи в полі з женцями. І недарма про нього кажуть у селі: **це з тих, що робить хліб** («Чотири броди», с. 114).

4. ЦЕЙ І СОЛОМІНКИ СВОЄЇ НЕ ПОПУСТИТЬ. – Це Артемон Васюта підійшов до мене, щоб я відпустив його на два дні. Сказав: їде в ліси до Ярини. – Забирати її звіти?! – аж скрикнув Богдан. – Ні, згадав, що перед весіллям подарував їй дорогі сережки, а тепер хоче видерти їх. І, звісно, видере. **Цей і соломинки своєї не попустить** («Дума про тебе», с. 166–167).

5. ЦЕЙ ПОЖАЛІС. див. **НАЇВ ЧЕРЕВО НА ЧУЖОМУ ГОРІ.**

6. ЦЕ НІ В ЯКІ ДВЕРІ НЕ ЛІЗЕ. – А чого ж і не полізти, коли така причина була? – засміявся чоловік. – Хіба погане сало роздобув? Понюхай тільки, як воно пахне! – Ти ще й смієшся? – заклекотала докором і прихованим обуренням. – Ні, ти жартуєш! **Це ні в які двері не лізе.** – А в царські врата й полізло («Правда і кривда», с. 152).

7. ЦЕ ТАКІЙ, ЩО ЗЛОбУ І В МОГІЛУ ЗАБЕРЕ. див. **НЕ РУБАЙ З ПЛЕЧА.**

8. ЦЕ ТАКІЙ, ЩО І В СТАРЦЯ КОСТУР ОДБЕРЕ. – Тут поперек горла став панові людський иматок хліба, – краєчком хустки провела дівчина по очах. – **Це такий, що і в старця костур одбере,** бо йому ж і серед панів, і в газетах похвалитися треба своїм зразковим господарством («Хліб і сіль», с. 364).

9. ЦЕ ТАКІЙ, ЩО НЕ ВСІДИТЬ І НЕ ВЛЄЖИТЬ. Він обережно, майже навипиньках, підходить до стайні, звідки чути голоси конюхів, витягується біля брами й дослухається, чи не таляпає чогось про нього навіжений дід Євмен і його братія. «Ніколи старому нічим не догодиш. Вже, так і знай, відвіз Маркові Безсмертному три хури побрехеньок, а четверту скарг. І принесло ж цього Марка ще до закінчення війни, буде кому воду каламутити, – **це такий, що не всидить і не влєжить.** Гляди, це й потуристь з головування, бо він риболов» («Правда і кривда», с. 95).

10. ЦЕ ЩЕ НЕ БІДА, А ПРИБІДОК. – Просять, щоб ти прийшов до них. На вечерю просять, бо ж завтра святий Михайло. Який не є час, а храмувати треба. Та й хвалив батюшка тебе, що не записався в артіль... – Біда... – **Це ще не біда, а прибідок,** – ошкірився Василенко. – От коли заберуть у гурт усе до цурки – тоді настане біда («Велика рідня», т. 3, с. 24).

11. ЦЕ ЯГІДКА НЕ З НАШОГО ЛІСУ. – У нас тільки свої. З нових – лише вчителя запросив. – Левченка? – здивувався Плачинда. – Його ж. Чого нам скрізь камінні мури ставити? Може, й до нашого берега приб'ється. – Навряд, Віталію Стратоновичу. **Це ягідка не з нашого лісу** («Хліб і сіль», с. 342).

12. ЦІГАН ТЕЖ ПРИВЧАВ СВОЮ КОБІЛУ НЕ ЇСТИ. – Цить! Не варзайкай! Не твого розуму діло. Навчилась на зборах

рота, як вершу, розкривати. Ах-ти-вістка. Ти привчай поденичників, щоб поменше їли. Це на пользу їм. – Еге ж, еге ж, – охоче погоджується Софія і з перебільшеною покорою піддакує: – **Циган теж привчав свою кобилу не їсти** («Велика рідня», т. 2, с. 537).

13. ЦІНІ СОБІ (СВОЇЙ ШКУРІ) <НІЯК> НЕ СКЛАДЁ.
 Дмитро й досі не знаходив собі пари. І не шукав навіть. Лише коли-не-коли виходив на гулянки, був невеселий, неохочий до розмов, одначе вдягався гарно, не жалкуючи грошей. – Дмитро **собі ціни ніяк не складе**, – говорили про нього дівчата. – Царівну або князівну підшукує («Велика рідня», т. 2, с. 400); – *Ти не чуєш, що тебе старші питають?* – підвів ногу і міцно поставив її на скрипучі бильця. – *чую, Левку, не оглухла*, – з серцем напівобернулася до нього, і нижча, відтягнута на себе частина її обличчя затремтіла невдоволенням. – *То чого тоді ламаєшся, мов гречаний бублик?* – *ще більше похмурнів Левко.* – **Ціни собі не можеш скласти?** («Хліб і сіль», с. 170); див. також: **ДРІБНІА ЛЮДІНА ТЁПЛОЇ ПЁЧИ ШУКАЄ.**

14. ЦЬОГО ДОВБНЕЮ НЕ ДОБ'ЄШ. – Можна сказати, відіб'ємо завтра вам благодатної земельки на горбку. Знаю, знаю її. Це споконвічне князівство Варчуків. Як він? Ще ворушить ногами? – допитливо примружив праве око. – **Цього довбнею не доб'єш** («Велика рідня», т. 2, с. 518).

15. ЦЯ БОЛІНЬ З ЛІТАМИ ПРОЙДЕ. див. **Я ЙОМУ ПРО СРІБЛО, А ВІН ПРО ЧЕРЕПКІ.**

Ч

1. ЧАРКА – НЕ БРИГАДІР: ЗАВЖДІ ПОЖАЛІЄ. див. **МИ – ДВА ГРИБІ В ОДНОМУ БОРЦІ.**

2. ЧАС ВИКОШУЄ НЕ ТІЛЬКИ ПОГАНЕ, А Й ДОБРЕ. – *Ніде не чув таких веснянок. Жаль тільки, що їх скоро не буде. Уже й зараз не почувеш: «Чого рано спустошено, ромен-зілля іскошено».* **Викошує час не тільки погане, а й добре** («Дума про тебе», с. 122).

3. ЧАС І КАМІННЯ ЛОМИТЬ. – *Що ти галамагаєш! До молодичь на жировисько він ще здужалий, а тут... І де твоя*

колишня нахрапистість поділася? – Час і війна надломили її, – і сяк, і так опинається і одмагається лісник. – **Час і каміння ломить** («Чотири броди», с. 360).

4. ЧАС – НАЙКРАЩИЙ ЛІКАР. див. **КЛИН КЛІНОМ ВИБИВАЄТЬСЯ (ВИБИВАЮТЬ).**

5. ЧАС НА ПЛЕЧІ ЛЮДИНИ СКИДАЄ НЕ ПІР'Я, А ВАЖКУ НОШУ. – Час, який він не є, летить на крилах – лебединих чи гайворонячих, – на плечі ж людині скидає не пір'я, а важку ношу, – чиймись словами пробубнів Рогиня; все на ньому і в ньому було притлумлено безнадією, лише одні зуби не журились – спалахували золотими вогниками і так в'ялили уста, що на них лускою аж шерехтіла потріскана шкіра («Чотири броди», с. 360).

6. ЧАС НЕ ЖДЕ. – Отож збудуєте в березовому лісі хатку та й будете жити. А зараз збирайте усе, що згодиться на новому господарстві, і скоренько кладіть на воза, бо час не жде («Хатка в березовому лісі», с. 330).

7. ЧАСОМ З КВАСОМ, ПОРОЮ З ВОДОЮ, <А НАЙБІЛЬШЕ З БІДОЮ>. – І як воно тепер? – Всяк буває. – Нічогенько ярмаркується? – Часом з квасом, порою з водою, але якась копійчина перепадає («Хліб і сіль», с. 205); У діда Корнія одразу сміються очі, брови, губи й довгі вуса, до яких підбирається вогонь. Ось чоловік підводиться од багаття, скидає, вітаючись, бриля, і ми бачимо на його голові сиву розкуйовджену зиму. А на руці в старого болісно дихають стягнуті на живу нитку шрами. – Як вам, діду, живеться? – Часом з квасом, порою з водою («Щедрий вечір», с. 610). Пан Варава привітно зустрів Левка, подав йому руку, а потім сильно вдарив по дужому плечі: – Ну, як, Левку, живеш? – Часом з квасом, порою з водою, – сміливо промовив хлопець («Хліб і сіль», с. 455); – Христина поставила каганчик на стіл і почала поправляти ковдри на вікнах. Потім зажурено стала проти дівера. – Як же тобі, Михайле, в таке врем'я? – Часом з квасом, порою з водою. – А найбільше з бідою, – зажурився її добрий вид, її добрі очі («Чотири броди», с. 420); – На давні роки я мало не вченим став: закінчив аж церковноприходську, – в скошених куточках очей пробилось лукавство. – З неї подався в іншу науку: ходити за чужими волами та плугами. А у вісімнадцятому, підпарубчаком, прямо з наймів на

чужому коні утравив до партизанського загону. Там усякого було: часом з квасом, часом з водою, часом з перемогою, часом з бідною («Правда і кривда», с. 123); див. також: **ЗАРОБІТКАМИ НЕ НАГОСПОДАРІЮЄШСЯ, А НАБІДУЄШСЯ.**

8. ЧАС РОБИТЬ ГРОШІ, А ПОГОДА – СІНО. Почувши скрип дверей, Стьопочка насилу роздер повіки, потім на весь вид набрав кваснини й зашелестів жовтими млинками вії: «От старий сновигач. І сам не спить, – мордується, мов біс у потоках, і другому не дає». – Вставай, вставай, дрімайло. Годі барложитись у постелі та гайнувати час, бо час робить гроші, а погода – сіно («Чотири броди», с. 144).

9. ЧЕРЕЗ ПЕНЬ-КОЛОДУ СУСІДІВ СТОВПЕЦЬ. див. **НЕ ПОРІ ГАРЯЧКИ.**

10. ЧИ ЗА ТОБОЮ СТО ВОВКІВ ГНАЛОСЯ? – Свят, свят! Чи за тобою, сину, сто вовків гналось, чи щось димлось під ногами? – занепокоєно стрічає мене, захеканого, на порозі мати («Гуси-лебеді летять», с. 505).

11. ЧИЇСЬ ТЕРЕВЕНІ ВЕСЬ ВІК ЧІПЛЯЮТЬСЯ ДО ЖИВОГО. – Ти не журишся? – через якийсь час заглянула на піч тітка Оляна й подала мені одержинку. – Ні. – А обідати будеш? – Ні. – Чого так запишався? Не зважай на чийсь теревені – вони весь вік чіпляються до живого («Щедрий вечір», с. 671).

12. ЧИЙ ЧОРТ СТАРШИЙ. див. **СТРАШНІ В СВІТІ ТРИВОГИ І СТРАШНІ ГОРИ ПЕЧАЛІ.**

13. ЧИ НАБАГАТО УТІК ОД МЕНЕ? див. **НАСМІЯЛАСЯ ТОРБА З МІХА.**

14. ЧИН ГОЛОВУ ЗАКРУТІВ. див. **НЕ НА ТУ НОГУ СКАЧЕТЕ.**

15. ЧИ НЕ ВІСОКО ЛІТАЄШ? БО МОЖНА СІСТИ НІЗЬКО-НІЗЬКО, ЩО Й КУРКА ЛАПОЮ ЗАГРЕБЕ. – Он як! – хміль одразу почав виходити з голови управителя. – А чи не високо ти, Андрію, літаєш? Бо можна сісти низько-низько, що й курка лапою загребе, – пронизливо дивиться на лісовика («Хліб і сіль», с. 313).

16. ЧИ НЕ РАНО ПРАВІТЕ ПО МЕНІ ПАНАХІДУ? – Пропаща ви людина. Талановита, але пропаща! – Чи не рано правите по мені панахиду, – майже не ображається Лісовський,

бо душа його пригашує хмурі слова Стадницького і знову виповнюється бетховенською музикою, принадою лісу, думками про український мелос («Хліб і сіль», с. 62).

17. ЧИ ТИ НЕДОКОЛІХАНІЙ, ЧИ В ТІМ'Я БІТИЙ?
 – Дядьку, а масть ви підібрали в самісіньку точку? – допитуюсь я, бо не дуже схоже, щоб лошата були найкращі на всю Літинцину. – А як же інакше?! Ось подивись – тепер срібло на них, – ворухнув батогом наморозь на підручному, – збереши срібло – золото побачиш. Жаль тільки, що на борозному дрібна зірка. Але я її білою фарбою збільшу. – А господи, **чи ти недоколіханий, чи в тім'я битий?** – обурюється тітка Ликерія, не сумніваючись, що на борозному таки побільшає зірка («Щедрий вечір», с. 632).

18. ЧИМ БІЛЬШЕ МАЄШ, ТИМ ЩЕ БІЛЬШЕ ХОЧЕТЬСЯ МАТИ. – Я вам привезу цього сіна, аби мали де скласти. – Знову украдеш? Оце священство на старість одразу розгнівило Артемона: – От скажіть, тату, а коли ми не брали того, що погано лежало? – Відпала в мене охота красти, бо чогось, бачу, воно так виходить: **чим більше маєш, тим ще більше хочеться мати.** А це ніколи до добра не доводило. Може, ми хоч тепер схаменемось? («Дума про тебе», с. 291).

19. ЧИМ ДАЛІ, ТИМ ГІРШЕ. Він, Меркурій Юхримович, придивляючись до діянь і розкошувань Пасикевича, теж подумав наламатись на управителя, та на його шляху трапилась добра людина, вона пораяла взятись за книгу і допомогла вступити до вчительської семінарії. Хоч і нелегкий учительський хліб, але він не обтрушує сльози з мужицької душі. А потім було як у казці: **чим далі, тим гірше** («Дума про тебе», с. 219).

20. ЧИМ ЖИВЕМО, ТИМ І ДІХАЄМО. – Говори ж, сину, говори, – першою відганяє за давнені спогади і біль. – Про що ж вам казати? Можу тільки про війну, бо не виходив з її упряжі... – А хто тепер кому про інше розказує? **Чим живемо, тим і дихаємо** («Правда і кривда», с. 33).

21. ЧІСТИЙ, МОВ ЛЕБІДЬ. див. **НЕ ВЧИ (ПОВЧІ) УЧЕНОГО.**

22. ЧІСТУ ПРАВДУ КАЖЕШ! див. **НАГОВОРІЛИ-НАБАЛАКАЛИ ТРИ МІШКІ УСЯЧИНИ.**

23. ЧОБІТ ШУКАЄ ЧОБОТА, А ПОСТІЛ ПОСТОЛА.

– А тепер подумай, хлопче, яка твоя порода?! – кладе на стіл чорну, волохату, як павук, руку. – Люди, пробач, кажуть, що твій батько з усякого падла шкуру здирав, що його земля на падлі виросла. Може, це й неправда, але так гомонить село. То здибатись з вами я ще можу, а породичатися ніби й нема з ким. Бо ж **чобіт шукає чобота, а постіл постола**, – безжальним словом стовк жениха («Велика рідня», т. 2, с. 346).

24. ЧОГО КРІВИШСЯ, МОВ СЕРЕДА НА П'ЯТНИЦЮ? Плачинда, не дивлячись наймитові у вічі, прямує до кам'яниці, а краєчком ока бачить на даху блаженські рами Поляруша, вогнем би вони ясным горіли. Уже в сінях він чує бідкання Дарини і злобне шипіння брата. Але досить Терентію стати на поріг, щоб все притихло, наче перед лихом. – **Чого кривишся, мов середа на п'ятницю?** – сердито гримає на дружину. – Привикай уже! («Хліб і сіль», с. 128–129).

25. ЧОГО ЛАМАЄШСЯ, МОВ ГРЕЧАНИЙ БУБЛИК? див. ЦІНІ СОБІ (СВОЇЙ ШКУРІ) НЕ СКЛАДІ.

26. ЧОГО ЛІЗЕШ ПОПЕРЕД БАТЬКА В ПЕКЛО? Петро. Я ж не кажу, що ви мене вночі грабували. До цього ще не дійшло. Цимбалюк. То дійде. Петре, сину, віддай мій наряд. Петро. Віддам, тату, коли повернете мій. Цимбалюк. Хіба ж ти не можеш уважити хоча б за те, що я тебе висунув... на голову колгоспу? **І чого ти все лізеши поперед батька в пекло?** («Кум королю», с. 622); Безбородько зліз з коня, поглянув на годинник, потім прищурився на сонце: – От бачите, й припікає сьогодні. Значить, потеплішає вода. Ну, бабоньки, хто найсмівливіший з вас? – А коли побачив, що першою пішла у воду Мавра, сердито зупинив її: – **Чого поперед батька лізеши у пекло? Молодших нема? Краще в'яжи манделі** («Правда і кривда», с. 241); див. також: **НЕ ЛІЗЬ ПОПЕРЕД БАТЬКА В ПЕКЛО; ПЛИВІЙ, ГРЕБІЙСЯ, ПЛАВЕЦЬ, НА ДНО СПУСКАЙСЯ, МРЕЦЬ; ПОПЕРЕД БАТЬКА В КОМУНІЗМ СКАЧЕ; ПОПЕРЕД БАТЬКА В ПЕКЛО НЕ ПОЛІЗЕ.**

27. ЧОГО ЛЮДИ НЕ НАГОВОРЯТЬ! див. З БИЛІНКИ ЗРІБЛЯТЬ КОПІЦЮ.

28. ЧОГО НЕ ЗНАЮ, ТОГО НЕ ЗНАЮ. – *Чи так, чи не так – не скажу: чого не знаю, того не знаю.* – *Я хочу здиміти з двору, але балакучій тіточці, в якої, кажуть, язик не має спочинку і в сні, неодмінно хочеться чимось в'їсти меншого («Щедрий вечір», с. 628).*

29. ЧОГО РОЗПУСТІВ ЯЗИКА́ МОВ ХАЛЯВУ? див. **ВІДНО ПА́НА ПО ХАЛЯВАХ.**

30. ЧОГО ЦЕ ВАС ЩЕ ЗРА́НКУ НА СМІХ ПОТЯГЛО́? див. **РА́ННІЙ СМІХ НА ПІЗНІ СЛЬО́ЗИ ПОВЕРТА́С.**

31. ЧОГО-ЧОГО́, А НАВОЮВА́ТИСЯ ЩЕ ВСТІ́ГНЕШ. див. **НА ВІЙНІ НАВОЮО́СШЯ.**

32. ЧОГО́ ЩО́КИ, ЯК НА ВІ́ТЕР, НАДИМА́ЄШ? – *Ти що, приїхав сюди зуби продавати? – гримає дядько Іван і одразу робить три справи: грізно витріщує очі, трясє бородою і витрушує з неї муку. – Нащо мені ця кумедія? – споважнівши, відповідаю на запитання запитанням і, статечно торкнувшись рукою шапки, вклоняюсь мельникові. – А чого ж ти щоки, як на вітер, надимаєш? – Щоб краще вітряк молот («Щедрий вечір», с. 641).*

33. ЧОЛОВІ́К ДО ВСЬО́ГО ЗВІ́КНЕ, ТІ́ЛЬКИ НЕ ДО БІ́ДІ. – *Може, вашим хлопцям якийсь віз яблук привезти в лісі? – Хай звикають до кислиць. – Чоловік до всього звикне, тільки не до біди, – осінь пройшла по скорбному обличчю старого. – Така біда, Максиме, така біда, тільки дерево й не чує цього – аж потріскує од врожаю («Дума про тебе», с. 299).*

34. ЧОЛОВІ́К НЕ ЗНА́Є, ЗВІ́ДКИ ЙОМУ́ ПІ́ДНЕСУ́ТЬ ПОНІ́ОХАТИ ТЕР́ТОГО ХРІ́НУ. *Еге ж, тепер коням буде легко, а йому до синього смутку тяжко. Уже зараз, практично, від землянки до землянки аж підстрибує звістка, що не він, а Марко врятував худобу. От і почнуть дурні язики до небес піднімати Марка, а його місити в грязюці. І не одному пустомолету захочеться сколупнути голову з головування. Ет, ніколи, практично, чоловік не знає, звідки йому піднесуть понюхати тертого хрину («Правда і кривда», с. 233).*

35. ЧОЛОВІ́КОВІ І ГРОМІ́ НЕ ГРОМІ́ – ТІ́ЛЬКИ БУ́БНИ. *Чого не трапляється у життєвій веремії, як, бувало, не колотиться його Олена, а чоловікові і громи не громи – тільки бубни. Дивиться, дивиться собі, як якась недогода лихоманить*

його жінкою, неквапливо поведе золотим вусом, під яким чаїться лагідна насмійка, й скаже: – Олено, ще й завтра день буде – угомонись на сьогодні («Чотири броди», с. 113).

36. ЧОЛОВІК ТОДІ ПРА́ВИЛЬНИЙ, КОЛІ СВОЄ МІ́СЦЕ ЗНАХО́ДИТЬ НА ЗЕМЛІ. див. ДИВАКА́ І ПО СМІ́ХУ ПІЗНА́ЄШ.

37. ЧОЛОВІК У МЕНЕ – ЯК ДУБ, А РО́ЗУМУ В БАНЯКУ́ – З ЖО́ЛУДЬ. – Аж до самісіньких п'ят? – враз подобрішала тітка Ликерія і чогось зиркнула на свої закаблуки. – Ще й за п'ятами трохи лишиється, – не моргнувши, запевняє дядько Микола, і ми всі починаємо сміятись. – І що ви скажете на це? – примирливо розводить руками тітка Ликерія. – Самі бачите: чоловік у мене – як дуб, а розуму в баняку – з жолудь («Щедрий вечір», с. 633).

38. ЧОЛОВІК, ЯК ДУБ: ВСЕ ЖИТТЯ ПИЛЯ́ЄШ, А ПЕРЕПИЛЯ́ТИ НЕ МО́ЖЕШ. – Що ти за чоловік, – піднімається тремтливий голос. – Чоловік як дуб, – враз усе обличчя Івана Тимофійовича подобрішало в хорошій усмішці. – **Все життя пиляєш мене, а перепиляти не можеш** («Велика рідня», т. 2, с. 552).

39. ЧОРТА́М І В ПЕ́КЛІ ДО́БРЕ. – Ну, ще не йдеш до свого? – впивається очима в налиту болем постать доньки. – Не йду, тату. І не піду. – Дуже ти впертою стала. – Мусила. – І чого ж не підеш? – ще спокійно говорить батько, а всередині його все ширше розкручується гнів. – **Чортам, кажуть, і в пеклі добре.** А я не хочу туди («Хліб і сіль», с. 607).

40. ЧО́РТЗНА-ЩО – СКО́РО ЗНА́ЙДЕШ. див. ТАКІ НА ВУ́ЛИЦІ НЕ ВАЛЯ́ЮТЬСЯ.

41. ЧОРТІ́ Б ТВОГО́ БА́ТЬКА БРА́ЛИ! – На завод? Який же тебе дурень відпустив туди? – А ви! – Я?! – підкинув брови на лоб Полікарп, ще не знаючи, чи здивуватися, чи розсердитися йому. Та норовиста вдача перемогла. – Так це, виходить, я дурень, **чорти б твого батька брали!** – знайшов зачіпку і пляшкою брязь об землю. – Та я, чуєш, твого чуба так обпатраю, що засвітиш мені головою, як бубон! («Добрий вечір, мамо», с. 362).

42. ЧОРТІ́ Б ТЕБЕ́ НА ТОМУ́ СВІ́ТІ ШМАГА́ЛИ! див. З ДУРНІ́М РО́ЗУМОМ НЕ ПОЛІ́ЗЕШ У РОЗУ́МНІ ДІЛА́.

43. ЧОРТІ (ЧОРТ) ЙОГО <БАТЬКА> ЗНАЄ (ЗНАЮТЬ)! ДИВ. НАШЕ (ТВОЄ) ДІЛО – ТЕЛЯЧЕ; ПІШЛА ПИСАТИ ГУБЕРНІЯ.

44. ЧОРТОВЕ ОДОРÓБЛО. *Що за прокляте понеділкування видалося ниньки? Не диво, що рідний брат гарчить, мов собака з підворітні, але щоб наймит підняв голос!.. Бач, як мете до воріт. І подасться, чортове одоробло, в економію («Хліб і сіль», с. 128).*

45. ЧОРТЯКА МЕНЕ НЕ ВХОПІТЬ. *На другий день уже було відомо, що чортяка мене не вхопить, бо я вночі ні разу не бухкнув. Тому дід зауважив, що я одчайдух і весь удався в нього, а мати сказала, що – в оглашеного. Після цього ми з дідом перезирнулися, усміхнулися, мати посварилась на мене бровами і кулаком, а бабуня вирішила повести свого безклепкого внука до церкви («Гуси-лебеді летять», с. 440).*

46. ЧОТИРМА БРОДАМИ СТІКАЮТЬ ВОДИ ЖИТТЯ, А НАЗАД НЕ ПОВЕРТАЮТЬСЯ. – *А от є інші в людини броди: блакитний, як досвіт, – дитинства, потім, наче сон, хмільний брід кохання, далі – безмірної роботи і турботи, а зрештою – онуків і прощання. Мій дід, бувало, казав: чотирма бровами стікають води життя, а назад не повертаються... («Чотири броди», с. 106–107).*

47. ЧУЖА ДОРÓГА – НЕ РІДНА ТІТКА. – *Та й кому, як не тобі, потрібна свіжа копійка: обносився, обчовгався в тій гемонській дорозі. Що й казати, чужа дорога – не рідна тітка, де вона тільки не в'ялить людей, мов ту рибу («Хліб і сіль», с. 208).*

48. ЧУЖЕ СКОРІШЕ БАЧИШ І ЛІЧИШ. *Безсмертний. Щоб ви дали сіна для наших коней. <...>. Броварник. А може, у мене немає? Безсмертний. Тоді б не просив. Стіжки ж у вас над річкою ще стоять? Броварник. Уже й побачив? Безсмертний. Чуже скоріше бачиш і лічиш... Пожалійте наші коні, як не жалісте мене. Броварник. О...о! Заикварчав, як сало на вогні... Хочеш бути сватом? Давай руку. Де вже моє не пропадало! Я тобі даю сіна, а ти даєш Безбородькові коліном під сідало і стаєш головою! По руках? («Правда і кривда» (п'еса), с. 532).*

49. ЧУЖІ ГРОШІ Й ДУРЕНЬ ЛІЧИТЬ У СНАХ. – *Ох, Володимире, Володимире, заведе скупарство і грошолюбство вас не до Бога, а в сліди безп'ятого. – Яке там грошолюбство! Чужі*

гроші й дурень лічить у снах, – розгнівався дядечко, і очі його зачерепіли («Щедрий вечір», с. 588).

50. ЧУЖІ ДУМКИ ПОТРІБНІ ДЛЯ ЗАСВОЄННЯ, А НЕ ДЛЯ ПРИСВОЄННЯ. Катрич. *Казати одверто?* Стратилет. *А як же інакше може бути між старими друзями, що пройшли крізь вогні й пожежі?* Катрич. *Як би сказати вам? Ну от: чужі думки потрібні для засвоєння, а не для присвоєння. Ви іноді змішуєте ці поняття. Тому, пробачте, не можна говорити про науковість ваших робіт* («Зачарований вітряк», с. 429).

51. ЧУЖІ ЖІНКІ МОВ ЛАСТІВКІ, А СВОЯ НАЧЕ СОВА. – *Завів би яку-небудь, щоб їсти варила.* – *Хватить з мене. Була вже одна тряся на моїй шиї, – насуплюється Юхрим.* – *Трясла душу, мов чорт грушу? Хе-ге-ге. Правду кажуть: чужі жінки мов ластівки, а своя наче сова. Тому й потрібна інколи чоловіку переміна* («Хліб і сіль», с. 274).

52. ЧУЖІ НЕДОЛІКИ ЗАВЖДІ БІЛЬШИМИ ЗДАЮТЬСЯ. – *От зараз він біля різних вух сидить. У різні вуха влезить, а що буде, коли він у серце влізе і не вилізе звідти? – з-під набряклих вій твердо глянув у вічі другові. Той аж у землю вкипів – так вразили слова Мірошниченка, – але одночасно подумалось, чи не переборщили вони вади Кульницького: чужі недоліки завжди більшими здаються* («Кров людська – не водиця», с. 212).

53. ЧУЛИ ДЗВІН, ТА НЕ ЗНАЄТЕ, ДЕ ВІН. *Хата лісника була зачинена зсередини. Стах постукав раз і вдруге. Тоді з другої половини хтось обережненько вийшов у сіни, обережненько запитав: – Хто там? – Це я, Стьопочко, – пізнав сина Магазаника. – Чого вам? – Прийшов хліб купити. – Де в нас той хліб? – ніби здивувався Стьопочка. – Ви чули дзвін, та не знаєте, де він. – Так люди ж казали... – Яких лишень кошелів не наплетуть люди* («Чотири броди», с. 65).

54. ЧУМІ НІЯКОЇ НЕМА́ НА ТЭБЕ! див. БОДА́Й ПОВИЛАЗИЛО.

55. ЧУ́Ю, НЕ ОГЛУ́Х (НЕ ОГЛУ́ХЛА) див. ЦІНІ СОБІ (СВОЇЙ ШКУ́РІ) НЕ СКЛАДÉ.

Ш

1. ШАФРА́НУ НЕ ПЕРЕТРÉШ, А ЖІ́НКУ НЕ ПЕРЕПРÉШ. – *І хутір, і все віддай, тільки дай перепочинок совісті – з людською душею лишися <...> – Чуєш, Софроне? – Та чую. – І що скажеш? – Оце й скажу: шафрану не перетреш, а жінку не перепреш* («Велика рідня», т. 3, с. 306).

2. ШКВАРЧІТЬ, НА́ЧЕ (ЯК) ЯС́НЯ (СА́ЛО) НА СКОВОРОДІ́ (НА ВОГНІ́). – *Це що за напасть з самого ранку на мене? – жартуючи, дивується мати. – Не напасть, а попівські з панського тіста марципани, – сміється Мар'яна, аж висяюючи зубами. – Ой гляди, дівчино, перепаде тобі на бублики за ці марципани. Ти ж знаєш вдачу нашої попаді: все шкварчить, наче ячня на сковороді* («Гуси-лебеді летять», с. 477); *І знову усім стає весело, тільки один Юхрим шкварчить, як сало на вогні, і розтрушує зелену злість із очей: – Я ще доберусь, розумнику, натурально, до твоєї шкури. А розумник безтурботно відповідає: – Видно, з чиєї голови виросте довбня. І знову люди так починають перехитуватись от сміху, що мельнику доводиться крикнути на них: – Та поменше витрушуйте регіт, бо аж завітрило, – муку розвіє!* («Щедрий вечір», с. 643); див. також: **ІДІ́ (ЙДИ) НА ТРИ ВІ́ХОРИ; ЧУЖÉ СКОРІ́ШЕ БА́ЧИШ І ЛІ́ЧИШ.**

3. ШКО́ДА, АЛЕ ЩО ПОРÓБИШ. *Сьогодні передсвятковий день. Бондаренко ще зранку повіз себе в район на догани, бо вже не має того захисту, що мав, то й стружуть з нього стружку ступачі. Шкода хлопця, але що поробиш?* («Чотири броди», с. 212).

4. ШУКА́В ОРЛІ́В, А НА СВИ́НЯЧІ ХВОСТІ́ НАПА́В.
див. **ВІ́МНІЯВ ШІ́ЛО НА ШВА́ЙКУ.**

5. ШУМ ГА́РНИЙ ТІ́ЛЬКИ НА БЕНКÉТАХ. – *Важко, Григорію. Шум підніметься. А шум гарний тільки на бенкетах, – блиснув дотепом і вже наче з заздрістю поглянув на мене. – Ох, і вперті ви, більшовики. Чи вас із металу виплавляють, чи з каменю висікають?* («Правда і кривда», с. 59).

Щ

1. ЩАСТЯ – МОВ ТРЯСЦЯ. – *Це не за тобою, Христинко? – Хто їх знає, – байдуже оглянулася, пізнаючи усіх Щербин. Близнята розпізнали вчителя, стишили ходу, а Левко злегка присвиснув: – Диви, наші вгору пішли – з благородними водяться. Щастя – мов тряся* («Хліб і сіль», с. 220).

2. ЩАСТЯ ПЕРЕЛІТНА ПТАХА. – *Катерино Павлівно, ви дружина Григорія Стратоновича, мати аж п'ятьох дітей. Вам усім треба мати сяке-таке щастя. Але так вийшло, вірніше, так воно виходить, що ви можете назавжди позбутись його, бо щастя, кажуть люди, перелітна птаха* («Правда і кривда», с. 168).

3. ЩАСТЯ РОСТЕ, МОВ ДІВЧИНА. – *А коли ж ми з самим щастям зустрінемося? – іноді з докором питала його, як він за різними роботами і до хати не заглядав. – Почекай трохи, Марино. Більше чекали. Щастя ще росте, мов дівчина. – І знаю, що знову дуриш голову, а вірю, – поведе нерівними бровами, наче крилами, вибачливо усміхнеться, і всі докори відходили від його засмиканої макітри* («Чотири броди», с. 416).

4. ЩАСТЯ САМО НІКОЛИ НЕ ХОДИТЬ. див.
3 ЩАСТЯ І ГОРЯ ВРОДІЛАСЯ ДОЛЯ.

5. ЩЕ БІДУ НАКЛІЧЕТЕ НА СЕБЕ. див. **УСЄ МИНІТЬСЯ, А ПРАВДА ЗАЛІШІТЬСЯ.**

6. ЩЕ ВСТІГНЕШ З КОЗАМИ НА ТОРГ. – *Одягайся, дитино, та мерщій іди до молодой! Нема чого длатися, – наказав старий, промацуючи рукою Левкову спину, мов шкуру коня. – До якої це молодой? – підозріло дивиться на батька і в душі сердиться, що старий так хапається з жениханням: ще встигнув би з козами на торг* («Хліб і сіль», с. 541).

7. ЩЕ ДЕ В БОГА ТЕ ДИТЯ, А ТИ ВЖЕ ГАЙДУРА-БАЙДУРА ТА ЛАГЕЙДИ СПРАВЛЯЄШ. *Але дружина не розсердилась, а з добрим усміхом поглянула на нього, обвела очима увесь загонець, наче прощалась з ним, і доторкнулася рукою до поповнілого стану: – Дитя відпочинку просить. – Ще де в Бога те дитя, а ти вже гайдура-байдуря та лагейди справляєш* («Велика рідня», т. 3, с. 6–7).

8. ЩЕ Й ЗАВТРА ДЕНЬ БУДЕ. див. **ЧОЛОВІКОВІ І ГРОМІ НЕ ГРОМІ – ТІЛЬКИ БУБНИ.**

9. ЩЕ МАМІНЕ МОЛОКО НА ГУБАХ НЕ ОБСОХЛО.
У неспокійні думки неприємною згадкою вплелися слова Андрія.
– Іч, щеня. *Ще мамине молоко на губах не обсохло, а він за чиєюсь смертю їде* («Велика рідня», т. 3, с. 553).

10. ЩЕ МАЛО, ХЛОПЧЕ, ТИ ПАСОК З'ЇВ. див. **БЕРЕЖІ СВОЇ КІСТОЧКІ, БЕРЕЖІ І РЕБЕРЦЯ.**

11. ЩЕ ПРИЙДЕ КОЗА ДО ВОЗА <І СКАЖЕ «М-МЕ»>.
– *Правду кажу. За ці гриби, коли хочеш, дам тобі почитати аж «Пригоди Тома Соєра». Еге, он яку щедрість має гороб'яче опудало. – Тільки прочитати? – А ти ж думав як? – здивувався Юхрим. – Що я, гадаєш, сам не можу назбирати грибів? – Тоді й збирайте самі! – відрізав, бо в голові в мене майнула інша думка. – Почекай, **ще прийде коза до воза** («Гуси-лебеді летять», с. 527); «Не будь я Салоганом, коли не викурю тебе, відьмо конотопська, з цього гнізда. **Ще прийде коза до воза і скаже «м-ме»**, – і він зараз, у своїй люті, обкутаний хустками, був схожий на незграбну камінну бабу, яку хтось поставив біля чарівного озера для контрасту з вечірньою красою природи («Хліб і сіль», с. 360); див. також: **ЯКОЇ ВІН СЬОГОДНІ ЗАСПІВАЄ.***

12. ЩЕ СМАЛЕНОГО ВОВКА НЕ БАЧИВ. – У тебе, жовтодзюбе, є баланс у голові? – *Натурально! – зопалу відповідаю Юхримовим словом, а воно одразу спалахує в круглих очах інспектора таким зеленим зловістям, що я враз прикушуюю язик і розпнутую ноги. – Ти **ще смаленого вовка не бачив?** – пригинаючись, посунув на мене Юхрим («Щедрий вечір», с. 639); Я опиняюсь за ковшем і звідти здивовано й перелякано перепитую: – **Смаленого?.. Ні, не бачив.** – То побачиш! – обіцяє Юхрим і намагається вхопити мене рукою за вухо. Я відскакую далі, а фінінспектор стає на моє місце й продовжує: – Побачиш, побачиш! Як не тепер, то в четвер. **Без смаленого вовка в тебе не обійдеться...** («Щедрий вечір», с. 639).*

13. ЩЕ ЧОРТІ НАВКУЛАЧКИ НЕ БІЛИСЯ (НЕ Б'ЮТЬСЯ). – *Знову, дівко, обманула!? – обурюється могутній голос в комірчині. – А хіба з тобою інакше можна? – рогоче, витанцьовуючи біля дверей. – І чого тебе так рано марудить і*

колотить? **Ще чорти навкулачки не билися!** («Хліб і сіль», с. 118); – Чого такий поспіх? – спросонку бурмилиться Стьопочка. – **Ще ж чорти навкулачки не бились.** – А ти в пеклі вештався, що таке городиш? – не сердиться батько («Чотири броди», с. 145); Дома всі похвалили мене за гарні черешні, бабуся назвала свого внука «нашим годувальником», а дідусь сказав, що мій чуб пахне суніцями, а завтра, мабуть, запахне річкою. – А чого річкою? – Бо взавтра я піду ловити рибу, то, може, й ти пристанеш до мене? – Таки пристану! – радісно вигукнув я. – От і гаразд. Тільки збуджу тебе рано-рано, коли **ще чорти навкулачки не б'ються** («Гуси-лебеді летять», с. 492); До нього поспішав Хворостенко, несучи на підрешітку обличчя урожай ластовиння і заклопотаності. Теж не проспить зайвої години. Хоча міг би. **Ще чорти навкулачки не б'ються**, як він схоплюється на ноги і до ночі не має спочинку ні його плоскоступ'я, ні його підлеглі («Дума про тебе», с. 108); див. також: **ВІЛАМИ ПО ВОДІ ПІСАНО.**

14. ЩОБ ВАМ (ТОБІ) <В ДУШІ> ПУСТО БУЛО. «Все зле на вас. Наче світ клином на одній дівці зійшовся, – похитує головою вдовиця. – Є цього щастя, мовляли люди, хоч греблю гати. Так ні тобі: будуть один одному голову ламати. А які ж друзяки вірні були! Бач, цей у дівки сидить, а другий посилає Дарку: викличте хоч на хвильку Югину. На старість, мовляв той, зводницею хочуть зробити. **Щоб вам пусто було**» («Велика рідня», т. 2, с. 548–549); – Ох і чоловік! **Щоб тобі в душі було пусто**, – з гіркістю і жалем говорить услід братові тітка Оляна. – Ви, діти, не зважайте – не на ньому тримається день («Щедрий вечір», с. 670).

15. ЩОБ ВАС НА МАКОВЕ ЗЕРНО СКРИШІЛО. З другого кінця городу теж озвалося голосіння. Там не своїм голосом репетувала і кляла строкарів Окуниха, яка вчора наввипередки з Оленою жала на панському лану. – Навіть на закришку нічого не зосталось, **щоб вас на макове зерно скришило** («Хліб і сіль», с. 583).

16. ЩОБ І ДУХОМ ПОГАНІМ НЕ ТХНУЛО. – Оце насміхається наді мною твій наймит. Прожени його, урвиголову. **Щоб і духом поганим не тхнуло.** Господар над господарем, куди вже не йшло, ще може інколи позбиткуватися, але щоб злидень

невилазний комизував і колотив мою душу – це вже погібеллю пахне («Хліб і сіль», с. 134–135).

17. ЩОБ МЕНШЕ ПАЛЬЦЯМИ ТІКАЛИ. див. **ТЕЛІЯ ІЩЕ ДЕСЬ, А ВЖЕ З ДОВБНЕЮ БІГАЄТЕ.**

18. ЩОБ НЕ БУВ ТАКИМ РОЗУМНИМ. Сів носань на сани, мо вдідько, почав те-се теревенити, а коли довідався, звідки ми, нагло й запитав: – А вашого хваленого голову ще не посадили? – За що ж його мають посадити? – остовпіли ми. – **Щоб не був таким розумним,** – зареготав той дідько, – **Щоб дивився не тільки на передні, а й на задні колеса** («Чотири броди», с. 195).

19. ЩОБ СВІЙ СВОГО БОЯВСЯ. А от Бондаренка треба покарати! – Так уже й покарати? – сумнів і наче невдоволення тінями пройшли в горіхово-карих очах Мусульбаса. – Неодмінно! **Щоб свій свого боявся!** – І Ступач так рубонув рукою, начей він був у червоному козацтві («Чотири броди», с. 102).

20. ЩОБ ТВОГО ДУХУ НЕ БУЛО! див. **ЗАРУБАЙ СОБІ НА НОСІ.**

21. ЩОБ ТВОЯ НОГА ТУТ НЕ БУЛА! див. **ТВІЙ БАТЬКО І МІЙ БАТЬКО НА ОДНОМУ СОНЦІ ОНУЧІ СУШІЛИ.**

22. ЩОБ ТЕБЕ ЛУГОВА КАЧКА БРІКНУЛА! – Оце парубок, оце утіха й жених, **щоб тебе лугова качка брикнула!** – проводить розчепіреною долонею по своєму обличчі. – Жени його, Христинко, від себе, наче пса шолудивого («Хліб і сіль», с. 295).

23. ЩОБ ТЕБЕ САМОГО СІДЛАЛИ ІВДЕНЬ І ВНОЧІ! див. **ПРИТУЛІЛА ГОРБАТОГО ДО СТІНІ.**

24. ЩОБ ТИ ВЖЕ НА ТОЙ СВІТ ПОВІЯВСЯ! див. **ПРИТУЛІЛА ГОРБАТОГО ДО СТІНІ.**

25. ЩО БУДЕ, ТО БУДЕ, А БУДЕ – ЯК БОГ ДАСТЬ (А ГІРШОГО НЕ ДОДАСТЬ). – Так роздав, хлопче, хліб? – перейшов на «ти» Мусульбас. – Роздав, – щось крижиною тенькнуло всередині, він зібрав на переніссі уперті зморшки і зовсім недоречно згадав улюблену приказку Богдана Хмельницького: **«Що буде, то буде, а буде – як Бог дасть»** («Чотири броди», с. 104); – Коли не шкода ніг і гонору, то йдіть, – роблено позіхнув Роман. – Однак нічого вже не пособить вам. Як ми прохали, щоб не посилав Яринку в ту задрипану корчму, то ще й раки півдня пекли на пиках. – **Що**

буде, то буде, а гіршого не додасть, – і, махнувши рукою, пішов до землянки Сагайдака («Чотири броди», с. 567); див. також: **ЛЮБОВІ Й КАШЛЮ НЕ ВТАЇШ.**

26. ЩО ВАС ПРИНЕСЛО: ЧИ СІДЕЛЬЦЕ, ЧИ ВЕСЛО?
– Пізні, пізні птахи. Чи, бува, не з зальотів? – і мало не прикушує язика, згадавши свій сором. – Сідайте, сідайте, любі друзі. **Що ж вас принесло: чи сидельце, чи весло?** – Біда принесла, – коротко промовив нахмурений Левченко («Хліб і сіль», с. 460).

27. ЩО В СЕРЦІ ВАРИТЬСЯ, НА ЛИЦІ НЕ ТАЇТЬСЯ. – Що вам син пише? – Він, Марку Трохимовичу, уже третій орден одержав, – повітлішало обличчя Марії, – дійсно, **що в серці вариться, на лиці не таїться.** – Вітаю вас... Невже це дитя старшим лейтенантом стало? – аж зачудувався Марко. – Таки став, – крізь радість і смуток посміхнулася жінка («Правда і кривда», с. 315).

28. ЩО ГРОМАДІ, ТЕ Й БАБІ. – У Майдані-Стасівському, чував, одну молодичку так і відбив якийсь ярмарковий шалапут, бо що то за життя в лісі? Одна дичина, до вподоби вона тільки Матвієві Боцюну, та й то не кожного дня. Вибирайся, Демиде, з лісів, поки суд і поліція не витурять звідти всіх. – **Що громаді, те й бабі, а лісів не покину** («Хліб і сіль», с. 317); див. також: **БУДЯКОМ ПРИ ДОРОЗІ НЕ ПРОЖИВЕШ.**

29. ЩО ДІСТАЛОСЯ ЛЕГКО, ЛЕГКО Й СХОДИТЬ.
Він знову й знову шеретує свої думки, на яких не тримається навіть пилوک надій. Та не кожен з надіями йде до кохання, ідуть і з мукою. І хоч болить, та не дрібніє серце від цього: на болях його проростає і людяність, і незрадливість, і скарби душі. **А що дісталосся легко, легко й сходить.** Як вода по камені («Дума про тебе», с. 64).

30. ЩО З ВОЗА ВПАЛО, ТЕ ПРОПАЛО. Його мало родимець не вхопив, коли довідався, що Сафрон Варчук за дівчиною дав Ліферові дві десятини і корову. І Гнат за таке придане одружився б з Мартою, біс із тими бичками Домахи. Але **що з воза впало, те пропало**, і поволі, як ті воли, потяглися його дні, вщерть заповнені роботою і думками про багатство («Велика рідня», т. 3, с. 7); див. також: **З ЦЬОГО ШУМУ НЕ БУДЕ ПІВА.**

31. ЩО З ГРЯЗІ ВІПЛОДИЛОСЯ, І СКОНАЄ В ГРЯЗІ.

– Ви, люди добрі, прибіднюватися почали, по-одноосібницьки прибіднюватися. І це погано. Цінуюте життя своє, воно ще пригодиться! А життя фашистів, поліцаїв, старост справді щербатой копійки не варт. **З гязі воно виплодилося і сконає в гязі** («Велика рідня», т. 3, с. 362).

32. ЩО З НЕДОЎМКА ВІЗЬМЕШ. А Давидові що? Замість рятувати хазяїна – аж упав на рів, захлинаючись від густого сміху. Цей регіт одразу вирвав розлюченого хазяїна з жаб'ячого царства. Стікаючи масною грязюкою, він з батогом у руці налетів на парубка, але той уже скочив на рівні, вибіг у поле і там хилитався од сміху, дарма що й штани, безсовісний, не встиг надіти. – **Що з недоумка візьмеш!** – потім кривлячись, невдоволено згадував Плачинда про цей випадок («Хліб і сіль», с. 120).

33. ЩО ЗРОБЛЕНО, ТОГО НЕ ВІРУБАЄШ І СОКІРОЮ. Краще було б пристати до самого біса, аніж до цього невиспілого диктатора... **Та що було зроблено, того не вирубаєш і сокирою** («Дума про тебе», с. 219).

34. ЩО З СТАРОГО ВІЗЬМЕШ! див. **БАГАТО ТАКІХ ВАС, ХИТРОВЕРХИХ, НА СВІТІ РОЗВЕЛОСЯ.**

35. ЩО КУП, ТО Й ЛУП. Найбільше ж з цих торб реготу сміявся мій далекий родич Гива. Він, довідавшись про мою кумерцію, аж затанцював у себе на току, і затанцювали всі його кучері, яким завжди було тісно під шапкою. Я добре знав, як дражнити Гиву: під баранячою шапкою – баранячі кучері. Але на цей раз ніщо не могло розсердити розвеселеного хлопця. Його видовжені, з веселою недовірою, очі, що вже в чотирнадцять років найбільше трималися підлоб'я, аж сльозились од сміху. – Оце кумерція, так кумерція: **що куп, то й луп!** – тримаючи в руці шапку, витанцьовував Гива по клуні й ніяк не міг взятися за ціпа («Гуси-лебеді летять», с. 458).

36. ЩО ЛАЄМО, ТО ЛАЄМО. – У війну тільки гора багата. Кривдить війна бджолу, кривдить і гречку – нема її у колгоспній коморі. Ну, я їй наклав контрибуцію на сусідів, які сіяли гречку по городах. Не дуже, люди, лаєте мене за це? – **Що лаємо, то лаємо**, бо ж останнє від рота відірвали, – обізвався дід Євмен («Правда і кривда», с. 279).

37. ЩО МА́Ю, ТЕ Ї СПОЖИВА́Ю. – Самі опеньки плавають! – по-дурному вирвалося у Шавули, коли він заглянув у миску. – Бідненько, Марку, вечеряєш, бідненько, – похитав головою Безбородько. – **Що маю, те й споживаю** («Правда і кривда», с. 298).

38. ЩО НА ДУШІ, ТЕ Ї НА ЯЗИЦІ. Христинка навіть подумати боялася, що вона кому-небудь звірить свої таємниці, і терпіти не могла отих вертух, у яких все, **що на душі, те й на язиці**. «Плескухи», – презирливо думала про них. Іще не збагнувши по-справжньому кохання, дівчина знала, що його треба подалі ховати від чужих очей («Хліб і сіль», с. 293).

39. ЩО НАРОДІЛОСЯ У ТЕМРЯВІ, ХАЙ І ГІНЕ В ТЕМРЯВІ. Магазаник скривився: був у Стьопочки не розум, а розумець, розумець і залишився. – От цього й не треба було говорити: **що народилось у темряві, хай і гине в темряві** («Чотири броди», с. 548).

40. ЩО НЕ СЛОВО, ТО ЗОЛОТО. – Вечеряти будеш? – Спасибі. – Так чого ж тобі прийшов уночі вирипувати хату? Аби тільки розбудити нас? – Володимире, як тобі не совісно, – аж застогнала Христина. Вона й досі не могла звикнути до таких розмов братів. – Не слухай, жінко, його, а зараз же смаж яечню з цілого яйця. – **Що не слово, то золото.** От за ким кіно плаче дрібними сльозами («Чотири броди», с. 420).

41. ЩО ПРАВДА – ТО НЕ ГРІХ. – Ледачий може й не захопити, – серйозно відповідає, сідаючи на сосновий ослін. – Недарма ж прийшов червоноармійський хліб їсти. Чи як ти думаєш? – **Що правда – то не гріх**, – погодився Варивон. – Вояцьке діло треба, значить, як ріпу гризти («Велика рідня», т. 2, с. 577).

42. ЩО ПРАВДА, ТО ПРАВДА. див. **ЖИВУТЬ НА ВОДІ ТА БІДІ; НА ЛЮДСЬКОМУ ГОРІ ВЕЛІКЕ НЕ ВРОДИТЬСЯ, А МУХА-ЧЕРВІВКА ПОЖИВУ ЗНАЙДЕ; НЕ ВСЯКА (НЕ ВСЯКИЙ) КРАДІЖКА (КРАДІЖ) – ЗЛОДІЙСТВО; ПОПАВСЯ <У ЧОРТОВУ СУПРЯГУ>, ЯК ЖАБА В ТЕНЕТ – <НІ ВЗАД, НІ ВПЕРЕД>.**

43. ЩО РА́ННЄ – СКОРОМИНУ́ЩЕ. Лісник знову зітхнув і заговорив, наче на сцені, де й досі грав старостів, куркулів і різних жмикрутів: – Це все насмішечки зеленого маю.

Що раннє, то, кажуть, скороминуще. У молодості ми всі це необтовчені життєвською ступою; тоді ми дуже правдиві, непримиренні, носимося з ідеями, сердечностями та правдивостями («Чотири бродяги», с. 72).

44. ЩО СТАРЄ, ЩО МАЛЄ – <ОДІН ТОЛК, ОДІН ГРІХ>. – *Достогибелі ж ловко у неї виходить, – втішається онукою перед бабою Оленою, своєю сестрою. – А «гех» це ж вона сама для танцю вигадала. Танець тілом розуміє! Але бабу не радували ні пісні, ні вигадки в танці. Вона однаково гудила і діда, і онуку: – **Що старе, що мале – один толк, один гріх** («Кров людська – не водиця», с. 125).*

45. ЩО ТЬХУ, ЩО ЖИТТЯ – ВСЕ ОДНО. – *Та ще не чіпають. Ми нікому нічого, то й нам поки що нічого. Аякже. – То ви нікому нічого?.. – від несподіванки аж розгублюється лейтенант. – А що ми можемо зробити, коли так подешевшало життя: **що тьху, що життя – все одно** («Чотири бродяги», с. 409).*

46. ЩО Я, В БОГА ТЕЛЯ З'ЇВ? – *Чого ж ви хочете, Володимире, в свою добру годину? – Зрубати дерево. – А не діждете цього! – скрикнула мати, яка радніше б себе, а не грушу підставила під сокиру. – Чого це не діждусь? – позлішав дядько Володимир. – **Що я, в Бога теля з'їв?** – Я не знаю, що ви їли в Бога, а груші не з'їсте! – скам'яніла в гніві мати («Щедрий вечір», с. 574).*

47. ЩО, Я ТОБІ В БОРЩ ПЛЮНУВ? – *То де, хлопче, свою поштивість загубив? <...> – Загубив, дядьку, на тих ґрунтах і хатинах, які ви за безцінь купили! – твердо відрубав парубок, і нетривка селянська підтримка знову перехилиється до його берега. – **Що, я тобі в борщ плюнув?** – не витримав спокійного слова Плачинда («Хліб і сіль», с. 45).*

48. ЩУРІ ПЕРШІ ТІКАЮТЬ З КОРАБЛЯ, ЩО ТОНЕ. – *Ні, я думаю про своє життя, – бережно поклав хліб коло миски. – Я чесно вас привів на хутір, а сам іду додому. З мене вистачить війни! – на всякий випадок відступає від Погиби. – Виходить, **щурі перші тікають з корабля, що тоне?** – блиснули недобрим вогнем тютюнові очі підполковника. – Ні, тепер щури кусаються до останку («Кров людська – не водиця», с. 63).*

Я

1. Я ВАМ ОДНО, А ВИ ЗНОВУ ПРО КОЛІШНЄ. *Ми з шкури вилузуємось, щоб скрутити в'язи цим труднощам, а дехто на них славу праведників і грошву воднораз вибиває. І чи не здається вам, що якогось давнього року сам диявол жадоби зашморгнув вашу душу в гендлярську калитку?.. – Ет, я вам одно, а ви знову про колишнє! – не зрозумів чи вдав, що не зрозумів, страшного присуду («Чотири броди», с. 75).*

2. ЯЗИКА́ ЛЮДІНИ НА БАЗА́РІ НЕ КУПУВА́ТИ. – *Може, й так, – язика людині на базарі не купувати, – знову погоджується Мар'ян. – А Левко похваляється добре полоскати ребра Юркові Дзвонарю («Хліб і сіль», с. 531).*

3. ЯЗИКА́ НЕ ТРЕ́БА НІ ПОЗИЧА́ТИ, НІ КУПУВА́ТИ. – *Ви переживаєте? Вам погано? Як ви зблідли! От лишенько! – забідкався Безбородько. – Не треба, Степанидо Іванівно, так близько все брати до серця. Може, це все й брехня. Чого люди не наговорять. Язика не треба ні позичати, ні купувати («Правда і кривда», с. 137).*

4. ЯЗІ́К – ВЕЛІ́КЕ ДІ́ЛО. – *Коли ж так – не крути життя ні їй, ні собі. Не маленький. Але цього бісового колеса у вас нема. Згадаєш моє слово. – За втіху – спасибі... Умієш ти говорити. А тепер язик – велике діло («Велика рідня», т. 2, с. 588).*

5. ЯЗІ́К ДІАМАНТОВИ́Й, ТІ́ЛЬКИ СЛОВА́ – ЖАБУ́РИ́ННЯ. див. **НА́ТЕ І (Й) МОЇ ШТА́НІ В ЖЛУ́КТО.**

6. ЯЗІ́К НЕ РОЗМИ́НУ́ВСЯ З ПЕ́РЦЕМ. – *А що хрещений робить? Олена засміялась: – Усе вистукує палицею по долівці. – Шукає, де скарб закопав? – аж капотить насмішка з очей удови. – Ні, то він у н'єсі гратиме свата, от і колупас палицею долівку, щоб усе було як слід. А хрещена від такого артиста щодня має роботу – мастить долівку. «Еге, і в доньки язик не розминувся з перцем» («Дума про тебе», с. 188).*

7. ЯЗИКО́М ГОВО́РІ, А РУКА́М СВОБО́ДИ НЕ ДАВА́Й. – *Дядьку Юхрime, – з опаскою торкаю парубка за не простецьке, а з мудруватим вирізом галіфе, в кишенях якого вмістилося б по доброму поросяті. Тоді саме у нас пішла – мода на галіфе – чим*

більше, тим краще. – *Ти язиком говори, а рукам свободи не давай: вони у тебе земляничним милом не пахнуть.* – Юхрим застережливо піднімає палець правої руки, а лівою поправляє своє зобиджене галіфе. – *Чого тобі, нечестивцю? Може, по параграфу похристосуватися хочеш?* («Гуси-лебеді летять», с. 462–463).

8. Я ЙОМУ ПРО РЕМІНЬ, А ВІН МЕНІ ПРО ЛУБ'Я. див. **НАС НЕ КУПИШ.**

9. Я ЙОМУ ПРО СРІБЛО, А ВІН ПРО ЧЕРЕПКІ. – *А ти чого найоршився?* – Дивується Варивон. Він бачить, як почервонів Гриць, і розреготався: – *Та ти. Видно, дівчат ще не пригортав! Га-га-га! Нічого... Ця болінь з літами пройде.* – **Я йому про срібло, а він про черепки!** – *скипає Гриць* («Велика рідня», т. 2, с. 432).

10. Я Й (І) ПОСТОЮ, БІЛЬШИМ ВІРОСТУ. див. **СІДАЙ (СІДАЙТЕ), ЛАВИ НЕ ПЕРЕСІДИШ (НЕ ПЕРЕСІДИТЕ).**

11. ЯЙЦЯ КУРКУ НЕ ВЧАТЬ. див. **БАГАТІТИ ТЕЖ ТРЄБА З ТОЛКОМ.**

12. ЯКА НЕ Є ГОЛОВА, А ПЛЕЧЕЙ ТРИМАЄТЬСЯ. – *Міністерська у вас голова, міністерська, – похвалив Мамура і засміявся.* – **Яка не є, а плечей тримається,** – *не перебільшує своїх талантів Безбородько.* – *Значить, нам зараз треба, практично, відступити крок назад, тільки з толком відступити, щоб не зав'язати шляху наперед* («Правда і кривда», с. 281).

13. ЯКА НЕ Є ШКУРА НА ВОЛОВІ, А ШКУРОДЕР ЗДЕРЕ. – *Тоді до самого царя будемо добиватися.* – *І знову ж: до Бога високо, до царя далеко, а з мужика останню шкуру деруть. Не дивляться, що вона вже латана й перелатана.* – *Так воно вже заведено: яка не є шкура на воліві, а шкуродер здере її* («Хліб і сіль», с. 258).

14. ЯКА СЛУЖБА, ТАКИЙ І ЗИСК. – *А в тебе інших ліків немає?* – *Це ж яких? – ховає під повіки презирство Туровець.* – *Самогоночки, слив'яночки чи шріту? Бо службу маємо собачу, а зиску – ніякого.* – **Яка служба, такий і зиск,** – *не втримав Туровець* («Дума про тебе», с. 329).

15. ЯКА СОВІСТЬ – ТАКА Й ЧЕСТЬ. – *То щоб усеньке село знало, що Плачинда продає вікна, повиносимо їх на дах його*

кам'яниці. *Як, товариство?* – *А чого ж, можна повиносити!* – розсміявся Юрій. – *Діло, здається, стояще.* – *Вовкодави саме десь повіялися,* – *зосереджено додав Гайовий.* – *То треба по совісті вшанувати Плачинду.* – **Яка совість – така й честь!** – відкусив Роман («Хліб і сіль», с. 86).

16. ЯК БІТИСЯ, ТО БІТИСЯ. – *Разом поїдемо, Іване. Іди за кіньми. Я тим часом це начальство витурю з сільради. Йому нічого робити в державній установі.* – *Кремезний і нахмурений, мов грозова година, різко піднімається на танок.* – *Свириде, ти знаєш, що це означає?* – *Знаю, Іване.* **Як битися, то битися** («Велика рідня», т. 2, с. 545).

17. ЯКБІ-ТО НАШІ СЛОВА ТА БОГУ У ВУХА. *Умови всюди мали бути однакові: жити за п'ятий сніп, чоловік у день має заробити сімдесят п'ять копійок, жінка – п'ятдесят, підліток – тридцять п'ять, дитина – двадцять, а строкарям подвоїти заробіток.* – **Якби-то наші слова та Богу у вуха,** – *вголос подумав Мар'ян Поляруш* («Хліб і сіль», с. 514).

18. ЯК БУВ ДУРНЕМ, ТАК НИМ І ЗАЛІШІВСЯ. – *Недаром вас елементом прозивають.* – *Таки прозивають. А на ділі елементами виходять такі, як ти.* – *Все своєї дрібновласницької хати не можете забути?* – *Бачу, ти як був дурнем, так ним і залишився. Не хати, а знущання не можу забути! Тоді ж у мене ні деревця на дровітні, ні копійки за душею не було. Стара моя тільки одного прохала: попрощатися із хатою – хотіла побілити її, одягнути на смерть, як одягають людину, бо в тій хаті ми вік прожили. А ти й цього не дозволив* («Правда і кривда», с. 186).

19. ЯК ВІСОКО НЕ ПІДЙМАЄТЬСЯ ЧОЛОВІК, А ДУША ЙОГО ЗАЛИШАЄТЬСЯ НА ЗЕМЛІ. див. **ГОРЩИК З ГОРЩИКОМ І В ПЕЧІ СТРІЧАЮТЬСЯ.**

20. ЯК ВІТРОМ ЗДУЛО. див. **ПРІЙДЕ ЩЕ ЗИМА І НА ПСА.**

21. ЯК ВРІЖЕ ПРАВДУ БЕЗ НЕДОМОВОК, ТАК НЕ ЗНАЄШ, ПІД ЯКІЙ ГРІМ ПОПАДЕШ. – *Погано йому, ой, погано стало, відколи виїхав з району товариш Мусульбас. Тепер Ступач нашому Данилу печінки переїдає.* – *А він мовчить?* – *Аби ж мовчав!* **Як вірже правду без недомовок, так не знаєш, під який грім попадеш** («Чотири броди», с. 213).

22. ЯК ДОЩ ПЛАЧЕ, ТО МЛИН СКАЧЕ. – Чи не скажете, чоловіче, як це на нашій землі виросла ваша груша? – витрушуються бісики з батькових очей, і не злість, а презирство прокидається в них. – Просто вам, Панасе, може, і невзамітку, що цю грушу садив мій дід. – Восени чи весною? – Восени, як тепер пам'ятаю. Тоді саме дощило, а мій дід все примовляв: **«Як дощ плаче, то млин скаче»**. Я пам'яткий, Панасе («Щедрий вечір», с. 574).

23. ЯК ДУМАЄ, ТО ВЖЕ ДУМАЄ, АЛЄ, ЯК СКАЗАВ, ТО НАЧЕ СНІП ЗАВ'ЯЗАВ. Сама ж не раз говорила, що він не буде її сватати. А він узяв – та й посватав, бо Левко такий: **як думає, то вже думає, але, як сказав, то наче сніп зав'язав, а не що-небудь!** («Хліб і сіль», с. 545).

24. ЯКЄ МАЛЄ, ТАКЄ Й СТАРЄ – ОДИН РОЗУМ. – То й гахнемо прямою наводкою! Не будемо шкодувати випортків! – І аж навипиньки підвівся, придивляючись до дзвіниці. – Жаль тільки дзвонів буде, – теж повернувся до далини Василь. Негадано їх ошелешив голос Оксани, яка невідь-коли вишугнула з хати і причаїлась у вишняку. – **Яке мале, таке й старе – один розум.** А ви подумали, що потім за якихось двох пришепелуватих поліцаїв увесь присілок вогнем доконають? («Чотири броди», с. 390).

25. ЯКЄ ТВОЄ СОБАЧЕ ДІЛО. див. НЕ ДО ТЄБЕ ЧАРКА П'ЄТЬСЯ, ТО НЕ КАЖІ ЗДОРОВ.

26. ЯК ЗАДЗВОНИТЬ ЯЗИКОМ НА РІЗДВО, ТО ДО ВЕЛИКОДНЯ НЕ СПІНИТЬСЯ. – Де ти взяла ті сотні? – Із твоїх потаємних десятих у лісі. Із того вишхорованого, що не доїхало на заготівлю. – Бачите, в яке ми кодро вскочили! – Магазаник криво усміхнувся до міліціонера. – Вона кому хочеш баки заб'є, бо **як задзвонить язиком на Різдво, то до Великодня не спиниться** («Чотири броди», с. 69).

27. ЯК ЗАХОЧЕМО, ТО ВСЬОГО ДОСКОЧИМО. див. **МАТЕРІ ЙОГО ЦУРПАЛОК.**

28. ЯКИЙ БАТЬКО, ТАКИЙ І СИН. – Не будь, Одарко, такою коверзуючою, у війну і на жіночу красу підупали ціни. А ти, коли подумати, не надівочилась, і вообщє... – Паскудник! **Який батько, такий і син:** з чорта чорт і вилупиться (повісь на гілляці – один одного не переважить) («Чотири броди», с. 549).

29. ЯКІЙ БІС ПЕЧЕНИЙ, ТАКІЙ І ВАРЕНИЙ. Цю минувшину не зітреш і теперішньою запопадливою пильністю. А коли Гримич бачив Магазаника із Стьопочкою, то презирливо бурмотів: – **Який біс печений, такий і варений.** І дивно дивнес: скільки Магазаник не ставав цапки на старого, однак не вкинув на нього жодного доноса, чим немало дивував Стьопочку («Чотири броди», с. 211).

30. ЯКІЙ РОЗУМ, ТАКІЙ І НІС. – На все приходить час, – глибокодумно мовить Артемон, не спускаючи погляду з довгастого обличчя, на якому господарює кінчастий упертий ніс. **«Який розум, такий і ніс.** Доберуся я до твого розуму, то й ніс похнюпиться. А добратися вже пора» («Дума про тебе», с. 62).

31. ЯКІЙ РОЗУМ, ТАКІ Й СЛОВА. Безбородько. Бо що таке політика? Це різні між народності і всякі внутреності, це грандіозності і движенія. А що таке краса? Це – подивився оком, розмагнітився мечтанієм, ну, рукам те-се, практично, – та й будь здоров! Правильні мої слова? Задніпровський. **Який розум, такі й слова** («Правда і кривда» (п'еса), с. 526).

32. ЯКІЙ ТЕБЕ ГЕДЗЬ УКУСІВ? – Лавріне, може, в тебе не вродило? – не відчеплюється лісник. – У мене завжди родить, – навіть не дивиться на нього. – То **який тебе гедзь укусив**, що робиш мені безторжя? – насутився Магазаник, маючи сьогодні від Лавріна не шанобу, а поневагу («Чотири броди», с. 114).

33. ЯКІЙ ЧАС, ТАКІ Й ПОДАРУНКИ. – Що це в тебе? – Ой... – Кажу, дівчино. – Бельгійський браунінг, другий номер, – сказала бентежачись, вийняла зброю, зважила її на руці. – Де ти взяла його?! – здивувався і зрадів Данило. – Та... – не знає, що сказати, і збирає зморщечки на невисокому чолі. – Як не хочеш, то не кажи. – Один хлопець приніс... подарунок на іменини. – Гарні тобі подарунки приносять. На це Ганнуся серйозно відказала: – **Який час, такі й подарунки** («Чотири броди», с. 453).

34. ЯКІМ ВИСОКИМ, ДО НЕБА, ВІКОЛИХАЛО ТЕБЕ, А РОЗУМ ВСЕ ДОНІЗУ ХІЛИТЬСЯ. – Так я ж, Антоне Івановичу, цигарку в рукаві тримаю, – відповів смирняга. – І дим у рукав пускаєш? – Ні, до цього ще не додумався. – А ти додумайся! Бач, **яким високим, до неба, виколихало тебе, а**

розум все донизу хилиться. Пропорції треба мати («Правда і кривда», с. 96).

35. ЯКИХ СВІТ НЕ БАЧИВ. – *І що ж ти скажеш тепер? – мати, не відходячи від вікна, розгублено подивилася на доньку. – А що ж мені казати? Нахаба він, яких світ не бачив, – задумано придивляється, як за городами, над самими краями землі, мінливо погойдується передсвітанок («Хліб і сіль», с. 560).*

36. ЯКІ ГУБКИ, А ТАКІ ЗУБКИ. Ярина. *Так ви не вчитель, а вагар? Антоніна. Браво! Шинкарук. Які губки, а такі зубки! Чому ж тобі забагалося зруйнувати весілля? Ярина. Краще зруйнувати своє весілля, аніж чийсь сім'ю («Дума про любов», с. 490).*

37. ЯК ІЗ ЛІТ, ТАК І З РОЗУМУ. див. ТВОЄ <ЛЕЖІТЬ> ЗВЕРХУ (ЗНІЗУ).

38. ЯКІ НЕ Є ГОСТІ, А ПЕРЕД НІМИ МАЄМО СКИДАТИ ШАПКІ. – *Нема про що говорити, – відповів його ж словом, а болючі жалі стиснули середину як давно вже не стискали. – Ти ж, Семене, достойно приготуйся. Які не є гості, а перед ними маємо скидати шапки («Чотири броди», с. 369).*

39. ЯК МЕД, ТО Й ЛОЖКОЮ. – *Така ти гарна сьогодні, – Василь вліпив у щоку сестри поцілунок. – Оце можна було б навіть раніше зробити, – не розгубилася Яринка і підставила другу щоку Романові. – Як мед, то й ложкою, – чмихнув той («Чотири броди», с. 429).*

40. ЯК НА БАГАТСТВО ЙДЁТЬСЯ, ТО Й ПІВЕНЬ НЕСЁТЬСЯ, А КОЛІ ЗАВ'ЯЖЕТЬСЯ НА БІДНІСТЬ, ТО Й КЎРКА НЕ ХОЧЕ. *Як на багатство йдеться, то й півень несеться, а коли зав'яжеться на бідність, то й курка не хоче. Ось так виходить і в Євдокима Юренка. Хоч як він б'ється на своїх чотирьох десятинах, хоч як переривається, а в справжні господарі ніяк не може вискочити. Усе якась невдача так і тягне чоловіка за поли: то худібка переболіє, то щось не вродить, а щось град виб'є чи сонце випалить («Хліб і сіль», с. 576).*

41. ЯК НЕ ВІЗЬМЕШ ЖИТТЯ ЗА РОГИ, ВОНО ВІЗЬМЕ ЗА ПЕЧІНКІ. – *Якби Господь вважав на людські прокльони, то вже й людей не було б. Те, про що варнякаєш ти, – дурниці, їх вигадують оті, що книжки пишуть. А життя,*

воно таке: **як не візьмеш його за роги, воно візьме за печінку** («Дума про тебе», с. 81).

42. ЯК НЕ ВКУСИШ, ТО І З МІСЦЯ НЕ ЗРУШИШ. – Отак би й переїхав! Завтра з мішечком! Потім не так тобі слово скажу, а ти собі повну пелену сліз натрусиш. Знаю по своїй: усі ви одним миром мазані, а я за словом до кишені не полізу. – Це, тату, всі говорять, – усміхається Докія. – І трясця їхній матері! Є такі: **як не вкусиш, то і з місця не зрушиш** («Кров людська – не водиця», с. 259).

43. ЯК НЕ ГАЛЯ, ТО БУДЕ ДРУГАЯ. За Олену навіть не подумав: усюди хватить такого зілля – **як не Галя, то буде другая**. Розпусні жінки, ласі на чуже добро і любов, наповняли все тіло чадною утомою й спустошенням («Велика рідня», т. 3, с. 466).

44. ЯК НЕ ДАВ БОГ ТОБІ РОЗУМУ, ТО Й КОВАЛЬ НЕ ВКУЄ. – Невже таки все наше забере гурт? – Авжеж! Навіть жінок. От тоді жіноча врода зовсім піде в блуд. – Хоч вочевидячки не бреши, шолудяю! **Як не дав Бог тобі розуму, то й коваль не вкує**, – прохоплюється гнів у слові полісовищика. – Чи тямииш ти: коли не буде чесних жінок, – не буде й чесного роду («Велика рідня», т. 3, с. 24).

45. ЯК НЕ ЇЛА ДУША ЧАСНИКУ, ТО Й ТХНУТИ НЕ БУДЕ. – От і почнемо, товариші, з найбіднішого, який в насмішку нам пудика тиче. Як роздобрився! З Івана Січкаря почнемо. – То й починайте, – процідив крізь зуби Січкаря, і дрібні зіниці злісно виділилися на сірих білках. – Уже весь ліс розкопали. – Іще раз копнемо. – Про мене. **Як не їла душа часнику, то й тхнути не буде** («Велика рідня», т. 2, с. 431).

46. ЯК НЕМА́ В ЯЗИЦІ РОЗУМУ, ТО ЙОГО́ В НИЖЧЕСПІННІ ШУКА́ЮТЬ. Чигирин охоче закивав бородою, в яку вже забиралася осінь. – Авжеж, авжеж: **як нема в язиці розуму, то його́ в нижчеспинні шукають**, – і вчвертьока поглянув на Ступача («Чотири броди», с. 171).

47. ЯК НЕ МАЄ ЛЮДІНА ЧИМ ДУМАТИ, ТО ДУМАЄ СІДАЛОМ. Чи ж знає невіглас, скільки він, коли зупиниться вітряк, озлобить рук на жорнах? **Як не має людина чим думати, то думає сідалом, заздрістю та злобою** («Чотири броди», с. 217).

48. ЯК НЕМА́ ХЛІБА, ТО І КОРЖ СТАЄ ХЛІБОМ.
– Прізвище в мене просте і сухе: Корж. **Як нема хліба, то і корж стає хлібом.** Аби й він був на столі («Чотири броди», с. 110).

49. ЯК НЕМА́ ЩА́СТЯ ЗМА́ЛКУ – НЕ БУ́ДЕ Й ДО ОСТА́НКУ. Отак і виходить: похитнеться честь раз, а вже її щоденно топчуть чоботиськами та шаткують язиками. Зрештою, і на це вона б махнула рукою, аби дочекалась дитини. **Та як нема щастя змалку – не буде й до останку** («Чотири броди», с. 529).

50. ЯКО́Ї ВІН СЬОГО́ДНІ ЗАСПІВАЄ. І знову регочуть люди, а потім розмірковують: – **Якої він сьогодні заспіває?** – Чи прийде говорити з нами? – Прийде коза до воза і скаже «м-м-ме». – Ой, дивіться, хлопці, щоб за це «м-м-ме» з вас шкуру до п'ят не попускали, – каже хтось з обережних. – Спустять, ще й сіллю присиплять («Хліб і сіль», с. 569).

51. ЯК ПИТЬ ДА́ТИ. – Василю, не буду тебе лякати – не маленький. А на бантині гойдатимешся, коли не скажеш, де партизани. – Іч, забажав чого. А дулі не хочеш? – Не перебаранчай. Ти своє прожив. Про внука подумай – уб'ють, **як пить дати** («Василь Дубечанець», с. 375).

52. ЯК РУ́КИ ПОСМО́ЛИТЬ, ТО Й ЧО́РТА ЗЛÓВИТЬ.
– А про інших щось чув? – Лише про Петра Саламаху, – і навіть чогось посміхнувся. – Недарма про нього кажуть: **він як руки посмолить, то й чорта зловить...** Схопили ж його поліцаї вдосвіта в своїй хаті, а Петро, прощаючись із жінкою, тільки в них одного попрохав: щоб дозволили взяти з собою четверть горілки. Ті зраділи, засміялись, порадили ще й закуску прихотити. От чоловік дорогою і почав потихеньку прикладатися до сулії і ніби забувати про все на світі. Не витримали поліцаї, зупинились у лісі поснідати, ще й Петра взяли на глузи, що, мовляв, перепився натщесерце, і теж почали причащатись чортовим зіллям. А Петро виждав слушну хвилину – та й дременує у ліс («Чотири броди», с. 374–375).

53. ЯК РУКО́Ю ЗНЯ́ЛО́. див. **НА ВІКУ́, ЯК НА ДÓВГІЙ НІ́ВІ.**

54. ЯК СОБІ ХО́ЧЕШ. див. **НА ПРО́ШЕНОГО ГÓСТЯ ВА́ЖКО ВГО́ДИТИ.**

55. ЯК СПИТЬ, ТО НЕ Ї́СТЬ, А ЯК Ї́СТЬ – НЕ ДРІМАЄ.
А тато, заховавши насмішку під укорочені вуса, вже заходить з

іншого боку – починає мене підхвалювати: – *Що то хазяйська дитина у нас: як спить, то не їсть, а як їсть – не дрімає.* – *А чого ж дрімати біля миски?* – безтурботно відповідаю і, скільки можу, висовуюсь у вікно, бо за ним уже починають світлішати порічки («Щедрий вечір», с. 594).

56. ЯК ТЕБЕ ЗВАТЬ? – ТАК, ЯК ХЛІБ ЖУВАТЬ.
«Христина Гордієнко, – пізнає Плачинда. – *А чия ж ця, друга?»* – повертає норовистого верхівця праворуч. – **Як тебе, дівчино, звать?** – **Так, як хліб жувать,** – одразу відповідає та, і під красиво окресленими губами тремтять посміхом вирізані ямочки («Хліб і сіль», с. 339).

57. ЯК ТЕПЕР ПАМ'ЯТАЮ. див. **ЯК ДОЩ ПЛАЧЕ, ТО МЛИН СКАЧЕ.**

58. ЯК ТОБІ НЕ СÓВІСНО <БРЕХАТИ>. див. **БРЕХНІЮ СВІТ ОБІЙДЕШ, НАЗАД НЕ ПОВЕРНЕШЯ; ЩО НЕ СЛÓВО, ТО ЗÓЛОТО.**

59. ЯК У ВÓДУ ДИВІЛАСЯ (ДИВІЛИСЯ). – Спасибі вам, люди добрі! *Я ж це казала Івану: хто тебе порятує, як не свої...созівці, значить. От і справдилось моє слово, – значущо і строго подивилася на чоловіка.* – *Так, так, моя баба як у воду дивилася* – усе надіялась, що від колективу прийде нам виручка, – зразу ж погодився Іван Тимофійович і насмішувато поглянув на жінку («Велика рідня», т. 2, с. 557); – *А, сват приїхав!* – глумливо вітається Саврадим Григорович. *Навіть в оселі він сидить у кожушку, і все одно холод порядкує в тілі чоловіка.* – *Може, вмовив Безсмертного до нас?* – *Не зміг, – з жалем відповідає Безбородько.* – *Ви як у воду дивились:* йому не хочеться йти на мале господарство («Правда і кривда», с. 283).

60. ЯКЩÓ БУДЕШ СІЯТИ З СЎМОМ – ВРÓДИТЬ ПЕЧАЛЬ. – Спасибі, Михайле Прохоровичу. *Не забувайте раба Божого, над яким стільки потрудився отець Миколай.* – *Думаєте, його робота?* – *Його ж, дідька в рясі, – похмуро відповів учитель.* – *Кружляє над моєю душою, наче ворон. Нагорний торкнувся його плеча:* – *Не журишь, козаче, бо якщо будеш сіяти з сумом – вродить печаль* («Хліб і сіль», с. 469).

61. ЯКЩÓ НЕ МЕНІ, ТО ХАЙ – НІКОМУ. Безбородько. *Теж святенник знайшовся. Та на моєму місці не тільки горілки, а й*

смоли випив би! Я ж, а не хто інший привіз це дівчисько в село, усю дорогу монпасем частував, а чого ж любов переходить до тебе!? То є правда у світі?.. Коли б це тепер були чорти під греблею – я запродав би навіть душу, аби розколоти вашу любов. **Якщо не мені, то хай – нікому!** («Правда і кривда» (п'еса), с. 539).

62. ЯНГОЛОМ НА ГРІШНІЙ ЗЕМЛІ НЕ ПРОЖИВЕШ.

– То мені, кажете, тільки два шляхи є: або – отця Миколая, або подалі від попівства? – Тільки два! – А третій не знайдеться? – Знайдеться, коли захочете жити переляканою куріпкою, а не людиною. – Скупі ви, Степане Васильовичу, дуже скупі. – Який вже є. А вам треба знати: **янголом на грішній землі тепер не проживеш** («Хліб і сіль», с. 291).

63. Я НЕ БОГ: УСІМ ДОПОМОГТИ НЕ МОЖУ.

– Костю Івановичу, невже ви нічого не знаєте про цю справу? – не сходить обурення з обличчя Лісовського. – Та ні, трохи знаю, – неохоче відповів Чорнокнижний і поморщився, мов од зубного болю. – Так допоможіть людям. – **Я не Бог: усім допомогти не можу** («Хліб і сіль», с. 398).

64. Я НЕ ВМІЮ НІ ЧИТАТЬ, НІ ПИСАТЬ, ХОТЯТЬ МЕНЕ ЗА ЦАРЯ ОБРАТЬ. – А багато ж ти ворогів того?.. – Не знаю. – Як? Не чую! Виходить, ні одного! – Не знаю. – Не знаєш? Штукар ти, хлопче. Прямо в тебе арифметика, як у казці: **я не вмію ні читать, ні писать, хотять мене за царя обрать** («За один стіл», с. 390).

65. Я НЕ ПЕРЕЖИВУ ТАКОГО СОРОМУ. – Але вродились такі, що пожинали людську славу, доброту і плоди їхньої праці, а людям повертали свинство нікчемних вигаслих душ. Бойися людей? – Не так їх, як їхніх насмішок, – признався Поцілуйко. – **Я не переживу такого сорому** («Правда і кривда», с. 160).

66. Я НЕ СЬОГІДНІ НАРОДІВСЯ НА СВІТ. ДИВ. ФОРТУНА – ЗРАДЛИВА ДІВІЦЯ.

ПОКАЖЧИК ПАРЕМІЙ

А

- АБИ ВЗАТИ, А ЗА ВІДДАННЯ В МЕНЕ ГОЛОВА НЕ БОЛИТЬ. *А-1*
 АБИ ДОБРО, А ПАЛІЙ ЗНАЙДЕТЬСЯ. *А-2*
 АБИ ЗДОРОВ'Я ТРИМАЛОСЯ, ТО ГРІХИ ВРОДЯТЬСЯ. *А-3*
 АБИ МАВ ХОЧ ТРИ ГОЛОВИ, ТО МЕНШЕ ДУМАВ БИ ПРО ОДНУ. *А-4* див.
 БОГА БІЙСЯ, А ЧОРТА ОПАСАЙСЯ. *Б-47*
 АБИ МУКА, ТО ВАРЕНИКІВ НАВАРИЛИ Б, ТА СИРУ КАТМА. *А-5*
 АБИ ХАТА, А ЗЛИДНІ ЗНАЙДУТЬСЯ. *А-6*
 АВАНТЮРА – ВЕЛИКЕ ДІЛО. *А-7* див. ХОЧ І ГОРОБЕЦЬ, А НА ОРЛА
 НАДИМАВСЯ. *Х-45*
 А ГРОШІ У НАС ПІД НОГАМИ ЛЕЖАТЬ! *А-8* див. СИДИМО, У ВУС НЕ
 ДУЄМО. *С-32*
 А ДАЛІ БУДЕ ВИДНО. *А-9* див. У КОЖНОГО НАЧАЛЬСТВА СВІЙ НОРОВ. *У-9*
 А ДУЛІ НЕ ХОЧЕШ? *А-10* див. ЯК ПИТЬ ДАТИ. *Я-51*
 АЖ ГАЙ ШУМИТЬ. *А-11*
 АЖ ДО САМІСІНЬКИХ П'ЯТ. *А-12* див. ЧОЛОВІК У МЕНЕ – ЯК ДУБ, А
 РОЗУМУ В БАНЯКУ – З ЖОЛУДЬ. *Ч-37*
 АЖ КІСТКИ ТОРОХТЯТЬ. *А-13* див. НА КІСТКАХ НАРОСТЕ. *Н-35*
 АЖ ПІДОШВИ ГОРЯТЬ ПІД НОГАМИ. *А-14* див. І (Й) ЗАЛІЗО НЕ
 ЗАІРЖАВІС. *І-21*
 АЖ У ЗЕМЛЮ ВКИПІВ. *А-15* див. ЧУЖІ НЕДОЛІКИ ЗАВЖДИ БІЛЬШИМИ
 ЗДАЮТЬСЯ. *Ч-52*
 АЖ ШКУРА ТРЩИТЬ. *А-16* див. ПОМАНИЛИ БУБЛИКОМ, А ПЕТЛЕЮ
 СТИСНУТЬ. *П-73*
 АЖ ЯЗИКА ВИСОЛОПИВ. *А-17* див. БУДЕ КАЯТТЯ, ТА НЕ БУДЕ
 ВОРОТТЯ. *Б-73*
 А КОМУ ВІД ЦЬОГО ЛЕГШЕ БУДЕ? *А-18* див. ПОЧИНАЛИ ЗА ЗДРАВІСЬ,
 ЧОГО Ж ТЯГНЕШ ЗА УПОКІЙ. *П-100*
 АНІ З РОТА СЛОВА, АНІ З НОСА ВІТРУ. *А-19*
 АНІ НА МАКОВУ РОСИНУ. *А-20*
 А ТЕБЕ ЯКА ГРИЗОТА ПРИГНАЛА? *А-21* див. ПОЖАЛІВ БОГ РАКА. *П-53*
 А ТИ МЕНІ РОТА ГЛИНОЮ НЕ ЗАМАЗУЙ! *А-22* див. ПЛЮВАТЬ МЕНІ НА
 ВСІХ З ВИСОКОЇ ДЗВИНИЦІ. *П-35*
 А ТОБІ ГОЛОВА БОЛИТЬ? *А-23* див. НЕ ПИТАЙСЯ ВРОДИ, А ПИТАЙСЯ
 РОДУ. *Н-177*
 А ТО ВЖЕ НЕ НАШ КЛОПІТ. *А-24*
 А ЦЕ ВЖЕ МАТЕРІЯ НЕ ТВОГО РОЗУМУ. *А-25*
 А ЩОБ ТЕБЕ ТА БОДАЙ ТЕБЕ! *А-26* див. ХВАЛЬБИ ПОВНІ ТОРБИ. *Х-23*

Б

- БАБА БАБОЮ. *Б-1*
 БАГАТІТИ ТЕЖ ТРЕБА З ТОЛКОМ. *Б-2*
 БАГАТО Є РОЗУМНИХ СЛІВ НА СВІТІ, А ДУРНІ НЕ ПЕРЕВОДЯТЬСЯ. *Б-3*

- БАГАТОМУ – СТАТКИ, А БІДНОМУ – ДІТИ. **Б-4**
 БАГАТО ОБІЦЯЄ ЧОРТ, А ЗАБИРАЄ ВСЕ. **Б-5**
 БАГАТО ПРАВДИ ОДРАЗУ – ТЕЖ МОЖЕ ВБИТИ ЧОЛОВІКА. **Б-6**
 БАГАТО РОЗУМУ НЕ ТРЕБА. **Б-7** див. КОЛИ ВЛАДА НЕ МАЄ СВОЄІ
 ГОЛОВИ, ТО ПОКАЗУЄ ЧУЖЕ ГУЗНО. **К-24**
 БАГАТО ТАКИХ ВАС, ХИТРОВЕРХИХ, НА СВІТІ РОЗВЕЛОСЯ. **Б-8**
 БАГАТСТВОМ (КАЛИТКОЮ) НЕ ДОРІС. **Б-9** див. ЗАРУБАЙ СОБІ НА
 НОСІ. **З-42**
 БАНЯК ДОГОРИ ДНОМ ПЕРЕВЕРНУВСЯ. **Б-10**
 БАТОГОМ ОБУХА НЕ ПЕРЕСІЧЕШ. **Б-11**
 БАЧИВ Я ДУРНІВ, САМ БУВ ДУРНЕМ, А ТАКОГО, ЯК ТИ, НЕ СТРІЧАВ. **Б-12**
 БЕЗ ВЕЧЕРІ КРАЩЕ СПАТИ: СМАЧНІШІ СНЯТЬСЯ СНИ. **Б-13**
 БЕЗ ВИГОДИ КРОКУ НЕ СТУПИТЬ. **Б-14**
 БЕЗ «ГЕХ» ДЕРЕВА НЕ ОСИЛИШ. **Б-15**
 БЕЗ ГОРЯ НЕ ЗЖИВЕШ ВІКУ. **Б-16**
 БЕЗ ОДНОЇ БАБИ ЯРМАРКУ НЕ БУДЕ. **Б-17**
 БЕЗ СВДІКА ЧИ РУКИ – ХОВАЙ ГОЛОВУ В СОЛОМУ. **Б-18**
 БЕЗ СОЛІ З'ІВ БИ. **Б-19**
 БЕРЕЖЕНОГО (БЕРЕЖЛИВОГО) І (Й) БОГ (ДОЛЯ, ВЛАСТЬ) БЕРЕЖЕ. **Б-20**
 див. також: БЕЗ СВДІКА ЧИ РУКИ – ХОВАЙ ГОЛОВУ В СОЛОМУ. **Б-18**;
 ОБЕРЕЖНІШЕ ХОДИ ПО ЗЕМЛІ, ПОСЛИЗНУТИСЯ НЕ ТЯЖКО. **О-1**
 БЕРЕЖИ СВОЇ КІСТОЧКИ, БЕРЕЖИ І РЕБЕРЦЯ. **Б-21**
 БЕРУ ГРІХ НА СВОЮ ДУШУ. **Б-22**
 БИЙ ЛИХОМ ОБ ЗЕМЛЮ, ЯК ШВЕЦЬ ХАЛЯВОЮ ОБ ЛАВКУ. **Б-23**
 БИЙ СВІЙ СВОГО, ЩОБ ЧУЖИЙ БОЯВСЯ. **Б-24**
 БИТИ Б МЕНЕ, ТА НІКОМУ. **Б-25**
 БІГАВ ЗА ВОЗОМ, – ПОБЕЖИШ І ЗА САНКАМИ. **Б-26**
 БІДА ГОЛОВІ, КОЛИ НЕЮ ВЕРХОВОДИТЬ ЯЗИК. **Б-27**
 БІДА НАВЧИТЬ. **Б-28**
 БІДА <НІКОЛИ> НЕ ХОДИТЬ ОДНА (САМА). **Б-29**
 БІДИ НЕ ШУКАЮТЬ – ВОНА САМА ТЕБЕ ЗНАХОДИТЬ. **Б-30**
 БІДНА Ж МОЯ ГОЛІВОНЬКА! **Б-31** див. ТЕПЕР МЕНІ І ЖАБА – НАВАР. **Т-27**
 БІДНИЙ, АЖ СИНІЙ. **Б-32** див. КРАСУ НА ТАРІЛКУ НЕ ПОЛОЖИШ (НЕ
 ПОКЛАДЕШ). **К-61**
 БІДНИЙ, ЯК МАК НАЧЕТВЕРО. **Б-33** див. ДУРНО ТІЛЬКИ ХАРЧ
 ПЕРЕВОДИШ (ПЕРЕВОДИТЬ). **Д-95**
 БІДНІСТЬ НІКОЛИ НЕ РОЗУМІЄ БАГАТСТВА. **Б-34**
 БІДНОМУ САВЦІ НЕМА ДОЛІ НІ НА ПЕЧІ, НІ НА ЛАВЦІ. **Б-35**
 БІДУ НАКЛИЧЕШ (НАКЛИЧЕТЕ). **Б-36** див. УСЕ МИНЕТЬСЯ, А ПРАВДА
 ЗАЛИШИТЬСЯ. **У-23**
 БІЙСЯ (БІЙТЕСЯ) БОГА І ЛЮДЕЙ. **Б-37**
 БІЛЬШЕ ПІРНАЙ У ЖИТТЯ, БІЛЬШЕ Й ДЖДЕШСЯ ВІД НЬОГО. **Б-38**
 БІЛЬШОГО НЕ ПОДАРУЄШ, МЕНШОГО – НЕ ТРЕБА. **Б-39**
 БІЛЯ ВУЛИКІВ ХОДИТИ І МЕДУ НЕ КУШТУВАТИ. **Б-40**

- БЛЯ КОГО ПОТРЕШСЯ, ВІД ТОГО І НАБЕРЕШСЯ. **Б-41**
БЛЯ КРАСИ ВРОДЖУЄТЬСЯ ГРІХ. **Б-42**
БІС БІДУ ПЕРЕБУДЕ. **Б-43**
БІСІВ ЮХИМ З ВОДИ ВИЙДЕ СУХИМ. **Б-44**
БІС І ЖИТТЯ РОБИТЬ БІСІВСЬКИМ. **Б-45**
БІС ЙОГО ЗНАЄ, ДЕ ТАКІ ДІВЧАТА БЕРУТЬСЯ. **Б-46** див. ТИ ЙІЙ (ЙОМУ)
СЛОВО – ВОНА (ВІН) ТОБІ ДВА (ДЕСЯТЬ), <ТИ ЙІЙ ДВА – ВОНА ТОБІ
ДЕСЯТЬ>. **Т-30**
БОГА БІЙСЯ, А ЧОРТА ОПАСАЙСЯ. **Б-47**
БОГ ДАВ, БОГ І ВЗЯВ. **Б-48**
БОГ ДЛЯ БІДНИХ СОТВОРИВ ВЕРБУ І КАРТОПЛЮ. **Б-49**
БОГ ЛЮБИТЬ ПРАВЕДНИКА, А ЧОРТ ЯБЕДНИКА. **Б-50**
БОГОВІ – БОГОВЕ, А КАЙЗЕРУ – КАЙЗЕРОВЕ (ПАНОВІ – ПАНОВЕ). **Б-51**
БОГОВІ ГОДИ І ЧОРТА НЕ ГНІВИ. **Б-52**
БОДАЙ ЙОМУ ВИКРУТИЛО ЯЗИК У ПИСКУ. **Б-53**
БОДАЙ ПОВИЛАЗИЛО. **Б-54**
БОДАЙ ТИ ВЖЕ НА КУТНІ ЗАСМІЯВСЯ. **Б-55**
БОІШСЯ ХАТУ ПЕРЕСИДІТИ? **Б-56**
БОСЕ, А ЧОГОСЬ РАДІЄ. **Б-57**
БОЮСЯ НОГИ ПРОСТОЯТИ. **Б-58** див. БУДЕШ (БУДЕТЕ) БАГАТО (ВСЕ)
ЗНАТИ – ШВИДКО ПОСТАРІЄШ (ПОСТАРІЄТЕ). **Б-75**
БОЮСЯ, ЩОБ ЦЯ СКРИПКА МЕНІ БУБНОМ НЕ ЗАГРАЛА. **Б-59**
БРАТ ДО БРАТА, ХОЧА Б ВІН БУВ НАВІТЬ БЕЗ СОРОЧКИ, НЕ ПРИХОДИТЬ
СТАРЦЕМ. **Б-60**
БРЕХАТИ – НЕ ЦПОМ МАХАТИ. **Б-61**
БРЕХНЕЮ СВІТ ОБИДЕШ, НАЗАД НЕ ПОВЕРНЕШСЯ. **Б-62**
БРЕШЕ Й НЕ ЖУРИТЬСЯ. **Б-63**
БРЕШЕШ, НЕ ВТЕЧЕШ. **Б-64** див. НЕ ВИРВЕШ З КОРИННЯМ – <ХВИЛЬКИ>
СПОКІЙНО НЕ ПРОЖИВЕШ. **Н-108**
БУВАВ І НА КОНЦІ, І ПІД КОНЕМ. **Б-65**
БУВАС СЛОВО БОГОМ, БУВАС І ВБИВЦЕЮ. **Б-66**
БУВ КОЛИСЬ ЧАД, А ТЕПЕР РОЗВІЯВСЯ. **Б-67**
БУВ НЕ РОЗУМ, А РОЗУМЕЦЬ, РОЗУМЕЦЬ І ЗАЛИШИВСЯ. **Б-68** див. ЩО
НАРОДИЛОСЯ У ТЕМРЯВІ, ХАЙ І ГИНЕ В ТЕМРЯВІ. **Щ-39**
БУВ ТА Й ЗАГУВ. **Б-69**
БУВ ЧМУРОМ І ЗАЛИШИВСЯ ЧМУРОМ. **Б-70**
БУВ ЧОЛОВІК, ТА НА ДІДЬКА ПЕРЕШЕРСТИВСЯ. **Б-71**
БУДЕ ЗМОГА ВДАРИТИ, – РУКИ НЕ ПОЖАЛІЄ. **Б-72**
БУДЕ КАЯТТЯ, ТА НЕ БУДЕ ВОРОТТЯ. **Б-73** див. також: НАВІТЬ ПОГАНИЙ
МИР КРАЩЕ ДОБРОЇ БУЧІ. **Н-10**
БУДЕ ПРАВДА – ПРИЙДЕ І ВІРА. **Б-74**
БУДЕШ (БУДЕТЕ) БАГАТО (ВСЕ) ЗНАТИ – ШВИДКО ПОСТАРІЄШ
(ПОСТАРІЄТЕ). **Б-75**
БУДЕШ ЖИТИ, ЯК НЕ ПОМРЕШ. **Б-76**

БУДЬЯКОМ ПРИ ДОРОЗІ НЕ ПРОЖИВЕШ. **Б-77**
БУЛА ВЖЕ ОДНА ТРЯСЦЯ НА МОЇЙ ШИЇ. **Б-78** див. ЧУЖІ ЖІНКИ МОВ
ЛАСТІВКИ, А СВОЯ НАЧЕ СОВА. **Ч-51**
БУЛА В СОБАКИ ХАТА. **Б-79**
БУЛА (БУЛО), ТА ЗАГУЛА (ЗАГУЛО). **Б-80**
БУЛИ ВОРОНИМИ, ТА З'ЇЗДИЛИСЯ. **Б-81**
БУЛИ, ТА ВСІ ВИЙШЛИ. **Б-82**

В

ВАС ТІЛЬКИ Й БРАКУВАЛО <МЕНИ>. **В-1**
ВАША КАРТА БИТА. **В-2**
ВАШИМИ УСТАМИ МЕД ПИТИ. **В-3**
В (У) БОГА ТЕЛЯ З'ЇВ. **В-4**
В (У) ГОЛОВІ ПОМЕНШАЛО ПОЛОВИ. **В-5**
В (У) ГОЛОВІ ЩЕ Й НЕ ОРАНО. **В-6**
В (У) ГОЛОВІ ЯК У МЛИНІ. **В-7**
В (У) ГОСПОДАРСТВІ І МОТУЗОЧОК ЗГОДИТЬСЯ. **В-8**
ВДАРИВ (УДАРИВ) ЛИХОМ ОБ ЗЕМЛЮ. **В-9** див. НА ВРОДУ, ЯК ЯСНА
ЗОРЯ У ПОГОДУ. **Н-14**
ВДАЧУ НЕ ВИПЛЕСНЕШ, ЯК ВОДУ З КВАРТИ. **В-10**
В (У) ДЕКОГО РОЗУМ ПОЧИНАЄТЬСЯ З ЖИВОТА. **В-11**
ВДОВИН ПЛУГ ДО БЛАГОВІЩЕНСЬКОГО ТИЖНЯ НЕ ОРЕ. **В-12**
ВЕЗИ ВІЗОК, А МИ ПОСЛУХАЄМО. **В-13**
ВЕЛИКА ЗЕМЛЯ, А НАМ ОБОМ ТІСНО НА НІЙ. **В-14**
ВЕЛИКЕ СЕЛО, ТА НЕМА ДЕ ПОДІТИ СЕБЕ. **В-15**
ВЕЛИКИЙ КРИК ЗА МАЛИЙ ПШИК. **В-16**
ВЖЕ (УЖЕ) В МІШКУ, ТІЛЬКИ ТРЕБА ЗАВ'ЯЗАТИ. **В-17**
ВЖЕ (УЖЕ) ВОЛОС ВИСИПАЄТЬСЯ З ГОЛОВИ, А В ГОЛОВІ ОДНІ КАРАСИ
ПЛАВАЮТЬ. **В-18**
ВЖЕ (УЖЕ) І СТАРІСТЬ НА ПЛЕЧІ СІДАЄ. **В-19**
ВЖЕ (УЖЕ) МОЯ НЕПЕВНА ГОДИНА ЗА ДЕРЕВАМИ СТОЇТЬ. **В-20**
В (У) ЖИТТІ ВОНО ТАК: КОМУСЬ ПЕРЕПАДАЄ ПРОСТЕ АБО Й РАЙСЬКЕ
ДЕРЕВО, А КОМУСЬ – ОДНІ ТРІСКИ. **В-21**
В (У) ЗАЙЦЯ НІГ НЕ ПОЗИЧАТИ (ПОЗИЧАТИ). **В-22** див. І (Й) ОДИН У ПОЛІ
ВОЇН. **І-49**
ВИБУЯВ, ЯК ДУБ, А РОЗУМУ Й НА ЖОЛУДЬ НЕ ВРОДИЛО. **В-23**
ВИГРІБАЙ З СЕБЕ ЖАР, БО І НАС СПАЛИШ. **В-24**
ВИГРІВАЄШ ЗЛИДНІВ НА СВОЇЙ ПЕЧІ. **В-25** див. ІДИ (ЙДИ) НА ТРИ
ВИХОРИ. **І-14**
ВИДИТЬ БОГ, ВИДИТЬ ТВОРЕЦЬ, ЩО ВКРАВ МУЖИК ЖИТА КОРЕЦЬ. **В-26**
ВИДНО, З ЧИСІ ГОЛОВИ ВИРОСТЕ ДОВБНЯ. **В-27**
ВИДНО Й НЕОЗБРОЄНИМ ОКОМ. **В-28** див. ОТАК ЗА ОНУЧУ МОЖНА
ПІДНЯТИ БУЧУ. **О-26**
ВИДНО ПАНА ПО ХАЛЯВАХ. **В-29**
ВИ ЗАВАРИЛИ ЦЮ КАШУ, ВАМ ДОВЕДЕТЬСЯ Й СПОЖИВАТИ ЇЇ. **В-30**

- ВІЙТИ ЗАМІЖ – НЕ ДОЩОВУ ГОДИНУ ПЕРЕСИДІТИ. **B-31**
 ВИЛАМИ ПО ВОДІ ПИСАНО. **B-32**
 ВИЛОВИВ РИБАЛКА РИБКУ. **B-33**
 ВИМІНЯВ ШИЛО НА ШВАЙКУ. **B-34**
 ВИНЮСА, КАЮСА, ЗАРІКАЮСА – БІЛЬШЕ НЕ БУДУ. **B-35**
 ВИРІС, ТА ГОСТИННОСТІ НЕ ВІНІС. **B-36**
 ВИСКОЧИВ, ЯК ПИЛИП ІЗ КОНОПЕЛЬ. **B-37** див. також: НАВІТЬ
 ЯРМАРКОВІ КУРИ ЗНАЮТЬ, А МОЇ ВЖЕ Й ЗАБУТИ ВСТИГЛИ. **H-12**
 ВИСОКОГО ТИ РОДУ, ТА ПЕСЬКОГО ХОДУ. **B-38**
 ВИТРИЩИЛАСЯ НА МИЛЮ, А НЕ БАЧИШ НА П'ЯДЬ. **B-39**
 ВИТЯГНЕШ ІЗ БОЛОТА – САМ УВ'ЯЗНЕШ У НЬОМУ. **B-40**
 ВІД ДОШКИ ДО ДОШКИ Й ПОСЕРЕДИНІ ТРОШКИ. **B-41**
 ВІДІЛЛЮТЬСЯ ДИТЯЧІ (СИРІТСЬКІ) СЛЬОЗИ. **B-42**
 ВІД ЗЛОСТІ ПЕЧІНКА БОЛИТЬ. **B-43**
 ВІДКЛАДЕНИЙ ТІЛЬКИ СІР ДОБРИЙ, <А ДІВЧИНА СКИСНУТИ МОЖЕ>. **B-44**
 ВІД ЛЮДЕЙ І ВОДА ГРІХИ НЕ ВТАЇТЬ. **B-45**
 ВІД ПАНСЬКОГО СЛОВА ЗОЛОТІ ВЕРБИ РОСТУТЬ. **B-46**
 ВІД ПАРШИВОГО БЕРЕГА ВІДЧАЛИВ, А НА ПАСКУДНИЙ ПРИБИВСЯ. **B-47**
 ВІД РОКІВ І СМУТКУ НЕМА ЗІЛЛЯ. **B-48**
 ВІД СВАТАННЯ ЩЕ ДАЛЕКО ДО ВЕСІЛЛЯ. **B-49**
 ВІД СВОЄЇ ДОЛІ НЕ ВТЕЧЕШ. **B-50**
 ВІДСКАКУЄ ВІД НЬОГО, НЕНАЧЕ ГОРОХ ОД СТІНКИ. **B-51**
 ВІД СНУ КІНСЬКУ ГОЛОВУ ВИСПАТИ МОЖНА. **B-52**
 ВІД СПАЛАХУ БАГАТО МОЖЕ БУТИ ЧАДУ. **B-53**
 ВІД СТРАХУ ЗАЯЧІ ВУХА РОСТУТЬ. **B-54**
 ВІДСТУПИТИ КРОК НАЗАД, ЩОБ НЕ ЗАВІЯТИ ШЛЯХУ НАПЕРЕД. **B-55** див.
 ЯКА НЕ Є ГОЛОВА, А ПЛЕЧЕЙ ТРИМАЄТЬСЯ. **Я-12**
 ВІДЩЕПИВСЯ ВІД РОДУ, МОВ ТРИСКА ВІД ДЕРЕВА, І ВЖЕ НЕ
 ПРИКЛАДЕШ, НЕ ПРИТУЛИШ ЇЇ: НЕМА ЖИВЦЯ. **B-56**
 ВІЗЬМУ ГРІХ НА ДУШУ. **B-57**
 ВІЙНА ВІЙНОЮ, А БДЖОЛА І ВНОЧІ ПРАЦЮЄ. **B-58**
 ВІЙНА ВІЙНОЮ, А МОЛОДІСТЬ – РАЗ НА ВІКУ. **B-59**
 ВІЙНА ЗАВЖДИ РОЗВ'ЯЗУЄ ЯЗИКИ. **B-60**
 ВІЙНА – НЕ ТЕЩА. **B-61**
 ВІЙНА ЧЕРЕВА НЕ ПІДКОРОЧУЄ. **B-62** див. БОЙШСЯ ХАТУ ПЕРЕСИДІТИ? **B-56**
 ВІК ЖИВИ – ВІК УЧИСЯ. **B-63**
 ВІК ЖИВИ – І ВСЕ ОДНО ЖІНКИ НЕ РОЗПІЗНАЄШ. **B-64**
 ВІК УЧИСЯ, А Й У КУРЯХ НЕ РОЗБЕРЕШСЯ. **B-65**
 ВІРУ НА ЗНЕВІРУ ОБМІНЯВ. **B-66**
 ВІТРЯК МАЄ ЧОТИРИ КРИЛА, А ЛЮДИНА ТІЛЬКИ ДВА, І ТО – НЕ КОЖНА. **B-67**
 В (У) КИШЕНІ Й ВІТЕР НЕ ХОЧЕ СВИСТІТИ. **B-68**
 В (У) КИШЕНІ ЩЕ НЕ ВИСВИСТІВСЯ ВІТЕР. **B-69**
 В (У) КОГО ПІШЛО ЖИТТЯ НА ПРОДАЖ, ТОЙ УЖЕ ДОВІЧНИЙ ГРІШНИК. **B-70**
 В (У) КОГОСЬ ЗАГРАЄ ШКІРА, НАЧЕ БУБОН. **B-71**
 В (У) КОЖНИЙ БРЕХНІ ЩОСЬ І ВІД ПРАВДИ МОЖЕ БУТИ. **B-72**

- В (У) КУЛАЦІ НЕБАГАТО РОЗУМУ. **B-73**
 В (У) ЛЕДАЧОГО БДЖОЛА І В ТЕПЛІ ЗАГИНЕ. **B-74**
 ВЛИП (УЛИП), ЯК МУХА В МЕЛЯСУ. **B-75**
 В (У) ЛИХІЙ ДУШІ ТІЛЬКИ ЧОРТ ТОВЧЕТЬСЯ. **B-76**
 ВМІТИ (УМІТИ) – ЗА ПЛЕЧИМА НЕ НОСИТИ. **B-77**
 В (У) НАЙМАХ СОНЕЧКА НЕ ВЗНАСІШ. **B-78** див. ВОДА Й КАМІНЬ
 ДОВБАЄ. **B-87**
 В (У) НАЙМАХ ТІЛЬКИ СОБАЦІ ДОБРЕ. **B-79**
 В (У) НАС РОБОТИ ДО САМОЇ СУБОТИ. **B-80**
 В (У) НОГАХ НЕМА ПРАВДИ. **B-81**
 В (У) НЬОГО Й ЗИМОЮ ЛЬОДУ НЕ РОЗЖИВЕШСЯ. **B-82**
 ВОВКІВ БОЯТИСЯ – В ЛІС НЕ ХОДИТИ. **B-83**
 ВОВК ПО-ВОВЧИ Й ДУМАЄ. **B-84**
 ВОГНЕМ БИ ВОНИ ЯСНИМ ГОРЛИ. **B-85** див. ЧОГО КРИВИШСЯ, МОВ
 СЕРЕДА НА П'ЯТНИЦЮ? **Ч-24**
 ВОДА В УСІХ <ЖІНОЧИХ> КРИНИЦЯХ ОДНАКОВА. **B-86**
 ВОДА Й КАМІНЬ ДОВБАЄ. **B-87**
 В ОДНЕ ВУХО ВВІЙШЛО, У ДРУГЕ ВИЙШЛО. **B-88**
 ВОДУ НЕ ВВ'ЄШ І НЕ ВИВЕЗЕШ. **B-89**
 ВОДУ СКІПКИ НЕ ВАРИ – ВОДОЮ БУДЕ. **B-90**
 ВОЛЬНОМУ – ВОЛЯ, <А СПАСЕННОМУ – РАЙ>. **B-91** див. також: ХАЙ
 ВІЄТЬСЯ НА ВСІ ЧОТИРИ <СТОРОНИ>. **X-2**
 ВОЛЯ ВАША, <А СПИНА НАША>. **B-92** див. також: НАШЕ ТУТ НЕ ПЛЯШЕ.
H-89; В (У) СІРКА (РЯБКА) ОЧЕЙ НЕ ПОЗИЧАВ (НЕ ПОЗИЧАЮТЬ). **B-105**
 ВОНИ НЕ ДУМАЮТЬ – ВОНИ ВИКОНУЮТЬ. **B-93**
 ВОРОН ВОРОНУ ОКО НЕ ВИКЛЮЄ. **B-94**
 ВПАКОВУЙ (УПАКОВУЙ) ЯЗИКА НА ДВА ЗАМКИ: ЗА ГУБИ І ЗУБИ. **B-95**
 В (У) ПЕЧІНКАХ СИДИТЬ (СИДЯТЬ) <МЕНІ>. **B-96**
 В (У) РОТ ВОДИ НАБРАВ ЧИ ГУБИ ЗАШИВ? **B-97**
 ВСЕ (УСЕ) ЙДЕ, ВСЕ (УСЕ) МІНЯТЬСЯ, <А БАБИ НАЙБІЛЬШЕ>. **B-98**
 ВСЕ (УСЕ) КОЛИСЬ ПЕРЕМЕЛЕТЬСЯ. **B-99** див. НАША ХАТА СКРАЮ. **H-83**
 ВСЕ (УСЕ) МІНЕТЬСЯ, БО ВОНО НЕ СУТНЄ, А ПЕРЕБУТНЄ. **B-100**
 ВСЕ (УСЕ) ТЕЧЕ, ВСЕ ЗАБУВАЄТЬСЯ. **B-101**
 ВСЕ (УСЕ) ЧИН ЧИНОМ. **B-102** див. також: ХОЧ САМ ПИЙ, ХОЧ ГОСТЕЙ
 ПРИГОЩАЙ. **X-50**
 ВСЕ (УСЕ), ЩО МАСШ В СОБІ, – ТРИМАЙ ПРИ СОБІ, ТО НІ ВОНО, НІ ТИ
 НЕ ПРОПАДЕШ. **B-103**
 ВСІ (УСІ) КЛЕПКИ В АКУРАТ СТАНУТЬ НА СВОЄ МІСЦЕ. **B-104**
 В (У) СІРКА (РЯБКА) ОЧЕЙ НЕ ПОЗИЧАВ (НЕ ПОЗИЧАЮТЬ). **B-105**
 В (У) СОРОЧЦІ НАРОДИЛИСЯ. **B-106**
 ВСТИГНЕШ (УСТИГНЕШ) ІЩЕ З КОЗАМИ НА ТОРГ. **B-107**
 В (У) СТУПІ НЕ ВТОВЧЕШ. **B-108**
 ВСЬОМУ (УСЬОМУ) СВІЙ ЧАС. **B-109** див. також: ЯКИЙ РОЗУМ, ТАКИЙ І
 НІС. **Я-30**
 ВСЮДИ (УСЮДИ) ДОБРЕ, АЛЕ ДОМА КРАЩЕ. **B-110**

ВСЯКА (УСЯКА) ВЛАДА ВІД БОГА. **В-111**
 ВСЯКА (УСЯКА) ЛЮДИНА МАЄ СВОЄ СВЯТО І СВІЙ СУДНИЙ ДЕНЬ. **В-112**
 В (У) ТАКОГО ПОЗИЧИШ: ЙОМУ Й ДУША ДЕШЕВША ГРОША. **В-113**
 В (У) ТОРГУ І СВЯТІ ПРАВДИ НЕ КАЖУТЬ. **В-114**
 ВЧОРАШНЬОЇ (УЧОРАШНЬОЇ) ВОДИ НЕ ЗДОЖЕНЕШ. **В-115**
 В (У) ЧУЖОМУ ГАМАНЦІ ГРОШІ НЕ РАХУЙ. **В-116**
 В (У) ЯКОМУ МІСЦІ ТЕБЕ ПРИПЕКЛО? **В-111** див. ЗАДАРМА ПОРІГ НЕ ПЕРЕСТУПИТЬ. **З-8**

Г

ГАДИНУ ЗА СПИНОЮ ЧУТИ, АЛЕ ЗА ХВІСТ ЇЇ НЕ ПІЙМАТИ. **Г-1**
 ГАДЮКИ В УСЬОМУ СВІТІ КУСАЮТЬСЯ. **Г-2**
 ГАНЯЄ (ГАНЯЮТЬ), НАЧЕ СОЛОНІХ ЗАЙЦІВ (СОЛОНОГО ЗАЙЦЯ). **Г-3**
 ГАРНА КАЗКА-БАЙКА. **Г-4**
 ГАРНЕ ЛИЧКО – СЕРЦЮ НЕСПОКІЙ. **Г-5**
 ГАРНИЙ ЖЕНИШОК, ТІЛЬКИ ВУЖИНУ ГОЛОВУ МАЄ. **Г-6**
 ГАРНІ ГОСТІ, ТА НЕ В ПОРУ ТРАПИЛИСЯ. **Г-7**
 ГАРНО ГРАЄТЕ, ТА ЧОГОСЬ ВІД ВАШОЇ МУЗИКИ ТАНЦЮВАТИ НЕ ХОЧЕТЬСЯ. **Г-8**
 ГАРНОЇ ЗАСПІВАВ, ТА ТРОХИ ЗАРАНІ. **Г-9**
 ГЛЯДИ, ЩОБ СВОЄЇ ГОЛОВИ НЕ ПРОПИВ. **Г-10** див. ЗДОХ, ЯК ПІВЕНЬ ОД ЧЕМЕРИЦІ. **З-73**
 ГНІСЯ, ТО НЕ ЗЛОМИШСЯ. **Г-11**
 ГОВОРІЛА-БАЛАКАЛА ДО САМОЇ СМЕРТІ. **Г-12**
 ГОВОРІ, ТА НЕ ЗАГОВОРЮЙСЯ. **Г-13**
 ГОДА, ЯК ВОДА: ПРОЙШЛИ – Й НЕМА. **Г-14**
 ГОДИШ, ЯК БОЛЯЧЦІ. **Г-15** див. ПЛЮВАТЬ МЕНІ НА ВСІХ З ВИСОКОЇ ДЗВІНИЦІ. **П-35**
 ГОЛКА ТЕЖ ДРІБНА, А ПОПАДЕ В КРОВ – І НЕ ЗНАЄ ЧОЛОВІК, ЩО ВЖЕ СМЕРТЬ НОСИТЬ У СОБІ. **Г-16**
 ГОЛОВА В ТЕБЕ НЕ ТУ ЮШКУ ВАРИТЬ. **Г-17** див. У КОЖНОГО НА ПЛІЕЧАХ СВОЯ ГОЛОВА. **У-8**
 ГОЛОВА ДЛЯ ДУМОК, А КАЗЕННЕ МІСЦЕ ДЛЯ СИДІННЯ. **Г-18**
 ГОЛОВА, МОВ КАЗАН В ЕКОНОМІЇ, ТА РОЗУМУ В НІЙ НЕМА АНІ ЛОЖКИ, УВЕСЬ ГОРОБЦІ ВИСЬОРБАЛИ. **Г-19**
 ГОЛОВА НЕ БОЛИТЬ. **Г-20**
 ГОЛОВА НЕ ТІЛЬКИ НА ТЕ, ЩОБ ЛИСИНОЮ СВІТИТИ. **Г-21**
 ГОЛОВИ ВТРАЧАТИ НЕ ТРЕБА. **Г-22** див. ЖУРБОЮ БІДІ НЕ ПОСОБИШ. **Ж-29**
 ГОЛОВНЕ В ЖИТТІ – ТРИМАТИСЯ СЕРЕДИНИ, А ЯК ПРИПЕЧЕ, МОЖНА Й ТРОХИ ПОДАТИСЯ НА ЛІВУ СТОРОНУ, НЕ ЗАБУВАЮЧИ, ЩО Є Й ПРАВА. **Г-23** див. КОЛИ ХТОСЬ ВИСОКО ЗЛЕТИТЬ, ТО НЕОДМІННО НИЗЬКО СЯДЕ. **К-43**
 ГОЛОВНЕ В УСЬОМУ ДІЛІ – ЗА ЩОСЬ ЗАЧЕПИТИСЯ. **Г-24** див. ЛИСИЦЮ <ВЛАСНИЙ> ХВІСТ ПОГУБИВ. **Л-7**
 ГОЛОВОЮ ПРИСЯГАЮСЯ. **Г-25** див. НЕ ВЧИ (ПОВЧИ) УЧЕНОГО. **Н-119**

- ГОЛОДНІ ПОЇДЯТЬ І ХОЛОДНЕ. *Г-26*
 ГОЛОДНОМУ Й ОПЕНЬКИ – М'ЯСО. *Г-27*
 ГОЛОМУ ТІЛЬКИ КАРТУЗА БРАКУЄ. *Г-28*
 ГОЛОС ЯК У ЦИМБАЛ, А САМ – ШАКАЛ. *Г-29*
 ГОРДИНЯ – ЦЕ ТОЙ КІНЬ, ЩО НЕВІДОМО ДЕ СПІТКНЕТЬСЯ. *Г-30*
 ГОРДИХ ЧАС ШВИДКО СКРУЧУЄ В БАРАНЯЧИЙ РІГ. *Г-31*
 ГОРЕ ОДНОГО РАКА КРАСИТЬ. *Г-32*
 ГОРЕ ТОМУ ЧОЛОВІКОВІ, ЩО, ЯК ПТИЦЯ, ХОВАЄ ГОЛОВУ ПІД СВОЄ
 КРИЛО. *Г-33* див. НА ВСЕ ТРЕБА ДИВИТИСЯ ШИРОКО
 РОЗКРИТИМИ ОЧИМА. *Н-17*
 ГОРІЛКА – НЕВІРНА ДІВКА. *Г-34*
 ГОРОБЕЦЬ ЯКИЙ МАЛЕНЬКИЙ – І ТО СЕРЦЕ МАЄ. *Г-35*
 ГОРЩИК З ГОРЩИКОМ І В ПЕЧІ СТРЧАЮТЬСЯ. *Г-36*
 ГОСПОДАР НА ВСЮ ГУБУ. *Г-37*
 ГОСПОДАР НА ДВОХ НОГАХ СТОЇТЬ. *Г-38* див. НА ОДНІЙ НОЗІ ТІЛЬКИ
 ПТИЦЯ СТОЇТЬ. *Н-49*
 ГОСПОДЬ З ВАМИ! *Г-39* див. СТАРШИМ, КУДИ ПОШЛЮТЬ. *С-91*
 ГОСТІ НЕСПОДІВАНІ, ХАЗЯЇНИ НЕПРИБРАНІ. *Г-40* див. НЕПРОХАНИЙ
 ГІСТЬ, ЩО ПОБАЧИТЬ, ТЕ Й ПОЇСТЬ. *Н-191*
 ГОСТЮВАННЯ ГОСТЮВАННЯМ, АЛЕ Й ЧЕШЬ ТРЕБА ЗНАТИ. *Г-41*
 ГОТУЄ – ПАЛЬЦІ ОБЛИЖЕШ. *Г-42* див. НЕ ВАШИМ НОГАМ МОЄ ЧЕРЕВО
 НОСИТИ. *Н-103*
 ГОТУЙ ТОРБУ І СУШИ СУХАРІ. *Г-43*
 ГРАЄ, НАЧЕ В АНГЕЛЬСЬКУ ДУДКУ, ТА МАЄ ЧОРТОВУ ДУМКУ. *Г-44*
 ГРІХІВ ПЛУГОМ НЕ ПЕРЕОРЕШ. *Г-45*
 ГРІХ КРАСУ ОБКЛАДАТИ ПОДАТКОМ. *Г-46* див. БОГ ДЛЯ БІДНИХ
 СОТВОРИВ ВЕРБУ І КАРТОПЛЮ. *Б-49*
 ГРІХ РОДИВСЯ НЕДАЛЕКО ВІД КРАСИ. *Г-47*
 ГРІШИЛА ЄВА У РАЮ, ГРІШИТЬ І ВАША СЕСТРА НА ЗЕМЛІ. *Г-48* див. БІЛЯ
 КРАСИ ВРОДЖУЄТЬСЯ ГРІХ. *Б-42*
 ГРОШІ, ГАРНА ЖІНКА ТА ДОБРЯЧІ КОНІ – ТО СМЕРТЬ. *Г-49*
 ГРОШІ НЕ ПАХНУТЬ. *Г-50*
 ГРОШІ – ПОЛОВА, А ЗЕМЛЯ – СВЯТА. *Г-51*
 ГРУШКА – МИНУШКА, СЛИВКА – СЛИНКА, РИБА – ВОДА, ХЛІБ –
 УСЬОМУ ГОЛОВА. *Г-52*
 ГРЮКУ-СТУКУ НА ЧЕРВІНЕЦЬ, ТА ЧОБОТИ НА РУБЕЛЬ. *Г-53*
 ГУБА ЧОЛОВІКА ДАВНО З ПРАВДОЮ РОЗМИНУЛАСЯ. *Г-54* див. І (Й)
 КОВАЛЬ РОЗУМУ НЕ ВКУЄ. *Г-29*

Г

ГВАЛТ НА ВСЕ СЕЛО І ДВА ХУТОРИ. *Г-1*

Д

ДАЙ МЕНІ СПОКІЙ. *Д-1*

ДАВ (ДАЄ) БОГ КОПІЄЧКУ, А ЧОРТ ДІРОЧКУ, <ТА Й ПОПАЛА БОЖА
 КОПІЄЧКА В ЧОРТОВУ ДІРОЧКУ>. *Д-2*

- ДАВНО НЕ МЕТЕНО ПІД ТВОЇМ ЧУБОМ. *Д-3*
 ДАВНО, ЩЕ ЗА ЦАРЯ ТИМКА, ЯК ЗЕМЛЯ БУЛА ТОНКА. *Д-4*
 ДАЙ, БОЖЕ, ЗАЯЧІ НОГИ. *Д-5*
 ДАЙ, БОЖЕ, ХЛІБОВІ УРОЖАЙ, А ЛЮДЯМ ЗДОРОВ'Я. *Д-6*
 ДАЛЕКО ПІДЕШ, ЯКЩО НІХТО ВЧАСНО НЕ ЗУПИНИТЬ. *Д-7*
 ДАСТЬ БОГ ДЕНЬ, ДАСТЬ І ЇЖУ. *Д-8* див. ГОЛОВА НЕ ТІЛЬКИ НА ТЕ, ЩОБ
 ЛИСИНОЮ СВІТИТИ. *Г-21*
 ДАСТЬ БОГ КУПЦЯ, А ДІДЬКО РОЗГУДЦЯ. *Д-9*
 ДВА КОВАЛІ МАС ЧОЛОВІК БІЛЯ СВОГО СЕРЦЯ: ОДИН КУЄ СРІБНІ
 СТРУНИ, А ДРУГИЙ – ІРЖАВІ ГРАТИ ЗАХЛАННОСТІ. *Д-10*
 ДВІ КОПІЙКИ БЕЗ КОПІЙКИ І КОПІЙКУ ЗДАЧІ. *Д-11*
 ДЕ БУВ, ТАМ НЕМА. *Д-12* див. також: ДЕ Й БУВ ТАКИЙ, КОЛИ ГРИМІЛО. *Д-19*
 ДЕ ВЖЕ ЙОГО (МОЄ) НЕ ПРОПАДАЛО. *Д-13* див. також: МАЙТЕ БОГА В
 ЖИВОТІ. *М-8*; КОЛИ ЛЮДСЬКУ ДУШУ ПОСТАВИТИ НА КОЛІНА,
 ВОНА ВСЕ СКАЖЕ. *К-29*; НА КІНЧИКУ ЯЗИКА. *Н-34*; РАЗ НА ТЕ
 ПІШЛО. *Р-3*; ЧУЖЕ СКОРІШЕ БАЧИШ І ЛІЧИШ. *Ч-48*
 ДЕ ВЖЕ КЛЕШНІ РАКА ЗМАГАТИСЯ З КІНСЬКИМ КОПИТОМ. *Д-14*
 ДЕ ВЖЕ ТІЙ КОПІЙЦІ ВЗЯТИСЯ У БІДНИХ, КОЛИ ВОНА Й З БАГАТИМИ
 НЕ ХОЧЕ РОДИЧАТИСЯ. *Д-15*
 ДЕ ГУСТО, ТАМ НЕ ПУСТО. *Д-16*
 ДЕ Є ТАКІ ГРАБЛІ, ЩОБ ВІД СЕБЕ ГРЕБЛИ? *Д-17*
 ДЕ Є ХЛІБ – ТАМ Є НАДІЯ. *Д-18*
 ДЕ Й БУВ ТАКИЙ, КОЛИ ГРИМІЛО. *Д-19*
 ДЕ КОЗАМ РОГИ ПРАВЛЯТЬ. *Д-20*
 ДЕКОЛИ ТРЕБА ПОЖАЛІТИ РОЗУМНОГО ЛОБА, ЩОБ НЕ ВІДПОВІДАЛО
 ДУРНЕ НИЖЧЕСПИННЯ. *Д-21*
 ДЕ КРИМ, А ДЕ ПОПОВА ГРУША. *Д-22*
 ДЕ ЛЮБЛЯТЬ – НЕ ЧАСТИ. *Д-23*
 ДЕ МОЇ ОЧІ БУЛИ, <КОЛИ НА ТОБІ ЖЕНИВСЯ>. *Д-24*
 ДЕ НЕ ПОСІЙ, ТАМ І (ТО) ВРОДИШСЯ. *Д-25*
 ДЕ ПІП З ХРЕСТОМ, ТАМ І ДІДЬКО З ХВОСТОМ. *Д-26*
 ДЕРЕТЬСЯ, МОВ ЖАБА НА КОРЧ. *Д-27*
 ДЕРЖАВІ КРАПЛЮ, СОБІ КВАРТУ. *Д-28*
 ДИВАКА І ПО СМІХУ ПІЗНАЄШ. *Д-29*
 ДИВИВСЯ БІС У ВОДУ І ТІЛЬКИ ЧОРТА БАЧИВ. *Д-30*
 ДИТА СПИТЬ, А ДОЛЯ ЙОГО РОСТЕ. *Д-31*
 ДИХАЄШ, МОВ КОВАЛЬСЬКИЙ МІХ. *Д-32* див. ЗА ТОБОЮ СТО ВОВКІВ
 ГНАЛОСЯ? *З-54*
 ДІВКА БЕЗ СИЛИ – ЩО КОРОВА БЕЗ МОЛОКА. *Д-33*
 ДІВОЧА ВРОДА БЛИСНЕ, МОВ РОСА, І ТУМАНЦЕМ ЗІЙДЕ, НАЧЕ РОСА
 УЛІТКУ. *Д-34*
 ДІВОЧІ СЛЪОЗИ НЕ ДОЩ – НА НИХ ЗЕРНО НЕ ВРОДИТЬ. *Д-35*
 ДІВОЧІ СЛЪОЗИ, ЯК ОТА РОСА НА ТРАВІ: ЗІЙДЕ СОНЦЕ – І СЛІДУ НЕ
 ЗАЛИШИТЬСЯ. *Д-36*
 ДІДИЧ З ПЕРЕВАРЕНОЇ СИРОВАТКИ. *Д-37*

- ДІДЬКО З НИМ. *Д-38* див. КАТ ЙОГО ЗНАЄ. *К-6*
 ДІДЬКО РЕШЕТОМ ПІДЛАТАВ. *Д-39*
 ДІЛА (ДІЛО) ІДУТЬ (ЙДЕ), КОНТОРА ПИШЕ. *Д-40* див. також: ЖИТТЯ
 ЗЛОДІЯ СКОРОМИНУЩЕ; НІ ПУХУ НІ ПЕРА. *Ж-14*
 ДІЛО ВАШЕ. *Д-41*
 ДІЛО НАЖИТНЕ. *Д-42*
 ДІЛО НЕ МОГО РОЗУМУ. *Д-43*
 ДІЛО ХАЗЯЙСЬКЕ. *Д-44*
 ДІЛЯ ВИХВАЛЯННЯ МЕНШЕ ТРЕБА РОЗУМУ, ЧИМ ДІЛЯ ДІЛЯ. *Д-45*
 ДІЛЯ ДОБРОГО КОЗАКА І КИЙ НЕ БІДА, А ПОГАНОМУ І ВАРЕНИКИ
 МУЛЯТИМУТЬ. *Д-46*
 ДІЛЯ ЧУЖОГО ОКА. *Д-47* див. ЛЕГКО, ЯК МЕНІ ВМИРАТИ. *Л-3*
 ДО БІСОВОЇ МАМИ. *Д-48* див. КУДИ МАКАР ТЕЛЯТ НЕ ГАНЯВ. *К-74*
 ДО БОГА ВИСОКО, ДО ЦАРЯ ДАЛЕКО, А З МУЖИКА ОСТАННЮ ШКУРУ
 ДЕРУТЬ. *Д-49* див. ЯКА НЕ Є ШКУРА НА ВОЛОВІ, А ШКУРОДЕР
 ЗДЕРЕ. *Я-13*
 ДОБРА РИБА КАРАСІ – АБО ПРОДАСИ, АБО САМ ПОЇСИ. *Д-50*
 ДОБРЕ, КОЛИ СМІЄТЬСЯ, АБИ НЕ ГОЛОСИЛО. *Д-51*
 ДОБРЕ КОМУСЬ ЩАСТЯ БАЖАТИ – ІЗ СВОГО БАГАТСТВА
 ПОЩЕРБЛЕНИЙ ГРІШ КИНУТИ. *Д-52*
 ДОБРЕ ПРЯДЕШ СВОЮ НИТКУ, ЩО ТІЛЬКИ ВШИЄШ НЕЮ. *Д-53*
 ДОБРИЙ ДЕНЬ ВАМ! *Д-54* див. НАТЕ І (Й) МОЮ БАНОЧКУ НА ДЬОГОТЬ. *Н-67*
 ДОБРИЙ, ХОЧ ДО РАНИ ПРИКЛАДИ. *Д-55*
 ДОБРІ ГАДКИ, ТА НЕВПОРУ ПРИЙШЛИ. *Д-56*
 ДОБРІ ТОБІ СМІШКИ З ЧУЖОЇ ЛЕМШКИ. *Д-57*
 ДОБРОГО ЧОГОСЬ НЕ ДОПРОСИШСЯ, ВІД ЛИХОГО НЕ ВІДІБ'ЄШСЯ. *Д-58*
 ДОБРО З ДИМОМ ПУСТИВ. *Д-59*
 ДО БУЛАВИ <ЩЕ> ТРЕБА Й ГОЛОВИ. *Д-60*
 ДОВБНЕЮ НЕ ДОБ'ЄШ. *Д-61*
 ДО ВЕСІЛЛЯ ТІЛЬКИ ГУБИ ВМОЧАЮТЬ, А ПІСЛЯ ВЕСІЛЛЯ – І ДУШУ
 ПОЛОЩУТЬ. *Д-62*
 ДОВИВСЯ МОТУЗОЧОК ДО САМОГО КІНЦЯ. *Д-63*
 ДО ВСЬОГО ЧОЛОВІК ЗВИКНЕ, ТІЛЬКИ НЕ ДО БІДИ. *Д-64*
 ДОГНАВ НЕ ДОГНАВ, А ПОБІГТИ (ПОГНАТИСЯ) МОЖНА. *Д-65*
 ДО ГУРТОВОГО ДОБРА НЕ ТАК ТРЕБА М'ЯКИХ СЛІВ, ЯК ЦУПКИХ
 СТОРОЖІВ. *Д-66*
 ДО ДОБРА НЕ ДОВЕДЕ (НЕ ДОВЕДУТЬ). *Д-67* див. ПОМ'ЯНИ МОЄ СЛОВО.
П-76; ЧИМ БІЛЬШЕ МАСЦІ, ТИМ ЩЕ БІЛЬШЕ ХОЧЕТЬСЯ МАТИ. *Ч-18*
 ДОКИ НЕ ЗГУДИТЬ, ДОТИ НЕ КУПИТЬ. *Д-68*
 ДОЛЕЮ НЕ ТОРГУЙ! *Д-69* див. УТЕКТИ ВІД СЕБЕ НЕ МОЖНА. *У-32*
 ДОЛЯ НЕ ГОВОРИТЬ ЛЮДИНІ ПРО СВОЇ ДОРОГИ. *Д-70*
 ДО МІСТА НЕ ДОРІС, А СЕЛО ПОНЕВАЖАЄ. *Д-71*
 ДО НОВИХ ВІНИКІВ ЗАПАМ'ЯТАЄ. *Д-72*
 ДОПАВСЯ ДО ЧУЖОГО, МОВ КИРИК ДО СМЕТАНИ. *Д-73*
 ДО ПОРИ ГЛЕК ВОДУ НОСИТЬ. *Д-74*

ДО ПОРИ, ДО ЧАСУ. *Д-75*

ДОП'ЯВ СОБИ ПОМІЧНИЦЮ, ЯК ОТОЙ ГРЕЦЬ ДУДУ НА СВОЮ БІДУ. *Д-76*

ДО РОБОТИ РІДКИЙ, НАЧЕ ЮШКА. *Д-77* див. СТО ДРУЗИВ – ЦЕ МАЛО,
ОДИН ВОРОГ – ЦЕ БАГАТО. *С-94*

ДОСВІТ РОСУ РОСИТЬ. *Д-78*

ДО СМЕРТІ БУДУ ЗА ВАС БОГА МОЛИТИ. *Д-79* див. ПОМОЖУТЬ, ЯК БАБИ
КАДИЛО, КОЛИ БАБУ ЗДУБИЛО. *П-75*

ДОЧЕКАЄШСЯ З ЖУКА МЕДУ. *Д-80*

ДО ЧОГО НЕ ВІЗЬМЕТЬСЯ – ТАК І ГОРИТЬ У РУКАХ. *Д-81* див. ВМІТИ
(УМІТИ) – ЗА ПЛЕЧИМА НЕ НОСИТИ. *В-77*

ДРІБНА ЛЮДИНА ТЕПЛОЇ ПЕЧІ ШУКАЄ. *Д-82*

ДУМАЄМО В РІЗНИХ МІСЦЯХ, АЛЕ СХОДИМОСЯ НА ОДНОМУ. *Д-83*

ДУМАЙ НЕ ТИМ МІСЦЕМ, НА ЯКОМУ СИДИШ. *Д-84* див. ЛИСИЦЮ
<ВЛАСНИЙ> ХВІСТ ПОГУБИВ. *Л-7*

ДУМАТИ НІКОЛИ НЕ ПІЗНО, <НАВІТЬ ПЕРЕД СМЕРТЮ>. *Д-85*

ДУМАТИ ТРЕБА ГОЛОВОЮ, А НЕ КОПИТОМ. *Д-86*

ДУМКИ Й ГОЛОВИ НЕ ТРИМАЮТЬСЯ. *Д-87*

ДУМОК НАМ НЕ ПОЗИЧАТИ! *Д-88* див. КОЛИ ХЛІБ Є, ТО Й ДУМКА
ПЛЕЩЕТЬСЯ. *К-42*

ДУРНА БАБА, ДУРНА І ПІСНЯ ІІ. *Д-89* див. ГВАЛТ НА ВСЕ СЕЛО І ДВА
ХУТОРИ. *Г-1*

ДУРНЕ САЛО БЕЗ ХЛІБА. *Д-90*

ДУРНЕВІ ЯЗИК НА ПРИПОНІ НЕ ВТРИМАЄШ. *Д-91*

ДУРНИЙ, МОВ КОЛОДА, А НЕ ЖУРИШСЯ. *Д-92*

ДУРНИЙ ПП, ДУРНА ЙОГО Й МОЛИТВА. *Д-93*

ДУРНИЙ ПП ЙОГО ХРЕСТИВ. *Д-94*

ДУРНО ТІЛЬКИ ХАРЧ ПЕРЕВОДИШ (ПЕРЕВОДИТЬ). *Д-95*

ДУРНА Й ПО СМІХУ ВПІЗНАЄШ. *Д-96*

ДУХ В ТІЛІ МІЦНИЙ, А ОТ ПІД ЗНАННЯ В ГОЛОВІ НЕ ОРАЛОСЯ І НЕ
СІЯЛОСЯ. *Д-97*

ДУША ЛЕДВЕ В ТІЛІ ДЕРЖИТЬСЯ. *Д-98*

ДУША НЕ ЮШКА – ЇЇ НЕ З'ЇСИ. *Д-99*

ДУШЕЮ НЕ ВИЙШОВ. *Д-100*

ДУШІ ВИДНІШЕ, АНЖ ОЧАМ. *Д-101*

ДУШІ НЕ ПРИКУПИШ. *Д-102*

Е

ЕХ, КИРЮШКО, КИРЮШКО – НІ РИБА, НІ ЮШКА. *Е-1*

Е, ЯКІ ВИ ШВИДКІ. див. НЕ ТЯГНИ, ЯК БАГАТОГО ЗА ПЕЧІНКИ. *Е-2*

Є

Є ВОВК У НАШІЙ КОМОРІ. див. ДЕ НЕ ПОСІЙ, ТАМ І (ТО) ВРОДИШСЯ. *Є-1*

Є В (У) СВІТІ СВЯТА КРАСА, АЛЕ Є Й ГРІШНА СПОКУСА. *Є-2*

Є ДВА ДИВА НА ЗЕМЛІ: ЧУЖА ГОРІЛКА І В СУСІДА ЖІНКА. *Є-3*

Є ЗЕМЛЯ, ЩО З НЕБА ВПАЛА, А Є, ЩО У ВОДІ ПРОПАЛА. *Є-4*

Є КЛЕПКА В ГОЛОВІ. **Є-5**

Є ЛІЙ У ГОЛОВІ. **Є-6**

Є ПРАВДА НА СВІТІ. **Є-7**

Є ЧОЛОВІК – КОЗАК, А Є І КІЗЯК. **Є-8** див. У ЖИТТІ, ЯК НА ДОВГІЙ НИВІ. **У-7**

Є ЩЕ В БОГА ДНІ. **Є-9** див. СТАРОГО ВОВКА ЗА ХВІСТ НЕ ВПІЙМАЄШ. **С-89**

Є ЩЕ СИРИЦЯ В ТІЛІ. **Є-10**

Ж

ЖАБА ДАСТЬ ЦИЦЬКИ. **Ж-1**

ЖАБА ХОЧЕ НА ОЛІМПІ. **Ж-2**

ЖАБА, ЯКА ХОТІЛА ПОРІВНЯТИСЯ З ВОЛОМ, РОЗДУЛАСЯ, ПОКИ НЕ РЕПНУЛА. **Ж-3**

ЖЕНИ ВІД СЕБЕ, НАЧЕ ПСА ШОЛУДИВОГО. **Ж-4** див. ЩОБ ТЕБЕ ЛУГОВА КАЧКА БРИКНУЛА. **Щ-22**

ЖИВЕ МАС ЖИТИ. **Ж-5**

ЖИВЕМО І ХЛІБ ЖУЄМО. **Ж-6**

ЖИВЕШ, АБИ ДЕНЬ ПЕРЕДНЮВАТА. **Ж-7**

ЖИВЕШ (ЖИВЕ), ЯК НИРКА НА САЛІ. **Ж-8** див. НЕ СУНЬ СВОЮ ГОЛОВУ В ЧУЖИЙ ГЛЕК (КАЗАН). **Н-204**

ЖИВИЙ <ЧОЛОВІК> МАС ДУМАТИ ПРО ЖИВЕ. **Ж-9**

ЖИВОЇ КРОВИНКИ НА ЛИЦЯХ НЕМА. **Ж-10**

ЖИВУТЬ НА ВОДІ ТА БІДІ. **Ж-11**

ЖИВЦЕМ У МОГИЛУ НЕ ПОЛІЗЕШ. **Ж-12**

ЖИТТЯ З «А» ПОЧИНАЄТЬСЯ, ТА НЕ НА «А» ЗАКІНЧУЄТЬСЯ. **Ж-13**

ЖИТТЯ ЗЛОДІЯ СКОРОМИНУЩЕ. **Ж-14**

ЖИТТЯ – НЕ ШОВКОВА ТРАВІЧКА, НА ЯКІЙ НІГ НЕ НАКОЛЕШ. **Ж-15**

ЖИТТЯ ПОБЕРЕЖИ РАЗ, ТО ВОНО ТЕБЕ ПОБЕРЕЖЕ СІМ РАЗ. **Ж-16**

ЖИТТЯ ПОКАЖЕ. **Ж-17**

ЖИТТЯ ПРОЖИТИ – НЕ ПОЛЕ ПЕРЕЙТИ. **Ж-18**

ЖИТТЯ – ЦЕ ВАГИ, ДЕ СПОЧАТКУ НА ОДНІЙ ШАЛЬЦІ ГОЙДАЄТЬСЯ ЛЮБОВ, НА ДРУГІЙ – ГРІХ, А ПІЗНІШЕ – НА ОДНІЙ ШАЛЬЦІ – ДУША, НА ДРУГІЙ – ГРОШІ. **Ж-19**

ЖИТТЯ – ЦЕ ВЕЛИКИЙ ТОРГ, ДЕ ВСЕ ПРОДАЄТЬСЯ І ВСЕ КУПУЄТЬСЯ. **Ж-20**

ЖИТТЯ – ЦЕ ДОВГА НИВА, <І ЩО ТІЛЬКИ НЕ РОДИТЬ НА НІЙ>. **Ж-21**

ЖИТТЯ – ЦЕ П'ЄСА, У ЯКІЙ НЕ ЗНАЄШ КІНЦЯ. **Ж-22**

ЖИТТЯ – ЦЕ ТОРГОВИЩЕ. **Ж-23**

ЖІНКУ З ЯКОГО БОКУ НЕ ПОВЕРНИ – ОДНЕ ЛУКАВСТВО ПОБАЧИШ. **Ж-24**

ЖУРБА ЖУРБОУЮ, А ЖИТИ ТРЕБА. **Ж-25** див. СМУТОК НІ РОЗУМУ, НІ СОРОЧКИ НЕ ДАСТЬ. **С-70**

ЖУРБА СОРОЧКИ НЕ ДАС. **Ж-26**

ЖУРБА ТА БІДА НАВІТЬ БЕЗ ДОЦУ РОСТУТЬ. **Ж-27**

ЖУРБИ В НАС БАГАТО, А НЕНАВИСТІ ЩЕ БІЛЬШЕ. **Ж-28**

ЖУРБОУЮ БІДІ НЕ ПОСОБИШ. **Ж-29**

ЖУРБОУЮ ДІВОЧОГО СЕРЦЯ НЕ ПРИВЕРНЕШ. **Ж-30**

3

- ЗА ВАМИ СТРУС. **3-1** див. ТІ САМІ ГОСТІ В ТУ САМУ ХАТУ. **Т-37**
 ЗАВЖДИ НА ЯРМАРКУ ЗНАЙДЕШ ДВОХ ДУРНІВ: ОДИН ДОРОГО
 ПРОСИТЬ, ДРУГИЙ ДЕШЕВО ДАС. **3-2**
 ЗАГАСИВ ТИ СОВІТЬ, ПРИГАСИ І ЯЗИКА – ВІН НЕ СВІЧКА. **3-3**
 ЗАГЛЯДАЄ, ЯК СОРОКА В КІСТКУ. **3-4** див. ДЕ Й БУВ ТАКИЙ, КОЛИ
 ГРИМІЛО. **Д-19**
 ЗАГОВОРІВ (ЗАГОВОРІЛА) МОВ З ГАРЯЧКИ. **3-5** див. СМІКАЄ, МОВ
 ГОРОХ ПРИ ДОРОЗІ. **С-66**
 ЗА ГОСТРЕ СЛІВЦЕ РІДНОГО БАТЬКА ПРОДАЄТЬ. **3-6**
 ЗА ГРІХИ МОЛОДОСТІ КАРАЄ БОГ СТАРІ КОСТІ. **3-7**
 ЗАДАРМА ПОРІГ НЕ ПЕРЕСТУПИТЬ. **3-8**
 ЗА ДВОМА ЗАЙЦЯМИ НЕМА ЧОГО ГНАТИСЯ. **3-9**
 ЗАДЕШЕВО НЕ ВІДКУПИТЬСЯ. **3-10**
 ЗАДЗВОНІЛА НА РІЗДВО, ТО Й ДО ВЕЛИКОДНЯ НЕ ЗУПИНИШ. **3-11**
 ЗА ДУРНУ ЛОЖКУ ЩЕРБИ Й ПРОХОДИВ ПІВДОБИ. **3-12**
 ЗАЖИВЕМО, ЯК ЛЮДИ! **3-13** див. РАДІЄ, НАЧЕ БОГА ЗА БОРОДУ ПІЙМАВ. **Р-1**
 ЗАЖИЛИ ЗА НІМЦІВ ДОЛІ – НАГАЇ ТА БОРЦІ БЕЗ СОЛІ. **3-14**
 ЗАЙВА ДОВІРЛИВІСТЬ ОТРУТОЮ СТАЄ. **3-15** див. ЖАБА ХОЧЕ НА ОЛІМП. **Ж-2**
 ЗАЙВА КОПІЙКА В КИШЕНІ ЗАЛИШИТЬСЯ (НЕ ЗАЛИШИТЬСЯ). **3-16** див.
 СТАРІ КРУТЯТЬСЯ, А МОЛОДІ УЧАТЬСЯ. **С-87**
 ЗАЙВИ ГРОШІ МУЛЯЮТЬ КИШЕННЮ <ЧИ МІЗКИ>. **3-17**
 ЗАЙДЕ В КОСТІ ЛОМОТА – ЧЕКАЙ НЕПОГОДУ. **3-18**
 ЗА КАРБОВАНЦЯ ПРОДАЄТЬ І ПОЕЗІЮ, І ВАС ЗАРАЗОМ. **3-19**
 ЗА КОГО Ж ТИ (ВИ) МЕНЕ МАСШ (МАСТЕ)? **3-20** див. також: УСІ ЗУБИ
 З'ІВ. **У-26**
 ЗА КОПІЙКОЮ І КАРБОВАНЦЯ ПОПУСТИШ. **3-21**
 ЗА КРАСУ ЗАВЖДИ І ВСЮДИ БІЛЬШЕ ПЛАТЯТЬ. **3-22**
 ЗАЛАЗИТИ В ЧІЮСЬ ДУШУ – ЦЕ ТАКЕ Ж ЗЛОДІЙСТВО, ЯК ЗАЛАЗИТИ В
 ЧУЖУ КОМОРУ. **3-23**
 ЗАЛИШИЛИСЯ РІЖКИ ТА НІЖКИ. **3-24**
 ЗАЛІЗО ЛЕГШЕ КУЄТЬСЯ, ЧИМ ЛЮДСЬКИЙ НОРОВ. **3-25**
 ЗАЛІЗ У ЧУЖУ СОЛОМУ, ЩЕ Й ШЕЛЕСТИТЬ. **3-26** див. БРЕШЕ Й НЕ
 ЖУРИТЬСЯ. **Б-63**
 ЗА ЛІСОМ НЕ БАЧИШ (НЕ БАЧИТЕ) ЛЮДЕЙ. **3-27**
 ЗА МНОЮ НЕ ВЖЕНЕШСЯ (НЕ ВЖЕНЕТЕСЯ). **3-28** див. ВІД ЗЛОСТІ
 ПЕЧІНКА БОЛИТЬ. **В-43**
 ЗАМОВЧ, КОЛИ ЛЮДИ ДУМАЮТЬ. **3-29**
 ЗА МОЄ (НАШЕ) ЖИТО МЕНЕ Ж БУДЕ БИТО. **3-30**
 ЗА МОЮ ГОЛОВУ НЕ ЖУРИСЯ – <ЗА СВОЮ БОГУ МОЛИСЯ>. **3-31**
 ЗАМУРЗАНИЙ, ЯК ЧОРТ У ПЕКЛІ. **3-32** див. ДИВАКА І ПО СМІХУ
 ПІЗНАЄШ. **Д-29**
 ЗА НЕВМІННЯ ДЕРУТЬ РЕМІННЯ. **3-33**
 ЗА НИМ НАЗИРЦІ ТРЕБА ХОДИТИ. **3-34**
 ЗА НОГИ ТА Й У ВОДУ! **3-35** див. ПРИЙДЕ ЩЕ ЗИМА І НА ПСА. **П-109**

- ЗАПАМ'ЯТАЄШ ДО НОВИХ ВІНИКІВ. 3-36
ЗАПАС БІДИ НЕ ЧИНИТЬ. 3-37
ЗАПРЯЛА СВОЮ НИТКУ. 3-38
ЗА РЕМІНЬ ДАЮТЬ ЛИКО. 3-39
ЗАРОБИВ ПОЛТИНИК, А СОВІСТІ ЗАГУБИВ НА ЧЕРВІНЕЦЬ. 3-40
ЗАРОБИТКАМИ НЕ НАГОСПОДАРЮЄШСЯ, А НАБІДУЄШСЯ. 3-41
ЗАРУБАЙ СОБИ НА НОСІ 3-42
ЗА СВОЮ ШКУРУ БОЛІЄШ. 3-43 див. УВЕСЬ СВІТ ПРОДАСИШ І НЕ СКРИВИШСЯ. У-2
ЗА СЛОВОМ У КИШЕНЮ НЕ ПОЛІЗЕ. 3-44
ЗАСМІЄШСЯ ЩЕ Й НА КУТНІ. 3-45
ЗАСОХНЕ, МОВ НА СОБАЦІ. 3-46
ЗА СПАННЯ НЕ КУПИШ КОНЯ. 3-47
ЗА СПАСИБІ СТАРАЄТЬСЯ. 3-48
ЗАСПІВАВ КАНОН ЗА ПОМЕРЛІ ДУШІ. 3-49
ЗАСТУПИ ЧОРТУ ДВЕРІ, ТАК ВІН У ВІКНО. 3-50
ЗА ТАКИМ І ЧИСТА ВОДА СКАЛАМУТИТЬСЯ. 3-51
ЗА ТАКУ ШАНОБУ І САМ ДІСТАНЕШ ХВОРОБУ. 3-52 див. ЗАДАРМА ПОРІГ НЕ ПЕРЕСТУПИТЬ. 3-8
ЗА ТИМ ДОБРОМ НЕ ВГОНИШСЯ. 3-53
ЗА ТОБОЮ СТО ВОВКІВ ГНАЛОСЯ? 3-54
ЗА ТРИ ТОРБИ РЕГОТУ АЖ СІМ СМУТКІВ. 3-55 див. ДАСТЬ БОГ КУПЦЯ, А ДІДЬКО РОЗГУДЦЯ. Д-9
ЗА ХВІСТ – І НА ПОДВІР'Я. 3-56
ЗАХОТІЛА БАБА ВИДРИ. 3-57
ЗА ЦЕЙ ЧАС МОЖНА БУЛО Б І КОНЯ З КОПИТАМИ ЗВАРИТИ. 3-58
ЗА ЦИМ ДІЛО НЕ СТАНЕ. 3-59
З БИЛИНКИ ЗРОБЛЯТЬ КОПИЦЮ. 3-60
ЗБИРАЙ СИЛУ, КОЛИ НЕ МАЄШ РОЗУМУ. 3-61
ЗБИТКІВ НЕ ОБЕРЕШСЯ. 3-62 див. ТАКІ НА ВУЛИЦІ НЕ ВАЛЯЮТЬСЯ. Т-12
ЗБІГЛИ ГОДА, НАЧЕ ВОДА. 3-63
ЗВЕРХУ СМІЄТЬСЯ, А ВСЕРЕДИНІ СИЧИТЬ. 3-64
З ВОДИ ХОЛОДЦЮ НЕ ЗВАРИШ. 3-65
ЗВ'ЯЗАВ ЇХ ЧОРТ БІСОВИМ МОТУЗОЧКОМ. 3-66
ЗГАДАЛА БАБА ДІВЕРА – ЩО ЗАМОЛОДУ ДІЯЛА. 3-67
З ГЛУПОТІ ПРИЙШОВ, З ГЛУПОТОЮ І ЗДОХ. 3-68
З ГРІШНОЇ ДУШІ НЕ ПРОРОСТЕ СВЯТА ЛЮБОВ. 3-69
З ГРОШИКА І З КОШИКА ЖИВЕШ. 3-70
З ДЕСЯТЬ ШКУР ЗЛІЗЛО. 3-71 див. ДІЛО НАЖИТНЕ. Д-42
ЗДОРОВ, ЯК ЗМОЛОВ. 3-72
ЗДОХ, ЯК ПІВЕНЬ ОД ЧЕМЕРИЦІ. 3-73
З ДУРНИМ РОЗУМОМ НЕ ПОЛІЗЕШ У РОЗУМНІ ДІЛА. 3-74
ЗЕМЛЮ НЕ ПІДМАНИШ, А ЛЮДИНУ МОЖНА. 3-75
ЗЕМЛЯ – МОВ КАША: ДИТИНУ ПОСАДИ – ВИРОСТЕ. 3-76
ЗЕМЛЯ ПУХОМ! 3-77 див. І (Й) ПИЙ – ПОМРЕШ, І НЕ ПИЙ – ПОМРЕШ. І-51

- ЗЕМЛЯ РОДИТЬ ОДИН РАЗ НА РІК. **3-78** див. ЗНОВУ ЗА РИБУ ГРОШІ. **3-98**
ЗЕМЛЯ ТОНКА – НЕ ПРОВАЛІТЬСЯ В ПІДЗЕМЕЛЛЯ. **3-79**
ЗЕМЛЮ НЕ ОБМАНЕШІ: <НА ПЛЮВОК ВОНА Й ВІДПОВІСТЬ ПЛЮВКОМ>. **3-80** див. НАПЛЮВАТИ – ЦЕ НЕ КЕРУВАТИ. **Н-53**
ЗЕРНО ЛЕГШЕ ВІДДІЛИТИ ВІД ПОЛОВИ, АНЖ ПРАВДУ ВІД КРИВДИ. **3-81**
З ЖУКА МЕДУ НЕ НАЇСИШСЯ. **3-82**
ЗИМА СПИТАЄ, ЩО В ЖНИВОВИЦЮ РОБИЛА. **3-83**
ЗІЙШЛО, ЯК ВОДА ПО КАМЕНІ. **3-84** див. ЩО ДІСТАЛОСЯ ЛЕГКО, ЛЕГКО
Й СХОДИТЬ. **Щ-29**
ЗІЛЛЯ ЧОРТОВЕ, ТА ПАХНЕ РАЄМ. **3-85**
ЗІТХАСТЕ (ЗІТХНУЛА), МОВ (ЯК) ОСТАННЄ СПЕКЛИ (СПЕКЛА). **3-86**
З КОЛОСОЧКА БУДЕ ЖМЕНЬКА, А З СНОПИКА МІРКА. **3-87**
ЗЛИДНІ ПОВИННІ ДО ЗЛИДНІВ ГОРНУТИСЯ. **3-88**
З МИРУ ПО НИТЦІ – ГОЛОМУ СОРОЧКА. **3-89**
З МОВЧАННЯ ПРАВДА НЕ ВИРОСТЕ. **3-90**
ЗНАЙ (ЗНАЙТЕ) МОЮ ДОБРИСТЬ. **3-91** див. БІЙСЯ (БІЙТЕСЯ) БОГА І
ЛЮДЕЙ. **Б-37**
ЗНАЮ (ЗНАЄШ), ДЕ РАКИ ЗИМУЮТЬ. **3-92** див. також: ДЕ КОЗАМ РОГИ
ПРАВЛЯТЬ. **Д-20**
ЗНАЮ, ДЕ СОБАКУ ЗАРИТО. **3-93**
ЗНАЮ, КУДИ ЗАКИДАЄШ. **3-94** див. СЛАВНА ЛЮДИНА, КУДИ НЕ ПІДЕ –
ВСІМ ДО СЕРЦЯ ПРИПАДЕ. **С-52**
ЗНАЮ (ЗНАЄШ), ПО ЧОМУ ФУНТ ЛИХА. **3-95** див. ДЕ КОЗАМ РОГИ
ПРАВЛЯТЬ. **Д-20**
ЗНАЮ, ПО ЧОМУ ХЛІБ І СЛІЬ. **3-96**
ЗНИЗУ ШИРОКО, ВГОРІ ВУЗЬКО, А СІДНИЦІ ТІСНО. **3-97**
ЗНОВУ ЗА РИБУ ГРОШІ. **3-98**
ЗНОВУ ЦІ САМІ ГОСТІ В ЦЮ САМУ ХАТУ. **3-99**
З ОДНИМ АРШИНОМ ДО ВСЬОГО НЕ ПІДСТУПИШ. **3-100**
З ОДНІЄЇ КВІТКИ БДЖОЛА БЕРЕ МЕД, А ЗМІЯ ОТРУТУ. **3-101**
ЗОЛОТЕ ТЕЛЯ ОБЛИЗАЛО РУКУ. **3-102**
ЗОЛОТО НЕ ПЛІСНІЄ. **3-103**
ЗОЛОТО ПРИКОПАВ ГЛИБОКО, А ДУШУ ЗОВСІМ ЗАГРІВ. **3-104**
З ОСТАННЬОГО ГРОШИКА ТА КОШИКА ТЯГНУТИСЯ. **3-105**
З РІДНОГО БАТЬКА ШКУРУ СПУСТИТЬ І ГРІХА НЕ ПОБОЇТЬСЯ. **3-106**
ЗРОБИВ – ОДРАЗУ Ж І ЗАБУВ, НАЧЕ ЗА ПЛІТ ЧЕРЕПОК ВИКИНУВ. **3-107**
З РОТА ВИСКАЮТЬ НЕ СЛОВА, А ЖАБИ. **3-108**
З ТАКОГО САМОГО ТІСТА.). **3-109** див. ЗІТХАСТЕ (ЗІТХНУЛА), МОВ (ЯК)
ОСТАННЄ СПЕКЛИ (СПЕКЛА). **3-86**
ЗУБАМИ ТРИМАЮТЬСЯ ОДИН ОДНОГО. **3-110**
ЗУБ ЗУБОВІ НЕ РІВНЯ. **3-111**
ЗУБ НА ЗУБ НЕ ПОПАДАЄ. **3-112**
З ЦЬОГО ПИВА НЕ БУДЕ ДИВА (КВАСУ). **3-113** див. також: ПОЛІЗ, НАЧЕ ВЛІ
У ЯРМО. **П-71**
З ЦЬОГО ШУМУ НЕ БУДЕ ПИВА. **3-114**

- ЗЧАВИТЬ ГОЛОД ТІЛО, ТО Й НЕЧИСТЬ У ДУШУ ЗАБРЕДЕ. **3-115**
 З ЧОРТА ЧОРТ І ВИЛУПИТЬСЯ. **3-116** див. ЯКИЙ БАТЬКО, ТАКИЙ І СИН. **Я-28**
 З ЧУЖОЇ КОМОРИ ХЛІБА НЕ ЖАЛЮТЬ. **3-117**
 З ЩАСТЯ І ГОРЯ ВРОДИЛАСЯ ДОЛЯ. **3-118**
 З ЯКОЇ ЦЕ ХВОРОБИ <СВІЙ СВОГО НЕНАВИДИТЬ, СВІЙ СВОГО ПОЇДОМ
 ІСТЬ, СВІЙ СВОМУ І ДОРОГУ, І ЖИТТЯ ВКОРОЧУЄ?> **3-119** див.
 МОТАЙ <СОБ> НА ВУС, <ЩО СТАРШІ КАЖУТЬ>. **М-46**

I

- І (Й) БАТЬКА З ТОРБОЮ ПОПІД ВІКНАМИ ПУСТИТЬ. **I-1** див. ДОПАВСЯ ДО
 ЧУЖОГО, МОВ КИРИК ДО СМЕТАНИ. **Д-73**
 І (Й) БОГА БІЙСЯ, І ЧОРТА ОПАСАЙСЯ. **I-2**
 І (Й) В (У) ДОБРЕ ЖЛУКТО НЕ ВМІСТИШ. **I-3**
 І (Й) В (У) ЛОЖЦІ ВОДИ МОЖНА ВТОПИТИ. **I-4**
 І (Й) В (У) ПЕТРІВКУ МОЖЕ БУТИ МОРОЗ. **I-5**
 І (Й) В (У) СТАРІЙ ГРУБІ ЧОРТИ ТОПЛЯТЬ. **I-6**
 І (Й) В (У) СТАРОМУ ДУПЛІ ВОГОНЬ ТЛІЄ. **I-7**
 І (Й) ВУХА РОЗВІСИВ (РОЗВІСИЛИ). **I-8** див. ПОМАНИЛИ БУБЛИКОМ, А
 ПЕТЛЕЮ СТИСНУТЬ. **П-73**
 І (Й) ВУХОМ НЕ ПОВЕЛА. **I-9** див. також: ПІДНЯВСЯ ДУРЕНЬ У ЦІНІ. **П-24**
 ІДЕЇ ІДЕЯМИ, А ЇСТИ ЩОСЬ ТРЕБА. **I-10**
 І (Й) ДЕ МОЇ ОЧІ БУЛИ? **I-11** див. НЕ КОЖЕН СТРІЧАЄ СВІЙ ЩЕДРИЙ
 РАНОК ЧИ ЩЕДРИЙ ВЕЧІР. **Н-145**
 ІДЕШ (ЙДЕШ) ПО ЧУЖУ ГОЛОВУ, НЕСИ І СВОЮ. **I-12** див. також: ІДУЧИ ПО
 ЧУЖУ ГОЛОВУ, ДУМАЙ ПРО СВОЮ (НЕСИ І СВОЇ КОСТІ). **I-20**
 ІДИ (ЙДИ) З ОЧЕЙ. **I-13**
 ІДИ (ЙДИ) НА ТРИ ВИХОРИ. **I-14**
 ІДИ (ЙДИ) НА ЧОТИРИ ВІТРИ І НА П'ЯТИЙ СУМ. **I-15**
 ІДИ (ЙДИ) ПІД ТРИ ЧОРТИ <І ЧОТИРИ ПОГИБЕЛІ>. **I-16** див. також: ДО
 БУЛАВИ <ЩЕ> ТРЕБА Й ГОЛОВИ. **Д-60**; ІДИ (ЙДИ) З ОЧЕЙ. **I-13**;
 ЛЮБОВ НЕ СУДЯТЬ. **Л-26**
 І (Й) ДУРІСТЬ НЕ ЗАВЖДИ ЗАБОРОНИШ. **I-17**
 І (Й) ДУРНЕВІ ЗРОЗУМІЛО. **I-18** див. ЗА ТИМ ДОБРОМ НЕ ВГОНИШСЯ. **3-53**
 І (Й) ДУРНЯМ ТРЕБА ЖИТИ НА СВІТІ. **I-19**
 ІДУЧИ ПО ЧУЖУ ГОЛОВУ, ДУМАЙ ПРО СВОЮ (НЕСИ І СВОЇ КОСТІ). **I-20**
 І (Й) ЗАЛІЗО НЕ ЗАІРЖАВІЄ. **I-21**
 І (Й) ЗА ТОРБУ ЧЕРВОНЦІВ НЕ ПРОДАМ. **I-22**
 І (Й) ЗЕРНО, І ЛЮДИНУ ЛЕГКО З'ЇСТИ, А ОТ ВИРОСТИТИ – ВАЖЧЕ. **I-23**
 ІЗ МОСТУ ТА У ВОДУ. **I-24**
 І (Й) ЗОЛОТИМ КАЛАЧЕМ НЕ ЗАТЯГНЕСЬ. **I-25**
 ІЗ СОНЦЯ РЕШЕТА НЕ ЗРОБИШ. **I-26**
 І (Й) ЗУБИ ПІДТОЧИТИ, І ЯЗИКА ОБКАРНАТИ. **I-27**
 І (Й) КІНЦІ У ВОДУ. **I-28** див. також : З МИРУ ПО НИТЦІ – ГОЛОМУ
 СОРОЧКА. **3-89**
 І (Й) КОВАЛЬ РОЗУМУ НЕ ВКУЄ. **I-29**

- І (Й) КОЗИ В ЗОЛОТІ ХОДЯТЬ. **I-30**
 І (Й) КОЗИ СИТІ, І СІНО ЦІЛЕ. **I-31**
 І (Й) КОЛИ ВЖЕ РОЗВИДНИТЬСЯ У ТВОЇЙ ГОЛОВІ? **I-32**
 І (Й) КОМАР НОСА НЕ ПІДТОЧИТЬ. **I-33**
 І (Й) КОНЕМ НЕ ЗДОЖЕНЕШ. **I-34**
 І (Й) КРАСУ ЗА ГРОШІ БЕРУТЬ. **I-35**
 І (Й) КУМА ШКОДА, І МЕДУ ЖАЛКО. **I-36**
 І (Й) МЕРТВІЙ КАМІНЬ ОЗЛОБИТЬСЯ. **I-37**
 І (Й) МЕРТВІЙ НЕ ВЛЕЖИТЬ. **I-38** див. М'ЯКО СТЕЛЕ, ТА ТВЕРДО БУДЕ
 СПАТИ. **M-51**
 І (Й) МЕРТВОГО В ДОМОВИНІ ЗАЛИХОМАНИТЬ. **I-39**
 І (Й) МІЖ СВЯТИМИ БУВАЄ СВАРКА. **I-40**
 І (Й) МУДРИЙ НЕ ЗНАЄ, ЯК ОБЕРЕГТИ СВОЇ СТАТКИ ВІД НЕСТАТКІВ. **I-41**
 див. ДАВ (ДАЄ) БОГ КОПІЄЧКУ, А ЧОРТ ДІРОЧКУ, <ТА Й ПОПАЛА
 БОЖА КОПІЄЧКА В ЧОРТОВУ ДІРОЧКУ>. **D-2**
 І (Й) НА ГАРМАТНИЙ ПОСТРІЛ НЕ МОЖНА ПІДПУСКАТИ. **I-42**
 І (Й) НА ЛЮДЕЙ ПОДИВИТИСЯ, І СЕБЕ ПОКАЗАТИ. **I-43**
 І (Й) НЕ ВИПРОСИШ, І НЕ ВИГРОЗИШ. **I-44**
 І (Й) НЕ РОЗБЕРЕШ, ДЕ ПІП З КРОПИЛОМ, А ДЕ ЧОРТ З КОЧЕРГОЮ. **I-45**
 ІНОДІ Й ЛОЖКА ВОДИ БУВАЄ ГІРШЕ ПОТОПУ. **I-46**
 ІНОДІ ЧОЛОВІК, ЯК ЧОРТ, СИДИТЬ НА ГРОШАХ, А ПОЗАДУ СМЕРТЬ
 СТОЇТЬ. **I-47** див. ЗДОХ, ЯК ПІВЕНЬ ОД ЧЕМЕРИЦІ. **З-73**
 ІНТЕРЕСНЕ ВИХОДИТЬ КІНО. **I-48**
 І (Й) ОДИН У ПОЛІ ВОЇН. **I-49**
 І (Й) ОКОМ ЗИР, І ВУХОМ СТРИЖИ. **I-50**
 І (Й) ПИЙ – ПОМРЕШ, І НЕ ПИЙ – ПОМРЕШ. **I-51**
 І (Й) ПРОСО МОЄ, І ГОРОБЦІ МОЇ. **I-52** див. І (Й) МІЖ СВЯТИМИ БУВАЄ
 СВАРКА. **I-40**
 І (Й) САМ НЕ ГАМ, І КОМУСЬ НЕ ДАМ. **I-53**
 І (Й) СВІТУ НЕ ВИДНО. **I-54** див. ПОМЕНШАЄ РОЗУМУ В ГОЛОВІ,
 ПОМЕНШАЄ І ХЛІБА НА ЗЕМЛІ. **П-74**
 І (Й) ЧЕРЕЗ «НЕ МОЖУ» ТРЕБА ЙТИ. **I-55**
 І (Й) ЧОРТ НА СТАРІСТЬ ІДЕ В ЧЕНЦІ. **I-56**
 І (Й) ЧУТИ ПРО ТАКЕ НЕ ХОЧУ! **I-57** див. НЕ СТРАХАЙТЕ МЕНЕ
 СЬОГОДНІ, БО Я ВАС МОЖУ НАЛЯКАТИ ЗАВТРА. **H-202**
 І (Й) ШВЕЦЬ, І КРАВЕЦЬ, І НА ДУДУ ГРЕЦЬ. **I-58**
 І (Й) ЩЕЛЕПА ВІДВАЛИЛАСЯ, І ОЧІ НА ЛОБА ПОЛІЗЛИ. **I-59**
 І (Й) <ЩЕРБАТОЇ> КОПІЙКИ ЗА ДУШЕЮ НЕ МАС. **I-60**
 І (Й) ЩЕРБАТОЇ КОПІЙКИ НЕ ВАРТ (НЕ ВАРТИЙ). **I-61** див. ЩО З ГРЯЗІ
 ВИПЛОДИЛОСЯ, І СКОНАЄ В ГРЯЗІ. **Щ-31**

Ї

- ЇВ, ЩО АЖ ЗА ВУХАМИ ЛЯЩАЛО, ЩЕ Й ПІДХВАЛЮВАВ. **Ї-1**
 ЇЖ, ПОКИ РОТ СВІЖ, А ЯК ЗІВ'ЯНЕ – І СОВА НЕ ЗАГЛЯНЕ. **Ї-2**
 ЇЙ-БОГУ, ПРАВДУ КАЖУ. **Ї-3** див. АБИ ДОБРО, А ПАЛІЙ ЗНАЙДЕТЬСЯ. **A-2**

ЇСТЬ, ЯК У МІХ КИДАЄ. *І-4* див. НЕ ВАШИМ НОГАМ МОЄ ЧЕРЕВО
НОСИТИ. *Н-103*

К

КАЗАВ СЛІПІЙ, ПОБАЧИМО. *К-1*

КАЗАЛА НАСТЯ – НЕ ВДАСТЬСЯ. *К-2*

КАЗАЛИ ТАТО, ПОГАНКУВАТО. *К-3*

КАЗАН ЮШКИ ВИЇВ, А РОЗУМУ РОСИНКИ НЕ НАБРАВ. *К-4*

КАРБОВАНЕЦЬ ЗАВЖДИ ВИРИВАЄТЬСЯ З БОЛЕМ, ЗІ ШКУРОЮ ЧИ
М'ЯСОМ. *К-5*

КАТ ЙОГО ЗНАЄ. *К-6*

КАТЮЗИ ПО ЗАСЛУЗІ. *К-7*

КАШЛЮ І ЛЮБОВІ НЕ ВТАЇШ. *К-8*

КИЇВ – НЕ СЕЛО, <ТАМ НОГИ ОБ КАМІННЯ ПРОЧОВГАСШ>. *К-9*

КІНЦІ З КІНЦЯМИ НЕ ЗВЕДЕШ. *К-10* див. КОЖЕН ЦВЯХ ЗНАЄ СВОЄ
МІСЦЕ. *К-18*

КЛИН КЛИНОМ ВИБИВАЄТЬСЯ (ВИБИВАЮТЬ). *К-11*

КОВБАСА НЕ ДЛЯ ПСА. *К-12*

КОГО ЛЮБИШ – НАВІТЬ КОЦЮБИ НЕ ПОЖАЛІЄШ. *К-13*

КОГО ТОПИЛИ, А ХТО НА ДНО БУЛЬКНЕ (ЗАХЛИНЕТЬСЯ). *К-14* див. також:
МАСЛОМ (САЛОМ) КАШІ НЕ ЗБАВИШ. *М-12*

КОЖЕН МАЄ СВІЙ ПОКІС – ОДИН У РУКАХ, А ДРУГИЙ У ДУШІ. *К-15*

КОЖЕН ПІЄ, ЯК УМІЄ. *К-16*

КОЖЕН ПО-СВОЄМУ ЗАРОБЛЯЄ ХЛІБ – ХТО НАСУЩНИЙ, ХТО
КРИВАВИЙ. *К-17*

КОЖЕН ЦВЯХ ЗНАЄ СВОЄ МІСЦЕ. *К-18*

КОЖНА КАПУСТА МАЄ СВОЮ ГОЛОВУ. *К-19*

КОЖНА ЛЮДИНА МАЄ СВІЙ ХРЕСТ І НЕСЕ ЙОГО, ЯК МОЖЕ. *К-20*

КОЖНОМУ СВОЯ НОША. *К-21*

КОЗАК НЕ БЕЗ ДОЛІ, <А ДІВКА НЕ БЕЗ ЩАСТЯ>. *К-22*

КОЗИРИ В ЇХНІХ РУКАХ. *К-23*

КОЛИ ВЛАДА НЕ МАЄ СВОЄЇ ГОЛОВИ, ТО ПОКАЗУЄ ЧУЖЕ ГУЗНО. *К-24*

КОЛИ ДО ЛЮДИНИ В ОДНІ ДВЕРІ ВХОДИТЬ СТАРІСТЬ, ТО В ДРУГІ –
ВИХОДИТЬ РАДІСТЬ. *К-25*

КОЛИ Є БАМАГА, ТО Є І ВІДВАГА. *К-26*

КОЛИ ЖУРБА ЇСТЬ ЛЮДИНУ, ТО ЇЙ НЕ ДО ЇЖІ. *К-27*

КОЛИ КОРІНЬ ГРІХОВНИЙ, ТО Й ГЛІКІ ГРІХОВНІ. *К-28*

КОЛИ ЛЮДСЬКУ ДУШУ ПОСТАВИТИ НА КОЛІНА, ВОНА ВСЕ СКАЖЕ. *К-29*

КОЛИ МОЄ НЕВЛАД, ТО Я З СВОЇМ НАЗАД. *К-30* див. БИЙ СВІЙ СВОГО,
ЩОБ ЧУЖИЙ БОЯВСЯ. *Б-24*

КОЛИ НЕ БУДЕ ЧЕСНИХ ЖІНОК, – НЕ БУДЕ Й ЧЕСНОГО РОДУ. *К-31* див.
ЯК НЕ ДАВ БОГ ТОБІ РОЗУМУ, ТО Й КОВАЛЬ НЕ ВКУЄ. *Я-44*

КОЛИ НЕМАЄ БОГІВ – БОЖКИ БОГУЮТЬ. *К-32*

- КОЛИ НЕ МАЄШ СПРАВЖНЬОЇ ЛЮБОВІ, ТО ЗНАХОДЬ ХОЧ ПОДЕНЩИЦЮ. **К-33** див. ВОДА В УСІХ <ЖІНОЧИХ> КРИНИЦЯХ ОДНАКОВА. **В-86**
- КОЛИ НЕМА РОЗУМУ, ТО ЦЕ НАДОВГО. **К-34**
- КОЛИ НЕМА СМІЛИВОСТІ, ТО ЗАЙЦЕМ УТІКАЙ – І НЕ ОГЛЯДАЙСЯ. **К-35**
- КОЛИ НЕ ПРОЗРІВ ЗАРАЗ, ПРОЗРІЄШ ЗАВТРА. **К-36**
- КОЛИ ОЗЕРО СТАЄ БОЛОТОМ – ТЯЖКО, А КОЛИ ЛЮДИНА, ТО СТРАШНО. **К-37**
- КОЛИ ПОВЗДОВЖ ЛАВИ ЛЕДВЕ ВМІСТИШ, – НЕ ПРИСИЛУЄШ. **К-38**
- КОЛИ РОТ – БОЛОТО, ТО Й СЛОВА У НЬОМУ – ЖАБИ. **К-39**
- КОЛИ СЕРЦЕ СХОЖЕ НА ЖАБУ, ВОНО І НА СОНЦЕ КВАКНЕ. **К-40**
- КОЛИ УВ'ЯЖЕШ СЛОВО, УВ'ЯЖЕШ СЕРЦЕ. **К-41**
- КОЛИ ХЛІБ Є, ТО Й ДУМКА ПЛЕЩЕТЬСЯ. **К-42**
- КОЛИ ХТОСЬ ВИСОКО ЗЛЕТІТЬ, ТО НЕОДМІННО НИЗЬКО СЯДЕ. **К-43**
- КОЛИ ЧОЛОВІК ЖІНКИ НЕ Б'Є, ТО В НЕЇ УТРОБА ГНИЄ. **К-44**
- КОМАРЕМ БІЛЬШЕ, КОМАРЕМ МЕНШЕ – ВСЕ ОДНО. **К-45**
- КОМУСЬ ВЕСІЛЛЯ, А КУРЦІ – СМЕРТЬ. **К-46**
- КОМУСЬ НИНЬКИ ЗМЕЛЕТЬСЯ, А КОМУСЬ І СКРУТИТЬСЯ. **К-47**
- КОМУ ЩО, А КУРЦІ ПРОСО. **К-48**
- КОМУ ЩО В ГОЛОВІ, А ТОБІ ТАНЦІ І В ЦЕРКВІ ЗГАДУЮТЬСЯ. **К-49**
- КОМУ ЩО ПОДОБАЄТЬСЯ: ОДНОМУ – ПІП, ДРУГОМУ – ПОПАДЯ, А ТРЕТЬОМУ – ПОПОВА ДОЧКА. **К-50**
- КОНЯКА ЗНАЄ СВОЄ СТІЙЛО, НЕВИДУЩИЙ КРИТ – НОРУ, А ПТИЦЯ – ГНІЗДО. **К-51** див. З ОДНИМ АРШИНОМ ДО ВСЬОГО НЕ ПІДСТУПИШ. **З-100**
- КОРОВА ЯЗИКОМ ЗЛИЗАЛА. **К-52**
- КОРТИТЬ БАБІ СКОРИНКА. **К-53**
- КОСА НАСКОЧИЛА НА КАМІНЬ. **К-54** див. ПОТАЄМНЕ СТАЄ ЯВНИМ. **П-91**
- КОХАННЯ – ЦЕ ПТАШКА, ЙОГО ЛЕГКО І СПОЛОХАТИ, І ЗАГУБИТИ. **К-55**
- КРАПЛЯ СКЕЛЮ ДОВБЕ. **К-56**
- КРАСА СЛУЖИТЬ ОДИНИЦЯМ, А НАВАР – МАСАМ. **К-57**
- КРАСИВИМ ДОЛЯ НЕ ПОСПІШАЄ ВАЖИТИ ЩАСТЯ. **К-58**
- КРАСУ НАВІТЬ РОЗУМ НЕ ЗДОЛАС, А ГРОШІ МОЖУТЬ. **К-59**
- КРАСУ НАЙБІЛЬШЕ БАЧИШ У ЗЕЛЕНІ ДНІ, А РОЗУМІЄШ – У ЧОРНІ. **К-60**
- КРАСУ НА ТАРІКУ НЕ ПОЛОЖИШ (НЕ ПОКЛАДЕШ). **К-61** див. також: НЕ ПИТАЙСЯ ВРОДИ, А ПИТАЙСЯ РОДУ. **Н-177**
- КРАЩЕ ЗРУЙНУВАТИ СВОЄ ВЕСІЛЛЯ, АНІЖ ЧИЮСЬ СІМ'Ю. **К-62** див. ЯКІ ГУБКИ, А ТАКІ ЗУБКИ. **Я-36**
- КРАЩЕ МАТИ БІДНУ КИШЕНЮ, АНІЖ БІДНУ ГОЛОВУ. **К-63**
- КРАЩЕ МАТИ СТО ДРУЗІВ, АНІЖ ОДНОГО ВОРОГА. **К-64**
- КРАЩЕ ХАЙ БУДЕ ГІРШЕ ОДНОМУ, А НЕ ВСІМ. **К-65**
- КРИЛА ВІДРОСТУТЬ – МОЛОДИЙ. **К-66** див. ХАЙ ЛЕТИТЬ ПІР'Я, А КРИЛА ЛИШАЮТЬСЯ ЦІЛИМИ. **Х-5**
- КРУЖЛЯЄ НАД ДУШЕЮ, НАЧЕ ВОРОН. **К-67** див. ЯКЩО БУДЕШ СІЯТИ З СУМОМ – ВРОДИТЬ ПЕЧАЛЬ. **Я-60**

КРУТИТЬ ЯЗИКОМ, ЯК ЛИСИЦЯ ХВОСТОМ. **К-68**
 КРУТНИСЯ, ЯК ПОПІВНА ЗАМІЖ. **К-69** див. ГНИСЯ, ТО НЕ ЗЛОМИШСЯ. **Г-11**
 КУДИ ВЖЕ НАМ ДО ГАЛУШКИ, КОЛИ МИ НЕ ВСЬОРБАЄМ ЮШКИ. **К-70**
 КУДИ ВЖЕ НЕ ЙШЛО! **К-71** див. ЩОБ І ДУХОМ ПОГАНИМ НЕ ТХНУЛО. **Щ-16**
 КУДИ ГОЛКА, ТУДИ Й НИТКА. **К-72**
 КУДИ КІНЬ З КОПИТОМ, ТУДИ І РАК З КЛЕШНЕЮ. **К-73** див. ЗАХОТІЛА
 БАБА ВИДРИ. **З-57**
 КУДИ МАКАР ТЕЛЯТ НЕ ГАНЯВ. **К-74** див. також: ДЕ КОЗАМ РОГИ
 ПРАВЛЯТЬ. **Д-20**
 КУДИ МОЙ ДО ВАШОЇ. **К-75**
 КУДИ НЕ КИНЬ – УСЮДИ КЛИН. **К-76**
 КУДИ ТВОЄ ДІЛО. **К-77**
 КУМ КОРОЛЮ. **К-78**
 КУПАЄТЬСЯ В ПОХВАЛІ, ЯК МУХА В ПАТОЦІ. **К-79**
 КУПИЛО ПРИТУПИЛО. **К-80**
 КУПЦІ З БАРУ – НІ ГРОШЕЙ, НІ ТОВАРУ. **К-81**
 КУРДЮК ТОБИ НА ЯЗИК. **К-82**
 КУЦІЙ, МОВ ЗАЯЧИЙ ХВІСТ. **К-83**

Л

ЛЕВ БУВ, А ЗАЙЦЯ ВИПЛОДИВ. **Л-1**
 ЛЕГКОГО ХЛІБА НЕ ШУКАЄ. **Л-2**
 ЛЕГКО, ЯК МЕНІ ВМИРАТИ. **Л-3**
 ЛЕГШЕ БРАТИ, АНЖ ВІДДАВАТИ. **Л-4** див. АЖ ГАЙ ШУМИТЬ. **А-11**
 ЛЕГШЕ НА ПОВОРОТАХ. **Л-5**
 ЛИЙ З ХВОРОЇ ГОЛОВИ НА ЗДОРОВУ. **Л-6**
 ЛИСИЦЮ <ВЛАСНИЙ> ХВІСТ ПОГУБИВ. **Л-7**
 ЛИС УСЮДИ ЗАЛИШАЄТЬСЯ ЛИСОМ. **Л-8**
 ЛИХА (ПОГАНА) ЗВІСТКА НЕ ЛЕЖИТЬ. **Л-9**
 ЛИХО ЗАВЖДИ ЗА РОЗУМНИХ ЧПЛЯЄТЬСЯ. **Л-10**
 ЛИХО НЕ СПИТЬ. **Л-11**
 ЛИХО НЕ ХОДИТЬ САМОТНЬО. **Л-12**
 ЛИХО ПРИМУШУЄ ЩОСЬ РОБИТИ. **Л-13**
 ЛІВОЮ ФРАЗОЮ НАЙКРАЩЕ ЗАМАЗАТИ ВСЯКУ ДІРКУ. **Л-14**
 ЛІТА БЕРУТЬ СВОЄ. **Л-15** див. РІЗНІ ЧАСИ ПО-РІЗНОМУ ЦІНУЮТЬ
 ЛЮБОВ. **Р-11**
 ЛІТА НЕ ТІ, ДІЛА НЕ ТІ. **Л-16** див. ВІД ЗЛОСТІ ПЕЧІНКА БОЛИТЬ. **В-43**
 ЛІТА НІКОЛИ НЕ ПОВЕРТАЮТЬСЯ ДО ЛЮДИНИ, А ЛЮДИНА ЗАВЖДИ
 ПОВЕРТАЄТЬСЯ ДО СВОЇХ ЛІТ. **Л-17**
 ЛІТА ЯК ВОДА, – ЇМ НЕМА ВОРОТТЯ. **Л-18**
 ЛІТО ОДИН РАЗ РОДИТЬ. **Л-19**
 ЛОБА Ж НЕ ПІДКУЙ. **Л-20**
 ЛЮБИВ І ВОВК КОБИЛУ, ТА ЗАЛИШИВ ХВІСТ І ГРИВУ. **Л-21**
 ЛЮБИВ ЛИС ПІВНЯ, ТІЛЬКИ ПІР'Я ЗАЛИШИВ. **Л-22**
 ЛЮБОВ ДО ГРОВОВОЇ ДОШКИ. **Л-23**

ЛЮБОВІ Й КАШЛЮ НЕ ВТАЇШ. *Л-24*
 ЛЮБОВ – ЛЮБОВ'Ю, А ОБІД – ОБІДОМ. *Л-25*
 ЛЮБОВ НЕ СУДЯТЬ. *Л-26*
 ЛЮБОВ СПОЧАТКУ ЛЮБИТЬ, А РОЗДИВЛЯЄТЬСЯ ПІЗНІШ. *Л-27*
 ЛЮБОВ – ЦЕ ТОЙ СОЛОДКИЙ ДАР, З ЯКОГО ЛЮДИ РОБЛЯТЬ ГІРКІСТЬ. *Л-28*
 ЛЮБОВ, ЯК І ХЛІБ, У ВСІ ЧАСИ ПОТРІБНА. *Л-29*
 ЛЮБОЩІ ЛЮБОЩАМИ, А ЇСТИ ТРЕБА. *Л-30*
 ЛЮДИ <ВСЮ> НІЧ <ПО ШМАТКАХ> РОЗБЕРУТЬ (РОЗІБРАЛИ). *Л-31*
 ЛЮДИ <ВЖЕ> РАНОК РОЗБИРАЮТЬ (РОЗІБРАЛИ). *Л-32*
 ЛЮДИ ОРЮТЬ ЗЕМЛЮ, А ЛІТА – ДУШУ. *Л-33*
 ЛЮДСЬКИМ ШУМАМ НЕМА КІНЦЯ. *Л-34* див. КОЖНА КАПУСТА МАС
 СВОЮ ГОЛОВУ. *К-19*
 ЛЯКАЙ СВОЮ БАБУ НА ПЕЧІ. *Л-35*
 ЛЯКАЙТЕ, ДЯДЬКУ, СВОЮ ТІТКУ, А Я НЕ З ПОЛОХЛИВИХ. *Л-36*

М

МАВ БИ ЧОЛОВІК ДОЛЮ, ЯКБИ НЕДОЛЯ НЕ СТОЯЛА БІЛЯ НЕЇ. *М-1*
 МАВР ЗРОБИВ СВОЄ ДІЛО – МАВР МОЖЕ ПІТИ. *М-2*
 МАС БАНЯК РОЗУМУ В ГОЛОВІ І ДІРЯВУ СВИТУ НА ПЛЕЧАХ. *М-3*
 МАС ГОЛОВУ, А НЕ БАНЯК НА ПЛЕЧАХ. *М-4* див. СКАЖЕ – СНІП
 ЗАВ'ЯЖЕ. *С-41*
 МАС ЗЛОСТІ ПОВНІ КОСТІ. *М-5*
 МАС РОЗУМУ В ГОЛОВІ, ЯК МАКІВКА. *М-6*
 МАСШ НОВИЙ КЛОПІТ ІА СВОЮ ГОЛОВУ. *М-7*
 МАЙТЕ БОГА В ЖИВОТІ. *М-8*
 МАЛИЙ, ЯК ГУСАК, А ШКОДЛИВИЙ, НАЧЕ ТХІР. *М-9* див. ДОВИВСЯ
 МОТУЗОЧОК ДО САМОГО КІНЦЯ. *Д-63*
 МАЛО РОДИМЕЦЬ НЕ ВХОПИВ. *М-10* див. ЩО З ВОЗА ВПАЛО, ТЕ
 ПРОПАЛО. *Щ-30*
 МАЛО РОЗУМУ ВЧИЛИ. *М-11* див. В (У) ПЕЧІНКАХ СИДИТЬ (СИДЯТЬ)
 <МЕНІ>. *В-96*
 МАСЛОМ (САЛОМ) КАШІ НЕ ЗБАВИШ. *М-12*
 МАСТАК ЧУЖИХ СОБАК ДРАЖНИТИ. *М-13*
 МАТЕРИНСТВА НЕ БОЯТЬСЯ – ЖДУТЬ. *М-14*
 МАТЕРІ ЙОГО ЦУРПАЛОК! *М-15*
 МАТИМЕТЕ ПАМ'ЯТНОГО. *М-16*
 МАЮ НІНІ РОБОТИ ДО САМОЇ СУБОТИ. *М-17*
 МАЮ СОБІ ПРИБІДОК, ТО НЕ ХОЧУ МАТИ САМОЇ БІДИ. *М-18*
 МАЮ ТЕПЕР КЛОПІТ НА СВОЮ ГОЛОВУ. *М-19*
 МАЮЧИ ЗА ПЛЕЧИМА ТОРБУ, МОЖНА БАГАТИТИ Й ТАКИМИ
 ДУМКАМИ. *М-20*
 МЕДОВІ РІКИ З КИСЕЛЕВИМИ БЕРЕГАМИ. *М-21*
 МЕДУ ІЗ ЖУКА НЕ ЇСТИ. *М-22*
 МЕНЕ НЕ ОБХОДИТЬ! *М-23* див. ТРИМАЙ ЯЗИК ЗА ЗУБАМИ, <ЩОБ НЕ
 ЇСТИ БОРІЦ З ГРИБАМИ>. *Т-51*

МЕНИ КРАЩЕ Б НЕ ГОВОРИТИ, А ВАМ НЕ СЛУХАТИ. *М-24*
 МЕРТВИМ – СПОКІЙ, А ЖИВИМ – ЖИТТЯ. *М-25*
 МЕРТВІ ДІТИ ХОЧ КОГО ЗГНУТЬ У ДУГУ. *М-25*
 МИ – ДВА ГРИБИ В ОДНОМУ БОРЩІ. *М-27*
 МИ НЕ КРАЩІ ЗА ЛЮДЕЙ І НЕ ГІРШІ. *М-28* див. БУДЬЯКОМ ПРИ ДОРОЗИ НЕ
 ПРОЖИВЕШ. *Б-77*
 МИР ПАЛАЦАМ, ВІЙНА ЗЕМЛЯНКАМ. *М-29*
 МИР ХАЛУПАМ, ВІЙНА ПАЛАЦАМ. *М-30* див. ГАРНОЇ ЗАСПІВАВ, ТА
 ТРОХИ ЗАРАНІ. *Г-9*
 МІЖ МОЛОТОМ І КОВАДЛОМ НЕ ВДЕРЖИШСЯ. *М-31* див. ЗА ТИМ
 ДОБРОМ НЕ ВГОНИШСЯ. *З-53*
 МІЙ БАТЬКО ГОРІВ, А ХТОСЬ РУКИ ПОГРІВ. *М-32*
 МІСЦЯ СОБИ НЕ НАГРІЄ. *М-33*
 МІТЛА І ДЛЯ РОЗУМНОЇ ГОЛОВИ ЗНАЙДЕТЬСЯ. *М-34* див. ЗА МОЮ
 ГОЛОВУ НЕ ЖУРИСЯ – <ЗА СВОЮ БОГУ МОЛИСЯ>. *З-31*
 МЛИНЦІ З’ЇВ, ВАРЕНИКИ З’ЇВ, А ВЖЕ ТРЕТЯ РОБОТА – ЦІПОМ КРУТИТИ –
 ЙОМУ НЕ ПІД СИЛУ. *М-35*
 МОВЧАННЯ – ЗОЛОТО. *М-36*
 МОВЧИ, ГЛУХА, – МЕНШЕ ГРІХА. *М-37* див. також: З МОВЧАННЯ ПРАВДА
 НЕ ВИРОСТЕ. *З-90*
 МОВЧИ І ДИШ. *М-38*
 МОВЧИШ, МОВ І НЕ ДО ТЕБЕ ЧАРКА П’ЄТЬСЯ. *М-39* див. також: НЕ ДО ТЕБЕ
 ЧАРКА П’ЄТЬСЯ, ТО НЕ КАЖИ ЗДОРОВ. *Н-129*
 МОВЧУ – ВОДИ НЕ СКОЛОЧУ. *М-40*
 МОЄ ДІЛО МАЛЕ: ОРИ ТА СІЙ. *М-41*
 МОЖЕ, ВАШЕ ЗАМИРИТЬСЯ З НАШИМ. *М-42*
 МОЗОЛЯМИ, ЯК П’ЯТАКАМИ, ОБРІЄ. *М-43* див. ДІЛО НАЖИТНЕ. *Д-42*
 МОЛОДЕ – ЗЕЛЕНЕ. *М-44*
 МОРДУЄТЬСЯ, МОВ БІЄ У ПОТОКАХ. *М-45* див. ЧАС РОБИТЬ ГРОШІ, А
 ПОГОДА – СІНО. *Ч-8*
 МОТАЙ <СОБИ> НА ВУС, <ЩО СТАРШІ КАЖУТЬ>. *М-46*
 МОТАЙСЯ МЕНІ, ЯК ПОПІВНА ЗАМІЖ. *М-47*
 МОЯ ГОЛОВА НЕ ПРОЛІЗЕ В ЦЕЙ ГЛЕК. *М-48*
 МУЖИК НЕ СКОТИНА – УСЕ ПОЇСТЬ. *М-49*
 МУСИШ ГОДИТИ, ЯК ЧИРЯКАМ. *М-50* див. ПОСЛАВ БОГ ГОСТЕЙ ПРОТИ
 НОЧІ. *П-89*
 М’ЯКО СТЕЛЕ, ТА ТВЕРДО БУДЕ СПАТИ. *М-51*

Н

НА БЕЗРИБ’І І РАК РИБА. *Н-1*
 НАБРАВСЯ, НЕНАЧЕ ЧІП. *Н-2* див. МАСТАК ЧУЖИХ СОБАК
 ДРАЖНИТИ. *М-13*
 НА ВАШ МЕД БАГАТО ЗНАЙДЕТЬСЯ МУХ. *Н-3*
 НА ВІЗ НЕ ВКЛАДЕШ. *Н-4*
 НА ВІЙНІ ДРУЖБА – ВСЕ ОДНО ЩО ДОМА ЖІНКА. *Н-5*

- НА ВІЙНІ НАВОЮЄШСЯ. **Н-6**
 НА ВІКУ, ЯК НА ДОВГІЙ НИВІ. **Н-7**
 НАВІТЬ І З КВАСУ ВИРОСТАЄ ОКРАСА. **Н-8**
 НАВІТЬ КОЗИ В ЗОЛОТІ ХОДЯТЬ. **Н-9**
 НАВІТЬ ПОГАНІЙ МИР КРАЩЕ ДОБРОЇ БУЧІ. **Н-10**
 НАВІТЬ ЧОРТ НЕ ХВАЛИТЬСЯ РОГАМИ. **Н-11**
 НАВІТЬ ЯРМАРКОВІ КУРИ ЗНАЮТЬ, А МОЇ ВЖЕ Й ЗАБУТИ ВСТИГЛИ. **Н-12**
 НА ВОЛОВІЙ ШКУРІ НЕ СПИШЕШ. **Н-13**
 НА ВРОДУ, ЯК ЯСНА ЗОРЯ У ПОГОДУ. **Н-14**
 НА ВСЕ БОЖА ВОЛЯ. **Н-15**
 НА ВСЕ Є СВІЙ ЧАС. **Н-16** див. ЛИСИЦЮ <ВЛАСНИЙ> ХВІСТ ПОГУБИВ. **Л-7**
 НА ВСЕ ТРЕБА ДИВИТИСЯ ШИРОКО РОЗКРИТИМИ ОЧИМА. **Н-17**
 НА ВСЯКИЙ ТОВАР Є КУПЕЦЬ. **Н-18**
 НАГАДАЙ КОЗІ СМЕРТЬ. **Н-19**
 НАГОВОРИЛИ-НАБАЛАКАЛИ ТРИ МШКИ УСЯЧИНИ. **Н-20**
 НАГОВОРИЛИСЯ, ЯК МЕДУ НАЇЛИСЯ. **Н-21**
 НА ГОЛОВІ БЛІЙ ЦВІТ ГУЛЯЄ, А ВІН ІЗ ЖЕНИХАННЯМ. **Н-22** див.
 НАРІЗНО БІДУ Й ГРИМ НЕ ВБ'Є. **Н-56**
 НА ГОЛОВІ ПОШИТТЯ СИВІЄ, А В ГОЛОВІ ХРУЩІ ХУРЧАТЬ. **Н-23**
 НАДВОЄ БАБА ВОРОЖИЛА. **Н-24**
 НАД ОДНИМ ГРИМИТЬ, А ДРУГОГО БЛИСКАВКА Б'Є. **Н-25**
 НАДУВСЯ, ЯК ПОПАДА НА ДОЩОВУ ГОДИНУ. **Н-26**
 НАД ШКУРОЮ ДРИЖАТИ – ЛЮДИНОЮ НЕ ЖИТИ. **Н-27**
 НАЗАД ТІЛЬКИ РАКИ ЛАЗЯТЬ. **Н-28**
 НАЗДОГАД БУРЯКІВ, <ЩОБ ДАЛИ КАПУСТИ>. **Н-29** див. також: УПЕРСЯ
 (УПРЕТЬСЯ), МОВ КЛОК У ТИН. **У-17**
 НАЇВ ЧЕРЕВО НА ЧУЖОМУ ГОРІ. **Н-30**
 НА ЇХНІЙ ВІК НАШОГО БРАТА ВИСТАЧИТЬ. **Н-31**
 НАЙКРАЩЕ ВОЮВАТИ СИТОМУ, А РОБИТИ ПЕРЕБІЖКИ –
 ГОЛОДНОМУ. **Н-32**
 НАЙНЯВСЯ – ПРОДАВСЯ. **Н-33**
 НА КІНЧИКУ ЯЗИКА. **Н-34**
 НА КІСТКАХ НАРОСТЕ. **Н-35**
 НА КЛЯЧАХ ЗЛОБИ ДАЛЕКО НЕ ЗАЇДЕШ. **Н-36**
 НАКОВТАВСЯ ГАНЬБИ ПО САМУ ЗАВ'ЯЗКУ. **Н-37**
 НА КОЖНОГО Є ВОВК ЗА ГОРОЮ. **Н-38** див. ДЕ НЕ ПОСІЙ, ТАМ І (ТО)
 ВРОДИШСЯ. **Д-25**
 НА КОЖНУ ГОЛОВУ ПРИХОДИТЬ СВОЯ ХУРТОВИНА. **Н-39**
 НА КУТНІ ЗАСМІЄШСЯ. **Н-40**
 НА ЛЮДИНУ СКИДАЄТЬСЯ, У СВИНЮ Ж ПЕРЕРОДИВСЯ. **Н-41** див.
 СВИНЯ НАВІТЬ У ЦЕРКВІ БАЮРИ ШУКАЄ. **С-13**
 НА ЛЮДСЬКОМУ ГОРІ ВЕЛИКЕ НЕ ВРОДИТЬСЯ, А МУХА-ЧЕРВИВКА
 ПОЖИВУ ЗНАЙДЕ. **Н-42**
 НА ЛЮДЯХ І СМЕРТЬ КРАСНА. **Н-43**

- НА МІЙ (НАШ) ВІК ХВАТИТЬ (СТАНЕ). **Н-44** див. також: НЕ ЛІЗЬ ПОПЕРЕД БАТЬКА В ПЕКЛО. **Н-151**
- НАМНОЖИЛОСЯ МИРУ, А ЗЕМЛІ НЕ ПРИБАВЛЯЄТЬСЯ. **Н-45** див. НА ЇХНІЙ ВІК НАШОГО БРАТА ВИСТАЧИТЬ. **Н-31**
- НА НЕЧИСТИХ МОЖНА І НЕЧИСТОГО ВИПУСКАТИ, ЩОБ СВІЙ СВОГО БОЯВСЯ. **Н-46** див. також: БІЙ СВІЙ СВОГО, ЩОБ ЧУЖИЙ БОЯВСЯ. **Б-24**
- НА НОЗІ САП'ЯН РИПИТЬ, А В ГОРШКУ В'ЮН КИПИТЬ. **Н-47**
- НА ОБМОВНИКА НЕМАЄ ЗАКОНУ. **Н-48**
- НА ОДНІЙ НОЗІ ТІЛЬКИ ПТИЦЯ СТОЇТЬ. **Н-49**
- НА ПАНСЬКОМУ ХАРЧІ І НАЙСВЯТІШІ ДІВЧАТА ПОКРИТКАМИ СТАЮТЬ. **Н-50** див. НА ПАНСЬКОМУ ХАРЧІ СВЯТІ НЕ ВИРОСТАЮТЬ. **Н-51**
- НА ПАНСЬКОМУ ХАРЧІ СВЯТІ НЕ ВИРОСТАЮТЬ. **Н-51**
- НА ПАСІЦІ БУТИ І МЕДУ НЕ ПОПОЇСТИ. **Н-52** див. ВИРІС, ТА ГОСТИННОСТІ НЕ ВІНІС. **В-36**
- НАПЛЮВАТИ – ЦЕ НЕ КЕРУВАТИ. **Н-53**
- НА ПРОШЕНОГО ГОСТЯ ВАЖКО ВГОДИТИ. **Н-54**
- НА РІЗНИХ НОРОВИСТИХ ТЕЖ ВУЗДЕЧКА ЗНАХОДИТЬСЯ. **Н-55**
- НАРІЗНО БІДУ Й ГРІМ НЕ ВВ'Є. **Н-56**
- НАРОБИВ ШЕЛЕСТУ – І В КУЦІ. **Н-57**
- НАРОДЖЕНЕ ЗЛОБОЮ НІКОЛИ НЕ БУВАЄ СВІТЛИМ. **Н-58**
- НАРОДУ ВІРЮ, А ЛЮДЯМ – НІ. **Н-59** див. ДО ГУРТОВОГО ДОБРА НЕ ТАК ТРЕБА М'ЯКИХ СЛІВ, ЯК ЦУПКИХ СТОРОЖІВ. **Д-66**
- НАРОД, ЯК ПОРОХ, ЛИШЕ ІСКРИ ТРЕБА. **Н-60**
- НАСМІЯЛАСЯ ТОРБА З МІХА. **Н-61**
- НАС НЕ КУПИШ. **Н-62**
- НА СТАРІ ДРІЖДЖІ ТАКИ НЕМА НАДІЇ. **Н-63**
- НА СТАРІСТЬ ПРИГОДИТЬСЯ. **Н-64**
- НАТЕ І (Й) МІЙ ГЛЕК НА КАПУСТУ. **Н-65**
- НАТЕ І (Й) МОЇ ШТАНИ В ЖЛУКТО. **Н-66**
- НАТЕ І (Й) МОЮ БАНОЧКУ НА ДЬОГОТЬ. **Н-67**
- НА ТИХІ ВОДИ, НА ЯСНІ ЗОРІ. **Н-68**
- НА ТОБІ, НЕБОЖЕ, ЩО МЕНІ НЕ ГОЖЕ. **Н-69**
- НА ТОРГІВЛІ НЕ ПОЖАЛІЄШ КОПІЙКИ – ЗАРОБИШ КАРБОВАНЕЦЬ. **Н-70**
- НА ТРАСЦЮ ВІН МЕНІ ЗДАВСЯ! **Н-71** див. НАГАДАЙ КОЗІ СМЕРТЬ. **Н-19**
- НАУКА НЕ ЙДЕ БЕЗ ДРЮКА. **Н-72** див. також: ТАК НІЧОГО Й НЕ ВТЯМИВ. **Т-17**
- НА ХВІСТ СОЛІ НЕ НАСИПЛЕШ. **Н-73**
- НА ЦИБУЛЯЧОМУ ХВОСТІ ДАЛЕКО НЕ ЗАЙДЕШ. **Н-74**
- НА ЦЬОМУ СВІТІ ПОТРІБНА БАМАЖЕЧКА, НА ТОМУ – ЧИСТА СОРОЧКА. **Н-75**
- НАЧАДИЛИ – ХОЧ ШАБЛЮ ВІШАЙ. **Н-76**
- НАЧЕ ВІТРОМ ЗДМУХНУЛО. **Н-77**
- НАЧЕ ДЬОГТЕМ ВИМАСТИЛИ. **Н-78** див. ЛИХО НЕ ХОДИТЬ САМОТНЬО. **Л-12**

- НАЧЕ ЖИВЦЕМ У ЗЕМЛЮ ЗАКОПАЛИ. **Н-79** див. ХАЙ ХОЧ ВОВКОМ
ВИЮТЬ, МИНУЛОГО НЕ ПОВЕРНУТЬ. **Х-14**
- НА ЧУЖІЙ БІДІ Я НЕ ЖНЕЦЬ І НЕ КОСАР. **Н-80**
- НА ЧУЖІЙ ЗЕМЛІ НЕ УСМІХАЄТЬСЯ НІ СОНЦЕ, НІ ДОЛЯ. **Н-81**
- НА ЧУЖОМУ ГОРБИ НЕ ВИГРЕБЕШЯ ДО СТАТКІВ. **Н-82**
- НАША ХАТА СКРАЮ. **Н-83**
- НАШЕ ВАМ. **Н-84** див. також: ПОПАВ З-ПІД РИНВИ НА ДОЩ. **П-78**
- НАШЕ ДІЛО ПРОСТЕ: ОРИ, МЕЛІ, ЇЖ. **Н-85**
- НАШЕ ДІЛО ТАКЕ! **Н-86** див. ПОБІГАН ЗА ВОЗОМ, ПОБІЖИШ І ЗА
САНЬМИ. **П-39**
- НАШЕ (ТВОЄ) ДІЛО – ТЕЛЯЧЕ. **Н-87** див. також: ПЛЮВАТЬ МЕНІ НА ВСІХ З
ВИСОКОЇ ДЗВІНИЦІ; ПОЖИВЕМО – ПОБАЧИМО. **П-35**
- НАШЕ РЕМЕСЛО – ЛЕМІШ І ЧЕРЕСЛО. **Н-88**
- НАШЕ ТУТ НЕ ПЛЯШЕ. **Н-89**
- НАШІ ВГОРУ ПІШЛИ – З БЛАГОРОДНИМИ ВОДЯТЬСЯ. **Н-90** див. ЩАСТЯ –
МОВ ТРЯСЦЯ. **Ш-1**
- НАШОМУ РОДУ НЕ БУДЕ ПЕРЕВОДУ. **Н-91**
- НАЩО З'ЄДНУВАТИ РУКИ, КОЛИ НЕМА ЄДНОСТІ В ГОЛОВАХ. **Н-92** див.
БУДЕ ЗМОГА ВДАРІТИ, – РУКИ НЕ ПОЖАЛІС. **Б-72**
- НАЩО З ЯЗИКА РОБИТИ ДЗВОНА. **Н-93**
- НАЩО МЕНІ ЦЕЙ КЛОПІТ. **Н-94** див. В ОДНЕ ВУХО ВВІЙШЛО, У ДРУГЕ
ВИЙШЛО. **В-88**
- НАЩО НА ГОРЕ ЩЕ НАГРОМАДЖУВАТИ ЛИХО. **Н-95** див. НЕ РАЗ БУВ І
НА КОНІ, І ПІД КОНЕМ. **Н-192**
- НАЩО НА ДОБРЕ ДІЛО ГОСТРИТИ СОКИРУ. **Н-96**
- НЕ БЕРИ ГРІХ НА ДУШУ. **Н-97**
- НЕ БЕРИ ТОГО, ЩО ПОГАНО ЛЕЖИТЬ. **Н-98** див. ЧИМ БІЛЬШЕ МАСШ,
ТИМ ЩЕ БІЛЬШЕ ХОЧЕТЬСЯ МАТИ. **Ч-18**
- НЕ БИЙ ЛЕЖАЧОГО. **Н-99**
- НЕ БІДОЛАХИ – НЕПОПРАВНІ ДУРНІ. **Н-100** див. СИДИ – НЕ РИПАЙСЯ. **С-33**
- НЕ БУДЬ СВИНЕЮ. **Н-101**
- НЕ БУЛО НА МОЛОЦІ, ТО Й НА СИРОВАТЦІ Й ПОГОТІВ НЕ БУДЕ. **Н-102**
- НЕ ВАШИМ НОГАМ МОЄ ЧЕРЕВО НОСИТИ. **Н-103**
- НЕ ВАШІЙ СТАРОСТІ З НАМИ ХОДИТИ. **Н-104** див. ТРУДНЕ НАШЕ ДІЛО –
НЕ НА ВАШУ СИЛУ. **Т-55**
- НЕ ВАШОГО РОЗУМУ ДІЛО. **Н-105**
- НЕ ВЕЛИКИЙ ПАН. **Н-106**
- НЕ <ВИЙШЛО> ТЕПЕР, ТО <ВИЙДЕ> В ЧЕТВЕР. **Н-107** див. також: НЕ
ВСЯКИЙ ЗЛОЧИН Є ЗЛОЧИНОМ. **Н-116**; СТАРОГО ВОВКА ЗА ХВІСТ
НЕ ВПІЙМАЄШ. **С-89**; УСЯКІЙ ЛЮДИНІ, ПРИ ОХОТІ, МОЖНА
ОБЛАМАТИ КРИЛА. **У-30**; ЦЕ СМАЛЕНОГО ВОВКА НЕ БАЧИВ. **Ш-12**
- НЕ ВИРВЕШ З КОРІННЯМ – <ХВИЛЬКИ> СПОКІЙНО НЕ ПРОЖИВЕШ. **Н-108**
- НЕ ВИШУКУЙ ЧИЙОГОСЬ ЛИХА, БО СВОЄ ЗУСТРІНЕШ. **Н-109** див. БУДЕ
КАЯТТЯ, ТА НЕ БУДЕ ВОРОТТЯ. **Б-73**
- НЕ ВМЕР ДАНИЛО, ТО БОЛЯЧКА ЗАДАВИЛА. **Н-110**

- НЕ ВМРЕШ ДО РАНКУ. *Н-111* див. НЕ ПОРИ ГАРЯЧКИ. *Н-185*
 НЕ ВСЕ ГОЛОД ЧУЄ. *Н-112* див. ЗНОВУ ЦІ САМІ ГОСТІ В ЦЮ САМУ
 ХАТУ. *З-99*
 НЕ ВСЕ Ж ВАМ СТАРШИМИ БУТИ. *Н-113*
 НЕ ВСЕ ЗРАЗУ ПРИХОДИТЬ ДО ЛЮДИНИ. *Н-114* див. КОЛИ НЕ ПРОЗРІВ
 ЗАРАЗ, ПРОЗРІЄШ ЗАВТРА. *К-36*
 НЕ ВСЯКА (НЕ ВСЯКИЙ) КРАДІЖКА (КРАДІЖ) – ЗЛОДІЙСТВО. *Н-115*
 НЕ ВСЯКИЙ ЗЛОЧИН Є ЗЛОЧИНОМ. *Н-116*
 НЕ ВТІКАЙ ОД КРАСИ, НЕ ЩОДНЯ ЗУСТРІНЕШСЯ З НЕЮ. *Н-117*
 НЕ В ТІМ СИЛА, ЩО КОБИЛА СИВА, А В ТІМ, ЩО НЕ ВЕЗЕ. *Н-118*
 НЕ ВЧИ (ПОВЧИ) УЧЕНОГО. *Н-119* див. також: ГОРДИХ ЧАС ШВИДКО
 СКРУЧУЄ В БАРАНЯЧИЙ РІГ. *Г-31*
 НЕ ГАРЯЧКУЙ, БО ОПЕЧЕШСЯ. *Н-120* див. ТИ РАННІЙ ПТАХ, А Я
 СТРІЛЯНА ПТИЦЯ. *Т-33*
 НЕ ГОВОРИЛА, НЕ БАЛАКАЛА, УЗЯЛА МАЗНИЦЮ ТА ЗА МЕДОМ
 ПІШЛА. *Н-121*
 НЕГОЖЕ ВОСКУ ПЛАКАТИ ВДЕНЬ. *Н-122* див. ПЕРЕД КРАСОЮ І ЛЮДИ
 ПЛАЧУТЬ. *П-8*
 НЕ ГОНИСЯ ЗА ДОЛЕЮ. *Н-123* див. ЗВЕРХУ СМІЄТЬСЯ, А ВСЕРЕДИНІ
 СИЧИТЬ. *З-64*
 НЕ ГРАЙ З ВОГНЕМ. *Н-124*
 НЕ ГУСТО, АЛЕ Й НЕ ПУСТО. *Н-125*
 НЕ ГУСТО НА РОЗУМ. *Н-126*
 НЕДАЛЕКО ВТІК. *Н-127* див. ДІДИЧ З ПЕРЕВАРЕНОЇ СИРОВАТКИ. *Д-37*
 НЕ ДОЛИВАЙ СОБІ ЛИХА. *Н-128*
 НЕ ДО ТЕБЕ ЧАРКА П'ЄТЬСЯ, ТО НЕ КАЖИ ЗДОРОВ. *Н-129*
 НЕ ДУЖЕ ВИСОКО ЛІТАЙ, БО НИЗЬКО СЯДЕШ. *Н-130*
 НЕ ДУРИТЬ МОЮ ГОЛОВУ: Я ТЕЖ РОЗУМ НЕ В РЕШЕТІ НОШУ. *Н-131*
 НЕ ЖАРТУЙ З НЕДОЛЕЮ, КОЛИ МАСШ СЯКУ-ТАКУ ДОЛЮ. *Н-132* див.
 ЖИВЕ МАС ЖИТИ. *Ж-5*
 НЕ ЖЕНИСЯ ЗА ДУРНОЮ СЛАВОЮ, БО В БЕЗСЛАВ'Я ПІДЕШ. *Н-133*
 НЕ ЖИРУЙ НА ЧУЖОМУ ГОРІ – ЗІ СВОЇМ ЗУСТРІНЕШСЯ. *Н-134*
 НЕ ЖИТТЯ, А РОЗКІШ: НА ЖОРНАХ МЕЛИ, У СТУПІ ТОВЧИ, ВЕРЕТЕНОМ
 ПРЯДИ, НА ВЕРСТАТІ ТЧИ, БЕЗ СОЛІ ЇЖ, СЛІЗЬМИ УМИВАЙСЯ, А
 РУКОЮ ВТИРАЙСЯ. *Н-135*
 НЕ ЖНИ, ЧОГО НЕ ПОСІЯВ. *Н-136*
 НЕ ЖУРИСЯ ЗА ПОЛОВОЮ, КОЛИ МАСШ ЗЕРНО. *Н-137*
 НЕ ЗАПУСКАЙ З НАСКОКА СВОЇ ПАЗУРІ У ЧІЙСЬ ПЕЧІНКИ. *Н-138*
 НЕ ЗАХОДЬ У ЧУЖИЙ ЧАС, – ТОДІ У СВІЙ НЕ ПОТРАПИШ. *Н-139* див.
 БУДЕ КАЯТТЯ, ТА НЕ БУДЕ ВОРОТТЯ. *Б-73*
 НЕ З ВЕЛИКОГО ДОБРА ДОВОДИТЬСЯ ІНОДІ ТРИМАТИ ЯЗИК ЗА ЗУБАМИ.
Н-140 див. БАГАТО ТАКИХ ВАС, ХИТРОВЕРХИХ, НА СВІТІ
 РОЗВЕЛОСЯ. *Б-8*
 НЕЗГРАБНИЙ, НЕНАЧЕ КУЛЬ МУКИ. *Н-141* див. НЕ ДУЖЕ ВИСОКО ЛІТАЙ,
 БО НИЗЬКО СЯДЕШ. *Н-130*

- НЕ З ОДНІСІ ПЕЧІ ЇВ ХЛІБ. **H-142**
- НЕ ЇВ ЩЕ ПЕЧЕНОЇ ЦИБУЛІ. **H-143** див. МАТЕРІ ЙОГО ЦУРПАЛОК. **M-15**
- НЕ КЛАДИ РУКУ НА СМЕРТЬ, ВОНА САМА ПОКЛАДЕ НА ТЕБЕ РУКУ. **H-144**
- НЕ КОЖЕН СТРІЧАЄ СВІЙ ЩЕДРИЙ РАНОК ЧИ ЩЕДРИЙ ВЕЧІР. **H-145**
- НЕ КРУТИ МЕНІ ГОЛОВОЮ, НАЧЕ КОБИЛА В СПАСІВКУ. **H-146**
- НЕ КУЄ, НЕ МЕЛЕ. **H-147**
- НЕ ЛЕТИ, МОВ БАЙБАС НА ВЕСІЛЛЯ. **H-148**
- НЕ ЛЕТИ, ЯК БЕЗ ГОЛОВИ. **H-149**
- НЕ ЛІЗЬ В ЧУЖУ ДУШУ. **H-150** див. ДАЙ МЕНІ СПОКІЙ. **D-1**
- НЕ ЛІЗЬ ПОПЕРЕД БАТЬКА В ПЕКЛО. **H-151** див. також: ПЛИВИ, ГРЕБИСЯ, ПЛАВЕЦЬ, НА ДНО СПУСКАЙСЯ, МРЕЦЬ. **П-34** ; ПОПЕРЕД БАТЬКА В КОМУНІЗМ СКАЧЕ. **П-82**; ПОПЕРЕД БАТЬКА В ПЕКЛО НЕ ПОЛІЗЕ. **П-83**; ЧОГО ЛІЗЕШ ПОПЕРЕД БАТЬКА В ПЕКЛО? **Ч-26**
- НЕ ЛЯКАЙ (НЕ ЛЯКАЙТЕ), – МИ (Я) ВЖЕ ЛЯКАНІ (ЛЯКАНИЙ): <ПІД СІДЛОМ СМЕРТІ ЛЕЖАЛИ>. **H-152**
- НЕ МАЄ СОВІСТІ НІ НА МАКОВЕ ЗЕРНО. **H-153** див. ДОПАВСЯ ДО ЧУЖОГО, МОВ КИРИК ДО СМЕТАНИ. **D-73**
- НЕ МАЄ ХТОСЬ РОБОТИ, ТО Й ЧЕШЕ ЯЗИКА, МОВ НА НЬОГО ЛИЗАК НАПАВ. **H-154** див. ТАКЕ ВИГАДАЄТЕ, ЩО Й СЛУХАТИ НЕМА ЧОГО. **T-5**
- НЕМА ЗАКОНУ НА ЯЗИКИ. **H-155** див. ЖУРБА СОРОЧКИ НЕ ДАС. **Ж-26**
- НЕ МАЛА БАБА КЛОПОТУ. **H-156**
- НЕМА ЛЮБОВІ – ХОДИ ХОЧ ДО ПЕНЬКА, Є ЛЮБОВ – ТРИМАЙСЯ ПО ЧЕСТІ. **H-157** див. В (У) СІРКА (РЯБКА) ОЧЕЙ НЕ ПОЗИЧАВ (НЕ ПОЗИЧАЮТЬ). **B-105**
- НЕМА НІЧОГО ПОСТІЙНОГО В ЖИТТІ. **H-158** див. ВСЕ (УСЕ) ЙДЕ, ВСЕ (УСЕ) МІНЯЄТЬСЯ, <А БАБИ НАЙБІЛЬШЕ>. **B-98**
- НЕМА ПРАВДИ НА СВІТІ. **H-159** див. СТІЛЬКИ МЕНІ ДО РУК ПЛИВЕ, СКІЛЬКИ В ТЕБЕ З НОСА КАПНЕ. **C-93**
- НЕМА ТАКОГО КУПЦЯ В СВІТІ, ЯКИЙ ХОТІВ БИ ЗАРОБИТИ МЕНШЕ, АНІЖ МОЖНА. **H-160** див. ТИ НЕ ОБДУРИШ – ТЕБЕ ОБДУРЯТЬ. **T-32**
- НЕМА ТАМ ЧОГО РОЗКАЗУВАТИ, НЕМА ЧОГО Й СЛУХАТИ. **H-161** див. ЇВ, ЩО АЖ ЗА ВУХАМИ ЛЯЩАЛО, ЩЕ Й ПІДХВАЛЮВАВ. **Ї-1**
- НЕМА ЧИМ ПОХВАЛИТИСЯ. **H-162** див. НАВІПЬ ЧОРТ НЕ ХВАЛИТЬСЯ РОГАМИ. **H-11**
- НЕ МІРЯЙ УСІХ НА СВОЮ МІРКУ. **H-163**
- НЕ МОЄ ПРОСО, НЕ МОЇ Й ГОРОБЦІ. **H-164** див. також: І (Й) ПРОСО МОЄ, І ГОРОБЦІ МОЇ. **I-52**
- НЕ МОЖНА ІЗ ДЬОГТЮ І МЕДУ ЗРОБИТИ СПОЖИВНУ СУМІШ. **H-165**
- НЕ МОЖНА ТІЛЬКИ НА НЕБО ВИЛІЗТИ. **H-166**
- НЕ МОРОЧ МЕНІ ГОЛОВИ І НИЖЧЕСПИННЯ ЗАРАЗОМ. **H-167**
- НЕ НА МОЇ ПЛЕЧІ ТАКА НОША. **H-168**
- НЕ НА ТАКИХ НАПАЛІ. **H-169** див. НАС НЕ КУПИШ. **H-62**
- НЕ НА ТОЙ БІК ДЕРЕВО ГНЕСІ. **H-170**
- НЕ НА ТУ НОГУ СКАЧЕТЕ. **H-171**

- НЕ ОДИН КІВШ ЛИХА ЧЕРПНЄШ. **H-172**
 НЕ ПЕРЕГИНАЙ ПАЛИЦЮ, БО ВИПРЯМИТЬСЯ – І ПО ТОБІ ПЕРШОМУ
 ВДАРИТЬ. **H-173** див. ЗБИРАЙ СИЛУ, КОЛИ НЕ МАСШ РОЗУМУ. **3-61**
 НЕ ПЕРЕПАЛО СЬОГОДНІ – ЗАВТРА ПЕРЕПАДЕ. **H-174**
 НЕ ПЕЧИ ХОЧ ТИ МЕНЕ. **H-175** див. ХАЙ ТЕБЕ ЧОРТИ НА ТІМ СВІТІ
 ПЕЧУТЬ. **X-12**
 НЕ ПИТАВШИ (НЕ ПИТАЮЧИ) БРОДУ, <ШУБОВСТЬ У ВОДУ>. **H-176** див.
 також: ВІД СВАТАННЯ ЩЕ ДАЛЕКО ДО ВЕСІЛЛЯ. **B-49**
 НЕ ПИТАЙСЯ ВРОДИ, А ПИТАЙСЯ РОДУ. **H-177**
 НЕ ПІДИ, НЕНАЧЕ РАК ПО ДРЖДЖІ. **H-178**
 НЕ ПІДІЙМАЙТЕ РУКУ НА ЖИТТЯ! **H-179** див. І (Й) НА ГАРМАТНИЙ
 ПОСТРІЛ НЕ МОЖНА ПІДПУСКАТИ. **I-42**
 НЕ ПІДМІНИ СВОЄІ ДОЛІ НА ЧУЖУ. **H-180** див. УТЕКТИ ВІД СЕБЕ НЕ
 МОЖНА. **У-32**
 НЕ ПІДШУКУЙ ПРИКЛЮЧКУ НА ЧИЮСЬ СТАРІСТЬ. **H-181**
 НЕ ПО ЙОГО ПЛЕЧАХ ТЯГАР. **H-182** див. ПРОЩАВАЙ, РОЗУМ, ДО
 РАНКУ. **П-122**
 НЕ ПОКЛОНЯЙСЯ ПОСТОЛУ, КОЛИ МОЖНА ВКЛОНИТИСЯ ЧОБОТУ. **H-183**
 НЕ ПОЛІЗЕ В КИШЕНЮ ЗА СЛОВОМ. **H-184** див. також: КОЖНА КАПУСТА
 МАС СВОЮ ГОЛОВУ. **К-19**
 НЕ ПОРИ ГАРЯЧКИ. **H-185**
 НЕ ПО РОКАХ КЛЕПАНИЙ НА ЯЗИК. **H-186**
 НЕ ПОСАГ, А ЧЕСТЬ КРАСИТЬ МОЛОДУ. **H-187**
 НЕ ПОСПІШАЙ ТАК – ДЕНЬ І СЬОГОДНІ ВЕЛИКИЙ. **H-188** див. І (Й) КОНЕМ
 НЕ ЗДОЖЕНЄШ. **I-34**
 НЕ ПО ЧАСУ РОЗМАХНУВСЯ. **H-189**
 НЕ ПРОСПИТЬ НІ ЧУЖОЇ, НІ СВОЄІ ГРУШКИ В ПОПЕЛІ. **H-190**
 НЕПРОХАНИЙ ГІСТЬ, ЩО ПОБАЧИТЬ, ТЕ Й ПОІСТЬ. **H-191**
 НЕ РАЗ БУВ І НА КОНІ, І ПІД КОНЕМ. **H-192**
 НЕ РОБИ З КОПИТА. **H-193**
 НЕ РОДИСЯ КРАСИВИМ, А РОДИСЯ ЩАСЛИВИМ. **H-194**
 НЕ РОЗБАВЛЯЙ, ЧОЛОВІЧЕ, ГОРЛІКУ ВОДОЮ, НЕ ТОЙ СМАК БУДЕ. **H-195**
 НЕ РОЗСУДИВ ІХ МИР, ТО, МОЖЕ, ВІЙНА РОЗСУДИТЬ. **H-196**
 НЕ РУБАЙ З ПЛЕЧА. **H-197**
 НЕ СВЯТІ ГОРШКИ ЛПЛЯТЬ. **H-198**
 НЕ СКАЧИ, ПАНЕ, ЦАПОМ, БО, ГЛЯДИ, СЛИМАКОМ ПОПОВЗЄШ. **H-199**
 НЕ СПИТЬСЯ, БО ХЛІБ СНИТЬСЯ. **H-200**
 НЕ СТАНЕ БАБА ДІВКОЮ. **H-201** див. НАВІТЬ ПОГАНІЙ МИР КРАЩЕ
 ДОБРОЇ БУЧІ. **H-10**
 НЕ СТРАХАЙТЕ МЕНЕ СЬОГОДНІ, БО Я ВАС МОЖУ НАЛЯКАТИ
 ЗАВТРА. **H-202**
 НЕ СУДИ, БО Й ТЕБЕ ОСУДЯТЬ. **H-203**
 НЕ СУНЬ СВОЮ ГОЛОВУ В ЧУЖИЙ ГЛЕК (КАЗАН). **H-204**
 НЕ СЬОГОДНІ З'ЯВИВСЯ НА СВІТ. **H-205** див. НЕ БУДЬ СВИНЕЮ. **H-101**
 НЕ ТАК БІДА, ЯК ПРИБІДОК. **H-206**

- НЕ ТАКИЙ УЖЕ ЧОРТ СТРАШНИЙ, ЯК ЙОГО МАЛЮЮТЬ. **Н-207**
- НЕ ТАК СТАЛОСЯ, ЯК ГАДАЛОСЯ. **Н-208**
- НЕ ТВОГО <БАБЬСЬКОГО> УМА (РОЗУМУ) ДІЛО. **Н-209** див. також: ЦИГАН ТЕЖ ПРИВЧАВ СВОЮ КОБИЛУ НЕ ЇСТИ. **Ц-12**
- НЕ ТВОЯ СПАРХІЯ І НЕ ТВОЯ ПЕЧАЛЬ. **Н-210** див. НАПЛЮВАТИ – ЦЕ НЕ КЕРУВАТИ. **Н-53**
- НЕ ТИКАЙ МЕНІ ПІД НІС. **Н-211** див. ДО ДОБРА НЕ ДОВЕДЕ (НЕ ДОВЕДУТЬ). **Д-67**
- НЕ ТИ КОГОСЬ, ТО ХТОСЬ ТЕБЕ. **Н-212**
- НЕ ТИ НОСИШ КОРИННЯ – КОРИННЯ НОСИТЬ ТЕБЕ. **Н-213** див. також: ЗЧАВИТЬ ГОЛОД ТІЛО, ТО Й НЕЧИСТЬ У ДУШУ ЗАБРЕДЕ. **З-115**
- НЕ ТІЛЬКИ СВІТ НА ЇХНІХ ВОЛАХ ЗЙШОВСЯ. **Н-214**
- НЕ ТІ ТЕПЕР МЛИНИ МЕЛЮТЬ. **Н-215**
- НЕ ТОБІ МЕНЕ ВЧИТИ. **Н-216** див. ВИБУЯВ, ЯК ДУБ, А РОЗУМУ Й НА ЖОЛУДЬ НЕ ВРОДИЛО. **В-23**
- НЕ ТОБІ РОЗКАЗУВАТИ, НЕ МЕНІ СЛУХАТИ. **Н-217** див. ГАРНА КАЗКА-БАЙКА. **Г-4**
- НЕ ТОЙ ТЕПЕР ДЯДЬКО ПІШОВ. **Н-218** див. ЛІВОЮ ФРАЗОЮ НАЙКРАЩЕ ЗАМАЗАТИ ВСЯКУ ДІРКУ. **Л-14**
- НЕ ТРУСІТЬ БІДУ – ОБТРУСИТЕ ГОРЕ. **Н-219**
- НЕ ТУРКОЧИ, БО Й ТАК ГОЛОВА В ОБРУЧАХ ТРИЩИТЬ. **Н-220** див. І (Й) В (У) ДОБРЕ ЖЛУКТО НЕ ВМІСТИШ. **І-3**
- НЕ ТЯГНИ, ЯК БАГАТОГО ЗА ПЕЧІНКИ. **Н-221**
- НЕХАЙ ГНЕТЬСЯ ЛОЗА, А ТИ, ДУБЕ, КРПИСЯ. **Н-222**
- НЕХАЙ ЛЕГЕНЬКО ЗГАДАЄТЬСЯ ЇМ! **Н-223** див. ПЛАЧЕМ ЛИХО (ЛИХА) НЕ ВІДПЛАЧЕШ (НЕ ЗБУДЕШСЯ). **П-33**
- НЕ ХОДИ ПО РОЗУМ ДО ОЗАДДЯ. **Н-224**
- НЕ ХОЧЕ ПІВЕНЬ НА ЧУЖЕ ВЕСІЛЛЯ, ТА НЕСУТЬ. **Н-225**
- НЕ ШУКАЙ ВРОДУ, А ШУКАЙ ПОРОДУ. **Н-226**
- НЕ ШУКАЙ КОМУСЬ ГОРЯ, КОЛИ СВОЄ НЕДАЛЕКО ХОДИТЬ. **Н-227**
- НЕ Я КОГОСЬ З'ЇМ – МЕНЕ БЕЗ СОЛІ З'ЇДЯТЬ. **Н-228**
- НЕ Я – САМА БІДА ПІДРАХУВАЛА. **Н-229**
- НИС, МОВ КОМАР НА БОЛОТІ. **Н-230** див. ДРІБНА ЛЮДИНА ТЕПЛОЇ ПЕЧІ ШУКАЄ. **Д-82**
- НІБИ З МІСЯЦЯ ЗВАЛИВСЯ. **Н-231**
- НІ ВІД КОРОВИ НАБЛІУ, НІ ВІД СВИНІ РАТИЦІ. **Н-232** див. ОДНА БІДА ЙДЕ З ПОДВІР'Я, А СВІЖА ВХОДИТЬ У ВОРОТА. **О-12**
- НІ ЗА ПЛЕЧИМА, НІ ПЕРЕД ОЧИМА. **Н-233** див. БІГАН ЗА ВОЗОМ, – ПОБЖИШ І ЗА САНКАМИ. **Б-26**
- НІ ЗА ЩО НІ ПРО ЩО. **Н-234** див. ВЛИП (УЛИП), ЯК МУХА В МЕЛЯСУ. **В-75**
- НІКОЛИ МОЛОДІСТЬ НЕ ДУМАЄ НАПЕРЕД. **Н-235**
- НІКОЛИ НІЧИМ НЕ ДОГОДИШ. **Н-236** див. ЦЕ ТАКИЙ, ЩО НЕ ВСИДИТЬ І НЕ ВЛЕЖИТЬ. **Ц-9**
- НІ ПЕРЕД КИМ НЕ ЛОМИТЬ ШАПКИ. **Н-237** див. ПЛЮВАТЬ МЕНІ НА ВСІХ З ВИСОКОЇ ДЗВІНИЦІ. **П-35**

НІ ПУХУ НІ ПЕРА. **Н-238**
 НІ РИБ'ЯЧОГО ОКА, НІ ЛУСКИ ВАМ. **Н-239**
 НІ СІЛО НІ ВПАЛО. **Н-240**
 НІ СЛУХУ НІ ПЕРЕСЛУХУ. **Н-241**
 НІ ТПРУ НІ НУ. **Н-242**
 НІХТО НЕ ЗНАЄ, ДЕ ЙОГО ГРИМ НОЧУЄ. **Н-243**
 НІХТО НЕ ЗНАЄ, ДЕ ЙОГО ДОЛЯ: <ПОПЕРЕДУ, ПОЗАДУ ЧИ ЗБОКУ>. **Н-244**
 НІХТО НЕ ЗНАЄ СВОГО ЧАСУ І ГРОБОВИЩА. **Н-245**
 НІХТО НЕ ЗНАЄ, ЧИС БУДЕ ЗАВТРА. **Н-246**
 НІХТО НЕ РОЗБЕРЕТЬСЯ, ЩО ТАКЕ ЖІНКА: <ОДИН ДЕНЬ ВОНА З ТОБОЮ, МОВ СОНЦЕ, СІДАЄ, А НА ДРУГИЙ – ВІДЬОМСЬКЕ ПОМЕЛО СІДЛАЄ>. **Н-247**
 НІХТО СВОГО ЩАСТЯ-ДОЛІ НЕ ВГАДАЄ. **Н-248**
 НІЩО ТАК НЕ ВІДРОДЖУЄ ЛЮДИНУ, ЯК ЛЮБОВ, І НІЩО ТАК НЕ ВБИВАЄ ЛЮДИНУ, ЯК ТЕЖ ЛЮБОВ. **Н-249**
 НОВА ВЛАДА – ТО ЖУРАВЕЛЬ У НЕБІ. **Н-250** див. НЕ СУНЬ СВОЮ ГОЛОВУ В ЧУЖИЙ ГЛЕК (КАЗАН). **Н-204**
 НОВЕ ДІЛО – МОЛОДИЙ ВОГОНЬ. **Н-251**
 НОГИ <Ж> НЕ КУПОВАНІ. **Н-252**

О

ОБЕРЕЖНІШЕ ХОДИ ПО ЗЕМЛІ, ПОСЛИЗНУТИСЯ НЕ ТЯЖКО. **О-1**
 ОБЕРЕЖНО ІДИ ПОЗЕМЛІ, БО ЗАВАЛИШСЯ. **О-2** див. НАД ОДНИМ ГРИМИТЬ, А ДРУГОГО БЛИСКАВКА Б'Є. **Н-25**
 ОБЩАНКА – ЦЯЦЯНКА. **О-3**
 ОБ'ЇЛИ РІЗНІ, НАЧЕ ГУСІНЬ. **О-4** див. ПАН ДЛЯ ПАНА НЕ СТАРАВСЯ Б, А ПАСІЧНИК ДЛЯ САДОВОДА ЗАВЖДИ ПОСТАРАЄТЬСЯ. **П-1**
 ОБЛИЧЧЯМ НЕ ВИЙШОВ. **О-5** див. ДУШЕЮ НЕ ВИЙШОВ. **Д-100**
 ОБЛОМЛЯТЬ, МОВ ГОРОБА ВОСЕНИ. **О-6** див. РУКИ КОРОТКІ. **Р-26**
 ОБПКАЄШСЯ, ТА НЕ ЗАРІКАЄШСЯ. **О-7**
 ОБРАВСЯ ГРИБОМ – ТРЕБА ЛІЗТИ В КОШИК. **О-8**
 ОДИН БАГАТО ПРОСИТЬ, А ДРУГИЙ МАЛО ДАС. **О-9** див. НІ ТПРУ НІ НУ. **Н-242**
 ОДИН ВЗУТИЙ, А ДРУГОМУ ВЗУТТЯ ТІЛЬКИ СНИТЬСЯ. **О-10**
 ОДИН ДИВИТЬСЯ НА ЛІД, А ДРУГИЙ НА ШЕВЦЯ. **О-11**
 ОДНА БІДА ЙДЕ З ПОДВІР'Я, А СВІЖА ВХОДИТЬ У ВОРОТА. **О-12**
 ОДНА БРОВА – ВАРТА ВОЛА, <А ДРУГИЙ – І ЦІНИ НЕМА>. **О-13** див. також: КУПЦІ З БАРУ – НІ ГРОШЕЙ, НІ ТОВАРУ. **К-81**
 ОДНА ГОЛОВА ДОБРЕ, А ДВІ – ЩЕ ГІРШЕ. **О-14**
 ОДНА ЗЕРНИНА ДАС ЖМЕНЮ ЗЕРНА. **О-15**
 ОДНАКОВО, ЯК ПЛИСТИ. **О-16**
 ОДНА УДАЧА ВЕДЕ ЗА СОБОЮ ЩЕ Й ДРУГУ. **О-17** див. ЛИХО НЕ ХОДИТЬ САМОТНЬО. **Л-12**

ОДНИМ МИРОМ МАЗАНІ. **О-18** див. також: ВИМІНЯВ ШИЛО НА ШВАЙКУ. **В-34**; ХАЙ НОГА МЕНІ ВІДСОХНЕ. **Х-6**; ЯК НЕ ВКУСИШ, ТО І З МІСЦЯ НЕ ЗРУШИШ. **Я-42**

ОДНИМ МОТУЗОЧКОМ ЗВ'ЯЗАНІ. **О-19** див. ЗА ТИМ ДОБРОМ НЕ ВГОНИШСЯ. **З-53**; ЗОЛОТЕ ТЕЛЯ ОБЛИЗАЛО РУКУ. **З-102**; НАТЕ І (Й) МОЇ ШТАНИ В ЖЛУКТО. **Н-66**; СВОЮ БІДУ І ГРОМОМ НЕ ПРИБ'ЄШ. **С-24**

ОДНІ ВЧАТЬСЯ ЖАТИ, А ДРУГІ РОЗУЧУЮТЬСЯ. **О-20**

ОДРУЖИВСЯ НА ЧОТИРИ ВІТРИ. **О-21**

ОДРУЖИТИСЯ – НЕ ПЕРЕКРУТИТИСЯ. **О-22**

ОД СМЕРТІ НЕ ВТЕЧЕШ. **О-23**

ОКО В ОКО, Й ЧУБ У ЧУБ. **О-24** див. І (Й) ЩЕЛЕПА ВІДВАЛИЛАСЯ, І ОЧІ НА ЛОБА ПОЛІЗЛИ. **І-59**

ОРЛИНИЙ КЛЕКІТ НАВІТЬ З-ПІД ХМАРИ ЧУТИ. **О-25**

ОТАК ЗА ОНУЧУ МОЖНА ПІДНЯТИ БУЧУ. **О-26**

ОТ ЗА КИМ БЕРЕЗОВА КАША СУМУЄ. **О-27**

ОТ ЗА КИМ КІНО ПЛАЧЕ ДРІБНИМИ СЛЬОЗАМИ. **О-28** див. ЩО НЕ СЛОВО, ТО ЗОЛОТО. **Ш-40**

ОТ І СПРАВДИЛОСЯ МОЄ СЛОВО. **О-29** див. ЯК У ВОДУ ДИВИЛАСЯ (ДИВИЛИСЯ). **Я-59**

ОТ І ШУКАЙ ВІТРА В ПОЛІ. **О-30**

ОТО, КУДИ СКОЧИВ! **О-31** див. НАПЛЮВАТИ – ЦЕ НЕ КЕРУВАТИ. **Н-53**

ОТ ТОБІ Й МАЄШ. **О-32** див. ТВІЙ БАТЬКО І МІЙ БАТЬКО НА ОДНОМУ СОНЦІ ОНУЧІ СУШИЛИ. **Т-23**

ОТ ЯК НЕ ЖИВЕ, А ТРУНИ НЕ МИНЕ. **О-33**

П

ПАН ДЛЯ ПАНА НЕ СТАРАВСЯ Б, А ПАСІЧНИК ДЛЯ САДОВОДА ЗАВЖДИ ПОСТАРАЄТЬСЯ. **П-1**

ПАН ЧИ ПРОПАВ. **П-2** див. також: ПОДАЛІ ВІД ГРІХА. **П-48**

ПАПІР УСЕ СТЕРПИТЬ. **П-3**

ПАПІРЦЯМИ НЕ НАГОДУЄШ. **П-4** див. В (У) ПЕЧІНКАХ СИДИТЬ (СИДЯТЬ) <МЕНИ>. **В-96**

ПАР КІСТОК НЕ ЛОМИТЬ. **П-5**

ПАХНЕ СМАЛЕНИМ. **П-6**

ПЕРЕД ДІВЧИНОЮ МАЛО НА КОЛІНА НЕ СТАЄМО, А ЖІНКУ ПО КОЛІНА В ЗЕМЛЮ ВГАНЯЄМО. **П-7**

ПЕРЕД КРАСОЮ І ЛЮДИ ПЛАЧУТЬ. **П-8**

ПЕРЕДАВ КУТІ МЕДУ. **П-9** див. також: ВІНЮСЯ, КАЮСЯ, ЗАРІКАЮСЯ – БІЛЬШЕ НЕ БУДУ. **В-35**

ПЕРЕД ОЧИМА – МЕЛУН, А ЗА ПЛЕЧИМА – КЛАДУН. **П-10**

ПЕРЕКОТИПОЛЕ НЕ ЗНАЄ, ЩО ТАКЕ СПРАВЖНЄ КОРИННЯ. **П-11**

ПЕРЕМІНИ СОРОЧКИ НЕ МАЄ, А НОРОВ ПОКАЗУЄ. **П-12**

ПЕРШІЙ КЛИН ВБИТО. **П-13**

ПЕРШИЙ КРАСЕНЬ У СЕЛІ. **П-14** див. САМ БОГ НЕ ЗНАВ, ЩО БІС У
 КОЖНУ ЧУЖУ ЖІНКУ ПО ЛОЖЦІ МЕДУ КЛАВ. **С-4**
 ПЕЧАТКА В КИШЕНІ – ЦЕ ТРИВОГА НА СЕРЦІ. **П-15**
 ПИЙТЕ, ЖИЛИ, ПОКИ ЖИВИ. **П-16**
 ПИЛЬНІСТЬ І НАКЛЕПИ – ЦЕ ДВІ ВЕЛИКІ РІЗНИЦІ. **П-17**
 ПИШАЄТЬСЯ, МОВ СВЯЧЕНЕ ПОРОСЯ. **П-18** див. В (У) ГОЛОВІ ЩЕ Й НЕ
 ОРАНО. **В-6**
 ПИШАЄТЬСЯ, МОВ ТЕЛЯ В НАРИТНИКУ. **П-19**
 ПИШАЄТЬСЯ, МОВ ТУРЕЦЬКИЙ БІБ У ГОРОСІ. **П-20** див. І (Й) НА ЛЮДЕЙ
 ПОДИВИТИСЯ, І СЕБЕ ПОКАЗАТИ. **І-43**
 ПИШЕ – ПРЯМО ЯК МУХА ДИШЕ. **П-21**
 ПІВЕНЬ СОЛОВ'ЄМ НЕ ЗАСПІВАЄ. **П-22** див. З ОДНИМ АРШИНОМ ДО
 ВСЬОГО НЕ ПІДСТУПИШ. **З-100**
 ПІДІЙМАЙ, СОВО, КРИЛЬЦЯ. **П-23** див. ВІД ЗЛОСТІ ПЕЧІНКА БОЛИТЬ. **В-43**
 ПІДНЯВСЯ ДУРЕНЬ У ЦІНІ. **П-24**
 ПІДРУБУЄ СУК, НА ЯКОМУ ТРИМАЄМСЯ МИ. **П-25**
 ПІД ТВОЄЮ РОЗУМНОЮ ШАПКОЮ ГОЛОВА ДУРНІШОЮ СТАЛА. **П-26**
 див. ГАРНА КАЗКА-БАЙКА. **Г-4**
 ПІЗНЯ ГОДИНА НЕЧИСТУ СИЛУ ВИВОДИТЬ. **П-27**
 ПІСЛЯ МЕНЕ ХАЙ САМА ЗЕМЛЯ ДОГОРИ ДРИГОМ ПЕРЕКИНЕТЬСЯ. **П-28**
 ПІСЛЯ ТАКОГО ВІТАННЯ ПОТЯГЛО НА ШАПКОБРАННЯ. **П-29** див. ЗАДАРМА
 ПОРІГ НЕ ПЕРЕСТУПИТЬ. **З-8**
 ПІШЛА ПИСАТИ ГУБЕРНІЯ. **П-30**
 ПІШЛА (ПІШЛО), ЯК УЧОРАШНЯ ВОДА: <ЗДОГАНЯЙ – НЕ
 ЗДОЖЕНЕШ>. **П-31**
 ПІШЛО ЗА ВІТРОМ (ВОДОЮ). **П-32**
 ПІЛАЧЕМ ЛИХО (ЛИХА) НЕ ВІДПІЛАЧЕШ (НЕ ЗБУДЕШСЯ). **П-33** див. також:
 ЖУРБОЮ БІДІ НЕ ПОСОБИШ. **Ж-29**
 ПЛИВИ, ГРЕБИСЯ, ПЛАВЕЦЬ, НА ДНО СПУСКАЙСЯ, МРЕЦЬ. **П-34**
 ПЛЮВАТЬ МЕНІ НА ВСІХ З ВИСОКОЇ ДЗВІНИЦІ. **П-35**
 ПОБАЧИМО, ЯКОЇ ТИ ЗАСПІВАЄШІ. **П-36**
 ПОБАЧУ – ПРИБ'Ю! **П-37** див. ХВАЛИЛАСЯ ВІВЦЯ, ЩО В НЕЇ ХВІСТ, ЯК У
 ЖЕРЕБЦЯ. **Х-17**
 ПОБИЙ МЕНЕ ХРЕСТ. **П-38**
 ПОБИГАВ ЗА ВОЗОМ, ПОБІЖИШ І ЗА САНЬМИ. **П-39**
 ПОВЕРТАЙ ГОЛОБЛІ НАЗАД. **П-40**
 ПОВІСЬ НА ГІЛЛЯЦІ – ОДИН ОДНОГО НЕ ПЕРЕВАЖИТЬ. **П-41** див. ЯКИЙ
 БАТЬКО, ТАКИЙ І СИН. **Я-28**
 ПОГАНЕ ОДВІЄТЬСЯ, А ГАРНЕ ПРИТЯГНЕТЬСЯ. **П-42** див. НАВІТЬ І З КВАСУ
 ВИРОСТАЄ ОКРАСА. **Н-8**
 ПОГАНЯЙ ДО ЯМИ. **П-43**
 ПОГАСИ ЗАРАЗ СВОЄ ПОЛУМ'Я: НЕ В ТОЙ БІК ВОНО МЕТНУЛОСЯ. **П-44**
 ПОГИБЕЛЛЮ ПАХНЕ. **П-45** див. ЩОБ І ДУХОМ ПОГАНІМ НЕ ТХНУЛО. **Щ-16**
 ПОГЛЯДАЙ І НА ПЕРЕДНІ, І НА ЗАДНІ КОЛЕСА. **П-46** див. також: ЩОБ НЕ
 БУВ ТАКИМ РОЗУМНИМ. **Щ-18**

- ПОГОРІВ, ЯК ШВЕД ПІД ПОЛТАВОЮ. **П-47**
- ПОДАЛІ ВІД ГРІХА. **П-48**
- ПОДАЛІ ВІД ЛИХА. **П-49** див. НАЇВ ЧЕРЕВО НА ЧУЖОМУ ГОРІ. **Н-30**
- ПОДАЛІ ВІД ЛЮДСЬКОГО ОКА. **П-50** див. ПРИПАС НІКОЛИ НЕ ЗАВАДИТЬ. **П-111**
- ПОДЛЕНА РАДІСТЬ – ПОДВІЙНА РАДІСТЬ, А ПОДЛЕНЕ ГОРЕ – ПОЛОВИНА ГОРЯ. **П-51**
- ПОДУМАЄШ, ВЕЛИКЕ ЦАБЕ. **П-52** див. ДЕРЕТЬСЯ, МОВ ЖАБА НА КОРЧ. **Д-27**
- ПОЖАЛІВ БОГ РАКА. **П-53**
- ПОЖАЛІЙ ЗБРОЮ ОДИН РАЗ, ТО ВОНА ТЕБЕ СІМ РАЗ ПОЖАЛІС. **П-54** див. В (У) ГОСПОДАРСТВІ І МОТУЗОЧОК ЗГОДИТЬСЯ. **В-8**
- ПОЖИВЕМО – ПОБАЧИМО. **П-55**
- ПОЗИЧАЙ У ЗАЙЦЯ НОГИ. **П-56**
- ПОЇДЕШ ПО ШЕРСТЬ, А ВЕРНЕШСЯ СТРИЖЕНИМ. **П-57**
- ПОКАЄШСЯ ПОТІМ, ТА ЗАПІЗНО БУДЕ. **П-58** див. НАВІТЬ ПОГАНІЙ МИР КРАЩЕ ДОБРОЇ БУЧІ. **Н-10**
- ПОКИ В БАБИ СПЕЧУТЬСЯ КПИШІ, В ДІДА НЕ СТАНЕ ДУШІ. **П-59**
- ПОКИ ГЛАДКИЙ СХУДНЕ, ХУДОГО НА ЦВИНТАР ПОНЕСУТЬ, <І СОБАКА НЕ ГАВКНЕ>. **П-60** див. НА ЇХНІЙ ВІК НАШОГО БРАТА ВИСТАЧИТЬ. **Н-31**
- ПОКИ ГОРОБЦЯ (ПІВНЯ) НАМАЛЮЄ, БИКА (ВОЛА) З'ЇСТЬ. **П-61**
- ПОКИ ГРІМ НЕ ВДАРИТЬ. **П-62** див. ЗУБАМИ ТРИМАЮТЬСЯ ОДИН ОДНОГО. **З-110**
- ПОКИ Є ДОБРА ВІРА, ДОТИ НЕ ЗЛОМИТЬ НЕЩАСТЯ. **П-63** див. УСЕ МИНЕТЬСЯ, А ПРАВДА ЗАЛИШИТЬСЯ. **У-23**
- ПОКИ ЛЮДИНА ЖИВЕ, ЧЕКАЄ ЧОГОСЬ ВЕЛИКОГО. **П-64**
- ПОКИСЛА ТРОХИ – І ПІДСИХАЙ. **П-65**
- ПОКИ ТИХО ЛИХО. **П-66** див. НІХТО НЕ ЗНАЄ СВОГО ЧАСУ І ГРОБОВИЩА. **Н-245**
- ПОКИ ХВАЛЬКО НАХВАЛИТЬСЯ, БУДЬКО НАБУДЕТЬСЯ. **П-67**
- ПОКИ ХОДИТЬ СТРАХ, – ПРАВДА НЕ ВИРОСТЕ. **П-68** див. З МОВЧАННЯ ПРАВДА НЕ ВИРОСТЕ. **З-90**
- ПОКИ ЩО СУДДІ БЛІШЕ ЗНАЮТЬ ПІДЗЕМЕЛЛЯ, НІЖ ЗЕМЛЮ І НЕБО. **П-69** див. ЗЕМЛЯ ТОНКА – НЕ ПРОВАЛІТЬСЯ В ПІДЗЕМЕЛЛЯ. **З-79**
- ПОЛЕ ПЕРЕЙТИ І НІГ НЕ ПОКОЛОТИ. **П-70**
- ПОЛІЗ, НАЧЕ ВІЛ У ЯРМО. **П-71**
- ПО ЛЮБОВІ МОЖУТЬ ЖЕНИТИСЯ АБО БЕЗПРОСВІТНІ ДУРНІ, АБО ВЕЛИКІ ПАНИ, ЩО ПРОЖИВАЮТЬ НА ГОЛОВИЗНІ. **П-72**
- ПОМАНИЛИ БУБЛИКОМ, А ПЕТЛЕЮ СТИСНУТЬ. **П-73**
- ПОМЕНШАЄ РОЗУМУ В ГОЛОВІ, ПОМЕНШАЄ І ХЛІБА НА ЗЕМЛІ. **П-74**
- ПОМОЖУТЬ, ЯК БАБІ КАДИЛО, КОЛИ БАБУ ЗДУБИЛО. **П-75**
- ПОМ'ЯНИ МОЄ СЛОВО. **П-76**
- ПОНАДИВСЯ ГЛЕК ВОДУ НОСИТИ. **П-77**
- ПОПАВ З-ПІД РИНВИ НА ДОЩ. **П-78**
- ПОПАВСЯ <У ЧОРТОВУ СУПРЯГУ>, ЯК ЖАБА В ТЕНЕТ – <НІ ВЗАД, НІ ВПЕРЕД>. **П-79**

- ПОПАДЕТЬСЯ БИЧОК НА МОТУЗОК. **П-80**
 ПОПАЛА ДУША НА БІСОВІ ЖОРНА. **П-81**
 ПОПЕРЕД БАТЬКА В КОМУНІЗМ СКАЧЕ. **П-82**
 ПОПЕРЕД БАТЬКА В ПЕКЛО НЕ ПОЛІЗЕ. **П-83** див. також: НЕ ЛІЗЬ ПОПЕРЕД
 БАТЬКА В ПЕКЛО. **Н-151**; ПЛИВИ, ГРЕБИСЯ, ПЛАВЕЦЬ, НА ДНО
 СПУСКАЙСЯ, МРЕЦЬ. **П-34**; ЧОГО ЛІЗЕШ ПОПЕРЕД БАТЬКА В
 ПЕКЛО? **Ч-26**
 ПОРА ПІТИ ПО РОЗУМ ДО ГОЛОВИ. **П-84**
 ПО-РІЗНОМУ ВМИРАЮТЬ ПТИЦЯ І ТХІР. **П-85** див. ІДУЧИ ПО ЧУЖУ
 ГОЛОВУ, ДУМАЙ ПРО СВОЮ (НЕСИ І СВОЇ КОСТІ). **І-20**
 ПОРОХ ТРИМАЙТЕ СУХИМ. **П-86**
 ПОРОШИНКА ОКО ЗАСЛІПЛЮЄ. **П-87**
 ПО СВОЇЙ ЧЕСТІ ЛЮДИ НОГАМИ НЕ СТУПАЮТЬ. **П-88**
 ПОСЛАВ БОГ ГОСТЕЙ ПРОТИ НОЧІ. **П-89**
 ПОСЛУХАЛИСЯ ВУХА ЯЗИКА, А ТЕПЕР ГОРЯ І ВІДРОМ НЕ ВИНЕСЕШ. **П-90**
 ПОТАЄМНЕ СТАЄ ЯВНИМ. **П-91**
 ПОТРІБНЕ ТВОЄ СПАСИБІ І ПЕРЕПРОСИНИ, ЯК СОБАЦІ ДРАСТУЙ. **П-92**
 ПОТРІБНИЙ, ЯК МІСЯЦЬ У НЕБІ. **П-93** див. МІЙ БАТЬКО ГОРІВ, А ХТОСЬ
 РУКИ ПОГРІВ. **М-32**
 ПОТРІБНИЙ, ЯК СОБАЦІ «ДОБРИДЕНЬ». **П-94**
 ПОТРУСИМО ДУШУ, ЯК ГРУШУ. **П-95**
 ПОТЯГЛИ ХВОСТИ, МОВ ШОЛУДИВИ ПСИ. **П-96** див. КОЛИ ОЗЕРО СТАЄ
 БОЛОТОМ – ТЯЖКО, А КОЛИ ЛЮДИНА, ТО СТРАШНО. **К-37**
 ПОХВАЛИ (ХВАЛИ) МЕНЕ, МОЯ ГУБОНЬКО, <БО РОЗДЕРУ ДО САМИХ ВУХ>.
П-97 див. також: СЛАВНОМУ ПАРУБКУ СЛАВНО І ПОНОСИТИ. **С-53**
 ПОХОДИШ БЛЯ ПАНСЬКОГО ДОБРА – ЗАБРЬОХАСІСЯ, НАЧЕ СВИНЯ В
 КАЛЮЖІ. **П-98** див. СПОМ'ЯНЕШ (ЗГАДАЄШ) МОЄ СЛОВО. **С-80**
 ПО ЦІЙ МОВІ БУВАЙ ЗДОРОВИЙ. **П-99** див. МІЙ БАТЬКО ГОРІВ, А ХТОСЬ
 РУКИ ПОГРІВ. **М-32**
 ПОЧИНАЛИ ЗА ЗДРАВІЄ, ЧОГО Ж ТЯГНЕШ ЗА УПОКІЙ. **П-100**
 ПОЧУТТЯ БЕЗ РОЗУМУ – ЦЕ ТОЙ ХМІЛЬ, ЯКИЙ І ГОЛОВУ ЗРВЕ. **П-101**
 ПОШЛЕ КОГОСЬ НА НЕБО ВІВЦІ ПАСТИ. **П-102** див. І (Й) КІНЦІ У ВОДУ. **І-28**
 ПРАВДА – ВОНА ЯК СЛОВО БОЖЕ. **П-103**
 ПРАВДА НА НАШОМУ БОЦІ. **П-104**
 ПРАВДА ОЧІ КОЛЕ. **П-105**
 ПРАВЕДНА ІСКРА ЗНАЄ, ДЕ ВПАСТИ. **П-106**
 ПРАВИТЬ, МОВ ЗА РІДНОГО БАТЬКА. **П-107**
 ПРИ ГРІШНОМУ ТІЛІ МАЄ ГОЛОС ПРАВЕДНИКА. **П-108**
 ПРИЙДЕ ЩЕ ЗИМА І НА ПСА. **П-109**
 ПРИЙШЛИ ПО ВОВНУ – ЛИШИЛИСЯ БЕЗ ШЕРСТІ. **П-110**
 ПРИПАС НІКОЛИ НЕ ЗАВАДИТЬ. **П-111**
 ПРИТУЛИЛА ГОРБАТОГО ДО СТІНИ. **П-112**
 ПРИЧАЇВСЯ, ЯК МИША ПІД МІТЛОЮ. **П-113** див. НЕ РОБИ З КОПИТА. **Н-193**
 ПРИШИЮ І ПРИЛАТАЮ. **П-114** див. ЗАДЕШЕВО НЕ ВІДКУПИТЬСЯ. **З-10**
 ПРО ДУШУ ПОДУМАЙ. **П-115**

ПРОЖИВ ДЕНЬ – І ТО ДОБРЕ. *П-116* див. ЗА ТИМ ДОБРОМ НЕ
ВГОНИШСЯ. *З-53*
ПРО МЕНЕ, <СЕМЕНЕ>. *П-117* див. ЯК НЕ ЇЛА ДУША ЧАСНИКУ, ТО Й
ТХНУТИ НЕ БУДЕ. *Я-45*
ПРОНОЗУВАТА ШАТКІВНИЦЯ, ТА НА ВИДУ НІЧОГО СОБИ. *П-118*
ПРОПАВ ТОРГ, ПРОПАЛА Й ГОРІЛКА. *П-119*
ПРОСПІВАВ СВОС, А ТАМ ХОЧ І НЕ РОЗВИДНЯЙСЯ. *П-120*
ПРОТОРЕНІ СТЕЖКИ ЗАВЖДИ ЛЕГШІ. *П-121*
ПРОЩАВАЙ, РОЗУМ, ДО РАНКУ. *П-122*
ПРЯМО ГОРА ЗВАЛИЛАСЯ З МОЇХ ПЛЕЧЕЙ. *П-123*
ПСОВІ ОЧІ ПРОДАВ. *П-124* див. НАЇВ ЧЕРЕВО НА ЧУЖОМУ ГОРІ. *Н-30*
ПТАХ ПЕРЕЛІТНИЙ: ЯК НЕ ПОЛЕТИТЬ УГОРУ, ТО САМІ СКИНЕМО ВНИЗ
З ГНІЗДА. *П-125*
ПТИЦЯ ТАКОЖ БОСА ХОДИТЬ, І НЕ ЖУРИТЬСЯ. *П-126* див. БОСЕ, А
ЧОГОСЬ РАДІЄ. *Б-57*
ПУПОВИНОЮ МОЖЕ ВИЛІЗТИ ЦЕ БАГАТСТВО. *П-127* див. ЗДОХ, ЯК
ПІВЕНЬ ОД ЧЕМЕРИЦІ. *З-73*
ПУСТИ БРЕХНЮ ДРІБНУ, НАЧЕ МАК, А ВИРОСТЕ ЗАВБІЛЬШКИ З
КУЛАК. *П-128*
П'Ю, ТА РОЗУМУ НЕ ПРОПИВАЮ. *П-129*
П'ЯТЕ ЧЕРЕЗ ДЕСЯТЕ. *П-130*

Р

РАДІЄ, НАЧЕ БОГА ЗА БОРОДУ ПШІМАВ. *Р-1*
РАЗ ЖИВЕМО НА СВІТІ. *Р-2*
РАЗ НА ТЕ ПШІЛО. *Р-3*
РАНИ ЛІКУЮТЬ, А НЕ ЯТРЯТЬ. *Р-4*
РАННІЙ СМІХ НА ПІЗНІ СЛЬОЗИ ПОВЕРТАЄ. *Р-5*
РАНО ЧИ ПІЗНО ПРИЙДЕШ (ПРИЙДЕТЕ). *Р-6* див. СИЛУВАНИМ КОНЕМ НЕ
НАРОБИШ. *С-36*
РИБА І ЗАЙЦІ ЗАВЕДУТЬ У СТАРЦІ. *Р-7*
РИБА НЕ БЕЗ КОСТІ, А ЧОЛОВІК НЕ БЕЗ ЗЛОСТІ. *Р-8*
РИНУВСЯ, МОВ ВЕДМІДЬ НА ПАСІКУ. *Р-9* див. ТРИМАЙ ЯЗИК ЗА ЗУБАМИ,
<ЩОБ НЕ ЇСТИ БОРІЦЬ З ГРИБАМИ>. *Т-51*
РІДНОГО БАТЬКА ЗА КОПІЙКУ (ПРИБАВ КОПІЙКУ) ПРОДАВ БИ
(ПРОДАСТЬ). *Р-10*
РІЗНІ ЧАСИ ПО-РІЗНОМУ ЦІНУЮТЬ ЛЮБОВ. *Р-11*
РОБИ ПО ПРАВДІ – ОЧІ ВИЛІЗУТЬ. *Р-12*
РОБОТИ ДО САМОЇ СУБОТИ. *Р-13*
РОЗКАЖИ, ЯК НА ДУХУ. *Р-14*
РОЗКІШ ПРИХОДИТЬ ЗІ СМАКОМ, А МИНАЄТЬСЯ З БОЛЕМ. *Р-15*
РОЗКОШУЄ, ЯК ПАМПУХ В ОЛІЇ. *Р-16* див. ДЕРЖАВІ КРАПЛЮ, СОБИ
КВАРТУ. *Д-28*
РОЗЛЕДАЧІВ ТИ, ЯК ЦЕРКОВНА БРАМА. *Р-17*
РОЗМОЛОЛАСЯ, МОВ КОЛЕСО БЕЗ БУКШІ. *Р-18*

РОЗПАСКУДИЛИСЯ, НАЧЕ В ТЕЩІ. **P-19**
 РОЗУМНА ГОЛОВА, ТІЛЬКИ НЕ НА ТІ В'ЯЗИ ВМОСТИЛАСЯ. **P-20**
 РОЗУМНИЙ МОЖЕ СЕБЕ НАЗВАТИ ДУРНЕМ, А ДУРЕНЬ – НІКОЛИ. **P-21**
 РОЗУМНИЙ ЧОЛОВІК, А ВЕРЗЕ ЧОРТИ БАТЬКА ЗНА ЩО! **P-22** див. ТВОЄ
 <ЛЕЖИТЬ> ЗВЕРХУ (ЗНИЗУ). **T-24**
 РОЗУМ ТРЕБА МАТИ В ГОЛОВІ. **P-23**
 РОКІВ, ЩО ЗБІГЛИ, ЯК ВЕСНЯНА ВОДА, – ЗДОГАНЯЙ – НЕ ЗДОЖЕНЕШ. **P-24**
 РОТ – НЕНАЧЕ ХЛІВ: <ЯК РОЗЧИНИТЬСЯ – ЗАМКОМ НЕ ЗАЧИНИШ,
 КВАЧЕМ НЕ ЗАТУЛИШ>. **P-25** див. ВЛИП (УЛИП), ЯК МУХА В
 МЕЛЯСУ. **B-75**
 РУКИ КОРОТКІ. **P-26**
 РУКОЮ ПОДАТИ. **P-27**
 РЯТУЙТЕ МОЮ ДУШУ! **P-28** див. ЗІТХАЄТЕ (ЗІТХНУЛА), МОВ (ЯК)
 ОСТАННЄ СПЕКЛИ (СПЕКЛА). **3-86**

С

САМА БАЛАМУТКА, ЯКИХ ЗЕМЛЯ НЕ ЗНАЛА. **C-1** див. ПОКИСЛА ТРОХИ –
 І ПІДСИХАЙ. **П-65**
 САМА РОЗУМІЄШ, НЕ МАЛЕНЬКА. **C-2**
 САМ БІС НОГУ ВЛОМИТЬ. **C-3** див. ЖІНКУ З ЯКОГО БОКУ НЕ ПОВЕРНИ –
 ОДНЕ ЛУКАВСТВО ПОБАЧИШ. **Ж-24**
 САМ БОГ НЕ ЗНАВ, ЩО БІС У КОЖНУ ЧУЖУ ЖІНКУ ПО ЛОЖЦІ МЕДУ
 КЛАВ. **C-4** див. також: ПРОНОЗУВАТА ШАТКІВНИЦЯ, ТА НА ВИДУ
 НІЧОГО СОБІ. **П-118**
 САМ ДІДЬКО ТОБІ НЕ ВГОДИТЬ. **C-5** див. БИЙ СВІЙ СВОГО, ЩОБ ЧУЖИЙ
 БОЯВСЯ. **Б-24**
 САМ ДІДЬКО У ВАШИХ ДІЛАХ ШИЮ СКРУТИТЬ. **C-6**
 САМЕ ТЕПЕР ДО ОПЕНЬОК, КОЛИ НАС УЖЕ НА ПНІ ОБТЯТО. **C-7** див. НЕ
 ТІ ТЕПЕР МЛИНИ МЕЛЮТЬ. **Н-215**
 САМЕ ЩАСТЯ НАД ВАМИ ТОРБОЮ ТРУСИТЬ. **C-8** див. І (Й) ЗА ТОРБУ
 ЧЕРВОНЦІВ НЕ ПРОДАМ. **I-22**
 САМИМ «СПАСИБЬ» НЕ ВІДБУДЕШ. **C-9**
 САМОМУ Й ПІЧ ОСТОБІСІЄ. **C-10**
 САМ П'Є, САМ ГУЛЯЄ. **C-11**
 САМУ БРЕХНЮ ІЗ БРЕХЕНЬ ЗА ПРАВДУ ВИДАСТЬ, ОКОМ НЕ МОРГНУВШИ.
C-12 див. ХЛІБОМ НЕ ГОДУЙ, А ПОГОВОРИТИ ДАЙ. **X-32**
 СВИНЯ НАВІТЬ У ЦЕРКВІ БАЮРИ ШУКАЄ. **C-13**
 СВІЙ ГРІШ НЕ ПРОПУСТИТЬ КРІЗЬ ГОРЛО. **C-14** див. НЕ БУДЬ
 СВИНЕЮ. **Н-101**
 СВІЙ НЕ СВІЙ, А НЕ ЛІЗЬ У ГОРОД. **C-15**
 СВІЙ СВОГО ЗЛЯКАВСЯ. **C-16**
 СВІТ КЛИНОМ НЕ ЗІЙШОВСЯ. **C-17** див. також: Є ПРАВДА НА СВІТІ. **Є-7**; ЩОБ
 ВАМ (ТОБІ) <В ДУШІ> ПУСТО БУЛО. **Щ-14**
 СВІТ НЕ БЕЗ ДОБРИХ ЛЮДЕЙ. **C-18**

- СВІТЛИЙ ГЕТЬМАН ЗНАЄ, ЩО МУЖИК ТЕПЕР НІЧОГО НЕ МАЄ. *C-19* див.
 ЛЮБИВ І ВОВК КОБИЛУ, ТА ЗАЛИШИВ ХВІСТ І ГРИВУ. *Л-21*
 СВІТ ШИРОКИЙ! *C-20* див. РАЗ ЖИВЕМО НА СВІТІ. *P-2*
 СВОГО ЗАВТРАШНЬОГО ДНЯ НЕ ВГАДАЄШ. *C-21*
 СВОЮ СМЕРТЮ НЕ ПОМРЕШ. *C-22* див. ПРАВДА ОЧІ КОЛЕ. *П-105*
 СВОЇ РАНИ НАЙБОЛЮЧШИ (НАЙБІЛЬШЕ БОЛЯТЬ). *C-23* див. також: СВОЯ
 СОРОЧКА НАЙБЛИЖЧА ДО ТІЛА. *C-25*
 СВОЮ БІДУ І ГРОМОМ НЕ ПРИБ'ЄШ. *C-24*
 СВОЯ СОРОЧКА НАЙБЛИЖЧА ДО ТІЛА. *C-25*
 СВЯТИНІ ЛЕГШЕ ВТРАТИТИ, АНЖ ЗНАЙТИ. *C-26*
 СЕЛЯНИН БЕЗ ЗЕМЛІ – ЦЕ РИБА БЕЗ ВОДИ. *C-27*
 СЕРЕД ЖИВИХ НІЧОГО ЖИВОГО НЕ БАЧИШ. *C-28* див. ЗОЛОТО ПРИКОПАВ
 ГЛИБОКО, А ДУШУ ЗОВСІМ ЗАГРІБ. *З-104*
 СЕРЕД ЛЮДЕЙ НЕ ЗАЛИШИМОСЯ БЕЗ ЛЮДЕЙ. *C-29* див. ОДНА ЗЕРНИНА
 ДАЄ ЖМЕНЮ ЗЕРНА. *О-15*
 СИВИНА – НЕ ДИВИНА. *C-30*
 СИДИ Й СПОДІВАЙСЯ З МОРЯ ПОГОДИ. *C-31*
 СИДИМО, У ВУС НЕ ДУЄМО. *C-32*
 СИДИ – НЕ РИПАЙСЯ. *C-33*
 СИДИТЬ НА ЛЮДЯХ, МОВ ДЗВІН БЕЗ'ЯЗИКИЙ. *C-34*
 СИЛОМЦЬ ДІВОЧУ ДУШУ НЕ РОЗГОРНЕШ. *C-35*
 СИЛУВАНИМ КОНЕМ НЕ НАРОБИШ. *C-36*
 СИЛЬНІШИХ ТРЕБА РОЗУМНІШЕ БИТИ. *C-37*
 СІДАЙ (СІДАЙТЕ), ЛАВИ НЕ ПЕРЕСИДИШ (НЕ ПЕРЕСИДИТЕ). *C-38*
 СІДАЮЧИ НА ХАНСТВО, ДУМАЙ ПРО ДВІ КАРИ – НЕБЕСНУ І ЗЕМНУ. *C-39*
 СІЛЬ ТОБІ В ОЧІ. *C-40*
 СКАЖЕ – СНІП ЗАВ'ЯЖЕ. *C-41*
 СКАЖИ НА МИЛІСТЬ БОЖУ! *C-42* див. ДЕ Є ТАКІ ГРАБЛІ, ЩОБ ВІД СЕБЕ
 ГРЕБЛИ? *Д-17*
 СКАЖУ ПО СЕКРЕТУ. *C-43*
 СКАЗАНО ДЛЯ ТАК ГОДИТЬСЯ. *C-44*
 СКІЛЬКИ НЕ СТАРАЙСЯ, А ВЧОРАШНІЙ ДЕНЬ НЕ ПОВЕРНЕШ. *C-45*
 СКІЛЬКИ НЕ СТАРАЙСЯ, А ВЧОРАШНЬОЇ ВОДИ НЕ ДОЖЕНЕШ. *C-46* див.
 СКІЛЬКИ НЕ СТАРАЙСЯ, А ВЧОРАШНІЙ ДЕНЬ НЕ ПОВЕРНЕШ. *C-45*
 СКІЛЬКИ СВІТА (СВІТУ), СТІЛЬКИ Й ДИВА. *C-47*
 СКОПАЙ МІЛКО, ПОСІЙ РІДКО, ТО ВРОДИТЬ ДІДЬКО. *C-48* див. ВДОВИН
 ПЛУГ ДО БЛАГОВІЩЕНСЬКОГО ТИЖНЯ НЕ ОРЕ. *В-12*
 СКОРІШЕ ВІДХОРУЮ, А СВОГО НЕ ПОДАРУЮ. *C-49*
 СКОРІШЕ РАК СВИСНЕ І СУХА ДОВБНЯ ЗАЦВІТЕ. *C-50*
 СКОРО (ШВИДКО) КАЗКА КАЖЕТЬСЯ (МОВИТЬСЯ), <ТА НЕ СКОРО ДІЛО
 РОБИТЬСЯ>. *C-51* див. також: І (Й) <ЩЕРБАТОЇ> КОПІЙКИ ЗА
 ДУШЕЮ НЕ МАЄ. *І-60*
 СЛАВНА ЛЮДИНА, КУДИ НЕ ПІДЕ – ВСІМ ДО СЕРЦЯ ПРИПАДЕ. *C-52*
 СЛАВНОМУ ПАРУБКУ СЛАВНО І ПОНОСИТИ. *C-53*

- СЛАВНУ ПІСНЮ СПІВАЄШ, НАВІТЬ ВОРОНА КРАЩОЇ НЕ ВТНЕ. *С-54* див.
 КОЖЕН ПІЄ, ЯК УМІЄ. *К-16*
- СЛІВ НА ВІТЕР НЕ КИДАЄ. *С-55*
- СЛОВА – ПОЛОВА. *С-56*
- СЛОВО НЕ ГОРОБЕЦЬ. *С-57*
- СЛОВО СЛОВОМ, А ЗА БАМАЖЕЧКУ ТРИМАЙСЯ. *С-58* див. НА ЦЬОМУ СВІТІ
 ПОТРІБНА БАМАЖЕЧКА, НА ТОМУ – ЧИСТА СОРОЧКА. *Н-75*
- СЛУЖБА СЛУЖБОЮ, А МАЄТНІСТЬ – МАЄТНІСТЮ. *С-59*
- СЛУЖБА СОБАЧА, А ЗИСКУ – НІЯКОГО. *С-60* див. ЯКА СЛУЖБА, ТАКИЙ І
 ЗИСК. *Я-14*
- СЛУЖБА – ЦЕ ВІТЕР, ЩО НЕ ЗНАТИ, ЯК ПОДМЕ. *С-61* див. З ГРОШИКА І З
 КОШИКА ЖИВЕШ. *З-70*
- СЛУХАЙ ТА МОТАЙ НА ВУС. *С-62*
- СМАЛЕНИМ ПАХНЕ. *С-63*
- СМАЛЕНОМУ ЗАВЖДИ ЗВІДКИСЬ ВОГНЕМ ЧИ ДИМОМ ПАХНЕ. *С-64*
- СМЕРТЬ НЕ МАЄ ОДЕЖІ, А ЛИШЕ КОСУ. *С-65*
- СМИКАЄ, МОВ ГОРОХ ПРИ ДОРОЗІ. *С-66*
- СМІЙСЯ, ВРАЖЕ, ТА НЕ ДУЖЕ. *С-67*
- СМІХ І ГРІХ ЖИВУТЬ ПО СУСІДСТВУ. *С-68* див. ДАСТЬ БОГ КУПЦЯ, А
 ДІДЬКО РОЗГУДЦЯ. *Д-9*
- СМОЛИ Б ТИ НАПИВСЯ НА СВОЄМУ ВЕСІЛЛІ. *С-69*
- СМУТОК НІ РОЗУМУ, НІ СОРОЧКИ НЕ ДАСТЬ. *С-70*
- СОВІСТІ НЕМА У ВАС НІ НА КОПІЙКУ. *С-71*
- СОВІСТЬ У ЛІСІ З ВОВКАМИ ПРОТРУБИВ. *С-72*
- СОРОКА НА КРИЛІ (НА ХВОСТІ) ПРИНЕСЛА. *С-73* див. також: МОЖЕ,
 ВАШЕ ЗАМИРИТЬСЯ З НАШИМ. *М-42*
- СОРОМУ НЕ ОББЕРЕШСЯ. *С-74*
- СПАСИБІ ЗА ДОБРЕ СЛОВО. *С-75* див. З ВОДИ ХОЛОДЦЮ НЕ ЗВАРИШ. *З-65*
- СПАСИБІ – НЕ ВІДБУДЕШ (НЕ ВІДБУДЕТЕ). *С-76* див. також: НЕ ПЕРЕПАЛО
 СЬОГОДНІ – ЗАВТРА ПЕРЕПАДЕ. *Н-174*
- СПЕРЕДУ І ЗЗАДУ ХОРОШОГО СКЛАДУ. *С-77*
- СПІЛКА – ЧОЛОВІК І ЖІНКА. *С-78* див. ЗЕМЛЮ НЕ ПІДМАНИШ, А
 ЛЮДИНУ МОЖНА. *З-75*
- СПОКІЙНО, НАЧЕ В ПАЗУСІ. *С-79*
- СПОМ’ЯНЕШ (ЗГАДАЄШ) МОЄ СЛОВО. *С-80* див. також: САМ ДІДЬКО У
 ВАШИХ ДІЛАХ ШИЮ СКРУТИТЬ. *С-6*; ТІКАВ, АЖ П’ЯТИ
 ВИБЛИСКУВАЛИ. *Т-34*; ЯЗИК – ВЕЛИКЕ ДІЛО. *Я-4*
- СПОСТЕРЕЖНИЙ ПУНКТ – ЦЕ НЕ РІДНИЙ ДЯДЬКО, А ОБОЗ – КУМА. *С-81*
 див. НАЙКРАЩЕ ВОЮВАТИ СИТОМУ, А РОБИТИ ПЕРЕБІЖКИ –
 ГОЛОДНОМУ. *Н-32*
- СПОЧАТКУ ТРЕБА ДУМАТИ, А ПОТІМ РОБИТИ. *С-82*
- СПУСКАЙТЕСЯ, КУМЕ, НА ДНО І НЕ ТРАТЬТЕ СИЛИ. *С-83*
- СТАРЕ ВЕРЕТЕНО УМІЄ ПРЯСТИ ПРЯЖУ. *С-84*
- СТАРЕ ЯК МАЛЕ. *С-85*
- СТАРІ ЗАВЖДИ ВІДСТАЮТЬ ВІД ЖИТТЯ. *С-86*

СТАРІ КРУТЯТЬСЯ, А МОЛОДІ УЧАТЬСЯ. *C-87*
 СТАРІСТЬ НЕ КРАСИТЬ ЛЮДИНИ. *C-88*
 СТАРОГО ВОВКА ЗА ХВІСТ НЕ ВПІЙМАЄШ. *C-89*
 СТАРОГО ЛИСА НЕ ВИВЕДЕШ З ЛІСА. *C-90*
 СТАРШИМ, КУДИ ПОШЛЮТЬ. *C-91*
 СТАРШИНСТВО – ВЕЛИКЕ ДІЛО. *C-92*
 СТИЛКИ МЕНІ ДО РУК ПЛИВЕ, СКІЛЬКИ В ТЕБЕ З НОСА КАПНЕ. *C-93*
 СТО ДРУЗІВ – ЦЕ МАЛО, ОДИН ВОРОГ – ЦЕ БАГАТО. *C-94*
 СТО КОПАНОК ЙОМУ ЧОРТІВ. *C-95* див. МАТЕРІ ЙОГО ЦУРПАЛОК. *M-15*
 СТРАХ ВИБРАВ ДУШУ, ТІЛЬКИ ЖИВІТ ЗАЛИШИВСЯ. *C-96* див. НЕ ЛЯКАЙ
 (НЕ ЛЯКАЙТЕ), – МИ (Я) ВЖЕ ЛЯКАНІ (ЛЯКАНИЙ): <ПІД СІДЛОМ
 СМЕРТІ ЛЕЖАЛИ>. *H-152*
 СТРАХ МОЖЕ І ЧОРТА ВИПЛОДИТИ. *C-97*
 СТРАХ – ЦЕ ТАКА ТІТКА, ВІД ЯКОЇ І В ЛЕВІВ ТРУСЯТЬСЯ ЖИЖКИ. *C-98*
 див. НЕ <ВИЙШЛО> ТЕПЕР, ТО <ВИЙДЕ> В ЧЕТВЕР. *H-107*
 СТРАХ ЯК ПОГАНО! *C-99* див. РІДНОГО БАТЬКА ЗА КОПІЙКУ (ПРИБАВ
 КОПІЙКУ) ПРОДАВ БИ (ПРОДАСТЬ). *P-10*
 СТРАШНІ В СВІТІ ТРИВОГИ І СТРАШНІ ГОРИ ПЕЧАЛІ. *C-100*
 СУДИТИ ЛЕГШЕ, НІЖ РОДИТИ. *C-101*
 СУНУТИСЯ У ВОДУ, НЕ ЗНАЮЧИ БРОДУ. *C-102*
 СУХА ЛОЖКА В РОТІ ДЕРЕ. *C-103*
 СУХО, ХОЧ ПЕРЕЦЬ ТРИМАЙ. *C-104*
 СЬОГОДНІ ЧУЖИЙ ХЛІБЕЦЬ, А ЗАВТРА – КАПЕЦЬ. *C-105*
 СЮДИ – ГАВ, А ТУДИ – ДЗЯВ. *C-106*
 СЯКЕ-ТАКЕ ТОДОСЯ, АБИ В ХАТІ ТОВКЛОСЯ. *C-107*
 СЯКИЙ, А НЕ ТАКИЙ. див. КУПИЛО ПРИТУПИЛО. *C-108*
 СЯКИЙ-ТАКИЙ ПАНТЕЛІЙ, А ВСЕ-ТАКИ ВЕСЕЛІЙ. *C-109*

T

ТА Й БУДЬ ЗДОРОВ! *T-1* див. ЯКИЙ РОЗУМ, ТАКІ Й СЛОВА. *Я-31*
 ТАКА ТИША, ХОЧ МАК СІЙ. *T-2*
 ТАК ВЖЕ ВОНО ДАНО, ЩО МЕД СОЛОДКИЙ. *T-3* див. ЗЕМЛЯ – МОВ
 КАША: ДИТИНУ ПОСАДИ – ВИРОСТЕ. *З-76*
 ТАК ВЖЕ ВОНО ЗАВЕДЕНО. *T-4* див. ЯКА НЕ Є ШКУРА НА ВОЛОВІ, А
 ШКУРОДЕР ЗДЕРЕ. *Я-13*
 ТАКЕ ВИГАДАЄТЕ, ЩО Й СЛУХАТИ НЕМА ЧОГО. *T-5*
 ТАКИЙ ДУРЕНЬ НАБИТИЙ, ЩО НАВІТЬ З СЕБЕ ОСТАННЮ СОРОЧКУ
 КОМУСЬ ВІДДАСТЬ. *T-6* див. ДЕ Є ТАКІ ГРАБЛІ, ЩОБ ВІД СЕБЕ
 ГРЕБЛИ? *Д-17*
 ТАКИЙ МІЙ, ЯК І ВАШ. *T-7* див. ІЗ МОСТУ ТА У ВОДУ. *I-24*
 ТАКИЙ ТОБІ ПРОСКОЧИТЬ І КРІЗЬ РЕШЕТО, І КРІЗЬ СИТО. *T-8* див. БІСІВ
 ЮХИМ З ВОДИ ВИЙДЕ СУХИМ. *Б-44*
 ТАКИЙ ЦІКАВИЙ, ЩО ДАЛІ ВЖЕ НІКУДИ. *T-9*
 ТАКИЙ, ЩО В ОДНО ВУХО ВЛІЗЕ, А В ДРУГЕ ВИЛІЗЕ. *T-10*

- ТАКИ ТРЕБА БУЛО ВТОПИТИ ЧОРТЯКУ! *T-11* див. ТВОЄ <ЛЕЖИТЬ>
ЗВЕРХУ (ЗНИЗУ). *T-24*
- ТАКІ НА ВУЛИЦІ НЕ ВАЛЯЮТЬСЯ. *T-12*
- ТАКІ ЦІНИ, ЩО Й ШТАНІВ ПОЗБУДЕШСЯ (ПОЗБУДЕТЕСЯ). *T-13* див.
ПОМАНИЛИ БУБЛИКОМ, А ПЕТЛЕЮ СТИСНУТЬ. *П-73*
- ТАК МЕНІ ДО СЕРЦЯ, ЯК МОТУЗОК НА ШИЮ. *T-14*
- ТАК НА ТАК. *T-15* див. ЖАБА ХОЧЕ НА ОЛІМПІ. *Ж-2*
- ТАК НАХМАРИЛОСЯ НА ДУШІ, АЖ ГРИМИТЬ. *T-16*
- ТАК НІЧОГО Й НЕ ВТЯМИВ. *T-17*
- ТАКОГО ЗІЛЛЯ ХВАТАЄ. *T-18* див. ЯК НЕ ГАЛЯ, ТО БУДЕ ДРУГАЯ. *Я-43*
- ТАКОМУ САМ ГНАТКО БЕЗП'ЯТКО З ПЕКЛА НІЧИМ НЕ ДОГОДИТЬ. *T-19*
див. ПОСЛАВ БОГ ГОСТЕЙ ПРОТИ НОЧІ. *П-89*
- ТАК ПИТИ ЗАХОТИЛОСЯ, ЩО КОЛИ Б СЛИ ОБІДАТИ, ТО Й НОЧУВАТИ Б
ЗОСТАЛИСЯ. *T-20*
- ТАК ПОСТЕЛИЛИ, ЩО Й МЕРТВІЙ НЕ ВЛЕЖИТЬ. *T-21* див. М'ЯКО СТЕЛЕ,
ТА ТВЕРДО БУДЕ СПАТИ. *М-51*
- ТАТО У ВСЬОМУ ГОЛОВА. *T-22*
- ТВІЙ БАТЬКО І МІЙ БАТЬКО НА ОДНОМУ СОНЦІ ОНУЧІ СУШИЛИ. *T-23*
- ТВОЄ <ЛЕЖИТЬ> ЗВЕРХУ (ЗНИЗУ). *T-24*
- ТЕБЕ ТА ЩЕ НЕ ПІЗНАТИ! див. ВЕЗИ ВІЗОК, А МИ ПОСЛУХАЄМО. *T-25*
- ТЕПЕР ЩЕ ДЕСЬ, А ВЖЕ З ДОВБНЕЮ БІГАЄТЕ. *T-26*
- ТЕПЕР МЕНІ І ЖАБА – НАВАР. *T-27*
- ТИ БАБІ ПРО ОБРАЗИ, А ВОНИ ПРО ГАРБУЗИ. *T-28*
- ТИ ДОВГО ДУМАВ, ПОКИ ТАКЕ ЗМОРОЗИВ? *T-29* див. ТРИМАЙТЕ МЕНЕ,
БО ВПАДУ. *T-49*
- ТИ ЙІ (ЙОМУ) СЛОВО – ВОНА (ВІН) ТОБІ ДВА (ДЕСЯТЬ), <ТИ ЙІ ДВА –
ВОНА ТОБІ ДЕСЯТЬ>. *T-30* див. також: ТЬХУ НА ТЕБЕ Й НА ТВОГО
БАТЬКА! *T-61*
- ТИ МЕНІ НЕ ДУЖЕ ДЗВОНІ ЗА УПОКІЙ! *T-31* див. БУВ ЧМУРОМ І
ЗАЛИШИВСЯ ЧМУРОМ. *Б-70*
- ТИ НЕ ОБДУРИШ – ТЕБЕ ОБДУРЯТЬ. *T-32*
- ТИ РАННІЙ ПТАХ, А Я СТРІЛЯНА ПТИЦЯ. *T-33*
- ТІКАВ, АЖ П'ЯТИ ВИБЛИСКУВАЛИ (ЩО МАЛО П'ЯТ НЕ РОЗГУБИВ). *T-34*
див. також: ГАНЯЄ (ГАНЯЮТЬ), НАЧЕ СОЛОНИХ ЗАЙЦІВ
(СОЛОНОГО ЗАЙЦЯ). *Г-3*; НА ГОЛОВІ ПОШИТТЯ СІВІЄ, А В
ГОЛОВІ ХРУЩІ ХУРЧАТЬ. *Н-23*
- ТІКАВ ОД ДИМУ, А УПАВ У ПОЛУМ'Я. *T-35*
- ТІЛЬКИ Й ТОГО ДОБРА, ЩО КОСА ГРУБА, А ТАК – НІ РИБА НІ М'ЯСО. *T-36*
- ТІ САМІ ГОСТІ В ТУ САМУ ХАТУ. *T-37*
- ТІШАЧИ ДИЯВОЛА, НЕ ЗГАДУЙ БОГА. *T-38*
- ТОВЧЕТЬСЯ, НАЧЕ МАРКО ПРОКЛЯТИЙ У ПЕКЛІ. *T-39*
- ТОЙ НЕ ВРОДИВСЯ, ЩОБ УСІМ ДОГОДИВ. *T-40*
- ТОРГУ НА КОПІЙКУ, КРИКУ НА РУБЕЛЬ. *T-41*
- ТРАВИ І УМИРАЮЧИ ПАХНУТЬ. *T-42* див. КОЖНОМУ СВОЯ НОША. *К-21*
- ТРЕБА Ж КОЛИСЬ МОТУЗОЧКУ ДОВИТИСЯ ДО КІНЦЯ. *T-43*

ТРЕБА, ЯК РІПУ ГРИЗТИ. *T-44* див. ЩО ПРАВДА – ТО НЕ ГРІХ. *Щ-41*
 ТРЕТЄ РЕБРО ВІД ЗАДУ. *T-45* див. ТВІЙ БАТЬКО І МІЙ БАТЬКО НА
 ОДНОМУ СОНЦІ ОНУЧІ СУШИЛИ. *T-23*
 ТРИВОГА НЕ ДАСТЬ СПОКІЙНО Ї ЛОЖКУ БОРЩУ З'ЇСТИ. *T-46*
 ТРИМАЙ СЛОВО НА ПРИВ'ЯЗІ. *T-47* див. КОЛИ УВ'ЯЖЕШ СЛОВО,
 УВ'ЯЖЕШ СЕРЦЕ. *K-41*
 ТРИМАЙСЯ НЕ КРУТЕЖУ, А СВЯТОГО ХЛІБА. *T-48* див. НЕ ЖНИ, ЧОГО НЕ
 ПОСІЯВ. *H-136*
 ТРИМАЙТЕ МЕНЕ, БО ВПАДУ. *T-49*
 ТРИМАЙ ЯЗИК ЗА ЗУБАМИ, ПРИГОДИТЬСЯ. *T-50*
 ТРИМАЙ ЯЗИК ЗА ЗУБАМИ, <ЩОБ НЕ ЇСТИ БОРЩ З ГРИБАМИ>. *T-51*
 ТРИМАЙ ЯЗИК У КИШЕНІ, ЯК ГАМАНЕЦЬ. *T-52*
 ТРИ ПАРИ ЧОБИТ СТОПТАВ. *T-53* див. МЕДУ ІЗ ЖУКА НЕ ЇСТИ. *M-22*
 ТРИ ХУРИ ПОБРЕХЕНЬОК, А ЧЕТВЕРТА СКАРГ. *T-54* див. ЦЕ ТАКИЙ, ЩО
 НЕ ВСИДИТЬ І НЕ ВЛЕЖИТЬ. *Ц-9*
 ТРУДНЕ НАШЕ ДІЛО – НЕ НА ВАШУ СИЛУ. *T-55*
 ТРУДНОЩІ НА ТРУДНОЩАХ ЇДУТЬ, ТРУДНОЩІ ТРУДНОЩАМИ
 ПОГАНЯЮТЬ. *T-56* див. також: ІНОДІ Ї ЛОЖКА ВОДИ БУВАЄ ГРІШЕ
 ПОТОПУ. *I-46*
 ТРЯСТИ ДУШУ, МОВ ЧОРТ ГРУШУ. *T-57* див. ЧУЖІ ЖІНКИ МОВ
 ЛАСТІВКИ, А СВОЯ НАЧЕ СОВА. *Ч-51*
 ТРЯСЦЯ ЇХНІЙ ТІТЦІ (МАТЕРІ). *T-58* див. КУДИ МАКАР ТЕЛЯТ НЕ ГАНЯВ.
K-74; ЯК НЕ ВКУСИШ, ТО І З МІСЦЯ НЕ ЗРУШИШ. *Я-42*
 ТУТ Є НАД ЧИМ ПОКРУТИТИ МІЗКАМИ. *T-59* див. ПРЯМО ГОРА
 ЗВАЛИЛАСЯ З МОЇХ ПЛЕЧЕЙ. *П-123*
 ТУТ НА ЗЕМЛЮ ДИВИСЯ, А ПІД ЗЕМЛЮ ЗАГЛЯДАЙ. *T-60*
 ТЬХУ НА ТЕБЕ Ї НА ТВОГО БАТЬКА! *T-61*
 ТЯГНЕШ (ТЯГНИ), ЯК ЧОРНИЙ ВІЛ. *T-62*
 ТЯЖКО БУВАЄ ЛЮДИНІ ДОРОСТИ ДО ЛЮДИНИ. *T-63* див. УЖЕ Ї ВИРІС,
 ТА РОЗУМУ НЕ ВИНІС. *У-6*
 ТЯЖКО СІЯТИ, КОЛИ НЕМА ЧОГО ОРАТИ. *T-64*

У

У БОЮ ТРИМАЙСЯ БЛИЖЧЕ ДО КОМАНДИРА, А НА ВІДПОЧИНКУ – ДО
 КУХАРЯ. *У-1* див. НАЙКРАЩЕ ВОЮВАТИ СИТОМУ, А РОБИТИ
 ПЕРЕБІЖКИ – ГОЛОДНОМУ. *H-32*
 УВЕСЬ СВІТ ПРОДАСИШ І НЕ СКРИВИШСЯ. *У-2*
 УВІЙШЛИ (УВІЙШОВ) ВИ (ТИ) В ЛІТА, ТА В РОЗУМ НЕ УВІЙШЛИ
 (УВІХОДЬ І В РОЗУМ). *У-3*
 У ГОЛОВІ ДЖМЕЛІ ГУДУТЬ. *У-4*
 У ГУРТІ НЕ ТІЛЬКИ БАТЬКА ДОБРЕ БИТИ. *У-5*
 УЖЕ Ї ВИРІС, ТА РОЗУМУ НЕ ВИНІС. *У-6*
 У ЖИТТІ, ЯК НА ДОВГІЙ НИВІ. *У-7*
 У КОЖНОГО НА ПЛЕЧАХ СВОЯ ГОЛОВА. *У-8*
 У КОЖНОГО НАЧАЛЬСТВА СВІЙ НОРОВ. *У-9*

У МОЛОДОСТІ ВСІ ЩЕ НЕОБТОВЧЕНІ ЖИТЕЙСЬКОЮ СТУПОЮ. **У-10** див.

ЩО РАННЄ – СКОРОМИНУЩЕ. **Щ-43**

У НАС ЛЕЖАЧОГО ХЛІБА НЕМА. **У-11**

У НАС НАВІТЬ ДУРНИЙ – І ТОЙ ДУМАЄ. **У-12**

У НАС НЕМА ЗЕРНА НЕПРАВДИ ЗА СОБОЮ. **У-13**

У НЕЇ ПІД ЯЗИКОМ ДІДЬКО. **У-14** див. ТИ БАБІ ПРО ОБРАЗИ, А ВОНИ ПРО ГАРБУЗИ. **Т-28**

УПАДЕШ – І КІСТОЧОК НЕ ПОЗБИРАЄШ. **У-15**

УПАВ (УПАЛИ), МОВ КАМІНЬ У ВОДУ. **У-16** див. П'Ю, ТА РОЗУМУ НЕ ПРОПИВАЮ. **П-129**

УПЕРСЯ (УПРЕТЬСЯ), МОВ КІЛОК У ТИН (У ПЛОТІ). **У-17**

У СВІТІ ТАКОЇ НЕ ВІДШУКАЄШ. **У-18** див. СЛАВНОМУ ПАРУБКУ СЛАВНО І ПОНОСИТИ. **С-53**

УСЕ БУДЕШ ЗНАТИ – ПОСТАРІЄШ СКОРО <І ЗУБИ ПОВИПАДАЮТЬ>. **У-19**

УСЕ В НАШИХ РУКАХ. **У-20** див. НАВІТЬ ПОГАНІЙ МИР КРАЩЕ ДОБРОЇ БУЧІ. **Н-10**

УСЕ В РУЦІ БОЖІЙ. **У-21** див. ПАН ЧИ ПРОПАВ. **П-2**

УСЕ МАЄ СВІЙ ПОЧАТОК І КІНЕЦЬ. **У-22**

УСЕ МИНЕТЬСЯ, А ПРАВДА ЗАЛИШИТЬСЯ. **У-23**

УСІ БАБІ ЗМАЙСТРОВАНІ НА ОДИН КОПИЛ. **У-24** див. ТИ БАБІ ПРО ОБРАЗИ, А ВОНИ ПРО ГАРБУЗИ. **Т-28**

УСІ ЖІНКИ ПІШЛИ ВІД КОНОТОПСЬКОЇ ВІДЬМИ. **У-25** див. ОДНИМ МИРОМ МАЗАНІ. **О-18**

УСІ ЗУБИ З'ІВ. **У-26**

УСІ САМІ СЕБЕ НЕ ЖАЛЮТЬ: ТНУТЬ ЯЗИКАМИ, ЯК НОЖАМИ. **У-27**

У СТАРІЙ ПЕЧІ (ГРУБІ) ДІДЬКО (ЧОРТИ) ПАЛИТЬ (ПАЛЯТЬ). **У-28** див. також:

І (Й) В (У) СТАРІЙ ГРУБІ ЧОРТИ ТОПЛЯТЬ. **І-6**

УСЯК ІЗ ЧУЖОЇ ТОРБИ ХЛІБА НЕ ЖАЛІЄ. **У-29**

УСЯКІЙ ЛЮДИНІ, ПРИ ОХОТІ, МОЖНА ОБЛАМАТИ КРИЛА. **У-30**

У ТАКОЇ ЯЗИК НЕ МАЄ СПОЧИНКУ І В СНІ. **У-31** див. ЧОГО НЕ ЗНАЮ, ТОГО НЕ ЗНАЮ. **Ч-28**

УТЕКТИ ВІД СЕБЕ НЕ МОЖНА. **У-32**

УТКАЛИ, АЖ У КОНЕЙ ПІДКОВИ ДИМЛИ. **У-33**

УТІК ЧОРТ ВІД ЯНГОЛА. **У-34**

УЧЕННЯ – СВІТ, А НЕВЧЕННЯ – ТЬМА. **У-35**

У ЧОРТІВ, ОКРІМ СМОЛІ, НІЧОГО НЕМА. **У-36** див. ПОЛІЗ, НАЧЕ ВІЛ У ЯРМО. **П-71**

У ЧУЖІЙ ЦЕРКВІ НЕ ПАЛАМАРЮЙ. **У-37**

У ЧУЖІ КРИНИЦІ ЛЕГШЕ ЗАГЛЯДАТИ, АНЖ СВОЮ ВИКОПАТИ. **У-38**

Ф

ФОРТУНА – ЗРАДЛИВА ДІВИЦЯ. **Ф-1**

Х

ХАЙ ВАС (ЙОГО) ЛИХА ГОДИНА ПРИГОРТАЄ (РОЗПИТУЄ). *X-1* див.

також: ДЕРЖАВІ КРАПЛЮ, СОБІ КВАРТУ. *D-28*

ХАЙ ВІСТЬСЯ НА ВСІ ЧОТИРИ <СТОРОНИ>. *X-2*

ХАЙ ВОНО ТРАВОЮ ПОРОСТЕ. *X-3*

ХАЙ ЙОГО РОГАТІ В КАЗАНИ ПРОСЯТЬ. *X-4*

ХАЙ ЛЕТИТЬ ПІР'Я, А КРИЛА ЛИШАЮТЬСЯ ЦЛИМИ. *X-5*

ХАЙ НОГА МЕНІ ВІДСОХНЕ. *X-6*

ХАЙ ОБЕРІГАЄ ТЕБЕ ДОЛЯ ВІД УСЬОГО ЛИХОГО. *X-7* див. БІС І ЖИТТЯ
РОБИТЬ БІСІВСЬКИМ. *B-45*

ХАЙ ПЛЕЩУТЬ, КОЛИ ЯЗИКИ НЕ ЗАЩЕПНУЛО. *X-8* див. САМА
РОЗУМІЄШ, НЕ МАЛЕНЬКА. *C-2*

ХАЙ ПОМОВЧИТЬ ВУС, КОЛИ БОРОДУ БРИЮТЬ. *X-9*

ХАЙ СОБІ РОБИТЬ, ЯК САМА ЗНАЄ. *X-10* див. САМ ДІДЬКО У ВАШИХ
ДІЛАХ ШИЮ СКРУТИТЬ. *C-6*

ХАЙ СТРАТЕНЕЦЬ І ЙДЕ НА СТРАТУ. *X-11*

ХАЙ ТЕБЕ ЧОРТИ НА ТІМ СВІТІ ПЕЧУТЬ. *X-12*

ХАЙ У НИХ БОЛИТЬ ГОЛОВА ЗА СВОЄ, А В НАС ЗА СВОЄ. *X-13* див. А ТО
ВЖЕ НЕ НАШ КЛОПІТ. *A-24*

ХАЙ ХОЧ ВОВКОМ ВИЮТЬ, МИНУЛОГО НЕ ПОВЕРНУТЬ. *X-14*

ХВАЛИВСЯ ОДУД ПІР'ЯМ, А ПРО ДУХ СВІЙ МОВЧАВ. *X-15*

ХВАЛИЛА СЕБЕ ГРЕЧАНА КАША, ЩО ДОБРА ВОНА З МАСЛОМ. *X-16*

ХВАЛИЛАСЯ ВІВЦЯ, ЩО В НЕЇ ХВІСТ, ЯК У ЖЕРЕБЦЯ. *X-17*

ХВАЛИ НІ В КИШЕНЮ НЕ ПОКЛАДЕШ, НІ ДУШУ НЕЮ НЕ ЗОГРІЄШ. *X-18*
див. ТЬХУ НА ТЕБЕ Й НА ТВОГО БАТЬКА! *T-61*

ХВАЛИТИ ДОЛЮ! *X-19* див. ЗАДЗВОНИЛА НА РІЗДВО, ТО Й ДО
ВЕЛИКОДНЯ НЕ ЗУПИНИШ. *3-11*

ХВАЛІТЬ БОГА І ВСІХ АПОСТОЛІВ, ЩО ТАКА ДУРНИЧКА ТРАПИЛАСЯ.
X-20 див. УСІ ЗУБИ З'ІВ. *У-26*

ХВАЛІТЬ, ХВАЛІТЬ РУКУ, А ТОВАР ВИДКО. *X-21*

ХВАЛІТЬ, ХВАЛІТЬ, ТА ОЗИРАЙТЕСЯ НА ВСІ БОКИ. *X-22*

ХВАЛІТЬ ПОВНІ ТОРБИ. *X-23*

ХВАЛІТЬ БОЮ <СВОЄЇ> КАШІ НЕ ЗІПСУЄШ. *X-24*

ХИТРИМ ЛИСОМ ПІДШИТИЙ. *X-25* див. ІДЕЇ ІДЕЯМИ, А ЇСТИ ЩОСЬ
ТРЕБА. *I-10*

ХІБА ВГАДАЄ ЧОЛОВІК, НА ЧОМУ ВІН МАЄ СПІТКНУТИСЯ. *X-26*

ХІБА В ТЕБЕ ДВІ ГОЛОВИ НА ПЛЕЧАХ, ЩОБ РИЗИКУВАТИ ОДНІСЮ. *X-27*

ХІБА Ж ЗАВТРА ДНЯ НЕ БУДЕ. *X-28*

ХІБА Ж ТАКИЙ ПРОСПИТЬ ГРУШКУ В ПОПЕЛІ? *X-29* див. ВІД СНУ
КІНСЬКУ ГОЛОВУ ВИСПАТИ МОЖНА. *B-52*

ХІБА ЦЕ ЙОМУ ПЕРВИНА. *X-30*

ХЛІБА НЕ БОЯТЬСЯ, НА НЬОГО РОБЛЯТЬ. *X-31*

ХЛІБОМ НЕ ГОДУЙ, А ПОГОВОРИТИ ДАЙ. *X-32*

ХЛІБОРОБ ПЛАТИТЬ ЗА ЗЕМЛЮ, ГОНЧАР ЗА ГЛИНУ. *X-33*

ХЛОПЕЦЬ НІВРОКУ СОБІ. *X-34* див. У ЖИТТІ, ЯК НА ДОВГІЙ НИВІ. *У-7*

- ХОВАЄ У СОБІ СЛОВА, ЯК СКАРБИ В ЗЕМЛІ. **X-35** див. СИДИТЬ НА ЛЮДЯХ, МОВ ДЗВІН БЕЗ'ЯЗИКИЙ. **C-34**
- ХОВАЄШСЯ, НАЧЕ ЗЛОДІЙ. **X-36** див. РОБИ ПО ПРАВДІ – ОЧІ ВИЛІЗУТЬ. **P-12**
- ХОДИШ, ЯК ПП ДО ЦЕРКВИ. **X-37** див. ОДИН ДИВИТЬСЯ НА ЛІД, А ДРУГИЙ НА ШЕВЦЯ. **O-11**
- ХОЧ БОГУ ПЛАЧСЯ, А Й ВІН ЗНАЄ, ЩО СЛЪОЗИ – ВОДА. **X-38** див. ГНИСЯ, ТО НЕ ЗЛОМИШСЯ. **G-11**
- ХОЧ ВОНО МАЛЕ, А РЕП'ЯШИСТЕ. **X-39**
- ХОЧ ГРЕБЛЮ ГАТИ. **X-40** див. також: ЩОБ ВАМ (ТОБІ) <В ДУШІ> ПУСТО БУЛО. **Щ-14**
- ХОЧЕШ, ЩОБ НЕ З'ЇЛИ ТЕБЕ, – МАСКУЙСЯ ПІД ОТОЧЕННЯ. **X-41**
- ХОЧ ЗАРАЗ ГОЛИМИ РУКАМИ БЕРИ. **X-42** див. РОЗПАСКУДИЛИСЯ, НАЧЕ В ТЕЩІ. **P-19**
- ХОЧ З ПЕЧІНОК ВІЙМИ. **X-43**
- ХОЧ І ВИСОКИЙ ТИ ДО НЕБА, ТА ДУРНИЙ, ЯК НЕ ТРЕБА. **X-44**
- ХОЧ І ГОРОБЕЦЬ, А НА ОРЛА НАДИМАВСЯ. **X-45**
- ХОЧ І ДОБУВАВ ЧОЛОВІК МЕД, А НА ЯЗИЦІ ЙОГО ЧОГОСЬ ВИСТИГАС І ЖОВЧ. **X-46** див. БОГОВІ ГОДИ І ЧОРТА НЕ ГНІВИ. **B-52**
- ХОЧ НА ОБЕРЕМОК КЛАДИ. **X-47**
- ХОЧ НЕВ'ЇЖНО, ЗАТЕ ВЛІЖНО. **X-48**
- ХОЧ ПАН, ХОЧ ПРОПАВ. **X-49**
- ХОЧ САМ ПИЙ, ХОЧ ГОСТЕЙ ПРИГОЩАЙ. **X-50**
- ХОЧ СВЯТИХ ВІНОСЬ ІЗ ХАТИ. **X-51**
- ХОЧ ТИ ДУРЕНЬ, А МІСЦЕ МАЄШ РОЗУМНЕ. **X-52**
- ХОЧ ЯКА ДОРОГА ЦВИНТАРНА ЗЕМЛЯ, ТА ГОДУЄ ВОНА ТІЛЬКИ ГРОБАРЯ. **X-53** див. ЖИВИЙ <ЧОЛОВІК> МАЄ ДУМАТИ ПРО ЖИВЕ. **Ж-9**
- ХТО Б НЕ КИНУВ ГРЯЗЗЮ, А СЛІД ЗАЛИШАЄТЬСЯ. **X-54**
- ХТО БРЕШЕ, ТОМУ ЛЕГШЕ. **X-55**
- ХТО ВАРИТЬ ЛИХО, ТОЙ ЇСТИМЕ БІДУ. **X-56**
- ХТО ВІД ЖИТТЯ ОЧКУЄ ПАДІННЯ, ТОЙ САМ УПАДЕ З ГАНЬБОЮ. **X-57**
- ХТО ВРОДИТЬСЯ В МАЇ, ТО ВСЕ ЖИТТЯ БУДЕ МАЯТИСЯ. **X-58**
- ХТО ЗАГУБИВ СВОЮ ДУШУ, ВІДПИСАВШИ НЕЧИСТОМУ, ЗАГУБИТЬ І ЧИЮСЬ. **X-59** див. СІДАЮЧИ НА ХАНСТВО, ДУМАЙ ПРО ДВІ КАРИ – НЕБЕСНУ І ЗЕМНУ. **C-39**
- ХТО З НАС ДУРНИЙ, А ХТО РОЗУМНИЙ – ДАЛІ БУДЕ ВИДНО. **X-60** див. КОЖЕН ПІЄ, ЯК УМІЄ. **K-16**
- ХТО ЛЕЖИТЬ, ТОЙ НЕ ВПАДЕ. **X-61**
- ХТО МІНЯЄ, ТОЙ СОРОЧКИ (ШТАНІВ) НЕ МАЄ. **X-62**
- ХТО НЕ БУВ МОЛОДИМ? **X-63**
- ХТО НЕ ДОРОЖИТЬ КОПІЙКОЮ, САМ ГРОША НЕ ВАРТ. **X-64**
- ХТО НЕ З НАМИ, ТОЙ ПРОТИ НАС. **X-65**
- ХТО СТАРЕ СПОМ'ЯНЕ – ОКО ГЕТЬ. **X-66**
- ХТОСЬ ГОРІВ, А ВІН РУКИ ПОГРІВ. **X-67**
- ХТОСЬ НА КОГОСЬ МОТУЗОЧКА СУКАЄ, А В ПЕТЛІ ОПІНЯЄТЬСЯ. **X-68**
- ХТОСЬ СМЕТАНКУ ЗБЕРЕ, А ВАМ І СИРОВАТКИ НЕ ДІСТАНЕТЬСЯ. **X-69**

ХТОСЬ СТУКАЄ ЛЯДОЮ, А ХТОСЬ ПРИГЛАДЖУЄ РУКОЮ. **X-70**
 ХТО ТЕБЕ ЗА ЯЗИКА ТЯГНУВ? **X-71** див. НЕ ГОВОРИЛА, НЕ БАЛАКАЛА,
 УЗЯЛА МАЗНИЦЮ ТА ЗА МЕДОМ ПШЛА. **H-121**
 ХТО ЧОРТОВІ СЛУЖИТЬ, ТОМУ ДИЯВОЛ ПЛАТИТЬ. **X-72**
 ХТО ШУКАЄ, ТО <ІНКОЛИ> ЗНАХОДИТЬ. **X-73**
 ХТО ЯК УМІЄ, ТАК І ПОЧИНАЄ. **X-74**

Ц

ЦЕ Ж КОЛИСЬ ПРИШЕЛЕПУВАТИЙ КРИЧАВ СОБІ, ЯК ХОТІВ, ТА НІХТО І
 ВУХОМ НЕ ВІВ! **Ц-1** див. ПІДНЯВСЯ ДУРЕНЬ У ЦІНІ. **П-24**
 ЦЕ Ж ЧОГО НА ЗЛАМАНУ ГОЛОВУ? **Ц-2**
 ЦЕ З ТИХ, ЩО РОБИТЬ ХЛІБ. **Ц-3**
 ЦЕЙ І СОЛОМИНКИ СВОЄІ НЕ ПОПУСТИТЬ. **Ц-4**
 ЦЕЙ ПОЖАЛІЄ. **Ц-5** див. НАІВ ЧЕРЕВО НА ЧУЖОМУ ГОРІ. **H-30**
 ЦЕ НІ В ЯКІ ДВЕРІ НЕ ЛІЗЕ. **Ц-6**
 ЦЕ ТАКИЙ, ЩО ЗЛОБУ І В МОГИЛУ ЗАБЕРЕ. **Ц-7** див. НЕ РУБАЙ З
 ПЛЕЧА. **H-197**
 ЦЕ ТАКИЙ, ЩО І В СТАРЦЯ КОСТУР ОДБЕРЕ. **Ц-8**
 ЦЕ ТАКИЙ, ЩО НЕ ВСИДИТЬ І НЕ ВЛЕЖИТЬ. **Ц-9**
 ЦЕ ЩЕ НЕ БІДА, А ПРИБІДОК. **Ц-10**
 ЦЕ ЯГІДКА НЕ З НАШОГО ЛІСУ. **Ц-11**
 ЦИГАН ТЕЖ ПРИВЧАВ СВОЮ КОБИЛУ НЕ ЇСТИ. **Ц-12**
 ЦІНИ СОБІ (СВОЇЙ ШКУРІ) <НІЯК> НЕ СКЛАДЕ. **Ц-13** див. також: ДРІБНА
 ЛЮДИНА ТЕПЛОЇ ПЕЧІ ШУКАЄ. **D-82**
 ЦЬОГО ДОВБНЕЮ НЕ ДОБ'ЄШ. **Ц-14**
 ЦЯ БОЛІНЬ З ЛІГАМИ ПРОЙДЕ. **Ц-15** див. Я ЙОМУ ПРО СРІБЛО, А ВІН ПРО
 ЧЕРЕПКИ. **Я-9**

Ч

ЧАРКА – НЕ БРИГАДИР: ЗАВЖДИ ПОЖАЛІЄ. **Ч-1** див. МИ – ДВА ГРИБИ В
 ОДНОМУ БОРЩІ. **M-27**
 ЧАС ВИКОШУЄ НЕ ТІЛЬКИ ПОГАНЕ, А Й ДОБРЕ. **Ч-2**
 ЧАС І КАМІННЯ ЛОМИТЬ. **Ч-3**
 ЧАС – НАЙКРАЩІЙ ЛІКАР. **Ч-4** див. КЛИН КЛИНОМ ВИБИВАЄТЬСЯ
 (ВИБИВАЮТЬ). **K-11**
 ЧАС НА ПЛЕЧІ ЛЮДИНІ СКИДАЄ НЕ ПІР'Я, А ВАЖКУ НОШУ. **Ч-5**
 ЧАС НЕ ЖДЕ. **Ч-6**
 ЧАСОМ З КВАСОМ, ПОРОЮ З ВОДОЮ, <А НАЙБІЛЬШЕ З БІДОЮ>. **Ч-7** див.
 також: ЗАРОБІТКАМИ НЕ НАГОСПОДАРЮЄШСЯ, А НАБІДУЄШСЯ. **З-41**
 ЧАС РОБИТЬ ГРОШІ, А ПОГОДА – СІНО. **Ч-8**
 ЧЕРЕЗ ПЕНЬ-КОЛОДУ СУСІДІВ СТОВПЕЦЬ. **Ч-9** див. НЕ ПОРИ ГАРЯЧКИ. **H-185**
 ЧИ ЗА ТОБОЮ СТО ВОВКІВ ГНАЛОСЯ? **Ч-10**
 ЧИЙСЬ ТЕРЕВЕНІ ВЕСЬ ВІК ЧІПЛЯЮТЬСЯ ДО ЖИВОГО. **Ч-11**
 ЧИЙ ЧОРТ СТАРШИЙ. **Ч-12** див. СТРАШНІ В СВІТІ ТРИВОГИ І СТРАШНІ
 ГОРИ ПЕЧАЛІ. **C-100**

- ЧИ НАБАГАТО УТІК ОД МЕНЕ? **Ч-13** див. НАСМІЯЛАСЯ ТОРБА З МІХА. **Н-61**
 ЧИН ГОЛОВУ ЗАКРУТИВ. **Ч-14** див. НЕ НА ТУ НОГУ СКАЧЕТЕ. **Н-171**
 ЧИ НЕ ВИСОКО ЛІТАЄШ? БО МОЖНА СІСТИ НИЗЬКО-НИЗЬКО, ЩО Й
 КУРКА ЛАПОЮ ЗАГРЕБЕ. **Ч-15**
 ЧИ НЕ РАНО ПРАВИТЕ ПО МЕНІ ПАНАХИДУ? **Ч-16**
 ЧИ ТИ НЕДОКОЛИХАНИЙ, ЧИ В ТІМ'Я БИТИЙ? **Ч-17**
 ЧИМ БІЛЬШЕ МАСШ, ТИМ ЩЕ БІЛЬШЕ ХОЧЕТЬСЯ МАТИ. **Ч-18**
 ЧИМ ДАЛІ, ТИМ ГІРШЕ. **Ч-19**
 ЧИМ ЖИВЕМО, ТИМ І ДИХАЄМО. **Ч-20**
 ЧИСТИЙ, МОВ ЛЕБІДЬ. **Ч-21** див. НЕ ВЧИ (ПОВЧИ) УЧЕНОГО. **Н-119**
 ЧИСТУ ПРАВДУ КАЖЕШ! **Ч-22** див. НАГОВОРИЛИ-НАБАЛАКАЛИ ТРИ
 МІШКИ УСЯЧИНИ. **Н-20**
 ЧОБІТ ШУКАЄ ЧОБОТА, А ПОСТІЛ ПОСТОЛА. **Ч-23**
 ЧОГО КРИВИШСЯ, МОВ СЕРЕДА НА П'ЯТНИЦЮ? **Ч-24**
 ЧОГО ЛАМАЄШСЯ, МОВ ГРЕЧАНИЙ БУБЛИК? **Ч-25** див. ЦІНИ СОБІ (СВОЙІ
 ШКУРІ) НЕ СКЛАДЕ. **Ц-13**
 ЧОГО ЛІЗЕШ ПОПЕРЕД БАТЬКА В ПЕКЛО? **Ч-26** див. також: НЕ ЛІЗЬ ПОПЕРЕД
 БАТЬКА В ПЕКЛО. **Н-151**; ПЛИВИ, ГРЕБИСЯ, ПЛАВЕЦЬ, НА ДНО
 СПУСКАЙСЯ, МРЕЦЬ. **П-34**; ПОПЕРЕД БАТЬКА В КОМУНІЗМ СКАЧЕ.
П-82; ПОПЕРЕД БАТЬКА В ПЕКЛО НЕ ПОЛІЗЕ. **П-83**
 ЧОГО ЛЮДИ НЕ НАГОВОРЯТЬ! **Ч-27** див. З БИЛИНКИ ЗРОБЛЯТЬ КОПИЦЮ.
З-60
 ЧОГО НЕ ЗНАЮ, ТОГО НЕ ЗНАЮ. **Ч-28**
 ЧОГО РОЗПУСТИВ ЯЗИКА МОВ ХАЛЯВУ? **Ч-29** див. ВИДНО ПАНА ПО
 ХАЛЯВАХ. **В-29**
 ЧОГО ЦЕ ВАС ЩЕ ЗРАНКУ НА СМІХ ПОТЯГЛО? **Ч-30** див. РАННІЙ СМІХ
 НА ПІЗНІ СЛЬОЗИ ПОВЕРТАЄ. **Р-5**
 ЧОГО-ЧОГО, А НАВОЮВАТИСЯ ЩЕ ВСТИГНЕШ. **Ч-31** див. НА ВІЙНІ
 НАВОЮЄШСЯ. **Н-6**
 ЧОГО ЩОКИ, ЯК НА ВІТЕР, НАДИМАЄШ? **Ч-32**
 ЧОЛОВІК ДО ВСЬОГО ЗВИКНЕ, ТІЛЬКИ НЕ ДО БІДИ. **Ч-33**
 ЧОЛОВІК НЕ ЗНАЄ, ЗВІДКИ ЙОМУ ПІДНЕСУТЬ ПОНІОХАТИ ТЕРТОГО
 ХРІНУ. **Ч-34**
 ЧОЛОВІКОВІ І ГРОМИ НЕ ГРОМИ – ТІЛЬКИ БУБНИ. **Ч-35**
 ЧОЛОВІК ТОДІ ПРАВИЛЬНИЙ, КОЛИ СВОЄ МІСЦЕ ЗНАХОДИТЬ НА ЗЕМЛІ.
Ч-36 див. ДИВАКА І ПО СМІХУ ПІЗНАЄШ. **Д-29**
 ЧОЛОВІК У МЕНЕ – ЯК ДУБ, А РОЗУМУ В БАНЯКУ – З ЖОЛУДЬ. **Ч-37**
 ЧОЛОВІК, ЯК ДУБ: ВСЕ ЖИТТЯ ПИЛЯЄШ, А ПЕРЕПИЛЯТИ НЕ МОЖЕШ. **Ч-38**
 ЧОРТАМ І В ПЕКЛІ ДОБРЕ. **Ч-39**
 ЧОРТЗНА-ЩО – СКОРО ЗНАЙДЕШ. **Ч-40** див. ТАКІ НА ВУЛИЦІ НЕ
 ВАЛЯЮТЬСЯ. **Т-12**
 ЧОРТИ Б ТВОГО БАТЬКА БРАЛИ! **Ч-41**
 ЧОРТИ Б ТЕБЕ НА ТОМУ СВІТІ ШМАГАЛИ! **Ч-42** див. З ДУРНИМ РОЗУМОМ
 НЕ ПОЛІЗЕШ У РОЗУМНІ ДІЛА. **З-74**

ЧОРТИ (ЧОРТ) ЙОГО <БАТЬКА> ЗНАЄ (ЗНАЮТЬ)! **Ч-43** див. НАШЕ (ТВОЄ)
 ДІЛО – ТЕЛЯЧЕ. **Н-87**; ПІШЛА ПИСАТИ ГУБЕРНІЯ. **П-30**
 ЧОРТОВЕ ОДОРОБЛО. **Ч-44**
 ЧОРТЯКА МЕНЕ НЕ ВХОПИТЬ. **Ч-45**
 ЧОТИРМА БРОДАМИ СТІКАЮТЬ ВОДИ ЖИТТЯ, А НАЗАД НЕ
 ПОВЕРТАЮТЬСЯ. **Ч-46**
 ЧУЖА ДОРОГА – НЕ РІДНА ТІТКА. **Ч-47**
 ЧУЖЕ СКОРІШЕ БАЧИШ І ЛІЧИШ. **Ч-48**
 ЧУЖІ ГРОШІ Й ДУРЕНЬ ЛІЧИТЬ У СНАХ. **Ч-49**
 ЧУЖІ ДУМКИ ПОТРІБНІ ДЛЯ ЗАСВОЄННЯ, А НЕ ДЛЯ ПРИСВОЄННЯ. **Ч-50**
 ЧУЖІ ЖІНКИ МОВ ЛАСТІВКИ, А СВОЯ НАЧЕ СОВА. **Ч-51**
 ЧУЖІ НЕДОЛІКІ ЗАВЖДИ БІЛЬШИМИ ЗДАЮТЬСЯ. **Ч-52**
 ЧУЛИ ДЗВІН, ТА НЕ ЗНАЄТЕ, ДЕ ВІН. **Ч-53**
 ЧУМИ НІЯКОЇ НЕМА НА ТЕБЕ! **Ч-54** див. БОДАЙ ПОВИЛАЗИЛО. **Б-54**
 ЧЮЮ, НЕ ОГЛУХ (НЕ ОГЛУХЛА) **Ч-55** див. ЦІНИ СОБІ (СВОЇЙ ШКУРІ) НЕ
 СКЛАДЕ. **Ц-13**

Ш

ШАФРАНУ НЕ ПЕРЕТРЕШ, А ЖІНКУ НЕ ПЕРЕПРЕШ. **Ш-1**
 ШКВАРЧИТЬ, НАЧЕ (ЯК) ЯСЧНЯ (САЛО) НА СКОВОРODІ (НА ВОГНІ). **Ш-2**
 див. також: ІДИ (ЙДИ) НА ТРИ ВИХОРИ. **І-14**; ЧУЖЕ СКОРІШЕ
 БАЧИШ І ЛІЧИШ. **Ч-48**
 ШКОДА, АЛЕ ЩО ПОРОБИШ. **Ш-3**
 ШУКАВ ОРЛІВ, А НА СВИНЯЧІ ХВОСТИ НАПАВ. **Ш-4** див. ВИМІНЯВ
 ШИЛО НА ШВАЙКУ. **В-34**
 ШУМ ГАРНИЙ ТІЛЬКИ НА БЕНКЕТАХ. **Ш-5**

Щ

ЩАСТЯ – МОВ ТРЯСЦЯ. **Щ-1**
 ЩАСТЯ ПЕРЕЛІГНА ПТАХА. **Щ-2**
 ЩАСТЯ РОСТЕ, МОВ ДІВЧИНА. **Щ-3**
 ЩАСТЯ САМО НІКОЛИ НЕ ХОДИТЬ. **Щ-4** див. З ЩАСТЯ І ГОРЯ
 ВРОДИЛАСЯ ДОЛЯ. **З-118**
 ЩЕ БІДУ НАКЛИЧЕТЕ НА СЕБЕ. **Щ-5** див. УСЕ МИНЕТЬСЯ, А ПРАВДА
 ЗАЛИШИТЬСЯ. **У-23**
 ЩЕ ВСТИГНЕШ З КОЗАМИ НА ТОРГ. **Щ-6**
 ЩЕ ДЕ В БОГА ТЕ ДИТЯ, А ТИ ВЖЕ ГАЙДУРА-БАЙДУРА ТА ЛАГЕЙДИ
 СПРАВЛЯЄШ. **Щ-7**
 ЩЕ Й ЗАВТРА ДЕНЬ БУДЕ. **Щ-8** див. ЧОЛОВІКОВІ І ГРОМИ НЕ ГРОМИ –
 ТІЛЬКИ БУБНИ. **Ч-35**
 ЩЕ МАМИНЕ МОЛОКО НА ГУБАХ НЕ ОБСОХЛО. **Щ-9**
 ЩЕ МАЛО, ХЛОПЧЕ, ТИ ПАСОК З'ІВ. **Щ-10** див. БЕРЕЖИ СВОЇ КІСТОЧКИ,
 БЕРЕЖИ І РЕБЕРЦЯ. **Б-21**

- ЩЕ ПРИЙДЕ КОЗА ДО ВОЗА <І СКАЖЕ «М-МЕ»>. **Щ-11** див. також: ЯКОЇ
ВІН СЬОГОДНІ ЗАСПІВАС. **Я-50**
- ЩЕ СМАЛЕНОГО ВОВКА НЕ БАЧИВ. **Щ-12**
- ЩЕ ЧОРТИ НАВКУЛАЧКИ НЕ БИЛИСЯ (НЕ Б'ЮТЬСЯ). **Щ-13** див. також:
ВИЛАМИ ПО ВОДІ ПИСАНО. **В-32**
- ЩОБ ВАМ (ТОБИ) <В ДУШІ> ПУСТО БУЛО. **Щ-14**
- ЩОБ ВАС НА МАКОВЕ ЗЕРНО СКРИШИЛО. **Щ-15**
- ЩОБ І ДУХОМ ПОГАНИМ НЕ ТХНУЛО. **Щ-16**
- ЩОБ МЕНШЕ ПАЛЬЦЯМИ ТИКАЛИ. **Щ-17** див. ТЕЛЯ ЩЕ ДЕСЬ, А ВЖЕ 3
ДОВБНЕЮ БІГАЄТЕ. **Т-26**
- ЩОБ НЕ БУВ ТАКИМ РОЗУМНИМ. **Щ-18**
- ЩОБ СВІЙ СВОГО БОЯВСЯ. **Щ-19**
- ЩОБ ТВОГО ДУХУ НЕ БУЛО! **Щ-20** див. ЗАРУБАЙ СОБИ НА НОСІ. **З-42**
- ЩОБ ТВОЯ НОГА ТУТ НЕ БУЛА! **Щ-21** див. ТВІЙ БАТЬКО І МІЙ БАТЬКО НА
ОДНОМУ СОНЦІ ОНУЧІ СУШИЛИ. **Т-23**
- ЩОБ ТЕБЕ ЛУГОВА КАЧКА БРИКНУЛА! **Щ-22**
- ЩОБ ТЕБЕ САМОГО СІДІАЛИ І ВДЕНЬ І ВНОЧІ! **Щ-23** див. ПРИТУЛИЛА
ГОРБАТОГО ДО СТІНИ. **П-112**
- ЩОБ ТИ ВЖЕ НА ТОЙ СВІТ ПОВІЯВСЯ! **Щ-24** див. ПРИТУЛИЛА
ГОРБАТОГО ДО СТІНИ. **П-112**
- ЩО БУДЕ, ТО БУДЕ, А БУДЕ – ЯК БОГ ДАСТЬ (А ГІРШОГО НЕ ДОДАСТЬ).
Щ-25 див. також: ЛЮБОВІ Й КАШЛЮ НЕ ВТАЙШ. **Л-24**
- ЩО ВАС ПРИНЕСЛО: ЧИ СІДЕЛЬЦЕ, ЧИ ВЕСЛО? **Щ-26**
- ЩО В СЕРЦІ ВАРИТЬСЯ, НА ЛИЦІ НЕ ТАЙТЬСЯ. **Щ-27**
- ЩО ГРОМАДІ, ТЕ Й БАБІ. **Щ-28** див. також: БУДЯКОМ ПРИ ДОРОЗІ НЕ
ПРОЖИВЕШ. **Б-77**
- ЩО ДІСТАЛОСЯ ЛЕГКО, ЛЕГКО Й СХОДИТЬ. **Щ-29**
- ЩО З ВОЗА ВПАЛО, ТЕ ПРОПАЛО. **Щ-30** див. також: З ЦЬОГО ШУМУ НЕ БУДЕ
ПИВА. **З-114**
- ЩО З ГРЯЗІ ВИПЛОДИЛОСЯ, І СКОНАЄ В ГРЯЗІ. **Щ-31**
- ЩО З НЕДОУМКА ВІЗЬМЕШ. **Щ-32**
- ЩО ЗРОБЛЕНО, ТОГО НЕ ВИРУБАЄШ І СОКИРОЮ. **Щ-33**
- ЩО З СТАРОГО ВІЗЬМЕШ! **Щ-34** див. БАГАТО ТАКИХ ВАС,
ХИТРОВЕРХИХ, НА СВІТІ РОЗВЕЛОСЯ. **Б-8**
- ЩО КУЦ, ТО Й ЛУП. **Щ-35**
- ЩО ЛАСМО, ТО ЛАСМО. **Щ-36**
- ЩО МАЮ, ТЕ Й СПОЖИВАЮ. **Щ-37**
- ЩО НА ДУШІ, ТЕ Й НА ЯЗИЦІ. **Щ-38**
- ЩО НАРОДИЛОСЯ У ТЕМРЯВІ, ХАЙ І ГИНЕ В ТЕМРЯВІ. **Щ-39**
- ЩО НЕ СЛОВО, ТО ЗОЛОТО. **Щ-40**
- ЩО ПРАВДА – ТО НЕ ГРІХ. **Щ-41**
- ЩО ПРАВДА, ТО ПРАВДА. **Щ-42** див. ЖИВУТЬ НА ВОДІ ТА БІДІ. **Ж-11**; НА
ЛЮДСЬКОМУ ГОРІ ВЕЛИКЕ НЕ ВРОДИТЬСЯ, А МУХА-ЧЕРВИВКА
ПОЖИВУ ЗНАЙДЕ. **Н-42**; НЕ ВСЯКА (НЕ ВСЯКИЙ) КРАДІЖКА

(КРАДІЖ) – ЗЛОДІЙСТВО. **Н-115**; ПОПАВСЯ <У ЧОРТОВУ СУПРЯГУ>, ЯК ЖАБА В ТЕНЕТ – <НІ ВЗАД, НІ ВПЕРЕД>. **П-79**
 ЩО РАННС – СКОРОМИНУЩЕ. **Щ-43**
 ЩО СТАРЕ, ЩО МАЛЕ – <ОДИН ТОЛК, ОДИН ГРІХ>. **Щ-44**
 ЩО ТЬХУ, ЩО ЖИТТЯ – ВСЕ ОДНО. **Щ-45**
 ЩО Я, В БОГА ТЕЛЯ З'ІВ? **Щ-46**
 ЩО, Я ТОБИ В БОРІЦ ПЛЮНУВ? **Щ-47**
 ЩУРИ ПЕРШІ ТІКАЮТЬ З КОРАБЛЯ, ЩО ТОНЕ. **Щ-48**

Я

Я ВАМ ОДНО, А ВИ ЗНОВУ ПРО КОЛИШНЄ. **Я-1**
 ЯЗИКА ЛЮДИНІ НА БАЗАРІ НЕ КУПУВАТИ. **Я-2**
 ЯЗИКА НЕ ТРЕБА НІ ПОЗИЧАТИ, НІ КУПУВАТИ. **Я-3**
 ЯЗИК – ВЕЛИКЕ ДІЛО. **Я-4**
 ЯЗИК ДІАМАНТОВИЙ, ТІЛЬКИ СЛОВА – ЖАБУРИННЯ. **Я-5** див. НАТЕ І (Й)
 МОЇ ШТАНИ В ЖЛУКТО. **Н-66**
 ЯЗИК НЕ РОЗМИНУВСЯ З ПЕРЦЕМ. **Я-6**
 ЯЗИКОМ ГОВОРИ, А РУКАМ СВОБОДИ НЕ ДАВАЙ. **Я-7**
 Я ЙОМУ ПРО РЕМІНЬ, А ВІН МЕНІ ПРО ЛУБ'Я. **Я-8** див. НАС НЕ КУПИШ. **Н-62**
 Я ЙОМУ ПРО СРІБЛО, А ВІН ПРО ЧЕРЕПКИ. **Я-9**
 Я Й (І) ПОСТОЮ, БІЛЬШИМ ВИРОСТУ. **Я-10** див. СІДАЙ (СІДАЙТЕ), ЛАВИ
 НЕ ПЕРЕСИДИШ (НЕ ПЕРЕСИДИТЕ). **С-38**
 ЯЙЦЯ КУРКУ НЕ ВЧАТЬ. **Я-11** див. БАГАТІТИ ТЕЖ ТРЕБА З ТОЛКОМ. **Б-2**
 ЯКА НЕ Є ГОЛОВА, А ПЛЕЧЕЙ ТРИМАЄТЬСЯ. **Я-12**
 ЯКА НЕ Є ШКУРА НА ВОЛОВІ, А ШКУРОДЕР ЗДЕРЕ. **Я-13**
 ЯКА СЛУЖБА, ТАКИЙ І ЗИСК. **Я-14**
 ЯКА СОВІСТЬ – ТАКА Й ЧЕСТЬ. **Я-15**
 ЯК БИТИСЯ, ТО БИТИСЯ. **Я-16**
 ЯКБИ-ТО НАШІ СЛОВА ТА БОГУ У ВУХА. **Я-17**
 ЯК БУВ ДУРНЕМ, ТАК НИМ І ЗАЛИШИВСЯ. **Я-18**
 ЯК ВИСОКО НЕ ПІДІЙМАЄТЬСЯ ЧОЛОВІК, А ДУША ЙОГО ЗАЛИШАЄТЬСЯ
 НА ЗЕМЛІ. **Я-19** див. ГОРЩИК З ГОРЩИКОМ І В ПЕЧІ
 СТРІЧАЮТЬСЯ. **Г-36**
 ЯК ВІТРОМ ЗДУЛО. див. ПРИЙДЕ ЩЕ ЗИМА І НА ПСА. **Я-20**
 ЯК ВРІЖЕ ПРАВДУ БЕЗ НЕДОМОВОК, ТАК НЕ ЗНАЄШ, ПІД ЯКИЙ ГРІМ
 ПОПАДЕШ. **Я-21**
 ЯК ДОЩ ПЛАЧЕ, ТО МЛИН СКАЧЕ. **Я-22**
 ЯК ДУМАЄ, ТО ВЖЕ ДУМАЄ, АЛЕ, ЯК СКАЗАВ, ТО НАЧЕ СНІП
 ЗАВ'ЯЗАВ. **Я-23**
 ЯКЕ МАЛЕ, ТАКЕ Й СТАРЕ – ОДИН РОЗУМ. **Я-24**
 ЯКЕ ТВОЄ СОБАЧЕ ДІЛО. **Я-25** див. НЕ ДО ТЕБЕ ЧАРКА П'ЄТЬСЯ, ТО НЕ
 КАЖИ ЗДОРОВ. **Н-129**
 ЯК ЗАДЗВОНИТЬ ЯЗИКОМ НА РІЗДВО, ТО ДО ВЕЛИКОДНЯ НЕ
 СПИНИТЬСЯ. **Я-26**

- ЯК ЗАХОЧЕМО, ТО ВСЬОГО ДОСКОЧИМО. **Я-27** див. МАТЕРІ ЙОГО ЦУРПАЛОК. **М-15**
- ЯКИЙ БАТЬКО, ТАКИЙ І СИН. **Я-28**
- ЯКИЙ БІС ПЕЧЕНИЙ, ТАКИЙ І ВАРЕНИЙ. **Я-29**
- ЯКИЙ РОЗУМ, ТАКИЙ І НІС. **Я-30**
- ЯКИЙ РОЗУМ, ТАКІ Й СЛОВА. **Я-31**
- ЯКИЙ ТЕБЕ ГЕДЗЬ УКУСИВ? **Я-32**
- ЯКИЙ ЧАС, ТАКІ Й ПОДАРУНКИ. **Я-33**
- ЯКИМ ВИСОКИМ, ДО НЕБА, ВИКОЛИХАЛО ТЕБЕ, А РОЗУМ ВСЕ ДОНИЗУ ХИЛИТЬСЯ. **Я-34**
- ЯКИХ СВІТ НЕ БАЧИВ. **Я-35**
- ЯКІ ГУБКИ, А ТАКІ ЗУБКИ. **Я-36**
- ЯК ІЗ ЛІП, ТАК І З РОЗУМУ. **Я-37** див. ТВОЄ <ЛЕЖИТЬ> ЗВЕРХУ (ЗНИЗУ). **Т-24**
- ЯКІ НЕ Є ГОСТІ, А ПЕРЕД НИМИ МАЄМО СКИДАТИ ШАПКИ. **Я-38**
- ЯК МЕД, ТО Й ЛОЖКОЮ. **Я-39**
- ЯК НА БАГАТСТВО ЙДЕТЬСЯ, ТО Й ПІВЕНЬ НЕСЕТЬСЯ, А КОЛИ ЗАВ'ЯЖЕТЬСЯ НА БІДНІСТЬ, ТО Й КУРКА НЕ ХОЧЕ. **Я-40**
- ЯК НЕ ВІЗЬМЕШ ЖИТТЯ ЗА РОГИ, ВОНО ВІЗЬМЕ ЗА ПЕЧІНКИ. **Я-41**
- ЯК НЕ ВКУСИШ, ТО І З МІСЦЯ НЕ ЗРУШИШ. **Я-42**
- ЯК НЕ ГАЛЯ, ТО БУДЕ ДРУГАЯ. **Я-43**
- ЯК НЕ ДАВ БОГ ТОБІ РОЗУМУ, ТО Й КОВАЛЬ НЕ ВКУЄ. **Я-44**
- ЯК НЕ ЇЛА ДУША ЧАСНИКУ, ТО Й ТХНУТИ НЕ БУДЕ. **Я-45**
- ЯК НЕМА В ЯЗИЦІ РОЗУМУ, ТО ЙОГО В НИЖЧЕСПИННІ ШУКАЮТЬ. **Я-46**
- ЯК НЕ МАЄ ЛЮДИНА ЧИМ ДУМАТИ, ТО ДУМАЄ СІДАЛОМ. **Я-47**
- ЯК НЕМА ХЛІБА, ТО І КОРЖ СТАЄ ХЛІБОМ. **Я-48**
- ЯК НЕМА ЩАСТЯ ЗМАЛКУ – НЕ БУДЕ Й ДО ОСТАНКУ. **Я-49**
- ЯКОЇ ВІН СЬОГОДНІ ЗАСПІВАЄ. **Я-50**
- ЯК ПИТЬ ДАТИ. **Я-51**
- ЯК РУКИ ПОСМОЛИТЬ, ТО Й ЧОРТА ЗЛОВИТЬ. **Я-52**
- ЯК РУКОЮ ЗНЯЛО. **Я-53** див. НА ВІКУ, ЯК НА ДОВГІЙ НИВІ. **Н-7**
- ЯК СОБІ ХОЧЕШ. **Я-54** див. НА ПРОШЕНОГО ГОСТЯ ВАЖКО ВГОДИТИ. **Н-54**
- ЯК СПИТЬ, ТО НЕ ЇСТЬ, А ЯК ЇСТЬ – НЕ ДРІМАЄ. **Я-55**
- ЯК ТЕБЕ ЗВАТЬ? – ТАК, ЯК ХЛІБ ЖУВАТЬ. **Я-56**
- ЯК ТЕПЕР ПАМ'ЯТАЮ. **Я-57** див. ЯК ДОЩ ПЛАЧЕ, ТО МЛИН СКАЧЕ. **Я-22**
- ЯК ТОБІ НЕ СОВІСНО <БРЕХАТИ>. **Я-58** див. БРЕХНЕЮ СВІТ ОБІЙДЕШ, НАЗАД НЕ ПОВЕРНЕШСЯ. **Б-62**; ЩО НЕ СЛОВО, ТО ЗОЛОТО. **Щ-40**
- ЯК У ВОДУ ДИВИЛАСЯ (ДИВИЛИСЯ). **Я-59**
- ЯКЩО БУДЕШ СІЯТИ З СУМОМ – ВРОДИТЬ ПЕЧАЛЬ. **Я-60**
- ЯКЩО НЕ МЕНІ, ТО ХАЙ – НІКОМУ. **Я-61**
- ЯНГОЛОМ НА ГРІШНІЙ ЗЕМЛІ НЕ ПРОЖИВЕШ. **Я-62**
- Я НЕ БОГ: УСІМ ДОПОМОГТИ НЕ МОЖУ. **Я-63**
- Я НЕ ВМІЮ НІ ЧИТАТЬ, НІ ПИСАТЬ, ХОТЯТЬ МЕНЕ ЗА ЦАРЯ ОБРАТЬ. **Я-64**
- Я НЕ ПЕРЕЖИВУ ТАКОГО СОРОМУ. **Я-65**
- Я НЕ СЬОГОДНІ НАРОДИВСЯ НА СВІТ. **Я-66** див. ФОРТУНА – ЗРАДЛИВА ДІВИЦЯ. **Ф-1**

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Стельмах М. П. Велика рідня : [роман-хроніка] / Михайло Панасович Стельмах // Твори : у 7-и томах. Т. 2. – К. : Дніпро, 1982. – Ч. 1. – С. 261 – 592.
2. Стельмах М. П. Велика рідня : [роман-хроніка] / Михайло Панасович Стельмах // Твори : у 7-и томах. Т. 3. – К. : Дніпро, 1983. – Ч. 2–4. – 672 с.
3. Стельмах М. П. Гуси-лебеді летять... : [повість] / Михайло Панасович Стельмах // Твори : у 7-и томах. Т. 4. – К. : Дніпро, 1983. – С. 435 – 566.
4. Стельмах М. П. Дума про тебе : [роман] / Михайло Панасович Стельмах // Твори : у 7-и томах. Т. 5. – К. : Дніпро, 1983. – 383 с.
5. Стельмах М. П. Хліб і сіль : [роман] / Михайло Панасович Стельмах // Твори : у 7-и томах. Т. 1 / Передм. Є. Гуцала. – К. : Дніпро, 1982. – 656 с.
6. Стельмах М. П. Кров людська – не водиця : [роман] / Михайло Панасович Стельмах // Твори : у 7-и томах. Т. 2. – К. : Дніпро, 1982. – С. 5 – 260.
7. Стельмах М. П. Правда і кривда (Марко Безсмертний) : [роман] / Михайло Панасович Стельмах // Твори : у 7-и томах. Т. 4. – К. : Дніпро, 1983. – С. 5 – 434.
8. Стельмах М. П. Чотири броди : [роман] / Михайло Панасович Стельмах // Твори : у 7-и томах. Т. 6. – К. : Дніпро, 1983. – 606 с.
9. Стельмах М. П. Щедрий вечір : [повість] / Михайло Панасович Стельмах // Твори : у 7-и томах. Т. 4. – К. : Дніпро, 1983. – С. 567 – 712.
10. Стельмах М. П. Поезії. Оповідання. П'єси / Михайло Панасович Стельмах // Твори : у 7-и томах. Т. 7. – К. : Дніпро, 1984. – 647 с.

ЗМІСТ

ПАРЕМІЙНИЙ ПРОСТІР ТВОРЧОГО ДОРОБКУ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА	3
ПОБУДОВА СЛОВНИКА-ДОВІДНИКА.....	11
А.....	14
Б.....	16
В.....	30
Г.....	50
Ґ.....	58
Д.....	58
Е.....	75
Є.....	76
Ж.....	77
З.....	82
І.....	100
Ї.....	110
К.....	110
Л.....	123
М.....	129
Н.....	137
О.....	176
П.....	181
Р.....	200
С.....	204
Т.....	221
У.....	229
Ф.....	234
Х.....	235
Ц.....	245
Ч.....	247
Ш.....	256
Щ.....	257
Я.....	265
ПОКАЖЧИК ПАРЕМІЙ.....	275
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	325

Колоїз Жанна Василівна
Березовська-Савчук Наталя Анатоліївна

Наукове видання

Паремійний корпус Михайла Стельмаха
СЛОВНИК-ДОВІДНИК

Відповідальний редактор – Ж. В. Колоїз
Коректор – Н. А. Березовська-Савчук

Макет і верстка – Ж. В. Колоїз

Підписано до друку 21.07.2015.
Формат 60x84/16. Ум. др. арк. – 15,8
Тираж – 100 прим.

Типографія «НПП АСТЕРІКС»
вул. Постишева, 35-а/о, оф. 101, м. Кривий Ріг
Дніпропетровська обл., 50075
Тел. (056) 404-22-75